

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ
Μ. Π.Σ. «ΕΡΕΥΝΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΤΟΠΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ
ΚΑΙ ΣΥΝΟΧΗ»**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

της Χαραλάμπους Παναγιώτας

Θέμα: « Η επιθετικότητα στην προσχολική ηλικία»

Επιβλέπων καθηγητής: Γεωργούλας Ευστράτιος

Μυτιλήνη, 2018

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου αρχικά στον υπεύθυνο καθηγητή για την εκπόνηση αυτής της διπλωματικής εργασίας, κύριο Γεωργούλα, για την εποικοδομητική συνεργασία και την πολύτιμη καθοδήγησή του, αλλά και σε όλους τους καθηγητές του μεταπτυχιακού προγράμματος, που συνέβαλαν καθοριστικά με τις γνώσεις που μου μετέδωσαν. Ευχαριστώ επίσης την οικογένεια μου για τη συμπαράσταση και την ηθική στήριξη που μου παρείχε, σε αυτό μου το εγχείρημα. Τέλος επιθυμώ να ευχαριστήσω τους συμφοιτητές μου που ήταν πάντα εκεί, για να μου προσφέρουν πρόθυμα τη βοήθειά τους όποτε τη χρειάστηκα.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Βασικός σκοπός της παρούσας ερευνητικής εργασίας ήταν η διερεύνηση του φαινομένου της επιθετικότητας στα παιδιά προσχολικής ηλικίας. Συγκεκριμένα ο σκοπός επικεντρώνεται στην ανίχνευση των γνώσεων, των απόψεων και των πρακτικών που ακολουθούν οι ενήλικες που αποτελούν το άμεσο κοινωνικό περιβάλλον των παιδιών ηλικίας 3 – 6 ετών, καθώς είναι εκείνοι που ασκούν την ισχυρότερη επιρροή στη διαμόρφωση της συμπεριφοράς και γενικότερα του χαρακτήρα των παιδιών. Μέσα από την ανάλυση περιεχομένου έργων Παιδικής Λογοτεχνίας, καθώς και μέσα από τη μέθοδο της ημιδομημένης συνέντευξης επιχειρήθηκε η κατανόηση της οπτικής των γονέων και των παιδαγωγών παιδιών προσχολικής ηλικίας και οι παραδοχές τους στο θέμα της επιθετικότητας αλλά και μια εμβάθυνση στο ρόλο που οι ίδιοι διαδραματίζουν στην επιθετικότητα όπως αυτή εκδηλώνεται από τα παιδιά. Η έρευνα έδειξε ότι οι γνώσεις, οι απόψεις, τα συναισθήματα και οι πρακτικές των ενηλίκων του άμεσου κοινωνικού περιβάλλοντος των παιδιών προσχολικής ηλικίας επηρεάζουν καταλυτικά τη συμπεριφορά των παιδιών στο θέμα της επιθετικότητας. Ο εντοπισμός επίσης, της αιτίας της επιθετικής συμπεριφοράς των παιδιών, φαίνεται να παίζει αποφασιστικό ρόλο στην εξομάλυνση του φαινομένου.

Λέξεις κλειδιά: προσχολική ηλικία, επιθετικότητα, σωματική επιθετικότητα, λεκτική επιθετικότητα, οικογένεια, σχολείο, Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, εξουσία, πειθαρχία, υπακοή, τιμωρία.

ABSTRACT

The purpose of the current research study was to investigate the aggression phenomenon among the children at early childhood. More specifically, the study focuses on examining the knowledge, views and practices adopted by the adults who constitute the close social environment of children aged 3-6 years old, as these are the ones with the highest impact on children's behavior and character figuration. It has been attempted, through the

analysis of the content of works of Children Literature and through the method of the semi-structured interview, to analyze and comprehend the parents and early childhood teacher view and beliefs around the children's' aggression and to enlighten their own impact on aggression which gets manifested by children. The research study showed that the knowledge, the views, the emotions, the practices of adults who constitute the close social environment of preschool age children significantly affect the aggression aspects of children's behavior. Defining the cause of the children aggression is decisive in resolving the aggression phenomenon.

Key words: preschool age, aggression, physical aggression, verbal aggression, family, school, mass media, authority, discipline, obedience, punishment.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	1
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΑΓΩΓΗ	4
1.1. Προσχολική ηλικία.....	4
1.1.1 Γνωστική ανάπτυξη	4
1.1.2 Γλωσσική Ανάπτυξη.....	7
1.1.3 Ψυχοκοινωνική ανάπτυξη.....	8
1.1.4 Συναισθηματική ανάπτυξη.....	9
1.1.5 Ηθική ανάπτυξη	12
1.2. Η Προσχολική Αγωγή στην Ελλάδα.....	15
1.2.1 Παιδικοί Σταθμοί	16
1.2.2 Νηπιαγωγεία	18
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 Η ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑ	20
2.1. Ορισμός της επιθετικότητας.....	20
2.2. Θεωρίες της επιθετικότητας.....	22
2.2.1 Οι Ανθρωπολογικές θεωρίες.....	22
2.2.2 Οι Βιολογικές θεωρίες	23
2.2.3 Οι Ψυχολογικές Θεωρίες	28
2.2.4 Οι Κοινωνιολογικές θεωρίες.....	33
2.3. Μορφές επιθετικότητας.....	38
2.4. Η Επιθετικότητα στην Παιδική Ηλικία	40
2.5. Παιχνίδι και επιθετικότητα	44
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΕΠΗΡΕΑΖΟΥΝ ΤΗΝ ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑ	47
3.1. Η οικογένεια.....	47
3.2. Το σχολείο.....	54
3.3. Τα ΜΜΕ.....	60
3.4. Η Παιδική Λογοτεχνία	64
3.5. Εξουσία και Υπακοή.....	69
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΕΡΕΥΝΩΝ.....	72
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ.....	82
5.1. Σκοπός και αναγκαιότητα της έρευνας	82
5.2. Η διεξαγωγή της έρευνας.....	82
5.3. Μέθοδος.....	83
5.4. Επιμέρους Άξονες και Ερευνητικές Υποθέσεις.....	87
5.5. Συμμετέχοντες στην έρευνα.....	88
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 ΑΝΑΛΥΣΗ.....	94
6.1. Ανάλυση Συνεντεύξεων	94
6.2. Ανάλυση περιεχομένου παραμυθιών	152
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7 ΣΥΖΗΤΗΣΗ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	160
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	166
ΞΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	169
ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	170
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	172

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

Αν ένα παιδί ζει μέσα στην κριτική, μαθαίνει να κατακρίνει.

Αν ένα παιδί ζει μέσα στην έχθρα, μαθαίνει να καυγαδίζει.

Αν ένα παιδί ζει μέσα στην ειρωνεία, μαθαίνει να είναι ντροπαλό.

Αν ένα παιδί ζει μέσα στην ντροπή, μαθαίνει να αισθάνεται ένοχο.

Αν ένα παιδί ζει μέσα στην κατανόηση, μαθαίνει να είναι υπομονετικό.

Αν ένα παιδί ζει μέσα στον έπαινο, μαθαίνει να εκτιμά.

Αν ένα παιδί ζει μέσα στην δικαιοσύνη, μαθαίνει να είναι δίκαιο.

Αν ένα παιδί ζει μέσα στην ασφάλεια, μαθαίνει να πιστεύει.

Αν ένα παιδί ζει μέσα σε επιδοκίμασία, μαθαίνει να έχει αυτοεκτίμηση.

Αν ένα παιδί ζει μέσα σε παραδοχή και φιλία μαθαίνει να βρίσκει την αγάπη μέσα στον κόσμο.

R. RUSSEL

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα Διπλωματική Εργασία πραγματοποιείται στη Μυτιλήνη, στα πλαίσια του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών με τίτλο «Έρευνα για την Τοπική Κοινωνική Ανάπτυξη και Συνοχή» του Τμήματος Κοινωνιολογίας, του Πανεπιστημίου Αιγαίου, με επιβλέπων καθηγητή τον κ. Γεωργούλα Ευστράτιο.

Η επιθετικότητα αποτελεί συνηθισμένη εκδήλωση ανθρώπινης συμπεριφοράς, ακόμη και από παιδιά προσχολικής ηλικίας. Αποδέκτες αυτής της συμπεριφοράς μπορεί να είναι συνομήλικα παιδιά ή και ενήλικες του οικογενειακού αλλά και ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντος. Το φαινόμενο έχει απασχολήσει τις τελευταίες δεκαετίες όλο και περισσότερους ερευνητές παγκοσμίως με απώτερο σκοπό τον εντοπισμό των αιτιών, την καταγραφή των ειδών αλλά και τη διερεύνηση της εξέλιξης της επιθετικής συμπεριφοράς από την πρώιμη σχολική ηλικία έως και την ενηλικίωση.

Η εκδήλωση της επιθετικής συμπεριφοράς, είτε λεκτικής είτε σωματικής αποτελεί συνηθισμένο φαινόμενο στα παιδιά προσχολικής ηλικίας με αποκορύφωμα τα τρία έτη. Η προσχολική ηλικία είναι η περίοδος που τα παιδιά με τη βοήθεια των ενηλίκων μαθαίνουν να συνεργάζονται με τους συνομήλικούς τους, να μοιράζονται πράγματα, να ακολουθούν κανόνες και να ελέγχουν το συναίσθημα του θυμού. Οι αιτίες που συμβάλλουν στην εκδήλωση της επιθετικής συμπεριφοράς αλλά και οι τρόποι διαχείρισής της ποικίλουν. Η οπτική των παιδαγωγών προσχολικής ηλικίας αλλά και των γονέων πάνω στο ζήτημα της επιθετικότητας, παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον γι' αυτό και η παρούσα έρευνα σκοπό έχει τη διερεύνηση των απόψεων και των γνώσεων των ενηλίκων σχετικά με την επιθετικότητα των παιδιών προσχολικής ηλικίας, αλλά και των συμπεριφορών που υιοθετούν για την αντιμετώπιση του.

Στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας επιχειρείται μια προσέγγιση της περιόδου της προσχολικής ηλικίας και των βασικών χαρακτηριστικών που τη διέπουν, καθώς απαραίτητη προϋπόθεση για την κατανόηση της είναι να αναλυθούν οι σημαντικότεροι τομείς ανάπτυξης του παιδιού (Γνωστική ανάπτυξη, Γλωσσική Ανάπτυξη , Ψυχοκοινωνική ανάπτυξη, Συναισθηματική ανάπτυξη, Ηθική ανάπτυξη). Επίσης παρουσιάζονται οι φορείς που παρέχουν την προσχολική αγωγή στην Ελλάδα (Παιδικοί Σταθμοί και Νηπιαγωγεία) καθώς και οι παιδαγωγικοί σκοποί που υπηρετούν.

Στο δεύτερο κεφάλαιο πραγματοποιείται μια βιβλιογραφική επισκόπηση για τις θεωρίες που έχουν διατυπωθεί από τους επιστήμονες σχετικά με την προέλευση της επιθετικότητας και τις μορφές με τις οποίες αυτή εκδηλώνεται. Επίσης αναλύεται η επιθετικότητα όπως παρουσιάζεται στην παιδική ηλικία, αλλά και η σχέση επιθετικότητας – παιχνιδιού.

Στο τρίτο κεφάλαιο γίνεται προσπάθεια να ερευνηθούν βιβλιογραφικά οι πρωτογενείς ομάδες κοινωνικοποίησης του ατόμου, η οικογένεια και το σχολείο, καθώς είναι εκείνες που παίζουν καταλυτικό ρόλο στον έλεγχο της επιθετικότητας και τη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής. Διερευνάται επίσης η επιρροή των ΜΜΕ στο ζήτημα της επιθετικότητας, σαν σημαντικός παράγοντας ενίσχυσής της, καθώς κυρίως η τηλεόραση αναφέρεται σε όλες τις μελέτες σαν μέσο κοινωνικής μάθησης, αλλά και η συμβολή της Παιδικής Λογοτεχνίας σαν μέσο επιρροής στη γενικότερη διαπαιδαγώγηση και κοινωνικοποίηση του παιδιού. Τέλος επιχειρείται μια απόπειρα ανίχνευσης των σχέσεων εξουσίας και υπακοής μέσα από την επιθετικότητα και τη βία.

Στο τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζονται έρευνες που έχουν γίνει σε παγκόσμιο επίπεδο, ώστε να αναζητηθούν οι αιτίες της εκδήλωσης της επιθετικής συμπεριφοράς στην παιδική ηλικία, οι διαφορές ανάλογα με το φύλο, οι παράγοντες που συμβάλλουν στην εμφάνιση της επιθετικότητας, η σύνδεση επιθετικής συμπεριφοράς και ΜΜΕ, η εξελικτική πορεία της επιθετικότητας από την προσχολική ηλικία έως την ενήλικη ζωή κ.λπ.

Στο πέμπτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η αναγκαιότητα της έρευνας και γίνεται προσπάθεια δόμηση της μεθοδολογίας με βάση τον τρόπο με τον οποίο πραγματοποιήθηκε η προσέγγιση στο θέμα. Αρχικά παρουσιάζονται οι λόγοι που επιλέχθηκε η ποιοτική έρευνα και στη συνέχεια τα μεθοδολογικά εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν και η αναγκαιότητα τους προκειμένου την εξαγωγή έγκυρων συμπερασμάτων.

Στο έκτο κεφάλαιο μέσα από την προσπάθεια ανάλυσης του λόγου των συμμετεχόντων στην έρευνα, αλλά και της ανάλυσης περιεχομένου σε έργα παιδικής λογοτεχνίας, επιχειρείται η επαλήθευση ή απόρριψη των ερευνητικών υποθέσεων, παρατίθενται

θέματα που αναδείχθηκαν και επιχειρείται περαιτέρω τεκμηρίωση και ερμηνεία μέσα από τη θεωρητική ανασκόπηση.

Τέλος στο έβδομο κεφάλαιο, η έρευνα ολοκληρώνεται με την παράθεση των συμπερασμάτων και της κατάθεσης καλών πρακτικών όπως αυτές αναδείχθηκαν από την ερευνητική διαδικασία.

1.1. Προσχολική ηλικία

Απαραίτητη προϋπόθεση για να μελετηθεί το θέμα της επιθετικότητας στην προσχολική ηλικία αποτελεί η βιβλιογραφική διερεύνηση της συγκεκριμένης ηλικιακής περιόδου στη ζωή του παιδιού, καθώς και των βασικών χαρακτηριστικών που τη διέπουν. Σύμφωνα με τον Παρασκευόπουλο «Η νηπιακή ηλικία εκτείνεται από το 3^ο ως το 5^ο ή 6^ο έτος της ηλικίας. Αρχίζει με το τέλος της βρεφικής ηλικίας – όταν το παιδί παύει να είναι εντελώς εξαρτημένο και ανήμπορο, αλλά επιδιώκει και κατακτά μια αυξανόμενη αυτονομία και αυτάρκεια – και τελειώνει με την είσοδο του παιδιού στο σχολείο – όταν πλέον το παιδί είναι έτοιμο να επιδοθεί στη συστηματική εργασία και μάθηση». Ο Παρασκευόπουλος τονίζει τον προπαρασκευαστικό ρόλο της περιόδου αυτής για την ένταξη του παιδιού στο σχολείο, σαν κύριο αναπτυξιακό χαρακτηριστικό της νηπιακής ηλικίας, η οποία γι' αυτό το λόγο αποκαλείται και προσχολική ηλικία. Η νηπιακή ή αλλιώς προσχολική ηλικία χαρακτηρίζεται από ραγδαίες αλλαγές σε όλους τους τομείς ανάπτυξης του παιδιού (σωματικό, κινητικό, νοητικό, συναισθηματικό, κοινωνικό) (Παρασκευόπουλος, χ.χ. : 11-12).

Σημαντικό για την κατανόηση της προσχολικής ηλικίας είναι να αναλυθούν οι σημαντικότεροι τομείς ανάπτυξης του παιδιού κατά τη νηπιακή ηλικία.

1.1.1 Γνωστική ανάπτυξη

Κατά τον Piaget, η νηπιακή ηλικία αποτελεί μεταβατική περίοδο ανάμεσα στη βρεφική και παιδική ηλικία. Στη βρεφική ηλικία η σκέψη βασίζεται στη δράση (αισθητηριοκινητικά σχήματα), ενώ στην παιδική σε εσωτερικευμένες (νοητικές) ενέργειες. Στη νηπιακή ηλικία σύμφωνα με τον Piaget η σκέψη είναι μονόπλευρη γεγονός που οδηγεί σε περιορισμό τα νήπια, καθώς εστιάζουν την προσοχή τους σε μια

πλευρά ενός θέματος. Για να περάσουν στη λογική σκέψη πρέπει να αποκτήσουν την ικανότητα συνδυασμού δύο προοπτικών (Cole & Cole, 2001:120-121).

Ο Piaget, κατηγοριοποιεί σε περιόδους την νοητική ανάπτυξη των παιδιών ανάλογα με την ηλικία τους ως εξής:

1. Αισθησιοκινητική περίοδος (από τη γέννηση έως το 2^ο έτος).
2. Προσυλλογιστική περίοδος (3^ο έως 6^ο έτος).
3. Περίοδος συγκεκριμένης σκέψης (7^ο έως 11^ο έτος).
4. Περίοδος αφαιρετικής σκέψης (12^ο και άνω). (Παρασκευόπουλο, χ.χ. : 33).

Σε μια σύνθεση των απόψεων των Παρασκευόπουλο (χ.χ. : 32-35), Φράγκου, (1984: 212-213), στο έργο του Piaget, η προσυλλογιστική περίοδος που αφορά στη προσχολική ηλικία , χωρίζεται σε δύο στάδια:

α)Στάδιο της προενοιολογικής σκέψης (3^ο και 4^ο έτος). Στο στάδιο αυτό, το παιδί δεν έχει ακόμη έννοιες, δεν έχει δηλαδή τη δυνατότητα ένταξης των αντικειμένων και των προσώπων σε τάξεις, γι' αυτό και ονομάζεται προενοιολογικό. Το παιδί χρησιμοποιεί προέννοιες , αφελείς δηλαδή σημασίες που αποδίδει στη λέξη που χρησιμοποιεί. Επίσης κάνει αυθαίρετες γενικεύσεις. Αν Ασπρούλης είναι ο σκύλος του, Ασπρούλη θα ονομάσει και τα άλλα σκυλάκια ή μικρά ζώακια. Δεν μπορεί να συνειδητοποιήσει ακόμη ότι αντικείμενα που ανήκουν στην ίδια ομάδα εκτός από κοινά χαρακτηριστικά έχουν και διαφορετικά χαρακτηριστικά. Η σκέψη του παιδιού δεν του επιτρέπει ούτε την επαγωγή (από το ειδικό στο γενικό) , ούτε την απαγωγή (από το γενικό στο ειδικό). Η σκέψη του είναι μεταγωγική (από το μερικό στο μερικό). Κάθε δραστηριότητα συνδέεται με μια πράξη. Δεν αντιλαμβάνεται δηλαδή ότι κάθε δραστηριότητα μπορεί να έχει ποικίλες αντιδράσεις. Επίσης η σκέψη του παιδιού δεν έχει αναστρεψιμότητα, δεν μπορεί δηλαδή να αντιληφθεί ότι κάθε ενέργεια έχει και την αντίθετή της.

β) Στάδιο της διαισθητικής, παραστατικής ή εικονικής σκέψης (5^ο και 6^ο έτος). Σε αυτό το στάδιο το παιδί δεν μπορεί να ξεπεράσει και να σκεφτεί πέρα από αυτό που βλέπει και αισθάνεται. Κατά τον Piaget αυτή η σκέψη και συμπεριφορά του παιδιού είναι εγωκεντρική και είναι το κύριο χαρακτηριστικό της συμπεριφοράς του παιδιού έως 7

ετών. Με το εγωκεντρισμό¹ το παιδί στηρίζεται στα φαινόμενα και δε μπορεί να απαλλαγεί από αυτά τα οποία αντιλαμβάνεται. Στηρίζεται δηλαδή στην εικόνα γι' αυτό λέγεται και στάδιο παραστατικής ή εικονική σκέψη . Ο εγωκεντρικός χαρακτήρας της σκέψης του νηπίου είναι μια γνωστική αδυναμία, μια ασυνείδητη τάση να εξηγεί τα γεγονότα με κέντρο τον εαυτό του και τα προσωπικά του βιώματα και δεν πρόκειται για εγωιστική συμπεριφορά. Η περίοδος αυτή του παιδιού ονομάζεται διαισθητική γιατί το παιδί βρίσκει διαισθητικά λογικές λύσεις χωρίς να έχει γνώση της διαδικασίας που ακολούθησε για να βρει τη λύση. Η διαισθητική περίοδος θεωρείται ως μεταβατική, καθώς τα παραπάνω αρνητικά χαρακτηριστικά της σκέψης σταδιακά υποχωρούν, και εμφανίζονται τα πρώτα μηνύματα των λογικών νοητικών πράξεων.

Ο Piaget τονίζει τη σημασία τριών διαδικασιών που συμβάλλουν ώστε να περάσουν τα παιδιά από το ένα στο άλλο στάδιο. Οι διαδικασίες αυτές είναι η *αφομοίωση*, η *συμμόρφωση* και η *εξισορρόπηση*. Αφομοίωση είναι ο τρόπος μετατροπής των πληροφοριών που δέχεται ένα παιδί σύμφωνα με τον τρόπο σκέψης του. Η συμμόρφωση αφορά στους τρόπους με τους οποίους το παιδί προσαρμόζει τη σκέψη του σε καινούριες εμπειρίες. Η αφομοίωση με τη συμμόρφωση έχουν σχέση αμοιβαίας επιρροής. Η αφομοίωση δεν υπάρχει χωρίς τη συμμόρφωση και η συμμόρφωση δεν υπάρχει χωρίς την αφομοίωση. Τέλος η εξισορρόπηση αναφέρεται στη διαδικασία με την οποία το παιδί ενσωματώνει τα επιμέρους κομμάτια της γνώσης του για τον κόσμο σε ένα ενοποιημένο σύνολο (Siegler, 2006: 63-65).

Η Γαλανάκη, αναφέρει ότι ο Piaget με βάση την αδυναμία του νηπίου να διακρίνει ανάμεσα στα φυσικά και στα ψυχικά φαινόμενα σε σχέση με την τάση που έχει να θεωρεί ότι είναι το κέντρο του κόσμου, διακρίνει τρία είδη εγωκεντρικής σκέψης: το Ρεαλισμό, τον Ανιμισμό και τον Ανθρωποκεντρισμό. Ο Ρεαλισμός αφορά την τάση του νηπίου να βλέπει τα ψυχικά γεγονότα ή παράγωγα με όρους φυσικούς-υλικούς (π.χ. ταυτίζει τη σκέψη με την ομιλία καθώς δεν μπορεί να αντιληφθεί ότι πρόκειται για εσωτερική ψυχική διεργασία). Ο Ανιμισμός αναφέρεται στην τάση του νηπίου να

¹ Ο όρος εγωκεντρισμός σύμφωνα με τη Γαλανάκη, είναι παραπλανητικός , καθώς «δεν έχει ηθικό-αξιολογικό περιεχόμενο (δεν αφορά τον εγωισμό), αλλά δηλώνει ένα φυσιολογικό αναπτυξιακό φαινόμενο» (Γαλανάκη, (2003: 42).

αποδίδει ζωή σε αντικείμενα ή γεγονότα. Τέλος Ανθρωποκεντρισμός είναι η τάση του νηπίου να θεωρεί τα φυσικά φαινόμενα ως αποτέλεσμα ανθρώπινων ενεργειών που συμβαίνουν για να υπηρετήσουν τον άνθρωπο και είναι φτιαγμένα από τον άνθρωπο (Γαλανάκη, 2003: 53-55).

Κατά τον Piaget, στην προσχολική ηλικία κυριαρχεί το συμβολικό παιχνίδι κατά το οποίο το παιδί αλλοιώνει την πραγματικότητα, τροποποιεί τις καταστάσεις και μεταφέρεται σε ένα κόσμο φανταστικό, ελεύθερο. Η συνεργασία μεταξύ των παιδιών είναι επιφανειακή, και θυμίζει παράλληλο ή συντροφικό παιχνίδι (Παρασκευόπουλος, χ.χ: 112).

Η θεωρία του Piaget ανήκει στις **κονστрукτιβιστικές θεωρίες** που σαν κεντρικό αξίωμα έχουν ότι το παιδί οικοδομεί την πραγματικότητα και τη γνώση βασισμένο στην **εμπειρία** (Wood & Bennett, στο Αυγητίδου, 2001: 304).

1.1.2 Γλωσσική Ανάπτυξη

Ο λόγος αποτελεί μια πολύπλοκη δραστηριότητα με ανυπολόγιστη σημασία για την καθημερινότητα του ατόμου. «Λόγος ονομάζεται κάθε είδους συμπεριφορά που αποσκοπεί στην επικοινωνία μεταξύ των ανθρώπων». Έτσι αναφέρεται ο επικοινωνία μέσω ομιλίας (προφορικός λόγος), αλλά και μέσω γραπτών συμβόλων (γραπτός λόγος) (Χασάπης, 1997: 151).

Στην ηλικία των 3-5 ετών το λεξιλόγιο των παιδιών παρουσιάζει ραγδαία αύξηση, καθώς το παιδί προσθέτει περίπου 50 λέξεις το μήνα, δηλαδή 600 ετησίως. Η ανάπτυξη της γλώσσας είναι καταφανής σε όλους τους τομείς της (άρθρωση, λεξιλόγιο, μήκος προτάσεων, γραμματική δομή). Βάση διαπολιτιστικών ερευνών, στην προσχολική ηλικία συμβαίνουν οι δραματικότερες αλλαγές στη γλωσσική ανάπτυξη, και μάλιστα κυρίως γύρω από την ηλικία των 3 ετών. Το παιδί στα 6 του χρόνια, στο τέλος δηλαδή της νηπιακής ηλικίας, χρησιμοποιεί κατά μέσο όρο 2.500 λέξεις (Παρασκευόπουλος, χ.χ :68).

Σύμφωνα με τους Cole & Cole, η εγωκεντρική σκέψη που κυριαρχεί στην προσχολική ηλικία, αντικατοπτρίζεται και στην ομιλία των νηπίων, καθώς όπως υποστηρίζει ο Piaget τα παιδιά έχουν την τάση να συμμετέχουν σε «συλλογικούς μονολόγους», και όχι σε πραγματικό διάλογο όταν παίζουν μεταξύ τους. Σε σχετικά πειράματα που έχουν γίνει φαίνεται ότι το παιδί ομιλητής παρέχει πολύ λίγες πληροφορίες στον ακροατή, ενώ το παιδί ακροατής δεν είναι σε θέση να ζητήσει περισσότερες πληροφορίες ακόμη και όταν του δίνεται την ευκαιρία (Cole & Cole , 2001: 124-125).

Η ανάπτυξη του λόγου δεν είναι η ίδια σε όλα τα παιδιά. Κάποια καθυστερούν να μιλήσουν και δυσκολεύονται να εκφράσουν τις ανάγκες και τις επιθυμίες τους. Η ανάπτυξη του λόγου και της ομιλίας αποτελεί δείκτη πρόβλεψης των ακαδημαϊκών επιδόσεων και του νοητικού επιπέδου ενός παιδιού, η δε καθυστέρηση στη γλωσσική ανάπτυξη μπορεί σημαίνει νοητική καθυστέρηση ή διαταραχή των γνωστικών λειτουργιών. (Κάκουρος & Μανιαδάκη, 2002: 252).

1.1.3 Ψυχοκοινωνική ανάπτυξη

Πολύ σημαντικό ρόλο στην αναπτυξιακή πορεία του παιδιού και στη στάση που θα διαμορφώσει προς πρόσωπα και πράγματα, διαδραματίζει η ψυχοκοινωνική του ανάπτυξη και η γενικότερη κοινωνικοποίησή του. Με τον όρο «κοινωνικοποίηση» ο Παρασκευόπουλος αναφέρεται στη «διαδικασία με την οποία το παιδί μαθαίνει να συμπεριφέρεται κατά τα πρότυπα της ομάδας στην οποία προορίζεται να ζήσει και να δράσει». Στα πλαίσια της κοινωνικοποίησης το παιδί αποκτά την κοινωνική συνείδηση και τον αυτοέλεγχο ώστε να καταφέρει να ενταχθεί ομαλά στην ομάδα (Παρασκευόπουλος, χ.χ : 88).

Σύμφωνα με τον Πεχτελίδη, « Η κοινωνικοποίηση αναφέρεται στη διαδικασία πολιτιστικής μάθησης, με την οποία το απροστάτευτο παιδί γίνεται ένα πρόσωπο με αυτοσυνείδηση , πληροφόρηση και δεξιότητες που απαιτεί ο πολιτισμός στον οποίο ανήκει» (Πεχτελίδης, 2015:52).

Ο Τσαούσης, ορίζει την κοινωνικοποίηση ως «τη διαδικασία ένταξης και ενσωμάτωσης του ατόμου σε ένα κοινωνικό σύνολο... Με την κοινωνικοποίηση το άτομο αποκτά μια

θέση μέσα στο σύνολο, γίνεται μέρος του συνόλου και επομένως γίνεται και αυτός φορέας της κοινωνικής κληρονομιάς που θεμελιώνει τη συλλογική ταυτότητα» (Τσαούσης, 1987: 152).

Ο Erikson υποστηρίζει ότι υπάρχουν οκτώ βασικές περίοδοι ψυχοκοινωνικής ανάπτυξης της υγιούς προσωπικότητας, που ξεκινούν με τη γέννηση του ατόμου και φτάνουν ως την έσχατη γεροντική ηλικία. Σε κάθε μια από αυτές το άτομο διαμορφώνει νέες αντιλήψεις για τον εαυτό του και την κοινωνία που τον περιβάλλει:

1. Εμπιστοσύνη – Δυσπιστία (Βρεφική ηλικία – Εξάρτηση από το περιβάλλον))
2. Αυτονομία – Αμφιβολία (2^ο – 3^ο έτος)
3. Πρωτοβουλία – Ενοχή (3^ο - 6^ο έτος)
4. Φιλοπονία – Κατωτερότητα (6^ο – 11^ο έτος)
5. Ταυτότητα – Σύγχυση ρόλων (12^ο – 20^ο έτος)
6. Οικειότητα – Απομόνωση (Νεανική ηλικία)
7. Πανανθρώπινο Ενδιαφέρον – Αυτοαπορρόφηση (Μέση ώριμη ηλικία)
8. Καταξίωση – Απόγνωση (Τρίτη ηλικία)

Στην ψυχοκινητική περίοδο που αφορά στην προσχολική ηλικία, αυτή της Πρωτοβουλίας – Ενοχής, οι κινητικές και διανοητικές δραστηριότητες του παιδιού είναι αποτέλεσμα ενεργητικής πρωτοβουλίας του παιδιού και όχι αποτέλεσμα αντίδρασης σε παρορμητικά ερεθίσματα. Η θετική στάση και ενθάρρυνση των ατόμων του περιβάλλοντος του παιδιού , ενισχύει την σκόπιμη πρωτοβουλία του για εξερεύνηση καθώς το παιδί απολαμβάνει τα επιτεύγματά του. Όταν όμως το περιβάλλον ενοχλείται από τις πρωτοβουλίες του παιδιού, εκείνο αναπτύσσει το αίσθημα της ενοχής καθώς πιστεύει ότι οι πράξεις του είναι γελοίες ή απρεπείς (Παρασκευόπουλος, 1994: 173-175).

1.1.4 Συναισθηματική ανάπτυξη.

Ο Goleman, υποστηρίζει ότι «το συναίσθημα αναφέρεται σε ένα αίσθημα και τις συγκεκριμένες σκέψεις που προκαλεί, στις ψυχολογικές και βιολογικές καταστάσεις που

το συνοδεύουν και στο σύνολο των τάσεων προς δράση». Παραθέτει δε κάποιες βασικές οικογένειες συναισθημάτων, όπως το θυμό, τη θλίψη, το φόβο, την απόλαυση, την αγάπη, την έκπληξη, την αποστροφή και την ντροπή (Goleman , 1998: 395-396).

Πολύ βασικό ρόλο στην κοινωνική ανάπτυξη του παιδιού φαίνεται να παίζει η συναισθηματική του ανάπτυξη, η οποία επίσης περνάει από διάφορα στάδια. Τα παιδιά κατά την προσχολική ηλικία δείχνουν να αυξάνουν την ικανότητα να αναγνωρίζουν τη συναισθηματική κατάσταση των άλλων καθώς και την ικανότητα να ελέγχουν τα δικά τους συναισθήματα, αλλά και τον τρόπο που τα εκδηλώνουν. Η συναισθηματική ανάπτυξη συνδέεται στενά με την κοινωνική και τη γνωστική ανάπτυξη, αφού η νόηση και το συναίσθημα αποτελούν αλληλένδετες ψυχολογικές διεργασίες. Τα συναισθήματα λειτουργούν καταλυτικά στον τρόπο σκέψης του ατόμου αλλά και τα γνωστικά σχήματα δρουν στη διαμόρφωση των συναισθημάτων. Ο Thomson υποστηρίζει ότι η κοινωνικοσυναισθηματική ικανότητα φανερώνει υψηλά επίπεδα ανάπτυξης στον κοινωνικό και συναισθηματικό τομέα και την ικανότητα ανάπτυξης αυτών των προσόντων στην πραγματική ζωή (Cole & Cole, 2001: 252-253).

Οι Cole & Cole, αναφέρουν μια ομάδα εννέα δεξιοτήτων που προτείνονται από την Saarni, η οποία υποστηρίζει ότι συμβάλλουν στην κοινωνικοσυναισθηματική ικανότητα, οι περισσότερες από τις οποίες αποκτώνται στη νηπιακή ηλικία:

- 1. Επίγνωση της προσωπικής συναισθηματικής κατάστασης.*
- 2. Ικανότητα διάκρισης των συναισθημάτων των άλλων.*
- 3. Ικανότητα να μιλάει κανείς για τα συναισθήματά του με λεξιλόγιο χαρακτηριστικό του πολιτισμού του.*
- 4. Ικανότητα ενσυναισθητικής εμπλοκής στα συναισθήματα του άλλου.*
- 5. Συνειδητοποίηση ότι μια εσωτερική συναισθηματική κατάσταση μπορεί να μην αντιστοιχεί στην εξωτερική έκφρασή της.*
- 6. Επίγνωση των πολιτισμικών κανόνων έκφρασης.*
- 7. Ικανότητα να λαμβάνει κανείς υπόψη του μοναδικές προσωπικές πληροφορίες για τους άλλους, όταν συμπεραίνει τη συναισθηματική τους κατάσταση.*

8. *Ικανότητα να κατανοεί ότι η έκφραση των συναισθημάτων του μπορεί να επηρεάσει ένα άλλο πρόσωπο και να λαμβάνει υπόψη του το γεγονός αυτό κατά την παρουσίαση του εαυτού του.*
9. *Ικανότητα να χρησιμοποιεί αυτορυθμιστικές στρατηγικές για να τροποποιεί συναισθηματικές καταστάσεις. (Cole & Cole, 2001: 253).*

Σύμφωνα με τον Goleman, οι ρίζες της ενσυναίσθησης² εντοπίζονται ήδη από τη νηπιακή ηλικία, καθώς τα νήπια συμπονοούν τη δυστυχία από πολύ νωρίς. Τα παιδιά από ενός ακόμη έτους διαχωρίζουν τη δυστυχία του άλλου από τη δική τους, χωρίς όμως να γνωρίζουν τι μπορούν να κάνουν για αυτό. Ο Goleman αναφέρει το παράδειγμα βρέφους ενός έτους που βλέποντας τη μαμά του να κλαίει, σκούπισε τα δικά του μάτια, και ορίζει αυτή την ενέργεια σαν *κινητική μίμηση*, υποστηρίζοντας ότι αποτελεί την πρωταρχική τεχνική έννοια της ενσυναίσθησης. Η κινητική μίμηση υποχωρεί σταδιακά γύρω στα δύομισι χρόνια. Τότε τα παιδιά συνειδητοποιούν ότι ο πόνος κάποιου άλλου είναι διαφορετικός από το δικό τους και έτσι είναι ικανά να τον παρηγορήσουν. Σε αυτό το στάδιο ανάπτυξης αρχίζουν να παρουσιάζονται διαφορές στη γενικότερη ευαισθησία των παιδιών προς τη συγκινησιακή ταραχή των άλλων ατόμων, αφού άλλα παιδιά αντιδρούν με ενδιαφέρον και συμμετοχή ενώ άλλα με απομόνωση. Οι διαφορές αυτές σύμφωνα με έρευνες, οφείλονται σε ένα μεγάλο ποσοστό στη διαπαιδαγώγηση από τους γονείς και στα πρότυπα που αποτελούν εκείνοι για τα παιδιά τους. (Goleman, 1998: 151-152). Προς το τέλος της παιδικής ηλικίας, αναφέρει ο Goleman, η ενσυναίσθηση φτάνει στα πιο ψηλά της επίπεδα, και τα παιδιά είναι σε θέση να νιώσουν αλληλέγγυα προς μια ομάδα ανθρώπων, όπως οι φτωχοί, οι καταπιεσμένοι κ.λπ. (Goleman, 1998: 160).

² Ο όρος ενσυναίσθηση αφορά στη συμμετοχή στη συναισθηματική εμπειρία του άλλου, το μοίρασμα των συγκινήσεων και συναισθημάτων ενός άλλου προσώπου (Cole & Cole, 2001: 243).

1.1.5 Ηθική ανάπτυξη

Σύμφωνα με τον Κοσμόπουλο, η κοινωνικοποίηση του ατόμου συνδέεται με την πρόοδο της αυτοσυνειδησίας και της ηθικής συνείδησης του ατόμου. Η μάχη ανάμεσα στο κοινωνικά επιβεβλημένο και την ατομική απόλαυση που δίνει το άτομο, είναι μια μάχη εσωτερική, που προϋποθέτει ισχυρό Εγώ αλλά και ανεπτυγμένο Ιδανικό του Εγώ, το οποίο συντελεί στην ανάπτυξη της ηθικής συνείδησης, απαραίτητη για την δημιουργική ανάπτυξη της κοινωνικότητας (Κοσμόπουλο, 1994: 125).

Κατά τον Herbert, συνείδηση λέμε ότι έχει ένα παιδί όταν είναι σε θέση να αυτοσυγκρατείται από μια πράξη που θεωρείται ανεπίτρεπτη, ακόμη κι όταν γνωρίζει ότι η πράξη του δεν θα γίνει γνωστή, ενώ αν υποκύψει στον πειρασμό αισθάνεται ενοχή. Η συνείδηση είναι κάτι που αποκτάται σιγά σιγά και μέσα από οδυνηρές διαδικασίες. Ο Herbert επίσης υποστηρίζει ότι έτσι το παιδί εσωτερικεύει τους κανόνες συμπεριφοράς και αποκτά το περιεχόμενο του ηθικού κώδικα των γονέων (Herbert, 1996: 15).

Σύμφωνα με τους Hughes & Kroehler, «εσωτερικευση είναι η διαδικασία μέσω της οποίας τα άτομα αφομοιώνουν τα πρότυπα συμπεριφοράς που κυριαρχούν στην ευρύτερη κοινωνία». Το άτομο, όπως υποστηρίζουν οι Berger & Luckmann (2003:240-241), δεν δημιουργεί τον κόσμο στον οποίο εισέρχεται, αφού κάποιος άλλος ζουν ήδη εκεί πριν τη γέννηση του. Ως εσωτερικευση νοείται η βάση πάνω στην οποία το άτομο κατανοεί τους συνανθρώπους του και αντιλαμβάνεται τον κόσμο ως εννοηματοωμένη κοινωνική πραγματικότητα ενώ σαν κοινωνικοποίηση ορίζεται η οντογενετική διαδικασία με την οποία το άτομο επιτυγχάνει την ένταξή του στην κοινωνία (Hughes & Kroehler, 2007: 284).

Ο Mead, υποστηρίζει ότι ο εαυτός δεν υπάρχει με τη γέννηση, αλλά είναι κάτι που αναπτύσσεται, δημιουργείται με την κοινωνική εμπειρία, ως αποτέλεσμα των σχέσεων του ατόμου με τους άλλους. Κατά συνέπεια η ατομική υπόσταση, η συνείδηση και η ταυτότητα του ατόμου είναι αδιανόητη έξω από την κοινωνία (Τσαούσης, 1987: 150-151).

Ο Fontana, αναφέρει ότι η ηθική και οι αξίες είναι έννοιες ασαφείς και συμπληρώνει ότι ο φιλόσοφος Fichte πρότεινε για την ηθικότητα δύο όψεις. Την «υποκειμενική», που

αφορά την εσωτερική τήρηση ενός προσωπικού κώδικα συμπεριφοράς από το άτομο και την «αντικειμενική» που αναφέρεται στις στάσεις και συμπεριφορά που επιδοκιμάζει η πολιτισμική ομάδα στην οποία ανήκει το άτομο. Όπως τονίζει ο Fontana, είναι κοινή άποψη των ψυχολόγων ότι οι ηθικές αρχές και οι αξίες αποτελούν επίκτητες δομές, καθώς μαθαίνονται σε μικρή ηλικία αρχικά από τους γονείς, στη συνέχεια από τους δασκάλους και από τους συνομήλικους, τα ΜΜΕ και την κοινωνία γενικότερα (Fontana, 1996: 285-286).

Τα παιδιά διαφέρουν από τους ενήλικες όσον αφορά την ηθική σκέψη. Γνωστές θεωρίες για την ηθική ανάπτυξη κατά την παιδική ηλικία, είναι αυτές του Piaget και του Kohlberg. Ο Piaget αφού μελέτησε τη συμπεριφορά παιδιών κατά το παιχνίδι, κατέληξε σε δύο στάδια ηθικής σκέψης. Το πρώτο στάδιο ηθικής ανάπτυξης που αφορά στα μικρά παιδιά, το ονόμασε «ετερόνομη ηθικότητα» και το δεύτερο που αφορά στα μεγαλύτερα παιδιά (πάνω από 10 ετών), το ονόμασε «αυτόνομη ηθικότητα». Το πρώτο στάδιο ονομάζεται και στάδιο του «ηθικού ρεαλισμού» ή «ηθικότητα του εξαναγκασμού». Σε αυτό το στάδιο το παιδί αναγκάζεται να συμμορφωθεί σε κανόνες που επιβάλλονται από τους άλλους και θεωρεί ότι οι κανόνες δεν μπορούν να αλλάξουν, ενώ η μη συμμόρφωση σε αυτούς επιφέρει τιμωρία. Στο δεύτερο στάδιο, το παιδί κατανοεί ότι οι άνθρωποι φτιάχνουν τους κανόνες και ότι η τιμωρία δεν είναι αυτόματη αλλά λαμβάνονται υπόψη και άλλοι παράμετροι πριν την απόδοση τιμωρίας, όπως π.χ. οι προθέσεις του παραβάτη ή άλλα ελαφρυντικά στοιχεία (Slavin, 2006: 86-88).

Μετά τη θεωρία του Piaget, διατυπώθηκε η θεωρία του Kohlberg, που αποτέλεσε βελτιωμένη εκδοχή της θεωρίας των σταδίων ηθικής σκέψης του Piaget. Ο Kohlberg δεν μελέτησε το παιχνίδι των παιδιών, αλλά τις απαντήσεις τους σε ερωτήσεις που βασιζόταν σε ηθικά διλήμματα. Το ενδιαφέρον του δεν εστιαζόταν τόσο στην κατεύθυνση της απάντησης του παιδιού, όσο στο συλλογισμό που ακολουθούσε το παιδί ώστε να δώσει την απάντηση. Από τη μελέτη αυτή κατέληξε σε έξι στάδια ηθικής κρίσης ή συλλογισμού τα οποία εντάσσονται σε τρία επίπεδα: το προσυμβατικό, το συμβατικό και το μετασυμβατικό. Κάθε επίπεδο διέρχεται από δύο στάδια, ενώ κάθε στάδιο είναι πιο σύνθετο και προηγμένο από το προηγούμενο. Το προσυμβατικό επίπεδο αφορά στα μικρά παιδιά, καθώς τα περισσότερα παιδιά περνούν από το προσυμβατικό επίπεδο στο συμβατικό έως την ηλικία των 9 ετών. Το πρώτο στάδιο του προσυμβατικού επιπέδου

είναι παρεμφερές σε μορφή και περιεχόμενο με το στάδιο της ετερόνομης ηθικότητας του Piaget. Τα παιδιά υπακούν υπό το φόβο της τιμωρίας (προσανατολισμός της τιμωρίας και της υπακοής). Στο δεύτερο στάδιο εμφανίζονται σημαντικές οι ανάγκες των παιδιών, χωρίς όμως να αγνοούνται και οι ανάγκες των άλλων (πραγματιστικός σχετικιστικός προσανατολισμός). Τα παιδιά σε αυτό το στάδιο ζυγίζουν τα συμφέροντα όλων των πλευρών προκειμένου να απαντήσουν στο ηθικό δίλλημα, αλλά συνεχίζουν να αποφασίζουν με γνώμονα το καλύτερο για τα ίδια (Slavin, 2006: 88-90).

Ο Herbert αναφέρεται σε τέσσερα συστατικά στοιχεία που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη όσον αφορά την ηθική συμπεριφορά. Το πρώτο είναι η αντίσταση στους πειρασμούς, ο ανασταλτικός δηλαδή μηχανισμός που ενεργοποιείται από το άτομο έναντι της κακής συμπεριφοράς, ακόμη και όταν δεν ενέχει κίνδυνος αποκάλυψής της. Το δεύτερο είναι η ενοχή, το δυσάρεστο αυτό συναίσθημα που αισθάνεται το άτομο όταν παραβιάσει κάποιους κανόνες και μπορεί να το οδηγήσει στην ομολογία, την επανόρθωση ή την αυτοκατηγορία. Το τρίτο είναι ο αλτρουϊσμός, η ηθική αυτή αρχή που ωθεί το άτομο σε πράξεις καλοσύνης, γενναιοδωρίας, συμπάθειας και αλληλεγγύης προς τους άλλους. Τέλος, ο Herbert αναφέρει τις ηθικές πεποιθήσεις, την βαθύτερη δηλαδή αντίληψη της έννοιας της ηθικής, που περιλαμβάνει τις σκέψεις και τις πράξεις των ατόμων, αλλά και την κριτική τους σε όσους παρεκτρέπονται (Herbert, 1996: 17-18).

Η Γαλανάκη αναφέρει το ρόλο της φιλίας στην ηθική ανάπτυξη του παιδιού και υποστηρίζει ότι η επαφή των παιδιών με τις ηθικές εμπειρίες των φίλων του, το ωθούν σε μια διαδικασία σύγκρισης με τις δικές του ηθικές αξίες, αξιολόγησης και πιθανόν τροποποίησης της συμπεριφοράς του. Δίνεται δηλαδή στο παιδί μια άλλη οπτική της ηθικότητας, εκτός από τη δική του. Επίσης η Γαλάκη παραθέτει τη θεωρία του Piaget για τη συμβολή της σχέσης του παιδιού με τους συνομηλίκους του στο πέρασμα «από την ηθική ετερονομία στην ηθική αυτονομία, από το μονομερή σεβασμό προς τον αμοιβαίο σεβασμό», καθώς η συναισθηματική σχέση μεταξύ δύο παιδιών που αναπτύσσεται μέσα από τη φιλία κινητοποιεί τις γνωστικές διεργασίες και την ηθική συλλογιστική. Έτσι η φιλία ωθεί το παιδί από ένα κατώτερο ηθικό επίπεδο σε ένα ανώτερο συμβάλλοντας με αυτό τον τρόπο στην ηθική του ανάπτυξη (Γαλανάκη, 2003: 187-188).

Ο Goleman, υποστηρίζει ότι η ενσυναίσθηση και η ηθική αποτελούν της ρίζες του αλτρουϊσμού, και αναφέρεται στον Hoffman, τον ερευνητή της ενσυναίσθησης, σύμφωνα με τον οποίο ο δεσμός μεταξύ ενσυναίσθησης και αλτρουϊσμού στις ανθρώπινες σχέσεις, η ικανότητα ενσυναισθητικής επαφής του ατόμου ώστε να μπορεί να μπει στη θέση κάποιου άλλου, τον οδηγεί να ακολουθεί συγκεκριμένες ηθικές αρχές (Goleman, 1998:159-160).

1.2. Η Προσχολική Αγωγή στην Ελλάδα

Ο Durkheim ορίζει την αγωγή ως «μεθοδευμένη κοινωνικοποίηση», δηλαδή σκόπιμη και συστηματική επίδραση της παλαιάς στη νέα γενιά, με σκοπό την εκμάθηση κανόνων, που διευκολύνουν την κοινωνική ένταξη (Νόβα – Καλτσούνη, 2000: 18,19).

Ο Παπαδόπουλος, αναφέρει πως «Αγωγή είναι το σύνολο των προσπαθειών για μια σωστή ψυχοσωματική ανάπτυξη και κυρίως για ενημέρωση και προσαρμογή στα κοινωνικά και πολιτιστικά δεδομένα στη στενή και ταυτόχρονα στην παγκόσμια έκταση της έννοιας της “κοινωνίας” και του “πολιτισμού” (Παπαδόπουλος, 1977: 14). Επίσης ορίζει την αγωγή ως σωστή ανατροφή των παιδιών μέσα από την οποία παρέχονται και παραλαμβάνονται αξίες ζωής (Παπαδόπουλος, 1977: 70).

Ο Κόφφας, αναφέρει ότι ο όρος «προσχολική αγωγή» χρησιμοποιείται σήμερα, για να χαρακτηρίσουμε ένα ευρύ φάσμα επιδράσεων των ενηλίκων (ή παιδαγωγών με γενικότερη σημασία της έννοιας) και του ευρύτερου περιβάλλοντος (κυρίως του κοινωνικού και πολιτιστικού), πάνω στο μικρό παιδί των τριών έως έξι ετών» (Κόφφας, 2002: 23-24). Σύμφωνα με τη Δαράκη, η προσχολική αγωγή καλείται να διαδραματίσει ένα σημαντικό ρόλο στην κοινωνική αγωγή του παιδιού, καθώς μέσα σε ένα προσχολικό κέντρο το παιδί συνειδητοποιεί ότι δεν αποτελεί το κέντρο του κόσμου, γνωρίζει συνομήλικα παιδιά, παίζει, συνεργάζεται μαζί τους και κοινωνικοποιείται (Δαράκη, 1995: 85-86).

Ένας από τους σημαντικότερους σκοπούς που καλείται να επιτελέσει η προσχολική αγωγή, αφορά στο αντιστάθμισμα των κοινωνικών ανισοτήτων ανάμεσα στα παιδιά. Ο κοινωνιολόγος της Παιδείας Bernstein, διαπίστωσε σε έρευνές του, διαφορά στο

γλωσσικό μήνυμα που λαμβάνουν τα παιδιά των κατώτερων οικονομικά τάξεων, το οποίο χαρακτήρισε φτωχό και περιορισμένο, από ότι εκείνο των ανώτερων οικονομικά στρωμάτων. Κατά συνέπεια ένα περιβάλλον πλούσιο σε ερεθίσματα, κατά τα πρώτα χρόνια της ζωής του παιδιού, που χαρακτηρίζονται από δραματικές αλλαγές στην ανάπτυξή του, παίζει σπουδαίο ρόλο για τη νοητική και γλωσσική ανάπτυξη του παιδιού (Δαράκη, 1995: 62-63).

Μία έννοια - κλειδί στην προσχολική αγωγή, σύμφωνα με τον Slavin, είναι η **εκπαίδευση ετοιμότητας**, καθώς τα παιδιά αποκτούν δεξιότητες απαραίτητες για την μετέπειτα τυπική εκπαίδευση (τήρηση οδηγιών, συνεργασία, επιμονή σε ένα έργο κ.α.). Επίσης τα παιδιά αναπτύσσονται συναισθηματικά , υποβοηθούνται να αποκτήσουν θετική έννοια του εαυτού τους, βελτιώνουν αδρές και κινητικές δεξιότητες (Slavin, 2006: 114).

Στην Ελλάδα η Προσχολική Αγωγή παρέχεται από τους Παιδικούς και Βρεφονηπιακούς Σταθμούς και τα Νηπιαγωγεία.

1.2.1 Παιδικοί Σταθμοί

Οι Παιδικοί Σταθμοί υπάγονται στο Υπουργείο Εσωτερικών και στην Τοπική Αυτοδιοίκηση.

Οι λόγοι ίδρυσης και λειτουργίας των Παιδικών Σταθμών στην Ελλάδα, ήταν αρχικά κυρίως κοινωνικοί. Επρόκειτο για Ιδρύματα που σκοπό είχαν την φύλαξη και φροντίδα παιδιών φτωχών οικογενειών, η μητέρα των οποίων αναγκαζόταν να εργαστεί. Ο πρώτος ελληνικός Παιδικός Σταθμός ιδρύθηκε το 1901 με τη συμβολή της Αικατερίνης Λασκαρίδου και δεχόταν παιδιά από τεσσάρων ετών και άνω, υπό την επίβλεψη διπλωματούχων Νηπιαγωγών . Το 1935 ιδρύθηκαν οι πρώτοι Εθνικοί Παιδικοί Σταθμοί και αργότερα τα Αγροτικά Νηπιοτροφεία (Δαράκη, 1995: 31,33).

Στη συνέχεια οι Παιδικοί Σταθμοί πέρασαν στο Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας, οπότε και το 2002 πέρασαν στο Υπουργείο Εσωτερικών και στην Τοπική Αυτοδιοίκηση.

Το 1988 τα Παιδαγωγικό Ινστιτούτο εκπόνησε ένα «Σχέδιο Νέου Αναλυτικού Προγράμματος για το Νηπιαγωγείο», το οποίο υιοθέτησαν ένα χρόνο αργότερα και οι παιδικοί σταθμοί κατόπιν απόφασης της Διεύθυνσης Παιδικής Προστασίας του Υπουργείου Υγείας και Πρόνοιας. Έκτοτε σχεδιάστηκαν και βελτιώθηκαν διάφορα αναλυτικά προγράμματα με πιο πρόσφατο το 2016, κανένα όμως δεν υιοθετήθηκε από το Υπουργείο Εσωτερικών.

Σύμφωνα με το Άρθρο 3 του πρότυπου κανονισμού λειτουργίας των Παιδικών Σταθμών³, στους Παιδικούς Σταθμούς γίνονται δεκτά παιδιά ηλικίας από 2,5 ετών έως και την ηλικία εγγραφής τους στην υποχρεωτική εκπαίδευση, ενώ στους Βρεφονηπιακούς Σταθμούς λειτουργούν και βρεφικά τμήματα με βρέφη από 6 μηνών.

Επίσης σύμφωνα με το Άρθρο 2 του κανονισμού, οι Παιδικοί, Βρεφικοί και Βρεφονηπιακοί Σταθμοί αποτελούν κυρίως δομές αγωγής και διαπαιδαγώγησης για παιδιά προσχολικής ηλικίας με στόχο:

- Να παρέχουν προσχολική αγωγή και διαπαιδαγώγηση σύμφωνα με τα πλέον σύγχρονα επιστημονικά δεδομένα.
- Να βοηθούν τα παιδιά να αναπτυχθούν σωματικά, νοητικά, συναισθηματικά και κοινωνικά.
- Να ευαισθητοποιούν τους γονείς πάνω σε θέματα σύγχρονης παιδαγωγικής και ψυχολογίας, προσφέροντάς τους πληροφόρηση και καθοδήγηση.
- Να βοηθούν τα παιδιά προσχολικής ηλικίας στην ομαλή μετάβασή τους από το οικογενειακό στο σχολικό περιβάλλον, αλλά και στο ευρύτερο κοινωνικό και εκπαιδευτικό πλαίσιο.
- Να παρέχουν ημερήσια διατροφή και φροντίδα στα παιδιά που φιλοξενούν τηρώντας τους κανόνες υγιεινής και ασφάλειας.
- Να διευκολύνουν τους εργαζόμενους και τους άνεργους γονείς.

Στους Παιδικούς και Βρεφονηπιακούς Σταθμούς εργάζονται Παιδαγωγοί Προσχολικής Ηλικίας (απόφοιτοι ΤΕΙ), και Νηπιαγωγοί (απόφοιτοι ΑΕΙ).

³ ΚΥΑ 41087/2017 (ΦΕΚ 4249/Β/5-12-2017)

1.2.2 Νηπιαγωγεία

Τα Νηπιαγωγεία ανήκουν στο Υπουργείο Παιδείας και στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση και φιλοξενούν παιδιά προσχολικής ηλικίας. Μετά τη ψήφιση του άρθρου 73 του Νόμου 3518/2006, (ΦΕΚ 272/2006) η φοίτηση στο Νηπιαγωγείο των νηπίων που συμπληρώνουν τα 5 έτη την 31η Δεκεμβρίου του έτους εγγραφής τους, έγινε υποχρεωτική⁴, ενώ για τα προνήπια γίνεται κλήρωση με την οποία συμπληρώνονται τυχόν κενές θέσεις. Πάγιο αίτημα των Νηπιαγωγών η υποχρεωτικότητα να επεκταθεί και στα προνήπια με θεσμοθέτηση της διετούς υποχρεωτικής προσχολικής αγωγής.

Σύμφωνα με το Αναλυτικό Πρόγραμμα Προσχολικής Εκπαίδευσης (3-6 χρονών) που ακολουθούν τα Νηπιαγωγεία:

Σκοπός του συγκεκριμένου αναλυτικού προγράμματος είναι να ενισχύσει την εικόνα ενός ικανού, δυναμικού, αποφασιστικού και αισιόδοξου παιδιού, ενός παιδιού που έχει την ικανότητα να αναπτύσσει σχέσεις, που θέλει να το σέβονται και να σέβεται, που είναι περίεργο και ανοιχτό προς πολλές εμπειρίες, που είναι δημιουργικό και αντιμετωπίζει τα προβλήματα ως πρόκληση. Μαζί με το παιδί αξιοποιούμε τις προϋπάρχουσες εμπειρίες του (παρελθόν), εστιάζομαστε στις αναδυόμενες δεξιότητές του (παρόν) και προγραμματίζουμε για τις εν-δυνάμει ικανότητές του (μέλλον). Ως ένα αναλυτικό πρόγραμμα προσανατολισμένο στο μέλλον, προωθεί τη συνεργασία και τη συμμετοχή και τονίζει τη σημασία του ρόλου των παιδιών στη διαμόρφωση του. Η φωνή των παιδιών μέσα από την εφαρμογή πτυχών του αναλυτικού τόνισε την ανάγκη για παιχνίδι (ελεύθερο και δομημένο).

Επίσης σύμφωνα με το Αναλυτικό Πρόγραμμα Προσχολικής Εκπαίδευσης 3-6 χρονών, ο διαχωρισμός των τομέων ανάπτυξης διαμορφώνεται ως εξής:

1. Προσωπική και Κοινωνική Συνειδητοποίηση, η οποία

«περιλαμβάνει την ανάπτυξη των παιδιών σε προσωπικό και κοινωνικό επίπεδο με έμφαση ανάμεσα σε άλλα στην ανάπτυξη της ανεξαρτησίας, της

⁴ σύμφωνα με το άρθρο 73 του Νόμου 3518/2006,(ΦΕΚ 272/2006, τ.Β')

αυτοεξυπηρέτησης, της προσωπικής υγείας και ασφάλειας, των σχέσεων, της ταυτότητας του φύλου και της συνεργασίας». (Αναλυτικό Πρόγραμμα Προσχολικής Εκπαίδευσης, 2016: 44).

2. Συναισθηματική ενδυνάμωση, η οποία

«περιλαμβάνει την ανάπτυξη των παιδιών σε συναισθηματικό επίπεδο. Συγκεκριμένα καλλιεργούνται οι άξονες αναγνώριση, έκφραση, και έλεγχος συναισθημάτων, όπως επίσης και η ανάπτυξη δεξιοτήτων επιβίωσης, η αναγνώριση του εαυτού ως ξεχωριστή οντότητα και η ανάπτυξη σχέσεων εμπιστοσύνης» (Αναλυτικό Πρόγραμμα Προσχολικής Εκπαίδευσης, 2016: 58).

3. Κινητικές ικανότητες, οι οποίες

«επικεντρώνονται σε δεξιότητες που σχετίζονται με την βιοσωματική ανάπτυξη δίνοντας έμφαση σε δεξιότητες όπως ο έλεγχος του σώματος, ο συντονισμός (π.χ. χεριού-ματιού, ποδιού-ματιού), η σταθερότητα και η ισορροπία (π.χ. τρέξιμο, ρίξιμο, πιάσιμο)» (Αναλυτικό Πρόγραμμα Προσχολικής Εκπαίδευσης, 2016: 62).

4. Νοητική ενδυνάμωση, η οποία

«αναφέρεται στις εμπειρίες και διαδικασίες, δομημένες και μη, που οδηγούν στην ενίσχυση των δεξιοτήτων και ικανοτήτων του παιδιού και κατ' επέκταση στην εξέλιξή του σε ένα κριτικά σκεπτόμενο και ανεξάρτητο άτομο. Μέσα από τη διαμεσολάβηση του κοινωνικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος το παιδί μαθαίνει πως να συλλέγει πληροφορίες, να τις επεξεργάζεται και να τις χρησιμοποιεί για να λύνει προβλήματα και να κατανοεί τη λειτουργία του κόσμου που το περιβάλλει. Τα ερεθίσματα, η φύση του περιβάλλοντος κόσμου και το παιδί ως μέλος της μαθησιακής κοινότητας έχουν σημαντικό ρόλο στη μεταβολή, τη δόμηση και την αναδόμηση που χαρακτηρίζουν την νοητική ενδυνάμωση του παιδιού», (Αναλυτικό Πρόγραμμα Προσχολικής Εκπαίδευσης, 2016:68).

Στα Νηπιαγωγεία εργάζονται Νηπιαγωγοί.

2.1. Ορισμός της επιθετικότητας

Η επιθετικότητα αποτελεί ένα φαινόμενο δύσκολο να αποτυπωθεί πλήρως από έναν ορισμό, λόγω της πολυδιάστατης φύσης του, καθώς οι εκδηλώσεις βίας ποικίλουν είτε ανάλογα με την αιτία που προκαλεί την πράξη, είτε ανάλογα με τον τρόπο με τον οποίο εκδηλώνεται η επιθετική πρόσθεση.

Σύμφωνα με τον Γεώργα, ο ορισμός που αναφέρεται στη ζημιά ή οδύνη που προκαλεί η επιθετική συμπεριφορά, δεν είναι επαρκής, καθώς περικλείει πράξεις που δεν έχουν επιθετική πρόσθεση, αλλά είναι τυχαίες. Έτσι ορίζει την επιθετικότητα ως «*την πρόθεση ενός ατόμου να προκαλέσει σωματική ή ψυχική οδύνη σε κάποιον άλλο*» (Γεώργας, 1995: 231).

Ο Παπαδάτος χαρακτηρίζει την επιθετικότητα και τη βία σαν «*μια από τις πιο πολύπλοκες και σκοτεινές εκδηλώσεις της ανθρώπινης συμπεριφοράς*», λόγω της καταστροφικότητας που επιφέρουν (Παπαδάτος, 1980: 1).

Ο Herbert αν και χαρακτηρίζει ευρύ τον ορισμό πολλών θεωρητικών για την επιθετικότητα, καθώς όπως υποστηρίζει, περικλείουν σε αυτόν «*όλες τις μορφές διεκδικητικής – αγωνιστικής προσπάθειας και όλες τις ενέργειες που αποσκοπούν στην άσκηση ελέγχου επάνω στο περιβάλλον*», αποδέχεται ότι η επιθετικότητα περιλαμβάνει θετικά και δημιουργικά στοιχεία και όχι μόνο αρνητικά και καταστροφικά. Επίσης τονίζει την αναγκαιότητα κάποιων ιδιοτήτων της επιθετικότητας για την επιβίωση του ατόμου (Herbert, 1996: 24).

Σύμφωνα με τον Bandura, «*ως επιθετικότητα ορίζεται γενικά ή συμπεριφορά που επιφέρει φυσικές βλάβες*», αν και δεν χαρακτηρίζονται επιθετικές όλες οι πράξεις που έχουν ως αποτέλεσμα ζημιά. Κύριο κριτήριο για το χαρακτηρισμό μιας συμπεριφοράς ως επιθετική, αναφέρει ο Bandura, παίζει η υποκειμενική κρίση όσον αφορά την πρόθεση και την αιτία της πράξης. Όταν η πράξη κρίνεται ως κακόβουλη, έχει περισσότερες πιθανότητες να κριθεί και ως επιθετική (Bandura, 1978: 12).

Τη σημαντικότητα της πρόθεσης στον ορισμό της επιθετικότητας περιέχει και ο ορισμός που δίνει ο Παρασκευόπουλος για την επιθετικότητα: « *Η επιθετικότητα αναφέρεται σε ενέργειες που αποσκοπούν να προκαλέσουν πόνο, τραύμα, ζημιά, άγχος, στους άλλους*». Ο Παρασκευόπουλος επισημαίνει το ρόλο της πρόθεσης στο χαρακτηρισμό μιας πράξης ως επιθετικής, καθώς όπως αναφέρει, η εχθρική διάθεση, η σκόπιμη εχθρική πράξη, η εμπρόθετη πράξη με σκοπό την πρόκληση ζημιάς, συντελούν ώστε να χαρακτηριστεί μια πράξη ως επιθετική (Παρασκευόπουλος, χ.χ.: 118).

Σύμφωνα με τους Cole & Cole «στο κεντρικό νόημα της επιθετικότητας, βρίσκεται η ιδέα ενός προσώπου που διαπράττει μια πράξη η οποία πληγώνει κάποιον άλλο, αλλά δεν θεωρούνται επιθετικότητα όλοι οι τρόποι με τους οποίους ένα πρόσωπο μπορεί να πληγώσει το άλλο». Συμπληρώνουν έτσι τον ορισμό τους προσθέτοντας την αναφορά των Parke & Slaby, που υποστήριζαν ότι η **πρόθεση** να βλάψει κάποιον αποτελεί το κριτήριο για να θεωρηθεί επιθετική μια συμπεριφορά (Cole & Cole, 2001: 227).

Ο Βουϊδάσκης χαρακτηρίζει εκτενέστερο τον ορισμό του A. Becker, σύμφωνα με τον οποίο « Σαν επιθετικότητα ορίζονται τα εσωτερικά και εξωτερικά συμβάντα, τα οποία προκαλούν βλάβη στα αντικείμενα της επιθετικότητας» (Βουϊδάσκης, 1987: 20).

Η Γουργιώτου (2008) σε άρθρο της, επιλέγει τον ορισμό των Bouchard et al (1996: 10), σύμφωνα με τον οποίο «επιθετική είναι κάθε πράξη η οποία κατά τη διάρκεια μιας συμπλοκής, παραβιάζει ή κινδυνεύει να παραβιάσει την σωματική ή ψυχολογική ακεραιότητα ενός ατόμου.

Σύμφωνα με τον Βαγενά «με την έννοια επιθετικότητα εννοούμε την ατομική ή συλλογική συμπεριφορά, πράξη που στοχεύει στο να προκαλέσει φυσική ή ψυχική βλάβη, ακόμη και την καταστροφή κάποιου άλλου ανθρώπου ή και ομάδας ανθρώπων» (Βαγενάς, 2014: 13).

Ο Rogge, υποστηρίζει ότι εκτός από την επιθετικότητα που αφορά στην φανερά προκλητική, βίαιη και καταστροφική συμπεριφορά υπάρχει και η επιθετικότητα που στρέφεται προς τα μέσα, η επιθετικότητα δηλαδή που εκδηλώνεται είτε με αυτοκαταστροφική συμπεριφορά, είτε με την παρουσίαση σωματικών προβλημάτων και ασθενειών (Rogge, 2008: 14).

Ο Fromm, θεωρεί ότι η επιθετικότητα δεν μπορεί να αντιπροσωπεύεται από έναν ορισμό, καθώς αυτή η προσέγγιση τους θέματος δεν βοηθά στην διερεύνησή του. Η επιθετικότητα κατά τον Fromm, πρέπει να διαχωρίζεται σε «κακοήθη» και «καλοήθη», δύο τελείως διαφορετικά είδη, με διαφορετική προέλευση και διαφορετικές ιδιότητες. Η καλοήθης επιθετικότητα είναι αμυντική, εμφανίζεται όταν υπάρχει απειλή και εξυπηρετεί την επιβίωση του ατόμου, ενώ η κακοήθης χαρακτηρίζεται από καταστροφικότητα και σκληρότητα και εμφανίζεται μόνο στο ανθρώπινο είδος (Fromm, 1977: 27).

2.2. Θεωρίες της επιθετικότητας.

Η επιθετικότητα είναι ένα ζήτημα που απασχόλησε τους ανθρώπους από τότε που άρχισαν να οργανώνονται σε κοινωνίες. Το θέμα έχει ερευνηθεί από πολλούς επιστήμονες και έχουν διατυπωθεί πολλές θεωρίες ανάλογες με την επιστήμη που κάθε φορά το εξέταζε. Σαν αντιπροσωπευτικότερες θεωρίες αναφέρονται στη βιβλιογραφία αυτές της ανθρωπολογικής, βιολογικής, ψυχολογικής, και κοινωνιολογικής προέλευσης.

2.2.1 Οι Ανθρωπολογικές θεωρίες

Οι ανθρωπολογικές θεωρίες προσπάθησαν να συνδέσουν την επιθετική συμπεριφορά του ανθρώπου- κνηγού στις πρωτόγονες κοινωνίες, με την επιθετικότητα στις σύγχρονες κοινωνίες. Βασιζόταν στο επιχείρημα ότι ιστορικά ήταν τόσο μεγάλη η περίοδος αυτή, που επηρέασε την ψυχοσύνθεση του ανθρώπινου είδους. Σήμερα η προσέγγιση αυτή αμφισβητείται, καθώς δεν υπάρχουν ερευνητικά στοιχεία να την τεκμηριώνουν, αλλά και καθώς η επιθετικότητα που παρουσίαζε το άτομο αυτής της εποχής φαίνεται να συνδέεται αποκλειστικά με την ικανοποίηση της ανάγκης για τροφή, απαγωγές γυναικών κλπ. Η επιθετικότητα στο εσωτερικό των κοινωνιών αυτών ήταν περιορισμένης έκτασης και σήμερα θεωρείται μικρότερου βαθμού από την επιθετικότητα των σύγχρονων κοινωνιών. Ακόμη κατά τη Νεολιθική εποχή που επίσης οι κοινωνίες στερούνταν ιεραρχικής οργάνωσης και ήταν μητριαρχικές, η επιθετικότητα διαφοροποιείται σε σχέση

με τη σύγχρονη εποχή. Η ανάπτυξη των πόλεων, η αντρική κυριαρχία και η ιεραρχία στην κοινωνική δομή, φαίνεται να ήταν οι αλλαγές που συντέλεσαν ώστε η επιθετικότητα να αποκτήσει νέες διαστάσεις. Ο άνθρωπος δεν εργάζεται πλέον για να καλύψει τις προσωπικές του ανάγκες αλλά υποχρεώνεται να εργαστεί για να καλύψει ανάγκες άλλων ατόμων. Η εκμετάλλευση του ανθρώπου από τον άνθρωπο, η υποταγή στην εξουσία και η καταπάτηση της ελεύθερης βούλησης, ήρθαν να εδραιώσουν την επιθετικότητα και τη βία στη ζωή των ανθρώπων (Βλάχου, 2008: 29-31).

Ο Παπαδάτος, αναφέρει ότι σε όλα τα παραπάνω έρχεται να προστεθεί ο πόλεμος, δίνοντας στον άνθρωπο την ευκαιρία για κέρδος και κοινωνικοοικονομική ισχύ, ο πόλεμος που «είναι η πηγή και το πεδίο ανάπτυξης των φοβερότερων εκδηλώσεων βίας, απανθρωπιάς και καταστροφικότητας» (Παπαδάτος, 1980: 20).

2.2.2 Οι Βιολογικές θεωρίες

Οι βιολογικές θεωρίες προσπαθούν να συνδέσουν το θέμα της επιθετικότητας με βιολογικές δυσλειτουργίες, οι οποίες ωθούν το άτομο σε επιθετική συμπεριφορά, καθώς αυτό, εξαιτίας βιολογικών προβλημάτων, παρουσιάζει αδυναμία προσαρμογής στις επιταγές του κοινωνικού περιβάλλοντος. Το κυρίαρχο ερώτημα όμως, που προσπαθούν να απαντήσουν οι βιολογικές θεωρίες είναι αν η επιθετικότητα είναι ένα ένστικτο έμφυτο στον άνθρωπο, όπως και στα ζώα (Βλάχου, 2008: 32).

Η μελέτη της επιθετικής συμπεριφοράς των ζώων, έδειξε ότι αυτή διακρίνεται σε δύο κατηγορίες. Η μία κατηγορία αφορά την επιθετικότητα που εκδηλώνεται ανάμεσα σε ζώα διαφορετικού είδους, ενώ η άλλη αφορά επιθετικότητα μεταξύ ζώων ίδιου είδους. Στην πρώτη περίπτωση ανήκει η επιθετικότητα εναντίον της λείας ενός ζώου, αν και ο χαρακτηρισμός αυτής της πράξης σαν επιθετική, αμφισβητείται , καθώς πρόκειται για πράξη αυτοσυντήρησης και επιβίωσης. Επιθετικότητα προς ζώο διαφορετικού είδους μπορεί επίσης να εκδηλωθεί όταν παρουσιάζεται ανάγκη προστασίας του χώρου, της ομάδας ή των νεογνών. Στη συγκεκριμένη περίπτωση πρόκειται για άμυνα που μετατρέπεται σε επιθετικότητα (Παπαδάτος, 1980: 5-6).

Ο Παπαδάτος, αναφέρει την επιθετικότητα μεταξύ ζώων ίδιου είδους σαν πιο έντονη, τη μελέτη της δε, σημαντικότερης σημασίας, καθώς αυτή παρουσιάζεται από την ανάγκη του ζώου για εξασφάλιση μια θέσης ανάμεσα στους όμοιους του, της επιβολής και της ικανοποίησης των αναγκών της διατροφής και αναπαραγωγής. Αυτού του είδους η επιθετικότητα δεν αποσκοπεί στην καταστροφή του αντιπάλου, αλλά στον εκφοβισμό, στην εκτόνωση της επιθετικότητας και στη σχέση κυρίαρχου- κυριαρχημένου (Παπαδάτος, 1980: 6-7).

Κύριος επιστημονικός κλάδος που ερευνά την έμφυτη συμπεριφορά ανθρώπων και ζώων, είναι εκείνος της ηθολογίας. Κυριότεροι εκπρόσωποι της ηθολογίας είναι ο Lorenz και ο Eibl-Eibesfeld, οι οποίοι μελέτησαν ζώα και λαούς σε πρωτόγονη κατάσταση. Ο Eibl-Eibesfeld υποστηρίζει ότι η επιθετικότητα είναι ένστικτο που μπορεί να οδηγήσει σε βλάβη ή τραυματισμό μέλους του ίδιου είδους, χωρίς όμως να υπάρχει σκοπιμότητα από την αρχή. Θεωρεί ότι η επιθετικότητα είναι μια αντίδραση σε εξωτερικούς παράγοντες ή σε εσωτερικούς ερεθισμούς (ορμονικούς, ενδοκρινείς, νευρολογικούς), είναι δε ένα φαινόμενο που συναντάται παντού (Βουϊδάσκης, 1987: 37-39).

Ο Lorenz υποστηρίζει ότι ο άνθρωπος, όπως και τα ζώα, έχει έμφυτη, μια ενστικτώδη επιθετικότητα, ακόμη και εναντίον ατόμων του ίδιου είδους. Σε αντίθεση με τον Eibl-Eibesfeld, απορρίπτει τα εξωτερικά ερεθίσματα σαν αιτία επιθετικότητας, και υποστηρίζει ότι η επιθετικότητα συνιστά μια «έμφυτη εσωτερική παρόρμηση», που επιζητά την εξωτερική ασχέτως των περιβαλλοντικών παραγόντων (Βλάχου, 2008: 32). Ο Παπαδάτος αναφέρει ότι αυτή η λειτουργία ονομάζεται «υδραυλική», καθώς είναι σαν την πίεση του νερού ή του ατμού σε ένα κλειστό δοχείο, και σύμφωνα με τον Lorenz, αυτό το γεγονός καθιστά την επιθετικότητα ως ένα ένστικτο πολύ επικίνδυνο (Παπαδάτος, 1980: 8).

Σύμφωνα με τον Lorenz υπάρχουν τέσσερα είδη «μεγάλων ενστίκτων»: το επιθετικό, το σεξουαλικό, το ένστικτο της πείνας και το ένστικτο της φυγής, η δραστηριοποίηση δε ενός άλλου ενστίκτου μπορεί να μειώσει αυτό της επιθετικότητας. Ο Lorenz υποστηρίζει ότι ο σύγχρονος πολιτισμός αναγκάζει τον άνθρωπο να ελέγχει την επιθετικότητά του, γεγονός που τον οδηγεί σε σοβαρά προβλήματα (Βουϊδάσκης: 1987: 40-41).

Ο Lorenz δίνει θετική διάσταση στο ένστικτο της επιθετικότητας, καθώς υποστηρίζει ότι αυτή συμβάλλει στην επιβίωση του ατόμου και τη διάδοση του είδους του. Αυτή η προσέγγιση ωστόσο αμφισβητείται, καθώς η αναλογία λογικής και ενστίκτου είναι τελείως διαφορετική στους ανθρώπους από ότι είναι στα ζώα. (Βλάχου, 2008: 32). Όπως αναφέρει ο Παπαδάτος, «ο άνθρωπος είναι το μόνο έλλογο και αξιοκρατούμενο ον στον κόσμο κι έχει σαν τέτοιο την ιδιότητα να διαμορφώνει τη θέλησή του με βάση αξίες, κανόνες και αρχές με νοηματικό περιεχόμενο (Παπαδάτος, 1980: 9).

Σύμφωνα με το Lorenz τα ζώα διαθέτουν μια σειρά από μηχανισμούς που τους επιτρέπουν να σταματούν την επιθετικότητά τους όταν πρέπει, ενώ για τον άνθρωπο αυτοί οι μηχανισμοί είναι η αγάπη και η φιλία σε συνάρτηση με τη λογική, εστιάζει όμως στην περιορισμένη χρήση τους και στην προϋπόθεση της προσωπικής γνωριμίας μεταξύ των ατόμων (Βαγενάς, 2014: 18-19). Αυτή την άποψη του Lorenz, την αντικρούει ο Fromm, αναφέροντας χαρακτηριστικά ότι κανένας πόλεμος δεν κρύβει τόση αγριότητα, όσο ο εμφύλιος. Επίσης υποστηρίζει πως η «γνωριμία» και η «φιλία» αντιπροσωπεύουν μια επιφανειακή γνώση του άλλου, «τη γνώση ενός αντικειμένου που το κοιτάζω από τα έξω», όπως χαρακτηριστικά αναφέρει. Όσον αφορά την πεποίθηση του Lorenz για την εκτόνωση της επιθετικότητας μέσω δραστηριοτήτων όπως ο αθλητισμός, ο Fromm αντιτάσσει το επιχείρημα ότι τα ανταγωνιστικά αθλήματα κεντρίζουν την επιθετικότητα (Fromm, 1977: 62-63).

Υποστηρικτής των απόψεων του Lorenz, ο Storr, υποστηρίζει ότι κοινό για τα ζώα και τους ανθρώπους είναι το γεγονός ότι η επιθετική ορμή είναι κληρονομική και απαραίτητη για την επιβίωση (Storr, 1979: 161). Τονίζει και εκείνος όπως και ο Lorenz τη θετική πλευρά της επιθετικότητας, αναφέροντας ότι για τον άνθρωπο η επιθετικότητα είναι η «βάση της διανοητικής προόδου, της απόκτησης ανεξαρτησίας και του αισθήματος της αυτοεκτίμησης» (Storr, 1979: 11). Ο Storr προσπαθώντας να συνδέσει την επιθετικότητα με τους βιολογικούς παράγοντες, μελέτησε το ρόλο του υποθάλαμου και της έκκρισης των ορμονών, και κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η επιθετικότητα προκαλείται από ένα «συντονισμένο φυσικοχημικό σύστημα», το οποίο κινητοποιείται είτε από το ερέθισμα της απειλής, είτε από τη ματαίωση των επιθυμιών. Επίσης υποστήριξε ότι υπάρχουν διαβαθμίσεις στο θυμό και ότι αυτός δεν εξαφανίζεται όταν παύει η αιτία που τον προκάλεσε, καθώς το σώμα διατηρείται σε ετοιμότητα για έντονη

δράση. Ο Storr καταλήγει στο συμπέρασμα ότι οι επιθετικές συμπεριφορές είναι «ενστικτώδεις», χωρίς όμως να απαντάει στο ερώτημα αν η επιθετικότητα είναι ένα ένστικτο που χρειάζεται περιοδικές εκτονώσεις (όπως υποστήριζε ο Lorenz), ή αν είναι ένα ένστικτο που ίσως δεν ενεργοποιηθεί ποτέ (Storr, 1979: 30-31).

Μεγάλη κριτική στη θεωρία του Lorenz, ασκεί ο Fromm, χαρακτηρίζοντάς την αστήριχτη, καθώς όπως υποστηρίζει, οι έρευνες έχουν δείξει ότι τα θηλαστικά και ειδικά τα ανώτερα θηλαστικά παρουσιάζουν μεν αμυντική επιθετικότητα, αλλά δεν είναι ούτε φονιάδες ούτε βασανιστές. Ο Fromm θεωρεί ότι ο βαθμός της ανθρώπινης καταστροφικότητας είναι τόσος που δεν μπορεί να ερμηνευτεί σαν έμφυτη μια τέτοια συμπεριφορά. Επίσης πολλοί βαθμοί καταστροφικότητας πιθανόν να σχετίζονται με άλλους φυσικούς παράγοντες και διαφορές στις κοινωνικές δομές. Τέλος όπως τονίζει, καθώς ο πολιτισμός εξελίσσεται, η καταστροφικότητα αυξάνεται και όχι το αντίθετο (Fromm, 1977: 28).

Μια άλλη θεωρία βάση του ενστίκτου, διατυπώθηκε από τον Moyer, ο οποίος υποστήριξε ότι υπάρχουν διάφορα είδη επιθετικότητας που αντιστοιχούν σε συγκεκριμένους νευροφυσιολογικούς μηχανισμούς στον εγκέφαλο. Η διαπίστωση ότι τα αρσενικά ζώα είναι πιο επιθετικά από τα θηλυκά οδήγησε σε πειράματα που έδειξαν ότι όταν χορηγηθεί ανδρογόνος ορμόνη (τεστοστερόνη) σε θηλυκά, αυξάνεται η επιθετικότητά τους (Βουϊδάσκης, 1987: 39). Οι ορμόνες είναι φυσικές ουσίες που απελευθερώνει το σώμα μας και έχουν επίδραση στο νευρολογικό μας σύστημα. Έρευνες που προσπάθησαν να συνδέσουν την ύπαρξη ορμονών και αυξημένης επιθετικότητας, απέδειξαν ότι υψηλά επίπεδα τεστοστερόνης συνδέονται με επιθετική συμπεριφορά σε εφήβους. Τα είδη της επιθετικότητας που αναφέρει ο Moyer, που αφορούν όμως κυρίως την επιθετικότητα των ζώων, είναι η επιθετικότητα για τροφή, η ανταγωνιστική επιθετικότητα, η επιθετικότητα από φόβο, η επιθετικότητα από νευρικότητα, η αμυντική επιθετικότητα και προστασίας του ζωτικού χώρου, η μητρική επιθετικότητα που συνδέεται με τη σεξουαλικότητα και η επιθετικότητα που χρησιμοποιείται για την επίτευξη ενός σκοπού (Βουϊδάσκης, 1995: 23).

Οι Κάκουρος & Μανιαδάκη, αναφέρουν τον κλάδο της Γενετικής της Συμπεριφοράς, ο οποίος διερευνά τις πιθανότητες σύνδεσης γενετικών προδιαθέσεων και συμπεριφοράς,

μελετώντας οικογένειες, δίδυμα αδέρφια και υιοθετημένα παιδιά. Η αναζήτηση συγκεκριμένων διαταραχών που οφείλονται σε γενετικές ανωμαλίες, ο τρόπος με τον οποίο μεταδίδονται και η αναζήτηση συγκεκριμένου γονότυπου που να μεταβιβάζει μια διαταραχή μέσω κληρονομικότητας, αποτελούν το ερευνητικό πεδίο του κλάδου. Οι ερευνητικές αυτές μέθοδοι έχουν δεχθεί πολλές επικρίσεις, έχουν συμβάλλει όμως στην κατανόηση της φύσης πολλών αναπτυξιακών διαταραχών. Συμπερασματικά οι Κάκουρος & Μανιαδάκη υποστηρίζουν ότι «τα γονίδια δεν καθορίζουν τη συμπεριφορά αλλά επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο αλληλεπιδρούμε με το περιβάλλον μας» (Κάκουρος & Μανιαδάκη, 2002: 65-67).

Στις βιολογικές θεωρίες αναφέρονται επίσης οι νευροβιολογικοί παράγοντες, πιθανές αλλοιώσεις των οποίων μπορεί να συμβάλλουν στην εμφάνιση παθολογικής συμπεριφοράς (π.χ. σε παιδιά με ΔΕΠΥ έχουν βρεθεί ανωμαλίες στις προμετωπιαίες περιοχές του εγκεφάλου). Η εγκεφαλική δυσλειτουργία που οφείλεται σε νευροβιολογικούς παράγοντες μπορεί να είναι είτε εγγενής είτε επίκτητη (προγεννητικές λοιμώξεις, επιπλοκές στον τοκετό κ.τ.λ.). Το άτομο όμως στη διάρκεια της ζωής του δημιουργεί πληθώρα νευρώνων και νευρωνικών συνάψεων. Ένα στερητικό περιβάλλον με κακή διατροφή και φτωχά ερεθίσματα μπορεί να λειτουργήσει αρνητικά προκαλώντας βλάβη σε ένα υγιή εγκέφαλο, ενώ ένα πλούσιο σε ερεθίσματα περιβάλλον να αντισταθμίσει ή να μειώσει τις συνέπειες από πρόωμη βλάβη του εγκεφάλου όταν αυτό συμβεί στον κατάλληλο χρόνο (Κάκουρος & Μανιαδάκη, 2002: 67-69).

Τέλος ο Παρασκευόπουλος, θεωρεί πιθανότερη την άποψη ότι η σωματοτυπική ιδιοσυγκρασία του ατόμου παίζει καθοριστικό ρόλο στην επιθετική συμπεριφορά. Σύμφωνα με τον Παρασκευόπουλο (1982: 87- 88), ο Sheldon μετά από συστηματική μελέτη 200 ατόμων, κατέληξε σε μια αντιστοίχιση κάποιων σωματικών τύπων με ψυχολογικούς τύπους. Τα ενδομορφικά άτομα (πλαδαρό σώμα, περίπου «σφαιρική» εξωτερική εμφάνιση, υπέρμετρη ανάπτυξη οργάνων πεπτικού) τα συνέδεσε με τον σπλαγχνοτονικό τύπο (καλοφαγάς, κοινωνικός, καλόκαρδος, ήρεμος). Τα εκτομορφικά άτομα (ισχνά, φιλάσθενα, αδύναμα) τα συνέδεσε με τον εγκεφαλοτονικό τύπο (ντροπαλός, κρυψίνους, μοναχικός, διανοητικός). Τα δε μεσομορφικά άτομα (γεροδεμένα, μύωδη, ισχυρά, ανθεκτικά) τα συνέδεσε με τον σωματοτονικό τύπο (ριψοκίνδυνος, περιπετειώδης, ανταγωνιστικός, σκληρός, απότομος και επιθετικός). Επίσης ο

Παρασκευόπουλος αναφέρει (χ.χ.: 16-17), σχετικές έρευνες που έγιναν με βάση την τυπολογία του Sheldon (ενδομορφικός, μεσομορφικός και εκτομορφικός τύπος) ώστε να διαπιστωθεί αν οι διάφοροι σωματότυποι των νηπίων συνδέονται με διαφορετικά χαρακτηριστικά της προσωπικότητας και αναφέρει ότι διαπιστώθηκε συνάφεια σύμφωνα με τις αξιολογήσεις των νηπιαγωγών (Παρασκευόπουλος (χ.χ. : 120).

2.2.3 Οι Ψυχολογικές Θεωρίες

Οι ψυχολογικές θεωρίες μελετούν την επιθετικότητα ως αποτέλεσμα της ψυχολογικής κατάστασης του ατόμου αλλά και παθολογικών καταστάσεων. Το ένστικτο φαίνεται και εδώ να παίζει πρωτεύοντα ρόλο, με κύριο εκπρόσωπο αυτής της θεωρίας τον Freud, ο οποίος αρχικά διαχώρισε τα ανθρώπινα ένστικτα (ορμές), σε δύο είδη, αυτό της αυτοσυντήρησης και του σεξουαλικού ενστίκτου. Αργότερα όμως προχώρησε σε μια νέα διάκριση και υποστήριξε ότι στον άνθρωπο κυριαρχούν το ένστικτο της ζωής (Έρως) και το ένστικτο του θανάτου (Θάνατος). Σύμφωνα με αυτά, ο άνθρωπος πρέπει να είναι επιθετικός προς τους άλλους ώστε να αποφύγει την αυτοκαταστροφή του (Βλάχου, 2008: 37-38). Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Κοσμόπουλος, σύμφωνα με τις τελευταίες θεωρίες του Freud, «η επιθετικότητα προς τους άλλους προέρχεται από την επιθετικότητα ενάντια στον εαυτό μας» (Κοσμόπουλος, 1994: 121).

Ο Βουϊδάσκης, αναφερόμενος στην κριτική που ασκήθηκε στην «ορμική» θεωρία του Freud για την επιθετικότητα βάση του ενστίκτου του θανάτου, από νεότερους ψυχαναλυτές, τονίζει ότι παρά τις διαφωνίες τους, υποστηρίζουν κι εκείνοι όπως και ο Freud ότι η επιθετικότητα προέρχεται από μια ενδοσωματική ορμή στην οποία διακρίνονται η πηγή, το αντικείμενο και ο σκοπός. Επίσης παραθέτει κάποιες θεωρίες των Φροϋδιστών για την επιθετικότητα. Σύμφωνα με τον Reich, μαθητή του Freud, η ένταση της επιθετικής ορμής εξαρτάται από την ισχύ της σωματικής συσσώρευσης της γενετήσια ορμής (Libido). Ο Eicke συσχετίζει επίσης την επιθετικότητα με τη Libido, ενώ και ο Hacker ορίζει την επιθετικότητα σαν «μια εσωτερική ανθρώπινη διάθεση και ενέργεια που συμπληρώνει τις σεξουαλικές ορμές, ανακατεύεται μ' αυτές ή αντιτάσσεται σ' αυτές» (Βουϊδάσκης, 1987: 34).

Σαν διακεκριμένη διάδοχο του Freud, ο Storr αναφέρει την Klein, η οποία υποστήριζει ότι υπάρχει στα βρέφη μια εσωτερική σύγκρουση ανάμεσα στην αγάπη και το μίσος, με τέτοια επιθετική ορμή, που το βρέφος νιώθει έντονο άγχος υπό το φόβο είτε δικής του καταστροφής είτε των ατόμων που το φροντίζουν (Storr, 1979: 25). Για την Klein, ο Κοσμόπουλος, αναφέρει ότι τονίζει την επιθετικότητα σαν πρωταρχική πηγή άγχους, και όχι του ηδονιστικού στοιχείου που μένει ανικανοποίητο. Υποστηρίζει δε ότι υπάρχει ένας φαύλος κύκλος όπου το ένστικτο του θανάτου γεννά επιθετικότητα, η επιθετικότητα γεννά άγχος και το άγχος ενισχύει την επιθετικότητα (Κοσμόπουλος, 1994:121).

Επίσης, όπως αναφέρει ο Βουϊδάσκης, ο Becker διακρίνει δύο βασικές αντιθετικές κατευθύνσεις όσον αφορά το σκοπό της ορμής: την πρωτογενή κατεύθυνση εναντίων εξωτερικών αντικειμένων και τη δευτερογενή, στην οποία η επιθετικότητα παλινδρομεί στο ίδιο το πρόσωπο (Βουϊδάσκης, 1987: 35).

Σύμφωνα με τον Φαρσεδάκη, οι νεότεροι ψυχαναλυτές απορρίπτουν το ένστικτο του θανάτου, αναφέρονται όμως σε μια «εγγενή επιθετική τάση, ανταγωνιστική του Έρωτος». Επίσης θεωρούν ότι οι ρίζες της επιθετικότητας βρίσκονται στα βιώματα του παιδιού, από την παιδική δηλαδή ηλικία, κατά την οποία το παιδί αντιδρά σε κάποιες καταστάσεις (υπερπροστασία, απόρριψη από τους γονείς, διαπαιδαγώγηση μέσω τιμωρίας κ.τ.λ.). Συνεπώς απορρίπτουν το ένστικτο σαν αιτία της επιθετικότητας (Φαρσεδάκης, 2005: 106).

Σύμφωνα με τον Γεωργούλα, οι νεότερες αυτές θεωρήσεις διακρίνουν τέσσερις φάσεις. Στην πρώτη φάση, αυτή της αδιαμόρφωτης συναίνεσης η ανισόρροπη συναισθηματική κατάσταση και ο ναρκισσισμός που την χαρακτηρίζουν, δυσχεραίνουν τη διαδικασία κοινωνικοποίησης. Κατά τη δεύτερη φάση, αυτή της διατυπωμένης συναίνεσης, κυριαρχεί η αστάθεια (έλλειψη αναστολών, επικράτηση της ηδονής, αδυναμία λειτουργικής αξιοποίησης της εμπειρίας) και η ανικανότητα συναισθηματικής αφοσίωσης, που καθιστούν το άτομο προβληματική περίπτωση. Η τρίτη φάση που ορίζεται σαν κατάσταση κινδύνου, χαρακτηρίζεται από επιθετικότητα που διέπεται από το συναίσθημα της συναισθηματικής αποστέρησης, σύμπλεγμα κατωτερότητας και από την τάση για εναντίωση. Φτάνοντας στην τέταρτη φάση, που οδηγεί στην πράξη, παρουσιάζεται συναισθηματική αδιαφορία και έλλειψη φόβου και αναπτύσσεται η

εγκληματική ικανότητα και η δυσκολία κοινωνικής προσαρμογής (Γεωργούλα, 2009: 44-45).

Στο πλαίσιο των ψυχολογικών θεωριών αναζητείται όπως προαναφέρθηκε, ο ρόλος των βιωμάτων στη δημιουργία της επιθετικότητας. Σύμφωνα με αυτές, η επιθετικότητα είναι μια συμπεριφορά που μαθαίνεται από το περιβάλλον. Στις ψυχολογικές θεωρίες ανήκουν οι κοινωνικογνωστικές θεωρίες και οι συμπεριφοριστικές θεωρίες της μάθησης.

Οι κοινωνιογνωστικές θεωρίες σύμφωνα με τον Καψάλη, έχουν τις ρίζες τους στο συμπεριφορισμό. Σύμφωνα με αυτές το άτομο μαθαίνει παρατηρώντας τη συμπεριφορά των άλλων. Ως κοινά σημεία των κοινωνιογνωστικών και των συμπεριφοριστικών θεωριών ο Καψάλης αναφέρει ότι και οι δύο προσεγγίσεις αναγνωρίζουν το ρόλο της εμπειρίας και της ανατροφοδότησης στη μάθηση, αξιοποιούν τη σημασία της ενίσχυσης για την ερμηνεία της συμπεριφοράς. Ως διαφορές αναφέρει τον τρόπο με τον οποίο βλέπουν τη μάθηση, τον τρόπο με τον οποίο περιγράφονται οι αλληλεπιδράσεις της συμπεριφοράς, του περιβάλλοντος και διαφόρων προσωπικών παραγόντων και τέλος τον τρόπο με τον οποίο ερμηνεύονται οι ενισχύσεις (Καψάλη, 2006: 396-397).

Στις κοινωνιογνωστικές και συμπεριφοριστικές θεωρίες αναφέρεται η επιθετικότητα ως αποτέλεσμα ματαίωσης ή αποστέρησης και ως αποτέλεσμα μάθησης ή μίμησης.

Σύμφωνα με τον Dollard, η επιθετική συμπεριφορά είναι αντίδραση του οργανισμού στη ματαίωση ή στο μπλοκάρισμα των προσπαθειών που κάνει ένα άτομο με κάποιο σκοπό. Όπως αναφέρει ο Βουϊδάσκης «ματαίωση είναι η παρεμπόδιση που έγινε αισθητή ή η διακοπή αυτής της μορφής συμπεριφοράς που υποκινήθηκε». Όσο πιο ισχυρή είναι η ανάγκη για την ικανοποίηση μιας ανάγκης, τόσο πιο ισχυρή θα είναι και η επιθετικότητα αν ματαιωθεί η εκπλήρωση αυτής της ανάγκης. Η κοινωνικοποίηση και η υπακοή σε κανόνες, βοηθούν τον άνθρωπο να ελέγχει την επιθετικότητα που προκαλείται από ματαιώσεις, όμως σύμφωνα με τον Dollard, όταν αθροίζονται πολλές αναστολές της επιθετικότητας λόγω ματαίωσης, μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα την δημιουργία ισχυρότερης επιθετικότητας (Βουϊδάσκης, 1987: 44-45).

Ο Βαγενάς, χαρακτηρίζει μονόπλευρη την ερμηνεία του Dollard, για την επιθετικότητα και αναφέρει τη θεωρία του Berkowitz, η οποίος συμπληρώνοντας τη θεωρία του Dollard, προσθέτει δύο ενδιάμεσα στοιχεία, με πρώτο το θυμό και δέχεται ότι μπορεί να

υπάρξει επιθετικότητα που να συνδέεται με το θυμό, αλλά όχι με αποστέρηση. Ονομάζει δε αυτό τον τύπο επιθετικότητας ως «εργαλειακό» αφού με αυτόν ο άνθρωπος προσπαθεί να φέρει τα αντίστοιχα αποτελέσματα (Βαγενάς, 2014: 41-41).

Ο Fromm, ασκώντας κριτική στη θεωρία του Dollard, υποστηρίζει ότι δεν είναι η απογοήτευση που παράγει την επιθετικότητα αλλά η αδικία ή η απόρριψη που προέρχεται από μια κατάσταση. Θεωρεί δε ότι ο χαρακτήρας ενός ατόμου είναι ο σπουδαιότερος παράγοντας που θα καθορίσει την εμφάνιση και την ένταση της επιθετικότητας (Fromm, 1977: 119-120).

Στο ρόλο του χαρακτήρα και της προσωπικότητας του ατόμου αναφέρεται και ο Παπαδάτος, υποστηρίζοντας ότι ο άνθρωπος ξεχωρίζοντας από τα ζώα, δεν αρκείται στην ικανοποίηση των αναγκών που συνδέονται με την επιβίωσή του, αλλά δρα με κίνητρο πάθη όπως η αγάπη, η ελευθερία, η αλληλεγγύη, η φιλοδοξία, η απληστία κλπ. Με τις αδυναμίες του και τις δυνατότητές του ο άνθρωπος κατόρθωσε σύμφωνα με τον Παπαδάτο να γίνει το πιο καταστροφικό και επιθετικό ον. Σαν παράγοντες δε που δημιουργούν και επιτείνουν την επιθετικότητα, αναφέρει τους νευροφυσιολογικούς και ψυχολογικούς παράγοντες όπως φοβίες, άγχος, ναρκισσισμός κ.λπ., αλλά και τις ψυχοπαθολογικές προσωπικότητες (σαδισμός, σαδομαζοχισμός κ.λπ.), καταστροφική ροπή κ.α. (Παπαδάτος, 1980:30-39).

Γενικά η θεωρία της συμπεριφοράς απορρίπτει τους εσωγενείς παράγοντες και επικεντρώνεται στη επίδραση του κοινωνικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος. Οι συμπεριφοριστές (Behaviorism, Neo-behaviorism), πρεσβεύουν την άποψη ότι με θετική ενίσχυση μπορεί να μεταβληθεί θετικά και η συμπεριφορά ανθρώπων και ζώων, καθώς και ότι η κοινωνική δομή και η πολιτισμική καλλιέργεια διαπλάθουν τον άνθρωπο. Έτσι ορίζουν την επιθετικότητα ως μια συμπεριφορά «διδασκόμενη», που προσδιορίζεται από το περιβάλλον (Παπαδάτος, 1980: 27).

Ο Καψάλης, αναφέρει χαρακτηριστικά το γνωστό πείραμα της ομάδας του Stanford, σύμφωνα με το οποίο ομάδες παιδιών νηπιακής ηλικίας παρακολούθησαν επιθετική συμπεριφορά α)σε πραγματική περίσταση, β)σε μαγνητοσκοπημένη περίσταση και γ)σε φανταστική περίσταση (την επιθετικότητα εκδήλωνε ήρωας από κόμικς). Υπήρχε μια τέταρτη ομάδα, η ομάδα ελέγχου η οποία δεν παρακολούθησε τίποτα, και μια πέμπτη

ομάδα, η οποία παρακολούθησε έναν ενήλικα με συμπεριφορά υποχωρητική και δουλική (καθόλου επιθετική). Οι ομάδες που παρακολούθησαν επιθετική συμπεριφορά (ανεξάρτητα της περιστασης που παρακολούθησαν), εκδήλωσαν υψηλότερη επιθετική συμπεριφορά από την ομάδα ελέγχου, ενώ εκείνη που παρακολούθησε μη επιθετικό μοντέλο, παρουσίασε επιθετικότητα χαμηλότερη και από την ομάδα ελέγχου που δεν είχε παρακολουθήσει καμία συμπεριφορά (Καψάλης, 2006: 402-403).

Κυριότερος εκπρόσωπος της θεωρίας της εκμάθησης της επιθετικής συμπεριφοράς θεωρείται ο Bandura, ο οποίος στη θεωρία του συνδέει τη μάθηση με τη αποστέρηση και υποστηρίζει ότι το άτομο μπορεί να οδηγηθεί σε επιθετική συμπεριφορά λόγω αποστέρησης, όταν έχει μάθει να αντιμετωπίζει με επιθετικότητα τις δυσάρεστες καταστάσεις (Βλάχου, 2008: 46).

Ο Γεώργας, αναφέρεται στη θεωρία του Bandura γνωστή ως «κοινωνική μάθηση», σύμφωνα με την οποία η μίμηση της συμπεριφοράς ενός προτύπου γίνεται συνήθως ασυνείδητα. Γνωστό είναι το πείραμα του, σε 72 παιδιά νηπιαγωγείου, κατά το οποίο τα παιδιά μιμήθηκαν αμέσως τα επιθετικά πρότυπα, ακόμη κι όταν επρόκειτο για άγνωστα άτομα. Ο Γεώργας προσθέτει ότι παλαιότερες έρευνες απέδειξαν ότι όσο μεγαλύτερη είναι η αγάπη και η εκτίμηση ενός παιδιού προς ένα άτομο τόσο περισσότερο μιμείται τη συμπεριφορά του. Επίσης άλλο πείραμα έδειξε ότι τα παιδιά μιμούνται τη συμπεριφορά του πιο ισχυρού γονιού. Τέλος τονίζει ότι έχει αποδειχθεί ότι το παιδί δεν μαθαίνει από αυτά που ο γονιός θα του πει, αλλά από την παρατήρηση και αντιγραφή της συμπεριφοράς του (Γεώργας, 1995: 242-247).

Σύμφωνα με τη Σπινέλλη, από όλες τις θεωρίες της συμπεριφοράς, η θεωρία της κοινωνικής μάθησης είναι πιο κοντά στην εγκληματολογία. Θεωρεί δε, ότι ο Bandura, είναι εκείνος που αναλύει τη βίαιη συμπεριφορά σαφέστερα, από όλους τους θεωρητικούς της κοινωνικής μάθησης (Σπινέλλη, 2014: 228).

Η Σπινέλλη, αναφέρει επίσης ως βασικούς παράγοντες που συντελούν στην επιθετικότητα σύμφωνα με τους θεωρητικούς της κοινωνικής μάθησης: α) το φαύλο κύκλο της ματαίωσης- επιθετικότητας (frustration – aggression), β) τις επιθετικές δεξιότητες που αποκτά κάποιος από την παρατήρηση άλλων ατόμων ή των ΜΜΕ, γ) τα αναμενόμενα αποτελέσματα που προσδοκά να αποκτήσει ο επιτιθέμενος καθώς πιστεύει

ότι θα αμειφθεί για την πράξη του είτε οικονομικά είτε ψυχολογικά (π.χ. κερδίζοντας την αναγνώριση και την επιδοκιμασία των άλλων) και δ) τη συνέπεια μεταξύ συμπεριφοράς και αξιών, καθώς ο επιτιθέμενος πιστεύει (πεποίθηση που απέκτησε παρατηρώντας συμπεριφορά τρίτων ατόμων), ότι η επιθετικότητα είναι δικαιολογημένη ως πράξη και πρόσφορη (Σπινέλλη, 2014:229).

2.2.4 Οι Κοινωνιολογικές θεωρίες

Σύμφωνα με την κοινωνιολογία η επιθετικότητα εξετάζεται σαν αποτέλεσμα κοινωνικών παραγόντων και όχι σαν αποτέλεσμα ατομικών επιλογών ή βιολογικών καταβολών.

Κατά τη Βλάχου, οι Κοινωνιολογικές θεωρίες επιχειρούν να προσεγγίσουν το θέμα της επιθετικότητας και της βίας υπό το πρίσμα των κοινωνικών και πολιτιστικών παραμέτρων που διέπουν μια κοινωνία. Καθώς οι άνθρωποι ζουν σε κοινωνίες, οι θεσμοί προσπαθούν να οριοθετήσουν την ανθρώπινη δραστηριότητα και να ελέγξουν την επιθετικότητα και τη βία αφού δεν μπορούν να την αποτρέψουν τελείως (Βλάχου, 2008: 52). Τέτοιοι θεσμοί σύμφωνα με τον Παπαδάτο, είναι το κράτος, το δίκαιο, η παιδεία, η οικογένεια. Ο Παπαδάτος επίσης υποστηρίζει ότι από τη μια το κράτος ελέγχει και αναγκάζει τον άνθρωπο (ακόμη και με τη βία) να μην χρησιμοποιεί επιθετικότητα, και από την άλλη σαν αντιστάθμισμα του προσφέρει την ασφάλεια και την προστασία με την κοινωνική οργάνωση και τη σταθερότητά της. Επίσης τονίζει την μετατροπή της επιθετικότητας από ελεύθερη σε ελεγχόμενη και τη νομιμοποίηση της από τους θεσμούς, αφού της αλλάζουν λειτουργία. Με αυτό τον τρόπο η επιθετικότητα χαρακτηρίζεται αρετή και χρέος και αυτός που την ασκεί υπερασπίζεται ανώτερες αξίες όπως την πατρίδα, την κοινωνία από τους εγκληματίες κ.λπ. (Παπαδάτος, 1980: 41). Ο Fromm, ονομάζει αυτή την επιθετικότητα συμμορφωτική, και υποστηρίζει ότι είναι αποτέλεσμα της άποψης των ατόμων ότι η υπακοή είναι αρετή, ενώ η ανυπακοή αμαρτία. Ως παράδειγμα αναφέρει τον Αβραάμ που δέχτηκε να θυσιάσει το παιδί του από υπακοή προς το Θεό, αλλά και το στρατιώτη που υπακούει χωρίς αμφισβήτηση τις εντολές που του δίνονται (Fromm, 1977: 308-309).

Ο Fromm, υποστηρίζει ότι η κοινωνία στην οποία ζουν τα άτομα δίνει έτοιμους τύπους που υποτίθεται ότι δίνουν νόημα στη ζωή τους. Τους λέει πως το να είσαι επιτυχημένος και καλός πολίτης, να φτιάξεις οικογένεια, να καταναλώσεις κ.α. δίνουν νόημα στη ζωή σου. Τα σχήματα αυτά που προτείνονται από την κοινωνία, χαρακτηρίζονται από τον Fromm ως «ασθενικά», και οφείλονται για την παρακμή της πνευματικής και καλλιτεχνικής δημιουργικότητας, την έλλειψη ενδιαφέροντος για πράγματα, τη ναρκομανία, καθώς και για την αύξηση της βίας και της καταστροφικότητας (Fromm, 1977: 395).

Η επιθετικότητα σαν πράξη, σύμφωνα με τον ορισμό της παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς, αποτελεί παρέκκλιση, καθώς σύμφωνα με τους Hughes & Kroehler, «ως παρέκκλιση ορίζεται κάθε συμπεριφορά που θεωρείται μη ανεκτή και επιλήψιμη από ένα σημαντικό αριθμό ατόμων μιας κοινωνίας». Οι Hughes & Kroehler επίσης συνδέουν την παρεκκλίνουσα συμπεριφορά με την ύπαρξη κοινωνικών προτύπων, καθώς όπως αναφέρουν αν δεν υπήρχαν τα πρότυπα κοινωνικών συμπεριφορών, δεν θα κρίνονταν και αξιολογούνταν οι συμπεριφορές και κατά συνέπεια δεν θα υπήρχε καμιά μορφή παρέκκλισης. Τέλος τονίζουν ότι η παρεκκλίνουσα συμπεριφορά δεν αποτελεί ανωμαλία στην κοινωνική ζωή, αλλά αναπόσπαστο κομμάτι της (Hughes & Kroehler, 2007: 273).

Σύμφωνα με τη θεωρία της ανομίας που διατυπώθηκε από τον Durkheim, η ανομία (κατάσταση σύμφωνα με την οποία οι άνθρωποι δυσκολεύονται να συμμορφωθούν στους κανόνες της κοινωνίας) είναι κάτι «φυσικό» μέσα στην κοινωνία. Ο Durkheim, υποστήριξε ότι η κοινωνία χωρίς έγκλημα είναι παθολογικά περιορισμένη και μάλιστα η παρέκκλιση μπορεί να είναι λειτουργική για την εξέλιξη της κοινωνίας. Προσαρμογή της θεωρίας του Durkheim, αποτελεί η θεωρία της δομικής έντασης του Merton ο οποίος υποστήριξε ότι η παρεκκλίνουσα συμπεριφορά προκαλείται από το συνδυασμό της έμφασης στα υλικά αγαθά με την έλλειψη ευκαιριών για την απόκτησή τους. Ορίζει μάλιστα πέντε επιλογές με τις οποίες τα άτομα απαντούν στο δίλλημα σκοπών – μέσων. Τη συμμόρφωση, την καινοτομία, την τυπολατρία, την περιθωριοποίηση και την εξέγερση. Η επιθετικότητα σε αυτές τις επιλογές μπορεί να εντοπιστεί είτε στην καινοτομία με τη μορφή π.χ. του εκβιασμού, είτε στην περιθωριοποίηση καθώς το άτομο στρέφεται εναντίον του εαυτού του με αυτοκαταστροφική πολλές φορές συμπεριφορά, είτε στην εξέγερση με επιθετικότητα προς τρίτους ((Hughes & Kroehler, 2007: 288-291).

Μια άλλη θεωρία που βρίσκει εφαρμογή στη επιθετική συμπεριφορά είναι η θεωρία της ετικέτας. Οι κοινωνιολόγοι Lemert, Becker και Erikson , υποστήριξαν ότι η παρέκκλιση είναι ζήτημα κοινωνικού ορισμού και ότι όλοι οι άνθρωποι κάποια στιγμή παρεκκλίνουν από τους κανόνες, κατά συνέπεια δεν είναι δυνατόν να χωριστούν σε φυσιολογικούς και παθολογικούς. Ορίζουν έτσι σαν πρωτογενή παρέκκλιση τη συμπεριφορά που ναι μεν παρεκκλίνει των κανόνων, αλλά περνά απαρατήρητη και δευτερογενή την παρέκκλιση που υιοθετούν τα άτομα σαν αντίδραση σε αυτό το χαρακτηρισμό. Με αυτό τον τρόπο η «ετικέτα» με την οποία χαρακτηρίζεται κάποιος επηρεάζει τη συμπεριφορά του καθώς ωθεί σε μια αλυσίδα κοινωνικών αντιδράσεων που αρχίζει με την κριτική κάποιας συμπεριφοράς, συνεχίζει με την αποδοχή και οικειοποίηση της ετικέτας από τα άτομα, τη διαμόρφωση της συμπεριφοράς τους σύμφωνα με αυτή και σε πολλές περιπτώσεις την ανάπτυξη ταυτότητας που συνάδει με την ετικέτα (Hughes & Kroehler, 2007:300-303).

Γνωστές επίσης θεωρίες για την παρεκκλίνουσα συμπεριφορά, είναι οι θεωρίες ελέγχου. Αυτό που ερευνούν δεν είναι γιατί το άτομο παρεκκλίνει αλλά γιατί δεν παρεκκλίνει. Σύμφωνα με αυτές, η ένταξη των ατόμων σε μια κοινωνία που ρυθμίζεται από κατεστημένους θεσμούς είναι αυτή που οδηγεί τα άτομα στη συμμόρφωση των κανόνων.

Ο Hirschi (Vold, Bernard & Snipes, 2002: 183-187,) μετά από μελέτη στους νέους, υποστήριξε ότι η παραβατική συμπεριφορά είναι αποτέλεσμα ανίσχυρων ή ανύπαρκτων κοινωνικών δεσμών και ότι όταν οι νέοι έχουν δέσιμο με τους γονείς, το σχολείο και τους φίλους, δημιουργούν κοινωνική συνείδηση που τους αποτρέπει από παραβατικές συμπεριφορές. Τόνισε τη σημασία της αφοσίωσης, της δέσμευσης, της συμμετοχής σε συμβατικές πράξεις και της αποδοχής στις κοινωνικές πεποιθήσεις, στην αποτροπή του ατόμου στην εκδήλωση παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς (Vold, Bernard & Snipes, 2002: 183-187). Ο Hirschi με τον Gottfredson εξέλιξαν τη θεωρία ελέγχου και παρουσίασαν τη θεωρία του αυτοελέγχου σύμφωνα με την οποία το άτομο από παιδί πρέπει να ελέγχει τις παρορμήσεις του, διαδικασία που συντελείται έως την ηλικία των οχτώ ετών, ενώ η ανατροφή από την οικογένεια και ο βαθμός της γονικής μέριμνας είναι παράγοντες που θα συντελέσουν σε αυτό. Επίσης υποστήριξαν ότι τα άτομα με χαμηλό αυτοέλεγχο έχουν τάση προς παραβατικές συμπεριφορές που συνδέεται με έντονη διάθεση άμεσης ικανοποίησης των επιθυμιών τους (Vold, Bernard & Snipes, 2002: 189-191). Στις θεωρίες ελέγχου συμπεριλαμβάνεται και η θεωρία του Matza, σύμφωνα με την οποία το

άτομο παρεκκλίνει γιατί δεν θέλει να κατηγορηθεί για δειλία και εφαρμόζει μια τεχνική απενοχοποίησης που του επιτρέπει να συνεχίζει τις πράξεις του, αφού πρώτα πείσει τον εαυτό του ότι είναι θύμα αδικίας (Vold, Bernard & Snipes, 2002: 181-183).

Μια άλλη θεωρία που παρουσιάζει ενδιαφέρον είναι η θεωρία του συγχρωτισμού του Sutherland, σύμφωνα με την οποία η βίαιη και παραβατική συμπεριφορά είναι αποτέλεσμα μάθησης στο πλαίσιο της συναναστροφής με παραβατικά και βίαια άτομα, στους κόλπους μιας μικρής ομάδας (Βλάχου, 2008: 57).

Σύμφωνα με τη Μαρξιστική θεωρία, η βία είναι αναπόφευκτη καθώς είναι αυτή που θα χρησιμοποιηθεί από τα άτομα στον αγώνα κατά της εξουσίας, ώστε να γεννηθεί μια νέα δίκαιη κοινωνία. Για τους αναρχικούς δε, το κράτος χρησιμοποιεί βία για να επιβάλει τη θέλησή του, κατά συνέπεια η βία είναι και το μέσον που πρέπει να χρησιμοποιήσουν οι άνθρωποι ώστε να επιλύσουν τα κοινωνικά προβλήματα (Παπαδάτος, 1980: 43-44). Η Βλάχου, θεωρεί επίσης ότι η έννοια της επανάστασης είναι συνυφασμένη με τη βία ενάντια στην εξουσία και τη νομιμοποιημένη κρατική βία (Βλάχου, 2008: 53).

Η Βλάχου επίσης αναφέρεται στο διεπιστημονικό χαρακτήρα της Εγκληματολογίας, την πολυπαραγοντική της προσέγγισή στα φαινόμενα που πραγματεύεται και τη σύνθεση των επιμέρους προσεγγίσεων. Ως αντιπροσωπευτικό δε παράδειγμα αναφέρει τη θεωρία των Wolfgang & Ferracuti, η οποία συνθέτει την κοινωνιολογική και κλινική προσέγγιση και υποστηρίζει ότι η βία είναι στοιχείο της υποκοουλτούρας ορισμένων ομάδων της κοινωνίας. Ως υποκοουλτούρα ορίζει «το σύνολο των δραστηριοτήτων και των τρόπων συμπεριφοράς μιας επιμέρους ομάδας ατόμων και το σύστημα κανόνων και αξιών αυτής, το οποίο είναι διαφορετικό από το αντίστοιχο της ευρύτερης κοινωνίας ως σύνολο». Η χρησιμότητα αυτής της προσέγγισης, σύμφωνα με τη Βλάχου, έγκειται στην πολυδιάστατη μελέτη του φαινομένου, που προκύπτει από τη σύνθεση των επιμέρους κοινωνικών και ψυχολογικών στοιχείων του. Η υποκοουλτούρα της βίας μπορεί να πάρει διάφορες μορφές μέσα στην κοινωνία (π.χ. συμμορίες ανηλίκων, οργανωμένο έγκλημα, βεντέτες) και τα άτομα που εντάσσονται στους κόλπους τέτοιων ομάδων εσωτερικεύουν και ενσωματώνουν στην προσωπικότητά τους τη βία ως τρόπο επίλυσης θεμάτων (Βλάχου, 2008: 58-60).

Ο Fromm, υποστηρίζει ότι επιθετικότητα μπορεί και να εκδηλώνεται και ως κίνητρο για την εξουδετέρωση της αντίστασης σε μια κατάσταση. Όταν κάποια άτομα επαναστατούν προς το κατεστημένο, θεωρούνται επικίνδυνα, και εξουδετερώνονται (φυλάκιση, εξορία, θάνατος κ.λπ.). Ακόμη κι όταν δεν αποτελούν πραγματική απειλή θεωρεί ο Fromm, κάποια άτομα εγείρουν τόσο μίσος στο πρόσωπό τους, μόνο και μόνο επειδή λένε την αλήθεια, γεγονός που μπορεί να αφυπνίσει κοιμισμένες συνειδήσεις (Fromm, 1977:308).

Η Heller, θεωρεί ότι η οργή που προκαλείται από την αποστέρηση, όπως αυτή έχει διατυπωθεί από τους συμπεριφοριστές, μπορεί να αποτελέσει το μέσο που θα χρησιμοποιήσουν κάποιοι για να πείσουν τις μάζες να τους ακολουθήσουν σε επιθετικές πράξεις, όπως π.χ. ο πόλεμος. Αρκεί να εκτρέψουν την οργή της μάζας σε επιθετικότητα χρήσιμη για τους σκοπούς τους. Σε αυτή την περίπτωση μιλάμε για εργαλειακή επιθετικότητα και όπως υποστηρίζει η Heller « η επιθετικότητα που προέρχεται από την αποστέρηση είναι μια απαραίτητη προϋπόθεση της εργαλειακής επιθετικότητας» (Heller, 1981: 193-194).

Η Heller, αναφέρεται επίσης στη θεωρία των ομάδων. Σύμφωνα με αυτή, τα άτομα δεν αποτελούν μέρος της «ανθρωπότητας» αλλά συγκεκριμένες ολοκληρώσεις. Όταν ανήκουν σε ομάδες, κάθε άλλη ομάδα θεωρείται «έξω-ομαδική». Αναπτύσσεται έτσι η συνείδηση του «εμείς» και οι «άλλοι». Η συνείδηση του «εμείς» συμβάλλει στην συνοχή της ομάδας, κερματίζει όμως την ανθρωπότητα, η οποία απαρτίζεται από μικρότερες ολοκληρώσεις. Έτσι δημιουργούνται αντιθέσεις μεταξύ «γνωστού» και «αγνώστου», «δικού μου» και «δικού σου». «Η ταύτιση είναι ταυτόχρονα πάντοτε και διαχωρισμός και η αλλοτριότητα από μόνη της καθορίζει την επιθετικότητα: είμαστε δύσπιστοι μπροστά στο ξένο», όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Heller. Παραδείγματα ολοκληρώσεων αποτελούν τα έθνη, οι θρησκείες ή και μικρότερες ομάδες όπως οι αθλητικοί σύλλογοι ή οι σχολικές τάξεις. Για να αποφευχθεί η επιθετικότητα μεταξύ των ομάδων, σύμφωνα με τη Heller, πρέπει αρχικά να ξεπεραστεί το αίσθημα της αλλοτριότητας αλλά και το αίσθημα του ανταγωνισμού. Επίσης πρέπει να μετατραπεί η ανθρώπινη συμπεριφορά από μερική σε ατομική γεγονός που θα συμβάλει σε μια αποστασιοποιημένη σχέση με την ίδια μας την ολοκλήρωση (Heller, 1981: 194-197).

2.3. Μορφές επιθετικότητας

Η Γουργιώτου σε άρθρο της, αναφέρει ότι η επιθετική συμπεριφορά μπορεί να είναι είτε σωματική, όπως το δάγκωμα, το χτύπημα, η κλωτσιά, το σπρώξιμο, είτε λεκτική, όπως το βρίσιμο, η απειλή» (Γουργιώτου, 2008).

Η λεκτική επιθετικότητα, σύμφωνα με την Κούρτη, αφορά στην «πρόκληση ψυχικής οδύνης με τη βοήθεια του λόγου και αποτελεί την πιο διαδεδομένη μορφή με την οποία εκδηλώνεται η επιθετική συμπεριφορά». Η Κούρτη υποστηρίζει ότι κυριαρχεί η άποψη ότι η λεκτική είναι ηπιότερης μορφής επιθετικότητα από τη σωματική. Χαρακτηριστικά αναφέρει ότι ο Freud έβλεπε στη λεκτική επιθετικότητα τη βάση για τον πολιτισμό καθώς είχε πει ότι : «αυτός που πρώτος εξαπέλυσε μια κατάρα στον αντίπαλό του αντί πέτρας θεμελίωσε τον πολιτισμό». Σε αυτό η Κούρτη αντιπαραθέτει το γεγονός ότι η ανάπτυξη του πολιτισμού δεν συνοδεύτηκε από εξάλειψη των όπλων. Τέλος αναφέρει ότι η λεκτική επιθετικότητα εμφανίζεται είτε ως συλλογική είτε ως ατομική έκφραση , ανάλογα με το αν εκδηλώνεται από μια ομάδα ή ένα συγκεκριμένο άτομο (Κούρτη στο Νέστορος επιμ. , 1996: 68-70).

Ο Παρασκευόπουλος, διαχωρίζει την επιθετικότητα σε εχθρική και συντελεστική. Ως εχθρική (hostile aggression), αναφέρει αυτή που κατευθύνεται σε πρόσωπα και συνοδεύεται από αρνητικά συναισθήματα, ενώ ως συντελεστική (instrumental aggression), αυτή που σκοπό έχει την απόκτηση ή διατήρηση κάποιου αντικειμένου, την κυριαρχία κάποιας περιοχής ή την εξασφάλιση κάποιου δικαιώματος (Παρασκευόπουλος, χ.χ : 118).

Η Heller, όπως προαναφέρθηκε, αναφέρεται στην εργαλειακή επιθετικότητα (έννοια φτιαγμένη από τον Berkowitz), ή αλλιώς στρατηγική επιθετικότητα , την επιθετικότητα δηλαδή που εκδηλώνεται για την εκπλήρωση κάποιου σκοπού. Σαν χαρακτηριστικό παράδειγμα εργαλειακής επιθετικότητας αναφέρει τον πόλεμο και τον οικονομικό ανταγωνισμό (Heller, 1981: 193).

Οι Cole & Cole, αναφέρουν για την εχθρική επιθετικότητα ότι στοχεύει να πληγώσει κάποιο άλλο πρόσωπο για να λόγους εκδίκησης ή εδραίωσης κυριαρχίας με στόχο ορισμένα οφέλη για τον επιτιθέμενο , λέγεται δε και «προσωπικά κατευθυνόμενη» επιθετικότητα. Για την συντελεστική επιθετικότητα αναφέρουν ότι αφορά στη

επιθετικότητα εκείνη που στόχο έχει την απόκτηση κάποιου πράγματος που προσπαθεί ό επιτιθέμενος να αποκτήσει με βία ή απειλή (Cole & Cole, 2001: 227). Επίσης κάνουν λόγο και για μια άλλη μορφή επιθετικότητας, την επιθετικότητα σχέσεων, που αφορά στο συναισθηματικό πόνο που μπορεί να προκαλέσει κάποιος σε ένα άτομο, με συγκεκριμένες συμπεριφορές ή λεκτικά (π.χ. να το αποκλείσει από την ομάδα, ή να πει πράγματα που θα το πληγώσουν συναισθηματικά) (Cole & Cole, 2001:229).

Σαν σπουδαιότερες μορφές της ανθρώπινης επιθετικότητας ο Βουϊδάσκης, αναφέρει τις παρακάτω:

α) Έκδηλη – Λανθάνουσα. Ως έκδηλη ορίζει την επιθετικότητα που μεταβάλλεται σε συμπεριφορά και είναι ορατή, ενώ ως λανθάνουσα εκείνη που εμφανίζεται μόνο στην περιοχή του συνειδητού και του ασυνειδήτου, αλλά δεν μεταβάλλεται σε πράξη, η αόρατη και καλλωπισμένη.

β) Άμεση – Έμμεση. Ως άμεση νοείται η επιθετικότητα που στρέφεται προς κάποιο αντικείμενο κατευθείαν, ενώ ως έμμεση εκείνη που χρησιμοποιεί κάποιο υποκατάστατο πάνω στο οποίο εκδηλώνεται.

γ) Εξωστρεφής – Ενδοστρεφής. Εξωστρεφής είναι η επιθετικότητα που το άτομο στρέφει προς τον έξω κόσμο, ενώ ενδοστρεφής αυτή που στρέφει προς τον ίδιο του τον εαυτό σαν μια τάση αυτοκαταστροφής. Η ενδοστρεφής χαρακτηρίζεται ως πιο οδυνηρή για το ίδιο το άτομο.

δ) Φυσική – Ψυχική. Ως φυσική ορίζει την επιθετικότητα που ασκείται με σκοπό την πρόκληση σωματικής βλάβης (είτε σε πρόσωπο είτε σε ζώο), ενώ ως ψυχική ορίζει την επιθετικότητα που εμφανίζεται με συμβολική ή μεσολαβητική μορφή.

ε) Εκφραστική – Συντελεστική. Ως εκφραστική, ο Βουϊδάσκης ορίζει την επιθετικότητα που γίνεται για το άτομο αυτοσκοπός (επιθετικότητα για την επιθετικότητα όπως χαρακτηριστικά αναφέρει) και εκδηλώνεται με έντονο θυμό. Ως συντελεστική ορίζει εκείνη την επιθετικότητα που γίνεται για την επίτευξη κάποιου στόχου.

στ) Κοινωνική – Αντικοινωνική. Ως κοινωνική θεωρείται η επιθετικότητα που γίνεται αποδεκτή σε κάποιο πολιτισμό στα πλαίσια των κοινωνικών κανόνων και αξιών που τον διέπουν. Αντίθετα ως αντικοινωνική θεωρείται η επιθετικότητα που κρίνεται αρνητικά

από το κοινωνικό σύστημα σύμφωνα με τους νόμιμους και ηθικούς κανόνες που το διέπουν.

(Βουϊδάσκης, 1987: 22-23).

2.4. Η Επιθετικότητα στην Παιδική Ηλικία

Η επιθετικότητα είναι ένα φαινόμενο που εμφανίζεται σε πολύ μικρή ηλικία και αποτελεί συχνό φαινόμενο στην καθημερινότητά των παιδιών. Θεωρείται φυσικός μηχανισμός αντίστασης για τα παιδιά, όταν αυτά βρεθούν σε κατάσταση συναισθηματικής απόγνωσης. Τέτοια συναισθήματα απόγνωσης μπορεί να προκληθούν από διάφορους εξαναγκασμούς ή αυταρχική συμπεριφορά των γονιών ή των εκπαιδευτικών, απαγορεύσεις, ή εμπόδια σε στόχους που έχουν θέσει τα παιδιά κτλ. Τα παιδιά σε τέτοιες περιπτώσεις στρέφονται κατά των προσώπων που τους προκαλούν αυτά τα συναισθήματα και συνήθως εκδηλώνονται με άσκηση σωματικής βίας (χτυπήματα, κλωτσιές), κρίσεις οργής, ή παθητικότητα (άρνηση λήψης τροφής, ύπνου κ.λπ.). Επίσης δεν αποκλείεται να εκδηλώσουν και καταστροφική συμπεριφορά προς αντικείμενα (Χασάπης, 1987: 218-219).

Σύμφωνα με τον Παρασκευόπουλο, το άτομο αντιδρά βίαια στις καταστάσεις που του προκαλούν δυσαρέσκεια από τη βρεφική ακόμη ηλικία και η τάση αυτή από τον 5^ο ή 6^ο μήνα αρχίζει να διαφοροποιείται και να καταλήγει σε συγκεκριμένη αρνητική θυμική κατάσταση. Το βρέφος αρχικά εκφράζει το θυμό του με κλάμα και ξεφωνητά, ενώ προς το τέλος του 1^{ου} έτους επιδίδεται σε εκρήξεις οργής που συνήθως έχουν αυτοκαταστροφική μορφή (π.χ. χτυπιέται στο πάτωμα, κρατάει την αναπνοή του, τραβάει τα μαλλιά του, δαγκώνει τα δάχτυλά του κλπ). Σύντομα όμως ανακαλύπτει ότι μπορεί να στρέψει το θυμό του προς αντικείμενα ή τρίτα άτομα, κυρίως αυτά που αποτελούν εμπόδιο προς την εκπλήρωση κάποιου στόχου και έτσι εκδηλώνει επιθετική συμπεριφορά. Ως χαρακτηριστικές επιθετικές ενέργειες αναφέρονται από τον Παρασκευόπουλο το σπάσιμο αντικειμένων, οι κλωτσιές, τα χτυπήματα με γροθιές, η γκρίνια, οι βρισιές, η αποδοκιμασία τρίτων ατόμων, η άρνηση εκτέλεσης εντολής κτλ. (Παρασκευόπουλος, χ.χ :118).

Ο Rogge, υποστηρίζει ότι με το κλάμα το βρέφος εξασφαλίζει την επιβίωσή του, από τη στιγμή που κόβεται ο ομφάλιος λώρος. Με το κλάμα παίρνει την τροφή, τη σωματική επαφή, δηλώνει τις ανάγκες του για προστασία, στήριξη και συναισθηματικό δέσιμο. Όσο πιο έντονο και διαπεραστικό είναι το κλάμα τόσο πιο γρήγορη θα είναι η βοήθεια που θα έρθει. Στα μεγαλύτερα παιδιά εμφανίζεται ένα κλάμα πιο σκόπιμο, καθώς το παιδί έχει πλέον συνειδητοποιήσει τη δύναμη του κλάματος. Αυτό το κλάμα έχει πολύ οργή και λιγότερα δάκρυα και γίνεται για την επίτευξη κάποιου στόχου που έχει θέσει το παιδί (Rogge, 2008: 42-44).

Ο Herbert, αναλύοντας κάποιες μορφές επιθετικής συμπεριφοράς που έχουν παρατηρηθεί σε παιδιά παραθέτει τις παρακάτω:

1. Οι εκρήξεις οργής. Πρόκειται για την αντίδραση του παιδιού, σε καταστάσεις παρεμπόδισης – ματαίωσης κάποιων επιθυμιών του και αποτελεί φυσιολογική συμπεριφορά για παιδιά 2-3 ετών. Το παιδί στρέφει την επιθετικότητα προς τον εαυτό του, σε μια έκρηξη θυμού κατά την οποία μπορεί να κρατάει την αναπνοή του, να κοκαλώνει το σώμα του, να χτυπιέται με τις γροθιές του κτλ.
2. Το μίσος. Περιέχει το στοιχείο της εκδίκησης και μπορεί να εκδηλώνεται με εκφοβισμούς προς κάποιο αδύναμο άτομο. Θεωρείται ότι το μίσος είναι η αρνητική καταστρεπτική μορφή της επιθετικότητας, το σημείο όπου η επιθετικότητα μετατρέπεται σε σοβαρή παθολογική απόκλιση.
3. Η παρανοϊκή εχθρότητα. Πρόκειται για σπάνια κατάσταση, κατά την οποία το παιδί μετά από ενδοψυχικές συγκρούσεις και αρνητικά συναισθήματα, πιστεύει ότι οι άλλοι είναι εχθρικοί απέναντί του και μπορεί να οδηγηθεί σε επιθυμία να προκαλέσει πόνο σε ζώα και ανθρώπους.
4. Τα πειράγματα και οι ψευτοπαλικαρισμοί. Οι ενέργειες αυτές είναι συνήθεις αλλά κάποιες φορές πλησιάζουν τη σαδιστική συμπεριφορά. Αφορούν την πρακτική που ακολουθούν κάποια παιδιά, να εντοπίζουν τα αδύνατα σημεία των άλλων παιδιών και να τα χρησιμοποιούν για να τα πληγώσουν. Πρόκειται δηλαδή περισσότερο για ψυχολογική παρά σωματική βία.

5. Η άσχημη γλώσσα. Είναι μορφή καθαρά λεκτικής βίας. Τα παιδιά βρίζουν ή μιλάνε άσχημα για να εκτονώσουν το θυμό που αισθάνονται και να αποφύγουν τη σωματική βία ή για να σοκάρουν τους μεγάλους.

6. Η «θεατρική» μονοπώληση της προσοχής των άλλων. Πρόκειται για την πρακτική του παιδιού να προσπαθεί με ενοχλητικό και φορτικό τρόπο να προκαλέσει την προσοχή των άλλων. Συνήθως αποτελεί μεταβατική μορφή συμπεριφοράς.

7. Η εχθρότητα σε ομάδες. Πρόκειται για την εχθρότητα που αναπτύσσεται μεταξύ ομάδων παιδιών, λόγω ανταγωνισμού. Ο Herbert υποστηρίζει ότι η εχθρότητα υποχωρεί μπροστά στη δράση για την επίτευξη κοινού υπέρτατου στόχου.

(Herbert, 1996: 33-46).

Οι Cole & Cole, αναφέρονται σε μελέτη που έγινε σε παιδιά παιδικού σταθμού, κατά την οποία παρατηρήθηκαν οι παρακάτω μορφές επιθετικής συμπεριφοράς:

1. Συντελεστική Επιθετικότητα, δηλαδή επιθετικότητα με την οποία το παιδί προσπαθεί να αποκτήσει ή να παραμείνει στην κατοχή του κάποιο παιχνίδι ή άλλο αντικείμενο.

2. Αντιδραστική Επιθετικότητα, δηλαδή επιθετικότητα που το παιδί εκδηλώνει από θυμό σαν αντίδραση προς άλλο παιδί για κάτι που του έκανε είτε εσκεμμένα, είτε κατά λάθος.

3. Τρομοκρατική Επιθετικότητα, δηλαδή επιθετικότητα που εκδηλώνει ένα παιδί προς κάποιο άλλο χωρίς αφορμή.

(Cole & Cole, 2001: 239-240).

Οι Cole & Cole, αναφέρουν ένα μοντέλο ιεράρχησης στα παιδιά του νηπιαγωγείου που βασίζεται στις εχθρικές συναλλαγές των παιδιών. Το επιθετικό παιδί που επιβάλλεται σε κάποιο άλλο, επιβάλλεται και στα παιδιά που βρίσκονται κάτω από αυτό στην ιεραρχία της ομάδας. Από τη στιγμή που τα παιδιά μαθαίνουν τη θέση τους στην ιεραρχία της ομάδας, προκαλούν μόνο εκείνα που θεωρούν ότι μπορούν να το κάνουν εκ του ασφαλούς (Cole & Cole, 2001: 236).

Ο Παρασκευόπουλος, αναφέρει ότι σύμφωνα με έρευνες η συχνότητα και η ένταση της επιθετικής συμπεριφοράς μειώνονται καθώς το παιδί μεγαλώνει. Η επιθετική συμπεριφορά κορυφώνεται στο 2^ο έτος της ηλικίας, μειώνεται αισθητά στο 3^ο και 4^ο έτος ενώ η φθίνουσα τάση συνεχίζεται και στα επόμενα χρόνια. Μεγαλύτερη επιθετικότητα

παρουσιάζουν τα αγόρια έναντι των κοριτσιών. Ο Παρασκευόπουλος αποδίδει το γεγονός αυτό είτε στην αυξημένη ανδρογόνο ορμόνη (βιοχημικοί παράγοντες) είτε στο διαφορετικό τρόπο ανατροφής (κοινωνικοί παράγοντες) (Παρασκευόπουλος, χ.χ.: 128). Επίσης υποστηρίζει ότι στα μικρότερα παιδιά κυριαρχεί η επιθετικότητα με χρήση σωματικής βίας ώστε να προκληθεί πόνος και βλάβη (δαγκώματα, κτυπήματα, καταστροφή αντικειμένων) , ενώ στα μεγαλύτερα παιδιά κυριαρχεί η λεκτική επιθετικότητα (ύβρεις, απειλές κ.α.). Τέλος σύμφωνα με τον Παρασκευόπουλο στα μικρότερα παιδιά η επιθετικότητα έχει συνήθως συντελεστική μορφή και αφορά διεκδίκηση αθυρμάτων (παιχνίδια - αντικείμενα), ενώ καθώς το παιδί μεγαλώνει η συντελεστική επιθετικότητα μειώνεται και αυξάνεται η εχθρική, αρχικά προς τους γονείς και στη συνέχεια προς τους συνομήλικους (Παρασκευόπουλος, χ.χ. :126-127).

Οι Cole & Cole, επισημαίνουν ότι το είδος της επιθετικότητας που κυριαρχεί διαφέρει ανάλογα με το φύλο των παιδιών. Τα αγόρια έχουν την τάση να χρησιμοποιούν συντελεστική επιθετικότητα, για να προκαλέσουν σωματικό πόνο, ενώ τα κορίτσια συνηθίζουν να χρησιμοποιούν επιθετικότητα σχέσεων , με σκοπό να προκαλέσουν ψυχολογικό πόνο (Cole & Cole, 2001: 258).

Άλλη διαφορά που παρουσιάζουν τα αγόρια με τα κορίτσια, αφορά σύμφωνα με τον Παρασκευόπουλο, στην εξέλιξη της επιθετικής συμπεριφοράς με την πάροδο της ηλικίας. Η ποσότητα και η ένταση της επιθετικότητας στα αγόρια παραμένει σχετικά σταθερή καθώς αυτά μεγαλώνουν. Ένα αγόρι δηλαδή που παρουσιάζει μεγάλο βαθμό επιθετικότητας στην προσχολική ηλικία, αναμένεται ότι θα παρουσιάζει σχετικά υψηλό βαθμό επιθετικότητας και ως έφηβος και ως ενήλικας, ενώ αυτό δεν είναι καθόλου αναμενόμενο για ένα κορίτσι (Παρασκευόπουλος, χ.χ.: 127).

Ο Goleman, αναφέρει ότι σύμφωνα με έρευνες που έγιναν σε παιδιά από τον παιδικό σταθμό έως την εφηβεία, εκείνα που παρουσιάζουν επιθετική συμπεριφορά διατρέχουν μεγαλύτερο κίνδυνο από τα άλλα να διαπράξουν κάποτε βίαια εγκλήματα. Επίσης υποστηρίζει ότι από το νηπιαγωγείο κιόλας μπορεί να εμφανιστεί η τάση προς το έγκλημα και αναφέρεται σε μετρήσεις που έγιναν σε παιδιά νηπιαγωγείου στο Μόντρεαλ, όπου έδειξαν ότι τα πεντάχρονα με υψηλά ποσοστά επιθετικότητας, παρουσίασαν πολύ

περισσότερα δείγματα παραβατικότητας στην αρχή της εφηβείας τους (Goleman, 1998: 327-328).

Ο Χασάπης, τονίζει ότι με την έναρξη της κοινωνικοποίησης τα παιδιά μαθαίνουν να ελέγχουν την επιθετικότητά τους και να την συγκρατούν (Χασάπης, 1987: 218).

2.5. Παιχνίδι και επιθετικότητα

Η Γαλανάκη, αναφέρει ως αιτία συγκρούσεων των παιδιών προσχολικής ηλικίας την αδυναμία να διαχωρίσουν το παροδικό από το μόνιμο καθώς και τη δυσκολία να κατανοήσουν την έννοια της ιδιοκτησίας. Το παιδί όταν χρησιμοποιεί ένα παιχνίδι καθώς παίζει, επιτελεί μια συμβολική λειτουργία και οικειοποιείται το αντικείμενο αφού από τη στιγμή που το χρησιμοποιεί πιστεύει ότι του ανήκει με αποτέλεσμα η απόπειρα κάποιου άλλου παιδιού να παίξει με το παιχνίδι αυτό να δημιουργεί προστριβές (Γαλανάκη, 2003: 56).

Σύμφωνα με τον Παρασκευόπουλο, κατά την προσχολική ηλικία που κυριαρχεί το ομαδικό παιχνίδι, αυξάνονται και οι ευκαιρίες για συγκρούσεις (Παρασκευόπουλος, χ.χ.: 126).

Πέρα όμως από τις αφορμές που δίνει το παιχνίδι, στη δημιουργία συγκρούσεων, που πιθανόν να οδηγήσουν σε κάποια μορφή επιθετικότητας, οι επιστήμονες τονίζουν τη σημασία του στην κοινωνικοποίηση του παιδιού, στην απόκτηση αυτοελέγχου, στην ανάπτυξη της ενσυναίσθησης, αλλά και της συνεργασίας με τους άλλους, παράγοντες που συμβάλουν στον έλεγχο της επιθετικότητας.

Ο Slavin, αναφέρει ότι το παιχνίδι με συνομηλίκους δίνει την ευκαιρία αλληλεπίδρασης μεταξύ ατόμων παρόμοιου αναπτυξιακού επιπέδου. Στις φιλονικίες που προκύπτουν, τα παιδιά πρέπει να κάνουν υποχωρήσεις και να συνεργαστούν προκειμένου να μη χαλάσει το παιχνίδι τους. Μέσα από τις συγκρούσεις τα παιδιά αντιλαμβάνονται ότι και οι άλλοι έχουν συναισθήματα, σκέψεις κι απόψεις, γεγονός που τα βοηθάει να ξεπεράσουν τον εγωκεντρισμό που κατά τον Piaget χαρακτηρίζει την προλογική σκέψη⁵ (Slavin, 2006:

⁵ Ως εγωκεντρισμός ορίζεται η πεποίθηση του παιδιού ότι όλοι βλέπουν τον κόσμο όπως εκείνο. Ταυτόχρονα ερμηνεύει τα γεγονότα αποκλειστικά με σημείο αναφοράς τον εαυτό του. Σύμφωνα

111).Ο Mead υποστηρίζει ότι μέσα στο συμβολικό παιχνίδι,⁶ το παιδί προσποιείται πως είναι κάποιος άλλος και καθώς απομακρύνεται από τον εαυτό του, απομακρύνεται και από εγωιστικές θέσεις, καθώς βλέπει τα πράγματα από τη θέση του «άλλου» (Αυγητίδου, 2001: 23). Σύμφωνα με τον Τσαούση, ο Mead θεωρεί σημαντικότερο το ομαδικό παιχνίδι όσον αφορά τη συμβολή του στην κοινωνικοποίηση, καθώς μέσα από αυτό, το παιδί θα διαμορφώσει τον ολοκληρωμένο του “εαυτό”, με τη βοήθεια του “γενικευμένου άλλου”, αφού είναι ένα σύνολο οργανωμένων ρόλων με κανόνες κατά το οποίο το παιδί είναι υποχρεωμένο να καθορίζει κάθε στιγμή τη στάση του, λαμβάνοντας υπόψη τη στάση καθενός και όλων μαζί των παιχτών, που συνθέτουν την ώρα του παιχνιδιού μια ενότητα (Τσαούσης, 1987: 152, 153).

Σύμφωνα με τη Νόβα- Καλτσούνη, στο οργανωμένο παιχνίδι, το παιδί μαθαίνει να συνεργάζεται, να διαπραγματεύεται, να παίρνει υπόψη του τους άλλους, να χάνει και να κερδίζει..... πρόκειται για την κοινωνική πλευρά του παιχνιδιού, που συντελεί στην ενδυνάμωση της ικανότητας του παιδιού, να συμμετέχει σε οργανωμένες κοινωνικές δραστηριότητες» (Νόβα- Καλτσούνη, 2000: 136).

Παρόμοια άποψη με τη Νόβα –Καλτσούνη έχουν και οι Cohen & Stern, που υποστηρίζουν ότι «μέσα από το δραματικό- συμβολικό παιχνίδι τα παιδιά μαθαίνουν πώς να τα πηγαίνουν καλά με τους άλλους, πώς να μοιράζονται και να διαπραγματεύονται, πώς να συγκρίνουν και να εκτιμούν πώς να συναγωνίζονται και να συνεργάζονται, πώς να δίνουν και να παίρνουν» (Cohen & Stern, 1991:115).

Σύμφωνα με τον Gottman, «στο πλαίσιο του συγχρονισμένου παιχνιδιού, τα παιδιά μαθαίνουν να κυριαρχούν στα συναισθήματά τους, να ανακαλύπτουν τον εαυτό τους και να ανακαλύπτονται» (Αυγητίδου, 1997: 44). Η Αυγητίδου υποστηρίζει πως για τα παιδιά

με τον Piaget, τα παιδιά 2-7 ετών ανήκουν στο προλογικό στάδιο το οποίο χαρακτηρίζεται από την εγωκεντρική σκέψη (Slavin, 2006: 68).

⁶ Το συμβολικό παιχνίδι αναφέρεται από τον Piaget σαν το είδος του παιχνιδιού που παίζουν τα παιδιά 3 έως 6 ετών, δηλαδή τα παιδιά προσχολικής ηλικίας. Κατά το συμβολικό παιχνίδι, το παιδί αλλοιώνει την πραγματικότητα, τροποποιεί τις καταστάσεις και μεταφέρεται σε έναν κόσμο φανταστικό, ελεύθερο (Παρασκευόπουλος , χ.χ. :112).

είναι πολύ σημαντικό να επιλέγουν με ποιον θα παίξουν, γεγονός που πραγματοποιείται στο ελεύθερο παιχνίδι, και προκειμένου να διατηρήσουν τη φιλία τους μπαίνουν σε διαδικασία διαπραγμάτευσης, υποχώρησης και τήρησης των κανόνων (Αυγητίδου, 1997: 174).

Σύμφωνα με τον Ματσάγγουρα, έρευνες από ψυχαναλυτικές κυρίως σχολές υποστηρίζουν ότι το παιχνίδι αποτελεί τρόπο έκφρασης της συναισθηματικής κατάστασης και μέσο εκτόνωσης του άγχους, βασικά σημεία για την ομαλή εξελεκτική πορεία του ατόμου (Ματσάγγουρας, 1999: 118). Ψυχαναλυτές όπως ο Freud, αναφέρθηκαν στη σπουδαιότητα της έκφρασης αρνητικών ή απαγορευμένων συναισθημάτων μέσα από το παιχνίδι, ενώ η Klein χρησιμοποίησε την παρατήρηση κατά την ώρα του παιχνιδιού για να κατανοήσει την ψυχική τους κατάσταση και υποστήριξε ότι η συνειδητοποίηση της ασυνείδητης σημασίας που έχει το περιεχόμενο του παιχνιδιού, θα έφερνε ανακούφιση στο παιδί (Αυγητίδου, 2001: 16).

Οι Kamii Devries επίσης, αναφέρουν ότι σε έρευνα τους το 1970, διαπίστωσαν ότι το ομαδικό παιχνίδι ευνοεί «την κοινωνική, την ηθική, και τη γνωστική ανάπτυξη και εξέλιξη» καθώς προσφέρεται για ανάπτυξη συνεργασίας, αυτονομίας και τήρησης των κανόνων με ευχάριστο τρόπο (Kamii Devries, 1979: 110).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΕΠΗΡΕΑΖΟΥΝ ΤΗΝ ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑ

Ο Siegler, αναφέρει ότι ο άνθρωπος από τη στιγμή της γέννησης του βρίσκεται σε ένα περιβάλλον κοινωνικό, καθώς εκτός από το γεγονός ότι αυτό περιλαμβάνει τα άτομα (γονείς, αδέρφια, άλλους ενήλικες κ.λπ.) που αλληλεπιδρούν με το παιδί, εμπεριέχει και «τεχνουργήματα» (βιβλία, τηλεόραση, ηλεκτρονικούς υπολογιστές κ.λπ.), που επίσης συμβάλλουν στον τρόπο σκέψης και κατ' επέκταση στη γνωστική ανάπτυξη των παιδιών (Siegler, 2006: 43).

Καταλυτικό ρόλο στο θέμα της επιθετικότητας παίζουν οι πρωτογενείς ομάδες κοινωνικοποίησης του ατόμου, καθώς είναι εκείνες που ελέγχουν την επιθετικότητα ώστε να διατηρείται η κοινωνική συνοχή της ομάδας. Βασικές πρωτογενείς ομάδες κοινωνικοποίησης και κοινωνικο-πολιτιστικής διάπλασης του ατόμου είναι η οικογένεια και το σχολείο (Βίκη & Παπάνης, 2007). Σύμφωνα με τον Βουϊδάσκη η οικογένεια και το σχολείο αναλαμβάνουν την αποστολή να μειώσουν την επιθετική συμπεριφορά των μελών μιας κοινωνίας ώστε να δώσουν σε αυτή ανθρώπους «πράους, ειρηνικούς και με λιγότερη επιθετικότητα», αποστολή που ωστόσο προσκρούει σε σοβαρά προβλήματα (Βουϊδάσκη στο Νέστορος, 1992: 52-53). Ιδιαίτερη συμβολή όμως στην αύξηση της επιθετικότητας σύμφωνα με έρευνες, έχουν και τα ΜΜΕ.

3.1. Η οικογένεια

Η οικογένεια θεωρείται το βασικό κύτταρο της οργανωμένης κοινωνικής συμβίωσης. Η οικογένεια σαν θεσμός έχει αναγνωριστεί και λειτουργεί με διαφοροποιημένες μορφές σε όλες τις χώρες του κόσμου , ακόμη και στις θεωρούμενες «απολίτιστες».

Ο Giddens ορίζει την οικογένεια ως «μια ομάδα προσώπων συνδεδεμένων άμεσα με σχέσεις συγγένειας, τα ενήλικα μέλη της οποίας αναλαμβάνουν την ευθύνη της ανατροφής των παιδιών» (Giddens, 2002:208).

Ως κοινωνικά σημαντικούς σκοπούς που επιτελεί η οικογένεια, η Μουσούρου, αναφέρει την εξασφάλιση της συνέχειας της κοινωνίας, τη μεταβίβαση του πολιτισμού, των υλικών πραγμάτων και των κοινωνικών θέσεων από τη μια γενιά στην άλλη. Η Μουσούρου τονίζει το δημόσιο αλλά και τον ιδιωτικό χαρακτήρα της οικογένειας, ενώ σαν λειτουργίες της οικογένειας αναφέρει την αναπαραγωγική, την οικονομική, και την ψυχολογική λειτουργία (Μουσούρου, 2006:15-22)

Ως βασικούς σκοπούς των θεσμών γάμου - οικογένειας ο Τσαούσης, αναφέρει τη βιολογική αναπαραγωγή της κοινωνίας, την ανατροφή των απογόνων, την εκπαίδευση και αγωγή τους καθώς και την αμοιβαία προστασία των ατόμων που συνδέονται μεταξύ τους με συγγενικούς δεσμούς (Τσαούσης, 1987 : 435).

Παγκοσμίως, με βάση μελέτες του ανθρωπολόγου Robert Le Vine, που αφορούν στις πρακτικές ανατροφής των παιδιών, υπάρχουν τρεις κοινοί στόχοι. Αυτός της επιβίωσης που περιλαμβάνει την υγεία και ασφάλεια των παιδιών, ο οικονομικός στόχος που αναφέρεται στην απόκτηση δεξιοτήτων ώστε να γίνουν τα παιδιά οικονομικά παραγωγικοί ενήλικες και ο πολιτισμικός στόχος που αφορά στη μεταβίβαση των πολιτισμικών αξιών της ομάδας στην οποία ανήκουν τα παιδιά (Cole & Cole, 2001: 263).

Σύμφωνα με τους Berger & Luckmann, ο πιο βασικός τύπος κοινωνικοποίησης είναι η πρωτογενής κοινωνικοποίηση που συντελείται στην παιδική ηλικία και θέτει τις βάσεις για τη κοινωνική μετεξέλιξη του ατόμου. Η οικογένεια θεωρείται ο φορέας κοινωνικοποίησης που ασκεί τη μεγαλύτερη επίδραση ειδικά τα πρώτα χρόνια της ζωής του ατόμου. Η κοινωνικοποιητική της ισχύ εντείνεται από το γεγονός ότι η οικογενειακή ζωή είναι φορτισμένη συναισθηματικά, γεγονός που αυξάνει τη δράση επιρροής της. Το έργο της κοινωνικοποίησης για τα ανήλικα μέλη της ξεκινά πρωτογενώς από την οικογένεια πριν ακόμη επέμβει οποιοσδήποτε άλλος φορέας δημιουργώντας έτσι τις πρώτες καθοριστικές εμπειρίες του ατόμου (Berger & Luckmann, 2003: 241-242). Το παιδί, όπως υποστηρίζουν ταυτίζεται με τους «σημαντικούς άλλους», οι οποίοι αποτελούνται από τα κοντινά του άτομα, και δημιουργεί ένα συναισθηματικό υπόβαθρο, απαραίτητο για την εσωτερικευση των ρόλων και των στάσεων τους. Μέσα από αυτή την ταύτιση επιτυγχάνει να διαμορφώσει και τη δική του ταυτότητα., σαν μια αντανάκλαση

των στάσεων και των αντιλήψεων των ατόμων του περιβάλλοντός του, αυτών που είναι σημαντικά για εκείνο (Berger & Luckmann, 2003:243-250).

Ο Βουϊδάσκης αναφέρει τη θεωρία του Simmel, ο οποίος υποστηρίζει ότι κάθε άτομο που γεννιέται, αναγκάζεται να αποδεχθεί τις πολιτισμικές νόρμες και αξίες της ομάδας στην οποία εισέρχεται, κόντρα στις κληρονομικές ορμές και τα ένστικτά του. Η καταπίεση που υφίσταται οδηγεί το παιδί αρχικά ενστικτωδώς και στη συνέχεια συνειδητά σε αυτή τη συγκαλυμμένη επιθετικότητα, με αντι-επιθετικότητα. Ο Βουϊδάσκης επίσης αναφέρει την αναγνώριση από το Durkheim του καταναγκαστικού χαρακτήρα της κοινωνικοποίησης, αλλά και την άποψή του για την αναγκαιότητα της προκειμένου την ένταξη του ατόμου και την ομοιογενοποίηση της ομάδας (Βουϊδάσκης στο Νέστορος επιμ., 1992: 53-54).

Σύμφωνα με άρθρο των Βίκη & Παπάνη, τα αίτια της επιθετικής συμπεριφοράς σε μια οικογένεια μπορεί να είναι ψυχολογικά, κοινωνικά, οικονομικά ή πολιτισμικά. Βασικό ρόλο φαίνεται να παίζει το μέγεθος της οικογένειας καθώς αυτό συνδέεται με το χρόνο που οι γονείς διαθέτουν στα παιδιά τους με άμεσο αντίκτυπο στο είδος της επικοινωνίας και την ευκαιρία για αλληλεπιδράσεις. Ο ανταγωνισμός μεταξύ αδελφών για την αγάπη των γονέων επίσης μπορεί να οδηγήσει σε επιθετικότητα τα παιδιά. Ο στενός οικογενειακός χώρος της κατοικίας, η κακή σχέση μεταξύ των γονέων, το χαμηλό οικογενειακό εισόδημα και η μη επαγγελματική ικανοποίηση των γονέων αλλά και το φύλο του γονέα φαίνεται να είναι παράγοντες που επηρεάζουν την επιθετική συμπεριφορά των παιδιών. Οι Βίκη & Παπάνης αναφέρονται επίσης στην φύση της οικογένειας (οικογένεια με ένα παιδί, οικογένεια με ξαναπαντρεμένο γονιό, οικογένεια με υιοθετημένα ή νόθα παιδιά) και στην προσωπικότητα των γονέων (Βίκη & Παπάνης, 2007).

Ο Βουϊδάσκης αναφέρεται στην κάθετη και οριζόντια αμφίδρομη επιθετικότητα στα πλαίσια της οικογένειας. Ως κάθετη ορίζει την επιθετικότητα των γονέων προς τα παιδιά. Σύμφωνα με έρευνες, γονείς και των δύο φύλων εκδηλώνουν επιθετικότητα προς τα παιδιά τους. Αυτή η επιθετικότητα μπορεί να είναι είτε λεκτική είτε σωματική και μπορεί να καταλήξει ακόμη και σε φόνο, ο οποίος μάλιστα τις περισσότερες φορές διαπράττεται από τις μητέρες. Αυτό μπορεί να οφείλεται στο φορτίο της ανατροφής που

κατά κύριο λόγο αναλαμβάνει η μητέρα και στις επαγγελματικές και προσωπικές θυσίες που καλείται εκείνη να κάνει για να ανταπεξέλθει στα καθήκοντα της μητρότητας. Η αδυναμία των κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών να βοηθήσουν ώστε να αρθεί το αδιέξοδο και οι συγκρούσεις ρόλων οδηγούν τις γυναίκες στην εκτροπή, στην επιθετική και εγκληματική συμπεριφορά. Άλλη αιτία για εκδήλωση επιθετικής συμπεριφοράς των γονέων προς τα παιδιά αποτελεί η πεποίθηση των γονέων ότι η γονεϊκότητα τους δίνει το δικαίωμα να ασκούν επιθετικότητα προς τα παιδιά τους προκειμένου αυτά να συμμορφωθούν με τις δικές τους αξίες (Βουϊδάσκη στο Νέστορος επιμ., 1992: 55-57).

Σε αντίθετη κατεύθυνση, τα παιδιά δύναται να εκδηλώσουν επιθετικότητα προς τους γονείς, να έχουμε δηλαδή επιθετικότητα από κάτω προς τα πάνω. Η καταπίεση των γονέων προς τα παιδιά, η απαίτησή τους για υπακοή και συμμόρφωση, οι χωροχρονικές διαφορές τους, δημιουργούν ένα κενό διαπροσωπικής, πολιτισμικής και ιδεολογικής επικοινωνίας που μπορεί να ωθήσει τους νέους σε ισχυρές μορφές επιθετικότητας (Βουϊδάσκη στο Νέστορος επιμ., 1992: 57).

Η επιθετικότητα στην οικογένεια μπορεί όμως να εμφανίζεται και με οριζόντια μορφή, όταν εκδηλώνεται ανάμεσα στους γονείς. Συνηθέστερη είναι η επιθετικότητα από το σύζυγο προς τη σύζυγο, ενώ δεν αποκλείεται και το αντίθετο, αν και συγκριτικά αποτελεί σπανιότερο φαινόμενο. Οριζόντια όμως μορφή είναι και η επιθετικότητα ανάμεσα στα αδέρφια, με παράγοντες όπως το μέγεθος και η σύνθεση της οικογένειας, οι διαπροσωπικές σχέσεις των μελών της οικογένειας και η κοινωνικο-οικονομική της κατάσταση, να δρουν καταλυτικά στην επιθετικότητα που εμφανίζεται (Βουϊδάσκη στο Νέστορος επιμ., 1992: 58-60).

Σε έρευνες που έγιναν στη Βόρεια Αμερική (1971, 1980) από τη Baumrind, σχετικά με τη συμβολή των μεθόδων διαπαιδαγώγησης στη συμπεριφορά των παιδιών, βρέθηκε σύνδεση του είδους του γονεϊκού σχήματος με το σχήμα συμπεριφοράς του παιδιού στο νηπιαγωγείο. Συγκεκριμένα η Baumrind κατέληξε σε τρία γονεϊκά σχήματα: Το τυραννικό, το αυθεντικό και το ανεκτικό. Οι τυραννικοί γονείς απαιτούν από τα παιδιά τους την υπακοή στην εξουσία τους και στα δικά τους πρότυπα. Προκειμένου να πετύχουν την πειθαρχία χρησιμοποιούν τιμωρητικά μέτρα. Οι αυθεντικοί γονείς εξηγούν τους κανόνες στα παιδιά τους και προσπαθούν να τα ελέγξουν με λογικές συζητήσεις. Οι

ανεκτικοί γονείς δίνουν μεγάλη ελευθερία στα παιδιά τους ενώ ασκούν το λιγότερο έλεγχο. Οι έρευνες της Baumrind κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι τα παιδιά τυραννικών γονιών στερούνταν κοινωνικών δεξιοτήτων, πρωτοβουλίας, αυθορμητισμού κ.α. Τα παιδιά αυθεντικών γονέων βασίζονταν περισσότερο στον εαυτό τους, παρουσίαζαν αυτοέλεγχο και επιθυμία εξερεύνησης. Τέλος τα παιδιά των ανεκτικών γονέων παρουσίαζαν ανωριμότητα, δυσκολία ελέγχου των παρορμήσεων τους και ανάληψης της ευθύνης των κοινωνικών πράξεων και γενικά έλλειψη ανεξαρτησίας (Cole & Cole, 2001:275-277).

Ο Goleman, αναφέρει τρεις τύπους συναισθηματικά ακατάλληλων γονιών. Τους «αδιάφορους», αυτούς δηλαδή που αγνοούν τα συναισθήματα των παιδιών τους, τους υπερβολικά παραχωρητικούς που ενώ αναγνωρίζουν τα συναισθήματα του παιδιού τους δεν θεωρούν ότι θα αξίζει να παρέμβουν, και τους προσβλητικούς που δεν σέβονται τα συναισθήματα του παιδιού τους (Goleman, 1998: 269-270).

Μια εξίσου ενδιαφέρουσα ταξινόμηση γονεϊκών τύπων συμπεριφοράς και συνακόλουθης παιδικής συμπεριφοράς, που βασίζεται στην περιγραφή των Maccoby & Martin (1983), παρουσιάζει ο Fontana. Σύμφωνα με αυτή, οι *κυριαρχικοί γονείς* απαιτούν από τα παιδιά διανοητική και κοινωνική συμπεριφορά ανάλογη με την ηλικία και τις ικανότητές τους. Είναι θερμοί και στοργικοί, συζητούν με τα παιδιά για τις απόψεις και τα συναισθήματά τους και αιτιολογούν τις αποφάσεις τους. Τα παιδιά των κυριαρχικών γονέων είναι «ανεξάρτητα, διεκδικητικά, φιλικά προς τους συνομήλικους, συνεργατικά με τους γονείς, ευτυχισμένα, με κίνητρα επίτευξης, επιτυχημένα». Η δεύτερη κατηγορία αφορά στους *αυταρχικούς γονείς*, οι οποίοι επιβάλλουν την εξουσία και ελέγχουν τα παιδιά τους χωρίς να υπάρχει αμφίδρομη επικοινωνία μεταξύ τους. Απαιτούν υπακοή στην εξουσία και την παράδοση και σκληρή δουλειά. Τα παιδιά των αυταρχικών γονέων παρουσιάζουν «τάση προς κοινωνική απόσυρση και έλλειψη αυθορμητισμού. Τα κορίτσια είναι εξαρτημένα και χωρίς κίνητρα επίτευξης και τα αγόρια έχουν την τάση να είναι **επιθετικά** προς τους συνομήλικους». Η επόμενη κατηγορία, αυτή των *επιεικών γονέων* δεν έχουν απαιτήσεις από τα παιδιά, τα αποδέχονται και εκδηλώνουν τα συναισθήματά τους προς αυτά. Τα παιδιά των επιεικών γονέων «έχουν θετική και ζωηρή διάθεση, είναι όμως ανώριμα και υστερούν σε αυτοέλεγχο, κοινωνική υπευθυνότητα και αυτοδυναμία. Παρουσιάζουν τάση προς **επιθετικότητα**». Τέλος οι *παραμελητικοί γονείς* ασχολούνται με τις δικές τους

δραστηριότητες ενώ δεν δείχνουν ενδιαφέρον για τις δραστηριότητες, τις απόψεις και τα συναισθήματα των παιδιών και αποφεύγουν την αμφίδρομη επικοινωνία. Τα παιδιά των παραμελητικών γονέων περιγράφονται ως «παραβατικά με αδύναμο έλεγχο των παρορμήσεων», παρουσιάζουν τάση προς δυσθυμία και έλλειψη αυτοσυγκέντρωσης. Κάνουν συχνές απουσίες στο σχολείο και λήψη ναρκωτικών (Fontana, 1996: 26-27).

Ο Παρασκευόπουλος, υποστηρίζει ότι επιθετικότητα παρουσιάζουν τα παιδιά των οποίων οι γονείς χρησιμοποιούν αυστηρές ποινές με την πεποίθηση ότι αυτό θα μετριάσει ή θα καταστείλει την επιθετικότητα του παιδιού. Από το άλλο άκρο επιθετικότητα παρουσιάζουν και τα παιδιά των οποίων οι γονείς δείχνουν μεγάλη ανοχή στην επιθετική συμπεριφορά του παιδιού, καθώς όπως τονίζει, «η επιθετικότητα παράγει επιθετικότητα» (Παρασκευόπουλος, χ.χ. : 128-129).

Ο Herbert, αναφέρει ότι οι οικογενειακές συνθήκες που σύμφωνα με τους ειδικούς επηρεάζουν τη διαμόρφωση του χαρακτήρα των παιδιών είναι:

- α) Οι ισχυροί δεσμοί στοργικής αγάπης ανάμεσα στους γονείς και τα παιδιά.
- β) Η σταθερότητα των ηθικών απαιτήσεων των γονέων προς τα παιδιά τους.
- γ) Η συνέπεια των κυρώσεων που χρησιμοποιούν οι γονείς.
- δ) Το είδος της τιμωρίας και χειραγώγησης του παιδιού (ψυχολογικές ή σωματικές).
- ε) Η δικαιολόγηση των αποφάσεων των γονέων με επισήμανση των λογικών συνεπειών μια πράξης.

Ο Herbert επισημαίνει τον κίνδυνο από ακραίες συμπεριφορές του γονιού να αναπτύξει το παιδί συμπλέγματα ενοχής. Ένα τέτοιο παράδειγμα αποτελεί ο τύπος του συνειδητά νομοταγούς χαρακτήρα, καθώς η ηθική συμπεριφορά του ατόμου έχει ψυχαναγκαστική υπόσταση και ελάχιστα επηρεάζεται από τη λογική. Στο άλλο άκρο έχουμε τα παιδιά αμοραλιστές, οι πράξεις των οποίων καθορίζονται από το προσωπικό συμφέρον, δίχως να ακολουθούν κανόνες ηθικής ή αλτρουϊσμού (Herbert, 1996: 67-68).

Ο Rogge, υποστηρίζει ότι οι τιμωρίες ενισχύουν την επιθετικότητα, τη σκληρότητα και τη βία και διδάσκουν στα παιδιά αυτό τον τρόπο επίλυσης των διαφορών τους. Όπως τονίζει οι τιμωρίες μπορεί να δώσουν προσωρινά τέλος σε μια επιθετική συμπεριφορά, όμως δεν λύνουν το πρόβλημα, αντίθετα το διαιωνίζουν καθώς στερούν από το παιδί την

αυτονομία και το ταπεινώνουν, με αποτέλεσμα την επιθυμία του για εκδίκηση. Άλλο ανεπιθύμητο αποτέλεσμα της συμμόρφωσης των παιδιών με τιμωρίες είναι η δημιουργία υπάκουων, φοβισμένων και άβουλων πλασμάτων, που δεν τολμούν να αντιδράσουν υπό το φόβο της παρορμητικής συμπεριφοράς των γονιών τους (Rogge, 2008: 222).

Ο Βουϊδάσκης, επίσης τονίζει το ρόλο της τιμωρίας στη διαμόρφωση επιθετικής συμπεριφοράς από το παιδί και επισημαίνει ότι σύμφωνα με έρευνες τα επιθετικά παιδιά προέρχονται από οικογένειες που χρησιμοποιούσαν περισσότερο τη σωματική τιμωρία (Βουϊδάσκης, 1987: 97).

Ο Καψάλης, τονίζει ότι με τις σωματικές ποινές οι γονείς όχι μόνο δεν καταστέλλουν την επιθετικότητα του παιδιού, αλλά αντίθετα δημιουργούν ένα φαύλο κύκλο επιθετικότητας καθώς το παιδί αναπαράγει την επιθετικότητα του γονιού που το τιμωρεί όταν εκδηλώνει επιθετικότητα, με επιθετικότητα (Καψάλης, 2006: 409).

Η χρήση της σωματικής τιμωρίας αποτελούσε ένα διαδεδομένο και κοινωνικά αποδεκτό μέτρο τις παλαιότερες δεκαετίες, στην ελληνική πατριαρχική οικογένεια. Ο Κρασανάκης υποστηρίζει ότι η τιμωρία είναι μια μορφή επιθετικής συμπεριφοράς των Ελλήνων πατέρων προς τα παιδιά τους, αν και δέχεται ότι η τιμωρία ως επιθετική συμπεριφορά χρησιμοποιείται και από τις μητέρες. Αναφέρεται επίσης σε έρευνα που πραγματοποιήθηκε στην Κρήτη από το 1975 έως το 1984 σε δείγμα 400 φοιτητών σε Ηράκλειο και Χανιά με θέμα την τιμωρητική συμπεριφορά από πατέρες και παππούδες, καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι οι τιμωρίες που επιβάλλουν οι Έλληνες πατέρες είναι σωματικές, ηθικές και στέρηση της ελευθερίας, με τη σωματική τιμωρία να έρχεται πρώτη σε συχνότητα, με φθίνουσα ωστόσο πορεία από γενιά σε γενιά. Ο Κρασανάκης τονίζει ότι αν και οι σωματικές ποινές έχουν περιοριστεί, δεν έχουν εκλείψει (Κρασανάκης, στο Νέστορος, 1992: 153-156).

Χαρακτηριστικό της αποδοχής από την κοινωνία, της σωματικής τιμωρίας στην παλιά ελληνική οικογένεια, είναι ένα απόσπασμα που αναφέρει η Γεωργίου-Νίλσεν, σε μια ανάλυση περιεχομένου που πραγματοποίησε σε αναγνωστικά του Δημοτικού (εκδόσεων 1980), σύμφωνα με το οποίο ένα μικρό παιδί που ζωγράφιζε ένα φρεσκοβαμμένο τοίχο, «έφαγε τέτοιο ξύλο που το θυμάται ακόμα». Όπως σχολιάζει η συγγραφέας, σύμφωνα με το αναγνωστικό «Το ξύλο δεν είναι ο καλύτερος τρόπος επικοινωνίας, ανάμεσα σε

γονείς και παιδιά, αλλά ποιος δεν το έχει δοκιμάσει; Κι επειδή εδώ το φταίξιμο ήταν του Σπύρου, τα παιδιά δέχονται τους αυστηρούς γονείς, αρκεί να είναι δίκαιοι (Γεωργίου-Νίλσεν, 1980: 149).

3.2. Το σχολείο

Το σχολείο αποτελεί τον επόμενο μετά την οικογένεια, φορέα που δρα καθοριστικά στη διαμόρφωση του χαρακτήρα του παιδιού και στην κοινωνικο-πολιτιστική του διάπλαση. Εκεί τα παιδιά θα έρθουν σε επαφή με ενήλικες (παιδαγωγούς-εκπαιδευτικούς), και με συνομήλικους. Είναι ο «κοινωνικός χώρος» στον οποίο τα παιδιά στην επαφή με συνομήλικους, θα μοιραστούν, θα συνεργαστούν, θα συγκρουστούν και επικοινωνήσουν γενικότερα.

Ο Βουϊδάσκης, αναλύοντας την επιθετικότητα στο σχολείο, αναφέρει τις μορφές με τις οποίες δύναται να εκδηλωθεί η επιθετικότητα. Όπως και στην οικογένεια, έτσι και στο σχολείο μπορεί να παρουσιάζεται κάθετη και οριζόντια αμφίδρομη επιθετικότητα. Στην κάθετη επιθετικότητα ανήκει η επιθετικότητα από πάνω προς τα κάτω, όταν δηλαδή έχουμε επιθετικότητα από το δάσκαλο προς το μαθητή. Όπως αναφέρει ο Βουϊδάσκης «οι δάσκαλοι υπηρετούν και μεταφέρουν τις αξίες και τις νόρμες του κοινωνικού τους συστήματος». Διαφοροποίηση αξιών με το μαθητή, διάψευση των προσδοκιών του δασκάλου, χαμηλή επίδοση του μαθητή, απείθεια, αμφισβήτηση του ρόλου του δασκάλου και άλλες αιτίες μπορεί να πυροδοτήσουν λεκτική ή σωματική επιθετική συμπεριφορά από το δάσκαλο προς το μαθητή. Σημαντικό ρόλο σε αυτό παίζει η νομιμοποιημένη αυταρχική αγωγή με τη οποία πιθανόν να έχει γαλουχηθεί και ο ίδιος ο δάσκαλος, ο οποίος δεν μπορεί να αποδεχθεί νεωτερισμούς και αναδόμηση της εξουσίας (Βουϊδάσκης, στο Νέστορος επιμ., 1992: 61-62).

Στην αμφίδρομη κάθετη επιθετικότητα, η επιθετικότητα μπορεί να εκδηλωθεί και από το μαθητή προς το δάσκαλο. Ο δάσκαλος σαν φορέας εξουσίας καλείται να τιθασεύσει τους ανήσυχους μαθητές με αποτέλεσμα τη σύγκρουση που μπορεί να επιφέρει επιθετικότητα του μαθητή προς τον δάσκαλο. Η αξιολόγηση του μαθητή από το δάσκαλο, η κατηγοριοποίηση των μαθητών με βάση τις σχολικές επιδόσεις, οι ετικέτες που αποδίδονται στους μαθητές από τους δασκάλους και άλλες αιτίες φαίνεται να προκαλούν επιθετικότητα από το μαθητή προς το δάσκαλο (Βουϊδάσκης, 1992: 62-63).

Στην οριζόντια και αμφίδρομη επιθετική συμπεριφορά αναφέρεται η επιθετικότητα από δάσκαλο προς δάσκαλο, με παράγοντες όπως το φύλο, η ηλικία, η κοινωνική προέλευση, οι ιδεολογίες κ.λπ να επηρεάζουν τις σχέσεις τους. Οι γενικότερες διαφωνίες μεταξύ των εκπαιδευτικών ενδέχεται να προκαλέσουν συγκρούσεις και επιθετικότητα στον εργασιακό χώρο. Στην οριζόντια επιθετικότητα ανήκει όμως και η επιθετικότητα που παρουσιάζεται μεταξύ των μαθητών. Η απλή μίμηση επιθετικών γονεϊκών και δασκαλικών προτύπων, ανταγωνισμός για την αρχηγία της τάξης ή την προτίμηση του δάσκαλου και άλλοι παράγοντες ενδέχεται να προκαλέσουν συγκρούσεις και επιθετικότητα ανάμεσα στα παιδιά (Βουϊδάσκης, 1992: 63-64).

Σύμφωνα με τον Slavin, κατά την προσχολική ηλικία, οι συνομήλικοι παίζουν καθοριστικό ρόλο στη γνωστική και κοινωνική του ανάπτυξη, καθώς οι σχέσεις με τους συνομήλικους διαφέρουν από εκείνες με τους ενήλικες (Slavin, 2006:111). Οι Mussen, Conger & Kagan, αναφερόμενοι στο ζήτημα της επιθετικότητας στην προσχολική ηλικία, τονίζουν τη δύναμη των συνομήλικων στη διαμόρφωση της συμπεριφοράς των παιδιών και παραθέτουν τα αποτελέσματα έρευνας στο φυσικό περιβάλλον δύο νηπιαγωγείων, σύμφωνα με τα οποία η επιθετική συμπεριφορά ενός παιδιού ενισχύονταν όταν τα άλλα παιδιά υποχωρούσαν στις επιθυμίες του. Διαπιστώθηκε επίσης ότι η εξέλιξη της συμπεριφοράς ενός παιδιού εξαρτιόταν από την προσωπικότητα και τις προηγούμενες εμπειρίες του. Έτσι κάποια παιδιά επέλεξαν να παραμείνουν στη θέση του θύματος, κάποια παιδιά-θύματα αντιδρούσαν με επιθετικότητα, ενώ κάποια άλλα έπαιρναν τη θέση του θύτη, ξεκινώντας αυτά τις επιθετικές πράξεις, γεγονός που αποδεικνύει ότι η επιθετικότητα από συνομήλικους γινόταν αντικείμενο μίμησης από τους συμμαθητές τους. Το ίδιο βέβαια ίσχυε και για θετικές συμπεριφορές των συνομηλίκων όπως π.χ. μίμηση αλτροϋστικών πράξεων (Mussen, Conger & Kagan, 1973: 138).

Η Αυγητίδου, τονίζει στην αξία της σχέσης των παιδιών με συνομήλικα παιδιά και αναφέρει ότι σύμφωνα με τον Hartup οι κοινωνικές αλληλεπιδράσεις μεταξύ των παιδιών συμβάλλουν στη μάθηση του ρόλου του φύλου, στην εσωτερίκευση ηθικών αξιών, την κοινωνικοποίηση της επιθετικότητας αλλά και την ανάπτυξη των γνωστικών δεξιοτήτων (Αυγητίδου, 1997: 34-35).

Βασική αξία στις καθημερινές αλληλεπιδράσεις των παιδιών σύμφωνα με την Αυγητίδου αποτελεί η φιλία. Η ύπαρξη φιλικής σχέσης ωθεί τα παιδιά να αναπτύξουν θετικές συμπεριφορές όπως μοίρασμα παιχνιδιών ή ανταλλαγή ρόλων στο παιχνίδι. Το είδος της σχέσης που θα αναπτυχθεί ανάμεσα στα παιδιά, φαίνεται να επηρεάζεται άμεσα από την οργάνωση και το είδος της εκπαιδευτικής διαδικασίας (Αυγητίδου, 1997: 91). Η Αυγητίδου επίσης, αναφέρεται στις «παραδοσιακές» και στις «ανοιχτές» τάξεις. Στις «παραδοσιακές» οι δάσκαλοι ελέγχουν το μαθησιακό περιβάλλον με οργάνωση του χώρου, του χρόνου, του υλικού και του αναλυτικού προγράμματος που ακολουθείται. Γενικά επικρατεί αυστηρή εποπτεία επάνω στο παιδί (τα παιδιά δεν επιτρέπεται να μιλάνε κατά τη διάρκεια εργασίας, δεν μετακινούνται χωρίς άδεια κ.λπ.). Στις «ανοιχτές» τάξεις επικρατεί ελευθερία στη χρήση του χρόνου, στην επιλογή της δραστηριότητας, στον τρόπο εργασίας και επικοινωνίας μεταξύ των παιδιών. Όσον αφορά την αλληλεπίδραση των παιδιών, στις παραδοσιακές τάξεις φαίνεται να επικρατεί ο ιεραρχικός τύπος φιλίας με αρχηγό το δημοφιλές παιδί, ενώ στις ανοιχτές τάξεις υπάρχει πιο ομοιόμορφη διανομή δημοφιλών παιδιών. Η προτεραιότητα του εκπαιδευτικού φαίνεται επίσης να επηρεάζει τις κοινωνικές σχέσεις των παιδιών (σχολική επίδοση – ανταγωνισμός). Τέλος το είδος της ανατροφοδότησης του εκπαιδευτικού συνδέεται με τη δημιουργία συνεργατικού ή ανταγωνιστικού κλίματος μεταξύ των παιδιών. Η «συγκριτική» ανατροφοδότηση προωθεί τον ανταγωνισμό και την ιεραρχική δόμηση της φιλίας που βασίζεται στην ακαδημαϊκή επιτυχία. Αντίθετα σε μια συνεργατική τάξη τα δημοφιλή αλλά και τα απομονωμένα παιδιά είναι λιγότερα, ενώ θετικά συναισθήματα δημιουργούνται ανάμεσα στα παιδιά (Αυγητίδου, 1997: 49-53).

Μια άλλη σημαντική παράμετρος που αφορά στον εκπαιδευτικό αποτελεί η εικόνα που εκείνος παρουσιάζει, καθώς ως ενήλικας αποτελεί όπως και ο γονέας πρότυπο συμπεριφοράς. Σύμφωνα με τη θεωρία της «κοινωνικής μάθησης» του Bandura, η παρατήρηση επιθετικής συμπεριφοράς οδηγεί συχνά στην αντιγραφή αυτής της συμπεριφοράς. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Βουϊδάσκης, το παιδί οικειοποιείται πολλά σημεία από τη συμπεριφορά που παρατηρεί στους παιδαγωγούς, καθώς ταυτίζεται μαζί τους. Επιπροσθέτως μια επιθετική συμπεριφορά από την πλευρά του παιδαγωγού, συνεπάγεται απώλεια της εμπιστοσύνης του παιδιού προς το πρόσωπό του. Ο Βουϊδάσκης καταλήγει με την διαπίστωση ότι τα παιδιά που διδάχθηκαν από την

οικογένεια και το σχολείο την επιθετικότητα και την αντικοινωνική συμπεριφορά, είναι αυτά που θα αποτελέσουν τους αυριανούς πολίτες που η συμπεριφορά τους θα είναι ανάλογη της αγωγής που έλαβαν (Βουϊδάσκης, 1987: 125-128).

Ο Κουρκούτας, αναφέρεται στις «καταστάσεις κρίσης» που μπορεί να λάβουν χώρα στο πλαίσιο μιας τάξης και του σχολείου γενικότερα. Με τον όρο «καταστάσεις κρίσης», ορίζει τα «γεγονότα και επεισόδια της σχολικής ζωής τα οποία δημιουργούν διαπροσωπικές, συναισθηματικές, συμπεριφορικές ή μαθησιακές και ακαδημαϊκές εντάσεις και δυσκολίες». Μεταξύ άλλων αναφέρει τις διασπαστικές, διαταρακτικές και επιθετικές συμπεριφορές, τις χρόνιες ή ευκαιριακές συγκρούσεις μεταξύ μαθητών και μεταξύ εκπαιδευτικών και μαθητών, τις εμφανείς και αφανείς συγκρούσεις ανάμεσα στους εκπαιδευτικούς, τις συγκρούσεις μεταξύ γονέων και εκπαιδευτικών, τα επεισόδια με επιθετικό χαρακτήρα που μπορεί να οδηγήσουν σε χειροδικία ή βίαιη μεταχείριση μαθητών από εκπαιδευτικούς, την απώλεια του ελέγχου της συμπεριφοράς του εκπαιδευτικού, σοβαρά ή ηπιότερα προβλήματα συμπεριφοράς των μαθητών που δυσχεραίνουν την ομαλή λειτουργία της τάξης, την άσκηση ψυχολογικής βίας σε μαθητές από άλλους μαθητές, τον αποκλεισμό, απόρριψη ή και στιγματισμό συγκεκριμένων μαθητών στο πλαίσιο των διαπροσωπικών σχέσεων κ. α. (Κουρκούτας, 2011: 125-127).

Όπως αναφέρει ο Κουρκούτας, ο εκπαιδευτικός καλείται συχνά να κατανοήσει, να σχεδιάσει και να δράσει ώστε να αντιμετωπίσει κάποιες από τις παραπάνω «καταστάσεις κρίσης», που πιθανόν να διαταράξουν την ομαλή λειτουργία ενός σχολείου. Η διαισθητική κατανόηση και η επιστημονική και αντικειμενική προσέγγιση αποτελούν βασικά στοιχεία για την επίλυση τυχόν προβλημάτων. Τέλος, τονίζει την σπουδαιότητα αποφυγής κάποιων ενεργειών (όπως π.χ. εφαρμογή σκληρών τιμωριών), καθώς μπορεί να οδηγήσουν στην κλιμάκωση των προβλημάτων συμπεριφοράς και προτείνει την αποκωδικοποίηση της ψυχολογίας και κυρίως εντοπισμό του προβλήματος που δημιουργεί το σύμπτωμα, ώστε να μπορέσει να σχεδιαστεί και η ανάλογη παρέμβαση βοήθειας προς το παιδί (Κουρκούτας, 2011: 128).

Οι Cole & Cole προτείνουν κάποιες «τεχνικές» αντιμετώπισης της επιθετικότητας στο σχολικό χώρο, ανάλογα πάντα με την αιτία που προκαλεί την επιθετική συμπεριφορά.

Όταν π.χ. κάποιο παιδί εκδηλώνει επιθετικότητα προκειμένου να τραβήξει την προσοχή, ο εκπαιδευτικός μπορεί να ασχοληθεί με το παιδί θύμα καθησυχάζοντάς το και καθοδηγώντας το σε μη επιθετικές επιλογές αντιμετώπισης της επιθετικότητας που δέχτηκε. Με αυτό τον τρόπο το παιδί – θύτης αντιλαμβάνεται ότι με την επιθετική συμπεριφορά δεν κατορθώνει να τραβήξει πάνω του την προσοχή, το παιδί - θύμα μαθαίνει να αντιμετωπίζει την επιθετικότητα με πιο ορθούς τρόπους, ενώ τα παιδιά – θεατές μαθαίνουν να συμπονούν το θύμα και να χειρίζονται κι εκείνα την επιθετικότητα με μη επιθετικότητα (Cole & Cole, 2001: 241).

Μια άλλη τεχνική ελέγχου της επιθετικότητας που προτείνουν οι Cole & Cole, αφορά στη χρήση της λογικής. Όπως υποστηρίζουν, όσο δύσκολο και να φαίνεται να κάνεις μια ορθολογική συζήτηση με ένα τετράχρονο, έχει διαπιστωθεί ότι η συζήτηση μειώνει την επιθετικότητα ακόμη και σε αυτή την ηλικία. Σημαντικό στοιχείο για την επιτυχία αυτής της τεχνικής, αποτελεί η γνωστοποίηση των συναισθημάτων των παιδιών-θυμάτων στα παιδιά θύτες και η ενθάρρυνση των θυτών να επιλέγουν μη επιθετικές συμπεριφορές για την αντιμετώπιση των προβλημάτων τους (Cole & Cole, 2001: 241-242).

Ο Rogge, παρουσιάζει μια διαφορετική και πολύ ενδιαφέρουσα θεωρία για τον τρόπο με τον οποίο μπορεί ο παιδαγωγός να χειριστεί τα ζητήματα επιθετικότητας που αναπόφευκτα θα κληθεί να αντιμετωπίσει. Αρχικά εστιάζει στην προσωπικότητα του παιδαγωγού αλλά και τον τρόπο με τον οποίο ο παιδαγωγός παρουσιάζεται στα παιδιά. Σύμφωνα με τον Rogge, ο παιδαγωγός δεν πρέπει να προσπαθεί να παρουσιάσει στα παιδιά την εικόνα του τέλειου ενήλικα, καθώς όπως υποστηρίζει «Τα παιδιά δεν χρειάζονται τέλειους και παντοδύναμους ενήλικες. Χρειάζονται γονείς και παιδαγωγούς που κάνουν λάθη και τα παραδέχονται». Η τέλεια εικόνα του ενήλικα, αυτή χωρίς συναισθήματα, προκαλεί τα παιδιά να τον «δοκιμάσουν» με ανεπιθύμητες συμπεριφορές ώστε να σπάσουν την αυτοκυριαρχία του. Ο Rogge υποστηρίζει ότι αυτό έχει μεγάλη ισχύ στο θέμα της επιθετικότητας και της δημιουργίας συναισθημάτων όπως ο θυμός, η οργή και το μίσος. Τα παιδιά πρέπει να μαθαίνουν σταδιακά να χειρίζονται τέτοια συναισθήματα και ο καλύτερος τρόπος είναι με το παράδειγμα ενηλίκων που ενώ νιώθουν τα ίδια συναισθήματα, τα διαχειρίζονται χωρίς να καταφεύγουν στην επιθετικότητα. Τονίζει επίσης ότι η επιθετικότητα είναι απαραίτητη για την ανάπτυξη της προσωπικότητας. Τέλος θέτει θέμα «αδέξιου» και «επιδέξιου» χειρισμού της

επιθετικότητας του παιδιού από τον παιδαγωγό. Ένας «αδέξιος» χειρισμός της επιθετικότητας εκφράζεται με εξουσιαστικές και κυριαρχικές στάσεις του παιδαγωγού προς το παιδί και λόγω της αποδοκιμασίας της κοινωνίας προς αυτές στη σημερινή εποχή, οι παιδαγωγοί επιδίδονται σε μια τεχνική απόθησης και άρνησης των δικών τους επιθετικών τάσεων, ρίχνοντας ουσιαστικά την ευθύνη της συμπεριφοράς τους, στους άλλους (άτακτα παιδιά, ανυπάκουοι μαθητές, επίδραση της τηλεόρασης κ.λπ.). Ο αδέξιος χειρισμός της επιθετικότητας εκδηλώνεται και με άρνηση των επιθετικών στοιχείων της προσωπικότητας ενός παιδιού και προσπάθειας απόθησης και άρνησης αυτής της πλευράς του χαρακτήρα τους. Η απαγόρευση των επιθετικών συμπεριφορών, είναι ανώφελη σύμφωνα με τον Rogge, καθώς η γοητεία που ασκούν τα σύμβολα της βίας κυρίως στα αγόρια έχει τις ρίζες της στην επιθυμία των παιδιών για ανεξαρτητοποίηση και οριοθέτηση. Αυτό που είναι σημαντικό δεν είναι η απόθηση αλλά ο έλεγχος της επιθετικότητας. Έτσι οι παιδαγωγοί που χειρίζονται επιδέξια την επιθετικότητα αποδέχονται τις ανάγκες του παιδιού αλλά οριοθετούν τις επιθετικές του τάσεις (π.χ. επιτρέπουν το παιχνίδι με όπλα αλλά ταυτόχρονα θέτουν όρια χρόνου ή περιοχής που επιτρέπεται το παιχνίδι). Σημαντικό θεωρείται να βοηθηθεί το παιδί ώστε να αντιληφθεί τη διαφορά μεταξύ δημιουργικής και καταστροφικής επιθετικότητας, καθώς και να ενισχυθεί η δημιουργική έναντι της καταστροφικής επιθετικότητας, αλλά και η ικανότητα αυτοελέγχου (Rogge, 2008: 306-315).

Όπως χαρακτηριστικά λέει ο Rogge :

« αν δεν πάρουμε στα σοβαρά τις επιθετικές πλευρές της προσωπικότητας των παιδιών, αν τις απορρίψουμε, δεν θα βοηθήσουμε τα παιδιά να συνειδητοποιήσουν για ποιες αντικοινωνικές και καταστροφικές πράξεις είναι ικανά. Και τότε θα φταίνε πάντα οι άλλοι γιατί εκείνοι άρχισαν. Τα άτομα που σταματούν σ' αυτό το ηθικό σκαλοπάτι ανταποδίδουν πάντα το χτύπημα που δέχτηκαν. Καθήκον της ανατροφής είναι να σταματήσει αυτόν το φαύλο κύκλο της «ανταπόδοσης» -διαφορετικά το παιδί, μεγαλώνοντας, θα βρίσκεται διαρκώς μπλεγμένο σε ατέλειωτες μάχες εξουσίας στις σχέσεις του» (Rogge, 2008: 315).

Ο Βαγενάς, αναφέρει ότι σύμφωνα με έρευνα του, η επιθετικότητα των παιδιών μειώνεται όταν οι νηπιαγωγοί υιοθετούν δημοκρατικό τύπο σχέσεων διαπαιδαγώγησης

των παιδιών, ενώ αυξάνεται (παίρνει μάλιστα μονιμότερο χαρακτήρα και τείνει να γίνει χαρακτηριστικό της προσωπικότητας του) όταν οι νηπιαγωγοί ακολουθούν αυταρχικό-αποξενωμένο τύπο διαπαιδαγώγησης (Βαγενάς, 2014: 147-148).

Οι Cole & Cole, αναφέρονται στην *προ-κοινωνική συμπεριφορά*, η ανάπτυξη της οποίας συμβάλει καθοριστικά στον περιορισμό της επιθετικής συμπεριφοράς. Οι προ-κοινωνικές συμπεριφορές, όπως και οι αντικοινωνικές αναπτύσσονται μέσα σε ένα ολοκληρωμένο κοινωνικό σύστημα. Προ-κοινωνικές συμπεριφορές σύμφωνα με τους Cole & Cole είναι «η ενσυναίσθηση, το μοίρασμα, η βοήθεια, η συνεργασία κ.λπ., ενέργειες δηλαδή που βοηθούν την ομάδα χωρίς άμεση ανταμοιβή για τον ευεργέτη». Τρόποι προώθησης της προ-κοινωνικής συμπεριφοράς που προτείνονται από αναπτυξιακούς ψυχολόγους αποτελούν η **σαφής δημιουργία μοντέλου** (οι ενήλικες συμπεριφέρονται με τον τρόπο που επιθυμούν να μιμηθεί το παιδί) και η **παρακίνηση** (οι ενήλικες εξηγούν και παρακινούν τα παιδιά σε επιθυμητές συμπεριφορές) (Cole & Cole, 2001: 242-247).

Ο Goleman, αναφέρει σαν διευρυμένο καθήκον του σχολείου τη «συναισθηματική παιδεία», που αποτελεί όπως υποστηρίζει και τον κλασικό ρόλο της εκπαίδευσης. Σύμφωνα με τον Goleman, η συναισθηματική επάρκεια ενός παιδιού, μπορεί να επιτευχθεί στο σχολείο, ειδικά όταν υπάρχει συνεργασία του σχολείου με την οικογένεια, δένοντας έτσι το σχολείο, τους γονείς και την κοινότητα μεταξύ τους, η δε επιτυχία του προγράμματος συναισθηματικής παιδείας επηρεάζεται και από το πόσο νωρίς αυτό ξεκινάει στη σχολική ζωή του παιδιού. Ο Goleman (1988: 391), επίσης τονίζει ότι σύμφωνα με πολλές μελέτες, η συναισθηματική παιδεία ενδυναμώνει τη διδακτική ικανότητα του σχολείου, συμβάλλοντας θετικά στον εκπαιδευτικό του ρόλο. Πέρα από αυτό, βοηθά τους μαθητές να γίνουν μελλοντικά καλύτεροι φίλοι, καλύτεροι σύζυγοι, καλύτεροι υπάλληλοι και γενικότερα καλύτεροι πολίτες (Goleman, 1998: 385-386).

3.3. Τα MME

Σαν σημαντικός παράγοντας ο οποίος ενισχύει την επιθετικότητα σε μεγάλο βαθμό, αναφέρεται σε όλες τις μελέτες, η έκθεση στα MME. Η τηλεόραση κυρίως, αλλά και τα παιδικά βίντεο, με την προβολή ηρώων με επιθετικό προφίλ, αλλά και προγραμμάτων που

προβάλλουν την επιθετικότητα γενικότερα, φαίνεται να υποβοηθούν την εκδήλωση επιθετικότητας από τα παιδιά. Τα τελευταία χρόνια σε αυτά έρχονται να προστεθούν και διάφορα ηλεκτρονικά παιχνίδια με επιθετικό περιεχόμενο, στα οποία εθίζονται τα παιδιά από τη νηπιακή ακόμη ηλικία.

Ο Καψάλης, αναφέρει την τηλεόραση σαν μια από τις κυριότερες αιτίες κοινωνικής μάθησης. Όπως τονίζει, το δεδομένο σύμφωνα με έρευνες ότι η επιθετικότητα μαθαίνεται με την παρατήρηση επιθετικών πράξεων, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι η τηλεόραση έχει πρόσβαση σε μεγάλες μάζες ατόμων, ενισχύει την εξάπλωση της επιθετικότητας. Αναφέρεται επίσης στην ποιότητα των τηλεοπτικών προγραμμάτων, η οποία σύμφωνα με έρευνες, επηρεάζεται αρνητικά από την πληθώρα εικόνων βίας, καθώς αυτές αποτελούν ελκυστικό και προσφιλέθιο θέμα για την τηλεόραση (Καψάλης, 2006: 411).

Ο Βρύζας, υποστηρίζει ότι το παιδί αν και είναι πιο ευάλωτο από έναν ενήλικα στα τηλεοπτικά μηνύματα, λόγω του ότι δεν διαθέτει ισχυρές αντιστάσεις, δεν είναι ένας παθητικός δέκτης. Η προσωπικότητα του παιδιού, η ηλικία, τα κοινωνικά, πολιτισμικά και ψυχολογικά χαρακτηριστικά του, επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο εσωτερικεύει και αφομοιώνει τα τηλεοπτικά μηνύματα. Τα θετικά ή αρνητικά αποτελέσματά της εξαρτώνται από παράγοντες όπως η επιλογή προγράμματος, η συχνότητα, η διάρκεια, οι προτιμήσεις και οι συνθήκες παρακολούθησης (Βρύζας, 1997: 36-38).

Ο Βουϊδάσκης, αναφέρεται στις διάφορες θεωρίες που έχουν διατυπωθεί για την αρνητική αλλά και τη μη αρνητική επίδραση της τηλεόρασης. Όσον αφορά τη μη αρνητική επιρροή στις θεωρίες συγκαταλέγει α) τη θεωρία της μη επίδρασης (θεωρία του μηδενικού αποτελέσματος που ως βασική θέση έχει ότι οι σκηνές βίας δεν ασκούν επιρροή ικανή να επηρεάσει την επιθετικότητα των ανθρώπων, αμφισβητώντας τα αποτελέσματα σχετικών ερευνών), β) τη θεωρία του εθισμού ή της συνήθειας η οποία διατυπώθηκε από τους Thomas, Lazarus και Drabman (σύμφωνα με αυτή η συχνή παρακολούθηση παραστάσεων βίας έχει σαν συνέπεια την άμβλυνση και εξασθένηση της τάσης για επιθετικές πράξεις και ο εθισμός στις σκηνές βίας δεν ταυτίζεται οπωσδήποτε με τη βία στην καθημερινή ζωή), γ) τη θεωρία της κάθαρσης (θεωρία που υποστηρίζει τη θετική επίδραση από την παρακολούθηση προγραμμάτων βίας καθώς

σύμφωνα με αυτή οι σκηνές βίας λειτουργούν καθαρτικά μειώνοντας την επιθετική διάθεση του ατόμου και της κοινωνίας γενικότερα), δ) τη θεωρία της αναστολής ή της παρεμπόδισης (σύμφωνα με αυτή η παρακολούθηση σκηνών βίας λειτουργεί ανασταλτικά σε επιθετικές συμπεριφορές λόγω του φόβου που ενεργοποιείται από ψυχολογικούς ή περιβαλλοντολογικούς παράγοντες) και ε) τη θεωρία της νοητικής υποστήριξης (σύμφωνα με αυτή, η παρακολούθηση σκηνών βίας και επιθετικότητας από άτομα με χαμηλή νοημοσύνη, τα στηρίζει και τα ενισχύει νοητικά ώστε να μάθουν να ελέγχουν τις επιθετικές τους τάσεις) (Βουϊδάσκης, 1995: 33- 46).

Ο Βουϊδάσκης, αναφερόμενος στις θεωρίες της αρνητικής επίδρασης της τηλεόρασης παραθέτει α) τη θεωρία της γενικής συναισθηματικής διέγερσης (σύμφωνα με αυτή όχι μόνο οι σκηνές βία και επιθετικότητας, αλλά και άλλου περιεχομένου προκαλούν στον θεατή συναισθηματική διέγερση, ενώ τόσο οι σκηνές βίας που βασίζονται σε πραγματικά γεγονότα (π.χ. ειδήσεις) όσο και εκείνες που βασίζονται σε φανταστικά, δύναται να προκαλέσουν επιθετικότητα, με μεγαλύτερη επίδραση αυτή των πραγματικών γεγονότων), β) τη θεωρία του ερεθισμού ή της παρόρμησης (βασισμένη στη θεωρία της ματαίωσης αυτή η θεωρία υποστηρίζει ότι η παρακολούθηση σκηνών βίας έχει σαν αποτέλεσμα τη βραχυπρόθεσμη επιθετική ετοιμότητα στον θεατή, η οποία με το κατάλληλο κίνητρο ενδέχεται να ενεργοποιηθεί), γ) τη θεωρία της κοινωνικής μάθησης με παρατήρηση (σύμφωνα με αυτή τη θεωρία όλες οι κοινωνικές συμπεριφορές συμπεριλαμβανομένου και της επιθετικότητας, είναι αποτέλεσμα μάθησης, συνεπώς η συχνή παρακολούθηση σκηνών βίας και επιθετικότητας στην τηλεόραση έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση της επιθετικότητας γι' αυτό και ο Bandura χαρακτηρίζει την τηλεόραση ως έναν υπέροχο δάσκαλο), δ) τη θεωρία της κοινωνικής μάθησης με μίμηση (θεωρία συναφής με την προηγούμενη, που υποστηρίζει ότι η κοινωνική μάθηση είναι αποτέλεσμα μίμησης, συνεπώς τα επιθετικά πρότυπα που προβάλλονται από την τηλεόραση αποτελούν αντικείμενο μίμησης, κυρίως από τα παιδιά) και ε) τη θεωρία της δικαιολόγησης της επιθετικής και εγκληματικής συμπεριφοράς (σύμφωνα με αυτή τη θεωρία, η τηλεόραση είναι ο αποκλειστικός υπεύθυνος για την ύπαρξη της επιθετικότητας, της βίας και της εγκληματικότητας, ενώ οι θύτες αποτελούν θύματα της τηλεόρασης, οι δράστες δε των επιθετικών συμπεριφορών αποποιούνται της ευθύνης της πράξης τους με την τεχνική της δικαιολόγησης) (Βουϊδάσκης, 1995: 47-71).

Ο Rogge, υποστηρίζει ότι η επιρροή που ασκούν οι εικόνες, ειδικά οι εικόνες βίας είναι δεδομένη, δεν αποτελούν όμως την αιτία εμφάνισης της επιθετικής συμπεριφοράς. Η τηλεοπτική βία ενισχύει μεν την επιθετικότητα, σημαντικό όμως είναι να εξετάσουμε και τις συνθήκες κάτω από τις οποίες η βία που προβάλλεται από τα ΜΜΕ, μπορεί να επηρεάσει ένα παιδί. Ψυχολογικοί παράγοντες (φόβος, συναισθηματική ανασφάλεια, χαμηλή αυτοεκτίμηση, συναισθηματικό κενό κ.λπ) και κοινωνικοί παράγοντες (οικογενειακό περιβάλλον, οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα) , μπορεί σε συνδυασμό με την έκθεση στα ΜΜΕ να ενισχύσουν τα προβλήματα επιθετικότητας. Ο Rogge προχωρεί σε μια κριτική της θεωρίας του ερεθισμού-διέγερσης (σύμφωνα με την οποία η βία των ΜΜΕ ωθεί το άτομο στην επιθετικότητα), και της θεωρίας του εθισμού, (σύμφωνα με την οποία η συνεχής παρακολούθηση σκηνών βίας, εθίζει το άτομο και το οδηγεί σε συναισθηματική απάθεια, ώσπου στο τέλος τη χρησιμοποιεί και το ίδιο). Όπως τονίζει, οι δύο αυτές θεωρίες δεν λαμβάνουν υπόψη την πολυπλοκότητα της ανθρώπινης συμπεριφοράς και τον υποκειμενικό τρόπο με το οποίο κάθε άτομο ερμηνεύει τις εικόνες που προβάλλουν τα ΜΜΕ, ούτε τους ψυχολογικούς και κοινωνικούς παράγοντες που επιδρούν στη συμπεριφορά του ατόμου. Τέλος αναφέρεται επίσης στη θεωρία της μάθησης σύμφωνα με την οποία καθοριστικό ρόλο για την εκμάθηση της καταστροφικής επιθετικότητας παίζουν παράγοντες όπως οι οικογενειακές συνθήκες κοινωνικοποίησης, οι συγκεκριμένες εμπειρίες βίας μέσα στην οικογένεια και οι δυνατότητες για την καλλιέργεια της επιθετικότητας (Rogge, 2008: 182- 192).

Ο Βρύζας, επισημαίνει ότι τα παιδιά δεν παρακολουθούν μόνο παιδικές εκπομπές, αλλά και προγράμματα που απευθύνονται σε ενήλικες. Θέτει δε τον προβληματισμό προσωρινής ή μακροπρόθεσμης αρνητικής επιρροής από τα επιθετικά πρότυπα της τηλεόρασης (Βρύζας, 1997: 74). Επίσης τονίζει όπως και ο Rogge, τη σημασία κι άλλων παραγόντων που επηρεάζουν το βαθμό και το είδος της επίδραση της τηλεόρασης στο παιδί (συχνότητα και διάρκεια παρακολούθησης, βαθμός προσοχής και κατανόησης, παρουσία γονέων, συζήτηση με τους γονείς για το τηλεοπτικό περιεχόμενο κ.λπ), ενώ αναφέρεται σε ένα σύνολο μεταβλητών που επηρεάζουν τη γενικότερη συμπεριφορά του παιδιού, δυσχεραίνοντας το διαχωρισμό της επίδρασης της τηλεόρασης από τις άλλες παραμέτρους. Ακόμη όμως κι αν η τηλεόραση δεν παράγει άμεσα την επιθετικότητα,

σύμφωνα με τον Βρύζα, συμβάλλει στη διαμόρφωση μιας αντίληψης για τη βία ως κοινωνικό φαινόμενο και οδηγεί σε ένα είδος συμβιβασμού με αυτή, καθώς γίνεται οικεία με την καθημερινή συμμετοχή στη ζωή του παιδιού. Τέλος τονίζει την ανάγκη εφοδιασμού του παιδιού με «τον κατάλληλο κώδικα ανάγνωσης, με τα αναγκαία ερμηνευτικά μέσα, ώστε να προσλαμβάνει τις σκηνές βίας με τρόπους που αποκλείουν τη βία σαν πρότυπο συμπεριφοράς» (Βρύζας, 1997: 81-84).

3.4. Η Παιδική Λογοτεχνία

Ο Παπαντωνάκης ορίζει τη λογοτεχνία ως ένα τύπο επικοινωνίας. Το λογοτεχνικό κείμενο αποτελεί το μήνυμα, ο συγγραφέας τον αποστολέα-πομπό, και ο αναγνώστης το δέκτη παραλήπτη. Όπως αναφέρει, οι λέξεις και οι προτάσεις είναι συγκεκριμένα σημεία τα οποία χρησιμοποιεί ο συγγραφέας για να μεταδώσει το μήνυμά του (Παπαντωνίου, 2011: 23). Ο Παπαντωνάκης αναφέρεται επίσης στην ερμηνευτική θεωρία, επισημαίνοντας τη σπουδαιότητά της καθώς όπως υποστηρίζει, ασχολείται με την κατανόηση του ερμηνευτικού μηνύματος, τόσο από τον πομπό όσο και από το δέκτη-αναγνώστη ενός λογοτεχνικού κειμένου (Παπαντωνάκης, 2011: 27).

Σε μια προσπάθειά της, η Κανατσούλη, να ορίσει την παιδική λογοτεχνία, κάνει λόγο για «συγκριτικό» ορισμό, αναφορικά με τη λογοτεχνία των μεγάλων. Μεταξύ άλλων, παραθέτει τα χαρακτηριστικά της παιδικής λογοτεχνίας όπως ορίζονται από τον Miles Mc Dowell, σύμφωνα με τον οποίο, «τα παιδικά βιβλία είναι συντομότερα, προτιμούν την ενεργό δράση από τη στασιμότητα, τους διαλόγους και τα γεγονότα από τις περιγραφές και τις ενδοσκοπήσεις, κατά κανόνα οι πρωταγωνιστές είναι παιδιά και η γλώσσα του βιβλίου είναι προσανατολισμένη στη γλώσσα του παιδιού». Πέρα όμως από τις παραπάνω διαφορές που αφορούν το τεχνικό κομμάτι ενός κειμένου, ο Miles Mc Dowell, τονίζει τις εμφανείς ηθικές σχηματοποιήσεις τις οποίες συνήθως δεν συναντάμε στη λογοτεχνία των μεγάλων (Κανατσούλη, 2007: 23-24).

Η Οικονομίδου τονίζει τον κοινωνικοποιητική λειτουργία της Παιδικής Λογοτεχνίας και το ρόλο της ιδεολογίας⁷ που διακατέχει το λογοτεχνικό έργο. Όπως υποστηρίζει, οι ιδεολογίες δεν είναι κατά ανάγκη ανεπιθύμητες, καθώς ένα παιδί για να μπορέσει να ενταχθεί σε μια κοινωνία, απαραίτητη προϋπόθεση είναι να μάθει τους σημαίνοντες κώδικες με τους οποίους λειτουργεί και αυτό-οργανώνεται. Κατά συνέπεια με τη χρήση της γλώσσας, του πιο κοινού τρόπου επικοινωνίας, η Λογοτεχνία μέσω της σύλληψης και αφήγησης ιστοριών, επιχειρεί τη «διδασκαλία» των τρεχουσών αξιών και αντιλήψεων της εκάστοτε κοινωνίας (Οικονομίδου, 2000: 46-47).

Η Κανατσούλη υποστηρίζει ότι η ιδεολογία στα λογοτεχνικά κείμενα, είτε είναι φανερή είτε όχι, είτε εκφράζεται ενσυνείδητα είτε υποσυνείδητα, αποτελεί ένα «αναπόσπαστο μέρος της συζήτησης για την Παιδική Λογοτεχνία» (Κανατσούλη, 2000: 26).

Σε μια έρευνα του Αναγνωστόπουλου σχετικά με το παιδικό βιβλίο κατά τη 15ετία 1945-1960, εκφράζεται η διαπίστωση ότι από αυτή την περίοδο το παιδικό βιβλίο υποβαθμίστηκε από μια τάση να αποτελέσει φορέα παιδαγωγικών και εθνικοπατριωτικών μηνυμάτων. Όπως ο ίδιος υποστηρίζει, αυτό οδήγησε σε υποβάθμιση του ρόλου της Λογοτεχνίας μεταλλάσσοντας το εξωσχολικό ανάγνωσμα από έργο τέχνης σε μέσο αγωγής, κάτω από προθέσεις αφόρητου διδακτισμού (Αναγνωστόπουλος, 1987: 44-45).

Κατά τη Jacqueline Rose, μέσα από την Παιδική Λογοτεχνία, οι ενήλικες επιχειρούν να στήσουν μια ιδανική εικόνα για την παιδική ηλικία, αφαιρώντας όλα εκείνα τα στοιχεία που νιώθουν να τους απειλούν, όπως για παράδειγμα τη σεξουαλικότητα. Σύμφωνα με τη Jacqueline Rose η Παιδική Λογοτεχνία λειτουργεί σαν μια μαζική προσπάθεια να πεισθούν τα παιδιά για το χρέος τους να ανταποκρίνονται σε εξιδανικευμένα ιδεολογικά σχήματα που στην πραγματικότητα αντιστοιχούν σε αυτό που οι ενήλικες οραματίζονται για εκείνα. Σύμφωνα δε με τον Hollindale, η παιδικότητα της Παιδικής Λογοτεχνίας δεν καθορίζεται από την παιδικότητα των παιδιών, αλλά από την αντίληψη των ενηλίκων για

⁷ Σύμφωνα με το Oxford English Dictionary η ιδεολογία ορίζεται ως « ένα συστηματικό σχήμα ιδεών, σχετιζόμενο συνήθως με την πολιτική ή την κοινωνία ή με τη συμπεριφορά μιας τάξης ή μιας κοινωνικής ομάδας, που αποβλέπει να δικαιολογήσει ενέργειες, ιδιαίτερα αυτές που υποστηρίζονται απόλυτα ή υιοθετούνται σαν να αποτελούν συνολική άποψη και διατηρούνται χωρίς να λαμβάνονται υπόψη οι εξελίξεις των πραγμάτων» (Κανατσούλη, 2000: 15).

την παιδικότητα. Όπως υποστηρίζει ο Hollindale, «οι προσδοκίες των ενηλίκων, τα πρότυπα συμπεριφοράς, η προτίμηση ή, αντίθετα απαξίωση για αυτά, τα ταμπού, οι επιδιωκόμενοι στόχοι, όλα αυτά που εισχωρούν φανερά ή ανεπαισθήτως στις σχέσεις ενηλίκων/κοινωνίας –παιδιών, αναπόφευκτα επηρεάζουν και την επίγνωση που έχουν τα παιδιά για την παιδική ηλικία που βιώνουν» (Κανατσούλη, 2007: 26-28).

Αγαπημένο είδος Παιδικής Λογοτεχνίας των παιδιών προσχολικής ηλικίας, αλλά και μεγαλύτερων παιδιών, αποτελεί το παραμύθι. Η Κανατσούλη παραθέτει τον ορισμό του καθηγητή Λαογραφίας Δημήτρη Πετρόπουλου για το λαϊκό παραμύθι, που το περιγράφει ως «μια διήγηση φανταστική που κινείται στον κόσμο του υπερφυσικού και του μαγικού και έχει για σκοπό του την τέρψη των ακροατών». Σαν κύρια χαρακτηριστικά του λαϊκού παραμυθιού η Κανατσούλη αναφέρει την απουσία αληθοφάνειας, την απουσία φυσικών νόμων, την παρουσία υπερφυσικών βοηθών και μαγικών μέσων. Χαρακτηριστικό επίσης των παραμυθιών είναι η αοριστία όσον αφορά τον τόπο και τον χρόνο που διαδραματίζονται οι ιστορίες, καθώς και τα συμβολικά ονόματα των πρωταγωνιστών εμπνευσμένα από ιδιότητες ή χαρακτηριστικά τους, όπως η Χιονάτη και η Κοκκινοσκουφίτσα. Τονίζεται επίσης η έλλειψη μεσότητας και η επικράτηση των άκρων σε όλα τα επίπεδα. Τέλος η Κανατσούλη υποστηρίζει ότι ενώ το παραμύθι δεν έχει διδακτικό σκοπό, είναι ηθικό, γιατί πηγάζει από την ηθική συνείδηση του λαού, γεγονός που συνδέεται με το ευχάριστο τέλος και την επικράτηση του καλού έναντι του κακού (Κανατσούλη, 2014: 249-250).

Οι ένθερμοι υποστηρικτές του παραμυθιού, τονίζουν στα πλεονεκτήματα του, τη φαντασία που καλλιεργεί στο παιδί και κατά συνέπεια τη δυνατότητα να εφευρίσκει πολλαπλές επιλογές και λύσεις στα θέματα που θα κληθεί να αντιμετωπίσει στη ζωή του, την επαφή με τη λαϊκή παράδοση αλλά και την καλλιέργεια εθνικής, οικουμενικής και πανανθρώπινης συνείδησης. Τέλος υποστηρίζουν ότι από παιδαγωγικής άποψης, το λαϊκό παραμύθι βρίσκεται πιο κοντά στον τρόπο σκέψης των παιδιών, καθώς δημιουργήθηκε από πρωτόγονους πολιτισμούς χωρίς γραφή (Κανατσούλη, 2007: 92).

Το σύγχρονο ή έντεχνο παραμύθι έρχεται να αντικαταστήσει το παλιό λαϊκό παραμύθι. Γραμμένο από επώνυμους παραμυθάδες συγγραφείς, επιχειρεί να φέρει στην επιφάνεια περισσότερο προσωπικά βιώματα, σε αντίθεση με τα ομαδικά βιώματα του λαϊκού παραμυθιού. Παρατηρείται έτσι μια τάση απομυθοποίησης του παραμυθιού με

περιορισμό του φανταστικού και μαγικού στοιχείου. Βασικά στοιχεία του σύγχρονου παραμυθιού αποτελούν ο ρεαλισμός, τα θέματα που εμπνέονται από τη σύγχρονη ζωή, η είσοδος της τεχνολογίας που έρχεται να αντικαταστήσει μαγικά χαλιά και σκούπες, η αποφυγή των αγριοτήτων του λαϊκού παραμυθιού, η αταξική κοινωνία, ο προβληματισμός πάνω σε σύγχρονα προβλήματα, η ασθενική αναφορά σε μύθους και θρύλους, το χιούμορ, η αποφυγή σεξισμού, η υποχώρηση του διδακτισμού έναντι μιας αβίαστης διδαχής και τέλος το happy end (Κανατσούλη, 2014: 258-260).

Στην Ελλάδα, ακμή στην Παιδική Λογοτεχνία, έχουμε μετά τον Πόλεμο και κυρίως μετά την Μεταπολίτευση (1974). Ο Παπαντωνάκης επισημαίνει τη δύναμη που εγκλείει η Παιδική Λογοτεχνία και παραθέτει τη «θεωρία του αλλόκοτου», που επιχειρεί να δείξει την προτεραιότητα σε θέματα εξουσίας και δύναμης που δίνει η κοινωνία στις νόρμες έναντι των παρεκκλίσεων. Σύμφωνα με τον Παπαντωνάκη, η θεωρία του αλλόκοτου (queer theory), επιχειρεί να διερευνήσει την αλλαγή ενός καθιερωμένου υποδείγματος όπως η «φυσιολογικότητα» των ενηλίκων με κάποιο άλλο υπόδειγμα, ή τι συμβαίνει όταν εξετάσουμε ένα παιδί με δύναμη ως νόρμα, και ένα αδύναμο ως παρέκκλιση, επισημαίνοντας έτσι την αυθαιρεσία των νορμών. Επίσης τονίζει ότι στους νέους τύπους αφήγησης παρουσιάζονται θεμελιακές διαφορές μέσα από την τεχνική του υποκειμενικού ρεαλισμού ή αλλιώς του καρναβαλικού ρεαλισμού, καθώς ο συγγραφέας κινείται σε ένα αφήγημα προσανατολισμένο στους χαρακτήρες του, επικεντρώνοντας περισσότερο στον εσωτερικό κόσμο του ήρωα παρά στα γεγονότα (Παπαντωνάκης, 2011: 206-208).

Σύμφωνα με τον Παπαντωνάκη, η καρναβαλική θεωρία παρουσιάζει μια ιδιαίτερη σχέση με την Παιδική Λογοτεχνία. Η οικονομική εξάρτηση των παιδιών από τους ενήλικες, η καταπίεση που υφίστανται, η συνεχής υποβολή τους σε περιορισμούς και απαγορεύσεις και η απαίτηση των ενηλίκων για υπακοή άνευ αντιρρήσεων, οδήγησε τους συγγραφείς παιδικών κειμένων από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα σε μια ανάγκη να εγκαταλείψουν το διδακτισμό και τα μεγαλόστομα ηθικά διδάγματα. Στόχος πλέον αποτελεί η ψυχαγωγία των παιδιών αλλά και η ψυχολογική τους ενδυνάμωση (Παπαντωνάκης, 2011: 213).

Στο καρναβαλικό μυθιστόρημα, όπως και στο δημόσιο τυπικό του καρναβαλιού, αμφισβητούνται και ανατρέπονται αξίες, έννοιες και παγιωμένες καταστάσεις. Όπως

χαρακτηριστικά αναφέρει ο Παπαντωνάκης «Κατευθύνοντας το γέλιο στον εκθιασμό αντικειμένων, καθιερωμένων προσώπων και ορθόδοξων πρακτικών, τα καρναβαλικά κείμενα έχουν τη δυνατότητα να ανατρέψουν δομές εξουσίας, να γκρεμίσουν ιεραρχίες και να (υπο)δείξουν ότι είναι δυνατές οι αλλαγές και η ανανέωση». Ο Παπαντωνάκης παραθέτει επίσης την άποψη του Stephens, σύμφωνα με την οποία «το καρναβαλικό στοιχείο αμφισβητεί τον τυπικό πολιτισμό μέσα από την ευθυμία, τη μη συμμόρφωση την αντίθεση ανάμεσα στη σοβαρότητα και στις παραδοσιακές αξίες και μέσα από τον εμπαιγμό ή την πρόκληση των αυταρχικών δομών της κοινωνίας των ενηλίκων» (Παπαντωνάκης, 2011: 210).

Όσον αφορά τα βιβλία για παιδιά μικρής ηλικίας, σύνηθες είναι το κείμενο να συνοδεύεται και από εικονογράφηση, αν και οι απόψεις για την αναγκαιότητα της εικονογράφησης των παραμυθιών δίστανται. Κάθε εικονοβιβλίο περιέχει τρεις ιστορίες: τη λεκτική, την εικονική και εκείνη που προκύπτει από το συνδυασμό των άλλων δύο. Πλέον το βιβλίο με εικόνες δεν είναι ένα άλμπουμ εικόνων, ούτε ένα κείμενο με εικονογράφηση. Είναι ένα ολοκληρωμένο σύνολο που σε κάποιες περιπτώσεις μάλιστα το κείμενο λειτουργεί σαν διακόσμηση, οι λέξεις γίνονται μέρος όλης της εικόνας (Κανατσούλη, 2014: 262-264).

Σύμφωνα με τον Gremminger, η επαφή του παιδιού με τα εικονογραφημένα βιβλία, στα πρώτα έξι χρόνια της ζωής του, συντελούν στην προετοιμασία του μελλοντικού αναγνώστη βιβλίων. Ο Gremminger θεωρεί ότι το εικονογραφημένο βιβλίο στέλνει μηνύματα στο μικρό παιδί που ακόμη δεν ξέρει να διαβάσει, ενώ ταυτόχρονα αναπτύσσει τη φαντασία και δημιουργεί δυνατότητες για δημιουργική συμπεριφορά (Gremminger, 1979: 36-37).

Το περιεχόμενο των σύγχρονων παραμυθιών, όπως προαναφέρθηκε, πραγματεύεται θέματα που σχετίζονται με προσωπικά βιώματα. Ένα από αυτά τα θέματα αποτελεί η επιθετικότητα και η βία με την οποία πολλά παιδιά πιθανόν να έρχονται αντιμέτωπα, είτε στο οικογενειακό είτε στο σχολικό περιβάλλον. Σύμφωνα με την Κανατσούλη η βία συνδέεται με τη δύναμη και την εξουσία, και μπορεί να οδηγήσει σε προσωπική τραυματική εμπειρία και μνήμη. Όπως αναφέρει, τα παιδικά βιβλία υιοθετούν ένα

επιλεκτικό εξωραϊστικό χειρισμό τέτοιων τραυματικών εμπειριών με κίνητρο να οδηγήσουν τα παιδιά σε αισιόδοξα συμπεράσματα (Κανατσούλη, 2014: 122).

3.5. Εξουσία και Υπακοή

Ο Damon ορίζει την εξουσία ως «μια κοινωνική σχέση που καλλιεργείται από τη διαφορετική κατανομή της κοινωνικής δύναμης στους ανθρώπους, και η οποία απαιτεί την υπακοή προς το άτομο με τη μεγαλύτερη κοινωνική δύναμη» (Damon, 1995: 217).

Σε μια σύνθεση απόψεων των Αντωνοπούλου, Τάτση, Μουζέλη και Hughes & Kroehler αναφορικά με την εξουσία μέσα από τη θεωρία του Weber, δύναμη εξουσίας έχει αυτός που μπορεί να επιβάλλει τη θέλησή του και να διαμορφώνει καθοριστικά τις πράξεις των άλλων. Όμως η σχέση εξουσίας είναι μια σχέση ανάμεσα σε δύο μέρη: Τους εξουσιαστές και τους εξουσιαζόμενους. Το δίδυμο νόημα της διαταγής – υποταγής, προϋποθέτει την ύπαρξη ενός εξουσιαστή, ο οποίος πιστεύει ότι έχει το δικαίωμα να επιβάλλει την θέλησή του, και ενός εξουσιαζόμενου ο οποίος έχει πειστεί ότι είναι υποχρεωμένος να συμμορφώνεται με αυτή. Συνεπώς, η εξουσία συνιστά κοινωνική σχέση. Κατά τον Weber η υπακοή είναι εσωτερική στη σχέση της κυριαρχίας, που σημαίνει ότι ο εξουσιαζόμενος τουλάχιστον έως ένα βαθμό, οικειοθελώς ακολουθεί τις αποφάσεις και εντολές του εξουσιαστή του καθώς είναι πεπεισμένος ότι δεν έχει άλλη επιλογή. Η νομιμοποίηση της άσκησης της δύναμης συνδέεται με έναν αριθμό παραδοχών που οδηγούν σε αυτή, παραδοχές πολύ σημαντικές για τη σταθερότητα των συστημάτων εξουσίας. Μια πολύ βασική μορφή εξουσίας είναι η Παραδοσιακή, η οποία κληρονομείται και νομιμοποιείται με βάση την ιερότητα των εθίμων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα παραδοσιακής εξουσίας είναι η πατριαρχική εξουσία δηλαδή η εξουσία του πατέρα μέσα στην οικογένεια. Κατά τον Weber, η Παραδοσιακή εξουσία στηρίζεται στην πίστη του εξουσιαζόμενου ότι οφείλει να υπακούει τα άτομα που η καταξίωσή τους προέρχεται από την παράδοση. Οι εντολές του παραδοσιακού ηγέτη είναι προσωπικές και συχνά αυθαίρετες (Αντωνοπούλου, 2008: 398-401, Τάτση, 2004: 149, Μουζέλης, 1991, 54-56 και Hughes & Kroehler, 2007: 460-462).

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η πατρική εξουσία στην ελληνική κοινωνία πριν τέσσερις δεκαετίες, όπως αυτή αναλύεται από την Γεωργίου-Νίλσεν. Η συγγραφέας σε

ανάλυση της για τον τρόπο με τον οποίο προβάλλεται η οικογένεια στα αναγνωστικά του δημοτικού εκδόσεων 1977-1978, σχολιάζει την εικόνα της απόλυτα πατρικής εξουσίας που είναι εμφανής μέσα σε μια οικογένεια χωρίς συγκρούσεις, με ιδανικό πρότυπο ένα παιδί υπάκουο και με την παθητικότητα να ανταμείβεται. Όπως αναφέρει η συγγραφέας «Ο μικρός μαθητής καταδικάζεται να ζει μέσα σε μια καταπιεσμένη επιθετικότητα» και συμπληρώνει ότι η αποδοχή από τη μεριά του παιδιού, της πατρικής εξουσίας το οδηγεί στη συνέχεια στην αποδοχή οποιασδήποτε μορφής εξουσίας, σχολικής, κοινωνικής ή πολιτικής (Γεωργίου-Νίλσεν, 1980: 165).

Ο Παπαδάτος, τονίζει το ρόλο που διαδραματίζουν τα τηλεοπτικά μέσα στα χέρια των οργάνων εξουσίας που τα χρησιμοποιούν ως μέσο διοχέτευσης της κρατικής πολιτικής, και αναφέρεται στις τεράστιες δυνατότητες που αυτά δίνουν για πλήση εγκεφάλου των μαζών. Όπως υποστηρίζει, τις απεριόριστες αυτές δυνατότητες δεν εκμεταλλεύονται μόνο τα αυταρχικά καθεστώτα αλλά και οι φιλελεύθερες δημοκρατίες (Παπαδάτος, 1980: 126).

Ο Βρύζας αναφέρει ότι « η τηλεόραση είναι ένας θεσμός κοινωνικοποίησης που μεταδίδει παραστάσεις και αξίες, οι οποίες ανταποκρίνονται στη δόμηση της κοινωνίας σε κοινωνικές τάξεις, ομάδες ηλικίας και ομάδες φύλου, μέσα στις οποίες παίζονται οι σχέσεις εξουσίας» (Βρύζας, 1997: 35).

Σύμφωνα με τον Demon, υπάρχουν δύο μεγάλα ζητήματα στην εξουσία: Το θέμα της νομιμότητας και η υπακοή. Το θέμα της νομιμότητας έχει πολλές και σημαντικές επιπτώσεις στην ανάπτυξη του παιδιού, αφού αναπτύσσονται τα είδη των χαρακτηριστικών κοινωνικής δύναμης που τα παιδιά αναγνωρίζουν και σέβονται , αλλά και η ικανότητα του παιδιού να κάνει χρήση των διαφορετικών χαρακτηριστικών που νομιμοποιούν την κοινωνική δύναμη σε διαφορετικές σχέσεις εξουσίας. Το δεύτερο θέμα που αφορά στη λογική για υπακοή και τα «όρια» της εξουσίας αναφέρεται στην οικοδόμηση μια βάσης για υπακοή αλλά και για ανυπακοή, αλλά και στην απάντηση ενός βασικού ερωτήματος: «γιατί πρέπει καν να υπακούει κανείς (Demon, 1995: 218-219).

Η χρήση της βίας σε οποιαδήποτε μορφή της, αποτελούσε ανέκαθεν το εργαλείο των εξουσιαστών προκειμένου να υποτάξουν, να οδηγήσουν σε συμμόρφωση και υπακοή

τους εξουσιαζόμενους. Φυλακές, βασανιστήρια, όλα χρησιμοποιήθηκαν ανά τους αιώνες για να υποτάξουν σώμα και πνεύμα. Ο Foucault, αναφέρει πως: «Υπάκουο είναι το σώμα που μπορεί να υποτάσσεται, να χρησιμοποιείται, που μπορεί να τελειοποιείται και να μεταλλάσσεται», δίνοντας έτσι μια άλλη διάσταση στο νόημα της υπακοής, καθώς τη συνδέει με την ικανότητα κάποιων ατόμων να αναγκάζουν σε πειθαρχία κάποιους άλλους με σκοπό την χρησιμοποίησή τους (Foucault, 1976:182). Για την πειθαρχία και την υπακοή ο Foucault επίσης αναφέρει: «Η ιστορική στιγμή της πειθαρχίας, είναι η στιγμή όπου γεννιέται μια τέχνη του ανθρώπινου σώματος που δεν αποβλέπει μονάχα στην ανάπτυξη των ικανοτήτων του, ούτε στην επιβάρυνση της υποταγής του, αλλά στη διαμόρφωση μίας σχέσης που, με τον ίδιο μηχανισμό, το καθιστά τόσο υπάκουο όσο είναι πιο χρήσιμο, και αντίστροφα Η πειθαρχία κατασκευάζει έτσι σώματα υποταγμένα και εξασκημένα, «σώματα πειθήνια» (Foucault, 1976:184).

Η εκδήλωση επιθετικής συμπεριφοράς στα παιδιά προσχολικής ηλικίας με αποκορύφωμα τα τρία έτη, αποτελεί σύνηθες φαινόμενο και μπορεί να εκδηλώνεται είτε σωματικά (δάγκωμα, σπρώξιμο, χτύπημα, κλωτσιά κ.λπ.), είτε λεκτικά, (βρίσιμο, απειλή κ.λπ.). Κατά την προσχολική ηλικία τα παιδιά μαθαίνουν να ελέγχουν το συναίσθημα του θυμού με την αρωγή των ενηλίκων (γονείς, εκπαιδευτικοί), αλλά και την εμφάνιση της γλωσσικής λειτουργίας. Οι αιτίες της επιθετικής συμπεριφοράς των παιδιών μπορεί να είναι πολλές. Πολλοί ερευνητές, προσπάθησαν να μελετήσουν το φαινόμενο τα τελευταία χρόνια, κυρίως με ποσοτικές αλλά και με ποιοτικές έρευνες. Στην Ελλάδα αντίθετα παρατηρείται έλλειψη στην επιστημονική διερεύνηση του φαινομένου με αντίστοιχες έρευνες. Επίσης όλες οι έρευνες έχουν γίνει από ψυχολόγους με συνέπεια το φαινόμενο να μελετάται μονοδιάστατα, αποκλειστικά από τη σκοπιά της επιστήμης της ψυχολογίας.

Στον Καναδά πραγματοποιήθηκε μια μακροχρόνια έρευνα με σκοπό τη μελέτη της εξέλιξης της **σωματικής** επιθετικότητας των αγοριών από την παιδική έως την εφηβική ηλικία. Η τεχνική που χρησιμοποιήθηκε αποτελούνταν από αναφορές εκπαιδευτικών για τη σωματική επιθετικότητα στην παιδική ηλικία (παιδιά 6 έως 13 ετών,) και στη συνέχεια από αναφορές των ίδιων των παιδιών για τις επιθετικές τους πράξεις (13 έως 17 ετών), με τη χρήση μιας ημιπαραμετρικής μεθόδου που βασίζεται σε ομάδες. Η έρευνα ξεκίνησε το 1984, όταν τα παιδιά ήταν 6 ετών και συμμετείχαν 1037 αγόρια καναδικής καταγωγής που φοιτούσαν σε 53 νηπιαγωγεία περιοχής χαμηλού κοινωνικοοικονομικού χαρακτήρα στο Μόντρεαλ.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, παρουσιάζεται σύνδεση μεταξύ παιδικής και εφηβικής επιθετικότητας. Τα αγόρια παιδικής ηλικίας με υψηλότερες τροχιές φυσικής επιθετικότητας έχουν πολύ μεγαλύτερη πιθανότητα μετάβασης σε υψηλού επιπέδου επιθετικότητα στην εφηβεία από ότι τα αγόρια που παρουσιάζουν χαμηλή επιθετικότητα στην παιδική ηλικία. Επίσης σε όλα τα επίπεδα σωματικής

επιθετικότητας παρουσιάζεται μια φθίνουσα πορεία όσο το παιδί μεγαλώνει και φτάνει στην εφηβεία. Τέλος δεν προέκυψαν ενδείξεις για μετάβαση από μια τροχιά χαμηλής φυσικής επιθετικότητας στην παιδική ηλικία σε μια υψηλή τροχιά στην εφηβεία (Brame et al., 2001).

Σε έρευνα που έγινε στην Ισπανία, το 2002, επιχειρήθηκε η διερεύνηση της αδικαιολόγητης επιθετικότητας⁸ στα παιδιά ηλικίας 4-6 ετών. Στην έρευνα πήραν μέρος 92 παιδιά (49 αγόρια και 43 κορίτσια), από τέσσερις τάξεις ενός κέντρου προσχολικής αγωγής στη Σεβίλλη και οι εκπαιδευτικοί τους (4 γυναίκες). Στα παιδιά αποδόθηκαν κάποιοι ρόλοι (θύτης, θύμα, υπερασπιστής, οπαδός, και θεατής), ανάλογα με τη φυσική δύναμη, την κοινωνική θέση και την κοινωνική ανάπτυξη - συμπεριφορά των παιδιών. Οι εκπαιδευτικοί κλήθηκαν μέσω ερωτηματολογίου να κατατάξουν τα παιδιά σε κάποιον από τους παραπάνω ρόλους. Ένα είδος ατομικής συνέντευξης δημιουργήθηκε με τη χρήση καρτών προκειμένου να πραγματοποιηθούν συνεντεύξεις από τα παιδιά, με κεντρικό θέμα τέσσερα είδη επιθετικότητας (άμεση επιθετικότητα σχέσεων, άμεση σωματική επιθετικότητα, έμμεση επιθετικότητα σχέσεων, και άμεση λεκτική επιθετικότητα).

Η έρευνα έδειξε ότι τα επιθετικά παιδιά απορρίπτονταν από τους συνομηλίκους τους, σε αντίθεση με τους «υπερασπιστές» τους, που ήταν τα πιο δημοφιλή παιδιά στην τάξη. Επίσης σύμφωνα με την έρευνα τα χαρακτηριστικά των παιδιών προσχολικής ηλικίας – θυμάτων διαφέρουν από αυτά των μεγαλύτερων παιδιών. Ακόμη αποδείχθηκε ότι η σωματική δύναμη δεν ήταν απαραίτητη για να υπερασπιστεί αποτελεσματικά ένα παιδί κάποιο άλλο. Οι οπαδοί- υποστηρικτές αποδείχθηκαν λιγότερο εύκολα αναγνωρίσιμοι και αυτό μπορεί να οφείλεται στον πιο επουσιώδη χαρακτήρα αυτού του ρόλου σε

⁸Ο όρος «αδικαιολόγητη επιθετικότητα» χρησιμοποιείται στη μελέτη αυτή αντί του όρου «εκφοβισμός», καθώς η φύση της επιθετικότητας των συνομηλίκων κατά τη διάρκεια της πρώιμης παιδικής ηλικίας έχει διαπιστωθεί ότι διαφέρει από εκείνη της μέσης παιδικής και εφηβικής ηλικία ως προς τη σταθερότητα του ρόλου του θύματος πράγμα που σημαίνει ότι είναι δύσκολο να εφαρμοστεί ο ορισμός του εκφοβισμού σε αυτή τη συμπεριφορά καθώς έχει διαπιστωθεί ότι κατά τη διάρκεια της πρώιμης παιδικής ηλικίας τα περισσότερα θύματα δεν θυματοποιούνται επανειλημμένα για μεγάλα χρονικά διαστήματα, αντίθετα βιώνουν θυματοποίηση για σύντομες χρονικές περιόδους (Monks et al, 2002: 459).

συνδυασμό με το γεγονός ότι είναι πιο δύσκολο για τα μικρότερα παιδιά να κατανοήσουν την έννοια του υποστηρικτή (Monks et al., 2002).

Σε έρευνα των Tremblay et al. , το 2004, μελετήθηκε η επιθετικότητα στην προσχολική ηλικία. Η μελέτη ως σκοπό είχε τον εντοπισμό της πορείας της σωματικής επιθετικότητας κατά τη διάρκεια της πρώιμης παιδικής ηλικίας και του ιστορικού των υψηλών επιπέδων σωματικής επιθετικότητας κατά τα πρώτα στάδια της ζωής του ατόμου. Στην έρευνα συμμετείχαν 572 οικογένειες με νεογέννητο ηλικίας 5 μηνών. Οι αξιολογήσεις της συχνότητας της φυσικής επιθετικότητας ελήφθησαν από τις μητέρες στις 17, 30 και 42 μήνες μετά τη γέννηση. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι τα περισσότερα παιδιά εκδηλώνουν σωματική επιθετικότητα από τη βρεφική κιόλας ηλικία, την οποία όμως μαθαίνουν να διαχειρίζονται κατά τη διάρκεια της προσχολικής ηλικίας. Τα άτομα που δεν το καταφέρνουν, φαίνεται να διατρέχουν υψηλότερο κίνδυνο σοβαρής βίαιης συμπεριφοράς κατά την εφηβεία και την ενηλικίωση. Επίσης η έρευνα έδειξε ότι τα παιδιά που κινδυνεύουν να μην μάθουν να ρυθμίζουν τη σωματική επιθετικότητα στην πρώιμη παιδική ηλικία, έχουν μητέρες με ιστορικό αντικοινωνικής συμπεριφοράς κατά τη διάρκεια των σχολικών τους ετών, μητέρες που αρχίζουν να τεκνοποιούν νωρίς και που καπνίζουν κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης, έχουν χαμηλό εισόδημα ενώ υπάρχουν σοβαρά προβλήματα στη συμβίωση. Επειδή τα περισσότερα παιδιά φαίνεται να μαθαίνουν να ελέγχουν τη σωματική επιθετικότητα κατά τη διάρκεια των προσχολικών χρόνων, αυτή η περίοδος ζωής, σύμφωνα με την έρευνα μπορεί να είναι η πλέον κατάλληλη για προληπτικές επεμβάσεις (Tremblay et al., 2004).

Σε μια έρευνα των Ostroff et al., ερευνήθηκε πιθανή σχέση της επιθετικής συμπεριφοράς των παιδιών προσχολικής ηλικίας (σωματική επιθετικότητα, επιθετικότητα σχέσεων και λεκτική επιθετικότητα) από την έκθεσή τους στα ΜΜΕ.

Στην έρευνα συμμετείχαν 38 αγόρια και 38 κορίτσια, (με μέσο όρο ηλικίας κατά το αρχικό στάδιο της έρευνας τους 47 μήνες), οι γονείς τους και οι διευθυντές των σχολείων τους. Οι οικογένειες που συμμετείχαν στην έρευνα προέρχονταν από διάφορες εθνικότητες (62% Καυκάσιοι, 11% Αφροαμερικάνοι, 4% Ασιάτες, 4% άλλο και 19% άγνωστο). Οι οικογένειες αποτελούνταν κατά 93% από παντρεμένα ζευγάρια και 7% από διαζευγμένα. Η μελέτη διήρκεσε 2 χρόνια και οι μετρήσεις έγιναν σε 4 διαφορετικά

στάδια. Οι γονείς μέσω ερωτηματολογίου κλήθηκαν να καταγράψουν τις συνήθειες των παιδιών τους που αφορούσαν τηλεοπτικές εκπομπές, ταινίες, βιντεοπαιχνίδια και ηλεκτρονικά παιχνίδια, κατατάσσοντάς τα σε κλίμακα ανάλογα με το βαθμό εκπαιδευτικού περιεχομένου ή περιεχομένου βίας. Δύο δείκτες δημιουργήθηκαν για να μετρήσουν τα δεδομένα που συλλέχθηκαν. Ο ένας μετρούσε τα αποτελέσματα από την έκθεση των παιδιών σε προγράμματα βίας (VME), και ο άλλος τα αποτελέσματα από την έκθεση των παιδιών σε εκπαιδευτικά προγράμματα (EME). Χρησιμοποιήθηκε επίσης η μέθοδος της παρατήρησης από ειδικά εκπαιδευμένους ερευνητές που παρατήρησαν συμπεριφορές επιθετικότητας, θυματοποίησης και κοινωνικής συμπεριφοράς. Κατέγραψαν συμπεριφορές σωματικής επιθετικότητας (χτύπημα, κλωτσιές, τσίμπημα, απειλές δύναμης, λήψη αντικειμένων κλπ), επιθετικότητας σχέσεων (κουτσομπολιά, αποκλεισμός κλπ), καθώς και λεκτικής επιθετικότητας. Τέλος μέσω ερωτηματολογίου κλίμακας καταγράφηκαν και οι απόψεις των εκπαιδευτικών για την επιθετικότητα και την κοινωνική συμπεριφορά του κάθε παιδιού. Η μελέτη έδειξε ότι τόσο τα προγράμματα βίας όσο και τα εκπαιδευτικά προγράμματα έχουν σημαντικές επιπτώσεις στα μικρά παιδιά θετικές και αρνητικές. Φαίνεται ότι η έκθεση σε εκπαιδευτικά προγράμματα δεν σχετίζεται πάντα με θετικές συμπεριφορές καθώς η υπερβολική έκθεση σε εκπαιδευτικά προγράμματα μπορεί να συνδέεται με αύξηση της επιθετικότητας σχέσεων. Επίσης η μελέτη έδειξε ότι δεν υπάρχει διαφορά στο μέσο όρο του χρόνου παρακολούθησης τηλεόρασης για τα δύο φύλα. Το φύλο φαίνεται να διαφοροποιείται ως προς το είδος της επιθετικότητας που εκδηλώνει συχνότερα. Συγκεκριμένα τα αγόρια εμφανίζουν συχνότερα σωματική επιθετικότητα ενώ τα κορίτσια επιθετικότητα σχέσεων. Η έρευνα δείχνει ότι σημαντικό ρόλο παίζει η ποσότητα, ο τύπος και η καταλληλότητα των μέσων στα οποία εκτίθενται τα παιδιά, γεγονός που επιτάσσει επανεξέταση του τι είναι «κατάλληλο» για μικρά παιδιά (Ostrov et al., 2006).

Σε μια έρευνα των Alink et al., το 2006, επιχειρήθηκε να μελετηθεί η σταθερότητα και η ανάπτυξη της σωματικής επιθετικότητας σε παιδιά ηλικίας από 10 έως 50 μηνών. Σκοπός της μελέτης ήταν η διερεύνηση της αποτελεσματικότητας ενός προγράμματος πρόωμης παρέμβασης με στόχο τη μείωση και πρόληψη της επιθετικότητας σε παιδιά ηλικίας 1 έως 3 ετών. Η δειγματοληψία έγινε με τυχαίο τρόπο με μοναδικό κοινό χαρακτηριστικό την Ολλανδική καταγωγή των παιδιών που επελέγησαν. Συμμετείχαν οι

4.615 γονείς των επιλεγμένων παιδιών, οι οποίοι συμπλήρωσαν δύο ερωτηματολόγια (ένα για τον κάθε γονέα). Η έρευνα έδειξε ότι η σωματική επιθετικότητα εμφανίζεται σε παιδιά ηλικίας έως 12 μηνών και αυξάνεται σημαντικά σε παιδιά ηλικίας 24 και 36 μηνών. Σε αυτές τις ηλικίες (2 και 3 ετών) τα αγόρια ήταν πιο επιθετικά από τα κορίτσια. Η σωματική επιθετικότητα φαίνεται να κορυφώνεται γύρω στην ηλικία των 3 ετών. Μεταξύ της ηλικίας των 3 με 4 ετών, η σωματική επιθετικότητα μειώνεται , ωστόσο μπορεί να αντικατασταθεί από άλλες μορφές επιθετικότητας , όπως λεκτική ή επιθετικότητας σχέσεων (Alink et al., 2006).

Σε μια έρευνα των Côté et al. που ξεκίνησε το 1994 με συμμετέχοντες 1.183 παιδιά, ηλικίας 2 ετών κατά το αρχικό στάδιο της έρευνας και η οποία διήρκεσε 6 χρόνια, μελετήθηκε η κοινή αναπτυξιακή πορεία της φυσικής και της έμμεσης⁹ επιθετικότητας. Η συλλογή των δεδομένων γινόταν κάθε 2 χρόνια, μέσω συνεντεύξεων στο σπίτι από εκπαιδευμένους ερευνητές, με το πρόσωπο που είχε την καλύτερη γνώση του παιδιού (σε ποσοστό 89,9% ήταν μητέρες).

Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι τα πιο επιθετικά παιδιά χρησιμοποιούν και τις δύο μορφές επιθετικότητας ενώ τα αγόρια και τα κορίτσια στην πορεία διαφοροποιούνται στη χρήση επιθετικότητας κατά τη διάρκεια των προσχολικών χρόνων. Τα κορίτσια είχαν περισσότερες πιθανότητες από τα αγόρια να μειώσουν σταδιακά τη φυσική επιθετικότητα και να αυξήσουν την έμμεση επιθετικότητα. Το να είσαι αγόρι, η μητρότητα σε νεαρή ηλικία και η εχθρική ανατροφή συνδέονταν γενικά με υψηλότερα επίπεδα φυσικής επιθετικότητας. Τέλος η μητρότητα σε νεαρή ηλικία και το χαμηλό εισόδημα, συνδέονταν με υψηλότερα επίπεδα και των δύο μορφών επιθετικότητας (Côté et al., 2007).

Ο Benenson και οι συνεργάτες του, πραγματοποίησαν στην Αγγλία, το 2008, μια έρευνα με σκοπό την εξέταση μιας διαφορετικής θέασης της φυσικής επιθετικότητας, αυτής που συνδέεται με την ανάπτυξη της ευχαρίστησης που προσφέρει στα αγόρια.

⁹ Ως Φυσική ορίζεται η επιθετικότητα που ασκείται με σκοπό την πρόκληση σωματικής βλάβης (είτε σε πρόσωπο είτε σε ζώο) ενώ ως Έμμεση νοείται η επιθετικότητα που χρησιμοποιεί κάποιο υποκατάστατο πάνω στο οποίο εκδηλώνεται (Βουϊδάσκης, 1987: 22-23).

Συνολικά συμμετείχαν 335 παιδιά (209 αγόρια, 126 κορίτσια), ηλικίας 4,5,6, και 9 ετών, που φοιτούσαν σε τρία προσχολικά και επτά δημοτικά σχολεία στη νοτιοδυτική Αγγλία. Τα παιδιά έδωσαν συνεντεύξεις, μέσα από τις οποίες επιχειρήθηκε να απαντηθούν ερωτήματα σχετικά με τα αγαπημένα τους παιχνίδια- δραστηριότητες, τους συμπαίκτες που επιλέγουν, τα παιχνίδια – αντικείμενα που προτιμούν και τον τρόπο που παίζουν. Επίσης τα παιδιά κλήθηκαν να αξιολογήσουν πόσο απολάμβαναν την εκτέλεση και την προβολή στην τηλεόραση της φυσικής επιθετικότητας. Τα αποτελέσματα αυτής της μελέτης επιβεβαίωσαν την υπόθεση ότι ένα μεγάλο ποσοστό αγοριών αποκτά ευχαρίστηση από την άσκηση φυσικής επιθετικότητας, καθώς το 50% των αγοριών και στα τέσσερα ηλικιακά επίπεδα (και λιγότερο από το 10% των κοριτσιών) ανέφεραν ότι τουλάχιστον ένα από τα τρία αγαπημένα παιχνίδια τους χρησιμοποιήθηκε για να προκαλέσει βλάβη μέσω φυσικής επιθετικότητας σε ένα ζωντανό ον. Αν και το ποσοστό των αγοριών που έδειξαν ότι ασκούσαν σωματική επιθετικότητα στο παιχνίδι με τους αγαπημένους τους συμμαθητές, ξεπέρασε πολύ αυτό των κοριτσιών, το ποσοστό αυτό μειώθηκε για τα αγόρια με την πάροδο του χρόνου. Η έρευνα έδειξε επίσης έντονη προτίμηση των αγοριών σε παιχνίδια και θεάματα που συνδέονται με όπλα και εξολόθρευση κακών και σε ήρωες όπως οι αστυνόμοι και οι στρατιώτες, έναντι των πυροσβεστών και των αστροναυτών. Μεγαλώνοντας τα αγόρια φαίνεται να στρέφουν το ενδιαφέρον τους σε αθλήματα όπως skateboard, ποδηλασία, ή σε εικονικά παιχνίδια με επιθετικό περιεχόμενο.

Οι ερευνητές πιστεύουν ότι η επιρροή της τηλεόρασης συμβαίνει με την εκπόνηση επιθετικών ιδεών, την ενίσχυση της γενικής διέγερσης, της απομίμησης επιθετικών πράξεων και της συναισθηματικής απευαισθητοποίησης και τα αποτελέσματα αυτά φαίνονται ιδιαίτερα ισχυρά για παιδιά που είναι ήδη επιθετικά. Η ενθάρρυνση της επιθετικότητας μέσω δραστηριοτήτων, συμπεριλαμβανομένων των μέσων που απεικονίζουν θετικές εικόνες βίας, φαίνεται να ενισχύει την πιθανότητα επιθετικών πράξεων (Benenson et al., 2008).

Σε μια έρευνα που πραγματοποιήθηκε στο Ιράν, το 2012, από τους Vahedi et al., ερευνήθηκε η ανάπτυξη των κοινωνικών ικανοτήτων και τα προβλήματα συμπεριφοράς σε παιδιά προσχολικής ηλικίας. Σκοπός της μελέτης ήταν η διερεύνηση της σχέσης κοινωνικής ικανότητας (θετική εικόνα του εαυτού, δημοτικότητα με συνομηλίκους,

συναισθηματική υγεία, κοινωνική προσαρμογή, συνεργασία, ικανότητα διαχείρισης συγκρούσεων, ενσυναίσθηση κ.α.) και προβλημάτων συμπεριφοράς (άγχος, απόρριψη, παρορμητισμός, επιθετικότητα κ. α.), σε παιδιά ηλικίας από 2 έως 5,5 ετών στο Ιράν, και η σύνδεση του παράγοντα φύλο και ηλικία με το βαθμό κοινωνικής ικανότητας και προβλημάτων συμπεριφοράς. Στην έρευνα συμμετείχαν 499 παιδιά προσχολικής ηλικίας (244 κορίτσια και 255 αγόρια) που επιλέχθηκαν με τη μέθοδο της τυχαίας στρωματοποιημένης δειγματοληψίας (οχτώ προσχολικά κέντρα από υψηλές, μεσαίες και χαμηλές κοινωνικοοικονομικές συστάδες). Για τη συλλογή δεδομένων χρησιμοποιήθηκαν ερωτηματολόγια κλίμακας Likert , τα οποία συμπληρώθηκαν από τις παιδαγωγούς των προσχολικών κέντρων.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, τα προβλήματα συμπεριφοράς συνδέονται με προβλήματα στην κοινωνική ικανότητα. Τα κορίτσια που εμφάνιζαν υψηλό επίπεδο έντασης θυμού βρέθηκαν να έχουν χαμηλότερη αυτοεκτίμηση, υψηλά επίπεδα παρορμητικής συμπεριφοράς και δυσκολίες στις κοινωνικές δεξιότητες. Αντίθετα τα αγόρια που εμφάνιζαν υψηλά επίπεδα θυμού δεν φάνηκε να διαφέρουν σημαντικά ως προς τις κοινωνικές δεξιότητες. Η **επιθετικότητα** φαίνεται να συνδέεται στενά με **προβλήματα στην κοινωνική ικανότητα**. Η έρευνα έδειξε επίσης ότι τα κορίτσια είναι κατά μέσο όρο κοινωνικώς πιο ικανά από τα αγόρια ενώ τα αγόρια κρίθηκαν από τις εκπαιδευτικούς ως πιο επιθετικά από τα κορίτσια (Vahedi et al., 2012).

Ο Βαγενάς μελετώντας την επίδραση του τύπου επικοινωνίας των νηπιαγωγών στην παιδική επιθετικότητα αναφέρει τα αποτελέσματα έρευνας του, που πραγματοποιήθηκε την περίοδο 1992-1994, σε 220 νηπιαγωγεία της Ελλάδας και 110 της Ρωσίας και στην οποία συμμετείχαν 330 παιδιά ηλικίας 4 έως 7 ετών και 36 νηπιαγωγοί (19 από την Ελλάδα και 17 από τη Ρωσία), με σκοπό να μελετήσει το ρόλο της νηπιαγωγού στην εμφάνιση, ανάπτυξη και μείωση της επιθετικής συμπεριφοράς του παιδιού. Η έρευνα ανέδειξε τέσσερις ομάδες που προσδιόριζαν τον τύπο σχέσεων των νηπιαγωγών με τα παιδιά: α) Το Δημοκρατικό τύπο σχέσεων, όπου ο παιδαγωγός χρησιμοποιεί τη συζήτηση, την πειθώ, τη συλλογικότητα, την ενίσχυση της παιδικής προσωπικότητας και την επιβράβευση των θετικών πλευρών της επιθετικής συμπεριφοράς και ταυτόχρονα αναγνωρίζει την ισότητα των επιθετικών παιδιών της ομάδας, β) τον Αυταρχικό – αποδεκτικό τύπο σχέσεων, όπου ο παιδαγωγός έχει κάποια τάση προς την αυταρχικότητα

και παρουσιάζει αυστηρή συμπεριφορά προς τα παιδιά, όμως παράλληλα προσπαθεί να είναι δίκαιος και κάνει προσπάθειες να καταλάβει και να βοηθήσει τα παιδιά, γ) τον Αυταρχικό-αποξενωμένο τύπο σχέσεων όπου ο παιδαγωγός δρα αυταρχικά, καταπιέζει κάθε πρωτοβουλία, δεν αναγνωρίζει την αυτοτέλεια και ισότητα των επιθετικών παιδιών, δεν παραδέχεται τα λάθη και τις αδυναμίες του και γενικά είναι αποξενωμένος από τα παιδιά της ομάδας του και γ) τον Φιλελεύθερο – αποξενωμένο τύπο σχέσεων όπου ο παιδαγωγός μπορεί να μην υιοθετεί αυταρχική συμπεριφορά, αλλά κρατά μια απόσταση από τα παιδιά της ομάδα του, είτε γιατί δεν ενδιαφέρεται για το εκπαιδευτικό έργο, είτε γιατί δεν έχει την ικανότητα για αυτό. Η έρευνα έδειξε ότι η επιθετικότητα των παιδιών μειώνεται όταν οι νηπιαγωγοί υιοθετούν δημοκρατικό τύπο σχέσεων διαπαιδαγώγησης των παιδιών, ενώ αυξάνεται (παίρνει μάλιστα μονιμότερο χαρακτήρα και τείνει να γίνει χαρακτηριστικό της προσωπικότητας του) όταν οι νηπιαγωγοί ακολουθούν αυταρχικό-αποξενωμένο τύπο διαπαιδαγώγησης. Επιπροσθέτως, θετικό ρόλο φαίνεται να παίζει η συνεχής επαγγελματική κατάρτιση των παιδαγωγών, καθώς συνδέεται με την κατανόηση, βοήθεια, συμπαράσταση και αποδοχή των παιδιών (Βαγενάς 2014: 123-148).

Το 2013, στη Θεσσαλονίκη πραγματοποιήθηκε έρευνα με θέμα « *Η Επιθετικότητα στο Νηπιαγωγείο και η Σύνδεσή της με τη Λειτουργικότητα της Οικογένειας και τις Ψυχολογικές Δυσκολίες των Παιδιών*». Σκοπός της έρευνας ήταν να διερευνηθεί το φαινόμενο της επιθετικότητας στην προσχολική ηλικία και να μελετηθεί η σύνδεση της επιθετικότητας με τη λειτουργικότητα της οικογένειας του παιδιού, τη συνοχή και την προσαρμοστικότητά της, καθώς και με τις ψυχολογικές δυσκολίες που πιθανόν συνοδεύουν το επιθετικό παιδί (συναισθηματικές δυσκολίες, υπερκινητικότητα, διάσπαση προσοχής κ.α.). Επίσης επιχειρήθηκε η διερεύνηση των αντιλήψεων των γονέων και των εκπαιδευτικών για την επιθετικότητα.

Για την έρευνα πραγματοποιήθηκε ποσοτική έρευνα με χρήση ερωτηματολόγιων βάση των οποίων έγινε η συλλογή δεδομένων. Το δείγμα που συμμετείχε στην έρευνα αποτελούνταν από 233 γονείς (123 μητέρες, 110 πατέρες) και 16 νηπιαγωγούς από νηπιαγωγεία της Καλαμαριάς. Όσον αφορά στα παιδιά, η ηλικία τους ήταν 52 έως 76 μήνες (προνήπια και νήπια). Συνολικά ήταν 122 παιδιά, 61 αγόρια (49,6 %) και 61

κορίτσια (49,6 %). Η συλλογή δεδομένων έγινε από τον Απρίλιο έως τον Ιούνιο του 2012.

Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν θετική συσχέτιση της επιθετικότητας με τις ψυχολογικές δυσκολίες και αρνητική με τις θετικές κοινωνικές συμπεριφορές των παιδιών και για τις τρεις κατηγορίες συμμετεχόντων στην έρευνα(μητέρες, πατέρες, νηπιαγωγούς). Όσον αφορά τη διερεύνηση πιθανών σχέσεων της επιθετικότητας με τη λειτουργικότητα της οικογένειας, δεν βρέθηκε στατιστικά σημαντική σχέση, γεγονός που έρχεται σε αντίθεση με την υπάρχουσα βιβλιογραφία. Επίσης βρέθηκε σημαντική αλληλεπίδραση μεταξύ επιθετικότητας και κοινωνικών δεξιοτήτων των παιδιών η οποία επηρεάζει αρνητικά τις σχέσεις καθώς αυξάνει την πιθανότητα απόρριψης των επιθετικών παιδιών από την ομάδα. Η έρευνα επίσης επιβεβαιώνει τη μείωση της επιθετικότητας καθώς το παιδί μεγαλώνει, γεγονός που εξηγείται με τη χρήση της γλώσσας που δρα ευνοϊκά στην επίλυση συγκρούσεων αλλά και στην εκμάθηση θετικών κοινωνικών συμπεριφορών. Επιπλέον βρέθηκε στατιστικώς σημαντική επίδραση του φύλου στην επιθετικότητα, με τα αγόρια να παρουσιάζουν κυρίως φανερή επιθετικότητα και τα κορίτσια επιθετικότητα σχέσεων¹⁰. Τέλος φάνηκε να συγκλείνουν οι αντιλήψεις των γονέων μεταξύ τους αλλά και των γονέων με τις νηπιαγωγούς για την επιθετικότητα με εξαίρεση τη φανερή επιθετικότητα¹¹, για τη οποία οι νηπιαγωγοί δήλωσαν χαμηλότερη συχνότητα τέτοιου τύπου περιστατικών (Λεύκου, 2013).

Η ανασκόπηση αυτή αποτελεί ένα μικρό δείγμα από την πληθώρα ερευνών που έχουν πραγματοποιηθεί σε πολλές χώρες του κόσμου, αποδεικνύοντας το επιστημονικό ενδιαφέρον που υπάρχει παγκοσμίως για το φαινόμενο της επιθετικότητας.

¹⁰ Ο όρος επιθετικότητα σχέσεων αναφέρεται σε συναισθηματικό πόνο που μπορεί να προκαλέσει κάποιος σε ένα άτομο, με συγκεκριμένες συμπεριφορές ή λεκτικά (π.χ. να το αποκλείσει από την ομάδα, ή να πει πράγματα που θα το πληγώσουν συναισθηματικά) (Cole & Cole, 2001:229).

¹¹ Με τον όρο φανερή επιθετικότητα περιγράφονται πράξεις σωματικής επιθετικότητας, όπως το χτύπημα, το σπρώξιμο, το δάγκωμα, οι κλωτσιές και το πέταγμα αντικειμένων, όπως επίσης και οι απειλές για πραγματοποίηση τέτοιων πράξεων, οι οποίες έχουν ως στόχο να βλάψουν ένα άλλο άτομο μέσα από τη χρήση φυσικών μέσων καθώς και η χρήση προσβλητικών λέξεων εναντίον ενός άλλου ατόμου που σκοπό έχει να το πληγώσει.

Τα σημεία που συγκλίνουν οι έρευνες αφορούν στο αδιαμφισβήτητο γεγονός ότι η επιθετικότητα είναι ένα συχνό φαινόμενο στην προσχολική ηλικία που παρουσιάζεται από τον 1^ο κιάλας χρόνο της ζωής του παιδιού με τη μορφή της σωματικής επιθετικότητας και κορυφώνεται στο 3ο. Στη συνέχεια φαίνεται να υποχωρεί η σωματική επιθετικότητα, αλλά και να προστίθενται άλλες μορφές επιθετικότητας (επιθετικότητα σχέσεων, λεκτική επιθετικότητα). Η προσχολική ηλικία θεωρείται από τους ειδικούς ως η ιδανική ώστε να μάθουν τα παιδιά να διαχειρίζονται το θυμό τους, ώστε μεγαλώνοντας να περιορίζεται το φαινόμενο. Σύμφωνα με τις έρευνες τα παιδιά που δεν μαθαίνουν να ελέγχουν την επιθετικότητά τους κατά την προσχολική ηλικία, γίνονται βίαιοι έφηβοι.

Οι επιστήμονες κατέληξαν επίσης στα συμπεράσματα ότι πολλοί μπορεί να είναι οι παράγοντες που συμβάλουν στην παιδική επιθετικότητα. Η μητρότητα σε νεαρή ηλικία, το κάπνισμα κατά την εγκυμοσύνη, η εχθρική ανατροφή, το χαμηλό εισόδημα, η έκθεση στα ΜΜΕ, η κοινωνική ικανότητα κ.α. Το θέμα του φύλου φαίνεται να αποτελεί καθοριστικό παράγοντα, όσον αφορά το είδος της επιθετικότητας, καθώς τα αγόρια εμφανίζουν περισσότερο σωματική επιθετικότητα, ενώ τα κορίτσια λεκτική και επιθετικότητα σχέσεων. Τέλος σημαντικό ρόλο φαίνεται να παίζει ο ρόλος της παιδαγωγού στην ανάπτυξη ή μείωση της επιθετικότητας των παιδιών προσχολική ηλικίας, καθώς και ο τύπος διαπαιδαγώγησης που χρησιμοποιεί.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

5.1. Σκοπός και αναγκαιότητα της έρευνας

Η παρούσα έρευνα σκοπό έχει να διερευνήσει τις γνώσεις, τις απόψεις, τα συναισθήματα και τις συμπεριφορές των ενηλίκων όσον αφορά το ζήτημα της επιθετικότητας στα παιδιά προσχολικής ηλικίας.

Η εκδήλωση της επιθετικότητας σύμφωνα με έρευνες, ξεκινά από τη βρεφική ακόμη ηλικία και κορυφώνεται στα 3 έτη. Η προσχολική ηλικία, η περίοδος δηλαδή από 3 ετών έως την ένταξη του παιδιού στη Δημοτική Εκπαίδευση, ορίζεται από τους επιστήμονες ως η περίοδος που το παιδί «εκπαιδύεται» από τους ενήλικες του περιβάλλοντός του να ελέγχει το θυμό του και να επιλύει τις συγκρούσεις χωρίς τη χρήση βίας, οποιαδήποτε μορφής. Τα τελευταία χρόνια οι γνώσεις, οι απόψεις και οι πρακτικές που υιοθετούν οι γονείς και παιδαγωγοί στα θέματα διαπαιδαγώγησης των παιδιών, παρουσιάζουν διαφοροποιήσεις σε σχέση με το παρελθόν.

Η αναγκαιότητα της έρευνας αυτής έγκειται στο γεγονός ότι το θέμα της επιθετικότητας αποτελεί σημαντικό κομμάτι στη ζωή ενός ατόμου, είτε τη βιώνει ως θύμα, είτε ως θύτης. Αποτελεί η επιθετικότητα απειλή για την κοινωνική συνοχή; Υπάρχουν θετικά στοιχεία στην επιθετικότητα ή πρόκειται για ένα φαινόμενο που αφορίζεται από την σύγχρονη κοινωνία; Η έρευνα φιλοδοξεί να ανιχνεύσει σε βάθος τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονται την επιθετικότητα οι σύγχρονοι γονείς και παιδαγωγοί, ούτως ώστε η νέα οπτική του φαινομένου και η καλύτερη κατανόησή του να συμβάλει σε ορθότερες πρακτικές χειρισμού του.

Άλλωστε όπως αναφέρει ο Babbie : «Αν κάποιος θέλει να αλλάξει την κοινωνία, πρέπει να καταλάβει τη λογική της λειτουργίας της» (Babbie, 2011: 120).

5.2. Η διεξαγωγή της έρευνας

Για τη μελέτη του φαινομένου της επιθετικότητας, επιλέχθηκε ως πιο κατάλληλη η ποιοτική κοινωνική έρευνα. Από τα βασικά πλεονεκτήματα της ποιοτικής έρευνας, σύμφωνα με τον Ιωσηφίδη, θεωρείται η εις βάθος διερεύνηση της εμπειρίας των κοινωνικών υποκειμένων και η κατανόηση του θέματος μέσα από τα μάτια τους. Κατά την ποιοτική κοινωνική έρευνα διερευνώνται συγκεκριμένες περιπτώσεις «περιγράφοντας, κατανοώντας και αναλύοντας τους μηχανισμούς και τις διαδικασίες νοηματοδότησης της κοινωνικής δράσης, αποφεύγοντας την απομόνωση ορισμένων μόνο παραγόντων» (Ιωσηφίδης, 2008: 23-25). Επίσης ο ερευνητής μέσω της ποιοτικής έρευνας έχει τη δυνατότητα να διεισδύσει στην προσωπικότητα των υποκειμένων και να κατανοήσει τις κοινωνικές επιρροές που έχουν δεχθεί τα υποκείμενα (Παπαγεωργίου 1998: 9-10). Επομένως η περιγραφή της ανθρώπινης εμπειρίας, που κρίνεται απαραίτητη για τη διεξαγωγή αξιόπιστων συμπερασμάτων καθιστά την ποιοτική έρευνα ως ιδανική για την παρούσα μελέτη.

Κατά το αρχικό στάδιο της ερευνητικής διαδικασίας, πραγματοποιήθηκε μελέτη της επιστημονικής βιβλιογραφίας προκειμένου να μελετηθούν οι θεωρίες που έχουν διατυπωθεί για το θέμα, ώστε να γίνει δυνατή η ολοκληρωμένη εξέταση του ζητήματος. Η βιβλιογραφική επισκόπηση βασίστηκε σε βιβλία και άρθρα επιστημονικών περιοδικών, σε επιλεγμένες δημοσιευμένες πηγές σχετικές με το αντικείμενο της έρευνας, αλλά και σχετικές έρευνες με συμπεράσματα, γεγονός που συνέβαλε στη σφαιρική και ολοκληρωμένη θέαση του θέματος. Η βιβλιογραφική επισκόπηση εκτός από την καθοριστική συμβολή της στην τεκμηρίωση της έρευνας και του επιστημονικού χαρακτήρα που σκοπό είχε να προσδώσει στο ερευνητικό αποτέλεσμα, συνέβαλε και στην ανίχνευση των βιβλιογραφικών κενών σχετικά με το θέμα, στην τελική διατύπωση των ερευνητικών υποθέσεων, στην επιλογή της κατάλληλης μεθόδου αλλά και του τρόπου δειγματοληψίας των συμμετεχόντων για την ερευνητική αυτή προσπάθεια.

5.3. Μέθοδος

Ως καταλληλότερη μέθοδος για την έρευνα η συνέντευξη, και συγκεκριμένα η ημιδομημένη συνέντευξη. Σύμφωνα με τον Ιωσηφίδη, η συνέντευξη δίνει τη δυνατότητα στον ερευνητή να αντλήσει πληροφορία σε βάθος, ενώ διερευνά πολύπλοκες κοινωνικές

διαδικασίες, συμπεριφορές, στάσεις, αξίες και αντιλήψεις. Επίσης μπορεί να οδηγήσει στη διερεύνηση θεμάτων που αρχικά δεν είχαν προβλεφθεί, μεταβάλλοντας συχνά το αρχικό ερευνητικό σχέδιο. Τέλος δίνει την ευκαιρία στον ερευνητή να κατανοήσει τις κοινωνικές συμπεριφορές, στάσεις και αντιλήψεις των ερωτώμενων, καθώς τα κοινωνικά υποκείμενα μοιράζονται μαζί του τις εμπειρίες τους (Ιωσηφίδης, 2008: 113).

Ο Σαββάκης, τονίζει το σημαντικό ρόλο των συνεντεύξεων στη συλλογή υλικού προς ανάλυση και την ευκαιρία που προσφέρεται για επικοινωνία ανάμεσα στον ερευνητή και στους ερωτώμενους. Χαρακτηριστικά αναφέρει ότι «η συνέντευξη αποτελεί μια σύνθετη και εξαιρετικά πολύπλοκη διαδικασία έκθεσης και περιδιάβασης στον κόσμο του άλλου, αλλά και μια προνομιακή ευκαιρία αναστοχασμού σχετικά με τον εαυτό». Επίσης τονίζει τη σπουδαιότητα της επικοινωνίας του ερευνητή με τον συμμετέχοντα στην τελική έκβαση κάθε ποιοτικής μελέτης, ενώ επικεντρώνεται στην υποχρέωση του ερευνητή να κατανοήσει τα συμβολικά και τα αξιακά συστήματα δράσης των συμμετεχόντων (Σαββάκης, 2013: 54-55).

Η ημιδομημένη συνέντευξη επιλέχθηκε για τη συλλογή των δεδομένων, γιατί σε αυτήν αν και οι ερωτήσεις είναι προκαθορισμένες, χαρακτηρίζεται από ευελιξία ως προς τη σειρά και το περιεχόμενο των θεμάτων προς συζήτηση, γεγονός που βοηθά στην ανάδειξη περισσότερων στοιχείων. Η Κυριαζή, τονίζει το πλεονέκτημα που παρέχει η ημιδομημένη συνέντευξη στη ροή των στοιχείων καθώς, όπως αναφέρει, ο σημαντικός βαθμός ευελιξίας που προσφέρει τόσο για τον ερευνητή όσο και στο ίδιο το υποκείμενο της έρευνας, συμβάλει σε αυτό (Μάγος, 2005: 8).

Στην ευελιξία αυτή αναφέρονται και οι Adler & Clark, οι οποίοι αναφέρουν ότι ο ερευνητής βασιζόμενος σε ένα οδηγό διεξαγωγής με τα ερευνώμενα θέματα, πραγματοποιεί τη συνέντευξη με ερωτήσεις ανοιχτού τύπου, οι οποίες δύναται να τροποποιηθούν για κάθε συνέντευξη. Τονίζουν δε, ότι η καλή γνώση του θέματος εκ μέρους του ερευνητή, καθιστά την ημιδομημένη συνέντευξη ιδιαίτερα χρήσιμη και επιτρέπει την ενεργή εμπλοκή των συμμετεχόντων (Adler & Clark, 2018: 366-367). Η επαγγελματική εμπειρία της ερευνήτριας με παιδιά προσχολικής ηλικίας μετά από 25 χρόνια προϋπηρεσίας στους Παιδικούς Σταθμούς της Λέσβου, αλλά και η προσωπική της εμπειρία ως μητέρα δύο παιδιών που σήμερα βρίσκονται στην εφηβεία, της επιτρέπει να

κατανοήσει τα θέματα που προκύπτουν από την επιθετικότητα στην προσχολική ηλικία και να θέσει καίρια ερωτήματα που θα βοηθήσουν σημαντικά στη διερεύνηση του θέματος.

Η Mason, αναφέρεται στην «ποιοτική» συνέντευξη, σαν όρο που περιλαμβάνει τις σε βάθος συνεντεύξεις, τις ημιδομημένες συνεντεύξεις ή τις χαλαρά δομημένες μορφές συνέντευξης, και επισημαίνει κάποια ερωτήματα στα οποία θα πρέπει να απαντήσει ο ερευνητής προκειμένου να επιλέξει αυτή τη διαδραστική σχέση μεταξύ αυτού και των ερωτώμενων έναντι μιας πιο δομημένης μορφής συνέντευξης (Mason, 2003: 89-91). Σε αυτά τα ερωτήματα η απάντηση που δίνεται είναι ότι αυτή η έρευνα φιλοδοξεί να μπει στο σπίτι της σύγχρονης ελληνικής οικογένειας και στο πρώτο σχολείο του παιδιού, και να ανιχνεύσει τις εμπειρίες, τις αντιλήψεις, τα συναισθήματα και τις ερμηνείες των ενηλίκων που απαρτίζουν αυτά τα περιβάλλοντα ώστε να κατανοήσει τις συμπεριφορές τους. Και αυτό μπορεί να επιτευχθεί μόνο με μια πρόσωπο κατά πρόσωπο διάδραση μεταξύ συνεντευκτή και ερωτώμενου, στα πλαίσια μιας συζήτησης που θα παρέχει την ελευθερία να οδηγηθεί η συζήτηση σε νέα μονοπάτια που πιθανόν να μην είχαν προβλεφθεί από πριν.

Στα πλαίσια της έρευνας πραγματοποιήθηκε επίσης Ανάλυση Περιεχομένου σε έργα παιδικής λογοτεχνίας, καθώς θεωρήθηκε ότι η ανάλυσή τους θα συμβάλει καθοριστικά στην κατανόηση της οπτικής των ενηλίκων και τις παραδοχές τους για το θέμα της παιδικής επιθετικότητας, αλλά και για τον τρόπο χειρισμού του.

Η ανάλυση πηγών γραπτού λόγου σύμφωνα με τη Mason, είναι μια από τις κυριότερες μεθόδους της κοινωνικής έρευνας, η οποία επιλέγεται από πολλούς ερευνητές κατά την ποιοτική προσέγγιση, καθώς θεωρείται ιδιαίτερα σημαντική στο πλαίσιο της ερευνητικής τους στρατηγικής. Η Mason αναφέρει ως χαρακτηριστικές αναλύσεις παραδείγματα τεκμηρίων με βάση το γραπτό κείμενο μεταξύ άλλων, τα βιβλία, εφημερίδες, περιοδικά, ημερολόγια, καταλόγους εστιατορίων, πρακτικά συνελεύσεων και διαφημίσεις (Mason, 2003 : 156-157).

Όσον αφορά την ανάλυση περιεχομένου, οι Adler & Clark, την ορίζουν ως μέθοδο συλλογής κατά την οποία ο ερευνητής μελετά αναλυτικά κάποια μορφή επικοινωνίας όπως ομιλίες, τηλεοπτικά προγράμματα, ταινίες, εικονογραφημένα παιδικά βιβλία κ.τ.λ.,

και διευκρινίζουν ότι πρόκειται για μορφή ανάλυσης υφιστάμενων δεδομένων (Adler & Clark, 2018: 482).

Οι Adler & Clark επίσης, αναφέρονται σε δύο είδη ανάλυσης περιεχομένου. Την Ποσοτική Ανάλυση Περιεχομένου, η οποία όπως υποστηρίζουν εστιάζει στα μεταβλητά χαρακτηριστικά του πεδίου της επικοινωνίας, και την Ποιοτική Ανάλυση Περιεχομένου, η οποία όπως αναφέρουν είναι σχεδιασμένη για λεκτική ανάλυση (Adler & Clark, 2018: 493, 497).

Η ανάλυση περιεχομένου σύμφωνα με τον Babbie, χαρακτηρίζεται από τα παρακάτω πλεονεκτήματα:

- Είναι οικονομική σε χρόνο και σε χρήμα.
- Είναι ευέλικτη, αφού επιτρέπει τη διόρθωση σφαλμάτων.
- Επιτρέπει τη μελέτη διαδικασιών που έχουν χρονική διάρκεια.
- Σπάνια έχει οποιαδήποτε επίπτωση στο υπό μελέτη υποκείμενο.
- Το γεγονός ότι τα υπό μελέτη με ανάλυση περιεχομένου υλικά είναι χειροπιαστά, ενισχύει την πιθανότητα της αξιοπιστίας.

(Babbie, 2011: 535-536)

Σύμφωνα με την Κυριαζή, κατά την ανάλυση περιεχομένου, ο ερευνητής δεν καταφεύγει σε μια απλά ανάγνωση του κειμένου, αλλά προχωρά στη συστηματική διερεύνησή του (Κυριαζή, 2011: 282). Η Κυριαζή επισημαίνει επίσης όσον αφορά μελέτες που επικεντρώνονται στη διερεύνηση αξιών, στάσεων και απόψεων, μονάδα καταγραφής μπορεί να αποτελεί το γενικό θέμα που αναπτύσσεται στην πρόταση, την παράγραφο ή σε όλο το κείμενο (Κυριαζή, 2011: 289).

Επιθυμητό ήταν η τριγωνοποίηση να ολοκληρωθεί με Συμμετοχική Παρατήρηση, γεγονός που δεν κατέστη εφικτό λόγω αντικειμενικών δυσκολιών. Η ερευνήτρια, παιδαγωγός Παιδικού Σταθμού, ήταν αδύνατο να απέχει από τα καθήκοντα εργασίας της, ώστε να μπορέσει να παρατηρήσει και να καταγράψει επαρκώς συναδέλφους στο χώρο εργασίας, δεδομένου ότι εργάζονται σε διαφορετικές αίθουσες. Αδύνατη επίσης θα ήταν η παρατήρηση Νηπιαγωγών στο χώρο εργασίας τους καθώς συμπίπτουν τα ωράρια εργασίας τους με την ερευνήτρια. Η Παρατήρηση γονέων στο χώρο τους, επίσης

παρουσίαζε αντικειμενικές δυσκολίες, καθώς θα έπρεπε να διατεθεί αρκετός χρόνος ώστε τα αποτελέσματα να είναι αξιόπιστα. Πέραν τούτου το να πραγματοποιηθεί παρατήρηση στο ένα μόνο μέρος των ενηλίκων που αποτελούν το περιβάλλον των παιδιών θα έπληττε την αξιοπιστία της έρευνας. Έτσι τα αποτελέσματα βασίστηκαν στις συνεντεύξεις και την ανάλυση περιεχομένου.

5.4. Επιμέρους Άξονες και Ερευνητικές Υποθέσεις

Κατά το σχεδιασμό της έρευνας, ορίστηκαν οι Άξονες που κρίθηκε αναγκαίο να διερευνηθούν για να επιτευχθεί ο Σκοπός της έρευνας, αλλά και οι Ερευνητικές Υποθέσεις που η έρευνα φιλοδοξούσε να ελέγξει. Η έρευνα αυτή για να είναι ολοκληρωμένη, έπρεπε να περιλαμβάνει τις γνώσεις, απόψεις, συναισθήματα και πρακτικές όλων των ενηλίκων που επηρεάζουν τη συμπεριφορά των παιδιών και τη διαμόρφωση του χαρακτήρα τους. Γι' αυτό το λόγο οι Άξονες ορίστηκαν ως εξής:

1^{ος} Άξονας: Διερεύνηση των απόψεων και γνώσεων των γονέων και των παιδαγωγών παιδιών προσχολικής ηλικίας, για το ζήτημα της επιθετικότητας.

2^{ος} Άξονας: Διερεύνηση των συναισθημάτων των γονέων και των παιδαγωγών παιδιών προσχολικής ηλικίας για το ζήτημα της επιθετικότητας.

3^{ος} Άξονας: Διερεύνηση των πρακτικών των γονέων και των παιδαγωγών παιδιών προσχολικής ηλικίας, για το ζήτημα της επιθετικότητας.

Με βάση τα παραπάνω, αναγκαίο κρίθηκε οι συνεντεύξεις να πραγματοποιηθούν με δύο διαφορετικούς οδηγούς. Ο πρώτος απευθύνεται σε γονείς, καθώς η οικογένεια αποτελεί τον πρώτο φορέα κοινωνικοποίησης του παιδιού, και ο δεύτερος σε παιδαγωγούς που εργάζονται σε φορείς που προσφέρουν προσχολική αγωγή (Παιδικοί Σταθμοί και Νηπιαγωγεία), καθώς αυτοί αποτελούν την επόμενο φορέα κοινωνικοποίησης.

Οι Οδηγοί Συνέντευξης που συντάχθηκαν είχαν ως βάση τις παρακάτω Ερευνητικές Υποθέσεις:

1. Η θεωρητική προκατάληψη και ο στιγματισμός ενός παιδιού με την ετικέτα του επιθετικού, επηρεάζει την αντιμετώπισή τους από τους ενήλικες.
2. Τα παιδιά κρίνονται και αντιμετωπίζονται διαφορετικά ως προς την επιθετική τους συμπεριφορά ανάλογα με το φύλο τους, εξαιτίας προκαταλήψεων των ενηλίκων.
3. Η αντιμετώπιση της επιθετικότητας με θυμό και τιμωρητική διάθεση έχει ως αποτέλεσμα αύξηση της επιθετικότητας, γεγονός που οδηγεί σε ένα φαύλο κύκλο επιθετικότητας και από τις δύο πλευρές.
4. Η αγωνία των γονιών στο ενδεχόμενο να πέσει το παιδί τους θύμα επιθετικότητας είναι τόσο μεγάλη, που εάν έπρεπε να επιλέξουν για τα παιδιά τους το ρόλο θύτη έναντι αυτού του θύματος, θα επέλεγαν αυτόν του θύτη, από φόβο να μην πέσει το παιδί τους θύμα εκφοβισμού.
5. Η ποιότητα της συνεργασίας μεταξύ γονέων και παιδαγωγών στο ζήτημα της επιθετικότητας, αποτελεί σπουδαίο παράγοντα στην εξέλιξη της πορείας του φαινομένου και μπορεί να οδηγήσει είτε σε δημιουργική επίλυση προς όφελος του παιδιού, είτε να αποτελέσει αιτία αντιπαράθεσης μεταξύ των δύο πλευρών (είτε το παιδί είναι θύτης είτε είναι θύμα).
6. Αν και η επιθετικότητα μπορεί να έχει θετικό πρόσημο (π.χ. μπορεί να αποτελεί τρόπο αντίστασης και αντίδρασης στην αδικία), οι ενήλικες προσπαθούν να την καταστείλουν, με στόχο την υπακοή του παιδιού.
7. Τα ΜΜΕ αποτελούν βασικό παράγοντα στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του παιδιού και μπορούν να λειτουργήσουν είτε αρνητικά, είτε θετικά, ανάλογα με τα προγράμματα που επιτρέπονται και επιλέγονται από τον ενήλικα για το παιδί. Παρόλα αυτά χρησιμοποιούνται συχνά από τους γονείς ως μέσο απασχόλησης των παιδιών, ως πιο ασφαλής λύση, ελλείψει άλλων επιλογών.

5.5. Συμμετέχοντες στην έρευνα.

Όπως επισημάνθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, απαραίτητη προϋπόθεση για τη διεξαγωγή έγκυρων αποτελεσμάτων, αποτελούσε να συμπεριληφθούν στους συμμετέχοντες στην έρευνα, ενήλικες που επηρεάζουν ουσιαστικά τη συμπεριφορά και τη διαμόρφωση του χαρακτήρα των παιδιών προσχολικής ηλικίας, δηλαδή γονείς και παιδαγωγοί.

Τα άτομα που επιλέχθηκαν να συμμετέχουν στην έρευνα κρίθηκε απαραίτητο όσον αφορά τους γονείς να εκπροσωπούνται και από τα δύο φύλα, αλλά και να προέρχονται από διάφορους επαγγελματικούς χώρους. Επιθυμητό ήταν, και κατέστη δυνατό να υπάρχει ποικιλία όσο αφορά τα επαγγέλματα των συμμετεχόντων, καθώς και να εκπροσωπούνται επαγγέλματα εξουσίας όπως Αστυνομία και Στρατός, αλλά και ο χώρος της Εκπαίδευσης. Όσον αφορά το επίπεδο εκπαίδευσης, η σκέψη ήταν να αποτελούνται από άτομα Δευτεροβάθμιας και Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης, καθώς στη γενιά που έχουν παιδιά προσχολικής ηλικίας είναι σπάνιο πλέον να υπάρχουν άτομα που είναι απόφοιτοι μόνο Υποχρεωτικής Εκπαίδευσης. Επιθυμητό επίσης ήταν να υπάρχουν περισσότερα από ένα παιδιά στην οικογένεια ώστε να έχουν οι γονείς μεγαλύτερη εμπειρία από τους τρόπους που τα παιδιά τους επιλέγουν να επιλύουν τις συγκρούσεις, βασιζόμενοι στην καθημερινότητα των παιδιών, αλλά και μοναχοπαίδια αφού είναι φαινόμενο σύνηθες στην εποχή μας να υπάρχουν οικογένειες με ένα μόνο παιδί. Τέλος καθοριστικό ρόλο στην επιλογή των γονέων έπαιξε τα παιδιά τους να εκπροσωπούν και τα δύο φύλα, αλλά και τις ηλικίες που καλύπτει το φάσμα της προσχολικής ηλικίας. Για δεοντολογικούς λόγους αποκλείστηκαν από το δείγμα γονείς παιδιών που φοιτούν στον Παιδικό Σταθμό που αποτελεί το χώρο εργασίας της ερευνήτριας.

Οι παιδαγωγοί προσχολικής ηλικίας απαραίτητο κρίθηκε να εκπροσωπούνται και από τις δύο δομές προσχολικής αγωγής (Παιδικοί Σταθμοί και Νηπιαγωγεία), ούτως ώστε να καλυφθεί όλο το φάσμα της προσχολικής ηλικίας, δεδομένου ότι στους Παιδικούς Σταθμούς δεν φοιτούν πλέον νήπια, αλλά και στα Νηπιαγωγεία δεν φοιτούν παιδιά ηλικίας 3-4 ετών. Συμμετείχαν αποκλειστικά γυναίκες, καθώς στη Μυτιλήνη δεν υπάρχουν άντρες παιδαγωγοί στους Παιδικούς Σταθμούς και στα Νηπιαγωγεία. Ως κριτήριο για την επιλογή τους ορίστηκε η εμπειρία τους στο χώρο, που κρίθηκε ανάλογα με τα χρόνια προϋπηρεσίας τους.

Με βάση τις παραπάνω προϋποθέσεις και μετά από επαφές που πραγματοποιήθηκαν επιλέχθηκαν 12 άτομα, ως καταλληλότερα για συμμετέχοντες στην έρευνα. Η ηλικία των συμμετεχόντων κυμαίνεται από 33 έως 52 ετών για τους γονείς και 42 έως 53 ετών για τις παιδαγωγούς. Όσον αφορά την επαγγελματική εμπειρία των παιδαγωγών, αυτή κυμαίνεται από 15 έως 31 χρόνια. Όλοι οι συμμετέχοντες ζουν και εργάζονται στη Μυτιλήνη.

Για ευκρινέστερη ανάγνωση του δείγματος δημιουργήθηκαν οι παρακάτω πίνακες:

ΠΙΝΑΚΑΣ 1. ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΕΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΙ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΙ	ΗΛΙΚΙΑ	ΧΡΟΝΙΑ ΠΡΟΥΠΗΡΕΣΙΑΣ	ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΔΟΜΗ	ΗΛΙΚΙΑ ΜΑΘΗΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ Α΄	43	18	ΠΑΙΔΙΚΟΣ ΣΤΑΘΜΟΣ	3 – 4 ετών
ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ Β΄	50	25	ΠΑΙΔΙΚΟΣ ΣΤΑΘΜΟΣ	2,5 - 3,5 ετών
ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ Γ΄	43	20	ΠΑΙΔΙΚΟΣ ΣΤΑΘΜΟΣ	2,5 – 3,5 ετών
ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ Δ΄	48	15	ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟ	4 – 6 ετών
ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ Ε΄	42	19	ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟ	4 – 6 ετών
ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ ΣΤ΄	53	31	ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟ	4 – 6 ετών

ΠΙΝΑΚΑΣ 2 . ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΕΣ ΓΟΝΕΙΣ

ΓΟΝΕΙΣ	ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ	ΗΛΙΚΙΑ	ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ	1 ^ο ΠΑΙΔΙ	2 ^ο ΠΑΙΔΙ
ΠΑΤΕΡΑΣ Α΄	ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΕΠΑΓΓΕΛΜ.	52	Δ/ΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	ΑΓΟΡΙ 6 ετών	-----
ΠΑΤΕΡΑΣ Β΄	ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΥΠΑΛΛΗΛΟΣ	39	ΑΝΩΤΑΤΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	ΑΓΟΡΙ 5 ετών (ΔΙΔΥ ΜΑ)	ΚΟΡΙΤΣΙ 5 ετών
ΠΑΤΕΡΑΣ Γ΄	ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚ. Α΄ΒΑΘΜΙΑΣ	38	ΑΝΩΤΑΤΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	ΑΓΟΡΙ 6 ετών	ΚΟΡΙΤΣΙ 4 ετών
ΜΗΤΕΡΑ Α΄	ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΣ	34	Δ/ΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	ΚΟΡΙΤΣΙ 5,5 ετών	ΑΓΟΡΙ 3 ετών
ΜΗΤΕΡΑ Β΄	ΕΜΠΟΡΟΣ	33	ΤΕΧΝΟΛΟΓ. ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	ΑΓΟΡΙ 4 ετών	-----
ΜΗΤΕΡΑ Γ΄	ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΟΣ	38	ΑΝΩΤΑΤΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	ΚΟΡΙΤΣΙ 6 ετών	ΚΟΡΙΤΣΙ 11 μηνών

5.6 Οι συνεντεύξεις

Στο σύνολο των συμμετεχόντων τα 9 από τα 12 άτομα προέρχονταν από το φιλικό ή ευρύτερο επαγγελματικό περιβάλλον της ερευνήτριας, γεγονός που συνέβαλε ώστε οι συνεντεύξεις να διεξαχθούν μέσα σε ευχάριστο κλίμα, σε βάσεις εμπιστοσύνης και ειλικρινούς πρόθεσης για συνεισφορά στην έρευνα.

Βασικό μέλημα όπως προαναφέρθηκε αποτελούσε τα άτομα να έχουν την πρόθεση να συμμετάσχουν χωρίς ενδοιασμούς, γεγονός που θα συνέβαλε καθοριστικά στην αξιοπιστία της μελέτης. Στην πλειοψηφία των περιπτώσεων, οι συμμετέχοντες ανταποκρίθηκαν με προθυμία. Μόνο σε μία περίπτωση υπήρξε δυσκολία στην επικοινωνία και μετά από πολλές αναβολές, η συνέντευξη ακυρώθηκε και εντοπίστηκε νέος συμμετέχων. Αρχικά πραγματοποιήθηκαν προκαταρκτικές τηλεφωνικές συζητήσεις κατά τις οποίες οι συμμετέχοντες ενημερώθηκαν για το θέμα και το σκοπό της

ερευνητικής εργασίας, καθώς και ότι η συμμετοχή τους συνεπάγονταν συναίνεση σε κοινοποίηση των αποτελεσμάτων. Οι συμμετέχοντες έλαβαν τη διαβεβαίωση ότι αποκλείονταν το ενδεχόμενο της δημοσιοποίησης των προσωπικών τους στοιχείων, λόγω της ανωνυμίας που διέπει την έρευνα. Αυτό το κομμάτι έπρεπε να γίνει πλήρως κατανοητό ώστε η συνέντευξη να πραγματοποιηθεί σε κλίμα εμπιστοσύνης, γεγονός που θα επέτρεπε τα άτομα να μιλήσουν χωρίς επιφυλάξεις. Κατά τις προκαταρκτικές αυτές συζητήσεις τα άτομα έλαβαν γνώση της διαδικασίας που θα ακολουθεί και κυρίως την καταγραφή της συνομιλίας κατά τη συνέντευξη, καθώς και για την εθελοντική της φύση, αλλά και το δικαίωμα να διακόψουν τη συνέντευξη οποιαδήποτε στιγμή το επιθυμούσαν. Τέλος παρακινήθηκαν να μην διστάσουν να προχωρήσουν σε ερωτήσεις σχετικά με τη διαδικασία αλλά και οτιδήποτε πιθανόν τους προβλημάτιζε, ώστε να υπάρξουν οι απαραίτητες διευκρινήσεις. Οι συμμετέχοντες ενημερώθηκαν επίσης ότι τα δεδομένα των συνεντεύξεων θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά για ερευνητικούς σκοπούς και ότι αν επιθυμούσαν μπορούσαν να έχουν πρόσβαση στην τελική μορφή της μελέτης.

Όσον αφορά την αξιοπιστία και εγκυρότητα της έρευνας, ο κίνδυνος που ενείχε αφορούσε την πιθανότητα ωραιοποίησης κάποιων απόψεων ή πρακτικών, είτε λόγω ανάγκης κάποιων ατόμων να παρουσιάζουν μια εξιδανικευμένη εικόνα, είτε λόγω φόβου επίκρισης ή κατάκρισης από την ερευνήτρια, για τις παιδαγωγικές τους αντιλήψεις και πρακτικές. Συνεπώς επιτακτική ανάγκη αποτελούσε να πειστούν οι ερωτώμενοι για την ειλικρινή διάθεση της συνεντρεύκτριας να διερευνήσει το ζήτημα της επιθετικότητας, χωρίς κριτική πρόθεση για τους ίδιους. Για το λόγο αυτό, πριν αρχίσει η συνέντευξη τονιζόταν η κατανόηση της ερευνήτριας για τις δυσκολίες που δημιουργεί το θέμα της επιθετικότητας, αλλά και για την ανθρώπινη διάσταση των γονέων και των παιδαγωγών. Θετικά σε αυτό συνέβαλε το γεγονός ότι η ερευνήτρια ήταν και η ίδια μητέρα, αλλά και παιδαγωγός, συνεπώς δεν είχε μόνο θεωρητική γνώση περί του θέματος, αλλά και εμπειρική.

Διεξήχθησαν συνολικά δώδεκα συνεντεύξεις, όσες δηλαδή είχαν αποφασιστεί κατά το σχεδιασμό της έρευνας. Η επιλογή του χώρου, καθώς και του χρόνου που θα πραγματοποιούνταν οι συνεντεύξεις, έγινε σε όλες τις περιπτώσεις από τους συμμετέχοντες. Πριν την έναρξη εξασφαλίσθηκε και τυπικά η συναίνεση των

συμμετεχόντων με την ανάγνωση και υπογραφή του σχετικού έντυπου συναίνεσης στην έρευνα.

Σε μια αποτίμηση των παρεχόμενων συνεντεύξεων, διαπιστώνεται ότι όλες διεξήχθησαν σε ευχάριστο και φιλικό κλίμα, με τους ερωτώμενους να απαντούν πρόθυμα και χωρίς ενδοιασμούς. Γενικά τηρήθηκαν τα κύρια χαρακτηριστικά της ημιδομημένης συνέντευξης, με την ερευνήτρια να έχει τον έλεγχο της διαδικασίας, αλλά και με ταυτόχρονη ελευθερία των συμμετεχόντων, μέσα σε κλίμα εμπιστοσύνης και αυθόρμητης και ειλικρινούς διάθεσης για συνεισφορά στην έρευνα, στο σύνολο των συμμετεχόντων.

Κατά την απομαγνητοφώνηση αντικαταστάθηκαν τα ονόματα των παιδιών ή άλλων μελών της οικογένειας, όπου αναφέρονταν, για εξασφάλιση της ανωνυμίας των συμμετεχόντων. Η απομαγνητοφώνηση των συνεντεύξεων έγινε σύμφωνα με τον Κώδικα Μεταγραφής που προτείνει ο Τσιώλης (2014: 270-271), η υιοθέτηση του οποίου συνέβαλε καθοριστικά στην όσο το δυνατόν πιστότερη μεταφορά του διαλόγου, του κλίματος αλλά και της ψυχολογίας των ερωτώμενων.

6.1. Ανάλυση Συνεντεύξεων

Κατά την ανάλυση των συνεντεύξεων επιχειρήθηκε να ελεγχθούν οι παρακάτω ερευνητικές υποθέσεις:

1^η Ερευνητική Υπόθεση. Η θεωρητική προκατάληψη και ο στιγματισμός ενός παιδιού με την ετικέτα του επιθετικού, επηρεάζει την αντιμετώπισή τους από τους ενήλικες.

Η Ερευνητική Υπόθεση επαληθεύτηκε. Από τις συνεντεύξεις προέκυψε ότι η συχνότητα και η ένταση με την οποία ένα παιδί προβαίνει σε επιθετικές πράξεις, επηρεάζει την άποψη των ενηλίκων, οι οποίοι υποσυνείδητα το κατατάσσουν σε μια κατηγορία, αυτή του πιθανού δράστη και συνήθη ύποπτου. Η επιθετικότητα σαν συμπεριφορά θεωρείται χαρακτηριστικό του «κακού» παιδιού.

- Αυτό μπορεί να το πω. Δηλαδή να πω «είσαι κακό παιδί, κακομαθημένο» και να το βάλω να καθίσει. ... ας πούμε ανάλογα την περίπτωση δεις μετά ότι γίνεται καλό παιδάκι. Δηλαδή, «καλό παιδάκι» ((σαν να λέει τι εννοώ με την έκφραση καλό παιδάκι)). Όχι να (.) Να αφήνει την επιθετική συμπεριφορά πίσω και να προχωράει προς μια καλύτερη...(Παιδαγωγός Α', 43 ετών - Βρεφονηπιοκόμος σε Παιδικό Σταθμό με 18 έτη Προϋπηρεσίας) .

- Ίσως αυτό που βρίζει και φωνάζει ας πούμε ότι είναι ανάγωγο, και το άλλο ότι είναι καλό παιδί, ότι έχει πάρει σωστές δομές.(Μητέρα Β', Έμπορος, Τεχνολογική Εκπαίδευση, 33 ετών, παιδί 4 ετών –αγόρι).

Η συχνότητα εκδήλωσης της επιθετικής συμπεριφοράς αποτελεί το πρώτο κριτήριο που λαμβάνουν υπόψη τους οι παιδαγωγοί ώστε να χειριστούν μια επιθετική συμπεριφορά. Όπως προκύπτει, ο χαρακτηρισμός ενός παιδιού ως «επιθετικό» και ο βαθμός ανεκτικότητας έχει άμεση συνάρτηση με τη συχνότητα που επαναλαμβάνεται η επιθετική συμπεριφορά.

- Επιθετικό δεν μπορώ να πω ένα παιδί που περιστασιακά μπορεί να χτυπήσει ή να αντιδράσει ή να φωνάζει, αλλά ένα παιδί που συστηματικά ο τρόπος αντίδρασης που έχει όταν κάτι το ενοχλεί, ο τρόπος που έχει να συναλλάσσεται δηλαδή με τους γύρω του, με τα άλλα τα παιδιά είναι η επίθεση..... Δηλαδή δύσκολα θα χρησιμοποιήσει κάποιο άλλο τρόπο. Τότε θα πω ένα παιδί επιθετικό. Αλλά όχι όταν γίνεται περιστασιακά..... Η συχνότητα, πόσο το κάνεις περιστασιακά και σε ποιο βαθμό γίνεται. Αν γίνεται συγκεκριμένα και σε μεγάλο βαθμό, είναι πρόβλημα (Παιδαγωγός Β', 50 ετών, Βρεφονηπιοκόμος σε Παιδικό Σταθμό με 25 έτη Προϋπηρεσίας).

-Ναι, θα είμαι πιο ανεκτική (για το παιδί που σπάνια παρουσιάζει επιθετικότητα) και θα του εξηγήσω ότι δεν πρέπει να το κάνει αυτό, ότι δεν πρέπει να συμπεριφέρεται έτσι, να είναι πιο ήρεμο.. ...-... Εκεί εντάζει, θα είμαι πολύ αυστηρή, (για το παιδί που παρουσιάζει συχνά επιθετικότητα) γιατί είναι κάτι, το άλλο παιδάκι δεν φταίει σε τίποτα.....(Παιδαγωγός Α', 43 ετών - Βρεφονηπιοκόμος σε Παιδικό Σταθμό με 18 έτη Προϋπηρεσίας).

- Αν γίνεται περιστασιακά, μπορεί οποιοδήποτε παιδί όταν αγανακτήσει να σηκώσει το χεράκι του, να σπρώξει, να πετάξει ένα αντικείμενο και τότε έχουμε μια στάση πιο (.) μπορώ να πω επιεική. (Παιδαγωγός Β', 50 ετών, Βρεφονηπιοκόμος σε Παιδικό Σταθμό με 25 έτη Προϋπηρεσίας).

- Έχει βεβαρημένο παρελθόν αυτός που το κάνει συνέχεια..... Κοίταζε, σίγουρα είσαι, δηλαδή ένα παιδάκι που θα το κάνει ας πούμε κάτι πρώτη φορά , πάντα είσαι πιο ανεκτικός από ότι σε κάποιον άλλο που το κάνει συνέχεια. Άμα το κάνει συχνά, είμαι υποψιασμένη.....όταν εμφανίσει κάτι για πρώτη φορά, εντάζει, εννοείται ότι κάνεις επίπληξη. Όταν το συνεχίζει, το ξανασυνεχίζει το ξανασυνεχίζει, βάζεις κάποια όρια, και μετά μπορείς να το απομακρύνεις από την ομάδα. (Παιδαγωγός Γ', 43 ετών, Βρεφονηπιοκόμος σε Παιδικό Σταθμό με 20 χρόνια Προϋπηρεσίας).

- Είναι ανάλογα και το πιο παιδάκι την κάνει. Αν την κάνει ένα παιδί που την κάνει όλη μέρα, κάθε μέρα, δεν (.) τα όριά σου είναι (2), δηλαδή (2), τέλος πάντων βγαίνεις εκτός ορίων. Εκτός ορίων ((σαν να λέει τι εννοώ με αυτό)) εντός εισαγωγικών (Παιδαγωγός Δ', 48 ετών, Νηπιαγωγός με 15 έτη προϋπηρεσίας σε Νηπιαγωγείο).

Κριτήριο επίσης για να χαρακτηριστεί ένα παιδί ως επιθετικό αποτελεί η σοβαρότητα της πράξης.

-... η ένταση, η σοβαρότητα του::: της επιθετικότητας, δηλαδή άμα ο άλλος σηκώνει ένα καρεκλάκι και το βαρέσει πάνω στο κεφάλι του άλλου, σε σχέση με τον άλλο που απλά θα χτυπήσει με το χέρι του το παιδάκι το άλλο, δεν είναι το ίδιο. (Παιδαγωγός Γ', 43 ετών, Βρεφονηπιοκόμος σε Παιδικό Σταθμό με 20 χρόνια Προϋπηρεσίας).

... και το χτύπημα πόσο σοβαρό είναι (.) τώρα άμα πάρει ο άλλος την πέτρα και κοπανήσει τον άλλον (Παιδαγωγός Δ', 48 ετών, Νηπιαγωγός με 15 έτη προϋπηρεσίας σε Νηπιαγωγείο).

- κάποια παιδιά, πρέπει να δεις ας πούμε πιο επιθετικά που λέμε, να επιβάλλεις την , ε:: αυτό που θες, την ποινή ας πούμε, με πιο έντονο τρόπο και πιο αυστηρά, ενώ κάποια άλλα που ενώ έχουν επιθετικότητα μπορεί να είναι και ευαίσθητα ταυτόχρονα, εκεί χρειάζεται άλλος χειρισμός. (Παιδαγωγός Ε', 42 ετών, Νηπιαγωγός με 19 έτη προϋπηρεσίας , σε Νηπιαγωγείο).

Η επιθετική συμπεριφορά προκαλεί άγχος στις εκπαιδευτικούς οι οποίες προκειμένου να αποφύγουν σοβαρές καταστάσεις δρουν πολλές φορές προληπτικά, τηρώντας διαφορετική στάση απέναντι στα παιδιά που την παρουσιάζουν και επαγρυπνώντας για να προλάβουν πιθανή επίθεση, κυρίως σωματική.

-ότι το κατηγοριοποιείς κατά κάποιο τρόπο και λες το παιδάκι αυτό είναι επιθετικό -αν και αποφεύγω να το κάνω αυτό- ε::: εμένα προσωπικά μου δημιουργεί μία (.) ένα άγχος..... το διαχειρίζομαι με διάφορους τρόπους. Δηλαδή ένας τρόπος είναι να το κρατάω απασχολημένο, να του δίνω πράγματα που το ενδιαφέρουνε, να είμαι συνέχεια κοντά του και να προσπαθώ να προλάβω τα περιστατικά αυτά.... Κάνω ας πούμε μια θετική διάκριση..... Το έχω λίγο πιο πολύ το νου μου από τα υπόλοιπα. Δεν είμαι ήσυχη ποτέ όταν είναι μέσα σε μια ομάδα παιδιών, έχω το νου μου συνέχεια γιατί πιστεύω ότι θα δημιουργηθεί κάποιο περιστατικό... όταν ένα παιδί σε δυσκολεύει πάρα πολύ και σου δημιουργεί ε::: θέματα και το μαλώνεις ή ακούγεται πολύ συχνά το όνομά του μέσα στην τάξη....αυτό είναι κωμικοτραγικό αυτό το πράγμα, μετά ότι συμβαίνει στραβό, φταίει αυτό. Τα παιδιά, αν συμβεί κάτι, ξέρω εγώ πέσανε κάτω οι μαρκαδόροι, «Ποιος το έκανε

αυτό ρε παιδιά; «Ο Τάδε το έκανε».(Παιδαγωγός Β΄, 50 ετών, Βρεφονηπιοκόμος σε Παιδικό Σταθμό με 25 έτη Προϋπηρεσίας).

-Αυτό που κάνουμε φέτος είναι δηλαδή που έχουμε ένα δυο τέτοια , τα έχει η μία συνέχεια από κοντά. Για να ελέγχουμε τη συμπεριφορά. Που κι αυτό δεν είναι σωστό... και να το έχω, δηλαδή σε πολύ κοντινό, δηλαδή δίπλα, για να τον (.), για να ελέγχεις (.), λες ότι γλιτώσω γλίτωσα ... ο φόβος μας είναι δηλαδή, 'μη γίνει και καμιά ζημιά'. Μην έχουμε κανένα ατύχημα (Παιδαγωγός Δ΄, 48 ετών, Νηπιαγωγός με 15 έτη προϋπηρεσίας σε Νηπιαγωγείο).

- Είσαι σε μεγαλύτερη ετοιμότητα όταν ξέρεις ότι ένα παιδί είναι περισσότερο ζωνρό και επιθετικό σε σχέση με άλλα. (Παιδαγωγός Γ΄, 43 ετών, Βρεφονηπιοκόμος σε Παιδικό Σταθμό με 20 χρόνια Προϋπηρεσίας).

Η επιθετική συμπεριφορά και ο χαρακτηρισμός ενός παιδιού ως επιθετικό φαίνεται να προβληματίζει και να επηρεάζει και τους γονείς των παιδιών. Όπως προκύπτει, θα επιθυμούσαν τα παιδιά τους να μην κάνουν παρέα με παιδιά με επιθετική συμπεριφορά, κυρίως για να μην την αντιγράψουν και εκείνα, αλλά γνωρίζουν ότι δεν είναι εύκολο να το επιτύχουν πάντα και κυρίως καθώς τα παιδιά τους θα μεγαλώνουν.

- Θα προσπαθούσα αν το έβλεπα, να την αποφεύγει την παρέα.Ίσως να είναι αυτό αιτία, να το παρασύρει και το δικό μου παιδί έτσι ώστε να γίνει κι αυτό επιθετικό. (Πατέρας Α΄, 52 ετών, Ελεύθερος Επαγγελματίας, Δ/θμια Εκπαίδευση – 1 αγόρι 6 ετών).

- Προσωπικά σαν γονιός δεν θα το ήθελα (για το ενδεχόμενο να κάνουν τα παιδιά του παρέα με παιδιά που παρουσιάζουν επιθετική συμπεριφορά) ... Τους έχω πει δηλαδή στο σχολείο δεν θα κάνετε παρέα με παιδάκια που φωνάζουν και μιλάνε άσχημα και χτυπάνε το ένα το άλλο. Ή θα τα αποφεύγετε ας πούμε. Και πολλές φορές η Άννα έρχεται και μου λέει ξέρω εγώ «Με ποιους έπαιξα σήμερα;» Μου λέει « Με τον τάδε, με τον τάδε και τον τάδε». Λέω «Η τάδε;» «Η τάδε –λέει- δεν θέλω να κάνω παρέα μαζί της διότι χτυπάει τον τάδε» ας πούμε. Οπότε βλέπεις κάπου πιάνουνε τόπο κάποια πράγματα, δεν ξέρω βέβαια σε τι βάθος και για πόσο ακόμα. (Πατέρας Β΄, 39 ετών, Δημόσιος υπάλληλος, Ανώτατη Εκπαίδευση -παιδιά δίδυμα, αγόρι και κορίτσι 5 ετών).

- *Αν ήξερα ότι ένα παιδί είναι βίαιο..... Σίγουρα θα με προβλημάτιζε, αλλά δεν θα μπορούσα να πω «μην κάνεις παρέα», δηλαδή εκ των προτέρων, « μην κάνεις παρέα με αυτό το παιδί!» ... Σίγουρα θα το είχα, θα το είχα λάβει υπόψη μου σίγουρα. (Πατέρας Γ', 38 ετών, Δάσκαλος, Ανώτατη Εκπαίδευση, 2 παιδιά προσχολικής ηλικίας- αγόρι 6 ετών, κορίτσι 4 ετών).*

- *... δε νομίζω πως είναι εύκολο. Να αποτρέψω ένα μωρό να κάνει παρέα με έναν άλλο, μόνο να τους δώσω συμβουλές. (Μητέρα Α', Στρατιωτικός, 34 ετών, Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, 2 παιδιά : αγόρι 3 ετών, κορίτσι 5 ετών).*

- *.....θα θύμωνα, και θα ανησυχούσα. Δεν θα ήθελα να κάνει παρέα μαζί του, και θα προσπαθούσα να τη συμβουλέψω, να κάνει με κάποια άλλα παιδάκια που θα είναι πιο ήσυχα..... Να μη γίνει και αυτή επιθετική, ε, και:: επειδή μιμούνται σε αυτή την ηλικία τα παιδάκια, να μην είναι το άλλο το αντιδραστικό και γίνει και κείνη... να κάνει με άλλα παιδάκια πιο ήσυχα, που θα τα βρίσκουν και καλύτερα. (Μητέρα Γ', Αστυνομικός, 38 ετών, Ανώτατη Εκπαίδευση, 2 παιδιά -κορίτσι 6 ετών-Νηπιαγωγείο, κορίτσι -11 μηνών).*

2^η Ερευνητική Υπόθεση. Τα παιδιά κρίνονται και αντιμετωπίζονται διαφορετικά ως προς την επιθετική τους συμπεριφορά ανάλογα με το φύλο τους, εξαιτίας προκαταλήψεων των ενηλίκων.

Η ερευνητική υπόθεση απορρίφθηκε. Από τις συνεντεύξεις προέκυψε ότι και οι παιδαγωγοί και οι γονείς, αν και εντοπίζουν διαφορές στο είδος της επιθετικότητας ή στη συχνότητα εκδήλωσης της όπως εκδηλώνεται από τα δύο φύλα, αλλά και στο χαρακτήρα ή τη σωματική δύναμη και το βαθμό ωριμότητας ανάλογα με το φύλο, παρόλα αυτά είναι κάθετα αντίθετοι στο ενδεχόμενο διαφορετικής αντιμετώπισης της επιθετικότητας από τους ενήλικες ανάλογα με το φύλο του παιδιού. Κατηγορηματικοί εμφανίζονται επίσης στον τρόπο που τα ίδια τα παιδιά πρέπει να επιλύουν τη σύγκρουση, καθώς η πλειοψηφία δήλωσε ότι και τα δύο φύλα πρέπει να το χειρίζονται με τον ίδιο τρόπο (δικεδίκηση δικαιωμάτων, συζήτηση κ.τ.λ.).

Γενικά οι διαφορές που αναφέρονται όσον αφορά το είδος της επιθετικότητας, φαίνεται να συμφωνούν με τις έρευνες και τη θεωρία της διεθνούς βιβλιογραφίας (συχνότερη

σωματική επιθετικότητα στα αγόρια, ενώ συχνότερη λεκτική επιθετικότητα ή επιθετικότητα σχέσεων στα κορίτσια). Ως αιτίες των διαφορών αναφέρθηκαν οι κοινωνικοί παράγοντες (τρόπος διαπαιδαγώγησης) και οι βιολογικοί παράγοντες (σωματική δύναμη στα αγόρια, υψηλότερο επίπεδο ωριμότητας στα κορίτσια). Συγκεκριμένα όσον αφορά τις διαφορές των δύο φύλων οι απόψεις που διατυπώθηκαν αφορούσαν.

- *Ναι τα αγόρια μπορεί να δίνουν ζύλο και να χτυπάνε τα άλλα παιδιά.....Σωματική επιθετικότητα..... Τα κορίτσια νομίζω ότι είναι λιγότερο επιθετικά. Πολύ λιγότερο.....Πιο πολύ αντίδραση θα βγάλουν. Η λεκτικά. Να πουν άσχημες κουβέντες ας πούμε. Η να σπρώξουν. Μέχρι εκεί... Αλλά το κορίτσι δεν θα το κάνει τόσο πολύ... θα το κάνει μία φορά δεν θα το κάνει πέντε όπως θα το κάνει ο άλλος.. . Ένα κορίτσι νομίζω θα βρει έναν πιο έξυπνο και πιο πονηρό τρόπο να το λύσει (γελώντας).... είναι άλλη η φύση των κοριτσιών και άλλη η φύση των αγοριών. (Παιδαγωγός Α', 43 ετών - Βρεφονηπιοκόμος σε Παιδικό Σταθμό με 18 έτη Προϋπηρεσίας).*

- *Ότι μετά φταίει πάντα **αυτός**, είτε φταίει είτε δε φταίει. Και λέω **αυτός** γιατί συνήθως είναι αγόρια... Ε, τα αγόρια έχουν σωματική επιθετικότητα, ίσως τα κορίτσια λίγο περισσότερο με τη λεκτική, δηλαδή «Δεν σε παίζω, δεν σε έχω φίλη, φύγε από δω», και:: διάφορα τέτοια... νομίζω ότι είναι κοινωνική μάθηση αυτό το πράγμα.... τα αγόρια ενθαρρύνονται να εκφράζονται (.) ίσως και από βιολογικό ... δεν έχουν τόσο ανεπτυγμένο ίσως το λεκτικό ε::: τα αγόρια και εκφράζουν τα συναισθήματά τους, το θυμό τους, την αγανάκτησή τους ε::: με σωματικό τρόπο, ενώ τα κορίτσια το έχουν προχωρήσει σε επίπεδο λεκτικό αυτό το πράγμα. Εκφράζονται μέσα από εκεί... Μπορούν να κάνουν ένα ωραιότατο καβγά, μια ωραία μουρμούρα (για τα κορίτσια), ενώ τα αγόρια καταφεύγουν στις σφαλιάρες. Γιατί δεν το 'χουνε. Να εκφραστούνε (Παιδαγωγός Β', 50 ετών, Βρεφονηπιοκόμος σε Παιδικό Σταθμό με 25 έτη προϋπηρεσίας).*

- *Γενικά τα αγόρια από τη φύση τους, ε::: είναι πιο ζωνηρά. Είναι πιο αυθόρμητα, πιο ενθουσιώδη, πιο έντονα. Σε όλα τους. Οπότε η επιθετικότητα συνήθως είναι πιο έντονη στα αγόρια, σε σχέση με τα κορίτσια. Ε::: ακόμα και οι φυλακές είναι περισσότερο γεμάτοι από άντρες, όχι από γυναίκες. Δεν είναι τυχαίο αυτό... Στα αγόρια συγχωρούνται πολλά περισσότερα πράγματα, ή δικαιολογούνται μάλλον λόγω της φύσης τους κάποια πράγματα*

που δεν θα δικαιολογούνταν στα κορίτσια... πάνω κάτω τα ίδια κάνουνε. Απλά με άλλη, με άλλη ένταση προφανώς τα αγόρια, και ίσως πιο σκληρά, δηλαδή ένα αγόρι, λέω εγώ τώρα, μπορεί να σηκώσει το πόδι του να κλωσήσει τον άλλο... Και έχουν και μεγαλύτερη σωματική δύναμη τα αγόρια...: Πιο πολύ τα κοριτσάκια το κάνουν αυτό νομίζω σε σχέση με τα αγόρια. Περισσότερο. Και τα πειράζει και περισσότερο. Άμα τους του λένε αυτό... Είναι πιο ευαίσθητα γι' αυτό (για λεκτική επιθετικότητα) (Παιδαγωγός Γ', 43 ετών, Βρεφονηπιοκόμος σε Παιδικό Σταθμό με 20 χρόνια προϋπηρεσίας).

- ... νομίζω κάποιες φορές, τα αγόρια είναι πιο επιθετικά. Μάλλον συνήθως, (3), έχουν όμως και ένα άλλο είδος (.) επιθετικότητα είναι τώρα αυτό; Το bullying... Κορίτσι είναι αυτό. Γι' αυτό το ξεχωρίζω τώρα. Το οποίο, και λεκτικά και σωματικά, βρίσκει, είναι και πανέξυπνο, βρίσκει το αδύναμο σημείο, τι ενοχλεί το άλλο, και πάει εκεί. Μπορεί να του το κάνει, δηλαδή : ενοχλεί κάτι; Μπορεί να την έχει όλη μέρα την άλλη ή τον άλλο (.) Το κάνει πολύ συστηματικά. Καθαρό bullying! ... με το φύλο, και με το, νομίζω και με την ωριμότητα. Το άλλο έχει την ωριμότητα , το άλλο που είναι πιο πολύ (.) του ξύλου τέλος πάντων είναι αγόρι, αλλά δεν έχει και την ωριμότητα να κάνει κάτι άλλο...Σωματική, ναι! (για επιθετικότητα αγοριών). (Παιδαγωγός Δ', 48 ετών, Νηπιαγωγός με 15 έτη προϋπηρεσίας, σε Νηπιαγωγείο).

- Και το φύλλο παίζει ρόλο, κορίτσι αγόρι... Ναι υπάρχουν διαφορές. Συνήθως τα αγόρια είναι πιο βίαια, πιο αυθόρμητα, ε::: και συνήθως προτιμούν τη σωματική αντιμετώπιση, τη σωματική βία, τα κορίτσια τη λεκτική. Και μπορώ να πω ότι τα κορίτσια δεν είναι τόσο (.) δεν , δεν έχουν τόση συνήθως έντονη επιθετικότητα. Όσο τα αγόρια. (Παιδαγωγός Ε', 42 ετών, Νηπιαγωγός με 19 έτη προϋπηρεσίας , σε Νηπιαγωγείο).

- ... συνήθως τα αγόρια είναι πιο επιθετικά... Σωματική. (για τα αγόρια) Πιο πολύ σωματική, αλλά χρησιμοποιούν και τη λεκτική βία.... τα κορίτσια πιο πολύ τη λεκτική βία. «Δεν θα σ' έχω φίλη», ε::: και μάλιστα κάνουν και κλίκες, και λένε «Εσένα σε έχω φίλη, θα σε έχω μαζί μου, εσένα δεν θα σε έχω φίλη ... Τα αγόρια, ναι επειδή είναι το ισχυρό φύλο υποτίθεται, και είναι και αυτά που ακούνε από το σπίτι, ότι «Εσύ είσαι άντρας, μπορείς να χτυπήσεις». (Παιδαγωγός ΣΤ', 53 ετών, Νηπιαγωγός με 31 χρόνια προϋπηρεσία σε Νηπιαγωγείο).

- Τα αγόρια είναι πιο::: με τα χέρια, να σπρώξουν, να χτυπήσουν... Σωματική βία... τα κορίτσια είναι λεκτική. Έχουμε δυο κοριτσάκια δίπλα, και τα δύο είναι μεγαλύτερά του, κάποιες φορές θα μαλώσουν. Πως θα το παίζουν το παιχνίδι, πως (.) εκεί πέρα. (3) «Δεν σε παίζω, δεν αυτό, δεν είσαι καλός, δεν, δεν, δεν»... Που μπορεί να επιβληθεί ο άλλος. Που αισθάνεται πιο δυνατός.(3) Ο Νίκος αισθάνεται πιο δυνατός τώρα στα χέρια έναντι των κοριτσιών, οπότε αντιδράει με αυτό τον τρόπο. Τα κορίτσια πιο δυνατές στο λο... επειδή δεν μπορούν να τον αντιμετωπίσουν, βρίσκουν το λόγο. (Πατέρας Α', 52 ετών, Ελεύθερος Επαγγελματίας, Δ/θμια Εκπαίδευση – 1 αγόρι 6 ετών).

- ... απλά το αγόρι λόγω μεγαλύτερης νευρικότητας που ίσως έχει ή παραπάνω χειρονακτικής δύναμης, ίσως φαίνεται λίγο παραπάνω. Αλλά νομίζω έχει να κάνει καθαρά με το γονίδιο αυτό το πράγμα. (Πατέρας Β', 39 ετών, Δημόσιος υπάλληλος, Ανώτατη Εκπαίδευση -παιδιά δίδυμα, αγόρι και κορίτσι 5 ετών).

- Τα αγόρια είναι και πιο (3) ε::: εγωιστές ας πούμε. Και ντρέπονται να::: τους προσβάλουν, να τους κάνουν, να τους ράνουν, οπότε θεωρώ ότι τα αγόρια είναι πιο πολύ... Τα αγόρια είναι πιο μαγκιά, θέλουν να δείξουν την ικανότητά τους, ότι εγώ κάνω, ότι εγώ ράνω, ενώ τα κορίτσια δεν νομίζω ότι υπάρχει τέτοιο πράγμα ... Παίζει κι αυτό ρόλο, (για το φύλο) θεωρώ 80% ... έτσι όπως βλέπω τα παιδιά, στο σύνολο, βλέπω ότι τα κοριτσάκια είναι πιο ώριμα. Από τα αγόρια. (Μητέρα Α', Στρατιωτικός, 34 ετών, Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, 2 παιδιά : αγόρι 3 ετών, κορίτσι 5 ετών).

- ... νομίζω όχι. Ίσως λόγω δύναμης τα αγόρια. Αλλά νομίζω ότι υπάρχουν και κορίτσια που είναι εξίσου ζωηρά και βάζουν κάτω τα αγόρια... τα αγόρια, σίγουρα συνήθως πάντοτε εκείνοι είναι που ξεκινάν και κάνουν. Τα κορίτσια είναι πιο σοβαρά, νομίζω. (Εμπορος, 33 ετών, Τεχνολογική Εκπαίδευση, παιδί 4 ετών –αγόρι).

- Μάλλον θέμα χαρακτήρα είναι. Έχω δει και ζωηρά κοριτσάκια και πολύ ήσυχα αγοράκια... ίσως τα αγοράκια να χρησιμοποιούν περισσότερο σωματική βία, ενώ τα κορίτσια λεκτική... Ίσως να θεωρούνται γενικά οι άντρες πιο δυνατοί από τις γυναίκες και τα κορίτσια, τα αγόρια ((διορθώνει)) πιο δυνατά από τα κορίτσια, αλλά, δεν ισχύει και πάντα. Θα μπορούσε ένα κορίτσι να είναι και πιο δυνατό από το αγόρι. (Μητέρα Γ', Αστυνομικός, 38 ετών, Ανώτατη Εκπαίδευση, 2 παιδιά -κορίτσι 6 ετών-Νηπιαγωγείο, κορίτσι, 11 μηνών).

Παρά τις διαφορές που διατυπώθηκαν για την εκδήλωση της επιθετικότητας από τα δύο φύλα, και οι παιδαγωγοί και οι γονείς υποστήριξαν την άποψη για ίση αντιμετώπιση από τους ενήλικες όσον αφορά τον τρόπο χειρισμού της από τους ίδιους, ανεξάρτητα από το φύλο του παιδιού που εμπλέκεται, αλλά και για όμοιους τρόπους επίλυσης των συγκρούσεων που πρέπει να υιοθετούν τα παιδιά και των δύο φύλων:

- Πιστεύω ότι δεν παίζει ιδιαίτερο ρόλο το φύλο (για αντιμετώπιση επιθετικότητας) (Παιδαγωγός Α', 43 ετών - Βρεφονηπιοκόμος σε Παιδικό Σταθμό με 18 έτη Προϋπηρεσίας).

- Ναι, ναι. Ανάλογα με το περιστατικό... (Παιδαγωγός Β', 50 ετών, Βρεφονηπιοκόμος σε Παιδικό Σταθμό με 25 έτη προϋπηρεσίας).

- Για μένα είναι το ίδιο. Το ίδιο θα συγχωρούσα ή δεν θα συγχωρούσα είτε ήταν κορίτσι είτε ήταν αγόρι... Ε: Όχι. Το ίδιο. Θέλω... Εγώ θεωρώ το ίδιο ότι πρέπει. (Παιδαγωγός Γ', 43 ετών, Βρεφονηπιοκόμος σε Παιδικό Σταθμό με 20 χρόνια προϋπηρεσίας).

- δεν διαφέρει η αντιμετώπιση ανάλογα με το φύλο... εγώ προσωπικά τουλάχιστον δεν τα ξεχωρίζω... Αλλά όχι ότι διαφέρει αυτό ανάλογα με το φύλο...Δε νομίζω ότι διαφέρει (η ανατροφή ανάλογα με το φύλο) (Παιδαγωγός Δ', 48 ετών, Νηπιαγωγός με 15 έτη προϋπηρεσίας, σε Νηπιαγωγείο).

- Όχι νομίζω με τον ίδιο τρόπο, απλώς προσπαθώ να βρω το ευαίσθητο σημείο του κάθε παιδιού, να συζητήσω μαζί τους και (1) χρησιμοποιώντας αυτό, εκεί που έχουν ευαισθησία, να λύσω το άλλο πρόβλημα. Νομίζω δεν υπάρχει διαφορά. Με τον ίδιο τρόπο πρέπει και τα αγόρια και τα κορίτσια. (Παιδαγωγός Ε', 42 ετών, Νηπιαγωγός με 19 έτη προϋπηρεσίας, σε Νηπιαγωγείο).

- Το ίδιο. Το ίδιο.(για αντιμετώπιση επιθετικότητας και επίπεδο ανεκτικότητας ανάλογα με το φύλο) (Παιδαγωγός ΣΤ', 53 ετών, Νηπιαγωγός με 31 χρόνια προϋπηρεσία σε Νηπιαγωγείο).

- Όχι. Το ίδιο πράγμα είναι. Το ίδιο πράγμα είναι. Ε::: κατά τον ίδιο τρόπο. Κατά τον ίδιο τρόπο (για πως επιλύουν τη σύγκρουση) Δεν αλλάζει κάτι. Νομίζω δεν παίζει ρόλο η διαφορά φύλο. (για το πώς πρέπει να επιλύουν τη σύγκρουση) (Πατέρας Β', 39 ετών, Δημόσιος υπάλληλος, Ανώτατη Εκπαίδευση -παιδιά δίδυμα, αγόρι και κορίτσι 5 ετών).

- Εγώ η αλήθεια είναι ότι και σαν ε::: γονιός αλλά και σαν εκπαιδευτικός τα αντιμετωπίζω με τον ίδιο τρόπο. Δηλαδή ένα::: , όταν βλέπω μία σκηνή βίας ας πούμε που την πράττει ή το παιδί μου ή ένας μαθητής μου, παρεμβαίνω με τον ίδιο ακριβώς τρόπο. Δηλαδή, επειδή το αποτέλεσμα θέλω να είναι::: η εξάλειψη αυτού του φαινομένου ε::: δεν με ενδιαφέρει αν είναι αγόρι ή κορίτσι ή... Αλλά μιλώντας τώρα για τη βία στα παιδιά στο σήμερα, νομίζω πως δεν έχει να κάνει αν είναι κορίτσι ή αγόρι. Σίγουρα πρέπει να διεκδικούνε και τα δύο, ανεξαρτήτου φύλου, την ισορροπία. (Πατέρας Γ', 38 ετών, Δάσκαλος, Ανώτατη Εκπαίδευση, 2 παιδιά προσχολικής ηλικίας- αγόρι 6 ετών, κορίτσι 4 ετών).

- Το ίδιο πρέπει να είναι... Όχι. (Σε ερώτηση αν πρέπει να είναι πιο δυναμικό ένα αγόρι). (Μητέρα Α', Στρατιωτικός, 34 ετών , Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, 2 παιδιά : αγόρι 3 ετών , κορίτσι 5 ετών).

- Όχι, όχι, όχι. Εκεί ξεκάθαρα ισότητα. Να μιλάνε, να το λεν στη δασκάλα, όχι επειδή είναι αγόρι να χτυπήσει ή επειδή είναι κορίτσι να μη χτυπήσει ας πούμε, όχι. (Για πώς πρέπει να επιλύουν τη σύγκρουση)... Ίσα. Γιατί (.) εντάξει! Ε (2) δεν έχει σημασία αν είσαι κορίτσι ή αγόρι ή αν έχεις μεγαλύτερη δύναμη ή λιγότερη. Νομίζω ότι πρέπει ίσα να () γιατί μπορεί κι ένα κορίτσι να χτυπήσει (.) γιατί; Επειδή είναι κορίτσι ας πούμε; Και είναι πιο ευάλωτο; Όχι δε, συμφωνώ (για αντιμετώπιση από ενήλικα) (Εμπορος, 33 ετών, Τεχνολογική Εκπαίδευση, παιδί 4 ετών –αγόρι).

- Πρέπει να είναι το ίδιο. Και για τα δύο φύλα. Να το διεκδικούν εξίσου. Να, να κάνουν βασικά και πίσω, κάποιες φορές θα πρέπει να κάνουν και πίσω, και να διεκδικούν (για τον τρόπο επίλυσης της σύγκρουσης)... Το ίδιο μάλλον θα πρέπει να 'ναι σε όλα. Να μη δείχνει ανεκτική με τα αγόρια , ε::: όχι . Νομίζω το ίδιο θα πρέπει να τα αντιμετωπίζει και τα δύο. (για τον τρόπο που οι ενήλικες χειρίζονται τη σύγκρουση) (Μητέρα Γ', Αστυνομικός, 38 ετών, Ανώτατη Εκπαίδευση, 2 παιδιά -κορίτσι 6 ετών-Νηπιαγωγείο, κορίτσι, 11 μηνών).

Υπήρξε μία περίπτωση που ο γονιός υποστήριξε ότι αν και δεν υπάρχει διαφορά ανάλογα με το φύλο, και αν και δεν τον βρίσκει σύμφωνο, στα αγόρια μπορεί να είναι κάποιος πιο αυστηρός:

- ... δεν έχει διαφορά. Δεν έχει καμία διαφορά. Είτε είναι αγόρι είτε κορίτσι . Στα αγόρια μπορεί κάποιες φορές ε::: να (.) ο ενήλικας να μπορεί να χρησιμοποιήσει λίγο βία, δεν συμφωνώ αλλά μπορεί. Στα κορίτσια::: λίγο είμαστε πιο::: διαλλακτικοί, λίγο πιο ... επειδή τα κορίτσια δεν χρειάζεται να τα επέμβεις και να το χτυπήσεις το παιδί, πιστεύω ότι θα καταλάβει πολύ πιο εύκολα με το λόγο. (Πατέρας Α', 52 ετών, Ελεύθερος Επαγγελματίας, Δ/θμια Εκπαίδευση – 1 αγόρι 6 ετών).

3η Ερευνητική Υπόθεση. Η αντιμετώπιση της επιθετικότητας με θυμό και τιμωρητική διάθεση έχει ως αποτέλεσμα αύξηση της επιθετικότητας, γεγονός που οδηγεί σε ένα φαύλο κύκλο επιθετικότητας και από τις δύο πλευρές.

Η Ερευνητική Υπόθεση επαληθεύτηκε. Όπως δηλώθηκε στις συνεντεύξεις, η εκδήλωση επιθετικής συμπεριφοράς των παιδιών , προκαλεί θυμό στους ενήλικες, που προσπαθούν να χειριστούν με ψυχραιμία το φαινόμενο, αλλά όταν επαναλαμβάνεται το αντιμετώπιζουν με αυστηρότητα, σε μια προσπάθεια πάταξης του και αποκατάστασης της αδικίας που υφίσταται το θύμα:

... Στην αρχή θυμώνω, νιώθω ένα θυμό, λέω ότι δε (.) από μέσα μου, αλλά εντάζει προσπαθώ να κάνω υπομονή... Θα φωνάζω, ναι, θα φωνάζω και θα πω ας πούμε «γιατί Β πήρες το παιχνίδι από το Γ; Έλα να καθίσεις στην καρέκλα τώρα, και δεν θα παίζεις» ... αυτοί που δεν συμμορφώνονται μπορεί να το ζανακάνουν. Ε εκεί θα είμαι πιο αυστηρή ακόμα.... θα φωνάζω, θα ανεβάσω τον τόνο της φωνής μου... ... Εκεί εντάζει, θα είμαι πολύ αυστηρή, γιατί είναι κάτι, το άλλο παιδάκι δεν φταίει σε τίποτα ((εννοεί το θύμα)) Εκεί θυμώνω πολύ! (Παιδαγωγός Α', 43 ετών - Βρεφονηπιοκόμος σε Παιδικό Σταθμό με 18 έτη προϋπηρεσίας).

- Ε, θα βάλω μία φωνή. Θα βάλω μία φωνή, μετά θα εξηγήσω για ποιο λόγο μιλάω έντονα, ... μόλις το κάνω αυτό συνειδητοποιώ ότι «ωπ! έχω περάσει μια γραμμή», αλλά δεν είναι εύκολο να μην την περνάς ποτέ, κάποια στιγμή δυστυχώς αυτό το πράγμα γίνεται...(Παιδαγωγός Β', 50 ετών - Βρεφονηπιοκόμος σε Παιδικό Σταθμό με 25 έτη προϋπηρεσίας).

- Σίγουρα, όση ψυχραιμία και να έχεις, κάποια στιγμή και φωνή θα βάλεις, και θα τον αρπάζεις να τον βάλεις μόνο του να κάτσει, δηλαδή κι εσύ θα θορυβηθείς. Δεν μπορείς να αντιδράσεις πάντα ήρεμα σε τέτοιες καταστάσεις πολύ έντονες... Μπορεί εκείνη την ώρα να θες ας πούμε ε::: τι να σου πω ρε παιδί μου, να του τραβήξεις το τσουλούφι, αλλά σκέφτεσαι ότι δεν πρέπει να το κάνω αυτό... Και νιώθεις και ότι , μερικές φορές ότι ρε παιδί μου, δεν έπρεπε να νευριάσω π.χ. τόσο, ή::: ε::: ναι. Έπρεπε εγώ να είμαι πιο ψύχραιμη, ε::: νιώθεις τύψεις... Μπορεί να νιώθεις τύψεις, ενοχές, γιατί εγώ ας πούμε «δεν έπρεπε να φωνάζω εκείνη την ώρα έτσι όπως φώναζα», αλλά από την άλλη είμαι κι εγώ άνθρωπος. Και ότι (.) εντάζει κάποια πράγματα, ναι. Δεν είναι στον απόλυτο έλεγχο μας. (Παιδαγωγός Γ', 43 ετών, Βρεφονηπιοκόμος σε Παιδικό Σταθμό με 20 χρόνια προϋπηρεσίας).

- Και προσπαθούμε πάντα και με το καλό, αλλά και φωνή θα υψώσεις κάποια στιγμή...(Παιδαγωγός Ε', 48 ετών, Νηπιαγωγός με 15 έτη προϋπηρεσίας, σε Νηπιαγωγείο).

- Γιατί κάποια παιδιά, πρέπει να δεις ας πούμε πιο επιθετικά που λέμε, να επιβάλλεις την , ε:: αυτό που θες, την ποινή ας πούμε, με πιο έντονο τρόπο και πιο αυστηρά... όταν επαναλαμβάνεται μία συμπεριφορά η οποία δεν είναι αποδεκτή, όταν παρόλο που έχουν γίνει κάποιες προσπάθειες να εξαλειφθεί, επαναλαμβάνεται χωρίς το παιδί ας πούμε να το αισθάνεται, χωρίς να προσπαθεί να βελτιωθεί. (σε ερώτηση για ποιους λόγους θα θύμωνε με ένα παιδί) (Παιδαγωγός Ε', 42 ετών, Νηπιαγωγός με 19 έτη προϋπηρεσίας , σε Νηπιαγωγείο).

- ... με εκνευρίζει πάρα πολύ, θυμώνω, όταν κάποιο παιδί, ε:: αυτό που λέμε. Είναι επιθετικό... ενώ από μέσα μου είμαι εκτός εαυτού, προσπαθώ, πάω κοντά του, το ακουμπάω στην πλάτη, και το φέρνω κοντά μου και αρχίζουμε και συζητάμε. Προσπαθώντας να διατηρήσω την ψυχραιμία μου... Θυμώνω πάρα πολύ. Θυμώνω και προσπαθώ όταν ηρεμήσω να μπω στη θέση του παιδιού και να καταλάβω, γιατί φέρεται έτσι. (Παιδαγωγός ΣΤ' 53 ετών, Νηπιαγωγός με 31 χρόνια προϋπηρεσία σε Νηπιαγωγείο).

- Ποια συμπεριφορά θα με θύμωνε. Δεν μου αρέσει η επιθετικότητα προς άλλα παιδιά, ε::: δε θέλω να χτυπάνε, να::: μιλάνε άσχημα όπως ακούω άλλα παιδιά... Κακώς για μένα

κάποιες φορές αντιδράω με φωνές, και κάποιες λίγες φορές με τιμωρία... Γιατί είναι καλύτερα να μιλάς στο παιδί. Αλλά δεν έχει πάντα την υπομονή να το κάνεις. (Πατέρας Α', 52 ετών, Ελεύθερος Επαγγελματίας, Δ/θμια Εκπαίδευση – 1 αγόρι 6 ετών).

- Γιατί χτυπάς το παιδί, νιώθεις ότι έχει ξεθυμάνει εσύ, αλλά το παιδί δεν έχει καταλάβει γιατί το χτύπησες. Γι' αυτό. Αλλά, έτσι βγαίνει σε κάποιους γονείς γιατί εντάξει, έχουμε κι εμείς τα νεύρα μας. ((γελάει))... Νομίζω πως μόνο αρνητικά αποτελέσματα μπορεί να έχει αυτό. (Πατέρας Β', 39 ετών, Δημόσιος υπάλληλος, Ανώτατη Εκπαίδευση -παιδιά δίδυμα, αγόρι και κορίτσι 5 ετών).

- όταν ήταν πιο μικρή, όταν είχε πάει στον Παιδικό Σταθμό, που ξέρω εγώ δάγκωνε::: κάποια παιδάκια. Ε::: όταν μιλάς για αυτό το πράγμα και βλέπεις να γίνεται ξανά και ξανά, σίγουρα, θυμώνεις... χρησιμοποιώ δυστυχώς::: μερικές φορές τη λεκτική βία, το μετανιώνω κατευθείαν βέβαια, αλλά είναι πολύ αργά ... (Πατέρας Γ', 38 ετών, Δάσκαλος, Ανώτατη Εκπαίδευση, 2 παιδιά προσχολικής ηλικίας- αγόρι 6 ετών, κορίτσι 4 ετών).

- Δυστυχώς με φωνές (3), χτυπώντας και το χέρι στο τραπέζι, τέτοια....Πολύ. Έτσι; Πολύ. Όταν βγω εκτός ορίων (Σε ερώτηση πώς αντιδρά όταν θυμώσει). (Μητέρα Β', Έμπορος, 33 ετών, Τεχνολογική Εκπαίδευση, παιδί 4 ετών –αγόρι).

- Προσπαθώ να είμαι ήρεμη, να τη συμβουλέψω, να την πάρω με το καλό, ε::: κάποιες φορές θυμώνω, ε::: προσπαθώ να τη βάλω τιμωρία, που δεν την κρατάω πολύ, δεν μπορώ να την κρατήσω πολύ... Θυμώνω. Θυμώνω και της φωνάζω (σε ερώτηση πώς αντιδρά όταν το παιδί δεν την υπακούει) (Μητέρα Γ', Αστυνομικός, 38 ετών, Ανώτατη Εκπαίδευση, 2 παιδιά -κορίτσι 6 ετών-Νηπιαγωγείο, κορίτσι 11 μηνών).

Από τις συνεντεύξεις επίσης προέκυψε ότι η αντιμετώπιση της επιθετικότητας με θυμό και τιμωρητική διάθεση, είτε λεκτικά είτε σωματικά, αυξάνει την επιθετικότητα των παιδιών, τα οποία συνήθως αντεπιτίθενται με τον ίδιο τρόπο είτε απευθείας, είτε υιοθετώντας αντίστοιχες συμπεριφορές μελλοντικά. Τα παιδιά ακόμη κι αν συμμορφωθούν προσωρινά, είναι λόγω φόβου, και συνήθως επαναλαμβάνουν την ίδια συμπεριφορά. Αν και οι γονείς και οι παιδαγωγοί, δηλώνουν ότι η λεκτική και η σωματική τιμωρία αποτελεί λανθασμένη επιλογή αντιμετώπισης τη επιθετικότητας και ότι « η βία φέρνει βία», συχνά προβαίνουν σε αυτές (σπάνια σε σωματική τιμωρία όπως

δηλώνουν οι γονείς, συχνά σε λεκτική και οι γονείς και οι παιδαγωγοί), καθώς δεν μπορούν πάντα να ελέγξουν τα συναισθήματά τους.

- Όχι, βλέπω στα δικά μου τα παιδιά, που το κάνω ((εννοεί σαν μητέρα,)), δεν έχει αποτέλεσμα. Και με χτυπάνε και εκείνα μετά. Οπότε δεν έχει αποτέλεσμα... Αν τους ζορίσεις τόσο πολύ, και τους βάλεις τόσο ας πούμε και το ζορίσεις το παιδάκι και γενικά τα παιδιά, φυσικά θα βγάλει και μια επιθετικότητα. Και μια αντίδραση... Αν είναι πολύ θυμωμένο κι αυτά, μπορεί να το βάλω τιμωρία. (Παιδαγωγός Α', 43 ετών - Βρεφονηπιοκόμος σε Παιδικό Σταθμό με 18 έτη προϋπηρεσίας).

- Σωματική τιμωρία δεν έχω χρησιμοποιήσει στο παιδί το δικό μου, δεν χρησιμοποιώ στον Παιδικό Σταθμό, θεωρώ ότι μπορεί να έχει αντίθετα αποτελέσματα... Μπορεί να πεις ξέρω εγώ «Μην το κάνεις αυτό» και να σε γράψει. Γιατί σε έχει μάθει να φωνάζεις και έχει μάθει να αγνοεί τη φωνή....Γιατί μου είπε ότι τον δέρνει. «Προσπάθησε να μην τον δέρνεις τόσο πολύ. Γιατί τον δέρνεις εσύ στο σπίτι, κάνει διάφορα πράγματα, τον δέρνεις, και έρχεται μετά εδώ και δέρνει τα παιδιά». Της είπα αυτή την πολύ λογική σειρά δηλαδή. Το φαύλο κύκλο. (Παιδαγωγός Β', 50 ετών - Βρεφονηπιοκόμος σε Παιδικό Σταθμό με 25 έτη προϋπηρεσίας).

- ... η βία φέρνει βία... Όταν εγώ συμπεριφέρομαι έτσι στα παιδιά, και πόσο μάλλον από το σπίτι όταν έχει πάρει αυτή τη γραμμή, το συνεχίζουνε. Δηλαδή, δε:: δε βγάζει πουθενά αυτό το πράγμα... Εντάξει, τη φωνή δεν μπορούμε να την ελέγξουμε πάντα η αλήθεια, εκεί νομίζω ότι ξεφεύγουμε, αλλά όσον αφορά τη σωματική και τη λεκτική τιμωρία, θεωρώ ότι ένας παιδαγωγός, δεν πρέπει να προβαίνει σε αυτές τις μορφές... Ναι, αυτό που έλεγα πριν. Ότι το ε::: ότι:: ότι τα παιδιά μιμούνται αυτό που κάνεις. Δηλαδή ότι αν εσύ τους συμπεριφερθείς έτσι, και αυτά θα συμπεριφερθούν με τον ίδιο τρόπο. Είτε σε άλλα παιδιά, είτε μεθαύριο και σε σένα. (Παιδαγωγός Γ', 43 ετών, Βρεφονηπιοκόμος σε Παιδικό Σταθμό με 20 χρόνια προϋπηρεσίας).

- ...και θα το απομονώσεις, δηλαδή αυτό που θα κάνεις δε θα (2), το ακραίο, είναι να το απομονώσουμε απ' τα άλλα τα παιδιά. Αλλά δεν είναι λύση. Δηλαδή δεν το ωφελεί το παιδί... Αντιδρούνε και άσχημα. Δεν το δέχονται.(για επιβολή κυρώσεων)... Απλώς εκδήλωνε σε αυτές τις εκρήξεις, μπορεί να κράταγε πέντε λεπτά, όποιος τύχαινε μπροστά, δηλαδή και εμείς είχαμε φάει πολλές σφαλιάρες... εμείς εν γνώση μας είχαμε επιλέξει,

είχαμε φάει και το ζύλο μας. Ξέσπαγε, αλλά πολύ βίαια, και όποιον έπαιρνε η μπάλα, όποιος βρισκόταν μπροστά του. Δασκάλα ήταν, παιδί ήταν, αλλά πολύ ζύλο... Δε νομίζω ότι προσφέρει η σωματική κάτι. Μπορεί να το σαπίσεις το παιδί στο ζύλο αλλά να μην του δώσεις να καταλάβει τι έκανε... τη χειροτερεύεις την κατάσταση. (Παιδαγωγός Δ', 48 ετών, Νηπιαγωγός με 15 έτη προϋπηρεσίας, σε Νηπιαγωγείο).

... δε συμφωνώ ούτε με τη σωματική μπορώ να πω, ούτε με τη λεκτική... Πιστεύω ότι δεν έχουν αποτέλεσμα και οι δύο ποινές... την ώρα που πας να επιβάλλεις την ποινή (2) και μας έχει τύχει και με λέξεις (για επιθετικότητα προς παιδαγωγό). (Παιδαγωγός Ε', 42 ετών, Νηπιαγωγός με 19 έτη προϋπηρεσίας, σε Νηπιαγωγείο).

- Στη λεκτική:: είμαι:: υπέρ, στη σωματική βία όχι. Ποτέ. Δηλαδή:: από μένα ο Νίκος μία ή δύο φορές, πολύ μικρότερος ε:: ένα δυο στον ποπό. Και τίποτα άλλο. (Πατέρας Α', 52 ετών, Ελεύθερος Επαγγελματίας, Δ/ θμια Εκπαίδευση – 1 αγόρι 6 ετών).

- ... Σωματικής τιμωρίας νομίζω καλά είναι να αποφεύγεται. Αν και το έχω κάνει κι εγώ. Γιατί χτυπάς το παιδί, νιώθεις ότι έχει ξεθυμάνει εσύ, αλλά το παιδί δεν έχει καταλάβει γιατί το χτύπησες. Γι' αυτό. Αλλά, έτσι βγαίνει σε κάποιους γονείς γιατί εντάζει, έχουμε κι εμείς τα νεύρα μας... όταν θυμώσει για κάτι, μπορεί ξέρω εγώ να πάει να πιάσει ένα βάζο της μαμάς και να πει «μαμά θα στο ρίξω κάτω»... Από αντίδραση. Από αντίδραση, σαν να μας πληρώσει με το ίδιο νόμισμα πίσω, ας πούμε... Δηλαδή « Ο πατέρας μου με χτυπάει, δε με κάνει δε με ράνει, ξέρω ότι αυτό είναι κακό, αλλά θα το κάνω για να τον εκδικηθώ» ας πούμε. (Πατέρας Β', 39 ετών, Δημόσιος υπάλληλος, Ανώτατη Εκπαίδευση -παιδιά δίδυμα, αγόρι και κορίτσι 5 ετών).

- Σίγουρα. Θα θυμώσω. Αλλά αν δείξω το θυμό μου αυτή τη στιγμή σίγουρα θα τα κάνω χειρότερα τα πράγματα. Δηλαδή, βία πάνω στη βία είναι:: το τετραγωνίζεις το πράγμα... Η μικρή ίσως επειδή είναι και πιο μικρή ακόμα, χρησιμοποιεί αρκετά το λεκτικό. Δηλαδή φωνάζει. Είναι έτσι :::: ανεβαίνει με τη φωνή της πιο πολύ. Και πολύ σπάνια με::: με σωματική βία. ..Η λογική λέει αυτό που είπαμε και πριν. Ότι όταν απαντάς στη βία με βία, ε::: χειρότερα! Μόνο χειρότερα τα κάνεις. Στα παιδιά. Ειδικά στα παιδιά. (Πατέρας Γ', 38 ετών, Δάσκαλος, Ανώτατη Εκπαίδευση, 2 παιδιά προσχολικής ηλικίας- αγόρι 6 ετών, κορίτσι 4 ετών).

- ...μερικές φορές φωνάζω και εγώ και δεν βγαίνει άκρη ... Φωνάζουν κι αυτά ... Κάνουν το ίδιο. Άμα φωνάζω και τσιρίζω, 'ο μικρός' φωνάζει χωρίς να λέει κάτι, και η μικρή φωνάζει, θυμώνει περισσότερο... Και μετά αρχίζω και φωνάζω. Και δεν βγαίνει άκρη ... Να μιλήσω πρέπει. Το να φωνάζω πάλι δε βγάζω άκρη, γιατί φωνάζω, φωνάζω, φωνάζω, φωνάζουν κι αυτά, και μαθαίνουν να φωνάζουν στο οτιδήποτε μετά θέλουν. Και τσιρίζουν και δε βγάζεις άκρη... Χάνω την υπομονή μου, φωνάζω, δεν με ακούν (.) και θεωρώ ότι αν είμαι καλά και τους μιλήσω ήρεμα, βγάζω μία άκρη. Οι φωνές είναι ένα άδειο κουτί. Δυστυχώς! ... Κάποιοι γονείς, κι εγώ το έχω κάνει, (2) από τον εκνευρισμό κι επειδή δεν ακούν, μπορεί να χτυπήσω κάποιο παιδί... Δεν έχει αποτέλεσμα, απλά φοβούνται για λίγο... Αλλά ο μικρός επειδή είναι και πιο μαγκιά, άμα νευριάσει, μπορεί να σηκώσει το χέρι του (Μητέρα Α', Στρατιωτικός, 34 ετών, Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, 2 παιδιά : αγόρι 3 ετών, κορίτσι 5 ετών).

- Σωματικής δεν συμφωνώ, εγώ τουλάχιστον δεν το έχω κάνει, τώρα εντάζει αν χτυπήσεις μια στον ποπό ας πούμε, δεν νομίζω ότι είναι και μεγάλο πράγμα. Και λεκτικής πάλι δεν είναι σωστό, γιατί αν όπως είπα πριν αν πεις εσύ, αύριο μεθαύριο θα το πει και το παιδί σου. Σίγουρα... Να, γιατί πιστεύω ότι άμα φωνάζεις, θα φωνάζει και το παιδί. Αύριο μεθαύριο... Ε, ή σε χτυπάει ας πούμε συνήθως, ή φωνάζει (σε ερώτηση τι κάνει το παιδί όταν θυμώνει) (Μητέρα Β', Έμπορος, 33 ετών, Τεχνολογική Εκπαίδευση, παιδί 4 ετών – αγόρι).

- Όχι σωματική τιμωρία. Λεκτική, εντάζει κι αυτό με κάποια όρια, (2) αν και δεν μπορούμε να το τηρήσουμε πάντα. Πάντα θα φωνάζουμε, πάντα θα φάνε και καμιά...Όχι δυνατά. (Μητέρα Γ', Αστυνομικός, 38 ετών, Ανώτατη Εκπαίδευση, 2 παιδιά -κορίτσι 6 ετών- Νηπιαγωγείο, κορίτσι 11 μηνών).

4^ο Ερευνητική Υπόθεση. Η αγωνία των γονιών στο ενδεχόμενο να πέσει το παιδί τους θύμα επιθετικότητας είναι τόσο μεγάλη, που εάν έπρεπε να επιλέξουν για τα παιδιά τους το ρόλο θύτη έναντι αυτού του θύματος, θα επέλεγαν αυτόν του θύτη, από φόβο να μην πέσει το παιδί τους θύμα εκφοβισμού.

Η Ερευνητική Υπόθεση επαληθεύτηκε. Οι γονείς εκφράζουν το άγχος τους και την αγωνία τους μπροστά στο ενδεχόμενο το παιδί τους να πέσει θύμα επιθετικής

συμπεριφοράς, είτε σωματικής είτε λεκτικής, και όπως προκύπτει από τις συνεντεύξεις αυτό τους φοβίζει περισσότερο είναι να μην αισθανθούν τα παιδιά τους μειονεκτικά, πληγωθούν και αποκτήσουν ψυχολογικά προβλήματα στο μέλλον. Η ερώτηση που τέθηκε στους γονείς αν θα επέλεγαν το ρόλο του θύτη ή του θύματος για το παιδί τους, φαίνεται να τους προβλημάτισε περισσότερο από όλες και απαντήθηκε μετά από πολύ σκέψη. Βασικό κριτήριο για την απάντησή τους, αποτέλεσε ποια από τις δύο καταστάσεις θα ήταν πιο εύκολο να ξεπεραστεί.

- Σαν θύμα, σημαίνει ότι κάποιος, συνέβη κάτι και του επέβαλε κάτι, και δεν μπορούσε να αντιδράσει. Οπότε σε αυτή τη (πε..) έχεις να λύσεις το θέμα της παρεξήγησης αλλά και του πόνου που έχει δεχθεί εκείνος... Και δεν ξέ.. δεν μπορώ να σκεφτώ τι αντίδραση θα έχει το παιδί αισθανόμενος μειονεκτικά, ότι δέχθηκε κάποια βία. Δηλαδή το είδαν οι φίλοι του ότι τον δείρανε. Άρα «ο Παναγιωτάκης είναι πιο δυνατός από εμένα»... πως ψυχολογικά ίσως τον επηρεάσουν... Ενώ σαν θύμα (.) ((διορθώνει)), σαν θύτης, ε::: έχω την αίσθηση ότι μπορείς να το ξεπεράσεις πολύ πιο εύκολα. Έχεις να κάνεις μόνο με μία ε::: , σε ένα κομμάτι του::: εσωτερικού του κόσμου, ότι:: να μη χρησιμοποιούμε τη βία. (Πατέρας Α', 52 ετών, Ελεύθερος Επαγγελματίας, Δ/θμια Εκπαίδευση – 1 αγόρι 6 ετών).

- Ε, σίγουρα η σκέψη και μόνο αυτού του πράγματος και για τα δυο μου τα παιδιά, όπως και για όλους τους ανθρώπους σίγουρα, ε::: μου είναι φρικτή. (για το ενδεχόμενο να πέσει θύμα επιθετικής συμπεριφοράς)... Πολύ δύσκολο. Σίγουρα δεν θέλω το παιδί μου να είναι θύμα. Ε::: Από την άλλη όμως, δεν θέλω να είναι και θύτης. Αν πρέπει να επιλέξω ένα από αυτά, που πρέπει δηλαδή τώρα έτσι όπως με έχεις στριμώξει... Άμα φτάσω στο απροχώρητο, ναι! Κάπως πρέπει να προφυλαχθεί κι ο άλλος. Ξέρω εγώ! Καθόλου καλό σενάριο ξαναλέω... Ε: Πρέπει να σκεφτώ πόσο χρόνο ή με ποιους τρόπους εγώ θα αναλάβω την επώαση αυτού του πράγματος, δηλαδή τη γιατρεία, δηλαδή είναι θύμα να το γιατρέψω να ξανασταθεί όρθιος. Είναι θύτης, που χρειάζεται πάλι γιατρεία, να::: τον::: πείσω ότι αυτός δεν είναι τρόπος ας πούμε. Ε::: μάλλον θα διαλέξω το δεύτερο... Να είναι θύτης... Σολομώντα θέλει εδώ πέρα! (Πατέρας Γ, 38 ετών, Δάσκαλος, Ανώτατη Εκπαίδευση, 2 παιδιά προσχολικής ηλικίας- αγόρι 6 ετών, κορίτσι 4 ετών).

- Θύτης... Ε ναι. Δεν θα ήθελα να είναι θύμα. Θα ήθελα τουλάχιστον να το κάνει εκείνος ((γελώντας))... Να είναι το θύμα ας πούμε και να έχει αύριο μεθαύριο μπορεί και

πρό....και ψυχολογικό. Το bullying ας πούμε κι αυτά είναι μέσα σ' αυτά τα θέματα. Σε ερώτηση αν την τρομάζει το bullying, απάντησε: Πολύ. Πολύ, πολύ. Πολύ γιατί το έχουν κάνει και τεράστιο (.) όχι ότι δεν είναι... αλλά πάρα πολύ. Είναι ένα από τα θέματα (.) από τα μείζον θέματα που με ενοχλούν ας πούμε για το μωρό. (Μητέρα Β', Έμπορος, 33 ετών, Τεχνολογική Εκπαίδευση, παιδί 4 ετών –αγόρι).

- Θύτης... Γιατί δεν θα ήθελα να ήτανε πάντα από κάτω. Θέλω να είναι από πάνω. ((γελάει)) Θέλω να είναι::: να έχει πιο πολύ δυναμισμό. Δεν θέλω να την πατάνε... Τη θέλω πιο δυναμική. Θυμώνω να::: Θυμώνω με κάτι τέτοια. Δεν θα ήθελα να πέσει θύμα επιθετικής συμπεριφοράς, ε::: και πολλές φορές της το λέω και θυμωμένα της εξηγώ θυμωμένα, ότι πρέπει να είναι πιο::: αντιδραστική ... Ναι, γιατί μπορεί και να επηρεάσει και την ψυχολογία της, μπορεί αύριο μεθαύριο να έχει κάποια ψυχολογικά θέματα, ναι. Θέλω να τη φοβούνται και όχι να φοβάται. (Μητέρα Γ', Αστυνομικός, 38 ετών, Ανώτατη Εκπαίδευση, 2 παιδιά -κορίτσι 6 ετών-Νηπιαγωγείο, κορίτσι 11 μηνών).

Οι γονείς που επέλεξαν το ρόλο του θύματος για το παιδί τους δεν έδειξαν τόσο σίγουροι για αυτή την επιλογή, στην οποία έθεσαν την προϋπόθεση να τους ενημερώνει το παιδί τους για τα προβλήματα του, ώστε να μπορούν να το βοηθήσουν:

- Νομίζω είναι πιο εύκολο. Θύτης νομίζω είναι πρόβλημα κάποιας συμπεριφοράς ενός παιδιού. Δηλαδή αν χτυπήσει, αν βρίζει, αν σε μεγαλύτερες ηλικίες κλέβει, αν οτιδήποτε, έχεις πρόβλημα να αλλάξεις κάποια συμπεριφορά. Το θύμα είναι να προστατέψεις το παιδί από τέτοιες συμπεριφορές. Και νομίζω ότι είναι πιο εύκολο το να το προστατεύσεις από το να αλλάξεις τη συμπεριφορά του παιδιού. Οπότε **ίσως** θα επέλεγα θύμα αλλά με, με την, με την **προϋπόθεση**, το ξέρω ότι είναι ιδανικό σενάριο να σου μιλάει το παιδί, και να στο λέει. : Δεν θα ήθελα να το παίρνει μέσα του, να στεναχωριέται και να έχει άλλα μετά ξέρω εγώ. (Πατέρας Γ', 39 ετών, Δημόσιος υπάλληλος, Ανώτατη Εκπαίδευση -παιδιά δίδυμα, αγόρι και κορίτσι 5 ετών).

Βασικό κριτήριο και εδώ, ήταν ποια από τις δύο συμπεριφορές θα ήταν πιο εύκολο να βοηθηθεί και να ξεπεραστεί:

- Είναι δύσκολη ερώτηση... Ίσως όταν, όταν είναι επιθετικό το μωρό, δύσκολα θα το βγάλεις από εκεί. Από αυτόν τον κύκλο, γιατί νομίζω είναι φαύλος κύκλος. Δηλαδή θα το κάνει, θα το ζανακάνει, θα το ζανακάνει, δύσκολα θα βγει από αυτό. Ενώ όταν τις τρώει,

κάποια στιγμή, μπορείς να (2), να βρεις κάποια λύση, για να μην κάθεται και τις τρώει... Όχι γιατί η επιθετικότητα δύσκολα κόβεται, νομίζω. (Μητέρα Α', Στρατιωτικός, 34 ετών, Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, 2 παιδιά : αγόρι 3 ετών , κορίτσι 5 ετών).

Ακόμη όμως και όταν ο γονιός επιλέγει το ρόλο του θύματος, και συμβουλεύει το παιδί να απευθύνεται στη δασκάλα, αντί να απαντά με επιθετικότητα, μπροστά στο ενδεχόμενο το παιδί να μένει ανυπεράσπιστο, καταλήγει να του προτείνει να απαντά με στη βία με βία.

- Λέω θα πηγαίνεις να το λες στη δασκάλα. Δεν θα αφήνεις να σε χτυπάνε. Αλλά δεν θα χτυπάς εσύ. Πρώτα θα το λες στη δασκάλα. Εντάξει, άμα η δασκάλα δεν αντιδρά (.) δώσε και εσύ μια . Τι να κάνει... Ε τι θα κάνω, θα πω στο μωρό «κάτσε εκεί να τις τρως»; Δε γίνεται. (Μητέρα Α', Στρατιωτικός, 34 ετών, Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, 2 παιδιά : αγόρι 3 ετών , κορίτσι 5 ετών).

Όπως προκύπτει από τις συνεντεύξεις, αποτελεί συνήθης τακτική κάποιοι γονείς να συστήνουν στα παιδιά τους να απαντούν **στη βία με βία**, από το φόβο τους να μην γίνουν τα παιδιά τους θύματα. Η συγκεκριμένη προτροπή αναφέρεται συχνά ως η έσχατη συμβουλή που θα δώσει ο γονιός στο παιδί του, ως αναπόφευκτο κακό, προκειμένου την αποφυγή θυματοποίησης του. Αυτό προκύπτει και από την εμπειρία των παιδαγωγών, αλλά και από τους ίδιους τους γονείς.

- Σίγουρα το τελευταίο θα ήταν που θα του έλεγα «ανταπέδωσε κι εσύ με τον ίδιο τρόπο». Όλα αυτά βέβαια μπορεί να γίνουν με μια γραμμικότητα. Δηλαδή, ίσως φτάσω κι εγώ όπως έχουν φτάσει διάφοροι φίλοι ας πούμε κ.τ.λ. ή οι γονείς που βλέπω από τη δουλειά, να καταλήγουν στο ότι «Βάρα κι εσύ, αφού δεν υπάρχει άλλη :::: τέτοιο. Έχεις δοκιμάσει το ένα έχεις δοκιμάσει το άλλο, θα καταλήξεις κι εσύ σε αυτό». Χωρίς να (.). Δηλαδή άμα το κάνω αυτό το πράγμα σίγουρα δεν θα είμαι περήφανος για τον εαυτό μου, αλλά μπορεί και να το κάνω... το συναίσθημα, το συναίσθημα σίγουρα δεν θέλει κανείς το παιδί του να πονάει. Με οποιοδήποτε τρόπο. Δεν είμαστε τώρα και::: τέτοιο. Όποτε τι να πω! Να κοπανήσει; Φοβερό! (Πατέρας Γ, 38 ετών, Δάσκαλος, Ανώτατη Εκπαίδευση, 2 παιδιά προσχολικής ηλικίας- αγόρι 6 ετών, κορίτσι 4 ετών).

- Και μου έχει πει ο μπαμπάς ότι «εγώ λέει την έβαζα και έδερνε στο τέλος. Γιατί –λέει- μου είχαν σπάσει τα νεύρα. Ερχόταν κι έκλαιγε ότι την χτυπούσαν». (Μητέρα Α', Στρατιωτικός, 34 ετών, Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, 2 παιδιά : αγόρι 3 ετών , κορίτσι 5 ετών).

- ... έχω ακούσει γονείς που λένε «Χτύπα κι εσύ», το οποίο είναι μεγάλη σαχλαμάρα κατά τη γνώμη... Το έχουν πει αυτό, ε::: μπροστά σε μένα, όχι μπροστά στα άλλα τα παιδιά. Δηλαδή αν φύγει ένα παιδάκι χτυπημένο, μπορεί ο γονιός να πει «Και τι έκανες, γιατί δεν σήκωσες κι εσύ το χέρι σου;» ((το λέει μιμούμενη αντρική θυμωμένη φωνή))(Παιδαγωγός Β', 50 ετών - Βρεφονηπιοκόμος σε Παιδικό Σταθμό με 25 έτη προϋπηρεσίας).

- Υπάρχουν όμως γονείς που δίνουν την εξής οδηγία: « Όταν σε χτυπάνε θα χτυπάς»... Μου το έχουν πει παιδάκια. « Ο μπαμπάς μου, μου είπε αυτό»... μερικοί είναι αυτό που σου λέω. Λένε «Ότι σου κάνουν να το κάνεις κι εσύ». Οφθαλμός αντί οφθαλμού. «Σε χτύπησαν, να χτυπήσεις». (Παιδαγωγός Γ', 43 ετών, Βρεφονηπιοκόμος σε Παιδικό Σταθμό με 20 χρόνια προϋπηρεσίας).

- ... μερικοί παρακινούν τα παιδιά τους να χτυπάνε κι αυτά, οπότε έχουμε... «Τον χτύπησα γιατί έτσι μου 'πε ο μπαμπάς μου και η μαμά και πρέπει κι εγώ να αρχίσω να χτυπώάλλοι προσπαθούν να τα πείσουν ότι με την επιθετικότητα θα λυθεί το πρόβλημα, οπότε «γίνε κι εσύ επιθετικός, εφόσον σε χτυπάνε»... ..(Παιδαγωγός Ε', 42 ετών, Νηπιαγωγός με 19 έτη προϋπηρεσίας , σε Νηπιαγωγείο).

Ακόμη και στις περιπτώσεις που ο γονιός δηλώνει κατηγορηματικά την αντίθεσή του στο να απαντήσει το παιδί του με βία στη βία, η επιθετική πράξη ως απάντηση σε επιθετική πράξη δεν κατακρίνεται καθώς χαρακτηρίζεται ως αμυντική.

- Η αλήθεια, ότι για να επιτεθεί κάποιος ένα μωρό, δεν νομίζω ότι το κάνει και χωρίς λόγο. Άρα αυτό σημαίνει ότι αμύνεται... Δεν είναι επιθετικότητα, όταν αμύνεται. Και όταν ζητάει βοήθεια από τη δασκάλα, η δασκάλα ή ο δάσκαλος δεν δίνει βοήθεια. Δεν θεωρώ ότι είναι επιθετικότητα αυτό. Είναι μία άμυνα... Δεν μπορεί να κάθεται να της παίρνουν τα πράγματα, να την κοροϊδεύουν και αυτή να κάθεται. Ή αυτός. (Μητέρα Α', Στρατιωτικός, 34 ετών, Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, 2 παιδιά : αγόρι 3 ετών , κορίτσι 5 ετών).

- Όχι σίγουρα με βία... Θετικά δεν νομίζω ότι υπάρχουν στην επιθετικότητα. Μόνο, μόνο αν (.) μόνο ας πούμε θετικό (.) αν τυχόν και χτυπάει ο άλλος, χτυπάει,, χτυπάει και δε γίνεται πια τίποτα και πρέπει μόνος του να ξεκαθαρίσει , για να (.) για να (.) ε, για τον εαυτό του... Να αμυνθεί. Για άμυνα μόνο. (Μητέρα Β', Έμπορος, 33 ετών, Τεχνολογική Εκπαίδευση, παιδί 4 ετών –αγόρι)

- ... Όσες φορές έχει αντιδράσει με βία, υπήρχε συγκεκριμένος λόγος. Α::: ένα παράδειγμα είναι ότι έπαιζε κάποτε μέσα στην τάξη με άλλα παιδιά, έφτιαχνε κάτι και κάποιο άλλο παιδί πήγε και του χάλασε το παιχνίδι... Αυτό μέσα στη σχολική χρονιά τη φετινή έγινε δύο φορές (αναφέρεται σε επιθετική συμπεριφορά του παιδιού του). Να πω την αλήθεια. Αλλά και στις δυο φορές ε::: το δίκιο ήταν με εκείνον... Δεν είναι σωστή συμπεριφορά η επιθετική, απλώς ε::: τη χωρίζω σε κάποιες μορφές, δηλαδή ε::: αν κάποιος τον παρενοχλήσει, αμυντική και::: διεκδικητική. (Πατέρας Α', 52 ετών, Ελεύθερος Επαγγελματίας, Δ/ θμια Εκπαίδευση – 1 αγόρι 6 ετών).

Σε κάποιες περιπτώσεις οι γονείς συστήνουν στα παιδιά τους την επιθετικότητα γιατί πιστεύουν ότι με αυτό τον τρόπο ενδυναμώνουν το παιδί τους και μειώνουν τις πιθανότητες να γίνει θύμα μελλοντικά.

- Γονείς που έχουν και αυτοί βίαιη συμπεριφορά, είτε λεκτική είτε (2) και σωματική καμιά φορά προς τα παιδιά, ε::: γονείς που παρακινούν τα παιδιά τους να έχουν αυτή τη συμπεριφορά γιατί πιστεύουν ότι έτσι θα καθιερωθούν μέσα στην τάξη, σε έναν ηγετικό ρόλο.....(Παιδαγωγός Ε', 42 ετών, Νηπιαγωγός με 19 έτη προϋπηρεσίας , σε Νηπιαγωγείο).

- Υπάρχουν γονείς που όταν τους πούμε κάτι, ότι τα παιδιά τους χτύπησαν κάποιο παιδάκι ή κάνουν κάτι που δεν πρέπει, λένε, κάποιος μπαμπάδες ειδικά, «Μα έτσι τον μεγάλωσα εγώ το γιο μου. Θέλω να είναι τσαμπουκάς. Γιατί έτσι επιβιώνεις»...Το λένε σε μας. Ναι, ναι, ναι, ναι. Το ίδιο και κάποιες μαμάδες. Και μας μιλάνε και λίγο::: άσχημα. Του στυλ «Τι ζόρι τραβάς εσύ; Εμείς έτσι θέλουμε να μεγαλώνει, γιατί μόνο έτσι θα επιβιώσει». , αυτό που λένε συνήθως δηλαδή, «Χτύπα, σπρώξε, να φαίνεσαι ότι είσαι εσύ ο δυνατός, για να::: μη σου πάρουν τον αέρα οι άλλοι». (Παιδαγωγός ΣΤ', 53 ετών, Νηπιαγωγός με 31 χρόνια προϋπηρεσία σε Νηπιαγωγείο).

5^ο Ερευνητική Υπόθεση. Η ποιότητα της συνεργασίας μεταξύ γονέων και παιδαγωγών στο ζήτημα της επιθετικότητας, αποτελεί σπουδαίο παράγοντα στην εξέλιξη της πορείας του φαινόμενου και μπορεί είτε να οδηγήσει σε δημιουργική επίλυση προς όφελος του παιδιού, είτε να αποτελέσει αιτία αντιπαράθεσης μεταξύ των δύο πλευρών (είτε το παιδί είναι θύτης είτε είναι θύμα).

Η Ερευνητική Υπόθεση επαληθεύτηκε. Παιδαγωγοί και γονείς τόνισαν τη σημασία της καλής συνεργασίας αλλά και γενικότερα της ποιότητας της σχέσης που αναπτύσσουν μεταξύ τους, στο θέμα της επιθετικότητας, με κύριο ζητούμενο την ανάπτυξη εμπιστοσύνης, και αναφέρθηκαν παραδείγματα που η συνεργασία λειτούργησε θετικά στην επίλυση τυχόν προβλημάτων που είχαν παρουσιαστεί.

- Έμπαινε μέσα στον Παιδικό Σταθμό, και βάραιγε όλα τα παιδιά. Κι έκανα μια συζήτηση με τη μαμά... , Της είπα αυτή την πολύ λογική σειρά δηλαδή. Το φαύλο κύκλο. Είχε διαφορά το παιδί. (Παιδαγωγός Β', 50 ετών, Βρεφονηπιοκόμος σε Παιδικό Σταθμό με 25 έτη προϋπηρεσίας).

- Μετά ακολούθησαν κάποιες συζητήσεις, έκανα και μία συζήτηση τώρα τελευταία με τους γονείς, με ενδιαφέρον να τους ρωτήσω αν αισθάνονται ότι έχει ωφεληθεί το παιδί από τον Παιδικό Σταθμό. Αν βλέπουν κάποια διαφορά σε κάποιο τομέα και μου είπαν ότι έχει γίνει πιο ήρεμη και πιο συνεργάσιμη, είναι ένα κοριτσάκι. Και::: πραγματικά λέω «Ευχαριστώ, με ανακουφίζει αυτό που λέτε». .(Παιδαγωγός Β', 50 ετών, Βρεφονηπιοκόμος σε Παιδικό Σταθμό με 25 έτη προϋπηρεσίας).

- Πολύ σημαντικό, γιατί όταν έχει έρθει κοντά με έναν άνθρωπο, μπορείς να του πεις πιο εύκολα κάποια πράγματα, και είναι πιο εύκολο να τα δεχθεί, και να σου πει κι εκείνος άμα προκύψει κάτι, ε::: δηλαδή πρέπει να υπάρχει μια άλφα οικειότητα και μια...Κοίταξε, σίγουρα μπορεί να βοηθήσει. (Σε ερώτηση αν μπορεί να βοηθήσει η καλή συνεργασία με το γονιό). Αλλά είναι και ανάλογα την περίπτωση. Δηλαδή, είναι και (.) μπορεί να τύχει σε μια ακραία περίπτωση που δε θα βοηθήσει. Αλλά συνήθως θεωρώ ότι βοηθάει. Συνήθως θεωρώ ότι βοηθάει. (Παιδαγωγός Γ', 43 ετών, Βρεφονηπιοκόμος σε Παιδικό Σταθμό με 20 χρόνια Προϋπηρεσίας).

- έχουμε και κάποια παιδιά που περνάν κάποια διαζύγια , κάποια (2) αλλά αυτά νομίζω είναι πιο διαχειρίσιμες καταστάσεις. Γιατί κατανοούν και οι γονείς και υπάρχει μια

συζήτηση...Έχεις μια συνεργασία... (Παιδαγωγός Δ', 48 ετών, Νηπιαγωγός με 15 έτη προϋπηρεσίας, σε Νηπιαγωγείο).

- κάποιιοι γονεΐς καταλαβαΐνουν , κατανοοΐν και συνεργαζόμαστε και κρατάμε κοινή γραμμή, οπότε υπάρχει και ένα αποτέλεσμα. (Παιδαγωγός Στ', 53 ετών, Νηπιαγωγός με 31 χρόνια προϋπηρεσία σε Νηπιαγωγείο).

- σίγουρα ήμουν από τους πρώτους που έλαβα γνώση, και από την πλευρά του παιδιού αλλά και από την πλευρά των δασκάλων. Δηλαδή, κάποιες αναφορές υπήρξαν. Πάρα πού καλή. Πάρα πολύ καλή, και πολύ βασική, γι' αυτό (σε ερώτηση για ποιότητα συνεργασίας με την παιδαγωγό) ... Βασικότατη. Ο εκπαιδευτικός είναι 9 μήνες με το παιδί σου, ένα εξάωρο τη μέρα. Δηλαδή είναι::: αμέσως μετά από το γονιό είναι ::: , αυτό το πράγμα. Είναι πολύ βασικό. Το διαπαιδαγωγεί, κυριολεκτικά δηλαδή. (Πατέρας Γ', 38 ετών, Δάσκαλος, Ανώτατη Εκπαίδευση, 2 παιδιά προσχολικής ηλικίας- αγόρι 6 ετών, κορίτσι 4 ετών)

- είχε χτυπήσει ο μικρός (εννοεί κάποιο άλλο παιδί) και μου το είπε η δασκάλα, με φώναζε, το συζητήσαμε, μου είπε ότι πρέπει να το κόψουμε ας πούμε κι αυτά, και λύθηκε το θέμα δηλαδή... Ίσα ίσα χάρηκα που το έκανε, γιατί αυτό δείχνει ότι ενδιαφέρονται και για τα παιδιά που έχουν εκεί. Και ότι δεν το κάνουν μόνο σαν επάγγελμα. (Εμπορος, 33 ετών, Τεχνολογική Εκπαίδευση, παιδί 4 ετών –αγόρι).

Βασικό κριτήριο για να επιτευχθεί μια καλή συνεργασία, αποτελεί σύμφωνα με τους παιδαγωγούς το είδος και η καλή πρόθεση του γονέα. Όπως υποστηρίζουν, υπάρχουν γονεΐς που κατανοοΐν ότι σε ένα χώρο με πολλά παιδιά, είναι αναπόφευκτο να δημιουργηθούν περιστατικά επιθετικότητας, τα οποία η παιδαγωγός δεν είναι πάντα σε θέση να προλάβει. Από την άλλη, υπάρχουν γονεΐς που όταν το παιδί τους πέφτει θύμα επιθετικότητας δυσανασχετούν ακόμη και όταν το συμβάν είναι αμελητέο.

- είναι δύο ταχυτήτων οι γονεΐς. Η μία περίπτωση είναι αυτοί που θα πουν «πω πω τι σου έκανε, σε χτύπησε, ποιος είναι αυτός, γιατί σε χτύπησε» και τέτοια, και εκεί ο γονιός θα νιώσει θυμό και θα πει «Ποιος χτύπησε το παιδί μου;», και οι άλλοι γονεΐς που θα πουν ότι «κοίταξε να δεις, είσαι σε ένα σχολείο, υπάρχουν κι άλλα παιδιά, και θα σε χτυπήσουν κι εσύ θα χτυπήσεις ...» ... Κάποιοι είναι αδιάφοροι, κάποιοι προβληματίζονται, κι αυτοί που προβληματίζονται θα πάνε στο σπίτι και θα το κουβεντιάσουν με το παιδί... Ή μπορεί και

- Σίγουρα ενοχλούνται, σίγουρα δεν τους αρέσει, έρχονται και μας το λένε, ε:: σε περίπτωση που γίνει κάτι που δεν το έχουμε αντιληφθεί εμείς, γιατί έχουμε και πολλά παιδιά... μας το λένε με ωραίο τρόπο, καλά δε μιλάνε βέβαια για ακραίες περιπτώσεις που μπορεί ένα παιδί, κάποιο παιδί να το χτυπήσει πάρα πολύ άσχημα, εκεί ναι. Θα 'ρθει ο γονιός και θα μας κάνει και παράπονο, και «Γιατί δεν το πρόσεξες» απευθυνόμενοι σε μας, «Γιατί δεν το είδες;» ε:::: κάποιες φορές όταν το χτύπημα είναι μεγάλο, κι αυτοί παρεκτρέπονται... (Παιδαγωγός Στ', 53 ετών, Νηπιαγωγός με 31 χρόνια προϋπηρεσία σε Νηπιαγωγείο).

- Χτύπησαν ένα παιδάκι, το έσπρωξαν, χτύπησε στο κεφάλι του, πίσω, που, ήμασταν μπροστά κι εγώ και η συναδέλφισσα στο περιστατικό, αλλά ήταν σε κάποια απόσταση που δεν προλαβαίναμε να κάνουμε τίποτα. Δε χρειάστηκε ράμματα, απλά χτύπησε αρκετά. Και έτρεξε πολύ λίγο αίμα. Εκεί ήρθε πράγματι ο γονιός και δε μας μίλησε τόσο καλά, αλλά μετά από κάποιες μέρες, ζήτησε συγγνώμη, γιατί είπε ότι «Να μες στον πανικό μου, στην αγωνία μου, μες στο φόβο μου, είπα κάτι που δεν έπρεπε». (Παιδαγωγός Στ', 53 ετών, Νηπιαγωγός με 31 χρόνια προϋπηρεσία σε Νηπιαγωγείο).

Από την άλλη, στις περιπτώσεις που οι γονείς των παιδιών που είναι θύτες, δεν αποδέχονται ότι το παιδί τους παρουσιάζει επιθετική συμπεριφορά και εθελουφλούν, το πρόβλημα είτε διαιωνίζεται, είτε οξύνεται.

- Επίσης είναι και το (2), η συνεργασία με τους γονείς (.) είναι γονείς που δεν αποδέχονται. Δηλαδή ότι και να τους πεις, κι αυτό νομίζω είναι εις βάρος του παιδιού... Φέτος, ναι έχουμε ένα, δηλαδή δεν έχουμε καμία επαφή με τους γονείς Αλλά γενικώς δεν υπάρχει συνεργασία με τους γονείς ώστε να μπορέσουμε εμείς να επέμβουμε κατά κάποιο τρόπο, να βελτιώσουμε την συμπεριφορά του παιδιού... Τα συγκεκριμένα παιδιά που δεν υπάρχει συνεργασία ή που δε (.) με τους γονείς, για να μπορέσεις να επηρεάσεις πιο βαθιά τέλος πάντων και να αλλάξεις τη συμπεριφορά...(Παιδαγωγός Δ', 48 ετών, Νηπιαγωγός με 15 έτη προϋπηρεσίας, σε Νηπιαγωγείο).

- Ο άλλος που σου είπα για παράδειγμα γελούσε. Έτσι; Όχι, οι περισσότεροι δε γελάνε. Δεν θα το έλεγα. Αλλά εγώ παράδειγμα περιμένο ένα γονιό όταν φεύγει το παιδί και με ρωτάει πώς πήγε και λέμε ότι «Σήμερα έκανε πολλές τρέλες» ή κάτι, ε::; Εγώ αν ήμουν γονιός, εκείνη την ώρα θα έκανα μία σύσταση στο παιδί, μπροστά στο δάσκαλο. Όχι να το

περνούσα στο ντούκου και να έφενγα χωρίς να δώσω καμία σημασία. Κάποιοι το κάνουνε. Κάποιοι το κάνουνε. Υπάρχουν διάφορες κατηγορίες δηλαδή γονιών. Άλλος θα συμφωνήσει με το δάσκαλο και θα πει κι εκείνος ότι δεν συμπεριφερόμαστε έτσι, ότι, ότι.... Άλλοι θα κάνουν ότι δεν το ακούσανε, άλλο θα γελάσουνε, ε::::: ναι. (Παιδαγωγός Γ', 43 ετών, Βρεφονηπιοκόμος σε Παιδικό Σταθμό με 20 χρόνια προϋπηρεσίας).

- Όπως είπαμε γονείς που έχουν κι αυτοί κάποιο (1) είτε θέμα συμπεριφοράς, είτε γνωρίζουν ότι το παιδί έχει κάποια θέματα, και προσπαθούν είτε να τα παραβλέψουν, να τα αγνοήσουν για να περάσει η χρονιά, να::: πάμε στο Δημοτικό, να αλλάξει η κατάσταση, ε::: είτε θέλουν να τα παραβλέψουν, να τα αγνοήσουν, φοβούνται μήπως τους παροτρύνεις να επισκεφτούν κάποιον ειδικό, γιατί δεν είμαστε και ειδικοί, οπότε καλύτερα ας μην το κουβεντιάσουμε. (Παιδαγωγός Ε', 42 ετών, Νηπιαγωγός με 19 έτη προϋπηρεσίας, σε Νηπιαγωγείο).

- Πιστεύω ότι δεν το χειρίζονται σωστά οι περισσότεροι γονείς. Αυτοί που έχουν επιθετικά παιδιά, ναι μεν κατά βάθος ξέρουν τι κάνουν τα παιδιά τους, αλλά από θέμα εγωισμού ε::: δεν το παραδέχονται σε εμάς, αλλά και στα παιδιά τους. (Παιδαγωγός Στ', 53 ετών, Νηπιαγωγός με 31 χρόνια προϋπηρεσία σε Νηπιαγωγείο).

Βασική θέση των παιδαγωγών αποτελεί η υποχρέωση να ενημερώνουν τους γονείς για γεγονότα επιθετικής συμπεριφοράς των παιδιών τους ούτως ώστε από κοινού να αντιμετωπίσουν το ζήτημα, αλλά και για να είναι οι γονείς γνώστες της εικόνας που παρουσιάζει το παιδί στο σχολείο. Η ενημέρωση αυτή απαιτεί ειδικό χειρισμό από τις παιδαγωγούς για αποφυγή συγκρούσεων, καθώς όπως υποστηρίζουν οι παιδαγωγοί, οι γονείς με παιδιά που παρουσιάζουν επιθετικότητα, παρουσιάζουν δυσκολία στο να δεχθούν το γεγονός, επιρρίπτουν ευθύνες στην παιδαγωγό και πολλές φορές αντιμετωπίζουν το θέμα με επιθετικότητα προς τις παιδαγωγούς, οδηγώντας σε σύγκρουση τα δύο μέρη.

- Αυτός που έχει το παιδί θύτη, θεωρώ υποχρέωσή μου να τον ενημερώσω ότι το παιδί του είναι επιθετικό. (Παιδαγωγός Α', 43 ετών - Βρεφονηπιοκόμος σε Παιδικό Σταθμό με 18 έτη προϋπηρεσίας).

- εντάξει, δεν αρέσει σε κανέναν αυτό, γι' αυτό κι εγώ προσπαθώ να το κάνω πάντα::: απαλά, έτσι:: γλυκά:::, ε::: να ρωτήσω (.) πρώτα, πρώτα ρωτάω «Πώς είναι το παιδί στο

σπίτι; Πώς είναι η συμπεριφορά του στο σπίτι;» Ρωτάω, ξεκινάω από εκεί, να δω τι θα μου πουν, και πάνω σ' αυτό, να πατήσω και να πω «Εδώ παρουσιάζει αυτό. Ξέρω ότι είναι δύσκολο αυτό, αλλά οφείλω να σας πω πώς περνάει εδώ πέρα και πώς περνάνε τα άλλα τα παιδιά, κι αν μπορούμε να κάνουμε κάτι, για να το βελτιώσουμε». (Παιδαγωγός Β', 50 ετών, Βρεφονηπιοκόμος σε Παιδικό Σταθμό με 25 έτη προϋπηρεσίας).

- Να γιατί αρκετές φορές, όταν ένα παιδί είναι πάρα πολύ επιθετικό κι αυτά, εγώ φροντίζω να ενημερώνω γιατί αν δεν έχεις πει και τίποτα, άλλο να λες ότι «Ναι, αλλά εσάς το δικό σας το παιδί όπως σας έχω πει κάνει αυτά τα πράγματα. Ε, μία φορά, λογικό και αναμενόμενο να βρεθεί στην αντίπερα όχθη»... Είμαστε οι πρώτοι που θα εντοπίσουμε το θεματάκι σε εισαγωγικά, που έχει το παιδί, γι' αυτό γινόμαστε και πιο κακοί εμείς. Εντάξει εγώ θεωρώ ότι ο παιδαγωγός πρέπει να τα λέει όλα. Είτε κακό είτε καλό. Δεν μπορεί να σου λέει μόνο τα καλά... Και εντάξει, και θα πεις και στο γονιό π.χ. αυτή την περίπτωση, και θα γελάει κι ο γονιός. Μου έχει τύχει και λέω «Γιατί άραγε έγινε το παιδί έτσι;». Και λέω στο μπαμπά εκείνη την ώρα «Τώρα δεν γελάμε, μαλώνουμε». Δεν μπορεί να σου λέω εγώ ξέρω εγώ μια ακραία συμπεριφορά του παιδιού σου κι εσύ να γελάς. Μπροστά στο παιδί σου. (Παιδαγωγός Γ', 43 ετών, Βρεφονηπιοκόμος σε Παιδικό Σταθμό με 20 χρόνια Προϋπηρεσίας).

- Και η μαμά αντέδρασε πολύ άσχημα. Λέει «και ποια είσαι εσύ, που θα μου πεις πως θα μεγαλώσω το παιδί μου». Λέω «ότι θες κάνε, από τη στιγμή που παρεμποδίζει εδώ το έργο μας και μπορεί να γίνει ζημιά μες το σχολείο, έχουμε κάθε δικαίωμα να παρέμβουμε»... στην αρχή μου επιτέθηκε και μένα πολύ έντονα. Δηλαδή από το τηλέφωνο γίναμε, έλεγα εγώ ... μου επιτέθηκε άσχημα... η άμυνά της ήταν η επίθεση... Όταν πήρα εγώ και της είπα και μου επιτέθηκε, την επόμενη ημέρα δεν ήρθε στο σχολείο το παιδί. Πήρε το παιδί και πήγε στη σύμβουλο για να καταδώσει εμένα... Με τους γονείς όμως 'θυμώνω'. Και το εκφράζω δηλαδή.. Ε ναι! Άμα δεν κατανοεί ο άλλος! Δηλαδή του λες κάτι, και το λες για να βοηθήσεις το παιδί του, και είναι τρία πουλάκια κάθονται ... Όχι δεν ενδιαφέρονται, είναι στον κόσμο τους. Καμιά φορά είναι και γονείς... είναι χειρότεροι απ' τα παιδιά. Πιο ανώριμοι είναι οι γονείς από τα παιδιά. Δεν είναι...(Παιδαγωγός Δ', 48 ετών, Νηπιαγωγός με 15 έτη προϋπηρεσίας, σε Νηπιαγωγείο).

Μεγάλη δυσχέρεια να συνεργαστούν με τις παιδαγωγούς φαίνεται να παρουσιάζουν οι γονείς των παιδιών με επιθετική συμπεριφορά, οι οποίοι δεν αποδέχονται εύκολα το πρόβλημα, ώστε να προσπαθήσουν από κοινού αρχικά να εντοπίσουν τα αίτια της επιθετικότητας και στη συνέχεια να βοηθήσουν το παιδί να το ξεπεράσει. Οι παιδαγωγοί αυτό το αποδίδουν είτε στο αίσθημα ενοχής που αισθάνονται οι γονείς οι οποίοι το χρεώνονται ως προσωπική αποτυχία, είτε στο γεγονός ότι θίγονται καθώς πιστεύουν ότι θεωρούνται ανεπαρκείς στο γονεϊκό τους ρόλο. Επίσης πολλοί γονείς μπορεί να θεωρήσουν ότι το παιδί τους χαρακτηρίζεται ως «προβληματικό». Και οι ίδιοι οι γονείς όμως που ενημερώθηκαν έστω και για περιστασιακή επιθετική συμπεριφορά του παιδιού τους, δήλωσαν ότι αισθάνθηκαν άσχημα όταν αυτό συνέβη.

- *Γιατί δεν αρέσει σε κανέναν να::: , βασικά θεωρείται πρόβλημα. Δηλαδή, ο γονιός όταν θα του πεις αυτό το πράγμα, **θα το εισπράξει σαν παράπονο** και σαν πρόβλημα του παιδιού του, και κανένας δε θέλει το παιδί του να έχει πρόβλημα, να' ναι **προβληματικό**. ... Νομίζω ότι υποσυνείδητα αισθάνονται έτσι οι γονείς. Σε κανέναν δεν αρέσει. Αισθάνονται ότι είναι υπεύθυνοι κατά κάποιο τρόπο για το παιδί τους, που είναι λογικό αυτό το πράγμα, οπότε πρέπει να βρεις ένα τρόπο ήπιο να το πεις, ότι δυσκολεύεσαι... (Παιδαγωγός Β', 50 ετών, Βρεφονηπιοκόμος σε Παιδικό Σταθμό με 25 έτη προϋπηρεσίας).*

- *Ένα παιδί δηλαδή που είναι πάρα πολύ επιθετικό, θα δεις το γονιό που δε θα το δεχθεί φυσικά. Δε δέχεται , ότι το παιδί του τα προκαλεί όλα αυτά, και το υπερασπίζεται. (Παιδαγωγός Γ', 43 ετών, Βρεφονηπιοκόμος σε Παιδικό Σταθμό με 20 χρόνια Προϋπηρεσίας).*

- *... βέβαια αρνητικοί είναι οι γονείς των παιδιών που έχουν το μεγάλο πρόβλημα σε εισαγωγικά. Που ξέρουν ότι κάτι υπάρχει, και συνήθως **αποφεύγουν να συζητήσουν**. (Παιδαγωγός Ε', 42 ετών, Νηπιαγωγός με 19 έτη προϋπηρεσίας , σε Νηπιαγωγείο).*

- *Και επειδή συχνά στο νηπιαγωγείο μας 3-4 φορές το χρόνο καλούμε ψυχολόγο, και λογοθεραπεύτρια και::: το κάνουμε για να βοηθήσουμε τους γονείς, να ενημερωθούν για κάποια τέτοια περιστατικά, οι γονείς που έχουν επιθετικά παιδιά, που ξέρουν το πρόβλημα, δεν έρχονται στις συγκεντρώσεις αυτές. Δηλαδή κατά βάθος το ξέρουν και δεν θέλουν να*

έρθουν για να ακούσουν. (Παιδαγωγός Στ', 53 ετών, Νηπιαγωγός με 31 χρόνια προϋπηρεσία σε Νηπιαγωγείο).

- **Αισθάνθηκα πολύ άσχημα.** Ε::: Την πρώτη φορά για να μην κρυφτώ, έχασα τη γη κάτω από τα πόδια. Ίσως γιατί και η δασκάλα ήταν γνωστή, ε::: δεν πίστευα ποτέ ότι ο Νίκος θα γινόταν επιθετικός... Μου το ανέφερε η δασκάλα, αισθάνθηκα πολύ άσχημα, δεν ήξερα πώς να αντιδράσω. (Πατέρας Α', 52 ετών, Ελεύθερος Επαγγελματίας, Δ/ θμια Εκπαίδευση – 1 αγόρι 6 ετών).

- **ήταν πολύ::: σοκ για μας** να μας πούνε οι δασκάλες της ότι δαγκώνει τα παιδάκια, οπότε το χειριστήκαμε κατάλληλα και το σταμάτησε κιόλας δηλαδή. (Πατέρας Γ', 38 ετών, Δάσκαλος, Ανώτατη Εκπαίδευση, 2 παιδιά προσχολικής ηλικίας- αγόρι 6 ετών, κορίτσι 4 ετών).

- Μια φορά έδωσε σφαλιάρα η Όλγα σε ένα κοριτσάκι. Δεν ξέρω γιατί. Νευρίασε λέει, εκνευρίστηκε και την έδωσε μία σφαλιάρα... **Ε, ντράπηκα.** Εντάξει! Τι να κάνω; (Μητέρα Α', Στρατιωτικός, 34 ετών, Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, 2 παιδιά : αγόρι 3 ετών, κορίτσι 5 ετών).

Σε γενικές γραμμές οι γονείς που ερωτήθηκαν αν θεωρούν για την αντιμετώπιση της επιθετικότητας από τις παιδαγωγούς, δήλωσαν ευχαριστημένοι από την ποιότητα της συνεργασίας τους, αν και σε μία περίπτωση ο γονέας δήλωσε ότι υπάρχουν και παιδαγωγοί που αντιμετωπίζουν το ζήτημα καθαρά «δημοσιοϋπαλληλικά», δηλαδή απλά αναφέρουν το γεγονός χωρίς να μεριμνούν για τη λύση του προβλήματος. Σε υποθετική ερώτηση για το ενδεχόμενο ανεπαρκούς συνεργασίας, δήλωσαν ότι θα προχωρούσαν σε πιο δραστικές λύσεις.

- **Δημοσιοϋπαλληλικά ((χαμογελώντας))....** Να λύσουμε το πρόβλημα αυτή την ώρα, να περάσει η κακιά στιγμή και φύγαμε παρακάτω. Πέρασε η μέρα... Δηλαδή δεν κάθεται ο εκπαιδευτικός πολλές φορές να λύσει το πρόβλημα του παιδιού, πλην εξαιρέσεων... λύνουμε αυτή την ώρα το πρόβλημα αλλά δεν βλέπουμε ότι αυτό το παιδί είναι επιθετικό. Να το βοηθήσουμε να λύσει το πρόβλημα της επιθετικότητας (.) γιατί είναι επιθετικό; Τι έγινε; Παρά (.) γι' αυτό λέω ότι είναι καθαρά δημοσιοϋπαλληλικό. Ο δημόσιος υπάλληλος πηγαίνει, δουλεύω 8.00 – 3.00, ((χτυπάει τα χέρια σαν να λέει τέλος)) τελειώσαμε, φύγαμε, ήρθε καινούρια μέρα, ήρθε 15 του μηνός πληρώθηκα, έφυγα... Και αναφορά (.) συνήθως

οι εκπαιδευτικοί το αναφέρουν στους γονείς και λύστε το εσείς.... Κά... κάποιος (3) εκπαιδευτικοί, μπαίνουν στο τριπάκι και... ασχολούνται, κάποιος, όπως είπα προηγουμένως...Με δύο δασκάλες είμαι υπερευχαριστημένος. Ασχολούνται με τα παιδιά. Με την τρίτη όχι. Δεν ασχολείται . (Πατέρας Α΄, 52 ετών, Ελεύθερος Επαγγελματίας, Δ/θμια Εκπαίδευση – 1 αγόρι 6 ετών).

- Τότε θα πήγαινα και εγώ στη Διεύθυνση. Ή στη δασκάλα, ή στη Διευθύντρια, κάπου για να δώσουν μια (.) να δούμε τι θα γίνει. ...Και δε βγάζω άκρη με τους δασκάλους; (σε ερώτηση το παιδί πέφτει θύμα επιθετικότητας και δεν προστατεύεται από την παιδαγωγό) Νόμος ... Δικηγόρο, θα πάω κάπου. Δεν υπάρχει περίπτωση να το αφήσω. (Στρατιωτικός, 34 ετών , Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, 2 παιδιά : αγόρι 3 ετών , κορίτσι 5 ετών).

- Ναι εκεί, αν δω ότι γίνεται επανειλημμένα. Όχι τώρα μία φορά. Εντάξει. Αν γίνεται επανειλημμένα... Που να δημιουργεί πρόβλημα στο παιδί μου, εκεί θα παρέμβω και είτε θα (.) θα μιλήσω εγώ και αν πάλι δεν γίνει κάτι, μπορεί και να αλλάξω και σχολείο γι' αυτό το λόγο. (Εμπορος, 33 ετών, Τεχνολογική Εκπαίδευση, παιδί 4 ετών –αγόρι).

6^η Ερευνητική Υπόθεση. Αν και η επιθετικότητα μπορεί να έχει θετικό πρόσημο (π.χ. μπορεί να αποτελεί τρόπο αντίστασης και αντίδρασης στην αδικία), οι ενήλικες προσπαθούν να την καταστείλουν, με στόχο την υπακοή του παιδιού.

Η Ερευνητική Υπόθεση απορρίφθηκε. Και οι γονείς αλλά και οι παιδαγωγοί δήλωσαν την κατηγορηματική τους αντίθεση στην πλήρη υπακοή και πειθαρχία ενός παιδιού. Όπως υποστήριξαν, η υπακοή μπορεί να αποτελεί μια συμπεριφορά που να εξυπηρετεί τους ίδιους στην καθημερινότητα τους, είτε στον οικογενειακό είτε στον επαγγελματικό χώρο, αλλά το υπάκουο παιδί αρχικά παραγκωνίζεται λόγω της σιωπηλής παρουσίας του και συχνά αδικείται λόγω της μειωμένης δυναμικότητας του. Βασική αρνητική συνέπεια αυτής της πλήρους υποταγής του υπάκουου παιδιού, αποτελεί η έλλειψη αλληλεπίδρασης με τον ενήλικα, που μπορεί να οδηγήσει σε δημιουργικές σχέσεις. Χαρακτηρισμός που επαναλαμβάνεται στην πλειοψηφία των συνεντεύξεων είναι το παιδί «ρομποτάκι», το παιδί δηλαδή που υπακούει αδιαμαρτύρητα στις εντολές των ενηλίκων, ως μια ανεπιθύμητη εικόνα και κατάσταση για το παιδί.

- Και πολύ έτσι, χαμηλών τόνων, ε νομίζω ότι εκεί (.) δεν (.) χάνει κάποια πράγματα. Ενώ αν διεκδικεί, αν ζητάει, ότι «ξέρεις κάτι κυρία, εγώ θέλω να κάνω ένα ήλιο», ας πούμε και αφήσει τη φαντασία του, αυτό είναι καλύτερο... Βέβαια και δεν είναι και τόσο ωραίο και να το καπελώνεις τόσο, συνέχεια. Γιατί αυτό μπορεί να είναι πολύ υπάκουο , αλλά το καπελώνεις κι εσύ... Όχι καλό για τη δασκάλα, αλλά για την προσωπικότητα του παιδιού (σε ερώτηση αν μπορεί να είναι θετή η επιθετικότητα όταν αποτελεί μέρος της αντίδρασης σε λάθος του ενήλικα)... Θα πει «Κυρία εμείς θέλουμε να παίζουμε! Δεν μπορούμε! Βαρεθήκαμε»... ότι μπορεί να διεκδικήσει πράγματα (Παιδαγωγός Α΄, 43 ετών
- Βρεφονηπιοκόμος σε Παιδικό Σταθμό με 18 έτη προϋπηρεσίας).

- Κοίταξε κι εγώ υπάκουο παιδί ήμουνα. Πολύ υπάκουο παιδί ήμουνα. Υπάκουο παιδί. Πάρα πολύ. Οπότε, εντάζει. Φυσικά και τα συμπαθώ, δεν το συζητάμε ((γελάει)). Είναι τα ήσυχα παιδιά της τάξης. Ξέρεις ... Εντάζει, ανάλογα και σε τι βαθμό είναι υπάκουο. Όταν βλέπεις ένα παιδάκι στρατιωτάκι, το οποίο δεν κουνιέται άμα δεν του πεις εσύ σήκω, και δεν σηκώνεται από την καρέκλα, άμα δεν παίρνει πρωτοβουλίες άμα εσύ δεν του πεις κάτι, ε αυτό καταντάει άσχημο, κακό για το παιδί. Αν είναι ένα παιδί υπάκουο στα φυσιολογικά όρια, αυτό είναι το ιδανικό, για μένα. (Παιδαγωγός Γ΄, 43 ετών, Βρεφονηπιοκόμος σε Παιδικό Σταθμό με 20 χρόνια προϋπηρεσίας).

- Ε δεν είναι καλό κι αυτό (για υπάκουο παιδί) Να πω και του στραβού το δίκιο. Και τα ζωηρά είναι η αδυναμία μου... Γιατί ασχολιόμαστε πιο πολύ μαζί τους, ((σαν να ψάχνει το λόγο)), γιατί (.) τα ζωηρά σε τραβάνε ... Δηλαδή το παιδί που (.), έχει παιδί που περνάς όλη τη χρονιά και λες... περνάς και δεν ασχολείσαι καθόλου μαζί του ... Μειονέκτημα είναι. Και για μας! Και για μένα, εγώ κι αυτό το σκέφτομαι, ούτε (.) εγώ νομίζω και εμείς φταιμε... Αλληλεπίδραση μηδέν... Ούτε πήρα, ούτε πήρε...(Παιδαγωγός Δ΄, 48 ετών, Νηπιαγωγός με 15 έτη προϋπηρεσίας, σε Νηπιαγωγείο).

- ... μερικές φορές τα παιδιά που είναι χαμηλής αυτοεκτίμησης και αυτοπεποίθησης, μερικές φορές αν αντιδράσουν επιθετικά, όχι να πάνε να χτυπήσουν, αλλά ακόμη και λεκτικά, αυτό το «Άσε με» ή «Άντε παράτα με», μπορώ να πω ότι 2-3 φορές το έχω επιβραβεύσει. Γιατί σε ένα παιδί πολύ κλειστό που καταπιέζεται, και δέχεται έτσι τις παρατηρήσεις και τα σχόλια των άλλων, μερικές φορές επιβραβεύεις τέτοια αντίδραση. Ότι

«Εντάξει, καλά έκανε κι εσύ και εκτονώθηκες, και μίλησε, και προστάτεψες τον εαυτό σου». (Παιδαγωγός Ε', 42 ετών, Νηπιαγωγός με 19 έτη προϋπηρεσίας, σε Νηπιαγωγείο).

- Έντονη προσωπικότητα. Έντονη προσωπικότητα. Αν δεν υπακούει στις υποδείξεις του γονιού, εμένα μου αρέσει αυτό και το θεωρώ ότι το παιδί θέλει να πάει και ένα βήμα παραπέρα, γιατί θέλει να το δει, να ψάξει, να (.) και θεωρώ ότι είναι μια έντονη προσωπικότητα. Ένα παιδί τώρα που είναι χαμηλών τόνων και υπακούει με.. αμέσως στους γονείς (2) είναι ίσως ένα παιδί που δεν θέλει να το ψάξει παρακάτω, θέλει να μείνει εκεί στο οικογενειακό κλίμα, χωρίς να δει παρακάτω τι υπάρχει... Εντάξει, άμα ακούνε τα πάντα, είναι :: ρομποτάκια. Ε::: θέλω να αντιδράνε, (3) θέλω να αντιδράνε γιατί σημαίνει ότι σκέφτονται και επεξεργάζονται πράγματα. Γιατί όσες φορές θα αντιδράνε, προβάλλουν και κάποια επιχειρήματα, τα οποία δε σου κρύβω κάποιες φορές έχουν και νόημα ας πούμε. (Πατέρας Β', 39 ετών, Δημόσιος υπάλληλος, Ανώτατη Εκπαίδευση -παιδιά δίδυμα, αγόρι και κορίτσι 5 ετών).

- Το υπάκουο παιδί, μπορεί να έχει και το μειονέκτημα να πηγαίνει μια ζωή με την πεπατημένη. Και να μην μπαίνει σε πεδία αναζήτησης. Οπότε θα προτιμούσα ένα πιο πολύ αντιδραστικό παιδί. Παρόλο που είναι πιο δύσκολο. Αλλά νομίζω ότι είναι και (.) θεωρώ ότι είναι και πιο έξυπνα. Γιατί τα αντιδραστικά παιδιά, σου προβάλλουν και επιχειρήματα. Το παιδί άμα είναι όλο «εντάξει μπαμπά», [ούτε μπαίνει στη διαδικασία να σκεφτεί, ούτε να σου απαντήσει, και είναι και θέμα κοινωνικοποίησης ίσως. Περαιτέρω κοινωνικοποίησης... Προσπαθούν να στηρίζουν τα θέλω τους με την αντίδραση, και κάποιες φορές έχω κάνει και πίσω (Πατέρας Β', 39 ετών, Δημόσιος υπάλληλος, Ανώτατη Εκπαίδευση -παιδιά δίδυμα, αγόρι και κορίτσι 5 ετών).

- Τα υπάκουα παιδιά εξυπηρετούν πάρα πολύ ((γελάει)) βραχυπρόθεσμα, αλλά μακροπρόθεσμα εμένα μου βγάζουν ένα ερωτηματικό. Είναι όπως λέγαμε πριν για την πειθαρχία. Δηλαδή ένα (.) τα (.) στη φύση του παιδιού είναι και η ανυπακοή. Τα παιδιά μεγαλώνουνε άναρχα. Είναι άναρχα δηλαδή. Πριν να αρχίσουνε κάπου να συνειδητοποιούνε τον εαυτό τους ας πούμε, και μετά τους γύρω τους, είναι άναρχα... πολλές φορές η πειθαρχία στερεί και την αυτενέργεια και την πρωτοβουλία κ.τ.λ., πράγματα τα οποία σίγουρα πρέπει να υπάρχουνε. Και σε ένα παιδί και σε έναν άνθρωπο γενικότερα. Ανεξαρτήτου ηλικίας... και στην τάξη και στο σπίτι, ε:::;, όλες αυτές οι μικροδιαφωνίες

μας εξελίσσουν. Αν μη τι άλλο ρε παιδί μου. Γιατί κι εγώ μαθαίνω από τα παιδιά. (Πατέρας Γ', 38 ετών, Δάσκαλος, Ανώτατη Εκπαίδευση, 2 παιδιά προσχολικής ηλικίας- αγόρι 6 ετών, κορίτσι 4 ετών).

- ... με αντιδραστική (6), όταν δεν (.) κάποιο , προφανώς ε::: δεν ακούει ποτέ κανέναν. Κάνει αυτό που θέλει πάντα εκείνο. Το υπάκουο, όταν είναι κάποιο πιο συνεσταλμένο, ε::::: όταν δεν έχει τόσο δική του γνώμη και κρέμεται από τη γνώμη των άλλων... Τη θέλω πιο δυναμική. Θυμώνω να::: Θυμώνω με κάτι τέτοια. και πολλές φορές της το λέω και θυμωμένα της εξηγώ θυμωμένα, ότι πρέπει να είναι πιο::: αντιδραστική. (Μητέρα Γ', Αστυνομικός, 38 ετών, Ανώτατη Εκπαίδευση, 2 παιδιά -κορίτσι 6 ετών-Νηπιαγωγείο, κορίτσι 11 μηνών).

Όπως τονίζουν οι συμμετέχοντες συχνά η συμμόρφωση είναι αποτέλεσμα φόβου του παιδιού προς την εξουσία του ενήλικα και μειωμένης ανάπτυξης της προσωπικότητας.

- Τα θαυμάζω σε κάποιες, αυτό, ότι έχουν καταφέρει οι γονείς, να έχουν κάνει τα παιδιά τους να είναι υπάκουα. Απλώς δεν ξέρω αν αυτό γίνεται, γιατί έχει επιβληθεί είτε προηγουμένως βία ή τα έχουν φτάσει στο σημείο να είναι στρατιωτάκια και να μην έχουνε (.) αναπτύξει τη δικιά τους προσωπικότητα και να ((η λέξη δεν ακούγεται καθαρά)) (.) επειδή δεν το ξέρω αυτό το πράγμα εγώ τουλάχιστον στο δικό μου προτιμώ να έχω αντιδράσεις και να είναι ελεύθερος, παρά να είναι στρατιωτάκι υπάκουος... Στο υπάκουο θα ήμουν πολύ πιο προβληματισμένος ... **ένα υπάκουο παιδί μπορεί να έχει μέσα του το φόβο. Και πρέπει να τον βγάλεις.** (Πατέρας Α', 52 ετών, Ελεύθερος Επαγγελματίας, Δ/θμια Εκπαίδευση – 1 αγόρι 6 ετών).

- Παλιά οι γονείς μου, ήταν πολύ πιο σκληροί, από ότι είμαστε εγώ με τη Μαρία τώρα. Καμία σχέση. Δηλαδή θυμάμαι έπεφτε ο πατέρας μου για ύπνο και λίγο να χτύπαγες τα πόδια σου, σηκώνόταν επάνω έξαλλος, ας πούμε. Το μεσημέρι , και τις τρώγαμε, και άρα αναγκαζόσουν και πήγαινες με τις μύτες. **Από φόβο, από φόβο πειθαρχούσαμε.** Τώρα, εντάξει, είμαστε και νέα γενιά γονέων... μπορεί να είναι υπάκουο από φόβο λεκτικής τιμωρίας ή χειρονακτικής (Πατέρας Β', 39 ετών, Δημόσιος υπάλληλος, Ανώτατη Εκπαίδευση -παιδιά δίδυμα, αγόρι και κορίτσι 5 ετών).

- Ναι, εκείνον τον φοβάται πιο πολύ (σε ερώτηση αν «ακούει καλύτερα τον μπαμπά της»... **Εκείνον τον φοβάται πιο πολύ και τον ακούει πιο πολύ...** σε μένα που δε με φοβάται

τόσο, και που της φωνάζω, πάλι θα τα ζανακάνει. Δεν έχει αποτέλεσμα. Στον μπαμπά της (.) εκείνη την ώρα μπορεί να φοβάται, κι όταν πάει να (.) όταν τον ζαναδεί θυμωμένο πάλι θα φοβηθεί. Εκεί μπορεί να έχει και λίγο περισσότερο αποτέλεσμα. (Μητέρα Γ', Αστυνομικός, 38 ετών, Ανώτατη Εκπαίδευση, 2 παιδιά -κορίτσι 6 ετών-Νηπιαγωγείο, κορίτσι 11 μηνών).

Γενικά από τις συνεντεύξεις προκύπτει ότι η πλειοψηφία των ενηλίκων θεωρεί πιο υγιή και φυσιολογική συμπεριφορά την ανυπακοή στα παιδιά, ενώ η πλήρης υπακοή φαίνεται να προβληματίζει, καθώς θεωρείται ότι σε αυτή την περίπτωση το παιδί καταπιέζει τα συναισθήματά του και την προσωπικότητά του, γεγονός που πιθανόν να οδηγήσει σε άλλα προβλήματα στο μέλλον.

- Υπάρχει και η άλλη άποψη, που μπορεί να τα δέχεται όλα και να μη μιλάει που θεωρώ ότι μεγάλο πρόβλημα εκεί, πιο μεγάλο ακόμα απ' το να είναι ένα παιδί επιθετικό. Το επιθετικό παιδί εκτονώνεται... Και είναι πολύ πιο υγιές, από ένα παιδί που δεν εκτονώνει τίποτα. ... Εκτονώνει τον πόνο του, το θυμό του, την απογοήτευσή του, τα εκτονώνει... Δεν μου αρέσει ένα παιδί που είναι σαν ρομποτάκι... Το υπάκουο είναι ένα παιδάκι που είναι εντελώς υποταγμένο, ας πούμε. Δεν υπάρχουν πολλά τέτοια παιδιά, αλλά θεωρώ ότι δεν είναι υγιές το να μην αντιδράει καθόλου. (Παιδαγωγός Β', 50 ετών, Βρεφονηπιοκόμος σε Παιδικό Σταθμό με 25 έτη προϋπηρεσίας).

- Ε, ναι πιστεύω ότι μερικές φορές είναι όπως είπα και πριν χαμηλή αυτοεκτίμηση και αυτοπεποίθηση. Και προσπαθώ να τονώσω την προσωπικότητά τους. Το εγώ τους. Να δω δηλαδή γιατί είναι τόσο ήσυχα, γιατί δεν αντιδρούν κάποιες φορές... Δεν είναι το τέλειο. Όχι. Γιατί θέλω να έχουν προσωπική γνώμη, να συμμετέχουν, να έχουν ενέργεια... (Παιδαγωγός Ε', 42 ετών, Νηπιαγωγός με 19 έτη προϋπηρεσίας, σε Νηπιαγωγείο).

- Το δυναμικό παιδί (σε ερώτηση ποια συμπεριφορά θεωρεί πιο υγιή)... Όχι στρατιωτάκι. Να αναπτύσσει την προσωπικότητά του... (Πατέρας Α', 52 ετών, Ελεύθερος Επαγγελματίας, Δ/θμια Εκπαίδευση – 1 αγόρι 6 ετών).

- Τελείως υπάκουα το θεωρώ πρόβλημα. Δεν έχει ενδιαφέρον, έτσι; ((γελάει))... Στην αρχή είναι καλό, γιατί δείχνει καλά δείγματα το παιδί, ο γονιός είναι πιο ήσυχος, τώρα μετά πως θα γυρίσει στο μέλλον...(Πατέρας Β', 39 ετών, Δημόσιος υπάλληλος, Ανώτατη Εκπαίδευση -παιδιά δίδυμα, αγόρι και κορίτσι 5 ετών).

- ... εμένα το υπάκουο μου έχει πιο αρνητικό πρόσημο::: μακροπρόθεσμα ... Πρέπει να μας ανησυχεί κι αυτό. Πώς είναι δυνατό ας πούμε να είναι::: δε (.) ένα παιδί υπάκουο δεν είναι απαραίτητα ένα καλό παιδί. Να λέμε «Αχ, τι καλό παιδί!» Δεν είναι καλό παιδί. Είναι ένα υπάκουο παιδί. Όπως λέει η λέξη. Και το υπάκουο έχει και το «υπό» μέσα. (Πατέρας Γ', 38 ετών, Δάσκαλος, Ανώτατη Εκπαίδευση, 2 παιδιά προσχολικής ηλικίας- αγόρι 6 ετών, κορίτσι 4 ετών).

- Πόσο πια υπάκουο να είναι ένα μωρό. Θα έχει πρόβλημα. Δεν γίνεται να είναι υπάκουο. Τόσο πολύ. Η είναι πολύ αγαθιάρικο, δεν ξέρω... Πρέπει να είναι λίγο ζύπνιο, να παίρνει λίγο μπρος, γιατί να έχω ένα μωρό και να είναι σε ένα καναπέ σε μια γωνιά, πρόβλημα έχει. Δεν εξηγείται. (Μητέρα Α', Στρατιωτικός, 34 ετών, Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, 2 παιδιά : αγόρι 3 ετών, κορίτσι 5 ετών).

Όλοι οι συμμετέχοντες δηλώνουν ότι τα παιδιά πρέπει να αντιδρούν σε περίπτωση που αδικούνται είτε από τους συνομήλικους, είτε από τους ενήλικες και να διεκδικούν το δικό τους δυναμικά. Ακόμη και δύο εξ αυτών που υποστήριζαν ότι η υπακοή αποτελεί ιδανική κατάσταση για ένα παιδί χωρίς αρνητικά στοιχεία, στο θέμα της περίπτωσης να αδικηθούν, εξέφρασαν την άποψη ότι τα παιδιά πρέπει να αντιδρούν, αλλά όχι με επιθετικότητα.

- Όταν αδικείται. Να το πει... Όχι απόλυτα πειθαρχημένα, και αυτό δεν τους κάνει καλό. Μερικές φορές γυρίζει πίσω και βγαίνει μια αντίδραση. Μου το κάνει εμένα ο Γαβριήλ. Και προσπαθώ να τον πειθαρχήσω ας πούμε και μου βγάζει ένα αρνητισμό... Η εκεί, σε αυτή την περίπτωση η δασκάλα πρέπει να πάρει ένα μήνυμα....Εκεί είναι θετικό. (Παιδαγωγός Α', 43 ετών - Βρεφονηπιοκόμος σε Παιδικό Σταθμό με 18 έτη προϋπηρεσίας).

- Το να διαπραγματεύεσαι διαρκώς, μέσα από τη συνεργασία και να τα βρίσκεις. Όχι να κάνεις πάντα ότι σου λένε οι άλλοι. Γι' αυτό θεωρώ πιο::: ιδιότητα το να είσαι συνεργάσιμος πιο πολύτιμη από το να είσαι υπάκουος... Θα πρέπει να μιλάει, να το συζητήσει, να πει «Σε αυτή την περίπτωση εγώ αδικήθηκα» και να προσπαθήσει να βρει το δικό του. (Παιδαγωγός Β', 50 ετών, Βρεφονηπιοκόμος σε Παιδικό Σταθμό με 25 έτη προϋπηρεσίας).

- Πρέπει να αντιδράσει για μένα. Πρέπει να αντιδράσει. Δεν μπορεί. Δηλαδή όταν βλέπεις μια αδικία, εγώ κιόλας είμαι άνθρωπος ο οποίος, την αδικία και για ξένο θα την υπερασπιστώ ως πούμε. Δεν μπορώ να μη μιλήσω. Θα μιλήσω. Φυσικά, πρέπει να αντιδράσει. Απλά πρέπει να αντιδράσει με ένα τρόπο ε::: λογικό. (Παιδαγωγός Γ', 43 ετών, Βρεφονηπιοκόμος σε Παιδικό Σταθμό με 20 χρόνια προϋπηρεσίας).

- Ότι πρέπει να διεκδικεί την (.), δηλαδή άμα αδικηθείς τότε και να το καταλαβαίνεις και να διεκδικείς αυτό που πρέπει. Γιατί εγώ το βιώνω και σαν (2) δηλαδή δεν πρέπει να (), το βιώνω και σαν προσωπικότητα. Αλλά, να το διεκδικείς με όμορφο τρόπο. Δηλαδή να βάζεις τα όριά σου, και να καλύπτεις το (2), να μάθει το μωρό από μικρό να καλύπτει τον εαυτό του, να μην αφήνει τον άλλο να τον πατάει. Με τίποτα. (Παιδαγωγός Δ', 48 ετών, Νηπιαγωγός με 15 έτη προϋπηρεσίας, σε Νηπιαγωγείο).

- Πιστεύω και προσπαθώ να το ενθαρρύνω να λέει τη γνώμη του. Να υπερασπίζεται αυτό που σκέφτεται. Ή αν αισθάνεται αδικημένο να το πει. Ότι «Έπρεπε να γίνει έτσι». (Παιδαγωγός Ε', 42 ετών, Νηπιαγωγός με 19 έτη προϋπηρεσίας, σε Νηπιαγωγείο).

- ... τα υπάκουα ε::: πιστεύω ότι σε όλες τις βαθμίδες που θα ακολουθήσουν μετά, και στο Δημοτικό θα είναι κερδισμένα και στο Γυμνάσιο, και στο Λύκειο, ε::: γιατί, ε::: το να υπακούν σε κάποιους κανόνες και να κάνουν τη δουλειά τους είναι γι' αυτά και τρόπος ζωής, και θα προχωρήσουν και θα εξελιχθούν... Αρκεί να μη φτάνουμε στο άλλο άκρο, να είναι, μαλθακά ως το πούμε, και να γίνονται υποχείρια στα παιδιά, τα επιθετικά, τα πιο ε, ναι.... Να διεκδικεί το δίκιο του. Αυτό ναι. Με ήρεμο και ωραίο τρόπο, να λέει αυτό που πιστεύει, και εννοείται όχι να τα δέχεται όλα. Ακόμα κι αυτά που νιώθει ότι δεν είναι σωστά. ... Να αντιδρά. (Παιδαγωγός Στ', 53 ετών, Νηπιαγωγός με 31 χρόνια προϋπηρεσία σε Νηπιαγωγείο).

- Διεκδικώντας το δίκιο του αλλά όχι με βία. Διεκδικούμε το δίκιο μας, αλλά όχι με βία. Θα παραπονεθούμε στους μεγαλύτερους, θα το διεκδικήσουμε, να μη μείνει (.) μέχρι τέλους. (Πατέρας Α', 52 ετών, Ελεύθερος Επαγγελματίας, Δ/θμια Εκπαίδευση – 1 αγόρι 6 ετών).

- Σίγουρα πρέπει να:::, ορθώνουν το ανάστημά τους, να θυμώνουνε, γιατί η αδικία είναι πάρα πολύ άσχημο πράγμα, να το βιώνεις, και πόσο μάλλον να το βιώνεις και να το ξαναβιώνεις. Οπότε θα τα ήθελα να είναι:::, να θυμώνουνε και μετά::: να τον δείχνουν το θυμό τους με ένα τρόπο::: όχι προσβλητικό προς τον άλλο, αλλά νομίζω ότι πιο

προσβλητικό προς τους εαυτούς τους θα ήταν να μη θυμώνανε και να το δεχόντουσαν αυτό. Απλά. Τα παιδιά, και όλοι οι άνθρωποι, πρέπει να είναι::: όταν αδικούνται να το ερευνούν αυτό το πράγμα. Δηλαδή να σηκώνεται ο άλλος και να λέει «Γιατί μου συμβαίνει αυτό το πράγμα. Δεν μου αρέσει» Οπότε να, υπάρχει ένας διάλογος. (Πατέρας Γ', 38 ετών, Δάσκαλος, Ανώτατη Εκπαίδευση, 2 παιδιά προσχολικής ηλικίας- αγόρι 6 ετών, κορίτσι 4 ετών).

- Πιστεύω ότι αυτά τα παιδιά που είναι υπάκουα είναι ξεκάθαρα μεγαλωμένα από σωστές οικογένειες. Και ότι από περιβάλλον (2) καλό, χωρίς εντάσεις, χωρίς μαλώματα (3), κι από, από οικογένεια που έχουνε ήθος (2) και που είναι δεμένοι σαν οικογένεια. Και δεν υπάρχουν προβλήματα ας πούμε. Όχι δεν νομίζω ότι είναι αρνητικό να είναι υπάκουο. Δηλαδή, τι πιο καλό είναι να σε ακούει το παιδί που έχεις; Δε νομίζω ότι έχει αρνητικό αυτό... . στην αδικία, ναι. Εντάξει. Αλλά και πάλι. Υπάρχουν (.) ας πούμε όχι να χτυπήσει ή να, να βρίσει ας πούμε τη δασκάλα ή τον καθένα που θα τον αδικήσει. Απλά να μιλήσει... (Μητέρα Β', Έμπορος, 33 ετών, Τεχνολογική Εκπαίδευση, παιδί 4 ετών –αγόρι).

- ... χαίρομαι όταν υπακούν, γιατί είναι και πιο συζητήσιμα με τους γονείς, ε::: εντάξει, θα ήθελα να ήταν και η δικιά μου πιο υπάκουη...Να μιλήσει κι αυτή έντονα. Να τον μαλώσει. Να απαιτήσει. Να πει ότι «Δεν θα με κάνεις ότι θες εσύ... Θα κάνω αυτό που θέλω εγώ». Να γίνει και κείνη λίγο πιο ... θέλω να κρίνει το σωστό. Δε θέλω να κάνει κάτι που της λένε οι άλλοι ενώ δεν πρέπει... να μιλήσει, να φωνάζει, να απαιτήσει....(Μητέρα Γ', Αστυνομικός, 38 ετών, Ανώτατη Εκπαίδευση, 2 παιδιά -κορίτσι 6 ετών-Νηπιαγωγείο, κορίτσι 11 μηνών).

Στην πλειοψηφία τους οι συμμετέχοντες αναφέρθηκαν σε μια πολύ σημαντική παράμετρο της εκδήλωσης της επιθετικότητας από τα παιδιά. Αυτή της εκτόνωσης και εξωτερίκευσης των συναισθημάτων των παιδιών. Οι ενήλικες αναγνώρισαν ως θετική συνέπεια το γεγονός ότι ένα παιδί που δεν καταπιέζει τα συναισθήματα του

- Κοίταξε, ένα θετικό στοιχείο, είναι ότι αυτό το παιδί δεν τα κρατάει μέσα του να γυρίζει μπούμερανγκ σε κείνο, και τα εξωτερικεύει. Βέβαια θα μπορούσε το θυμό του να τον εξωτερικεύσει κι αλλιώς... Αυτό το θετικό βρίσκω. Ότι δηλαδή αυτό το παιδί δεν τα κρατάει μέσα του και εκδηλώνεται (Παιδαγωγός Γ', 43 ετών, Βρεφονηπιοκόμος σε Παιδικό Σταθμό με 20 χρόνια προϋπηρεσίας).

- Γιατί σε ένα παιδί πολύ κλειστό που καταπιέζεται, και δέχεται έτσι τις παρατηρήσεις και τα σχόλια των άλλων, μερικές φορές επιβραβεύεις τέτοια αντίδραση. Ότι «Εντάξει, καλά έκανε κι εσύ και εκτονώθηκες, και μίλησε, και προστάτεψες τον εαυτό σου». (Παιδαγωγός Ε', 42 ετών, Νηπιαγωγός με 19 έτη προϋπηρεσίας, σε Νηπιαγωγείο).

- Σίγουρα είναι παιδιά τα οποία έχουν ένταση μέσα τους, όπως έχουν όλα τα παιδιά, ε::: όλα τα ανήλικα παιδιά, και οι ενήλικες σαφώς, μια ένταση ανθρώπινη, η οποία διοχετεύεται ... σίγουρα νομίζω οι άνθρωποι πρέπει να θυμώνουνε. Δεν είναι, δηλαδή δεν είναι κάτι αφύσικο... . Αν όμως αυτό το θυμό, τον αποθηκεύεις κάπου και μετά μπορεί να τον βγάλεις μαζί με ένα άλλο που μπορεί να αποκτήσεις και γίνει διπλάσιος, τότε σίγουρα αυτό είναι λάθος. Το να τα καταπίνεις δηλαδή και να μην τα εξωτερικεύεις. (Πατέρας Γ', 38 ετών, Δάσκαλος, Ανώτατη Εκπαίδευση, 2 παιδιά προσχολικής ηλικίας- αγόρι 6 ετών, κορίτσι 4 ετών).

7^η Ερευνητική Υπόθεση. Τα ΜΜΕ αποτελούν βασικό παράγοντα στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του παιδιού και μπορούν να λειτουργήσουν είτε αρνητικά, είτε θετικά, ανάλογα με τα προγράμματα που επιτρέπονται και επιλέγονται από τον ενήλικα για το παιδί. Παρόλα αυτά χρησιμοποιούνται συχνά από τους γονείς ως μέσο απασχόλησης των παιδιών, ως πιο ασφαλής λύση, ελλείψει άλλων επιλογών.

Η Ερευνητική Υπόθεση επαληθεύτηκε. Σύμφωνα με τους συμμετέχοντες, τα ΜΜΕ αποτελούν βασικό παράγοντα στη διαμόρφωση της προσωπικότητας των παιδιών και μπορούν να επηρεάσουν είτε θετικά είτε αρνητικά, ανάλογα με το περιεχόμενο που θα παρακολουθήσει το παιδί, αλλά και το χρόνο που θα καταναλώσει για τη συγκεκριμένη ασχολία. Σύμφωνα με τις συνεντεύξεις η κατάχρηση του χρόνου και το ακατάλληλο περιεχόμενο θεωρούνται βασικοί παράγοντες αρνητικής επιρροής γι' αυτό και οι ενήλικες, γονείς και παιδαγωγοί, προσπαθούν να τους ελέγξουν ώστε τα ΜΜΕ να λειτουργούν με θετικό τρόπο στην προσωπικότητα του παιδιού τους. Συχνά βέβαια, όπως δήλωσαν οι γονείς, χρησιμοποιούνται ως μέσο απασχόλησης των παιδιών ως ασφαλής λύση, ελλείψει άλλων επιλογών.

Συγκεκριμένα όσον αφορά τα είδη που επιλέγουν για να παρακολουθήσουν τα παιδιά, οι παιδαγωγοί δήλωσαν ότι αποφασίζουν με βάση το εκπαιδευτικό αλλά και ψυχαγωγικό περιεχόμενο και το μειωμένο χρόνο παρακολούθησης. Οι γονείς επιλέγουν ψυχαγωγικά προγράμματα ή αφήνουν τα παιδιά να επιλέξουν, αφού προηγουμένως έχουν ελέγξει οι ίδιοι το περιεχόμενο και το χρόνο απασχόλησης.

- Προτιμούμε κάτι εκπαιδευτικό. Ας πούμε τα σχήματα, τα χρώματα, ή κάτι άλλο με ιστοριούλες απλές... (για περιεχόμενο)... Κανά μισάωρο. Μισή ωρίτσα. Και όχι κάθε μέρα (για χρόνο που χρησιμοποιεί τα ΜΜΕ στον Παιδικό Σταθμό) Προτιμούμε να βγούμε λίγο στην αυλή, παρά εδώ, αλλά λόγω καιρού... (Παιδαγωγός Α', 43 ετών - Βρεφονηπιοκόμος σε Παιδικό Σταθμό με 18 έτη προϋπηρεσίας).

- DVD πέρα πολύ σπάνια και πολύ συγκεκριμένα πράγματα. Δηλαδή κάποια εκπαιδευτικού περιεχομένου... Ή σε κάποιες γιορτές ... Ή κάποιο χριστουγεννιάτικο παραμύθι... που αρέσει στα παιδιά, και λέμε ότι «Θα δούμε σινεμά, ένα χριστουγεννιάτικο παραμύθι», δεν βλέπουμε συχνά... πιστεύω όμως ότι::: ε::: το πιο σημαντικό είναι πόσες ώρες βλέπει και αν αισθάνεται παραμελημένο... Αν δηλαδή βλέπει τηλεόραση αντί να μιλάει με τους γονείς του κι όλα αυτά, πώς θα μάθει να διαπραγματεύεται και να σχετίζεται με τους άλλους; (Παιδαγωγός Β', 50 ετών, Βρεφονηπιοκόμος σε Παιδικό Σταθμό με 25 έτη προϋπηρεσίας).

- Κοίτα. DVD δε βλέπουμε καθόλου. Καθόλου. Ή αν θα τύχει να::: (.) πιο παλιά που έπαιζε κάτι, θα ήταν κάτι απλό. Όπως τα στρουμψάκια ας πούμε ή κάτι τέτοιο. Άλλη επαφή, δεν έχουμε... να μην είναι κάτι επιθετικό, να είναι κάτι έτσι ευχάριστο για τα παιδιά, να μην κρατήσει πολύ ώρα, ε: να θέλουν να το δούνε, όχι με το ζόρι «κάτσε δεσ το», ε::: αλλά σου λέω... όχι συχνά. Όχι συχνά... Μικρή. Τα παιδιά πρέπει να παίζουνε. Μικρή. Τι να σου πω τώρα; Να' ναι μια ώρα την ημέρα; Ξέρω κι εγώ; Μικρή πάντως. Μικρή (για ενασχόληση με ΜΜΕ στο σπίτι). (Παιδαγωγός Γ', 43 ετών, Βρεφονηπιοκόμος σε Παιδικό Σταθμό με 20 χρόνια προϋπηρεσίας).

Χρησιμοποιούμε όσο πρέπει και πολύ (2) το περιορίζουμε... Πες δυο ώρες την εβδομάδα ... Και πολύ είναι, αλλά άμα θέλουμε να κάνουμε δραστηριότητα , τέλος πάντων μπορούμε να δείξουμε κάτι θεματικό, για να (.) αντί να το πούμε κάτι, να το δείξουμε, για να το (.) ας πούμε τώρα στην (3) όταν κάνουμε τα γράμματα, που έχει κάποια γράμματα κάτι μικρά

δεντράκια η εκπαιδευτική τηλεόραση και έχει ένα πολύ ωραίο τραγουδάκι και τους δείχνει και λέξεις (2), είναι::: απ' το να λέμε λέξεις εμείς μόνο, άλλο να τις βλέπουν, να τις ακούνε και με το ρυθμό. Σε τέτοιου στυλ... κανά πίνακα από το Θεόφιλο, κανά τέτοιο, (2). Να τώρα που ήταν από το Δημοτικό ((όταν είχα πάει στο νηπιαγωγείο, έφευγε μία τάξη του Δημοτικού που τους είχε επισκεφθεί)), που προσπαθήσαμε, δείξαμε την Ανάσταση του Χριστού, και δεν ήταν (.) κανά τεταρτάκι (Παιδαγωγός Δ', 48 ετών, Νηπιαγωγός με 15 έτη προϋπηρεσίας, σε Νηπιαγωγείο).

- Μπορούν να πάρουν κάποιες πληροφορίες, αναλόγως την ώρα που βλέπουν τι παρακολουθούν. Αυτό που παρακολουθούν... Όπως και εδώ πέρα τα χρησιμοποιούμε για να πάρουν και κάποιες πληροφορίες, στο νοητικό κομμάτι... 10-15 λεπτά. Σαν αφορμή ή σαν έξτρα πληροφορίες για το θέμα της ημέρα... Συνήθως προσπαθούμε να το συνδέσουμε με το θέμα που έχουμε, που ασχολιόμαστε αυτή τη μέρα ή τη βδομάδα... Και έχουμε και κάποια εκπαιδευτικά παιχνίδια... Από το Υπουργείο τα οποία προάγουν συνήθως γλώσσα ή μαθηματικά, μαθηματικές δεξιότητες, και δραστηριότητες. (Παιδαγωγός Ε', 42 ετών, Νηπιαγωγός με 19 έτη προϋπηρεσίας, σε Νηπιαγωγείο).

- Ανάλογα με το περιεχόμενο... Αν χρειαστεί να τους δείξουμε κάτι εμείς, πάντα είμαστε εμείς μπροστά, έχουμε ελέγξει πριν, και τους το βάζουμε... Όχι απαραίτητα εκπαιδευτικού. Μπορεί να είναι και παιδικό... Ψυχαγωγικού, απλά να το έχουμε δει πριν εμείς και να δούμε ότι δεν έχει κάτι που δεν πρέπει να δουν τα παιδιά... Εκπαιδευτικού περιεχομένου, ναι. Με το θέμα που ασχολούμαστε... Ανάλογα με το θέμα που ασχολούμαστε αυτή την εβδομάδα ας πούμε. (Παιδαγωγός Στ', 53 ετών, Νηπιαγωγός με 31 χρόνια προϋπηρεσία σε Νηπιαγωγείο).

- Αυτό που τον αρέσει περισσότερο είναι να βλέπει κατασκευές... Δηλαδή πως φτιάχνουν διάφορα παιχνιδάκια, ε::: ντοκιμαντέρ, ειδικά με ζώα, τρελαίνεται για να βλέπει αυτό το πράγμα και::: μετά βλέπει::: τα συνηθισμένα Μίκυ Μάους... Δεν το αφήνουμε ανεξέλεγκτο, δηλαδή πήγαινε κάθισε στο::: (.) τι βλέπεις; Να ξέρει ότι «Ααα! Δεν είμαι μόνος»... Συνήθως αυτή την ώρα είναι::: μετά το σχολείο, αν δεν κοιμηθεί αυτή την ώρα δει... Μισή ώρα, τρία τέταρτα, εντάζει, εκεί πέρα. (Πατέρας Α', 52 ετών, Ελεύθερος Επαγγελματίας, Δ/θμια Εκπαίδευση – 1 αγόρι 6 ετών).

- Δεν παίρνουμε τέτοια, όχι. (με βίαιο περιεχόμενο) Άμα, καμιά φορά και στην τηλεόραση, κανένα Σάββατο πρωί και βάζει αυτά με κάτι ρομπότ που χτυπιούνται και πυροβολούνται και τέτοια, και, κάνω ένα ζάπινγκ εγώ μήπως βρω ξέρω εγώ κάτι εναλλακτικό ας πούμε... Όσον το δυνατόν λιγότερο. (για χρόνο απασχόλησης με ΜΜΕ). Εγώ προτιμώ να παίζει έξω. Και μηδέν να είναι πιο καλά.... πάνω από μισάωρο τρία τέταρτα, τα κόβουμε. (Πατέρας Β΄, 39 ετών, Δημόσιος υπάλληλος, Ανώτατη Εκπαίδευση -παιδιά δίδυμα, αγόρι και κορίτσι 5 ετών).

- ... σίγουρα υπάρχουν και ταινίες που είναι με ηθοποιούς, δεν είναι μόνο animation και τα λοιπά, οι οποίες όμως είναι αυτό που λέμε «για όλη την οικογένεια»... υπάρχουνε φανταστικά, φανταστικές ταινίες παιδικές, πολύ προηγμένες ας πούμε τεχνολογικά με άριστες, με χρώματα φοβερά ας πούμε και τα λοιπά. Και τα σενάρια πολλά από αυτά δυστυχώς είναι πάρα πολύ ωραία. ...Ειδήσεις όχι.... Σίγουρα, σίγουρα όλα αυτά, τα (.) που έχουν να κάνουν με την τεχνολογία δηλαδή, παιχνίδια στο κινητό, κονσόλες, παιχνίδια play station, κ.τ.λ. κ.τ.λ. ε::: έχουν πολύ ενδιαφέρον. Δηλαδή αφοριστικός δεν μπορεί να είμαι απέναντι σ' αυτά. Σίγουρα έχουν πολύ ενδιαφέρον. Και επίσης βοηθάνε και σε μία εγρήγορση νοητική κ.τ.λ. Άμα κάνεις μία σωστή επιλογή παιχνιδιού. Από εκεί και πέρα η συχνότητα παίζει και πάλι ρόλο. Δηλαδή ε::: είναι και συγκεκριμένες ώρες. Δεν μπορεί να παίζει ας πούμε το παιδί κάθε μέρα για πολύ ώρα... Ο έλεγχος καλό είναι να μη χάνεται . Όχι ο έλεγχος. Η συμφωνία. (Πατέρας Γ΄, 38 ετών, Δάσκαλος, Ανώτατη Εκπαίδευση, 2 παιδιά προσχολικής ηλικίας- αγόρι 6 ετών, κορίτσι 4 ετών).

- ...να είναι παιδικά όλα ... Προτιμώ να μη δω τίποτα, παρά να είναι εκεί πέρα (για παρακολούθηση παρουσία παιδιού) Ο Τάκης ((σύζυγος)) μπορεί να πει «εντάξει, δεν είναι τίποτα». Λέω «το έκλεισες τώρα!»...βλέπω τι είναι αυτό που θα δω. Συνήθως θα δω καμιά ερωτική κομεντί, κανένα κοινωνικό, ε::: κανένα δράμα ούτε με αίματα και τέτοια, καμιά δράσης, κανά, κανά κωμικό, αυτά. Μέχρι εκεί. Ούτε θρίλερ βλέπω, ούτε ακατάλληλα, ούτε τίποτα... θεωρώ μία φορά την ημέρα. Γιατί μετά γίνεται συνήθεια και είναι ανοιχτή όλη μέρα η τηλεόραση... Προσπαθώ, να μην ξεφύγουμε πάνω από ένα παιδικό, μεγάλο. Δηλαδή σαράντα λεπτά, πενήντα λεπτά, μία ώρα; Αυτό. Αν βάλω τα μικρά επεισόδια τα αυτοτελή, μπορεί να ξεφύγει λίγο ο χρόνος... (Μητέρα Α΄, Στρατιωτικός, 34 ετών, Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, 2 παιδιά : αγόρι 3 ετών, κορίτσι 5 ετών).

- Βέβαια. Εννοείται. Από πολύ μικρή ηλικία. (σε ερώτηση αν βλέπει παιδικά) ... συνήθως στην αρχή γιατί τον έβαζα εγώ, προσπάθησα να είναι σίγουρα της ηλικίας του. Δηλαδή ας πούμε έτσι με κινούμενα σχέδια και με τέτοια. Όταν κάποια στιγμή βέβαια μεγαλώνοντας είδε και στύλ Spider man, ας πούμε με μάχες και με τέτοια, τα ήθελα αλλά προσπαθούσα να τα αποβάλω αυτά... το αφήνω ίσα ίσα ας πούμε π.χ. ίσως το βράδυ λίγο να νανουριστεί, λίγο το μεσημέρι για να τον πάρει ο ύπνος, άντε μια ώρα, δύο την ημέρα. (Μητέρα Β', Έμπορος, 33 ετών, Τεχνολογική Εκπαίδευση, παιδί 4 ετών –αγόρι).

- Ναι, το βλέπω, ναι. (σε ερώτηση αν ελέγχει το περιεχόμενο) Αν είναι κάτι που δεν πρέπει, της λέω ότι «Δεν πρέπει να το δεις αυτό»... Παιδικά κυρίως, τραγούδια της αρέσει να βλέπει, ε::: πιο πολύ παιδικά. Και πολλά από αυτά είναι και εκπαιδευτικά, οπότε::: Προσπαθώ να τηρήσω κάποιο όριο, αλλά δεν μπορώ να το τηρήσω. Οπότε, βλέπει παραπάνω από το κανονικό... Ε::: αργότερα θα το περιορίσω... Πέντε ώρες και έξι ώρες. (την ημέρα) (σε ερώτηση για ώρα ενασχόλησης με ΜΜΕ) (Μητέρα Γ', Αστυνομικός, 38 ετών, Ανώτατη Εκπαίδευση, 2 παιδιά -κορίτσι 6 ετών-Νηπιαγωγείο, κορίτσι 11 μηνών).

Στην πλειοψηφία τους οι συμμετέχοντες δήλωσαν ότι απορρίπτουν οτιδήποτε περιέχει βία ή πολεμικές σκηνές και συνδέουν την παρακολούθηση τέτοιων προγραμμάτων με την εκδήλωση επιθετικής συμπεριφοράς.

- Το περιεχόμενο, αν έχει ας πούμε σχέση με πολεμικές τέχνες, αν πάει το ίδιο σε Τάε κβο ντο, ή αν πάει ο αδελφός του, τι βλέπει δηλαδή... Η πολύ, η παρατεταμένη τηλεόραση, κάποια στιγμή μετά όταν σταματήσει την τηλεόραση, θέλει να εκτονωθεί. Αυτή η εκτόνωση μπορεί να γίνει επιθετικότητα ... Και τι βλέπει, βέβαια. Αν βλέπει πολεμικά, (2), τέτοια καράτε και (.) ή μπορεί να βλέπει και τέτοια, αυτά τον επηρεάζουν... προτιμούν τα άλλα με πιο πολύ δράση, με πιο γρήγορες εικόνες...Και οι πιο γρήγορες εικόνες, η εναλλαγή των εικόνων, έχει σχέση με την επιθετικότητα. (Παιδαγωγός Α', 43 ετών - Βρεφονηπιοκόμος σε Παιδικό Σταθμό με 18 έτη προϋπηρεσίας).

- Ένα παιδί που είναι επιθετικό θα απορροφήσει όλη την επιθετικότητα. Από τα ΜΜΕ κι απ' τα κινούμενα σχέδια κι απ' τις ειδήσεις ... Δηλαδή αν βομβαρδίζεται με σκηνές βίας, κάποια στιγμή θα θελήσει να τα αναπαράγει για να περάσουνε σε ένα βιωματικό στάδιο... (Παιδαγωγός Β', 50 ετών, Βρεφονηπιοκόμος σε Παιδικό Σταθμό με 25 έτη προϋπηρεσίας).

- ... δεν είναι τυχαίο που τα παιδιά κάθε χρόνο είναι και χειρότερα όσον αφορά τη ζωνηράδα, την επιθετικότητα, στα::: στη συμπεριφορά την πιο ακραία. Θεωρώ ότι τα ΜΜΕ έχουν κάνει πάρα πολύ μεγάλο κακό στα παιδιά ... όταν ένα παιδί είναι μπροστά σε μια τηλεόραση όλη μέρα και βλέπει οι άλλοι να παίζουν καράτε π.χ. , ή να βλέπει τώρα τα άσχημα τα παιδικά αυτά που έχουν βγει, ή όταν βλέπει ειδήσεις και βλέπει πολέμους και άσχημες καταστάσεις , δηλαδή πρέπει να φιλτράρονται. Αυτά που βλέπει ένα παιδί, πρέπει να φιλτράρονται ... Τι παιχνίδια , είναι (.) πολλά επιθετικά παιχνίδια υπάρχουνε. Βίαια. (Παιδαγωγός Γ', 43 ετών, Βρεφονηπιοκόμος σε Παιδικό Σταθμό με 20 χρόνια προϋπηρεσίας).

-... ήταν ένα παιδί , καθόταν, είχε, κι αυτό ήταν επιθετικό, γιατί ήταν ένα αγόρι και ήρθε από άλλο περιβάλλον ... ήρθε το παιδί μια μέρα, και άρχισε να μου λέει «να σου κυρία πως (ξεκοιλια...) πως πήρε το 'μαχαίρι και έκοψε την κοιλιά του αλλουνού, βγήκαν αίματα'». Μου έκανε μια περιγραφή! Λέω «που τα είδες εσύ αυτά»; Λέει «στην τηλεόραση». (Παιδαγωγός Δ', 48 ετών, Νηπιαγωγός με 15 έτη προϋπηρεσίας, σε Νηπιαγωγείο).

- Πάρα πολύ. Πάρα πολύ. Πάρα πολύ. Ε::: όταν τα παιδιά κάθονται ώρες στον υπολογιστή, στα ηλεκτρονικά, χωρίς τον έλεγχο των γονιών, δηλαδή να δει ο γονιός, τι βλέπει, ε::: εάν δεις, δυστυχώς κυκλοφορούν και κινούμενα σχέδια και κάτι άλλα «παιδικά», ε::: τα οποία έχουν μέσα τη βία, και παρακολουθεί το παιδί και ασυναίσθητα προσπαθεί να μιμηθεί, τους ήρωες αυτούς, ε::: ναι. Επιδρούν αρνητικά. (Παιδαγωγός Στ', 53 ετών, Νηπιαγωγός με 31 χρόνια προϋπηρεσία σε Νηπιαγωγείο).

- Μόνο τη βία έχω σαν::: κριτήριο...Επηρεάζεται όταν::: δε (.) όχι στη δημόσια τηλεόραση, να καθίσει να δει δημόσια τηλεόραση, επηρεάζεται από το κομπιούτερ όταν έχει δει::: κάποια βία, όχι ότι θα την εξασκήσει, δηλαδή επιζητά όπλα.

(Πατέρας Α', 52 ετών, Ελεύθερος Επαγγελματίας, Δ/ θμια Εκπαίδευση – 1 αγόρι 6 ετών).

- ... γενικότερα γιατί::: η αισθητική της οθόνης μεταφέρεται σε ένα παιδί άμεσα. Οπότε ένα πράγμα το οποίο δείχνει συνέχεια σκοτωμούς ας πούμε (2) σε παιδικό παρόλα αυτά, αλλά σκοτωμούς και όπλα και μπαμ μπουμ και ξέρω εγώ, και τέτοιου είδους βίες σίγουρα θα μεταφερθεί στο παιδί, γιατί όλοι έχουμε δει ότι όταν κλείνει η τηλεόραση το παιδί

μαϊμουδίξει ότι είδε ας πούμε. Και άμα δει όπλα, θα κάνει μπαμ μπαμ ας πούμε συνεχώς. .. Σίγουρα η προσωπικότητα επηρεάζεται... E::: γι' αυτό είπαμε και πριν ότι αποφεύγω να του παρέχω ας πούμε ταινίες που να έχουν σκηνές βίας. Ακόμα και σε παιδικό πλαίσιο ας πούμε... E::: σίγουρα το επηρεάζουν το παιδί. Σίγουρα... Με το που τελειώνει άμα είναι έτσι πιο δράση έτσι ας πούμε κάνει ταρζανιές. Σίγουρα. Οπότε φαντάσου τι έχει να γίνει... Ναι, ελέγχο.... Αποφεύγω σίγουρα τις σκηνές ε::: βίας, και::: τα::: παιδικά ας πούμε και τις σειρές αυτές και τα λοιπά που έχουνε πολύ γρήγορες εναλλαγές εικόνας. (Πατέρας Γ', 38 ετών, Δάσκαλος, Ανώτατη Εκπαίδευση, 2 παιδιά προσχολικής ηλικίας- αγόρι 6 ετών, κορίτσι 4 ετών).

- ... γενικότερα υπάρχει πολύ::: επιθετικότητα στα παιδικά. Έχουν αλλάξει τα παιδικά... ο άλλος όμως επειδή είναι μικρός, μπορεί να τρέχει μέσα στο σπίτι και να πει «είμαι πιτζαμοήρωας». Και να τρέχει και να φωνάζει και να πηδάει. Αυτός επηρεάζεται περισσότερο θεωρώ. Λόγω ηλικίας όμως. (Μητέρα Α', Στρατιωτικός, 34 ετών, Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, 2 παιδιά : αγόρι 3 ετών, κορίτσι 5 ετών

- Φυσικά. Ξεκάθαρα. Αν δω ότι βλέπει ας πούμε με σπαθιά, με ξίφη και με τέτοια, κατευθείαν κάνει κι εκείνος τις ίδιες κινήσεις. Να κλωτσήσει, να (.), κάνει να πυροβολήσει, βέβαια εννοείται. Η ας πούμε όταν δει κάποιος και πει κάποια κακή κουβέντα, θα την πει κατευθείαν (Μητέρα Β', Έμπορος, 33 ετών, Τεχνολογική Εκπαίδευση, παιδί 4 ετών – αγόρι).

- ... κυρίως να μην υπάρχουν σκηνές βίας. Πολεμικά::, τέτοια, τα αποφεύγουμε. Τα υπόλοιπα, δεν έχει κάτι (Μητέρα Γ', Αστυνομικός, 38 ετών, Ανώτατη Εκπαίδευση, 2 παιδιά -κορίτσι 6 ετών-Νηπιαγωγείο, κορίτσι 11 μηνών).

Συχνά, κατά γενική ομολογία των γονιών, τα ΜΜΕ επιλέγονται για την απασχόληση των παιδιών, όταν εκείνοι δεν έχουν τη δυνατότητα να τα προσέξουν λόγω άλλων υποχρεώσεων στο σπίτι ή όταν θέλουν να ξεκουραστούν, αν και αυτό όπως υποστηρίζουν αποτελεί αναγκαστική λύση. Και οι παιδαγωγοί όμως επισήμαναν ότι η τηλεόραση και τα ΜΜΕ γενικότερα συχνά χρησιμοποιούνται από τους γονείς ελλείψει άλλων επιλογών.

- ... γιατί η μαμά στο σπίτι κάνει δουλειές α::: βρίσκει χρόνο και αντί να παίζει με τα παιχνίδια του ε::: Θα δει ... στο κομπιούτερ πηγαίνει και βλέπει (3), γι' αυτό (.) επειδή

είναι μοναχοπαίδι... Αν είμαστε και οι δύο στο σπίτι, ο ένας κάνει δουλειές, ο άλλος ασχολείται με τον Νίκο. Τέλος. (Πατέρας Α', 52 ετών, Ελεύθερος Επαγγελματίας, Δ/θμια Εκπαίδευση – 1 αγόρι 6 ετών).

- Συνήθως την ώρα που βλέπουν είναι την ώρα που θα πάω εγώ σπίτι, για να...: φάω, γιατί η Μαρία έχει φάει νωρίτερα και να ξαπλώσουμε στο κρεβάτι είκοσι λεπτά, να χαλαρώσουμε λίγο, να πούμε τα της ημέρας, και να σηκωθούμε να τους τα κλείσουμε ... Αφού, εντάξει είμαστε σε φάση που μπορεί να είμαστε στη κουζίνα να μαγειρεύουμε ας πούμε, και για δέκα λεπτά να μην ασχολούμαστε το τι κάνουν. (Πατέρας Β', 39 ετών, Δημόσιος υπάλληλος, Ανώτατη Εκπαίδευση -παιδιά δίδυμα, αγόρι και κορίτσι 5 ετών).

- Να βάλω μια ταινία να. Το έχω κάνει. ... Γιατί εγώ έχω να κάνω κάτι πολύ σημαντικό, ή γιατί εγώ πρέπει να ξεκουραστώ, για να κάνω κάτι πολύ σημαντικό μαζί με το παιδί μετά... Δηλαδή είναι ξέρω εγώ κάποιο μεσημέρι ας πούμε που γυρνάω από τη δουλειά και είμαι κομμάτια ας πούμε, πολύ κουρασμένος ... να ξεκουραστώ για να είμαι μετά, να έχω φορτίσει λίγο μπαταρίες για να μπορέσω να λειτουργήσω στο ρολό μου (2) καλύτερα, οπότε το επιλέγω. (Πατέρας Γ', 38 ετών, Δάσκαλος, Ανώτατη Εκπαίδευση, 2 παιδιά προσχολικής ηλικίας- αγόρι 6 ετών, κορίτσι 4 ετών).

- ... εάν έχω πάρα πολλές δουλειές, δυστυχώς, δυστυχώς τα βάζω περισσότερο. Το μετανιώνω αλλά δεν γίνεται... Θα βάλω ένα παιδικό γιατί (.) πρέπει να λείπω από τον όροφο αυτό. Αν είμαι σε αυτό τον όροφο δεν με ενδιαφέρει... Επειδή δεν μπορώ να το επιβλέψω, αναγκαστικά, μπορεί να θέλω να είμαι κάτω που είναι η κουζίνα και πάνω είναι το σαλόνι, δυστυχώς αυτά βαριούνται στη κουζίνα. Μπορεί να βάλω ένα παιδικό, να τα κρατήσω καμιά ώρα. Αν όμως είμαι στον ίδιο όροφο θα προσπαθήσω να το αποφύγω. (Μητέρα Α', Στρατιωτικός, 34 ετών , Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, 2 παιδιά : αγόρι 3 ετών , κορίτσι 5 ετών).

-... αν έχω εγώ κάποια δουλειά είτε για τον ύπνο γιατί έχει μάθει να κοιμάται με αυτό, ας πούμε κι αυτά (1), κάπως έτσι. (Μητέρα Β', Έμπορος, 33 ετών, Τεχνολογική Εκπαίδευση, παιδί 4 ετών –αγόρι).

- Κάποιες ώρες αναγκαστικά το κάνω κι αυτό, γιατί δε γίνεται διαφορετικά... και δουλειές του σπιτιού αλλά κυρίως όταν θέλω να ταΐσω το μικρό, να το κοιμίσω και να κάνει ησυχία πιο πολύ εκεί στον ύπνο, να κάνει ησυχία, για να μπορέσει να κοιμηθεί το μικρό.

(Μητέρα Γ', Αστυνομικός, 38 ετών, Ανώτατη Εκπαίδευση, 2 παιδιά -κορίτσι 6 ετών- Νηπιαγωγείο, κορίτσι 11 μηνών).

-... βλέπει αρκετή τηλεόραση... Όταν εγώ κάνω δουλειές (μιλώντας σαν μητέρα) (Παιδαγωγός Β', 50 ετών, Βρεφονηπιοκόμος σε Παιδικό Σταθμό με 25 έτη προϋπηρεσίας).

- Τα παιδιά που έχουν κάποιο πρόβλημα υπερκινητικότητας ή απόσπαση προσοχής, αυτά είναι που περνάνε πολύ ώρα μπροστά σε ένα DVD, ή με τα τάμπλετ ... Για να περάσει η ώρα, για να μην τους ενοχλούν (Παιδαγωγός Δ', 48 ετών, Νηπιαγωγός με 15 έτη προϋπηρεσίας, σε Νηπιαγωγείο).

- Τα αφήνουν τα παιδιά. Δυστυχώς είναι οι ρυθμοί τέτοιοι πια, που κάθε γονιός δουλεύει κι έχει κι άλλες δουλειές στο σπίτι, οπότε τα αφήνουν και ασχολούνται με τις ώρες. (Παιδαγωγός Στ', 53 ετών, Νηπιαγωγός με 31 χρόνια προϋπηρεσία σε Νηπιαγωγείο).

ZΗΤΗΜΑΤΑ ΠΟΥ ΑΝΑΔΕΙΧΘΗΚΑΝ

Πέρα από τις Ερευνητικές Υποθέσεις που ελέγχθηκαν, κατά την ερευνητική διαδικασία, αναδείχθηκαν και κάποια πολύ ενδιαφέροντα ζητήματα που αφορούν στις απόψεις και πρακτικές των ενήλικων ατόμων που αποτελούν το στενό κοινωνικό περιβάλλον των παιδιών προσχολικής ηλικίας.

Αίτια Επιθετικότητας

Γενικότερα οι απόψεις των συμμετεχόντων για τα αίτια της επιθετικότητας εντοπίζονται σε κοινωνικούς κυρίως παράγοντες όπως σε προβλήματα στο οικογενειακό περιβάλλον, στα ΜΜΕ, σε συναισθηματικές ελλείψεις των παιδιών, στον τρόπο διαπαιδαγώγησης (υπερβολική ανοχή ή πολύ υπερβολική σκληρότητα) ή και βιολογικούς παράγοντες.

- Πιστεύω και παιδιά που δε μιλάνε, δηλαδή έχουν καθυστέρηση στο λόγο, βγάζουν μια επιθετικότητα ...το οικογενειακό περιβάλλον αν υπάρχουν σκηνές επιθετικότητας στο σπίτι... Να είναι με κάτι άλλο θυμωμένος ... Μπορεί να βγάλει και επιθετικότητα, γιατί από

το σπίτι μπορεί να μην έχει κάποια όρια... Αν βλέπει πολεμικά, (2), τέτοια καράτε και (.) ή μπορεί να βλέπει και τέτοια, αυτά τον επηρεάζουν. (Παιδαγωγός Α', 43 ετών, Βρεφονηπιοκόμος σε Παιδικό Σταθμό με 18 έτη προϋπηρεσίας).

-... υπερβολική ανοχή, υπερβολική σκληρότητα, θεωρώ ότι βγάζει ένα παιδί που δεν είναι ισορροπημένο και που δεν μπορεί να βρει τον τρόπο να σχετίζεται με τους άλλους... υπάρχει και στα πολύ μικρά παιδιά όταν δεν μπορούν να μιλήσουν ακόμα, ε::: όταν θέλουν να εκφραστούν και δεν μπορούν, μπορεί αυτό να τους βγάλει μια επιθετικότητα (Παιδαγωγός Β', 50 ετών, Βρεφονηπιοκόμος σε Παιδικό Σταθμό με 25 έτη προϋπηρεσίας).

- Κοίτα, τα παιδιά τα οποία έχουν βία στο σπίτι τους, είναι το νούμερο ένα... Όσο πιο μικρό είναι, τόσο δεν μπορεί να εκφραστεί λεκτικά, και σηκώνει το χέρι ας πούμε και χτυπάει... Θεωρώ ότι τα ΜΜΕ έχουν κάνει πάρα πολύ μεγάλο κακό στα παιδιά. (Παιδαγωγός Γ', 43 ετών, Βρεφονηπιοκόμος σε Παιδικό Σταθμό με 20 χρόνια προϋπηρεσίας).

- .. δηλαδή έχει παιδί, και φέτος έχουμε τέτοιες περιπτώσεις, που είναι από την ώρα που θα έρθει είναι πώς θα χτυπήσει, πως θα (.). Και είναι ένα παιδί πολύ καλομαθημένο, δεν του χαλάει κανένας χατίρι ... Δεν αφιερώνουν οι γονείς χρόνο για τα παιδιά τους, και ποιοτικό χρόνο... Δηλαδή είχαν συναισθηματικές ελλείψεις κάτι του λείπει τώρα, ένα παιδί για να θυμώσει (Παιδαγωγός Δ', 48 ετών, Νηπιαγωγός με 15 έτη προϋπηρεσίας, σε Νηπιαγωγείο).

- Νομίζω ότι παίζει ρόλο και η οικογένεια, το οικογενειακό περιβάλλον, αλλά και ο τρόπος που έχουν μάθει να αντιδρούν, να χειρίζονται διάφορες καταστάσεις... Γονείς που έχουν και αυτοί βίαιη συμπεριφορά, είτε λεκτική είτε (2) και σωματική καμιά φορά προς τα παιδιά, ε::: γονείς που παρακινούν τα παιδιά τους να έχουν αυτή τη συμπεριφορά γιατί πιστεύουν ότι έτσι θα καθιερωθούν μέσα στην τάξη, σε έναν ηγετικό ρόλο (Παιδαγωγός Ε', 42 ετών, Νηπιαγωγός με 19 έτη προϋπηρεσίας, σε Νηπιαγωγείο).

- Παίζει ρόλο το περιβάλλον στο οποίο μεγαλώνουν, ε::: ανάλογα, ανάλογα το τι βιώνουν στο σπίτι, γιατί αν υπάρχει βία, αν υπάρχει ένταση ανάμεσα στο ζευγάρι, ε::: αν υπάρχουν μικρότερα αδέρφια, που όλη η προσοχή στρέφεται στα μικρότερα αδέρφια, οπότε το μικρό ζηλεύει και για να φανεί, εκδηλώνει τέτοιο είδος μορφές ε::: επιθετικής συμπεριφοράς... τα παιδιά που έχουν επιθετική συμπεριφορά ε::: έρχονται το πρωί, το βλέπουμε με θυμό μέσα

τους από το σπίτι, για κάποια γεγονότα που συμβαίνουν στο σπίτι... με την παραμικρή αφορμή, ε::: φέρονται επιθετικά ...είχαμε πέρυσι ένα κοριτσάκι, το οποίο ήταν επιθετικό, πάρα πάρα πολύ, και κατά τη διάρκεια της χρονιάς διαπιστώσαμε ότι σε καθημερινή βάση, έτρωγε πάρα πολύ ζύλο από τη μαμά (Παιδαγωγός Στ', 53 ετών, Νηπιαγωγός με 31 χρόνια προϋπηρεσία σε Νηπιαγωγείο).

- Μπορεί το οικογενειακό περιβάλλον ή το:::, ε::: αυτά που βλέπει στην τηλεόραση... Όταν βλέπει τους γονείς να::: μαλώνουν ε::: ή το κοινω... τα αδέρφια του, κι όλα αυτά που θεωρούνται κοινω... και την τηλεόραση, που μέσω αυτής μπορεί να βλέπει κάποια::: βία. (Πατέρας Α', 52 ετών, Ελεύθερος Επαγγελματίας, Δ/θμια Εκπαίδευση – 1 αγόρι 6 ετών).

- Ότι είναι ερεθίσματα από το σπίτι. Ενδεχομένως να φωνάζει η μαμά, ο μπαμπάς, να τσακώνονται σπίτι ... ενδεχομένως να υπάρχει κάποιο πρόβλημα στο παιδί; Διότι επειδή ο Γιάννης κάνει λογοθεραπεία, έχω δει παιδάκια στη λογοθεραπεία που πάει, τα οποία έχουν επιθετική συμπεριφορά λόγω κάποιου σταδίου αυτισμού που έχουν. Οικογενειακό πιο πολύ υπόβαθρο. Οικογενειακό υπόβαθρο, εκτός αν υπάρχει πρόβλημα υγείας. (Πατέρας Β', 39 ετών, Δημόσιος υπάλληλος, Ανώτατη Εκπαίδευση -παιδιά δίδυμα, αγόρι και κορίτσι 5 ετών).

- Σίγουρα το περιβάλλον παίζει πολύ μεγάλο ρόλο. Τον προτεύοντα ρόλο βασικά. Γιατί το παιδί είπαμε παρατηρεί, το περιβάλλον του παρατηρεί. (Πατέρας Γ', 38 ετών, Δάσκαλος, Ανώτατη Εκπαίδευση, 2 παιδιά προσχολικής ηλικίας- αγόρι 6 ετών, κορίτσι 4 ετών).

- ...δυστυχώς, ξεκινάν από την οικογένεια. Πολλά πράγματα. Αν ένα παιδί ζει σε μια οικογένεια που είτε ο μπαμπάς είτε η μαμά, είναι επιθετικοί οι γονείς (3) κι αυτό θα βγάλει μια άλφα συμπεριφορά. (Μητέρα Α', Στρατιωτικός, 34 ετών , Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, 2 παιδιά : αγόρι 3 ετών , κορίτσι 5 ετών).

- Πιστεύω ότι αυτό με την επιθετική συμπεριφορά είναι κ α τ ά βάση από οικογένεια. Δηλαδή το μαθαίνει. Δεν νομίζω ότι γεννιέται ένα παιδί με επιθετική συμπεριφορά. Σίγουρα από τους γονείς βλέπει κάτι, ή μακάρι από όποιον είναι μαζί τέλος πάντων και το μαθαίνει και το κάνει και εκείνο. Η δεν περνάει καλά. (Μητέρα Β', Έμπορος, 33 ετών, Τεχνολογική Εκπαίδευση, παιδί 4 ετών –αγόρι).

- Ίσως και κάποιες αντιδράσεις των γονιών μέσα στο σπίτι, είτε στο σχολείο, από άλλα παιδιά που μιμούνται, ε::: Από την τηλεόραση που βλέπουνε κάποια έργα με επιθετικές σκηνές... επειδή ζηλεύει λίγο, κάποιες φορές πάει και τη χτυπάει, ((ψάχνει να βρει τη σωστή λέξη)) τη σπρώχνει λίγο, όχι να τη χτυπήσει να την πονέσει (Μητέρα Γ', Αστυνομικός, 38 ετών, Ανώτατη Εκπαίδευση, 2 παιδιά -κορίτσι 6 ετών-Νηπιαγωγείο, κορίτσι 11 μηνών).

Αντιμετώπιση Επιθετικότητας

Όσον αφορά τις πρακτικές που ακολουθούν γονείς και παιδαγωγοί για την αντιμετώπιση της επιθετικότητας, ως ιδανικό μέσο αναφέρεται η συζήτηση με τα παιδιά, η συναισθηματική κάλυψη και ασφάλεια, ο εντοπισμός του προβλήματος που δημιουργεί την επιθετικότητα, το οργανωμένο περιβάλλον, η ένταξη στην ομάδα, η ενεργοποίηση της ενσυναίσθησης και το πρότυπο του ενήλικα. Βασική επίσης παράμετρος αποτελεί η ευκαιρία που πρέπει να δίνεται στα παιδιά να μάθουν να επιλύουν τις συγκρούσεις μόνο τους και ο ενήλικας να επεμβαίνει μόνο όταν είναι απαραίτητο.

- προσπαθώ να τους οργανώσω. Άμα τους έχεις οργανωμένα δεν θα χτυπήσουν...Τους απασχολείς με διάφορα παιχνίδια... θα παίζουμε ένα ομαδικό παιχνίδι ... να δεθούν τα παιδιά που δεν γνωρίζονται από πριν, και είναι μεταξύ τους άγνωστα, οπότε οργανώνοντάς τους αυτός που είναι λίγο επιθετικός και (.) αρχίζει σιγά-σιγά και βλέπει ... «α! ωραία είναι εδώ»!... «Αισθάνεται μια ασφάλεια , οπότε αν τον καλύπτεις έτσι, μειώνεται λίγο η επιθετικότητα που μπορεί να έχει μέσα του... Νομίζω τα παιδιά αυτά που είναι επιθετικά δεν πρέπει να απομονώνονται. Αν απομονώνονται και μπουν στο περιθώριο, είναι χειρότερα τα πράγματα. (Παιδαγωγός Α', 43 ετών - Βρεφονηπιοκόμος σε Παιδικό Σταθμό με 18 έτη προϋπηρεσίας).

- ... ενθαρρύνω, τα παιδιά από μικρά, λέω ότι « Αυτό που θέλουμε, αυτό που μας αρέσει, δεν μας αρέσει, το λέμε με το σ τ ό μ α. Δε σηκώνουμε το χεράκι μας, το λέμε... Και το κουβεντιάζουμε για να το λύσουμε ... Για να 'ρθούνε σε μένα, , πρέπει να αισθάνονται ότι είμαι δίκαιη. Ότι δεν θα δείξω υπερβολική ανοχή, ούτε υπερβολική αυστηρότητα. (Παιδαγωγός Β', 50 ετών, Βρεφονηπιοκόμος σε Παιδικό Σταθμό με 25 έτη προϋπηρεσίας).

- Βασικά του εξηγείς, του συζητάς, με διάφορα παιχνίδια , να δείξεις το καλό και το κακό σε εισαγωγικά, με ιστοριούλες που έχουν μέσα επιθετικότητα, θυμό, εμ::: κάπως έτσι.

(Παιδαγωγός Γ΄, 43 ετών, Βρεφονηπιοκόμος σε Παιδικό Σταθμό με 20 χρόνια προϋπηρεσίας).

- Με κανόνες, τους οποίους και μεν τους λέμε, αλλά προπαντός τους δείχνουμε. Και με τη δική μας συμπεριφορά, και προσπαθούμε με βιωματικές συμπεριφορές πιο πολύ (Παιδαγωγός Δ΄, 48 ετών, Νηπιαγωγός με 15 έτη προϋπηρεσίας, σε Νηπιαγωγείο).

- Συνήθως με την ένταξη στην ομάδα, την κοινωνικοποίηση και με διάφορες δραστηριότητες, να αισθανθεί μέλος της ομάδας, να νιώσει άνετα, ότι είναι αποδεκτός και μετά με συζήτηση προσπαθούμε να λύσουμε τα προβλήματα που υπάρχουν... Να το ελέγξω και να πάρω το παιδί, αγόρι ή κορίτσι και να, να το τραβήξω πιο πέρα και να συζητήσουμε τι έγινε. Να το αποκρύνω από το παιδί που τσακώνεται ... Όχι νομίζω με τον ίδιο τρόπο, απλώς προσπαθώ να βρω το ευαίσθητο σημείο του κάθε παιδιού, να συζητήσω μαζί τους και (1) χρησιμοποιώντας αυτό, εκεί που έχουν ευαισθησία, να λύσω το άλλο πρόβλημα... Ναι, την ενσυναίσθηση, και αυτό που θα την πείραζε εκείνη να ανεχτεί. Το σημείο που θα την ενοχλούσε πάρα πολύ. Να την βοηθήσω να καταλάβει ότι αυτό που κάνει πόσο κακό είναι και πώς θα αισθανόταν εκείνη αν της το έκαναν.

(Παιδαγωγός Ε΄, 42 ετών, Νηπιαγωγός με 19 έτη προϋπηρεσίας, σε Νηπιαγωγείο).

- ...συμβουλευόμαστε τα παιδιά και προσπαθούμε να τους μάθουμε ότι πρέπει για όποιο πρόβλημα τους παρουσιαστεί, να το λύνουν μόνοι τους, με τη συζήτηση, ε::: δίνουμε δηλαδή ιδιαίτερη σημασία στο να μάθουν τι είναι φιλία, πώς να:: (.) κάνουμε ομαδικά παιχνίδια ... εμείς είμαστε, ε:: σταθερές στο να θέτουμε κάποια όρια (Παιδαγωγός Στ΄, 53 ετών, Νηπιαγωγός με 31 χρόνια προϋπηρεσία σε Νηπιαγωγείο).

- ... αν δεν γίνεται, τότε να επεμβαίνουν οι μεγάλοι. Στην αρχή «συζητήστε το και βρείτε εσείς τη λύση».(Πατέρας Α΄, 52 ετών, Ελεύθερος Επαγγελματίας, Δ/ θμια Εκπαίδευση – 1 αγόρι 6 ετών).

- Αυτό που τους λέμε κι εγώ και η μαμά τους είναι ότι προσπαθούμε να το κουβεντιάσουμε με τον άλλο και να βρούμε μία κοινή λύση του προβλήματος... Πάντα, πάντα τα παιδιά, σε αυτή την ηλικία, νομίζω ότι έχουνε σαν παράδειγμα τα βιώματα στο σπίτι, και το τι τους

λέμε εμείς καθημερινά... να προσπαθεί, νομίζω το ιδανικό θα είναι, να προσπαθεί να το διεκδικεί με τους φίλους του. Ε::: χωρίς ούτε να αδικείται αυτός, ούτε να αδικεί κάποια άλλα παιδάκια. Δηλαδή, εφόσον είναι παρέα του, να προσπαθούν να βρίσκουν μία κοινή λύση. (Πατέρας Β', 39 ετών, Δημόσιος υπάλληλος, Ανώτατη Εκπαίδευση -παιδιά δίδυμα, αγόρι και κορίτσι 5 ετών).

- ... νομίζω ότι πιο σημαντικό είναι, ε::: επειδή τα παιδιά είναι πολύ οξείες παρατηρητές, ε::: το πιο::: αυτό που περισσότερο λειτουργεί είναι αυτό που δεν χρειάζεται και κανένα σχέδιο. Δηλαδή αν εσύ είσαι ήρεμος άνθρωπος και::: κάνεις παρέα με τα παιδιά σου, πράγμα (.) και τα δύο, τα οποία τα οφείλεις αυτά τα πράγματα, να ξέρεις να κάνεις παρέα με τα παιδιά σου αλλά και να είσαι ένας ήρεμος άνθρωπος ... Κάπως προσπαθείς να αποσβέσεις την ένταση, για να μπορέσεις μετά να συζητήσεις (Πατέρας Γ', 38 ετών, Δάσκαλος, Ανώτατη Εκπαίδευση, 2 παιδιά προσχολικής ηλικίας- αγόρι 6 ετών, κορίτσι 4 ετών).

- Θεωρώ ότι πιο σωστό είναι να μιλάς με το παιδί. Για να μπορείς να καταλάβεις για ποιο λόγο το έκανε. (Μητέρα Α', Στρατιωτικός, 34 ετών, Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, 2 παιδιά : αγόρι 3 ετών, κορίτσι 5 ετών).

- Προσπαθώ να είμαι ήρεμη, να τη συμβουλέψω, να την πάρω με το καλό(Μητέρα Γ', Αστυνομικός, 38 ετών, Ανώτατη Εκπαίδευση, 2 παιδιά -κορίτσι 6 ετών-Νηπιαγωγείο, κορίτσι 11 μηνών).

Άλλο ένα σημείο που αξίζει να σχολιαστεί αν και αναφέρθηκε μόνο από ένα συμμετέχων, ήταν η προσπάθεια δημιουργίας αισθήματος ενοχής στο παιδί, ως μέσο συμμόρφωσης, το οποίο όπως φαίνεται δρα στο παιδί πιο οδυνηρά ακόμη και από τη σωματική τιμωρία.

- Ο μπαμπάς αισθάνεται άσχημα. Ε::: Έκανες ρεζίλι τον μπαμπά και τη μαμά σ' αυτό το πράγμα και γι' αυτό το λόγο (2) πρέπει να το σκεφτείς. Πήγαινε λοιπόν σκέψου το, τι αυτό (.) τις περισσότερες φορές μας παίρνει το κλάμα... έκανε κάποια αταξία, και επειδή εμείς δεν τον χτυπάμε, φώναξε και είπε::, «όχι συζήτηση μπαμπά, δείρε με καλύτερα». (Πατέρας Α', 52 ετών, Ελεύθερος Επαγγελματίας, Δ/θμια Εκπαίδευση – 1 αγόρι 6 ετών).

Ο τρόπος αντιμετώπισης της επιθετικότητας των παιδιών από τους ενήλικες, φαίνεται ότι έχει άμεση σχέση με την ψυχολογική κατάσταση που βρίσκεται εκείνη την ώρα ο ενήλικας που συνδέεται με την καθημερινή εξουθένωση του.

- *Θυμώνω όταν είμαι κουρασμένη. Όταν είμαι κουρασμένη και οι αντοχές μου, ε::: μειώνονται, δηλαδή προς το τέλος της (.) το πρωί πάω με άλλη ενέργεια... Αν είχε γίνει πριν από δύο ώρες ας πούμε να μη θυμώσω, αλλά εκείνη την ώρα να νιώσω τόσο φορτωμένη και να λέω «Όχι άλλο». Γιατί δεν κάνω και διάλλειμα... καταλαβαίνω ότι έχω φτάσει στα όριά μου όταν θυμώσω. Τα όριά μου τα σωματικά και τα ψυχικά. (Παιδαγωγός Β', 50 ετών, Βρεφονηπιοκόμος σε Παιδικό Σταθμό με 25 έτη προϋπηρεσίας).*

- *... μερικές φορές νιώθω ότι χάνω την υπομονή μου και δεν ξέρω πώς να ανταποκριθώ, ε::: και σίγουρα αυτό, εντάξει, όσο περνάν τα χρόνια υπηρεσίας, η υπομονή λέμε έχει και τα όριά της, έτσι; Όσο περνάν τα χρόνια υπηρεσίας, αισθανόμαστε πιο (.) δηλαδή χάνουμε, δεν έχουμε την υπομονή που είχαμε όταν διοριστήκαμε για παράδειγμα. (Παιδαγωγός Γ', 43 ετών, Βρεφονηπιοκόμος σε Παιδικό Σταθμό με 20 χρόνια προϋπηρεσίας).*

- *Και με το παραμικρό να νευριάζω. Επειδή δεν είμαι εγώ καλά. Δεν φταίνε αυτά... Άμα είμαι κουρασμένη, γυρνάω από τη δουλειά, έχω ένα σωρό δουλειές να κάνω, και ξέρω ότι έχω ένα σωρό πράγματα στο κεφάλι μου .. Και μετά αρχίζω και φωνάζω. Και δεν βγαίνει άκρη. (Μητέρα Α', Στρατιωτικός, 34 ετών , Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, 2 παιδιά : αγόρι 3 ετών , κορίτσι 5 ετών).*

Τα «όρια»

Όσον αφορά την ιδανική αντιμετώπιση ενός παιδιού σε θέματα πειθαρχίας, και οι γονείς και οι παιδαγωγοί στην πλειοψηφία τους, υποστηρίζουν ότι τα δύο άκρα, δηλαδή η απόλυτη πειθαρχία από τη μια και η ανεξέλεγκτη ελευθερία από την άλλη, θα πρέπει να αποφεύγονται. Ως ιδανικό τρόπο διαπαιδαγώγησης αναφέρουν την ελευθερία με «όρια», δηλαδή μία μέση κατάσταση κατά την οποία το παιδί εξερευνά τα όρια της ελευθερίας του, αλληλεπιδρά με τον περίγυρο του και μαθαίνει να λειτουργεί δημοκρατικά σε μια κοινωνία.

- *... όσον αφορά στην πειθαρχία, νομίζω ότι το σωστό είναι το μέσο. Στη μέση να είσαι κάπου. Ούτε να είσαι πολύ ελαστικός, ούτε πάρα πολύ αυστηρός. Μια στο καρφί που λέμε*

και μια στο πέταλο. Χρειάζεται. Δηλαδή απόλυτη ελευθερία, φέρνει καταστάσεις ε::: ανεξέλεγκτες. Η απόλυτη πειθαρχία από την άλλη πάλι, κάνει παιδιά ρομποτάκια. Δε θέλουμε ούτε το ένα ούτε το άλλο. Κάπου στη μέση. (Παιδαγωγός Γ', 43 ετών, Βρεφονηπιοκόμος σε Παιδικό Σταθμό με 20 χρόνια προϋπηρεσίας).

- Όρια, ας πούμε όχι να (.) ,ούτε να φοβούνται, ούτε... Εμείς είμαστε και αρκετά κοντά με τα παιδιά τέλος πάντων, δεν μπορώ να πω ότι μας φοβούνται, αλλά την πειθαρχία, δηλαδή την οριοθέτηση. Δηλαδή τώρα θα παίζουμε, θα παίζουμε. Αλλά όταν είναι να κάνουμε κάτι, να κάνουμε κάτι. Αυτό. Να μάθουν να ξεχωρίζουν (Παιδαγωγός Δ', 48 ετών, Νηπιαγωγός με 15 έτη προϋπηρεσίας, σε Νηπιαγωγείο).

- Πιστεύω ότι πρέπει να υπάρχει πειθαρχία, (.) στην τάξη, πρέπει να υπάρχει ένα πνεύμα δημοκρατίας, ελευθερίας, ας πούμε να υπάρχει πειθαρχία, αλλά όχι (.) υπερβολικά, να επικρατεί η αγάπη και όλα τα παιδιά να προσπαθούν μαζί με την παιδαγωγό να λύσουν τα θέματα σε ένα κλίμα αγάπης... Να αισθάνονται ότι είναι αποδεκτοί. (Παιδαγωγός Ε', 42 ετών, Νηπιαγωγός με 19 έτη προϋπηρεσίας, σε Νηπιαγωγείο).

- ... σίγουρα δεν θέλουμε τα παιδιά να είναι στρατιωτάκια, αλλά επιβάλλεται να υπάρχουν κάποια όρια, ε::: γιατί έτσι είναι η ζωή μας. Υπάρχουν κανόνες, που πρέπει να τηρούνται. Και στο σχολείο, και (.) σε όλες τις βαθμίδες, αλλά και φυσικά μετά στη ζωή του... Ένα παιδί πειθαρχημένο, σίγουρα θα είναι πολύ πιο (.) θα νιώθει πιο καλά και μεγαλώνοντας, και στο σχολείο, αλλά και μετά στη ζωή του, μέσα στην κοινωνία, ε::: ενώ ένα παιδί που δεν::: (.) κάνει ότι θέλει, όποτε θέλει, δεν έχει όρια, σίγουρα κάποια στιγμή θα ζοριστεί στη ζωή του. (Παιδαγωγός Στ', 53 ετών, Νηπιαγωγός με 31 χρόνια προϋπηρεσία σε Νηπιαγωγείο).

- ...αλλά η πολύ ελευθερία, επειδή είναι μικρός δεν ξέρουν να τη διαχειριστούν, οπότε μπαίνουμε (.) χάνουμε όλη την ουσία. Δηλαδή θέλει καθοδήγηση καθημερινή, δηλαδή καθημερινά πρέπει::: «ναι μεν αλλά ... Όρια, πρέπει να υπάρχουν τα όρια... (Πατέρας Α', 52 ετών, Ελεύθερος Επαγγελματίας, Δ/ θμια Εκπαίδευση – 1 αγόρι 6 ετών).

- Νομίζω κάπου στη μέση πρέπει να είναι. Κάπου στη μέση. Δηλαδή, η πολλή πειθαρχία νομίζω ότι είναι και κακό. Γιατί χτυπάει μπουμερανγκ σε άλλα πράγματα. Δε (.), είναι::: στην αρχή είναι καλό. (Πατέρας Β', 39 ετών, Δημόσιος υπάλληλος, Ανώτατη Εκπαίδευση -παιδιά δίδυμα, αγόρι και κορίτσι 5 ετών).

- Δηλαδή είναι λίγο::: ((γελάει))... Δεν είναι ωραίο αυτό για κανέναν άνθρωπο. 'Να είσαι υπάκουος'... Σίγουρα δεν θέλουμε ένα παιδί να μας τυραννάει από το πρωί ως το βράδυ ας πούμε. Ένα παιδί το οποίο να είναι συνέχεια στην κόντρα. Δεν το θέλουμε και αυτό. Όρια, αλλά ευμετάβλητα. Όρια, όρια που να ρέουνε (Πατέρας Γ', 38 ετών, Δάσκαλος, Ανώτατη Εκπαίδευση, 2 παιδιά προσχολικής ηλικίας- αγόρι 6 ετών, κορίτσι 4 ετών).

- Είναι παιδί. Απλά, πρέπει να βάλεις όρια κάπου και να πεις: «Δέκα η ώρα θα κοιμόμαστε». Θα το κάνεις κάθε μέρα και θα είναι ένα, ένα όριο. Τέλος.... Πρέπει να καταλάβουμε ότι είναι παιδιά... Αλλά πρέπει να υπάρχει πειθαρχία. Γιατί χάνεις τον έλεγχο μετά... Με μέτρο θέλει κι αυτό. (Μητέρα Α', Στρατιωτικός, 34 ετών, Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, 2 παιδιά : αγόρι 3 ετών, κορίτσι 5 ετών).

- Όχι στρατιώτης. Έτσι; Αλλά πιστεύω ότι για να βγει ένα παιδί σωστό στην κοινωνία, πρέπει να υπάρχει πειθαρχία. Γιατί δε ζούμε στην ζούγκλα. Ζούμε σε κανόνες, σε κοινωνία, κι οπότε πρέπει να είναι και κάπως πειθαρχημένο. (Μητέρα Β', Έμπορος, 33 ετών, Τεχνολογική Εκπαίδευση, παιδί 4 ετών –αγόρι).

- ... θα πρέπει να υπάρχει πειθαρχία, αλλά όχι και::: όχι και υπερβολές. Σε λογικά πλαίσια. Να ακούνε τους γονείς, να έχουνε και κάποια::: όρια και μες το σπίτι. Να ξέρουνε το χώρο τους, το χώρο το δικό μας, ε::: να μην κάνουμε ότι θέλουνε. (Μητέρα Γ', Αστυνομικός, 38 ετών, Ανώτατη Εκπαίδευση, 2 παιδιά -κορίτσι 6 ετών-Νηπιαγωγείο, κορίτσι 11 μηνών).

Πολεμικές τέχνες

Ένα ζήτημα που αναδείχθηκε και αφορούσε στην αγωνία των γονέων, μπροστά στο ενδεχόμενο να πέσει το παιδί τους θύμα επιθετικής συμπεριφοράς, ήταν η επιλογή τους να καταφεύγουν σε σχολές όπου διδάσκονται πολεμικές τέχνες. Όπως προέκυψε από τις συνεντεύξεις, πολλοί γονείς αισθάνονται ότι έτσι θα θωρακίσουν τα παιδιά τους απέναντι σε μελλοντικές επιθετικές ενέργειες.

- ... είναι και η μόδα των τελευταίων ετών που σε κάποια παιδιά δρα αρνητικά, να τα πηγαίνουν σε Kung Fu, Tae Kwon Do και κάτι τέτοια, οπότε τα παιδιά μαθαίνουν αυτά που μαθαίνουν εκεί, και έρχονται και τα κάνουν στους συμμαθητές τους... είναι και τα χρόνια, οι εποχές δύσκολες, που υπάρχουν κίνδυνοι, και φοβούνται οι γονείς, και

προτιμούν να μαθαίνουν στα παιδιά τους να αμύνονται, για... ε... μήπως τους συμβεί κάτι, στο (.) ναι. (Παιδαγωγός Στ', 53 ετών, Νηπιαγωγός με 31 χρόνια προϋπηρεσία σε Νηπιαγωγείο).

- ... επιλέξαμε το καράτε σαν... επειδή είναι μέσα σε κλειστό χώρο, έχει πειθαρχία και έχει και... ένα μέσο αυτοάμυνας, 'εντάζει', στους καιρούς που ζούμε... Αν το συνεχίσουν μέχρι τα δεκαπέντε δεκαοχτώ χρονών θα είναι άλλο πράγμα... ειδικά με τους μετανάστες που ζούμε κι μ' όλα αυτά, ακούς καθημερινά, διάφορα. Απόπειρες κλοπών, βιασμών, δε ξέρω τι, διάφορα πράγματα, τα οποία.... Όχι ότι το ζύλο θα σε σώσει, απλά (.) όχι για ζύλο. Για αυτοάμυνα. Για τίποτα άλλο. (Πατέρας Β', 39 ετών, Δημόσιος υπάλληλος, Ανώτατη Εκπαίδευση -παιδιά δίδυμα, αγόρι και κορίτσι 5 ετών).

- ... αλλά αύριο μεθαύριο σκέφτομαι να την πάω σε κάποιο άθλημα, σε κάτι σαν Τάι κβο ντο, για να αυξήσω την ε... Όχι για να χτυπάει. Απλά να αλλάζει λίγο συμπεριφορά. Να μη φοβάται τόσο πολύ. Ίσως τη βοηθήσει ... Έχω ακούσει μπαμπά να μου λέει - στο Δημοτικό πήγαινε η κόρη του - γι' αυτό την πήγε Τάε Κβο Ντο. Και τις έτρωγε συνέχεια η μικρή. Έτρωγε ζύλο συνέχεια. Ε τα πήρε και στα κρανία και λέει «με το που σε χτυπάνε θα χτυπάς». (Μητέρα Α', Στρατιωτικός, 34 ετών, Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, 2 παιδιά : αγόρι 3 ετών, κορίτσι 5 ετών).

Η τεχνολογία στην καθημερινότητα των παιδιών προσχολικής ηλικίας

Σημαντικό εύρημα όσον αφορά τα ΜΜΕ είναι η ραγδαία εισβολή των νέων τεχνολογιών που σχετίζονται με αυτά (internet, you tube, ηλεκτρονικά παιχνίδια κ.τ.λ.) στην καθημερινότητα των παιδιών, ακόμη και της προσχολικής ηλικίας, τα οποία σε μεγάλο ποσοστό χειρίζονται αποτελεσματικά αυτά τα μέσα για την ψυχαγωγία τους.

- Το παιδάκι αυτό που σου είπα ότι είχα πέρυσι, πέρναγε πολλές ώρες στο τάμπλετ. Και πολλές φορές, μας είχε πει η μαμά του ότι ξύπναγε τη νύχτα, 1.00 η ώρα, ή δεν κοιμόταν μέχρι τη 1.00 η ώρα γιατί έβλεπε πράγματα στο τάμπλετ... Έχουνε, βλέπουνε όλα. Όλα, όλα έχουν εμπειρία από τάμπλετ. Όλα έχουνε. (Παιδαγωγός Β', 50 ετών, Βρεφονηπιοκόμος σε Παιδικό Σταθμό με 25 έτη προϋπηρεσίας).

- Γιατί άμα βλέπει το παιδί ανεξέλεγκτα αυτή την τηλεόραση, κι όχι μόνο τώρα τηλεόραση, τα τάμπλετ, που μπορούν και κατεβάζουν, εδώ μπαίνουν, άμα τα αφήσεις θα μπαίνουν στο

ίντερνετ όπου της (Παιδαγωγός Δ', 48 ετών, Νηπιαγωγός με 15 έτη προϋπηρεσίας, σε Νηπιαγωγείο).

Το κινητό της μαμάς του έχουμε μανία, επειδή το ξέρουμε, «Θέλω να δω τα παιδικά μου» ... Ξέρει... Και παιχνίδια... Παίζει::: ένα με bobbles ((παιχνίδι με φούσκες))... Ή με το Μακουίν που τρέχει σε αγώνες φόρμουλας ... Αυτοκίνητα που τρέχουν, πηδάνε:: και κάτι τέτοια. Όχι::: ούτε βίας (Πατέρας Α', 52 ετών, Ελεύθερος Επαγγελματίας, Δ/ θμια Εκπαίδευση – 1 αγόρι 6 ετών).

- Παλιά είχαμε το Nona. Το οποίο το κόψαμε γιατί η κατάσταση είχε γίνει ανεξέλεγκτη. Είχα βάλει κωδικό ασφαλείας , με είχε δει κανά δυο φορές ο Γιάννης, ο οποίος είναι γκατζετάκιας και τον είχε βρει και τέλειωνε η δουλειά... και τώρα έχουμε βρει τη δουλειά με τα τάμπλετ εδώ και μισό χρόνο, και δεν τολμάμε να αφήσουμε κινητό κάπου σε σημείο που το βλέπουν ή τάμπλετ σε σημείο που το βλέπουν, θα πάνε κατευθείαν, μπαίνουν μέσα, κατεβάζουν παιχνίδια, κάνουν , ράνουν...Η Άννα δεν ξέρει να ανοίξει το κινητό. Ο Γιάννης ξέρει να κατεβάσει παιχνίδια από το ίντερνετ. ((γελάει))... Χωρίς να ξέρει κάτι, να διαβάζει. Ξέρει τα::: Τι πρέπει να κάνει. ... DVD; Αυτό είναι παιχνίδι! Ναι. Κατευθείαν. Παίρνει τα CD τα πετάει μέσα. (Πατέρας Β', 39 ετών, Δημόσιος υπάλληλος, Ανώτατη Εκπαίδευση -παιδιά δίδυμα, αγόρι και κορίτσι 5 ετών).

- Συνήθως όχι επειδή είναι στο ίντερνετ μέσα, βλέπει μέσω ίντερνετ... Μπαίνεις μέσα στο You tube και πατάς ότι της. .. Διαλέγεις εσύ. (Μητέρα Β', Έμπορος, 33 ετών, Τεχνολογική Εκπαίδευση, παιδί 4 ετών –αγόρι).

- Ανοίγει το laptop, ψάχνει να βρει τι, αλλάζει τα βίντεο, διαλέγει παιχνίδια, αλλάζει παιχνίδια, ναι. έχει μάθει και τα διαλέγει και κείνη ... Ξέρει τα πάντα... από πέρυσι, τώρα είναι έξι, από πέντε; Τέσσερα - πέντε είχε αρχίσει να ασχολείται. Ειδικά από πέρυσι και φέτος, πολύ... Και σε κινητό... Ξέρει τάμπλετ, ξέρει laptop, ξέρει κινητό, ξέρει πολλά, ναι... Να κατεβάσει όχι. (Μητέρα Γ', Αστυνομικός, 38 ετών, Ανώτατη Εκπαίδευση, 2 παιδιά -κορίτσι 6 ετών-Νηπιαγωγείο, κορίτσι 11 μηνών).

Μορφές τιμωρίας

Οι πιο συνηθισμένες μορφές τιμωρίας που ανέφεραν οι ενήλικες ότι χρησιμοποιούν για τη συμμόρφωση των παιδιών, σε περιπτώσεις επιθετικής ή γενικότερης παρεκκλίνουσας

συμπεριφοράς , αφορούν την στέρηση αγαπημένων αντικειμένων ή δραστηριοτήτων, την απομάκρυνση από την ομάδα, ενώ κάποιοι τονίζουν τη διαφορά της «συνέπειας» ενός λάθους και της «ποινής».

- Θα φωνάζω, ναι, θα φωνάζω και θα πω ας πούμε «γιατί Β πήρες το παιχνίδι από το Γ; Έλα να καθίσεις στην καρέκλα τώρα, και δεν θα παίζεις».... Για να καθίσει λίγο να ηρεμήσει , πιστεύω ότι βοηθάει. Κάθεται λίγο, ηρεμεί, βλέπει ότι αυτό που έκανε δεν ήταν σωστό, και πιθανόν να τον βοηθάει αυτό... Ας πούμε να μην ακούσει ένα παραμύθι. Να μην τον αφήσω να ακούσει ένα παραμύθι Να πάει στην πιο μικρή τάξη. Αφού είναι τόσο πολύ θυμωμένος και συμπεριφέρεται ανώριμα (Παιδαγωγός Α΄, 43 ετών - Βρεφονηπιοκόμος σε Παιδικό Σταθμό με 18 έτη προϋπηρεσίας).

- Δεν υπάρχουνε σκληρές ποινές, υπάρχει όμως μία συνέπεια που θα το δυσαρεστήσει εκείνη την ώρα, για να συνδέσει το (.) τη δυσαρέσκεια, την ποινή τέλος πάντων ((γελάει)) κατά κάποιο τρόπο, εντός εισαγωγικών, με αυτό που έκανε «Αυτό που κάνεις έχει κάποιες συνέπειες. Η συνέπεια είναι -για παράδειγμα-, να σε αλλάζω τραπέζι, να φύγεις από την παρέα αυτή που επιθυμείς και να πας να καθίσεις με μία άλλη παρέα, να φύγεις μακριά -ας πούμε- από τους κολητούς σου, για να ηρεμήσεις κιόλας, αλλά αυτή είναι η συνέπεια γιατί δεν κάνεις καλά» (Παιδαγωγός Β΄, 50 ετών, Βρεφονηπιοκόμος σε Παιδικό Σταθμό με 25 έτη προϋπηρεσίας).

- ... όταν εμφανίσει κάτι για πρώτη φορά, εντάζει, εννοείται ότι κάνεις επίπληξη. Όταν το συνεχίζει, το ξανασυνεχίζει το ξανασυνεχίζει, βάζεις κάποια όρια, και μετά μπορείς να το απομακρύνεις από την ομάδα... δηλαδή για μένα το ακραίο που θα κάνω είναι να απομακρύνω το παιδί από την ομάδα, και να το βάλω σε μία καρεκλίτσα να σκεφτεί, ε::: τι έκανε, να του εξηγήσω, να μείνει λιγάκι εκεί πέρα να συνειδ... να ηρεμήσει βασικά, και μετά να ενωθεί με την ομάδα. Αυτό είναι το ακραίο που θα κάνω. (Παιδαγωγός Γ΄, 43 ετών, Βρεφονηπιοκόμος σε Παιδικό Σταθμό με 20 χρόνια προϋπηρεσίας).

- Πιστεύω ότι ας πούμε όχι η τιμωρία, η ποινή είναι το παιδί να καταλάβει ότι αυτό που κάνει, ότι (.) κάθε πράξη έχει και μία συνέπεια... Όχι μπορώ να πω ότι εντάζει, και ας πούμε, οι αυστηρές ποινές είναι, το να βγει από την ομάδα, από ένα σημείο και μετά, δεν αποδίδει... Η στέρηση ειδικά από μια δραστηριότητα που τους αρέσει να συμμετέχουν, ναι. Μπορεί να τους επηρεάζει αλλά από ένα σημείο και μετά δεν του δίνουν σημασία. Το

συνηθίζουν ας πούμε. (Παιδαγωγός Ε΄, 42 ετών, Νηπιαγωγός με 19 έτη προϋπηρεσίας, σε Νηπιαγωγείο).

- ... αναγκαστικά μετά, ε::: θα πρέπει να απομονώσουμε λίγο αυτό το παιδί από το οποίο παιχνίδι ή την παρέα από τη στιγμή που ενοχλεί. Για λίγο. Του λέμε «Κάθισε λίγο στην άκρη και σκέψου, τι έκανες και για ποιο λόγο δεν σε θέλουν τα άλλα τα παιδάκια». Ναι, δεν ωφελεί ούτε το ένα ούτε το άλλο. (Παιδαγωγός Στ΄, 53 ετών, Νηπιαγωγός με 31 χρόνια προϋπηρεσία σε Νηπιαγωγείο).

- Το στέλνω στο δωμάτιό του και του λέω «Κάτσε να το σκεφτείς και έλα να μου απαντήσεις... με αυστηρό τόνο, πήγαινε στο δωμάτιό σου, κάτσε να το σκεφτείς, δεν θα κάνεις αυτό, θα πετάζω τα παιχνίδια σου, ε::: , θα σου αφαιρώ ένα παιχνίδι κάθε φορά που θα κάνεις κάτι κακό, δηλαδή σε έντονη έκφραση, κοφτά, αδιαπραγμάτευτα, ότι αυτό θα γίνει. Τέλος ... Τιμωρία, δηλαδή αφαίρεση κάποιου πράγματος το οποίο εντός εισαγωγικών θα τον τσούξει. (Πατέρας Α΄, 52 ετών, Ελεύθερος Επαγγελματίας, Δ/ θμια Εκπαίδευση – 1 αγόρι 6 ετών).

- Με τιμωρία του στυλ «αύριο δεν θα φας -ζέρω εγώ- σοκολάτα». Ή δε θα πάμε το απόγευμα για ποδήλατο, που ξέρω ότι τους αρέσει πολύ (Πατέρας Β΄, 39 ετών, Δημόσιος υπάλληλος, Ανώτατη Εκπαίδευση -παιδιά δίδυμα, αγόρι και κορίτσι 5 ετών).

- ... οι ποινές που επιλέγω ας πούμε::: με βαριά καρδιά ... σίγουρα οι ποινές είναι να στερείς κάποιες απολαύσεις. Ή να του δώσεις να καταλάβει τη γραμμικότητα. Ότι αν κάνεις αυτό ας πούμε, σίγουρα δεν θα μπορώ να σου προσφέρω μετά το άλλο (Πατέρας Γ΄, 38 ετών, Δάσκαλος, Ανώτατη Εκπαίδευση, 2 παιδιά προσχολικής ηλικίας- αγόρι 6 ετών, κορίτσι 4 ετών).

- Καναπέ, τιμωρία, δεν μου δίνει σημασία, τον στέλνω στο κρεβάτι, λέει «εντάξει, φεύγω μόνος μου». (Μητέρα Α΄, Στρατιωτικός, 34 ετών , Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, 2 παιδιά : αγόρι 3 ετών , κορίτσι 5 ετών).

- ... όχι με βία, όχι με φωνές, σίγουρα με τιμωρία θα το έλεγα εγώ, δηλαδή ας πούμε να μην του πάρω κάτι που του αρέσει, να μην το βγάλω βόλτα αν θέλει να βγει βόλτα, κάπως έτσι... Να μην πάμε βόλτα. Ή να μην του πάρεις ένα παιχνίδι. (Μητέρα Β΄, Έμπορος, 33 ετών, Τεχνολογική Εκπαίδευση, παιδί 4 ετών –αγόρι).

- Να της πάρω το laptop που αγαπά πολύ, δεν θα την αφήσω να δει παιδικά, κάπως έτσι... (Μητέρα Γ', Αστυνομικός, 38 ετών, Ανώτατη Εκπαίδευση, 2 παιδιά -κορίτσι 6 ετών- Νηπιαγωγείο, κορίτσι 11 μηνών).

6.2. Ανάλυση περιεχομένου παραμυθιών

Όπως προαναφέρθηκε, στην παρούσα έρευνα, η ανάλυση περιεχομένου εφαρμόστηκε σε έργα παιδικής λογοτεχνίας, και συγκεκριμένα, σε σύγχρονα εικονογραφημένα παραμύθια. Έτσι εκτεταμένη ανάλυση γίνεται στα «Τρία μικρά Λυκάκια», το περίφημο αφήγημα του γνωστού παραμυθά Ευγένιου Τριβιζά, και στα παραμύθια «Ο λύκος ξαναγύρισε», «Ένας καλόκαρδος... Καρχαρίας», «Ένα φίδι ...τρομερό» και «Το γιγαντοδαχτυλάκι του Λέανδρου».

«Τα τρία μικρά λυκάκια»

Ο Ευγένιος Τριβιζάς, εγκληματολόγος και αγαπητός συγγραφέας παιδικής λογοτεχνίας για παιδιά όλων των ηλικιών, έγινε γνωστός για τα παραμύθια του, που χαρακτηρίζονται από φαντασία, εμπνευσμένα λογοπαίγνια, ανατρεπτικό περιεχόμενο και αστείρευτο χιούμορ.

Το παραμύθι « Τα τρία μικρά λυκάκια» κάνει την ανατροπή με την πρώτη κιόλας ματιά στον τίτλο και στο εξώφυλλο. Πρωταγωνιστές και θύματα, τρία μικρά λυκάκια, και όχι τρία γουρουνάκια. Το παραμύθι ακολουθεί έναν παραλληλισμό με το γνωστό λαϊκό παραμύθι «Τα τρία γουρουνάκια», διαφοροποιείται όμως σε βασικά σημεία, με απώτερο σκοπό να ανοίξει νέους δρόμους στο νου των παιδιών και να ανατρέψει την πεπατημένη των συνηθισμένων παραμυθιών.

Η ιστορία έχει ως εξής: Η μαμά Λύκαινα καλεί τα λυκάκια της και τα ενημερώνει ότι ήρθε η ώρα να εγκαταλείψουν την οικογενειακή εστία, καθώς μεγάλωσαν. Τα τρία λυκάκια αναζητούν υλικά να χτίσουν ένα σπίτι γερό για να προστατευθούν από τον «Ρούνι Ρούνι, το ύπουλο κακό γουρούνι». Μετά από τρεις αποτυχημένες προσπάθειες να χτίσουν το σπίτι που θα καταφέρει να αντισταθεί στην επιθετικότητα και τις άγριες διαθέσεις του Ρούνι Ρούνι, και αφού έχουν χρησιμοποιήσει τούβλα, τσιμέντο, ατσάλι και

συρματοπλεγμα, τα τρία μικρά λυκάκια, καταθέτουν τα όπλα και φτιάχνουν ένα σπίτι από λουλούδια όλων των ειδών. Κι εδώ γίνεται το θαύμα! Ο Ρούνι Ρούνι, το ύπουλο κακό γουρούνι (φράση που επαναλαμβάνεται σε όλο το κείμενο), καθώς εισπνέει αέρα για να μπορέσει να φυσήξει με δύναμη και να ρίξει το λουλουδένιο σπιτάκι, μυρίζει την ευωδία από τα λουλούδια, και βγαίνει από μέσα του η καλοσύνη. Αρχίζει το χορό, γίνεται φίλος με τα λυκάκια και ζούνε όλοι μαζί αγαπημένοι.

Με μια πιο προσεκτική ανάγνωση του παραμυθιού, ανακαλύπτει κανείς κρυμμένα νοήματα και μηνύματα πίσω από την πρωτότυπη και συναρπαστική αυτή ιστορία:

Ο στιγματισμός. Ο λύκος, ο συνήθης ύποπτος σε όλα τα παραμύθια, αυτός που τρώει την Κοκκινισκουφίτσα, τη γιαγιά και τα εφτά κατσικάκια, αυτός που γκρεμίζει τα σπίτια που στήνουν τα τρία γουρουνάκια, ο στιγματισμένος με την ετικέτα του άγριου και κακού ζώου, ο φόβος και ο τρόμος όλων των παιδιών, αλλάζει ρόλο με το φιλήσυχο, εξημερωμένο, οικόσιτο και καλό γουρουνάκι. Το γουρουνάκι παίρνει την ετικέτα του κακού και ύπουλου ζώου, και ο λύκος του κατατρεγμένου θύματος. Κακός και άγριος δεν είναι πάντα ο «ξένος» και καλός δεν είναι πάντα ο «πολιτισμένος» οικείος μας. Οι ρόλοι αντιστρέφονται και μαζί τους και τα κοινωνικά στερεότυπα.

Ο φόβος. Τα τρία μικρά λυκάκια φοβούνται τον Ρούνι Ρούνι, τον στιγματισμένο με την ετικέτα του «ύπουλου κακού γουρουνιού» ενώ δεν έχει προηγηθεί καμία αναφορά για το τι ακριβώς τους φοβίζει. Ο Ρούνι Ρούνι στην πρώτη επαφή μαζί τους, τους χτυπά την πόρτα και αποκαλώντας τους «λυκάκια μου μικρά, λυκάκια φοβισμένα», τους καλεί να του ανοίξουν και κείνου: «ανοίξτε μου την πόρτα, ανοίξτε μου και μένα». Επιθετικός και απειλητικός προς εκείνους, γίνεται όταν τα λυκάκια με άσχημο τρόπο του αρνούνται. «Αν δεν ανοίξετε αμέσως τώρα, θα φυσήξω με θυμό και φόρα! Με θυμό και φόρα θα φυσήξω, το σπιτάκι θα το ρίξω!», απειλεί ο Ρούνι Ρούνι, αποδεικνύοντας ότι η απόρριψη και η περιθωριοποίηση μπορεί να προκαλέσει στα άτομα συναισθήματα θυμού και να οδηγήσει σε επιθετικές πράξεις.

Η αλληλεγγύη. Τα τρία μικρά λυκάκια στην προσπάθεια τους να χτίσουν το απόρθητο σπίτι, ζητάνε από ζώα που τυχαία συναντούν στο δρόμο, να τους δώσουν διάφορα υλικά για αυτό τον σκοπό. Όλα τα ζώα, το καγκουρό, ο κάστορας, ο ρινόκερος και τέλος το

φλαμίνγκο με προθυμία τους χαρίζουν τα απαραίτητα υλικά «κι ακόμη παραπάνω». Η αλληλεγγύη και η επιθυμία για παροχή βοήθειας στον άλλο, είναι προφανής.

Η συνεργασία. Τα τρία μικρά λυκάκια δεν φτιάχνουν τρία διαφορετικά σπίτια για τον καθένα, αλλά χτίζουν ένα σπίτι για να μένουν όλοι μαζί. Αυτό το σπίτι είναι πάντα προϊόν συνεργασίας και των τριών, αποδεικνύοντας πόσα σπουδαία πράγματα μπορούμε να κάνουμε αν είμαστε ενωμένοι.

Η αιτία της επιθετικότητας. Όταν ο Ρούνι Ρούνι μυρίζει την ευωδιά από τα όμορφα λουλούδια, ξεχνά το θυμό του και βγαίνει στην επιφάνεια ο άλλος του εαυτός. Ο καλός, ο χαρούμενος, ο χορευταράς, ο φίλος. Μήπως αυτό που τελικά επιζητούσε απεγνωσμένα ο Ρούνι Ρούνι ήταν να γίνει κι αυτός μέλος της παρέας τους, να έχει φίλους να παίζουν, να χορεύουν και να τραγουδάνε όλοι μαζί; Το λουλουδένιο σπιτάκι αποδεικνύει στο Ρούνι Ρούνι ότι τα τρία μικρά λυκάκια δεν προσπαθούν να τον κρατήσουν έξω από το σπίτι τους, από την παρέα τους, από την καρδιά τους. Όταν η αιτία της επιθετικότητας εκλείπει, εκλείπει και η επιθετικότητα.

«Ο Λύκος Ξαναγύρισε»

Σε αυτό το παραμύθι, η ιστορία ξεκινά με τον κύρ- Κούνελο, ο οποίος διαβάζοντας την εφημερίδα του, πανικοβάλλεται με την είδηση της επιστροφής του Λύκου. Θορυβημένα από την είδηση όλα τα «γνωστά» θύματα του κακού Λύκου των παραμυθιών, τα τρία γουρουνάκια, η κυρά Κατσίκα με τα επτά μικρά κατσικάκια και το μικρό αρνάκι, όλοι τρομοκρατημένοι, ο Πέτρος έτοιμος να κυνηγήσει τον Λύκο, και φυσικά η Κοκκινোসκουφίτσα που έχει χάσει το δρόμο για το σπίτι της γιαγιάς, καταφεύγουν στο σπίτι του Κούνελου. Όταν ο Λύκος τελικά φτάνει κι αυτός στο σπίτι του Κούνελου, πεινασμένος σαν... λύκος, όλοι μαζί ορμούν πάνω του και τον ακινητοποιούν. Αφού του δηλώνουν ότι δεν τον φοβούνται πια, του προτείνουν να αλλάξει συμπεριφορά, ώστε να γίνει αποδεκτός στην ομάδα. Τον καλούν μάλιστα να δειπνήσει μαζί τους, υπό την προϋπόθεση να τους πει ιστορίες με κακούς λύκους.

Σε μια προσπάθεια ανάλυσης του περιεχομένου του παραπάνω παραμυθιού, εντοπίζονται τα παρακάτω θέματα:

Ο στιγματισμός. Ο λύκος, από την αρχή του παραμυθιού παρουσιάζεται ως απειλή για τα θύματά του, αφού και μόνο στο άκουσμά της επιστροφής του, όλοι πανικοβάλλονται. Είναι το κακό, άγριο ζώο που όλοι φοβούνται, όλοι αισθάνονται να απειλούνται από αυτό. Αληθεύει όμως αυτό; Το τέλος του παραμυθιού βρίσκει το λύκος τρώει παρέα με τους νέους του φίλους.

Ο φόβος. Τα θύματα έχοντας προηγούμενη άσχημη εμπειρία από την επιθετικότητα του λύκου, φοβούνται στο άκουσμα του νέου της επιστροφής του. Τον φόβο δεν τον αντιμετωπίζουν όλοι με τον ίδιο τρόπο. Κάποια ζώα τρομοκρατημένα αναζητούν την ασφάλεια σε οικείο τους άτομο, στην προκειμένη περίπτωση στο σπίτι του Κούνελου. Ο Πέτρος αντιδρά με γενναιότητα και εμφανίζεται αποφασισμένος να κυνηγήσει το Λύκο, όπως άλλωστε είχε κάνει και στο γνωστό ρωσικό παραμύθι «Ο Πέτρος και ο Λύκος». Τέλος η Κοκκινোসκουφίτσα εμφανίζεται αφελής, το εύκολο θύμα που δεν έχει καν αντιληφθεί τον κίνδυνο που παραμονεύει, και καταλήγει τυχαία στο σπίτι που είναι μαζεμένα όλα τα ζώα, νομίζοντας ότι είναι το σπίτι της γιαγιάς της. Φανερό γίνεται ότι ο φόβος λειτουργεί διαφορετικά στα θύματα και ο καθένας πρέπει να πάρει κάποιες αποφάσεις. Είτε να αποδεχθεί το ρόλο του θύματος και να ζει κρυμμένος και φοβισμένος, είτε να ορθώσει το ανάστημά του και να αναζητήσει λύσεις.

Το μήνυμα που περνάει η ιστορία στο τέλος του παραμυθιού είναι διττό. Η λύση έρχεται μέσα από την **αντίσταση** και από τη **συνεργασία**. Τα θύματα του Λύκου αποφασίζουν να αντισταθούν στην επιθετικότητα του ενωμένα. Θέτουν τους δικούς τους όρους και αναγκάζουν το Λύκο να υποκύψει στη δύναμη της ομάδας. Ενωμένοι μπορούμε να αντιμετωπίσουμε τα πάντα. Ο Λύκος γίνεται μέλος της ομάδας και καταλήγει να τρώει παρέα με όλους. Άλλωστε και αυτός το μόνο που ήθελε ήταν κάτι να φάει. Η ανάγκη για επιβίωση καλύπτεται από τους νέους του φίλους και δειπνούν όλοι μαζί. Έτσι η επιστροφή του Λύκου έχει αίσιο τέλος για όλους. Και για το θύτη και για τα θύματα.

«Ένας καλόκαρδος ... καρχαρίας!»

Στην πρώτη σελίδα του παραμυθιού, βλέπουμε τον καρχαρία να μας αυτοπαρουσιάζεται ως ένα άγριο, φοβερό ζώο έτοιμο να επιτεθεί και να καυγαδίσει. Ο ρόλος όμως στον οποίο καλείται να ανταποκριθεί φαίνεται ότι δεν συνάδει με το χαρακτήρα του, αλλά είναι ένα αναγκαίο κακό προκειμένου να μπορέσει να επιβιώσει αφού όπως λέει:

«Πάντα κάνω το νταή για να βρω λίγο φαί». Όπως είναι φυσικό όλα τα ζώα τρέμουν στο πέρασμα του «Κι ύστερα όλα κρύβονται βαθιά μες στο βυθό, τέρας με νομίζουνε εμένα φοβερό!». Ποια είναι όμως η πραγματικότητα; Ο καρχαρίας αγαπά το διάβασμα, ενώ αγαπημένη του ασχολία είναι να βλέπει από μακριά τα άλλα ψάρια να χορεύουν. Αναζητά ένα φίλο, αλλά λόγω της τρομακτικής του εμφάνισης δεν μπορεί να βρει, γεγονός που τον κάνει πολύ δυστυχημένο. Η ευκαιρία να δικαιωθεί έρχεται όταν διαβάζει μια αφίσα για οργάνωση καλλιστείων για ψάρια. Ενθουσιασμένος ετοιμάζεται, αλλά η είσοδος του στην πασαρέλα προκαλεί πανικό, καθώς όλα τα ψάρια τρέχουν να σωθούν. Πληγωμένος ο καρχαρίας βάζει τα κλάματα, ώσπου ένα μικρό ψαράκι εμφανίζεται και τον παρηγορεί. Το μικρό ψάρι και ο καρχαρίας ενώνουν τις μοναξιές τους και γίνονται αχώριστοι φίλοι περνώντας σε όλους το μήνυμα «Δεν είναι η εμφάνιση που έχει σημασία, αλλά η ψυχή, τα αισθήματα και η ευαισθησία».

Αναλύοντας το παραπάνω παραμύθι αναδύονται διάφορα ζητήματα:

Ο Στιγματισμός και η οικειοποίηση. Ο καρχαρίας φαίνεται να οικειοποιείται έναν επιθετικό ρόλο που του αποδίδεται λόγω της εμφάνισής του, αλλά και της φήμης που υπάρχει για το είδος του. Βάση αυτού πράττει, ανταποκρινόμενος στο ρόλο του, ώσπου συνειδητοποιεί ότι η πραγματικότητα είναι διαφορετική και αποφασίζει να αντιστρέψει την κατάσταση.

Η φιλία. Το μεγάλο θέμα που αναδύεται αφορά την ανάγκη των ατόμων να γίνονται αποδεκτοί από τους άλλους, και να έχουν φίλους. Το ίδιο πρόβλημα με τον καρχαρία φαίνεται ότι αντιμετωπίζει και το άλλο άκρο. Το πολύ μικρό ψαράκι. Όταν τα δύο ζώα ενώνουν τις μοναξιές τους, η ευτυχία έρχεται.

Η διαφορετικότητα. Ότι είναι διαφορετικό από τους πολλούς δεν σημαίνει ότι πρέπει να αφορίζεται. Ο καρχαρίας και το μικρό ψαράκι δίνουν σε όλους αυτό το μάθημα, αποδεικνύοντας ότι η διαφορετικότητα δεν πρέπει να μας προκαταβάλλει, και ότι αυτό που μετράει είναι το συναίσθημα.

«Ένα φίδι.... Τρομερό!»

Στο συγκεκριμένο παραμύθι πρωταγωνιστεί ένα φοβερό φίδι (ζώο επίσης στιγματισμένο ως επικίνδυνο), που του αρέσει να τρώει πόλεις και να τρομοκρατεί τρένα, αεροπλάνα

και πλοία. Από το πολύ και ακατάλληλο όμως φαΐ (ασβέστης, κεραμίδια, τούβλα, τσιμέντο), πρήζεται η κοιλιά του και στην προσπάθεια του να πιει νερό για να ανακουφιστεί, πέφτει μέσα στο νερό με κίνδυνο να πνιγεί. Σώζεται από ένα ποντίκι, το οποίο στη συνέχεια τον πάει στο γιατρό. Ο γιατρός συστήνει αλλαγή διατροφής «Μην τα τρως άλλο τα σπίτια, φάε πατάτες , κολοκύθια» , και συμπληρώνει στην αγωγή «Πήγαινε και στο σχολείο, διάβασε κάνα βιβλίο. Το μυαλό σου άμα δουλέψεις, θα μπορέσεις να χωνέψεις».

Στην παραπάνω ιστορία, θίγονται επίσης πολύ σημαντικά θέματα:

Ο φόβος. «Γιατί τρως την κάθε πόλη; Θες να σε φοβούνται όλοι;» ρωτάει ο ποντικός το φίδι. Πόση ικανοποίηση μπορεί να δώσει η δημιουργία φόβου στους άλλους; Ποιες είναι οι αρνητικές συνέπειες; Μετά το πάθημά του το φίδι, αποφασίζει να αλλάξει και να σταματήσει να προκαλεί το φόβο.

Η φιλία. Σημαντικό ρόλο στην ιστορία παίζει η εμφάνιση του ποντικού, ο οποίος αφού πρώτα σώζει το φίδι, στη συνέχεια του δείχνει το σωστό δρόμο. Η συμφιλίωση και η αρμονική συμβίωση με τους άλλους, κάνει το φίδι ευτυχισμένο καιχορτασμένο. «Τώρα κάθεσαι διαβάζει και η κοιλιά δεν το πειράζει. Και μαζί του ο ποντικός, φίλος του αδελφικός». Εδώ αξίζει να σχολιαστεί η επιλογή του ποντικού ως φίλου του φιδιού, αν αναλογιστεί κανείς ότι στην πραγματική ζωή, τα φίδια τρώνε τα ποντίκια. Μπορούν οι φυσικοί εχθροί να φιλιώσουν και να συμβιώσουν ευτυχισμένοι; Όπως φαίνεται στην ιστορία μας, μπορούν.

Η γνώση. Στην ιστορία όμως θίγεται και το ζήτημα της γνώσης. Γνώση που το φίδι ανακαλύπτει μέσα στα βιβλία αλλά και στο σχολείο. Όσο το φίδι διαβάζει, τόσο εθίζεται στο διάβασμα και χορταίνει την ψυχή του. «...γιατί έχει πια διαβάσει και η ψυχή του έχει.... χορτάσει»!!! Φαίνεται λοιπόν ότι η συμβουλή του γιατρού έπιασε τόπο και η γνώση βοήθησε το φίδι να συμφιλιωθεί πρώτα με τον εαυτό του και στη συνέχεια και με τους υπόλοιπους. Η γνώση τον βοήθησε να ανακαλύψει ότι για να είσαι ευτυχισμένος δεν χρειάζεται να κάνεις τους άλλους να σε φοβούνται, και είδε τη ζωή με άλλο μάτι «Έτσι τώρα αυτή η πόλη όμορφη του φαίνεται όλη».

«Το γιγαντοδαχτυλάκι του Λέανδρου»

Ο Λέανδρος είναι ένα παιδί υπάκουο. Πολύ υπάκουο!!! «Φρόνιμο σαν μεγάλος». Τα μακριά του δάχτυλα εντυπωσιάζουν από τη βρεφική του κιόλας ηλικία και όλοι αποφαίνονται μόλις τα βλέπουν: «Θα γίνει πιανίστας». Έτσι τα πρώτα παιχνίδια του είναι μουσικά όργανα μέχρι να έρθει η ώρα και ... για το πιάνο. Ακολουθεί η δασκάλα του πιάνου, και τα μαθήματα ξεκινούν με μεγάλη επιτυχία. Όσπου το μικρό δαχτυλάκι του Λέανδρου ... κάνει την επανάστασή του. Αρχίζει να μεγαλώνει περισσότερο από τα υπόλοιπα και όλοι ανησυχούν. Ο γιατρός διαγνώσκει «γιγαντοδαχτυλία » και συστήνει παρακολούθησή του και σε περίπτωση που συνεχίσει να μεγαλώνει, να κόψουν το δαχτυλάκι ώστε να το επαναφέρουν στο «κανονικό» του μέγεθος. Το δαχτυλάκι όμως δεν είναι ένα συνηθισμένο δαχτυλάκι που απλά μεγαλώνει. Είναι ένα ατίθασο, άτακτο και ανυπάκουο δαχτυλάκι που με τις σκανταλιές του φέρνει συνεχώς τον Λέανδρο σε δύσκολη θέση, αφού δεν υπακούει ούτε τον ίδιο, όταν απεγνωσμένα προσπαθεί να το συνετίσει. Ο Λέανδρος κινδυνεύει σοβαρά να μην είναι πια «παράδειγμα φρονιμάδας». Από τη μια στενοχωριέται, από την άλλη όμως, έχει γίνει τόσο δημοφιλής στους συμμαθητές του, που έχει αρχίσει να του ... καλαρέσει. Όσπου ο Λέανδρος αρχίζει να υποπτεύεται ότι στην πραγματικότητα το δαχτυλάκι του δεν δρα μόνο του και δεν είναι τόσο ανεξέλεγκτο από εκείνον. Τότε το δαχτυλάκι του αρχίζει να μικραίνει, αλλά εκείνος συνεχίζει τις σκανταλιές, ώσπου όλοι αποδέχονται ότι «Κατά βάθος ο Λέανδρος ήταν πάντα ένα πολύ, μα πολύ φρόνιμο παιδί. Φρόνιμο όμως σαν παιδί και όχι σαν μεγάλος».

Η Υπακοή. Το παραμύθι θίγει ένα πολύ σημαντικό θέμα. Αυτό της επιθυμίας των μεγάλων να έχουν παιδιά υπάκουα και φρόνιμα. Πόσο σωστό όμως είναι να απαιτούν οι μεγάλοι από τα παιδιά να φέρονται σαν μεγάλοι; Η συγγραφέας, μας παρουσιάζει στην ιστορία της έναν ήρωα που από μικρός υπακούει και πράττει σύμφωνα με τα σχέδια των γονιών του για το μέλλον του. Έστω και υποσυνείδητα, ο ήρωας επαναστατεί ... κρυμμένος πίσω από το μικρό του δαχτυλάκι. Το λογοτεχνικό αυτό κείμενο δεν είναι απλά πολύ αστείο και διασκεδαστικό. Βάζει τους γονείς και τους εκπαιδευτικούς που το διαβάζουν στα παιδιά σε δεύτερες σκέψεις σχετικά με την εξουσία που ασκούν και την απαίτησή τους για πλήρη και αναμφισβήτητη υπακοή.

Ο Στιγματισμός. Η ετικέτα του «φρόνιμου σαν μεγάλος» παιδιού δίνει τη θέση της σε αυτή του «άτακτου» παιδιού, ανατρέποντας τους ρόλους και την εικόνα του ήρωα, ο οποίος δεν αλλάζει ρόλο με κάποιον άλλο αλλά με τον ίδιο του τον εαυτό. Ο ήρωας μέσα από τη μη συμμόρφωση στους κανόνες, προκαλεί την κοινωνία των ενηλίκων στην προσπάθεια του να διεκδικήσει το δικαίωμα να είναι απλά παιδί.

Σε όλα τα παραμύθια που αναλύθηκαν είναι έντονο το στοιχείο του καρναβαλισμού και η θεωρία του αλλόκοτου¹². Ανατροπή ρόλων, ευθυμία, χιούμορ, ψυχαγωγικό περιεχόμενο απαλλαγμένο από διάθεση διδακτισμού, αμφισβήτηση αξιών και δομών εξουσίας.

Στα παραμύθια, κοινός παρανομαστής είναι ο στιγματισμένος θύτης. Όταν ο θύτης ικανοποιεί τις συναισθηματικές του ανάγκες, αποδεικνύει ότι πολλές φορές τα φαινόμενα απατούν. Το μήνυμα που περνάει είναι ότι δεν πρέπει να μένουμε στα προφανή. Όλα τα πλάσματα χρειάζονται φίλους και αγάπη για να είναι ευτυχισμένα, και όταν κάποιος είναι ευτυχισμένος δεν είναι επιθετικός. Στο τελευταίο παραμύθι αμφισβητείται η απαίτηση των ενηλίκων για το τέλειο, υπάκουο, φρόνιμο σαν «ενήλικα» παιδί. Όλες οι ιστορίες μακριά από το δασκαλίστικο ύφος, δοσμένες με άφθονο χιούμορ, αφήνουν παιδιά και ενήλικες να κάνουν συνειρμούς και να ανακαλύψουν τη δική τους αλήθεια.

Η φιλία, η αγάπη, η κατανόηση, η συνεργασία και η αλληλεγγύη είναι επίσης αξίες που προβάλλονται, καθώς όπου υπερίσχυσε το αποτέλεσμα ήταν παύση της επιθετικής συμπεριφοράς και αρμονική συνύπαρξη ανάμεσα στους πρωταγωνιστές της ιστορίας.

Κλειδί όμως για να ενεργοποιηθούν όλες οι παραπάνω αξίες αποτελεί η ικανότητα της **ενσυναίσθησης**. Η ικανότητα να μπορεί κάποιος να έρθει στη θέση του άλλου και να δει και να κατανοήσει τη συμπεριφορά της άλλης πλευράς. Όταν λειτουργεί η ενσυναίσθηση, είναι ευκολότερο να βρεθεί η αιτία του προβλήματος και να υπάρξει άμβλυνση ή και λύση του.

¹² Βλέπε σχετικά κεφάλαιο 3.4. (Παιδική Λογοτεχνία)

Βασικό σκοπό της παρούσας ερευνητικής εργασίας, αποτελούσε η διερεύνηση του φαινομένου της επιθετικότητας στα παιδιά προσχολικής ηλικίας, μέσα από την ανίχνευση των γνώσεων και απόψεων, των συναισθημάτων και των πρακτικών που ακολουθούν οι ενήλικες που αποτελούν το άμεσο κοινωνικό περιβάλλον των παιδιών. Με βάση τους παραπάνω άξονες, δομήθηκε και διενεργήθηκε η έρευνα, και αναδείχθηκαν πλούσια συμπεράσματα για το φαινόμενο της επιθετικότητας στην προσχολική ηλικία.

Α΄ Άξονας: Γνώσεις και Απόψεις

Ο χαρακτηρισμός ενός παιδιού ως «επιθετικό», έχει άμεση συνάρτηση με τη συχνότητα που παρουσιάζει μια επιθετική συμπεριφορά, αλλά και τη σοβαρότητα της πράξης, παράμετροι που επηρεάζουν την άποψη των ενηλίκων, οι οποίοι υποσυνείδητα το κατατάσσουν σε μια κατηγορία, αυτή του πιθανού δράστη και συνήθη ύποπτου. Συχνά η επιθετικότητα σαν συμπεριφορά θεωρείται χαρακτηριστικό του «κακού» παιδιού.

Όσον αφορά την επιθετικότητα στα δύο φύλα, παιδαγωγοί και γονείς, εντοπίζουν διαφορές στο είδος ή τη συχνότητα της επιθετικότητας. Γενικά οι διαφορές που αναφέρονται όσον αφορά το είδος της επιθετικότητας, φαίνεται να συμφωνούν με τις έρευνες και τη θεωρία της διεθνούς βιβλιογραφίας (συχνότερη σωματική επιθετικότητα στα αγόρια, συχνότερη λεκτική επιθετικότητα ή επιθετικότητα σχέσεων στα κορίτσια) (Cole & Cole, 2001: 258). Ως αιτίες των διαφορών αναφέρθηκαν οι κοινωνικοί και βιολογικοί παράγοντες (Παρασκευόπουλος, χ.χ.: 128).

Γονείς και παιδαγωγοί, δηλώνουν την αντίθεση τους στη λεκτική και σωματική τιμωρία και υποστηρίζουν ότι « η βία φέρνει βία». Όπως τονίζουν με αυτές τις μορφές τιμωρίας η συμμόρφωση είναι αποτέλεσμα φόβου και έχει προσωρινό χαρακτήρα. Όλοι οι συμμετέχοντες δηλώνουν την αντίθεσή τους στην επιθετική συμπεριφορά, όμως η επιθετική πράξη ως απάντηση σε επιθετική πράξη συχνά δεν κατακρίνεται καθώς χαρακτηρίζεται ως αμυντική.

Μείζονος σημασίας η καλή συνεργασία αλλά και η γενικότερη ποιότητας της σχέσης που αναπτύσσουν μεταξύ τους, γονείς και παιδαγωγοί, στο θέμα της επιθετικότητας, με κύριο ζητούμενο την ανάπτυξη εμπιστοσύνης. Βασικό κριτήριο για να επιτευχθεί μια καλή συνεργασία, αποτελεί σύμφωνα με τους παιδαγωγούς το είδος και η καλή πρόθεση του γονέα. Βασική θέση των παιδαγωγών αποτελεί η υποχρέωση να ενημερώνουν τους γονείς για γεγονότα επιθετικής συμπεριφοράς των παιδιών τους ούτως ώστε από κοινού να αντιμετωπίσουν το ζήτημα.

Και οι γονείς αλλά και οι παιδαγωγοί τονίζουν την κατηγορηματική τους αντίθεση στην πλήρη υπακοή και πειθαρχία ενός παιδιού. Η υπακοή μπορεί να αποτελεί μια συμπεριφορά που να εξυπηρετεί τους ίδιους στην καθημερινότητα τους, αλλά βασική αρνητική συνέπεια αυτής της συμμόρφωσης, αποτελεί η έλλειψη αλληλεπίδρασης που μπορεί να οδηγήσει σε δημιουργικές σχέσεις. Η ανυπακοή στα παιδιά θεωρείται πιο υγιής και φυσιολογική συμπεριφορά, ενώ η πλήρης υπακοή φαίνεται να προβληματίζει. Σε αυτό το σημείο οι απόψεις των ενηλίκων συναντιόνται με τα συμπεράσματα της ανάλυσης των έργων παιδικής λογοτεχνίας που αφορούν στην υπακοή και στην ανάγκη των παιδιών να είναι παιδιά (Παπαντωνάκης, 2011: 213).

Τα ΜΜΕ θεωρούνται βασικός παράγοντα στη διαμόρφωση της προσωπικότητας των παιδιών και μπορούν να επηρεάσουν είτε θετικά είτε αρνητικά. Ως βασικοί παράγοντες αρνητικής επιρροής αναφέρονται η κατάχρηση του χρόνου και το βίαιο περιεχόμενο (Καψάλης, 2006: 411· Βρύζας, 1997: 36-38). Όσον αφορά την ιδανική αντιμετώπιση ενός παιδιού σε θέματα πειθαρχίας, και οι γονείς και οι παιδαγωγοί στην πλειοψηφία τους, υποστηρίζουν ότι τα δύο άκρα, δηλαδή η απόλυτη πειθαρχία από τη μια και η ανεξέλεγκτη ελευθερία από την άλλη, θα πρέπει να αποφεύγονται. Ως ιδανικό τρόπο διαπαιδαγώγησης αναφέρουν την ελευθερία με «όρια», δηλαδή μία μέση κατάσταση κατά την οποία το παιδί εξερευνά τα όρια της ελευθερίας του, αλληλεπιδρά με τον περίγυρο του και μαθαίνει να λειτουργεί δημοκρατικά σε μια κοινωνία. Τα παραπάνω ευρήματα συμφωνούν με τις παιδαγωγικές αρχές όπως διατυπώνονται από τη διεθνή βιβλιογραφία (Cole & Cole, 2001:275-277)· Παρασκευόπουλος, χ.χ. : 128-129).

Γενικότερα οι απόψεις των συμμετεχόντων για τα αίτια της επιθετικότητας εντοπίζονται σε κοινωνικούς κυρίως παράγοντες όπως σε προβλήματα στο οικογενειακό περιβάλλον, στα ΜΜΕ, σε συναισθηματικές ελλείψεις των παιδιών, στον τρόπο διαπαιδαγώγησης (υπερβολική ανοχή ή πολύ υπερβολική σκληρότητα) ή και βιολογικούς παράγοντες.

Β΄ Άξονας: Συναισθήματα.

Η συναναστροφή των παιδιών τους, με παιδιά που παρουσιάζουν επιθετικότητα, φαίνεται να αγχώνει και να προβληματίζει τους γονείς, κυρίως εξαιτίας του φόβου τους μήπως υιοθετήσουν και τα παιδιά τους την ίδια συμπεριφορά. Η επιθετική συμπεριφορά των παιδιών όμως προκαλεί άγχος και στις παιδαγωγούς ιδίως οι περιπτώσεις σωματικής επιθετικότητας, λόγω της πιθανότητας να βρεθούν υπόλογοι απέναντι στους γονείς των παιδιών θυμάτων. Επίσης προκαλεί θυμό στους ενήλικες, που συχνά χάνουν την ψυχραιμία τους, ειδικά όταν το φαινόμενο επαναλαμβάνεται.

Η ενημέρωση των γονέων για παρουσίαση επιθετικής συμπεριφοράς του παιδιού τους, αγχώνει και προβληματίζει τις παιδαγωγούς, καθώς πολλές φορές αντιμετωπίζεται επιθετικά από τους γονείς και καταλήγει σε σύγκρουση. Από την άλλη πολλοί γονείς φαίνεται ότι αισθάνονται ντροπή όταν ενημερώνονται από τις παιδαγωγούς για επιθετική συμπεριφορά των παιδιών τους, καθώς το χρεώνονται ως προσωπική αποτυχία και ανεπάρκεια στο γονεϊκό ρόλο.

Οι γονείς εκφράζουν το άγχος τους και την αγωνία τους μπροστά στο ενδεχόμενο το παιδί τους να πέσει θύμα επιθετικής συμπεριφοράς, είτε σωματικής είτε λεκτικής. Αυτό που φαίνεται να τους φοβίζει περισσότερο είναι το ενδεχόμενο να αισθανθούν τα παιδιά τους μειονεκτικά, πληγωθούν και αποκτήσουν ψυχολογικά προβλήματα στο μέλλον. Το μέγεθος της αγωνίας τους αντικατοπτρίζεται στην επιλογή του ρόλου του θύτη έναντι του θύματος, για το παιδί τους.

Γ΄ Άξονας: Πρακτικές

Η εκδήλωση επιθετικότητας σε τακτική συχνότητα από κάποια παιδιά, οδηγεί σε διαφορετική αντιμετώπιση από τις παιδαγωγούς, οι οποίες τηρούν διαφορετική στάση και μειωμένο βαθμό ανεκτικότητας απέναντί τους. Επίσης οι παιδαγωγοί δρουν συχνά προληπτικά, επαγρυπνώντας για να προλάβουν πιθανή επίθεση, κυρίως σωματική. Η

επιθετική συμπεριφορά και ο χαρακτηρισμός ενός παιδιού ως επιθετικό φαίνεται να προβληματίζει και να επηρεάζει και τους γονείς των παιδιών οι οποίοι συχνά συστήνουν στα παιδιά τους να αποφεύγουν συναναστροφές με παιδιά που χαρακτηρίζονται ως «επιθετικά».

Αν και οι γονείς και οι παιδαγωγοί, δηλώνουν ότι η λεκτική και η σωματική τιμωρία αποτελεί λανθασμένη επιλογή αντιμετώπισης τη επιθετικότητας και ότι « η βία φέρνει βία», πολλοί γονείς προβαίνουν σε σωματική τιμωρία, αν και σπάνια, ενώ και γονείς και παιδαγωγοί συχνά προβαίνουν σε λεκτική τιμωρία, (κυρίως με φωνές), καθώς δεν μπορούν πάντα να ελέγξουν τα συναισθήματά τους (Rogge, 2008: 222· Βουϊδάσκης, 1987: 97· Καψάλης, 2006: 409· Κρασανάκης, στο Νέστορος, 1992: 153-156).

Οι συμμετέχοντες εμφανίζονται κατηγορηματικοί όσον αφορά την αντιμετώπιση της επιθετικότητας ανάλογα με το φύλο, και υπερασπίζονται την άποψη τους για ίση μεταχείριση και αντιμετώπιση στα δύο φύλα.

Μπροστά στο ενδεχόμενο να πέσει το παιδί τους θύμα επιθετικότητας, πολλοί γονείς προτρέπουν τα παιδιά τους σε επιθετική συμπεριφορά, είτε προληπτικά (να γίνει το παιδί θύτης πριν γίνει θύμα), είτε αμυντικά (να γίνει το παιδί τους θύτης επειδή πέφτει θύμα). Αποτελεί συνήθης τακτική κάποιοι γονείς να συστήνουν στα παιδιά τους να απαντούν **στη βία με βία**, από το φόβο τους να μην γίνουν τα παιδιά τους θύματα. Ένα ζήτημα που αναδείχθηκε και αφορούσε στην αγωνία των γονέων, μπροστά στο ενδεχόμενο να πέσει το παιδί τους θύμα επιθετικής συμπεριφοράς, ήταν η επιλογή τους να καταφεύγουν σε σχολές όπου διδάσκονται πολεμικές τέχνες προκειμένου να θωρακίσουν τα παιδιά τους απέναντι σε μελλοντικές επιθετικές ενέργειες.

Συχνά, τα ΜΜΕ επιλέγονται ως μέσο ασφαλούς απασχόλησης, ελλείψει άλλων επιλογών, λόγω υποχρεώσεων των γονέων στο σπίτι. Οι γονείς επιλέγουν ψυχαγωγικά προγράμματα ή αφήνουν τα παιδιά να επιλέξουν, αφού προηγουμένως έχουν ελέγξει οι ίδιοι το περιεχόμενο και το χρόνο απασχόλησης, ενώ οι παιδαγωγοί δήλωσαν ότι αποφασίζουν με βάση το εκπαιδευτικό αλλά και ψυχαγωγικό περιεχόμενο και το μειωμένο χρόνο παρακολούθησης.

Σημαντικό εύρημα όσον αφορά τα ΜΜΕ είναι η ραγδαία εισβολή των νέων τεχνολογιών που σχετίζονται με αυτά (internet, you tube, ηλεκτρονικά παιχνίδια κ.τ.λ.) στην

καθημερινότητα των παιδιών, ακόμη και της προσχολικής ηλικίας, τα οποία σε μεγάλο ποσοστό χειρίζονται αποτελεσματικά αυτά τα μέσα ψυχαγωγίας.

Οι πιο συνηθισμένες μορφές τιμωρίας που ανέφεραν οι ενήλικες ότι χρησιμοποιούν για τη συμμόρφωση των παιδιών, σε περιπτώσεις επιθετικής ή γενικότερης παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς, αφορούν την στέρηση αγαπημένων αντικειμένων ή δραστηριοτήτων, την απομάκρυνση από την ομάδα, ενώ κάποιοι τονίζουν τη διαφορά της «συνέπειας» ενός λάθους και της «ποινής».

Όσον αφορά τις πρακτικές που ακολουθούν γονείς και παιδαγωγοί για την αντιμετώπιση της επιθετικότητας, ως ιδανικό μέσο αναφέρεται η συζήτηση με τα παιδιά, η συναισθηματική κάλυψη και ασφάλεια, ο εντοπισμός του προβλήματος που δημιουργεί την επιθετικότητα, το οργανωμένο περιβάλλον, η ένταξη στην ομάδα, η ενεργοποίηση της ενσυναίσθησης και το πρότυπο του ενήλικα (Cole & Cole, 2001: 241-242· Βαγενάς, 2014: 147-148). Βασική επίσης παράμετρος αποτελεί η ευκαιρία που πρέπει να δίνεται στα παιδιά να μάθουν να επιλύουν τις συγκρούσεις μόνο τους και ο ενήλικας να επεμβαίνει μόνο όταν είναι απαραίτητο.

Σε όλα τα ευρήματα φανερό γίνεται η μεγάλη επιρροή των ενηλίκων στα θέματα της επιθετικότητας, λόγω της εξουσίας που έχουν πάνω στα παιδιά, και ο καταλυτικός ρόλος που καλούνται να παίξουν για τον ορθό χειρισμό του φαινομένου. Σημαντικό θέμα αποτελεί ο εντοπισμός της αιτίας εκδήλωσης της συμπεριφοράς, καθώς συχνά είναι αποτέλεσμα βαθύτερων προβλημάτων του παιδιού που «κρούει τον κώδικα του κινδύνου», ζητώντας τη βοήθεια του ενήλικα (Κουρκούτας, 2011: 128). Τέλος, οι ενήλικες φαίνεται να γνωρίζουν και να αναγνωρίζουν τις παιδαγωγικές αρχές, όπως αυτές ορίζονται από τους ειδικούς σε θέματα διαπαιδαγώγησης, και να καταβάλουν προσπάθεια να τις ακολουθήσουν.

Γενικά τα συμπεράσματα της ανάλυσης λόγου των συνεντεύξεων, συναντιούνται σε πολλά σημεία με αυτά της ανάλυσης περιεχομένου έργων παιδικής λογοτεχνίας (εξουσία και υπακοή, στιγματισμένος θύτης, ανάγκη του θύτη για αποδοχή, ενεργοποίηση της ενσυναίσθησης).

Κλείνοντας αυτό το ερευνητικό εγχείρημα, πρέπει να κατατεθεί ότι εξαιρετικό ενδιαφέρον θα παρουσίαζε μία συγκριτική έρευνα για το χειρισμό της επιθετικότητας,

και τα θέματα εξουσίας-υπακοής, ανάμεσα στη σύγχρονη γενιά γονέων και παλαιότερες γενιές, καθώς και τα αποτελέσματα που φέρουν οι δύο διαφορετικές μέθοδοι διαπαιδαγώγησης.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αναγνωστόπουλος, Β. (1987), «*Θέματα Παιδικής Λογοτεχνίας. Α΄ Ανιχνεύσεις*», Αθήνα: Καστανιώτης.

Αντωνοπούλου Μ. (2008), «*Οι Κλαστικοί της Κοινωνιολογίας*», Αθήνα: Σαββάλας.

Αυγητίδου, Σ. (2001), «*Το παιχνίδι. Σύγχρονες ερευνητικές και διδακτικές προσεγγίσεις*», Αθήνα: Τυπωθήτω.

Αυγητίδου, Σ. (1997), «*Οι κοινωνικές σχέσεις και η παιδική φιλία στην προσχολική ηλικία*», Θεσσαλονίκη: Αδελφών Κυριακίδη α.ε.

Βαγενάς, Ε. (2014), «*Για μια άλλη προσέγγιση της Παιδικής Επιθετικότητας*», Αθήνα: Σύγχρονη εποχή.

Βαρβαρούση, Λ. (2001), «*Ένας καλόκαρδος ... καρχαρίας!*», Αθήνα: Παπαδόπουλος.

Βαρβαρούση, Λ. (2001), «*Ένα φίδι... τρομερό!*», Αθήνα: Παπαδόπουλος.

Βλάχου, Β. (2008), «*Η εξέλιξη των εγκληματολογικών θεωριών για τη βία και την επιθετικότητα*», Αθήνα: ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ.

Βουϊδάσκης, Β. (1995), «*Η Τηλεοπτική Βία και Επιθετικότητα και οι Επιδράσεις τους στα Παιδιά και στους Νέους*», Αθήνα: Μ.Π.ΓΡΗΓΟΡΗΣ.

Βουϊδάσκης, Β. (1987), «*Η επιθετικότητα σαν Κοινωνικό Πρόβλημα στην Οικογένεια και στο Σχολείο (Συμβολή στην Κοινωνιολογία της Παιδείας)*», Αθήνα: Γρηγόρη.

Βρύζας, Κ. (1997), «*Μέσα Επικοινωνίας και Παιδική Ηλικία*», Θεσσαλονίκη: ΒΑΝΙΑΣ.

Γαλανάκη, Ε. (2003), «*Θέματα Αναπτυξιακής Ψυχολογίας. Γνωστική - Κοινωνική - Συναισθηματική Ανάπτυξη*», Αθήνα: Ατραπός.

Γεώργας, Δ. (1995), «*Κοινωνική Ψυχολογία. Στάσεις, Αντίληψη του Προσώπου, Στερέοτυπα, Επιθετικότητα, Δυαδικές Σχέσεις και Επικοινωνία*», Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Γεωργούλας, Σ. (2009), «*Παρέκκλιση Ανηλίκων. Θεωρητική, Ερευνητική Προσέγγιση, & Πολιτικές*», Αθήνα: ΚΨΜ.

Δαράκη, Π. (1995), «*Το προσχολικό παιδί και οι ανάγκες του*», Αθήνα: Δωδώνη.

- Ιωσηφίδης, Θ. (2008), «Ποιοτικές Μέθοδοι Έρευνας στις Κοινωνικές Επιστήμες», Αθήνα: Κριτική.
- Κάκουρος, Ε. & Μανιαδάκη, Κ. (2002), «Ψυχοπαθολογία Παιδιών και Εφήβων. Αναπτυξιακή Προσέγγιση». Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Κανατσούλη, Μ. (2014), «Μυστικά, Ψέματα, Όνειρα και Άλλα. Λογοτεχνία για αναγνώστες προσχολικής και πρώτης σχολικής ηλικίας», Θεσσαλονίκη : UNIVERSITY STUDIO PRESS.
- Κανατσούλη, Μ. (2007), «Εισαγωγή στη Θεωρία και Κριτική της Παιδικής Λογοτεχνίας Σχολικής και Προσχολικής Ηλικίας», Θεσσαλονίκη: UNIVERSITY STUDIO PRESS.
- Κανατσούλη, Μ. (2000), «Ιδεολογικές Διαστάσεις της Παιδικής Λογοτεχνίας», Αθήνα: Τυπωθήτω/ ΓΙΩΡΓΟΣ ΔΑΡΔΑΝΟΣ.
- Καψάλης, Α. (2006), «Παιδαγωγική Ψυχολογία», Αθήνα: Αδελφών Κυριακίδη α.ε.
- Κοσμόπουλος, Α. (1994), «Ψυχολογία και Οδηγητική της Παιδικής και Νεανικής Ηλικίας», Αθήνα: Γρηγόρη.
- Κουρκούτας, Η. (2011), «Προβλήματα συμπεριφοράς στα παιδιά. Παρεμβάσεις στο πλαίσιο της Οικογένειας και του Σχολείου», Αθήνα: Τόπος & Ηλίας Ε. Κουρκούτας.
- Κόφφας, Α. (2002), «Γενική και Ειδική Διδακτική Μεθοδολογία Δραστηριοτήτων Προσχολικής Αγωγής », Αθήνα: Αυτοέκδοση.
- Κυριαζή, Ν. (2011), «Η Κοινωνιολογική Έρευνα. Κριτική Επισκόπηση των Μεθόδων και των Τεχνικών», Αθήνα: Πεδίο.
- Μάστορη, Β. (2004), « Το γιγαντοδαχτυλάκι του Λέανδρου», Αθήνα: ΜΙΝΩΑΣ Α.Ε.Ε..
- Ματσάγγουρας, Η. (1999), «Θεωρία και Πράξη της Διδασκαλίας. Η Σχολική Τάξη. Χώρος, Ομάδα, Πειθαρχία, Μέθοδος». Αθήνα : ΓΡΗΓΟΡΗ.
- Μουζέλης Ν. (1991), «Οργάνωση & Γραφειοκρατία. Ανάλυση των σύγχρονων θεωριών», Αθήνα: Α. ΜΑΘΙΟΥΔΑΚΙ / Π. ΑΝΔΡΙΑΝΟΠΟΥΛΟΥ.
- Μουσούρου , Λ. (2006), «Κοινωνιολογία της σύγχρονης οικογένειας», Αθήνα: Gutenberg.
- Νέστορος, Ι. (επιμ), (1992), «Η Επιθετικότητα στην Οικογένεια, στο Σχολείο και στην Κοινωνία», Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Γεωργίου-Νίλσεν, Μ. (1980), «Η οικογένεια στα αναγνωστικά του Δημοτικού», Αθήνα: Κέδρος.

Νόβα – Καλτσούνη, Χ. (2000), «Κοινωνικοποίηση. Η γένεση του κοινωνικού υποκειμένου», Αθήνα: Gutenberg.

Οικονομίδου, Σ. (2000), «Χίλιες και μία ανατροπές. Η νεωτερικότητα στη λογοτεχνία για μικρές ηλικίες», Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Παπαγεωργίου, Γ. (1998), «Μέθοδοι στην Κοινωνιολογική Έρευνα», Αθήνα: Τυπωθήτω.

Παπαντωνάκης, Γ. (2011), «Θεωρίες Λογοτεχνίας και Ερμηνευτικές Προσεγγίσεις Κειμένων για Παιδιά και Νέους», Αθήνα: Πατάκη.

Παπαδάτος, Π. (1980), «Η επιθετικότητα, η Βία και η Καταστροφικότητα», Αθήνα: Σάκκουλας.

Παρασκευόπουλος, Ι. (1982), «Ψυχολογία Ατομικών Διαφορών», Αθήνα: Αυτοέκδοση.

Παρασκευόπουλος, Ι. (χ.χ), «Εξελεγκτική Ψυχολογία. Η ψυχική ζωή από τη σύλληψη ως την ενηλικίωση», Τομ 2^{ος}, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Σαββάκης, Μ. (2013), «Μικροκοινωνιολογία και ποιοτική έρευνα», Αθήνα : Κριτική.

Σπινέλλη, Κ. (2014), «Εγκληματολογία. Σύγχρονες και παλαιότερες κατευθύνσεις», Αθήνα: ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ.

Τάτσης Ν. (2004), «Κοινωνιολογία. Ιστορική Εισαγωγή και Θεωρητικές Θεμελιώσεις», Αθήνα: ΟΔΥΣΣΕΑΣ.

Τριβιζάς, Ε. (1993), «Τα τρία μικρά λυκάκια», Αθήνα: Μίνωας.

Τσαούσης, Δ. (1987), «Η κοινωνία του ανθρώπου/Εισαγωγή στην Κοινωνιολογία», Αθήνα: Gutenberg.

Τσιώλης, Γ. (2014), «Μέθοδοι και Τεχνικές Ανάλυσης στην Ποιοτική Κοινωνική Έρευνα», Αθήνα: Κριτική.

Φαρσεδάκης, Ι. (2005), «Παραβατικότητα & Κοινωνικός Έλεγχος των Ανηλίκων», Αθήνα: ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ.

Φράγκου, Χ. (1984), «Ψυχοπαιδαγωγική. Θέματα Παιδαγωγικής Ψυχολογίας, Παιδείας, Διδακτικής και Μάθησης», Αθήνα: Gutenberg.

Χασάπης, Ι. (1987), «Ψυχοπαθολογία της νηπιακής ηλικίας», Αθήνα: Στεφ. Δ. Βασιλόπουλος.

ΞΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Adler, E. & Clark, R. (2018), «Κοινωνική Έρευνα. Μια Ξενάγηση στις Μεθόδους και στις Τεχνικές», στο Τσίρμπας, Γ. (επιμ), Θεσσαλονίκη: Τζιόλα.

Babbie, E. (2011), «Εισαγωγή στην Κοινωνική Έρευνα», Αθήνα: Κριτική.

Berger, P. & Luckmann, T. (2003), «Η κοινωνική κατασκευή της πραγματικότητας», Αθήνα: Νήσος.

Cohen, D.& Stern, V. (1991), «Παρατηρώντας και καταγράφοντας τη συμπεριφορά των παιδιών», Αθήνα: Gutenberg.

Cole, M. & Cole, S. (2001), «Η ανάπτυξη των παιδιών. Γνωστική και ψυχοκοινωνική ανάπτυξη κατά τη νηπιακή και μέση ηλικία», Β΄ Τόμος, Αθήνα: Τυπωθήτω.

Damon, W. (1995), « Ο κοινωνικός κόσμος του παιδιού», Αθήνα: Gutenberg.

Fontana, D. (1996), «Ψυχολογία για Εκπαιδευτικούς», Αθήνα: Σαββάλας.

Fromm, E. (1977), «Η Ανατομία της Ανθρώπινης Επιθετικότητας», Α΄ Τόμος, Αθήνα: Μπουκουμάνη.

Giddens, A. (2002), «Κοινωνιολογία», Αθήνα: Gutenberg.

Goleman, D. (1998), «Η συναισθηματική νοημοσύνη. Γιατί το EQ είναι πιο σημαντικό από το IQ », Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Gremminger, A. (1979), «Το παιδί και το βιβλίο», Αθήνα: NOTOS ΕΠΕ.

Heller, A. (1981), «Ένστικτο και Επιθετικότητα», Αθήνα: Οδυσσέας.

Herbert, M. (1996), «Ψυχολογικά Προβλήματα παιδικής Ηλικίας », Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Hughes, M. & Kroehler, C.J. (2007), «Κοινωνιολογία. Οι Βασικές Έννοιες», στο Χρηστίδης Γ.Ε. (μτφ), Ιωσηφίδης Θ. (επιμ), Αθήνα: Κριτική.

Kamii, C. & Devries, R. (1979), «Η Θεωρία του Jean Piaget και η προσχολική αγωγή», Αθήνα: Δίπτυχο.

Mason, J. (2003), «Η Διεξαγωγή της Ποιοτικής Έρευνας», στο Κυριαζή Ν. (επιμ), Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Mussen, P., Conger, J. & Kagan, J. (1973), «Η Ψυχολογία του Παιδιού της Προσχολικής Ηλικίας», Αθήνα: Άγκυρα.

- Pennart, G. (1995), «*Ο Λύκος ξαναγύρισε*», Αθήνα: Παπαδόπουλος.
- Rogge, J. (2008), «*Ο θυμός κάνει καλό. Γιατί επιτρέπεται η επιθετικότητα στα παιδιά*», Αθήνα: Θυμάρι.
- Siegler, R. (2006), «*Πώς σκέφτονται τα παιδιά*», Αθήνα: Gutenberg.
- Slavin, R. (2006), «*Εκπαιδευτική Ψυχολογία. Θεωρία και Πράξη*», Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Storr, A. (1979), «*Ανθρώπινη επιθετικότητα: Ένα κείμενο σοφίας για τη συμπεριφορά, την επιβίωση και τον προορισμό της ανθρώπινης φυλής*», Αθήνα: Γλάρος.
- Vold, G., Bernard, T. & Snipes, J. (2002), «*Theoretical Crimilology*» (Fifth Edition), New York: Oxford University Press.

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αναλυτικό Πρόγραμμα Προσχολικής εκπαίδευσης 3-6 χρονών, στο: http://archeia.moec.gov.cy/sd/270/dee_nip_proscholiki_ekpaidefsi.pdf (ανακτήθηκε 2/4/2018)
- Γουργιώτου, Ε.,(2008), *Διαχείριση προβλημάτων επιθετικής συμπεριφοράς στο νηπιαγωγείο*, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Προσχολική Αγωγή, στο http://www.pi-schools.gr/content/index.php?lesson_id=300&ep=371 , (ανακτήθηκε 12/4/2018).
- Βίκη, Α. & Παπάνης. Ε. (2007), *Παιδική Επιθετικότητα*, Ελληνική Κοινωνική Έρευνα – Greek Social Research , στο: http://epapanis.blogspot.gr/2007/11/blog-post_14.html , (ανακτήθηκε 10/4/2017).
- Μάγος, Κ. (2005), «*Συνέντευξη ή παρατήρηση: Η έρευνα στη σχολική τάξη*», Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων, Τεύχος 10, σελ 5-19. Διαθέσιμο στο <http://www.pi-schools.gr/publications/epitheorisi/teyxos10/> (ανακτήθηκε 28/5/2018).
- Πεχτελίδης, Ι. (2015), «*Κοινωνιολογία της παιδικής ηλικίας*», [ηλεκτρ. βιβλ.] Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Διαθέσιμο στο: <http://hdl.handle.net/11419/4744> (ανακτήθηκε 5/4/2018).
- Bandura, A. (1978), «*Social Learning Theory of Aggression*», Journal of Communication, Volume 28, Issue 3 Pages12–29, Διαθέσιμο στο: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1460-2466.1978.tb01621.x/full> , (ανακτήθηκε: 27/11/2017).

- Λεύκου, Α. (2013), *Η Επιθετικότητα στο Νηπιαγωγείο και η Σύνδεσή της με τη Λειτουργικότητα της Οικογένειας και τις Ψυχολογικές Δυσκολίες των Παιδιών*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Φιλοσοφική Σχολή-Τμήμα Ψυχολογίας, Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών Εξελικτικής και Σχολικής Ψυχολογίας, στο : <http://ikee.lib.auth.gr/record/133814/files/GRI-2014-11860.pdf>, (ανακτήθηκε 16/10/2017).
- Alink, L.R.A., Mesman, J., van Zeijl, J., Stolk, M.N., Juffer, F., Koot, H.M., Bakermans-Kranenburg, M.J. & van IJzendoorn, M.H. (2006). *The early childhood aggression curve: development of physical aggression in 10- to 50-month-old children*. *Child Development*, 77, 954–966, στο: [https://research.vu.nl/ws/files/2179702/Alink%20Child%20Development%2077\(4\)%202006%20u.pdf](https://research.vu.nl/ws/files/2179702/Alink%20Child%20Development%2077(4)%202006%20u.pdf) (ανακτήθηκε 6/4/2018).
- Benenson, J.F., Carder, H.P., Geib-Cole, S.J.(2008), *The development of boys' preferential pleasure in physical aggression*, Department of Psychology, Emmanuel College, Boston, Massachusetts, School of Psychology, University of Plymouth, Plymouth, United Kingdom, Volume 34, pages 154–166, στο: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1002/ab.20223> (ανακτήθηκε 6/4/2018).
- Brame, B., Nagin, D. S., & Tremblay, R. E. (2001). *Developmental trajectories of physical aggression from school entry to late adolescence*. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry*, Volume 42, pages 503–512, στο: https://gripinfo.ca/grip/public/www/doc/articles/Brame_2001_id_104.pdf , (ανακτήθηκε 12/4/2018).
- Côté, S. M., Vaillancourt, T., Barker, E. D., Nagin, D. S. , Tremblay R.E, (2007), *The joint development of physical and indirect aggression: Predictors of continuity and change during childhood*, Cambridge University Press, Volume 19, pages 37-55, στο: <https://pdfs.semanticscholar.org/cafc/92d43149a5879f2fb3d415b876024914ca7f.pdf> , (ανακτήθηκε 12/4/2018).
- Monks, C., Ruiz, R. O. & Val. T. E. (2002), *Unjustified Aggression in Preschool*, Departamento de Psicología Evolutiva y de la Educació'n, Universidad de Sevilla, Seville, Spain, Volume 28, pages 458–476, στο: <https://eurekamag.com/research/011/613/011613709.php> , (ανακτήθηκε 10/4/2018).
- Ostrov, J.M., Gentile, A.D., Crick, T.R. (2006), *Media Exposure, Aggression and Prosocial Behavior During Early Childhood: A Longitudinal Study*, Department of Psychology, University at Buffalo, The State University of New York, Volume 15, Issue 4, pages 612–627, στο: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/j.1467-9507.2006.00360.x> , (ανακτήθηκε 6/4/2018).

- Tremblay, R. E., Nagin, D. S., S'eguín, J. R., Zoccolillo, M., Zelazo, P., Boivin, M., et al. (2004). *Physical aggression during early childhood: Trajectories and predictors.* *Pediatrics*, *114*(1), e43–e50. στο: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3283570/>, (ανακτήθηκε 12/4/2018)
- [Vahedi, S.](#), [Farrokhi, F.](#) & [Farajian, F.](#) (2012), *Social Competence and Behavior Problems in Preschool Children*, *Iran J Psychiatry*, *7*(3): 126–134, στο: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3488868/>, (ανακτήθηκε 12/4/2108).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΟΔΗΓΟΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ ΓΙΑ ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΥΣ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ

1. Πόσο χρονών είστε;
2. Που εργάζεστε;
3. Πόσα χρόνια εργάζεστε;
4. Ποιας ηλικίας είναι τα παιδιά της τάξης σας;
5. Με ποια κριτήρια χαρακτηρίζετε ένα παιδί ως επιθετικό;
6. Ποιες μορφές επιθετικότητας έχετε εντοπίσει στην τάξη σας;
7. Ποια παιδιά θεωρείτε ότι είναι επιρρεπή σε επιθετική συμπεριφορά;
8. Ποιες διαφορές εντοπίζετε ως προς τον τρόπο που αντιμετωπίζετε μια επιθετική συμπεριφορά, ανάλογα με το προφίλ του παιδιού που την εκδηλώνει (βαθμός ανεκτικότητας, τύπος επίπληξης, κ.τ.λ.).
9. Για ποιους λόγους πιστεύετε ότι μπορεί να θυμώσει ένα παιδί ;
10. Ποιους τρόπους εκτόνωσης του θυμού των παιδιών μπορείτε να μας αναφέρετε;
11. Πως προσπαθείτε να αποτρέψετε την παρεκκλίνουσα συμπεριφορά ενός παιδιού;

12. Πως αντιμετωπίζουν τα παιδιά με επιθετική συμπεριφορά την προσπάθεια επιβολής κυρώσεων στην παρεκκλίνουσα συμπεριφορά;
13. Για ποιους λόγους θα μπορούσατε να θυμώσετε με ένα παιδί ;
14. Πως αντιδράτε όταν θυμώσετε με ένα παιδί;
15. Πως αισθάνεστε μπροστά σε περιστατικά επιθετικής συμπεριφοράς;
16. Ποια η γνώμη σας για την πειθαρχία των παιδιών;
17. Ποια η γνώμη σας για την επιβολή σωματικής ή λεκτικής τιμωρίας;
18. Πως αντιδρούν οι γονείς όταν το παιδί τους, τους παραπονεθεί για συμμαθητές που το ενοχλούν;
19. Πως αντιδρούν οι γονείς όταν τους ενημερώνετε για επιθετική συμπεριφορά του παιδιού τους;
20. Ποιες διαφορές εντοπίζετε στην εκδήλωση της επιθετικότητας ανάλογα με το φύλο του παιδιού και που τις αποδίδετε;
21. Πως αντιμετωπίζετε την επιθετικότητα ανάλογα με το φύλο του παιδιού; (επίπεδο ανεκτικότητας των ενηλίκων)
22. Πως θεωρείτε ότι πρέπει να επιλύουν μια σύγκρουση τα παιδιά ανάλογα με το φύλο τους; (επίπεδο ανεκτικότητας στην αδικία, διεκδίκηση αντικειμένων κτλ)
23. Ποια η γνώμη σας για τον τρόπο που χειρίζονται οι γονείς των παιδιών το θέμα της επιθετικότητας; (είτε έχουν παιδιά θύτες, είτε έχουν παιδιά θύματα).
24. Πως κρίνετε τη συνεργασία σας με τους γονείς των παιδιών όσον αφορά θέματα που σχετίζονται με την επιθετικότητα; (είτε έχουν παιδιά θύτες, είτε έχουν παιδιά θύματα).
25. Θα μπορούσατε να αναφέρετε κάποια θετικά στοιχεία από την εκδήλωση της επιθετικής συμπεριφοράς των παιδιών;
26. Πως αντιδράτε όταν ένα παιδί σας δεν σας υπακούει;
27. Ποια είναι η άποψή σας για τα υπάκουα παιδιά;
28. Πως πιστεύετε ότι πρέπει να αντιδρά ένα παιδί σε περίπτωση που αδικείται είτε από το συμμαθητή του , είτε από τον ενήλικα;
29. Με ποιο τρόπο θεωρείτε ότι επηρεάζεται η προσωπικότητα του παιδιού από τα ΜΜΕ.
30. Με ποιο τρόπο χρησιμοποιείτε τα ΜΜΕ στο ημερήσιο πρόγραμμά σας.

31. Με ποιο κριτήριο επιλέγετε τα προγράμματα που θα παρακολουθήσουν τα παιδιά;
32. Ποια η άποψή σας για τον ιδανικό χρόνο απασχόλησης του παιδιού με τα ΜΜΕ ημερησίως;

ΟΔΗΓΟΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ ΓΙΑ ΓΟΝΕΙΣ

1. Πόσο χρονών είστε;
2. Ποιο είναι το επάγγελμά σας;
3. Πόσα παιδιά έχετε , τι φύλου και ποιας ηλικίας;
4. Σε ποια προσχολική δομή (Παιδικό Σταθμό ή Νηπιαγωγείο) φοιτά το παιδί σας;
5. Με ποια κριτήρια θα χαρακτηρίζατε ένα παιδί ως επιθετικό;
6. Πως θα χαρακτηρίζατε ένα παιδί με αντιδραστική συμπεριφορά και πως ένα υπάκουο παιδί;
7. Πως αισθάνεστε για την πιθανή φιλία του παιδιού σας με ένα παιδί με επιθετική συμπεριφορά;
8. Ποια η άποψή σας για τα παιδιά που παρουσιάζουν επιθετική συμπεριφορά;
9. Πως αντιδράτε όταν το παιδί σας παρουσιάζει επιθετική συμπεριφορά;
10. Για ποιους λόγους μπορεί να θυμώσει το παιδί σας;
11. Πως εκτονώνει το θυμό του;
12. Για ποιους λόγους θα μπορούσατε να θυμώσετε με το παιδί σας;
13. Πως αντιδράτε όταν θυμώσετε με ένα παιδί;
14. Πως θα προσπαθούσατε να αποτρέψετε την παρεκκλίνουσα συμπεριφορά του παιδιού σας;
15. Ποια η γνώμη σας για την πειθαρχία των παιδιών;
16. Ποια η γνώμη σας για την επιβολή σωματικής ή λεκτικής τιμωρίας;
17. Έχετε αντιληφθεί να έχει πέσει το παιδί σας θύμα επιθετικής συμπεριφοράς από συμμαθητές του ή άλλα παιδιά, και αν ναι πως το αντιμετωπίσατε;
18. Πως αισθάνεστε μπροστά στο ενδεχόμενο να πέσει το παιδί σας θύμα επιθετικής συμπεριφοράς;

19. Με ποιο τρόπο θα συμβουλευάτε το παιδί σας να αντιμετωπίσει την επιθετικότητα ενός άλλου παιδιού;
20. Έχετε ποτέ δεχθεί παράπονα από παιδαγωγούς για επιθετική συμπεριφορά του παιδιού σας, και αν ναι τι είδους και πως το αντιμετωπίσατε;
21. Αν είχατε να επιλέξετε ανάμεσα στο ρόλο του θύτη και το ρόλο του θύματος για το παιδί σας, ποιο ρόλο θα επιλέγατε;
22. Ποιες διαφορές εντοπίζετε στην εκδήλωση της επιθετικότητας ανάλογα με το φύλο του παιδιού;
23. Που αποδίδετε τις διαφορές αυτές;
24. Πως θεωρείτε ότι πρέπει να επιλύουν μια σύγκρουση τα παιδιά ανάλογα με το φύλο τους; (επίπεδο ανεκτικότητας στην αδικία, διεκδίκηση αντικειμένων κτλ)
25. Πως θεωρείτε ότι πρέπει να αντιμετωπίζεται η επιθετικότητα ανάλογα με το φύλο του παιδιού; (επίπεδο ανεκτικότητας των ενηλίκων)
26. Ποια η γνώμη σας για τον τρόπο που χειρίζονται οι εκπαιδευτικοί του παιδιού σας το θέμα της επιθετικότητας;
27. Πως κρίνετε τη συνεργασία σας με τους παιδαγωγούς του παιδιού σας όσον αφορά θέματα που σχετίζονται με την επιθετικότητα;
28. Θα μπορούσατε να αναφέρετε κάποια θετικά στοιχεία από την εκδήλωση της επιθετικής συμπεριφοράς των παιδιών;
29. Πως αντιδράτε όταν το παιδί σας δεν σας υπακούει;
30. Ποια είναι η άποψή σας για τα υπάκουα παιδιά;
31. Πως πιστεύετε ότι πρέπει να αντιδρά το παιδί σας σε περίπτωση που αδικείται;
32. Πως θα χαρακτηρίζατε ένα παιδί με αντιδραστική συμπεριφορά και πως ένα υπάκουο παιδί;
33. Με ποιο κριτήριο επιλέγετε τα προγράμματα που θα παρακολουθήσει το παιδί σας στην τηλεόραση ή σε DVD.
34. Με ποιο κριτήριο επιλέγετε τα προγράμματα που θα παρακολουθήσετε εσείς παρουσία του παιδιού σας στον ίδιο χώρο.
35. Ποια η άποψή σας για τον ιδανικό χρόνο απασχόλησης του παιδιού με τα ΜΜΕ; Τηρείτε κάποιο όριο στο χρόνο ενασχόλησης του παιδιού σας με αυτά;

36. Πως αντιμετωπίζετε την πιθανή απαίτηση του παιδιού σας που αφορά σε υπέρβαση χρόνου και ποιότητας προγράμματος που επιθυμεί να παρακολουθήσει;
37. Τηρείτε κάποιο πρόγραμμα στην ενασχόληση του παιδιού με τα ΜΜΕ ή την επιλέγετε σε συγκεκριμένες περιπτώσεις; (π.χ. να απασχοληθεί το παιδί όταν ο γονιός δεν μπορεί να το επιβλέψει επαρκώς)
38. Με ποιο τρόπο έχετε αντιληφθεί ότι επηρεάζεται η προσωπικότητα του παιδιού σας από τα ΜΜΕ;

1^η ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ / ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ Α΄

(43 ετών - Βρεφονηπιοκόμος σε Παιδικό Σταθμό με 18 έτη προϋπηρεσίας)

(Συμφωνήθηκε εξ αρχής η συνέντευξη να γίνει στον ενικό λόγο πρότερης γνωριμίας και οικειότητας της συμμετέχουσας με την ερευνήτρια)

Σ: Πόσο χρονών είσαι;

E: Είμαι 43.

Σ: Που εργάζεσαι;

E: Στον (...) Παιδικό Σταθμό Μυτιλήνης.

Σ: Πόσα χρόνια;

E: Δεκαοχτώ.

Σ: Ποιας ηλικίας είναι τα παιδιά της τάξης σου;

E: Είναι από 3,5 (.) από 3 ετών έως 4 περίπου.

Σ: Με ποια κριτήρια χαρακτηρίζεις ένα παιδί ως επιθετικό;

E: Ένα επιθετικό παιδί μπορεί να σπρώξει κάποιο άλλο (.), μπορεί να μιλήσει άσχημα (2), μπορεί να παίρνει παιχνίδια από τα χέρια των άλλων παιδιών χωρίς να τα ζητήσει με όμορφο τρόπο και αυτό, αν το άλλο παιδάκι δεν το δώσει να το βγάλει σε επιθετικότητα, (3) ή μπορεί να βγάλει θυμό όταν κάποια στιγμή πρέπει είτε να κάνουμε μια εργασία κι

εκείνο δε θέλει δηλαδή σε κάτι που δεν του αρέσει μπορεί να βγάλει θυμό και να δείξει και επιθετικότητα. Και αρνητισμό.

Σ: Μάλιστα. Ποιες μορφές επιθετικότητας έχεις εντοπίσει εσύ στην τάξη σου;

E: Ναι.. Μπορεί να σπρώξει, να χτυπήσει, (.) ε, να πάρει ε..(2), όχι δεν είναι αυτό επιθετικότητα, να πάρει τη θέση ενός άλλου! Όχι!

Σ: Ναι, ίσως!

E: Ή, αν το κάνει με επιθετικό τρόπο!

Σ: Αν τον σπρώξει, αν τον βγάλει απ' την καρέκλα...

E: Ναι, και (2), να τον σπρώξει, ναι, να τον βγάλει απ' την καρέκλα (4), τι άλλο;

Σ: Άμα σκεφτείς κάτι στη πορεία, μπορεί πάνω στη συζήτηση να προκύψουν κι άλλα. Ποιες διαφορές εντοπίζεις ως προς τον τρόπο που αντιμετωπίζεις εσύ μια επιθετική συμπεριφορά ανάλογα με το προφίλ του παιδιού που την εκδηλώνει; Δηλαδή, ας πούμε σε ποιο βαθμό ανεκτικότητας, ο τύπος της επίπληξης, αν δηλαδή διαφορετικά θα αντιμετωπίσεις το θέμα ανάλογα με το ποιο παιδί κάνει το σφάλμα.

E: Ναι! Αυτό ναι! Ναι! Ανάλογα, ναι! (3). Ας πούμε, (2) πως δηλαδή θα το αντιμετωπίσω εγώ;

Σ: Ναι, ναι! Ανάλογα, ένα παιδί που παρουσιάζει συχνά επιθετικότητα, ένα άλλο παιδί που δεν παρουσιάζει συχνά επιθετικότητα, κάνουν το ίδιο λάθος..

E: Ναι .

Σ: [Θα είσαι πιο ανεκτική ας πούμε σε ένα παιδί που δεν το κάνει συχνά, σπάνια, έτυχε να κάνει κάτι...

E: Ναι, θα είμαι πιο ανεκτική και θα του εξηγήσω ότι δεν πρέπει να το κάνει αυτό, ότι δεν πρέπει να συμπεριφέρεται έτσι, να είναι πιο ήρεμο..

Σ: Αν είναι ένα παιδί όμως που είναι συχνά επιθετικό, που το κάνει συνεχώς ας πούμε σπρώχνει, χτυπάει, δημιουργεί προβλήματα τέτοια συνεχώς..

E: Εντάξει, πάλι θα προσπαθήσω να το προσεγγίσω.

Σ: Ναι...

E: Να το προσεγγίσω και να του πω ας πούμε ότι ξέρεις κάτι, καταρχήν ποιο είναι το πρόβλημα, τι πρόβλημα έχει! Ας πούμε δεν θέλει να κάνει μια εργασία, ή δε θέλει να κόψει, ή δε θέλει να κολλήσει, γιατί να μην το κάνει αυτό; Θα προσπαθήσω να του

εξηγήσω ότι καλό είναι, αφού το κάνουν όλοι, να το κάνει κι εκείνος. Και είναι και καλό για κείνον να κάνει πράγματα ας πούμε...

Σ: Ναι! Αν όμως ένα παιδί που ας πούμε είναι επιθετικό, χτυπήσει ξανά, για δέκατη φορά, ένα άλλο παιδί μέσα στην τάξη...

E: Θα του φωνάξω, θα το βάλω να καθίσει στην καρέκλα, ναι εγώ προσωπικά ε, (.) ας πούμε όταν ένα παιδάκι μπορεί να είναι έτσι, να κάθεται ας πούμε στην ίδια, να κάθονται δίπλα δίπλα, και γυρίζει το χέρι του και χτυπήσει μία..

Σ: Ναι, ναι..

E: Εκεί εντάξει, θα είμαι πολύ αυστηρή, γιατί είναι κάτι, το άλλο παιδάκι δεν φταίει σε τίποτα, είναι κάτι που εκείνη την ώρα αυτός ή αυτή ζορίζεται σε κάτι και το βγάζει με αυτό τον τρόπο. Κι αντί να πει ας πούμε «ξέρεις κάτι εγώ δεν θέλω να φάω ή δε θέλω να...»

Σ: Ναι, ναι.

E: Θα χτυπήσει κάποιον άλλο. [Ναι! Εκεί θυμώνω πολύ! ((Με αυτόν τον τρόπο)), δηλαδή!

Εντάξει πάνω στο παιχνίδι, βγάζουν επιθετικότητα τα παιδιά. Γιατί πολλές φορές διεκδικούν το ίδιο παιχνίδι, δεν ξέρουν ας πούμε ότι (.), ας το παίξει λίγο κι ο άλλος, θα το παίξω κι εγώ! (Δηλαδή) να περιμένουν τη σειρά.

Σ: Θεωρείς ότι κάποια συγκεκριμένα παιδιά είναι επιρρεπή σε επιθετική συμπεριφορά;

E: Κυρίως τα αγόρια.

Σ: Κυρίως τα αγόρια.

E: Ναι. Κυρίως τα αγόρια, ναι!

Σ: Κάτι άλλο που να πιστεύεις ότι παίζει ρόλο; Στο να έχουν μια πρόσθετη επιθετικότητα, εκτός από το φύλο;

E: Ναι. Πιστεύω και παιδιά που δε μιλάνε, δηλαδή έχουν καθυστέρηση στο λόγο, βγάζουν μια επιθετικότητα! Δηλαδή, δεν μπορούν να εκφραστούν με το λόγο, να πουν «ξέρεις κάτι, δώσε μου λίγο το παιχνίδι» και απλά το παίρνει και το διεκδικεί με αυτό τον τρόπο.

Σ: Ναι.

E: Το διεκδικεί με αυτό τον τρόπο, ο άλλος δεν το δίνει και εκεί ξεκινάει ένας καυγάς. Και μπορεί να το χτυπήσει και να γίνει επιθετικό. Επειδή δεν μπορεί να πάρει αυτό που θέλει.

Σ: Άρα πιστεύεις ότι αυτό συμβαίνει επειδή δεν μπορεί να μιλήσει.

E: Ναι. Η καθυστέρηση πιστεύω ότι είναι ένας λόγος, επίσης το οικογενειακό περιβάλλον, ε, δηλαδή αν ένα παιδί βλέπει (.), υπάρχουν σκηνές επιθετικότητας στο σπίτι είτε από τη μαμά του είτε απ' το μπαμπά του, πιστεύω αυτό το πράγμα θα το βγάλει και στον παιδικό σταθμό. Δηλαδή ότι συμβαίνει στο σπίτι πολλές φορές(.)

Σ: Το αναπαράγουν.

E: Το αναπαράγουν και στον παιδικό και ότι συμβαίνει στον παιδικό, φυσικά, το αναπαράγουν και στο σπίτι.

Σ: Είπαμε κάποιες αιτίες τώρα που μπορεί να θυμώσει ένα παιδί, να διεκδικήσει ας πούμε στο παιχνίδι, για άρνηση (.), για κάποιους άλλους λόγους;

E: Γιατί, γιατί ας πούμε να είναι επιθετικό.

Σ: Ναι. Για ποιο λόγο θα μπορέσει ένα παιδί κάποια στιγμή να χτυπήσει ή να πει δεν σε παίζω σε κάποιο άλλο ή (2), που είναι κι αυτό.

E: Ναι. Ξέρω εγώ, μπορεί κι απ' τη φύση του; Δηλαδή, χωρίς να υπάρχει κάποιος συγκεκριμένος λόγος. Μπορεί να έχει τα νεύρα του. Να είναι με κάτι άλλο θυμωμένος. Να έχει ένα θυμό. Πολλά παιδιά είναι επιθετικά, γιατί έχουν ένα θυμό μέσα τους. Θυμό στην προσαρμογή μπορεί να βγάλει, και στην αρχή δηλαδή.

Σ: Άρα έχει θυμώσει με κάτι διαφορετικό (.) ,για άλλο λόγο (.)

E: Ναι, και το βγάζει έτσι.

Σ: Και ξεσπάει ας πούμε. Έτσι, μια και αναφέραμε το θυμό..

E: Συγγνώμη, να πω και κάτι άλλο.

Σ: Ναι, ναι.

E: Μπορεί να βγάλει και επιθετικότητα, γιατί από το σπίτι μπορεί να μην έχει κάποια όρια. Δηλαδή αν δεν υπάρχουν και κάποια όρια στο σπίτι, ότι ξέρεις κάτι, ότι τώρα ας πούμε είναι ώρα να καθίσουμε να φάμε, ότι τώρα είναι ώρα να πλύνουμε τα χέρια μας. Κι αυτός δεν μπορεί να μπει σ' αυτό το κλίμα ..

Σ: Στο πρόγραμμα...

E: Στο πρόγραμμα, και δεν προσαρμόζεται εύκολα, δηλαδή ένα παιδί που δεν προσαρμόζεται εύκολα, μπορεί επίσης να είναι κι αυτό επιθετικό, ένα παιδί που έχει δυσκολία στην προσαρμογή μπορεί να είναι επιθετικό. Ή στην κοινωνικοποίηση. Να έρθει σε επαφή με άλλα παιδιά. Δηλαδή, βάζεις ας πούμε και λες «ελάτε τώρα θα παίξουμε ένα ομαδικό παιχνίδι» κι αυτό δεν έχει ξαναμπεί σε ομαδικό παιχνίδι, ή δεν θα 'θελε και δεν μπορεί να είναι με ομάδα, μπορεί να βγάλει επιθετικότητα.

Σ: Και οι κανόνες δηλαδή που πρέπει να..

E: Και οι κανόνες που πρέπει να μπουν στο παιχνίδι ας πούμε τι θα κάνουμε με τη σειρά (.) αυτός αντιδρά, ή αυτή, και (.) βγάζει επιθετικότητα.

Σ: Άλλους τρόπους εκτόνωσης του θυμού; Μια και είπαμε.

E: Πιστεύω με τη ζωγραφική, στη ζωγραφική ένα παιδί μπορεί να εκφράσει το θυμό του, σίγουρα η ψυχή των παιδιών και ότι αισθάνονται βγαίνει στη ζωγραφική. Ένα παιδί με θυμό, μπορεί να (.) ενώ ξέρει και μπορεί να ζωγραφίζει, μπορεί σε μια περίοδο της ζωής του να βγάλει, να κάνει ένα μουτζουρογράφημα αντί να κάνει μια (.) ας πούμε να είναι 4 χρονών και να κάνει ένα μουτζουρογράφημα και να βγάλει το θυμό του όλο εκεί.

Σ: Ναι, ναι!

E: Ναι.

Σ: Σε αντικείμενα;

E: Σε αντικείμενα, να χτυπήσει μια καρέκλα κάτω, να τη σπρώξει αν είναι, (.), σε άλλα παιδιά, έτσι (.) μπορεί να χτυπήσει τη δασκάλα, να δώσει μια κλωτσιά, μου 'χει δώσει κλωτσιά, κλωτσιά, να με φτύσει, με έχει φτύσει ...

Σ: Ναι, ναι.

E: Βγάζει επιθετικότητα και προς...

Σ: Προς όλα τα μέτωπα.

E: Προς όλα τα μέτωπα, ναι.

Σ: E!!!(διαβάζω) Ποιους τρόπους εκτόνωσης του θυμού μπορείτε να μας αναφέρετε, το είπαμε αυτό; Το είπαμε.

E: Ναι είπαμε θα το προσεγγίσω, θα του μιλήσω, θα του πω ας πούμε....

Σ: Ναι, οι τρόποι που προσπαθήσεις εσύ να αποτρέψεις γενικά την παρεκκλίνουσα συμπεριφορά, όχι μόνο την επιθετική. Μια παρεκκλίνουσα συμπεριφορά.

E: Θα του εξηγήσω ας πούμε ότι κάθε πράγμα γίνεται με μια σειρά . Αυτή τη σειρά την τηρούμε στο σχολείο. Και έτσι πρέπει να είναι. Όταν του το εξηγήσω, περιμένω κι απ' το παιδάκι να έχει και την ανάλογη αντίδραση. Δηλαδή κι αυτό να πει «εντάξει», ή αν δεν πει εντάξει και πει «όχι εγώ δεν θέλω» θα του πω «κοίταξε να δεις , δεν γίνεται, πρέπει σιγά -σιγά». Μπορεί ας πούμε, να μην τον ζορίσω πολύ. Δηλαδή αν είναι να κάνουμε μια εργασία ας πούμε, να μην τον ζορίσω πολύ να καθίσει πολύ ώρα. Θα του βάλω έστω να την ξεκινήσει. Κι ας μην την τελειώσει. Αρκεί να την ξεκινήσει. Σιγά-σιγά. Την επόμενη φορά θα κάνει λίγο περισσότερη. Αν είναι πολύ θυμωμένο κι αυτά, μπορεί να το βάλω τιμωρία. Να το στείλω σε μια τάξη μικρότερη, ας πούμε αν έχω πιο μικρή τάξη.

Σ: Τι είδους τιμωρία θα είναι αυτή;

E: Να πάει στην πιο μικρή τάξη. Αφού είναι τόσο πολύ θυμωμένος και συμπεριφέρεται ανώριμα...

Σ: Υποβιβασμός ας πούμε.

E: Ναι.

Σ: Κάτι άλλο; Που θα μπορούσε να (.) σαν επίπτωση ας πούμε έτσι.

E: Α! Ας πούμε να μην ακούσει ένα παραμύθι. Να μην τον αφήσω να ακούσει ένα παραμύθι.

Σ: Ναι (2). Θα έχει σχέση η πράξη με την τιμωρία;

E: Ε ναι. Πρέπει να έχει. Δηλαδή, ας πούμε δε θες να πλύνεις τα χέρια σου, δεν θα φας φρούτο.

Σ: Δεν μπορείς να φας φρούτο γιατί υπάρχει λόγος.

E: Ναι. Πρέπει να πλυθείς για να φας το φρούτο.

Σ: Αν κάνει μια ζημιά, ας πούμε;

E: Τι να ρίξει κάτω ας πούμε το γάλα;

Σ: Ναι.

E: Την επόμενη φορά θα τον βάλω να τα μαζέψει (γελάει).

Σ: Το κάνεις;

E: Θα του πω «μάζεψέ τα ». Αν το έκανε, όχι κατά λάθος.

Σ: Εννοείται.

E: Με επιθετικό τρόπο. Αν το έκανε από θυμό.

Σ: Αν το έκανε επίτηδες. Έριξε κάτω το φαγητό παράδειγμα.

E: Αλλά ξέρεις τι; Νομίζω πρέπει να κάνουμε ένα διαχωρισμό. Άλλο θυμός, απλά στην επιθετικότητα βγάζει και θυμό. Κι άλλο επιθετικότητα σκέτη. Γι' αυτό πολλές φορές είναι θυμωμένα (.), εντάξει είναι και θυμωμένα, αλλά έχει και φορές που...

Σ: Δεν είναι απαραίτητο να ξεκινάει με θυμό.

E: Ναι. Δηλαδή δεν είναι, απλά η επιθετικότητα να τους βγει στη διάρκεια του παιχνιδιού. Γιατί θέλουν να παίξουν με το ίδιο πράγμα. Με το ίδιο παιχνίδι.

Σ: Ναι, ναι.

E: «Δώστο μου πίσω»! ας πούμε, κάτι τέτοιο.

Σ: Μάλιστα. Πώς αντιμετωπίζουν τα παιδιά με επιθετική συμπεριφορά, την προσπάθεια επιβολής κυρώσεων στην παρεκκλίνουσα συμπεριφορά. Κάνει ένα λάθος, δεν μοιράζεται παιχνίδια, δεν ακολουθεί κανόνες, γενικά μια παρεκκλίνουσα συμπεριφορά. Όταν λοιπόν εσύ προσπαθείς να επιβάλεις αυτές τις κυρώσεις :«αφού το έκανες, θα μαζέψεις παράδειγμα το γάλα», πως σε αντιμετωπίζουν αυτά τα παιδιά, με επιθετική συμπεριφορά;

E: Κάποια , ας πούμε συμμορφώνονται και λένε «εντάξει», ας πούμε «θα μαζέψω». Η (.) κάποια βάζουν τα κλάματα. Δηλαδή επειδή έκανες αυτή την επίπληξη και τους είπες ας πούμε «κοίταξε να δεις πρέπει να κάνεις αυτό», βάζουν τα κλάματα και μπορεί να μαζευτούν να αρχίσουν να κλαίνε, και εκεί να ζητήσουν παρηγοριά.

Σ: Είναι ειλικρινή τα κλάματα αυτά;

E: Όχι. Είναι ένας τρόπος για να σε (.), ξέρεις να τον λυπηθείς εσύ και να τον αφήσεις ήσυχο. Τα παιδιά εφευρίσκουν και τρόπους. Ας πούμε για να (.) καταλαβαίνεις τι λέω.

Σ: Ναι, ναι.

E: Οπότε βάζει τα κλάματα, εσύ πέφτεις στην παγίδα, το λυπάσαι, αλλά μερικές φορές εγώ δεν τον λυπάμαι, καταλαβαίνω ότι το κάνει επίτηδες ας πούμε...

Σ: Λόγω εμπειρίας φαντάζομαι.

E: Ναι. Και θα μπει στην τιμωρία που πρέπει να μπει. Και επίσης κάτι άλλο, είναι άλλα παιδιά που (.) είπαμε συμμορφώνονται, αυτοί που δεν συμμορφώνονται μπορεί να το ξανακάνουν. Ε εκεί θα είμαι πιο αυστηρή ακόμα.

Σ: Μάλιστα.

E: E, βέβαια.

Σ: Όταν γίνει το ίδιο παράπτωμα δηλαδή δεύτερη φορά.

E: Και πολλές φορές να σου πω κάτι. Ας πούμε βλέπω ένα παιδάκι και είναι επιθετικό την ώρα του ελεύθερου παιχνιδιού.

Σ: Ναι, ναι.

E: Ζητάει πράγματα, παίρνει , κι αυτά. Εεε, τεντώνουν τα νεύρα μου. Δηλαδή λέω «ωραία, για ποιο παιχνίδι μαλώνετε; Γι' αυτό;» Θα το πάρω, αυτός είναι ο δικός μου τρόπος, άλλος μπορεί να κάνει κάτι άλλο. «Θα το βάλω στην άκρη, όταν μάθετε να το παίζετε όλοι μαζί, τότε». Ή στην αρχή, που μπορεί ένα παιδάκι, κυρίως την περίοδο της προσαρμογής, είναι επιθετικό, δεν τους αφήνω να παίζουν πολύ ώρα ελεύθερο παιχνίδι, προσπαθώ να τους οργανώσω. Άμα τους έχεις οργανωμένα δεν θα χτυπήσουν.

Σ: Η οργάνωση πως γίνεται δηλαδή;

E: Τους απασχολείς με διάφορα παιχνίδια. Στην αρχή της χρονιάς, Σεπτέμβριο-Οκτώβριο, θα παίζουμε παιχνίδια με τη μπάλα, θα παίζουμε ένα ομαδικό παιχνίδι ας πούμε «η μικρή Ελένη», ώστε να δεθεί , να δεθούν τα παιδιά που δεν γνωρίζονται από πριν, και είναι μεταξύ τους άγνωστα, οπότε οργανώνοντάς τους αυτός που είναι λίγο επιθετικός και (.) αρχίζει σιγά-σιγά και βλέπει ... «α! ωραία είναι εδώ!» «Εδώ δεν έχει φωνές», ή ας πούμε «εδώ είναι ήρεμα. Εδώ μπορώ -ας πούμε- να παίξω!» Αισθάνεται μια ασφάλεια , οπότε αν τον καλύπτεις έτσι, μειώνεται λίγο η επιθετικότητα που μπορεί να έχει μέσα του.

Σ: Ωραία.

E: Ένα παιδάκι που δεν μπορούσε να μιλήσει, αν δει όμως ότι μπορεί να μπει σε ένα πλαίσιο και σε μία (.) έτσι ομάδα, πιστεύω και καταλάβει και νιώσει ασφάλεια, δεν θα είναι τόσο επιθετικό. Άμα το οργανώσεις δηλαδή..

Σ: Να ξέρει δηλαδή, ότι οι δασκάλες θα το προστατέψουν.

E: Θα το προστατέψουν, ή επίσης αν κάποιος πάει να τον πειράξει!

Σ: Ναι, ναι.

E: Το παιδί που είναι επιθετικό, την ώρα που δω εγώ να πάει κάποιος άλλος να τον πειράξει , και τον προστατέψω, τότε νιώθει μια ασφάλεια και ξέρει έρχεται σε μένα μετά! Η επιθετική συμπεριφορά μειώνεται κατά κάποιο τρόπο..

Σ: Μαθαίνει αυτή την ώρα ότι κι εγώ αν πάω να πειράξω κάποιον άλλον, η δασκάλα θα προστατέψει τον άλλον , άρα κι εγώ...

E: Ναι! Το μαθαίνει κι αυτό. Το μαθαίνει κι αυτό πιστεύω, ναι. Αλλά ξέρεις, στην αρχή νομίζω παίζει, στους πρώτους μήνες γίνεται επιθετικό.

Σ: Εσύ για ποιους λόγους θα μπορούσες να θυμώσεις με ένα παιδί;

E: Όταν (2), για ποιους λόγους (το σκέφτεται). Όταν κάνει κάτι (.), που (.) θα χτυπήσει κάποιο παιδάκι άλλο. Που είτε δεν του φταίει, ε, κι εκεί θα θυμώσω πολύ γιατί ας πούμε δεν φταίει το διπλανό του, να του δώσει μια!

Σ: Ναι, ναι.

E: Ή, όταν, ενώ προσπαθώ, να κάνω πράγματα μαζί του, να παίζουμε, να ασχοληθώ μαζί του, να το προσεγγίσω, αυτός, μου κλείνει την πόρτα.

Σ: Ναι.

E: Απογοητεύομαι! Και μπορεί τον αφήσω! Αλλά, ξέρεις πάλι προσπαθώ έτσι, απλά με ρίχνει λίγο ψυχολογικά!

Σ: Στη λεκτική επιθετικότητα, δηλαδή όταν βλέπεις κάποια παιδιά να αποκλείουν κάποια άλλα από την ομάδα, να αποκλείουν (.), «δεν θέλω να σε παίζω-ας πούμε – εσένα».

E: Ναι, ναι! Όχι, εκεί θα πάω, θα επέμβω δηλαδή, και θα τους οργανώσω, θα πω «Όχι θα παίζει κι ο Β, θα παίζει κι Γ. Είναι κι αυτό παιδάκι και θα παίζει! Ότι μπορεί θα κάνει». Θα τον βάλω κι αυτό μες την ομάδα. Νομίζω τα παιδιά αυτά που είναι επιθετικά δεν πρέπει να απομονώνονται. Αν απομονώνονται και μπουκ στο περιθώριο, είναι χειρότερα τα πράγματα.

Σ: Αν δε δέχονται; Να μπουκ σε ομάδα και θέλουν να είναι απομονωμένα;

E: Στην αρχή, τους αφήνω λίγο (.), λίγο στην αρχή και σιγά-σιγά με τρόπο, άσε που μερικές φορές γίνεται αυτόματα.

Σ: Άρα θέλει χρόνο.

E: Ναι, θέλει χρόνο. Αν δεν θέλουν, τους αφήνω λίγο. Ας πούμε το αφήνω το παιδάκι αυτό. Αλλά αν μετά περάσει και δεν συμμετέχει καθόλου από μόνος του, αλλά κατά ένα 80%, ένα 90%, θα 'ρθει και θα πιάσει το χέρι και θα μπει στον κύκλο.

Σ: Ναι, ναι.

E: Πολύ σπάνια να μην έρθει. Ε, αυτό. Και θα έρθει από μόνος του δηλαδή. Νομίζω, μετά.

Σ: Όταν θυμώσεις εσύ με ένα παιδί, γιατί χτύπησε κάποιον άλλο, πως θα αντιδράσεις αυτή την ώρα; Η πρώτη αντίδραση.

E: Θα πάω και θα το πάρω και θα το βάλω στην καρέκλα. (γελάει) Αυτό. Να κάθεται εκεί.

Σ: Έτσι απόλυτα δηλαδή χωρίς να εξηγήσεις;

E: Θα φωνάξω, ναι, θα φωνάξω και θα πω ας πούμε «γιατί Β πήρες το παιχνίδι από το Γ; Έλα να καθίσεις στην καρέκλα τώρα, και δεν θα παίζεις». Αυτό.

Σ: Αυτό.

E: Θα το πω βέβαια. Ότι πήρες το παιχνίδι από το άλλο παιδάκι και δεν παίρνουμε τα παιχνίδια έτσι.

Σ: Άρα στη συγκεκριμένη περίπτωση αποκρύνεις από την ομάδα για να...

E: Ναι, ναι. Για να καθίσει λίγο να ηρεμήσει, πιστεύω ότι βοηθάει. Κάθεται λίγο, ηρεμεί, βλέπει ότι αυτό που έκανε δεν ήταν σωστό, και πιθανόν να τον βοηθάει αυτό. Την επόμενη φορά που θα το ξανακάνει, πολύ γρήγορα θα τον ξαναδείς στην καρέκλα. Αν το ξανακάνει πολύ γρήγορα.

Σ: Που το ξανακάνει συνήθως.

E: Ε, ναι.

Σ: Πως αισθάνεσαι μπροστά σε περιστατικά επιθετικής συμπεριφοράς; Τι αισθήματα σου προκαλεί το να βλέπεις ας πούμε παιδιά να αποκλείουν κάποια παιδιά από την ομάδα ή παιδιά που χτυπάνε; Φτύνουν;

E: Στην αρχή θυμώνω, νιώθω ένα θυμό, λέω ότι δε (.) από μέσα μου, αλλά εντάξει προσπαθώ να κάνω υπομονή, (.) Εγώ προσπαθώ, εγώ πιστεύω, θα το ξαναπώ πάλι ότι το παιχνίδι παίζεται στην αρχή, όταν δηλαδή είναι στην αρχή, η ομάδα. Σεπτέμβριο, Οκτώβριο. Εκεί είναι πως θα οργανώσεις τα παιδιά, και πως θα τα δέσεις, μεταξύ τους. Να κάνουν φίλους, «να ο φίλος μου», ε, πολλά ίδια παιχνίδια μες την τάξη για να μην διεκδικούν όλοι το ίδιο, που είναι ένα ας πούμε. Να έχει τέσσερα – πέντε. Όπως έχουμε μπουλντόζες που είναι τέσσερις – πέντε, οπότε μοιράζονται. Ε, αυτό. Ναι. Αν έχεις το χώρο νομίζω και καλή διάθεση...

Σ: Η γνώμη σου για την πειθαρχία των παιδιών, ποια είναι;

E: (2)

Σ: Δηλαδή, πιστεύεις ότι πρέπει να είναι απόλυτα πειθαρχημένα

E: Α! Όχι απόλυτα πειθαρχημένα, και αυτό δεν τους κάνει καλό. Μερικές φορές γυρίζει πίσω και βγαίνει μια αντίδραση. Μου το κάνει εμένα ο Γαβριήλ. Και προσπαθώ να τον πειθαρχήσω ας πούμε και μου βγάζει ένα αρνητισμό.

Σ: Τώρα μιλάς σα μαμά (επειδή αναφέρεται στο γιο της).

E: Τώρα μιλάω σα μαμά. Έναν αρνητισμό και μια αντίδραση, εντελώς διαφορετική.

Σ: Ναι, ναι.

E: Ας πούμε του λέω «πλύνε τα χέρια σου», κι αυτός τα πλένει αλλά πετάει κάτω την πετσέτα (γελάει).

Σ: Θα βρει κάτι άλλο για να σε αντιδράσει. Θα κάνω αυτό που θες αλλά θα σε τιμωρήσω κιόλας.

E: Ναι (γελάει).

Σ: Ποια η γνώμη σου για την επιβολή σωματικής ή λεκτικής τιμωρίας; Δηλαδή αν θα χτυπήσεις εσύ.

E: Σαν παιδαγωγός τώρα.

Σ: Σαν παιδαγωγός, ναι σαν παιδαγωγός. Ή λεκτικής τιμωρίας. Δηλαδή παράδειγμα να χαρακτηρίσεις, ότι «είσαι κακό παιδί». Είναι λεκτική τιμωρία, δηλαδή όταν το βάζεις σε μια κατηγορία...

E: Αυτό μπορεί να το πω. Δηλαδή να πω «είσαι κακό παιδί, κακομαθημένο» και να το βάλω να καθίσει. Να το χτυπήσω, δεν το χτυπάω, απαγορεύεται, αλλά λεκτικά θα το πω. Ότι «δεν πρέπει να το κάνεις αυτό», θα φωνάξω, θα ανεβάσω τον τόνο της φωνής μου...

Σ: Εκτός του ότι απαγορεύεται, αν επιτρεπόταν, θα το χτύπαγες; Πιστεύεις ότι θα του έκανε καλό;

E: Όχι, γιατί βλέπω στα δικά μου τα παιδιά, που το κάνω, δεν έχει αποτέλεσμα. Και με χτυπάνε και εκείνα μετά. Οπότε δεν έχει αποτέλεσμα.

Σ: Στην ουσία είναι..

E: Ανώφελο.

Σ: Πως αντιδρούν οι γονείς όταν το παιδί τους παραπονεθεί για συμμαθητές που το ενοχλούν. Έρχεται η μαμά και λέει «μου είπε η Μαρία...»

E: Ναι το κατάλαβα. Νομίζω οι γονείς, σε αυτή την ερώτηση η απάντηση είναι ότι είναι δύο ταχυτήτων οι γονείς. Η μία περίπτωση είναι αυτοί που θα πουν «πω πω τι σου έκανε, σε χτύπησε, ποιος είναι αυτός, γιατί σε χτύπησε» και τέτοια, και εκεί ο γονιός θα νιώσει

θυμό και θα πει «Ποιος χτύπησε το παιδί μου;», και οι άλλοι γονείς που θα πουν ότι «κοίταξε να δεις, είσαι σε ένα σχολείο, υπάρχουν κι άλλα παιδιά, και θα σε χτυπήσουν κι εσύ θα χτυπήσεις ...», δηλαδή οι άλλοι γονείς που είναι πιο συγκαταβατικοί και πιο...

Σ: Το αποδέχονται δηλαδή σαν φαινόμενο φυσικό, δηλαδή ούτως ή άλλως...

E: Εγώ έτσι κάνω, στο σχολείο που πάει ο Γ. (ο γιος της που πάει νηπιαγωγείο), κι εκείνος έχει χτυπήσει και τον έχουν χτυπήσει, αλλά είναι κάτι φυσιολογικό νομίζω...

Σ: Επειδή είσαι και στο χώρο όμως.

E: Μπορεί.

Σ: Το ξέρεις ότι είναι αναπόφευκτο. Ξέρεις την κατάσταση. Όταν εσύ θα ενημερώσεις ένα γονιό ότι το παιδί του επανειλημμένως χτυπάει, βρίζει, έχει μια συμπεριφορά επιθετική, ο γονιός πως αντιδράει;

E: Κάποιοι γονείς τους βλέπω προβληματίζονται, και λένε ας πούμε γιατί να χτυπάει, και κάποιοι άλλοι μπορεί να μην τους ενδιαφέρει ας πούμε. Αυτό.

Σ: Να είναι τελείως αδιάφοροι.

E: Ναι. Κάποιοι είναι αδιάφοροι, κάποιοι προβληματίζονται, κι αυτοί που προβληματίζονται θα πάνε στο σπίτι και θα το κουβεντιάσουν με το παιδί. Κι αυτός νομίζω είναι ο σωστός τρόπος.

Σ: Υπάρχει μια συνεργασία; Δηλαδή να προβληματιστεί και να ζητήσει μια επαγγελματική γνώμη ας πούμε. Να πει «πώς να το χειριστώ».

E: Από μένα ή από κάποιο ψυχολόγο;

Σ: Από εσένα.

E: Εγώ ας πούμε αν ρωτήσει εμένα τι μπορώ να κάνω...

Σ: Ρωτάει;

E: E! (σαν να λέει όχι και τόσο).

Σ: Ρωτάνε;

E: Όχι όλοι.

Σ: Όχι όλοι.

E: Πιστεύω δηλαδή, κάποιοι ρωτάνε. Ας πούμε λέει «είναι επιθετικό γενικά. Τι μπορώ να κάνω»; Και λέω «Ωραία. Σε τι είναι επιθετικό ένα παιδί»; «Ας πούμε λέει πήγαμε στο βιβλιοπωλείο και ήθελε να πάρει αυτό το βιβλίο. Και εγώ του είπα όχι και άρχισε να χτυπιέται κάτω και να με κλωτσάει». Εγώ θα έλεγα ας πούμε να μην ξαναπάει αυτό το

παιδάκι στο βιβλιοπωλείο, να πει «ξέρεις κάτι , ας πούμε Β. , εσύ που πήγαμε την τελευταία φορά στο βιβλιοπωλείο με χτυπούσες , με ένα βιβλίο ας πούμε». Δηλαδή νομίζω ότι πρέπει να παίρνεις λίγο τα μέτρα σου. Στα πράγματα που το παιδάκι δεν μπορεί να συνεργαστεί, ή δεν μπορεί να συμφιλιωθεί με κάποια πράγματα, ότι δεν μπορούμε να πάρουμε ότι βλέπουμε να το αγοράζουμε και με ρωτήσει εμένα ένας γονιός, θα του πω « να του εξηγήσεις ότι δεν πρέπει να το κάνει αυτό σε ένα έξω χώρο ας πούμε κι αυτά, αλλά πρέπει να συνεννοηθείτε να συμβιβαστεί με κάτι άλλο, που έχεις την οικονομική δυνατότητα να το πάρεις ας πούμε, σε αυτό το παράδειγμα τώρα (.) Αυτό. Ή ας πούμε στο σπίτι. Αν θέλει ας πούμε να βλέπει πέντε ώρες παιδικά. Ε δεν γίνεται! Πρέπει να υπάρχει ένα όριο.

Σ: Άρα μια συζήτηση προτείνεις στο γονιό. Να κάνει μια συζήτηση με το παιδί...

E: Με το παιδί, ε βέβαια.

Σ: Κι από εκεί και πέρα σαν επίπτωση θα μπορούσε να είναι παράδειγμα «ξέρεις κάτι, δεν θα πάμε στο βιβλιοπωλείο αυτή τη βδομάδα γιατί την προηγούμενη φορά έκανες αυτό».

E: Βέβαια!

Σ: Όταν καταλάβεις πως φερόμαστε ...

E: Έτσι!

Σ: Κάνεις αυτή την πρόταση. Δηλαδή, άρα κουβεντιάζεις και συμβουλεύεις ας πούμε, όταν το ζητήσουν.

E: Όταν το ζητήσουν (3). Και για την τηλεόραση που είπα πριν, δεν πρέπει να βλέπει τόσες ώρες το παιδάκι. Δεν θα του κάνει καλό.

Σ: Το να υπάρξει ...

E: Και συγνώμη, νομίζω Γιώτα και η τηλεόραση , αυτό το πράγμα δηλαδή αν κάθεται πολλές ώρες το παιδί στην τηλεόραση...

Σ: Θα φτάσουμε και σε αυτό, το έχουμε παρακάτω όσον αφορά αυτό.

E: Α, οκ!

Σ: Να υπάρξει προστριβή ας πούμε , μια σύγκρουση δική σου με το γονιό πάνω σε θέματα επιθετικότητας, είτε γιατί θα παραπονιέσαι συχνά ότι χτυπάει το παιδί, είτε γιατί ο γονιός θεωρεί ότι εσύ δεν προστατεύεις το παιδί θύμα. Το παιδί του που είναι θύμα. Υπάρχουν τέτοιες περιπτώσεις;

E: Λοιπόν, κάτσε. Ποια είναι η πρώτη ερώτηση; Ότι;

Σ: Έχουμε δύο περιπτώσεις. Έτσι; Ο γονιός που έχει το παιδί θύμα, ο γονιός που έχει το παιδί θύτη.

E: Ωραία. Αυτός που έχει το παιδί θύτη, θεωρώ υποχρέωσή μου να τον ενημερώσω ότι το παιδί του είναι επιθετικό.

Σ: Υπάρχει περίπτωση αυτό να οδηγήσει σε σύγκρουση; Να μην το δεχθεί παράδειγμα ή..

E: Όχι γιατί του περιγράφω ακριβώς ας πούμε τι έχει γίνει. Πώς έχει γίνει. Σε κάθε περίπτωση δηλαδή. Και του εξηγώ ας πούμε ότι είναι πολύ επιθετικός και πρέπει να μαζέψει λίγο το θυμό του και τα νεύρα του, και ότι αυτό που τον στεναχωρεί να μην το βγάζει με αυτό τον τρόπο. Να 'ρθει να μου το πει (2), να ζητήσουμε ας πούμε το παιχνίδι που διεκδικεί, να του εξηγήσω.

Σ: Ο γονιός που έχει το παιδί θύμα. Υπάρχει περίπτωση να 'ρθει επιθετικά προς εσένα γιατί θεωρεί ότι δεν προστατεύεις το παιδί του;

E: Ναι υπάρχει περίπτωση. Ή μπορεί και να το βγάλουν σαν παράπονο. Γιατί χτύπησαν ας πούμε την τάδε.

Σ: Λίγο διπλωματικά ας πούμε.

E: Ναι. Έχω βρεθεί σε τέτοιες περιπτώσεις. Ας πούμε γιατί το μωρό ήρθε χτυπημένο στο σπίτι.

Σ: Ναι.

E: Κατάλαβες;

Σ: Ποιες διαφορές εντοπίζεις στην επιθετικότητα, ανάλογα με το φύλο του παιδιού και που τις αποδίδεις; Δηλαδή πιστεύεις ότι άλλου είδους επιθετικότητα έχουν τα αγόρια και άλλου είδους τα κορίτσια;

E: Ναι. Ναι τα αγόρια μπορεί να δίνουν ξύλο και να χτυπάνε τα άλλα παιδιά...

Σ: Σωματική επιθετικότητα.

E: Σωματική επιθετικότητα, (2), τα κορίτσια ή μπορεί να (.), ναι. Τα κορίτσια νομίζω ότι είναι λιγότερο επιθετικά. Πολύ λιγότερο.

Σ: Τι είδους επιθετικότητα θα έλεγες ότι εκφράζουν τα κορίτσια; Είναι στο ίδιο στυλ δηλαδή; Να χτυπήσω, να σπρώξω;

E: Όχι. Πιο πολύ αντίδραση θα βγάλουν. Ή λεκτικά. Να πουν άσχημες κουβέντες ας πούμε. Ή να σπρώξουν. Μέχρι εκεί.

Σ: Στην παρέα τους; Με τις φίλες τους; Χρησιμοποιούν ας πούμε κάποιου είδους επιθετικότητα; Να αποκλείσουν ξέρω εγώ (3), κάποια παιδιά από την ομάδα. Να πουν «δε σε παίζω» ξέρω εγώ! Ποιος θα το κάνει πιο συχνά αυτό, τα αγόρια ή τα κορίτσια ή και τα δύο το κάνουν εξίσου;

E: Το «δε σε παίζω», δεν έχει να κάνει με επιθετικότητα νομίζω όμως.

Σ: Α! Θεωρείς ότι δεν είναι επιθετικότητα το να αποκλείσεις..

E: Όχι, όχι! Είναι άλλο! Είναι κάτι άλλο που (2) , δεν μου αρέσει η παρέα σου και δεν θέλω ας πούμε να (2). Δεν το βρίσκω αυτό επιθετικό.

Σ: Αν το κάνει εκδικητικά;

E: Ναι αν το κάνει με άσχημο τρόπο...

Σ: Εκδικητικά δηλαδή, γιατί δεν μου έδωσε το παιχνίδι, κι εγώ δεν σε..

E: Α!! Ναι εκεί μπορεί! Τα κορίτσια μπορεί να το κάνουν αυτό πιο πολύ.

Σ: Ποιο συχνά.

E: Ποιο συχνά. Αλλά είναι πιο ήπιος τρόπος επιθετικότητας αυτός.

Σ: Πως αντιμετωπίζεις την επιθετικότητα ανάλογα με το φύλο του παιδιού; Δηλαδή πιστεύεις ότι είσαι πιο ανεκτική ξέρω εγώ στα κορίτσια, επειδή (.) δεν παρουσιάζουν τόσο σωματική=

E: =Μπράβο! Είναι, πιο (.) Ναι! Δηλαδή, μπορεί ένα κορίτσι ας πούμε να το μαλώσω μία φορά, ας πούμε στη διάρκεια της μέρας, ενώ, ένα αγόρι να το μαλώσω πέντε φορές. Αλλά το κορίτσι δεν θα το κάνει τόσο πολύ. Θα το κάνει πιο (.) , θα το κάνει μία φορά δεν θα το κάνει πέντε όπως θα το κάνει ο άλλος. Οπότε δεν θα είμαι το ίδιο αυστηρή, με το κορίτσι. Θα είμαι με το αγόρι πιο πολύ.

Σ: Κατάλαβα. Πώς θεωρείς ότι πρέπει να επιλύουν μια σύγκρουση τα παιδιά ανάλογα με το φύλο;

E: Ανάλογα με το φύλο (2) (το σκέφτεται),

Σ: Ανάλογα με το φύλο τους. Δηλαδή αγόρια - κορίτσια. Πιστεύεις ότι διαφορετικά πρέπει να λύσουν τη σύγκρουση τα αγόρια από ότι τα κορίτσια;

E: Τη σύγκρουση εννοείς...

Σ: Δηλαδή ότι τα κορίτσια πρέπει να είναι πιο ανεκτικά, να υποχωρούν πιο εύκολα;

Ανάλογα με το φύλο πως πρέπει να χειρίζονται μια σύγκρουση; Νομίζεις ας πούμε τώρα ότι τα αγόρια πρέπει να είναι πιο διεκδικητικά και πιο...

E: Όχι βέβαια! Γιατί υπάρχουν και αγόρια που είναι πολύ ήρεμα, πολύ συνεργάσιμα...

Σ: Υπάρχουν. Αλλά εσύ θεωρείς ότι ανάλογα με το φύλο πρέπει, οφείλουν να χειρίζονται διαφορετικά κάτι; Επειδή τα αγόρια είναι αγόρια ...

E: Όχι.

Σ: ...πρέπει να είναι πιο δυναμικά ας πούμε;

E: Όχι, όχι. Πιστεύω πως όχι. Δηλαδή δεν το καταλαβαίνω αυτό τώρα πώς να το πω. Εγώ πως θα το χειριστώ;

Σ: Ας πούμε ένα παράδειγμα. Εσύ σαν μαμά, έχεις αγόρια. Έχεις γιο. Πιστεύεις ότι για να επιβιώσει στην κοινωνία, πρέπει να είναι πιο δυναμικός...

E: Όχι!

Σ:από ότι αν είχες μια κόρη; Ας υποθέσουμε σαν μαμά.

E: Πιστεύω ότι δεν παίζει ιδιαίτερο ρόλο το φύλο.

Σ: Άρα πιστεύεις ότι εξίσου και τα δύο πρέπει να διεκδικούν (.) και τα δύο φύλα(.)

E: Όχι να διεκδικούν. Να προσπαθούν! Αλλά να προσπαθούν με τον εαυτό τους. Όχι με τους άλλους.

Σ: Να επιλύσουν τη σύγκρουση.

E: Α, για να επιλύσουν μια σύγκρουση. Μμμ!

Σ: Τσακώνονται για ένα παιχνίδι.

E: Ναι, ναι, ναι!

Σ: Διαφορετικά πιστεύεις ότι πρέπει να το χειριστεί ένα αγόρι, διαφορετικά ένα κορίτσι;

E: (3) Ένα κορίτσι νομίζω θα βρει έναν πιο έξυπνο και πιο πονηρό τρόπο να το λύσει (γελώντας). Ενώ ..

(Τη διακόπτω)

Σ: Για ποιο λόγο;

E: Ε, είναι άλλη η φύση των κοριτσιών και άλλη η φύση των αγοριών.

Σ: Είναι από τη φύση τους δηλαδή πιστεύεις ή...

E: Ναι εγώ πιστεύω από τη φύση τους είναι!

Σ: Η φύση – φύση; Όχι ότι έχει ξεκινήσει μεγαλώνοντας σε ένα περιβάλλον

E: Όχι. Η φύση. Τα γονίδια. Άλλα του αγοριού, άλλα του κοριτσιού.

Σ: Ναι ε; Ποια είναι η γνώμη σου για τον τρόπο που χειρίζονται οι γονείς των παιδιών το θέμα της επιθετικότητας; Είτε έχουν παιδιά θύτες είτε έχουν παιδιά θύματα. Πιστεύεις ότι το χειρίζονται καλά;

E: Οι γονείς των παιδιών , που έχουν παιδιά θύτες ας πούμε, (3),δεν ξέρω, δεν νομίζω ότι το χειρίζονται πολύ σωστά. Δηλαδή σε περίπτωση που είχαμε φέτος, εγώ εξηγούσα , έλεγα ότι το παιδί χτυπάει τα άλλα παιδιά, είναι επιθετικό, διεκδικεί πράγματα, χτυπάει χωρίς λόγο κι όλα αυτά, η μαμά δεν έδειχνε τόσο πολύ (.). Το άκουγε, το καταλάβαινε, αλλά δεν έδειχνε να αντιδρά, να του μιλήσει, το θεωρούσε δηλαδή κάτι που συνέβαινε και στο σπίτι, οπότε δεν μπορούσε να κάνει κάτι (2). Ενώ μπορούσε να (.), ενώ μπορεί να κάνει κάτι. Μπορεί να του μιλήσει, να το βοηθήσει καταρχήν (.) εκεί που είναι η δυσκολία του, ας πούμε είναι η δυσκολία του στο λόγο και δυσκολεύεται στο λόγο και το βγάζει σε επιθετικότητα τι κάνουμε; Προσπαθούμε να εξωτερικεύσουμε τα συναισθήματά μας με το λόγο.

Σ: Ναι.

E: Αν το βοηθήσεις σε αυτό το κομμάτι, ή στο...

Σ: Τη διατηρείς δηλαδή.

E: Ε βέβαια!...Αν το χαϊδεύεις συνέχεια «αχ! και μωρό μου και δεν πρέπει και τέτοια» , αν το χαϊδεύεις συνέχεια δεν θα του δώσεις να καταλάβει ότι αυτό που έκανε δεν ήταν σωστό. Πιστεύω δηλαδή ότι πρέπει να του δώσεις να καταλάβει

Σ: Να είσαι πιο απόλυτος και να βάλεις όρια δηλαδή.

E: Βέβαια! Βέβαια! Ναι. Ενώ στα παιδιά θύματα, εκεί πρέπει να καταλάβει ότι έρχεται σε ένα χώρο, που έχει κι άλλα παιδάκια, και θα το χτυπήσουν (.), βέβαια όχι να το ρημάξουν στο ξύλο. Δεν θα το αφήσω εγώ ποτέ να γίνει αυτό, αλλά ένα ατύχημα, που (.), όχι ατύχημα, ένα παιδάκι που είναι επιθετικό και καθίσει σε αυτό που είναι θύμα δίπλα, κι αν κατά (.), όχι κατά λάθος , ας πούμε του δώσει μία, (.), εντάξει! Τι να κάνω δηλαδή! Δεν μπορώ να το προλάβω, κι αυτό.

Σ: Εννοείται.

E: Δεν προλαβαίνω να το κάνω.

Σ: Δεν προλαβαίνεις να το κάνεις. Πως πιστεύεις ότι συμβουλεύουν οι γονείς...

E: Τα παιδιά θύματα.

Σ: Ναι. Έχεις ακούσει δηλαδή να λένε κάτι;

E: Όχι, δεν έχω ακούσει. Αλλά πιστεύω ότι του λεν ας πούμε «ξέρεις κάτι » (.) μερικοί μπορούν να πουν δεν πειράζει...

Σ: Ή πες το στη δασκάλα;

E: Ναι. «Να το λες στη δασκάλα να τον βάζει τιμωρία» (2), ή άλλοι να λεν ότι, (.), ας πούμε «δεν πειράζει, δεν ήταν και πολύ, λίγο σε χτύπησε», να λιγοστεύουν δηλαδή το πρόβλημα, ας πούμε αυτό που έγινε, αυτά.

Σ: Τη συνεργασία με τους γονείς όσον αφορά τα θέματα της επιθετικότητας την είπαμε λίγο (.), πιστεύεις ότι έχεις καλή συνεργασία με τους γονείς, όσον αφορά τα θέματα, έχουν παιδιά θύματα είτε έχουν παιδιά θύτες;

E: Πιστεύω ότι συνεργάζομαι καλά.

Σ: Πιστεύεις ότι συνεργάζεσαι καλά. Θα μπορούσες να αναφέρεις κάποια θετικά στοιχεία από την εκδήλωση επιθετικής συμπεριφοράς; Δηλαδή ένα παιδί (.)

E: Που είναι επιθετικό.

Σ: Που είναι επιθετικό. Μπορεί να έχει κάποιο θετικό στοιχείο αυτό;

E: Να έχει θετικό στοιχείο η επιθετικότητα; Ότι μετά μπορεί να γίνει καλό παιδάκι (γελάμε). Αυτό. Ναι. Ε, μια επιθετική συμπεριφορά δεν έχει κάτι (.). Ότι μπορεί να αλλάξει, είναι η ελπίδα.

Σ: Να το θέσω κάπως αλλιώς! Πως το σκέφτομαι. Ας πούμε ένα παιδί, κάποιο άλλο παιδί ενοχλεί συνεχώς! Ένα παιδί που δεν είναι έτσι (.) . Και κάποια στιγμή αντιδράσει κι αυτό με επιθετικότητα (3). Θα μπορούσες να πεις τότε «Ε, κάποια στιγμή έπρεπε να αντιδράσει»; Δηλαδή (.) Ή αναγκάζεται ένα παιδί. Για παράδειγμα μία δασκάλα που βάζει τα παιδιά και λέει θα καθίσετε μια ώρα στο τραπέζι, θα κάνετε αυτό και δεν θα μιλήσετε μεταξύ σας. Είναι κάτι το παράλογο, έτσι; Πάμε λοιπόν σε μια δασκάλα που είναι άδικη. Και το παιδί, ένα παιδί, κάποια παιδιά, θα αντιδράσουν. Πιστεύεις ότι είναι απαραίτητο αυτή τη στιγμή;

E: Ε, φυσικά! Ναι, βέβαια! Αν τους ζορίσεις τόσο πολύ, και τους βάλεις τόσο ας πούμε και το ζορίσεις το παιδάκι και γενικά τα παιδιά, φυσικά θα βγάλει και μια επιθετικότητα. Και μια αντίδραση.

Σ: Σε αυτή την περίπτωση είναι θετικό ότι αντέδρασε;

E: Ναι, βέβαια. Όχι καλό για τη δασκάλα, αλλά για την προσωπικότητα του παιδιού.

Σ: Είναι θετικό λες; Γιατί...

E: Θα πει «Κυρία εμείς θέλουμε να παίζουμε! Δεν μπορούμε! Βαρεθήκαμε»

Σ: Όταν διεκδικεί...

E: Βέβαια! Όταν , ότι μπορεί να διεκδικήσει πράγματα. Ανάλογα όμως, η επιθετικότητα είναι ανάλογα με το περιστατικό. Την περίπτωση.

Σ: Σίγουρα, σίγουρα.

E: Δεν μπορεί να σηκωθεί επάνω και να χτυπάει το τραπέζι ας πούμε.

Σ: Ναι.

E: Ή εκεί, σε αυτή την περίπτωση η δασκάλα πρέπει να πάρει ένα μήνυμα. Ότι εγώ τα παιδιά τα έχω πολύ ώρα. Εκεί είναι θετικό.

Σ: Πολύ σωστά.

E: Είναι θετικό γιατί τα άφησα τα παιδιά πολύ ώρα στην καρέκλα. Εγώ αυτό το σκέφτομαι πολλές φορές. Δηλαδή καλύτερα να τους οργανώσεις σε ένα παιχνίδι με τη μπάλα ας πούμε ή τα στεφάνια, παρά να τους βάλεις, τώρα ανάλογα και με την ηλικία βέβαια...

Σ: Άρα κάποια στιγμή αντιλαμβάνεσαι ότι...

E: Χτυπάει καμπανάκι ...

Σ: Χτυπάει ένα (.) μπράβο.

E:στη δασκάλα.

Σ: Λες ωπ! Κάτι τώρα δεν πάει καλά, βαρεθήκαν, κουραστήκαν=

E: =Πρέπει να προχωρήσω! Όχι ας πούμε να τα έχω εκεί επειδή εμένα με βολεύει! Αλλά πρέπει να προχωρήσουν τα παιδιά γιατί έχουν βαρεθεί και έχουν κουραστεί. Είναι θετικό, και επίσης είναι πολύ ωραίο (.) και νιώθεις μια ικανοποίηση αν μια επιθετική συμπεριφορά από το Πάσχα και μετά ή ας πούμε ανάλογα την περίπτωση δεις μετά ότι γίνεται καλό παιδάκι. Δηλαδή , «καλό παιδάκι» (σαν να λέει τι εννοώ με την έκφραση καλό παιδάκι). Όχι να (.) Να αφήνει την επιθετική συμπεριφορά πίσω και να προχωράει προς μια καλύτερη...

Σ: Όταν λες καλό παιδάκι , δηλαδή...

E: Ρε παιδί μου να είναι μέσα στη σειρά, στο πλαίσιο , να συνεργάζεται καλύτερα (.) να μην κάνει αυτά που έκανε στην αρχή! Εκεί νιώθεις μια ικανοποίηση.

Σ: Άρα ο ένας στόχος είναι αυτός, να μάθει να συνεργάζεται, έτσι;

E: Βέβαια. Να είναι συνεργάσιμο με την ομάδα, τη δασκάλα, να προσπαθεί (.). Είναι σημαντικό να προσπαθεί. Κι επίσης κι αυτό για μένα είναι σημαντικό. Να βλέπω ένα παιδί να κάνει προσπάθεια προς το καλύτερο. Να αφήσει την επιθετική συμπεριφορά και να σε πια (.) ποιο...

Σ: Όταν ένα παιδί δεν υπακούει; Πώς αντιδράς; Σε τίποτα δηλαδή. Είναι αντιδραστικό σε όλα. Δεν υπακούει καθόλου.

E: Ναι. Πρέπει να περάσει η χρονιά (γελάει)

Σ: Δίνεις χρόνο δηλαδή...

E: Ναι. Όχι, δεν δίνω χρόνο, κάνω υπομονή. Θα κάνω υπομονή, τι να κάνω!

Σ: Υπομονή.

E: Που δεν ακούει όμως με τίποτα ε;

Σ: Η γνώμη σου , πρόσεξε τη λέξη για τα υπάκουα παιδιά, ποια είναι;

E: Για τα υπάκουα.

Σ: Ναι. Δηλαδή βρίσκεις ότι είναι μόνο, (.) υπάρχουν θετικά ένα παιδί το να ακούει, αλλά ένα τελείως υπάκουο παιδί ...

E: Και πολύ έτσι, χαμηλών τόνων, ε νομίζω ότι εκεί (.) δεν (.) χάνει κάποια πράγματα. Ενώ αν διεκδικεί, αν ζητάει, ότι «ξέρεις κάτι κυρία, εγώ θέλω να κάνω ένα ήλιο», ας πούμε και αφήσει τη φαντασία του, αυτό είναι καλύτερο. Ας πούμε ότι «εγώ θέλω να κάνω και κάτι άλλο στη ζωγραφιά, απ' το να κάνω κύκλους, ας πούμε. Θέλω να κάνω κι έναν ήλιο». «Εντάξει», θα πω, «ωραία, άντε, κάνε και τον ήλιο»!

Σ: Άρα να διεκδικεί πράγματα.

E: Να διεκδικεί πράγματα. Να εκφράζεται κιόλας.

Σ: Και το τελείως υπάκουο θεωρείς ότι έχει κάποια αρνητικά στοιχεία με λίγα λόγια.

E: Βέβαια και δεν είναι και τόσο ωραίο και να το καπελώνεις τόσο, συνέχεια. Γιατί αυτό μπορεί να είναι πολύ υπάκουο , αλλά το καπελώνεις κι εσύ. Θα ήθελα ας πούμε να (3)..

Σ: Κι αν ήταν όλα υπάκουα δεν θα ακούγαμε τα καμπανάκια ε; (γελάμε). Πως πιστεύεις ότι πρέπει να αντιδρά ένα παιδί σε περίπτωση που αδικείται; Είτε από το συμμαθητή του είτε από τον ενήλικο. Από το δάσκαλο. Αδικείται. Πώς πρέπει να αντιδράσει αυτή την ώρα;

E: Το παιδί; Να φωνάξει και να πει «κυρία εγώ», ας πούμε, «δεν τον χτύπησα». Ή «κυρία, εγώ (.) με προκάλεσε ο άλλος. Δεν το έκανα εγώ. Με προκάλεσε και τον χτύπησα». Εκεί τα βάζεις κάτω και τα δυο τα παιδιά και κάνεις μια συζήτηση, ποιος ξεκίνησε πρώτος (.) Ποια ήταν η ερώτηση; (γελάει).

Σ: Πώς πιστεύετε ότι πρέπει να αντιδράσει το παιδί. Όταν αδικείται.

E: Όταν αδικείται. Να το πει. Να πει «Κυρία ο άλλος το έκανε. Ο άλλος με προκάλεσε».

Σ: Να διεκδικήσει το δικό του, άλλα με ποιους τρόπους.

E: Να το πει στη δασκάλα.

Σ: Να το πει.

E: Ναι.

Σ: Με τα παιδιά μεταξύ τους;

E: Πως δηλαδή; Τι να ...

Σ: Δηλαδή δεν μπορούμε να είμαστε συνέχεια πάνω από όλα τα παιδιά, έτσι, μεταξύ τους όταν παίζουν και κάποιο αδικείται (2). Ας πούμε ότι εμείς δεν θέλουμε να πάρουμε θέση. Έτσι; Είναι κι αυτό στα πλαίσια του να μάθουν κάποια πράγματα. Το παιδί που αδικείται, από κάποιο άλλο. Πώς πιστεύεις ότι πρέπει να διεκδικήσει το δικό του;

E: Να το ζητήσει. Να το πει. Να εκφραστεί. Λεκτικά δηλαδή, και να του πει..

Σ: Λεκτικά.

E: Λεκτικά. Ναι.

Σ: Τώρα, μια και είπαμε πριν για τα ΜΜΕ, την τηλεόραση και τέτοια, θεωρείς ότι επηρεάζεται; Και με ποιο τρόπο;

E: Φυσικά! Βέβαια! Ένα παιδί που κάθεται πολύ ώρα στην τηλεόραση ...

Σ: Άρα ο χρόνος...

E: Ναι. Η πολύ, η παρατεταμένη τηλεόραση, κάποια στιγμή μετά όταν σταματήσει την τηλεόραση, θέλει να εκτονωθεί. Αυτή η εκτόνωση μπορεί να γίνει επιθετικότητα.

Σ: Εκτός από το χρόνο;

E: Και τι βλέπει, βέβαια. Αν βλέπει πολεμικά, (2), τέτοια καράτε και (.) ή μπορεί να βλέπει και τέτοια, αυτά τον επηρεάζουν. Ας πούμε (2) αν ένα παιδάκι έχει ένα μεγαλύτερο αδελφό, που είναι στις πολεμικές τέχνες, μπορεί να έρθει στο σχολείο και να μας κάνει επίδειξη αυτά που μαθαίνει. Και να τα κάνει επίδειξη σε ένα άλλο παιδί. Και

να τρώει ξύλο ένα άλλο παιδί, επειδή το άλλο παιδί, ο αδελφός του πάει στο Τάε κβο ντο ας πούμε.

Σ: Και αντιγράφει. Όσον αφορά τώρα τα τηλεοπτικά προγράμματα, τα DVD και τέτοια, ή τα παιχνίδια τα ηλεκτρονικά...

E: Ναι, ναι, ναι.

Σ: Πως πιστεύεις ότι επηρεάζουν;

E: Επηρεάζουν πάρα πολύ τα παιδιά!

Σ: Άρα είπαμε ο χρόνος...

E: Το περιεχόμενο, αν έχει ας πούμε σχέση με πολεμικές τέχνες, αν πάει το ίδιο σε Τάε κβο ντο, ή αν πάει ο αδελφός του, τι βλέπει δηλαδή!

Σ: Χρησιμοποιείς εσύ τηλεόραση ή DVD και τέτοια στο χώρο εδώ, του σχολείου;

E: Ε, ναι. Βάζουμε. Τηλεόραση λίγη, λίγο video.

Σ: Πόση ώρα μπορεί να είναι αυτό;

E: Κανά μισάωρο. Μισή ωρίτσα. Και όχι κάθε μέρα.

Σ: Όχι κάθε μέρα.

E: Όταν υπάρχει, ναι, ας πούμε (.), ανάλογα τις μέρες. Αν δούμε βέβαια κάποια παιδιά που είναι πολύ ζωντά (.) ή ας πούμε κι αυτά, μπορεί να το βάλουμε. Άλλες φορές μπορεί όχι.

Σ: Ας πούμε, ποια ώρα;

E: Προς το μεσημέρι λίγο.

Σ: Που είναι κουρασμένα δηλαδή ...

E: Που είναι κουρασμένα, ναι, ναι. Προτιμούμε να βγούμε λίγο στην αυλή, παρά εδώ, αλλά λόγω καιρού...

Σ: Και με ποιο κριτήριο θα επιλέξεις τα προγράμματα; Τι είδους θα είναι;

E: Προτιμούμε κάτι εκπαιδευτικό. Ας πούμε τα σχήματα, τα χρώματα, ή κάτι άλλο με ιστοριούλες απλές... Ε, αυτά.

Σ: Και ποια είναι η άποψή σου για τον ιδανικό χρόνο της απασχόλησης του παιδιού...

E: Με την τηλεόραση;

Σ: Με την τηλεόραση, το video, με τα MME γενικά.

E: Κανονικά δεν πρέπει καθόλου, αλλά εντάξει, Σαββατοκύριακο, αφήνω και τα δικά μου τα παιδιά δηλαδή να δουν , γιατί χαλαρώνουν.

Σ: Πόσο;

E: Ε, το πρωί δύο ώρες.

Σ: Δύο ώρες. Σε καθημερινή βάση;

E: Όχι.

Σ: Καθόλου;

E: Το πρωί , μπορεί να σηκωθούν, για μισή ωρίτσα, δηλαδή μέχρι να πιει το γάλα του (.), μετά φεύγει σχολείο. Αλλά όταν γυρίσει δεν τον αφήνω.

Σ: Αυτό είναι που κάνεις.

E: Εγώ.

Σ: Ποιο θεωρείς ότι είναι το σωστό. Γιατί καμιά φορά αλλά θεωρούμε ...

E: Αυτό. Γιατί όχι και καθόλου. Γιατί και το απαγορευτικό, δηλαδή αν εμένα ο δικός μου, βλέπει λίγο , βλέπει (.) ή μάλλον δεν βλέπει καθόλου και οι άλλοι βλέπουν και πάνε στο σχολείο και τα κουβεντιάζουν και ο δικός μου είναι απέξω, δεν μπορεί να συμμετέχει στην κουβέντα.

Σ: Καλά προγράμματα δεν υπάρχουν;

E: Υπάρχουν, αλλά δεν τα προτιμούν και τα παιδιά. Προτιμούν αυτά που έχουν τη δράση. Υπάρχουν. Στην ET2 έχει πιο ήσυχα και πιο ήρεμα πράγματα. Αλλά προτιμούν τα άλλα με πιο πολύ δράση, με πιο γρήγορες εικόνες...Και οι πιο γρήγορες εικόνες, η εναλλαγή των εικόνων, έχει σχέση με την επιθετικότητα. Το πολύ γρήγορο.

Σ: Σε ευχαριστώ πάρα πολύ!

E: Καλή επιτυχία!

2^η ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ / ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ Β΄

(50 ετών - Βρεφονηπιοκόμος σε Παιδικό Σταθμό με 25 έτη προϋπηρεσίας)

(Συμφωνήθηκε εξ αρχής η συνέντευξη να γίνει στον ενικό λόγω πρότερης γνωριμίας και οικειότητας της συμμετέχουσας με την ερευνήτρια)

Σ: Πόσο χρονών είσαι;

E: Περίπου 50.

Σ: Που εργάζεσαι;

E: Εργάζομαι σε Βρεφονηπιακό Σταθμό.

Σ: Πόσα χρόνια εργάζεσαι;

E: E::: είκοσι έξι, ((το σκέφτεται)), είκοσι πέντε. Είκοσι πέντε.

Σ: Ποιας ηλικίας είναι τα παιδιά που έχεις στην τάξη σου;

E: Έχω 2,5 με 3,5.

Σ: Με ποια κριτήρια θα χαρακτήριζες ένα παιδί ως επιθετικό;

E: Επιθετικό δεν μπορώ να πω ένα παιδί που περιστασιακά μπορεί να χτυπήσει ή να αντιδράσει ή να φωνάζει, αλλά ένα παιδί που συστηματικά ο τρόπος αντίδρασης που έχει όταν κάτι το ενοχλεί, ο τρόπος που έχει να συναλλάσσεται δηλαδή με τους γύρω του, με τα άλλα τα παιδιά είναι η επίθεση, οι φωνές, να χτυπάει, να μιλάει άσχημα, να βρίζει, γιατί υπάρχει και η λεκτική βία, που είναι και αυτή μορφή επιθετικότητας, ε::: όταν το κάνει συστηματικά. Δηλαδή δύσκολα θα χρησιμοποιήσει κάποιο άλλο τρόπο. Τότε θα πω ένα παιδί επιθετικό. Αλλά όχι όταν γίνεται περιστασιακά.

Σ: Με την υπόθεση ότι ήταν τυχαία=

E: Ναι. Αν γίνεται περιστασιακά, μπορεί οποιοδήποτε παιδί όταν αγανακτήσει να σηκώσει το χεράκι του, να σπρώξει, να πετάξει ένα αντικείμενο και τότε έχουμε μια στάση πιο (.) μπορώ να πω επιεική. Αλλά όταν ένα παιδί κάνει συστηματικά αυτή τη συμπεριφορά, είναι μια συμπεριφορά πώς να το πω; Σαν σύμπλεγμα διαφόρων, πώς να το πω, αντιδράσεων.

Σ: Αντιδράσεων.

E: Ναι, ναι, δεν είναι δηλαδή κάτι απλό. Απλώς σηκώνει το χέρι, ε, είναι γενικά η στάση του. Βγάζει κάτι αρνητικό, στο χώρο έχει μια τάση είναι έτσι πιο σφιγμένο, σαν να απειλείται από τα άλλα τα παιδιά, σαν να πρέπει συνέχεια να υπερασπίζεται αυτό που θέλει, δηλαδή είναι ένα πράγμα ιδιαίτερο. Δεν είναι απλώς (.) δηλαδή είναι παραπάνω. Είναι παραπάνω. Ναι.

Σ: Έχεις τέτοια παιδιά;

E: Φέτος όχι. Είχα πέρυσι. Ένα παιδάκι που θα μπορούσα να πω ότι ήταν επιθετικό, με διάφορες μορφές. Δάγκωνε, χτύπαγε τα παιδιά, χωρίς αιτία. Δηλαδή καθότανε στο

τραπεζάκι, για να φάνε ξέρω εγώ και στα καλά καθούμενα σήκωνε το χέρι του έδινε μία. Ή αν δεν του άρεσε κάτι, πάλι, έδινε μία.

Σ: Το έκανε συχνά δηλαδή;

E: Πολύ. Συνέχεια. Στην αρχή όταν είχε πρωτοέρθει ήτανε περίπου δύομισι – τριών χρονών, πριν κλείσει τα τρία, ε::: δεν τολμούσα να τον αφήσω καθόλου μόνο του ή να τον αφήσω καθόλου από τα μάτια μου. Συνέχεια τον παρακολουθούσα, ε::: προσπαθούσα να είμαι κοντά του για να τον προλάβω, γιατί όποιο παιδί καθότανε, δίπλα του, κινδύνευε. Κινδύνευε να τη φάει. Και ερχότανε=

Σ: Σε άγχωνε αυτό;

E: Ναι. Πάρα πολύ.

Σ: Γιατί;

E: Γιατί δεν ήθελα τα παιδιά να τα χτυπάει και να πονάνε και να κλαίνε. Γιατί κλαίγανε τα παιδιά, διαμαρτυρότανε, και το αποτέλεσμα ήτανε ότι μετά από ένα διάστημα παρόλο που η συμπεριφορά αυτή μετριάστηκε, αλλά ποτέ δεν εξαλείφθηκε, ε::: να μη θέλει κανένα παιδάκι να καθίσει μαζί του. Αυτό και μέχρι που τελείωσε η σχολική χρονιά. Δεν θέλανε να κάθονται πολύ μαζί του.

Σ: Και αυτό τι, τι=

E:= Αυτό με στεναχωρούσε.

Σ: Ναι. Σε εκείνον; Τι, πώς το έπαιρνε; Εκείνος; Καταλάβαινε καταρχάς την αιτία;

E: Ναι, του το είχα εξηγήσει. Τουμίλαγα πολύ=

Σ: =Αλλά παρόλα αυτά δεν μπορούσε να το ελέγξει.

E: Όχι δεν μπορούσε να το ελέγξει. Εγώ πιστεύω ότι δεν μπορούσε να ελέγξει τις αντιδράσεις του. Γιατί υπάρχει και μία, τώρα να μην μπούμε σε θέματα ψυχολογικά, ε::: η παρορμητικότητα των παιδιών και ο τρόπος που την ελέγχουνε έχει κάποια σχέση με όλο αυτό.

Σ: Ήξερες καθόλου αν υπήρχε συγκεκριμένος λόγος, κάποιος άλλος λόγος μάλλον που γινόταν όλα αυτά; Κάποια αιτία; Την πραγματική αιτία;

E: Την πραγματική αιτία δεν μπορώ εγώ να την ξέρω, ξέρω όμως ότι παρόλο που εγώ προσπαθούσα να είμαι δίκαιη, ε::: δηλαδή. Και να μην είμαι υπερβολικά αυστηρή μαζί του, και να δικαιώσω το παιδάκι το οποίο ζημιώθηκε από αυτή τη συμπεριφορά, δηλαδή να τον επιπλήξω, να προσπαθήσω να , ε, πώς να το πω. Να ισορροπήσω το παιδί που

θίχθηκε και το παιδί που έκανε κάτι λάθος. Προσπαθούσα αυτό να το ισορροπήσω, αλλά. Διαπίστωσα ότι όταν ενημέρωνα ας πούμε τη μητέρα του, ότι «Ξέρεις, δάγκωσε ένα παιδάκι. Πρέπει να το ξέρεις. Ότι το δάγκωσε πολύ, σε ενημερώνω να ξέρεις πώς περνάει εδώ, είχαμε αυτό το περιστατικό σήμερα», μετά μετάνιωνα. Δηλαδή και σταμάτησα να το κάνω αυτό, με ρώταγε κάθε μέρα σχεδόν «Πώς τα πάει, πώς τα πάει», και της έλεγα «Δε θα σου πω τίποτα άλλο, ξέρεις ότι είναι λίγο δύσκολα τα πράγματα, αλλά δε σου λέω ξανά τίποτα». Γιατί πήγαινε μετά στο σπίτι, και τον::: τιμωρούσε πάρα πολύ=

Σ: =Ααα!!!

E: Δηλαδή του έκανε στέρηση ξέρω εγώ να του στερήσει (.) είχε και::: τώρα 2,5 – 3 χρονών είχε το τάμπλετ. Του στερούσε ας πούμε το τάμπλετ. Ή δεν τον άφηνε να παίζει με τα παιχνίδια του. Ή δεν ξέρω τι. Πράγματα που εγώ τα θεωρούσα δυσανάλογα με το περιστατικό. E:: και από ένα σημείο και πέρα, έπαψα να της λέω τι γίνεται.

Σ: Και πως το πήρε αυτό;

E: Η μαμά;

Σ: Ναι. Το ότι έπαψες να της λες.

E: Έπαψα να της λέω με λεπτομέρεια. Με ρωτούσε πώς τα πάει και της έλεγα: «Όπως τα ξέρεις».

Σ: Ναι., ναι, ναι.

E: «Δεν έχουμε μεγάλη βελτίωση, έχουμε μία δυσκολία. Προσπαθούμε να τη διαχειριστούμε». Γιατί ήξερα ότι=

Σ: =Οπότε να μη τη θυμώσεις και πάει και ξεσπάσει στο παιδί=

E:= Ναι. Θα πήγαινε μετά, και σταμάτησα να της λέω πώς τα πάει το παιδί ή αν κάποιο παιδάκι το χτύπησαν ή δεν ξέρω, ((διορθώνει)) το χτύπησε, γιατί μετά πήγαινε στο σπίτι και τον τιμωρούσε πάρα πολύ αυστηρά, κατά τη γνώμη μου, γιατί δεν είναι δυνατόν για κάτι που έγινε στο σχολείο να έχεις μια 24ωρη ποινή στο σπίτι. Πρέπει να υπάρχει μία αναλογία. Ή να τον κουβεντιάσεις, ή να τον παρακολουθήσεις, τέλος πάντων να βρεις τέλος πάντων άλλους τρόπους, δε γίνεται αυτό. Να μην το ανοίγουμε κιόλας, αλλά σταμάτησα να το κάνω και προσπαθούσα εγώ να το διαχειριστώ στο σχολείο με διάφορους τρόπους.

Σ: Αυτή τη στιγμή ή και πέρυσι, κάποιες άλλες μορφές επιθετικότητας που να έχεις εντοπίσει;

E: Εντάξει, υπάρχουνε κάποιες (.) δεν θα το πω ότι έχω επιθετικά παιδιά, αλλά κάποιες φορές έχουν μια επιθετική αντίδραση. Μπορεί κάποιο παιδάκι να σηκώσει το χεράκι του να χτυπήσει ένα άλλο παιδάκι που δεν του αρέσει αυτό που του είπε ή αυτό που κάνει αυτή την ώρα, ή δεν του δίνει ας πούμε το κουβαδάκι να του δώσει=

Σ: =Για παιχνίδια δηλαδή=

E: =Να του δώσει μια σπρωξιά, ναι, τέτοια=

Σ: =Σπρωξίματα=

E: Σπρωξίματα, χτυπήματα, κλωτσιτσες και καμιά δαγκωνίτσα. ((γελάει))

Σ: Ποια παιδιά θεωρείς ότι είναι επιρρεπή σε επιθετική συμπεριφορά;

E: Εγώ πιστεύω, από αυτό που έχω δει, ότι είναι δύο είδη. Το ένα είναι τα παιδιά που έχουνε πολύ ανεκτικούς γονείς, που δεν τους βάζουν όρια και από την άλλη ακριβώς μεριά είναι τα παιδιά που έχουνε πάρα πολύ αυστηρούς γονείς, που τα τιμωρούν αυστηρά, που μπορεί να τους δίνουν και καμιά στον ποπό ή και παραπάνω. Δηλαδή υπερβολική ανοχή, υπερβολική σκληρότητα, θεωρώ ότι βγάζει ένα παιδί που δεν είναι ισορροπημένο και που δεν μπορεί να βρει τον τρόπο να σχετίζεται με τους άλλους.

Σ: Κάτι άλλο που να θεωρείς ότι μετράει στο να βγει ένα παιδί επιθετικό;

E: Ε, εντάξει τώρα αν υπάρχει κάποια:: αυτό που λέμε με την παρόρμηση, υπάρχει και στα πολύ μικρά παιδιά όταν δεν μπορούν να μιλήσουν ακόμα, ε::: όταν θέλουν να εκφραστούν και δεν μπορούν, μπορεί αυτό να τους βγάλει μια επιθετικότητα η οποία όμως απαλύνει με το χρόνο. Δηλαδή όταν αρχίσει και=

Σ: Όταν αρχίσει η λεκτική=

E: =Και αυτό ουσιαστικά είναι που ενθαρρύνω, τα παιδιά από μικρά, δηλαδή και τώρα στο τμήμα μου όταν συμβαίνει κάτι τέτοιο, όταν ένα παιδάκι σηκώσει το χεράκι του και χτυπήσει κάποιο άλλο, λέω ότι «Αυτό που θέλουμε, αυτό που μας αρέσει, δεν μας αρέσει, το λέμε με το σ τ ό μ α. Δε σηκώνουμε το χεράκι μας, το λέμε. Αυτό που θέλουμε, το λ έ μ ε. Και το κουβεντιάζουμε για να το λύσουμε». Και τα ενθαρρύνω τα παιδιά και εκείνη την ώρα μεταξύ μας λέμε τι συμβαίνει, να δούμε πώς μπορούμε να το λύσουμε, και, βασικά, αυτό. Δεν έχω πολλά τέτοια περιστατικά φέτος. Έχω κάποια παιδιά...

Σ: Που είναι μια κατάσταση =

E: =Κυρίως αγόρια μπορώ να πω ((χαμογελώντας)).

Σ: Κυρίως αγόρια.

E: Ναι, ναι, ναι.

Σ: Ποιες διαφορές εντοπίζεις στον τρόπο που αντιμετωπίζεις μια συμπεριφορά ανάλογα με το προφίλ του παιδιού που την εκδηλώνει; Δηλαδή θα έχεις άλλο βαθμό ξέρω εγώ ανεκτικότητας στα αγόρια ή στα κορίτσια; Το φύλο. Θα έχεις άλλο βαθμό ανεκτικότητας σε ένα παιδί που το κάνει συστηματικά από ένα παιδί που έτυχε μία φορά να το κάνει;

E: Ε, αυτό που (.) όταν ένα παιδί το κάνει συστηματικά, που::: τέλος πάντων (3) ας πούμε ότι το κατηγοριοποιείς κατά κάποιο τρόπο και λες το παιδάκι αυτό είναι επιθετικό -αν και αποφεύγω να το κάνω αυτό- ε::: εμένα προσωπικά μου δημιουργεί μία (.) ένα άγχος , θέλω να ψάξω να δω πώς μπορώ αυτό το παιδί να το ηρεμήσω, αν μπορέσω να μιλήσω στους γονείς και να δω, αν μπορούν αυτοί να::: τροποποιήσουν κατά κάποιο τρόπο κάποια συμπεριφορά δική τους, αν είναι δεκτικοί δηλαδή σ' αυτό, το παιδί θα βοηθηθεί πάρα πολύ μέσα στην τάξη, ε::: δηλαδή αν είναι υπερβολικά αυστηροί ή αν δεν τους βλέπει πολύ, θα τους προτείνω να περνούν λίγο χρόνο μαζί με ήρεμες δραστηριότητες, ώστε το παιδί να ηρεμεί, να είναι λίγο πιο ήρεμο, θα προτείνω διάφορα πράγματα.

Σ: Οπότε έχεις συζήτηση με τους γονείς σε αυτή την περίπτωση=

E:= Ναι. Θα ξεκινήσω από εκεί. Θα ξεκινήσω από εκεί. Ένα παιδί δηλαδή που συστηματικά το κάνει αυτό, θα ξεκινήσω από εκεί, θα κάνω μία συζήτηση, θα δω πως ανταποκρίνονται οι γονείς, και όπως στην περίπτωση του παιδιού αυτού που δεν μπόρεσα να βρω άκρη, (2)....

Σ: ...ναι...

E:... και είχα αντίθετα αποτελέσματα, ε::: θα προσπαθήσω να το διαχειριστώ.

Σ: Ναι.

E: Και το διαχειρίζομαι με διάφορους τρόπους. Δηλαδή ένας τρόπος είναι να το κρατάω απασχολημένο, να του δίνω πράγματα που το ενδιαφέρουνε, να είμαι συνέχεια κοντά του και να προσπαθώ να προλάβω τα περιστατικά αυτά, το έχω δηλαδή.... Κάνω ας πούμε μια θετική διάκριση.

Σ: Ναι, ναι, ναι. ((γελάμε))

E: Γι' αυτό το παιδί. Το έχω λίγο πιο πολύ το νου μου από τα υπόλοιπα. Δεν είμαι ήσυχη ποτέ όταν είναι μέσα σε μια ομάδα παιδιών, έχω το νου μου συνέχεια γιατί πιστεύω ότι θα δημιουργηθεί κάποιο περιστατικό. Που όντως γίνεται αυτό το πράγμα. Και προσπαθώ να το έχω λίγο παραπάνω το νου μου, επίσης ε::: διαπίστωσα κι αυτό με λύπη μου το λέω ότι μερικές φορές δεν το κάνουμε επίτηδες αλλά συμβαίνει, ε::: συνέβη το εξής. Το οποίο όταν το αντιλήφθηκα ντράπηκα και στενοχωρήθηκα τρομερά. Από ένα σημείο και πέρα - και δεν είναι μόνο μ' αυτό το παιδί αλλά μετά το συνειδητοποιείς- όταν ένα παιδί σε δυσκολεύει πάρα πολύ και σου δημιουργεί ε::: θέματα και το μαλώνεις ή ακούγεται πολύ συχνά το όνομά του μέσα στην τάξη.....

Σ: ...ναι, ναι...

E:αυτό είναι κωμικοτραγικό αυτό το πράγμα, μετά ότι συμβαίνει στραβό, φταίει αυτό. Τα παιδιά, αν συμβεί κάτι, ξέρω εγώ πέσανε κάτω οι μαρκαδόροι, «Ποιος το έκανε αυτό ρε παιδιά; Ελάτε να το διορθώσουμε» ξέρω εγώ. «Ο Τάδε το έκανε».

Σ: Πάντα λένε τον ίδιο.

E: Πάντα λένε το παιδί αυτό, του οποίου το όνομα ακούγεται περισσότερο.

Σ: Ναι, ναι.

E: Κι έχει τύχει αυτό μια δυο φορές και όταν το συνειδητοποιώ, λέω «Αυτό το έχω κάνει εγώ. Εγώ το έκανα αυτό το πράγμα.

Σ: Επειδή λες συχνά το όνομά του μέσα στην τάξη.

E: Ναι. Ναι. Και τα παιδιά, επειδή κάνει τόσα πολλά πράγματα κι εγώ δεν μπορώ να μην αντιδράσω, να δείξω ανοχή, γιατί και το άλλο το παιδάκι το οποίο θίγεται από αυτό, έχει ανάγκη να νιώσει ότι κάποιος είναι εκεί και το υπερασπίζεται.

Σ: Ναι, ναι.

E: Κι ότι πρέπει να περνά κι αυτός καλά. Δε γίνεται. Δηλ... όταν έχει ένα τέτοιο παιδί μέσα στην τάξη, δεν περνάει κανένα παιδί καλά. Ούτε αυτός περνάει καλά, γιατί συνέχεια κάνει πράγματα και έχει την αρνητική προσοχή, ούτε τα υπόλοιπα παιδιά περνάνε καλά, γιατί πρέπει συνέχεια (.) έχουν την αίσθηση ότι πρέπει να φυλάγονται.

Σ: Αγχώνονται δηλαδή με την απειλή, ότι μπορεί να τους χτυπήσει παράδειγμα.

E: Ναι. Δεν είναι ήρεμα. Έχει τύχει κι άλλες φορές. Αλλά έχω::: έχω επισημάνει αυτό. Ότι μετά φταίει πάντα αυτός, είτε φταίει είτε δε φταίει. Και λέω αυτός γιατί συνήθως είναι αγόρια.

Σ: Σε προβληματίζει πολύ αυτή η συμπεριφορά με το χτύπημα και τα λοιπά. Έτσι; Προφανώς είναι=

E: =Ναι.

Σ: Σοβαρό. Γιατί μπορεί να το πονέσει σωματικά το παιδί, μπορεί να χτυπήσει και να κάνει ξέρω εγώ=

E: = μελανιές...

Σ: Μελανιές και τέτοια=

E: Γρατζουνιές...

Σ: Και τα δαγκώματα είναι ένα θέμα σοβαρό=

E: =Ναι.

Σ: Όταν όμως υπάρχει άλλου είδους επιθετικότητα. E::: του στυλ «Δεν θέλω να σε παίξω», να απομακρύνουν κάποια παιδιά από την ομάδα, «Δεν σε έχω φίλο», αυτά που γίνονται.

E: Ναι.

Σ: Έχεις προσέξει να γίνονται τέτοια;

E: Λοιπόν, αυτό γίνεται, αλλά νομίζω ότι γίνεται σε όλα τα παιδιά. Δε θα το εστιάσω δηλαδή. Μπορεί=

Σ: =Γίνεται σε όλα ή ότι το κάνουν και όλα; Ταυτόχρονα;

E: Τα περισσότερα παιδιά. Πολλά παιδιά. Δηλαδή δε μπορώ να το::: περιορίσω στα παιδιά που έχουν επιθετική συμπεριφορά. Μπορεί να συμβεί και σε ένα παιδί, το έχω παρατηρήσει δηλαδή και σε παιδιά πολύ ήρεμα που δεν έχουν καμία::: δεν έχουν εκδηλώσει ας πούμε, εκδηλώσεις επιθετικές με χτυπήματα και τέτοια. Είναι πιο ήρεμα, πιο ισορροπημένη συμπεριφορά ας πούμε και χρησιμοποιούν αυτό τον τρόπο για να απομακρύνουν κάποια παιδιά, ε::: αυτό προσπαθούμε πάλι να το διαχειριστούμε. Το κουβεντιάζουμε=

Σ: Το θεωρείς υποδεέστερης σημασίας; Σαν μορφή επιθετικότητας;

E: Εξαρτάται. Νομίζω ότι υπάρχουν διαβαθμίσεις. E::: υπάρχουν παιδιά που το χρησιμοποιούν αυτό πάρα πολύ, το χρησιμοποιούν με ένα τρόπο δημιουργώντας μία κλίκα και αποκλείοντας συγκεκριμένα άτομα, και υπάρχουν παιδιά που το κάνουν περιστασιακά. Πάλι θεωρώ δηλαδή, είναι κατά πόσο το κάνει συστηματικά=

Σ: Η συχνότητα.

E: Η συχνότητα, πόσο το κάνεις περιστασιακά και σε ποιο βαθμό γίνεται. Αν γίνεται συγκεκριμένα και σε μεγάλο βαθμό, είναι πρόβλημα. Το έχω αντιμετωπίσει και αυτό. Με πολλές συζητήσεις, αλλάζοντας λίγο παρεούλες, προσπαθώντας να τροποποιήσω ε::: γενικά τη λειτουργία της τάξης κι όλα αυτά, προσπαθώ να το αντιμετωπίσω. Δε θεωρώ ότι είναι καλό, το να αποκλείεις κάποια παιδιά, ε::: και, όχι για κανένα άλλο λόγο, όλοι έχουμε δικαίωμα. Δηλαδή το υποστηρίζω. Ότι έχουνε δικαίωμα να παίζει τώρα με ένα παιδάκι, ύστερα με ένα άλλο=

Σ: =Ναι, ναι. Επιλογής.

E: Ναι. Να έχουν ένα δικαίωμα στην επιλογή, αλλά όχι όμως συστηματικά, να αποκλείει κάποιο παιδάκι και να το στεναχωρεί κιόλας. Γιατί τα παιδιά κάποιες φορές στεναχωριούνται. Δηλαδή προσπαθούμε αυτό να το ρυθμίσουμε λίγο. Όσο γίνεται μέσα στον Παιδικό Σταθμό.

Σ: Για ποιους λόγους πιστεύεις ότι μπορεί να θυμώσει ένα παιδί;

E: (6) ((Αναστενάζει)) Για ποιους λόγους; ((Επαναλαμβάνει την ερώτηση και σκέφτεται)).(7) Όταν κάτι το ενοχλεί, όταν δεν του αρέσει κάτι, ε:::

Σ: Σκέψου λίγο μες την τάξη....

E: Μες την τάξη... Απλά έχω αυτή τη στιγμή ένα παιδάκι το οποίο θυμώνει πάρα πολύ με όλα. Το οποίο, μάλλον γεννήθηκε θυμωμένο. ((γελάμε)). Και το έχω κουβεντιάσει με τους γονείς του αυτό στην αρχή, όταν είχαν έρθει, γιατί , ε::: μου έκανε εντύπωση. Δεν έχω ξανασυναντήσει παιδί που να θυμώνει με το ``καλημέρα`` που λένε ((γελάει)). Και::: έχει ηρεμήσει όμως αρκετά τώρα.

Σ: Βρήκατε κάτι στη συζήτηση που κάνατε, τι μπορεί να=

E:= Όχι, στη συζήτηση δε βρήκαμε τίποτα. Τίποτα. Μετά ακολούθησαν κάποιες συζητήσεις, έκανα και μία συζήτηση τώρα τελευταία με τους γονείς, με ενδιαφέρον να τους ρωτήσω αν αισθάνονται ότι έχει ωφεληθεί το παιδί από τον Παιδικό Σταθμό. Αν βλέπουν κάποια διαφορά σε κάποιο τομέα και μου ότι έχει γίνει πιο ήρεμη και πιο συνεργάσιμη, είναι ένα κοριτσάκι. Και::: πραγματικά λέω «Ευχαριστώ, με ανακουφίζει αυτό που λέτε», γιατί εγώ επειδή τη ζω έτσι καθημερινά, κι ακόμα δυσκολεύομαι πολλές φορές μαζί της, να το χειριστώ, στα πλαίσια ξέρεις της τάξης, ε::: το ήθελα να το ακούσω αυτό, ότι υπάρχει μια διαφορά, γιατί εγώ δεν τη βλέπω ((γελάμε)). Ναι, με ζορίζει.

Σ: Αυτή, όταν θύμωνε το κοριτσάκι τι έκανε;

E: Πέταγε πράγματα. Σταύρωνε τα χέρια μπροστά=

Σ: =Ναι, ναι=

E:= Κατέβαζε και τη μούρη ((ταυτόχρονα δείχνει)), έλεγε και καμιά κουβέντα.

Σ: Ήθελε να δείξει ότι έχει θυμώσει ε;

E: Ναι, ναι.

Σ: Να γίνει κατανοητό από όλους.

E: Ναι, ναι, έπρεπε να γίνει κατανοητό, και τώρα θυμώνει.

Σ: Άρα σαν τρόπο εκτόνωσης του θυμού των παιδιών, και του κοριτσιού αυτού ή και άλλων παιδιών, έχουμε το πέταγμα των αντικειμένων, έτσι;=

E: = Πέταγμα αντικειμένων και φωνές.

Σ: Και φωνές.

E: Ναι.

Σ: E::: το οτιδήποτε δηλαδή. Απλά λένε το δικίο τους ας πούμε; Φωνάζοντας;

E: Περίπου. Ναι.

Σ: Ή μπορούν να πούνε και πράγματα να θίξουνε, άλλα παιδιά;

E: Όχι ακριβώς. E::: ας πούμε, να πω ένα περιστατικό, ένα παράδειγμα. Είχε έρθει ένα παιδάκι ε::: ((γελάει)), το οποίο το πήρα εγώ από την αγκαλιά της μαμάς του, κι εκείνη - για να το υποδεχθώ- ((διευκρινίζει)), και εκείνη θύμωσε. Δεν κατάλαβε το περιεχόμενο της κίνησης αυτής.

Σ: Ναι, ναι.

E: Και λέει «Δεν είναι δικό σου. Άστο κάτω». Και θύμωσε πολύ.

Σ: Για το άλλο παιδάκι που πήρες;

E: Για το παιδάκι που πήρα εγώ και το σήκωσα.

Σ: Ναι, ναι.

E: Δηλαδή εντάξει. Είναι διάφορα πράγματα.

Σ: Πώς θα το ερμηνεύσει προφανώς το μυαλό τους κάτι.

E: Ναι, ναι.

Σ: Πώς προσπαθείς εσύ να αποτρέψεις την παρεκκλίνουσα συμπεριφορά ενός παιδιού; Όχι την επιθετική απαραίτητα. Που εντάσσεται μέσα=

E: =Τι θεωρώ παρεκκλίνουσα συμπεριφορά;

Σ: Εντάξει, άμα θες να μας πεις και τι θεωρείς και πώς προσπαθείς να το αποτρέψεις μετά αυτό.

E: Παρεκκλίνουσα συμπεριφορά, δεν ξέρω, έχω την εντύπωση ότι εγώ είμαι ιδιαίτερα ανεκτική μέσα στην τάξη. Θέλω πολύ συγκεκριμένες (4) θέλω κάποια πολύ συγκεκριμένα πράγματα σε συγκεκριμένες ώρες, που πρέπει να υπάρχει μία τάξη, και τις υπόλοιπες ώρες θέλω τα παιδιά να αισθάνονται ελεύθερα να παίζουν σε ομαδούλες και δεν επεμβαίνω πάρα πολύ, παρά μόνο όταν υπάρχει (2) όξυνση. Ή προσπαθώ να το προλάβω, παρακολουθώ δηλαδή. Προσπαθώ (.) βασικά προσπαθώ να το προλάβω.

Σ: Ναι.

E: Γιατί=

Σ: = Να προλάβεις τι; Την επιθετικότητα;

E: Ναι, ναι. Όλα αυτά. Και τη:: ((γελάει)), και την παράβαση, την παρέκκλιση ας πούμε από τους κανόνες.

Σ: Για πες μερικά. Κάποιες πράξεις.

E: Μόλις δω ένα παιδάκι, ας πούμε την ώρα του φαγητού, ετοιμάζονται, βλέπω τα παιδάκια να μην τρώνε το ψωμάκι τους και να ετοιμάζονται να αρχίσει να το πετάει ο ένας στον άλλο. Έχω το νου μου, και επειδή ξέρω ότι αυτό μπορεί να συμβεί, μόλις δω ότι τα παιδιά έχουνε τελειώσει, τα ρωτάω, και μαζεύουμε τα ψωμάκια πριν αρχίσει, πριν εκδηλωθεί.

Σ: Αχά! Προλαμβάνειν! ((γελάω))

E: Ναι. Γιατί αν εκδηλωθεί, πρέπει να κάνω παρατήρηση και να το θέσω και θέμα και στους υπόλοιπους. Θέτω στην αρχή τον κανόνα και μετά προσπα... ότι «το ψωμάκι μας – παράδειγμα - το τρώμε κι όταν το τελειώσουμε το αφήνουμε στο τραπέζι για να το μαζέψουμε, δεν είναι παιχνίδι», έχω θέσει τον κανόνα στην αρχή. Και μετά παρακολουθώ την τήρηση του κανόνα, αλλά προσπαθώ να προλάβω την παραβίαση του κανόνα.

Σ: Κατάλαβα, κατάλαβα.

E: Αυτό, σε όλα τα πράγματα προσπαθώ να κάνω αυτό.

Σ: Γιατί έρχεσαι μετά στη δυσάρεστη θέση να αναγκάζεσαι να επιπλήξεις=

E: Ναι, δε θέλω. Έχει δυσάρεστα αποτελέσματα μετά. Το παιδί αυτό μετά φταίει για όλα. Όταν του κάνεις παρατηρήσεις.

Σ: Πώς αντιμετωπίζουν τα παιδιά με επιθετική συμπεριφορά την προσπάθεια επιβολής κυρώσεων στην παρεκκλίνουσα συμπεριφορά; Δηλαδή, ένα παιδάκι λέει ψέματα ξέρω εγώ. Ή παίρνει ένα αντικείμενο από ένα άλλο παιδί. Έτσι; Κι εσύ προσπαθείς αυτή την ώρα να επιβάλεις κάποιες κυρώσεις. Πώς το αντιμετωπίζουν αυτό;

E: Εντάξει. Εξαρτάται. Δεν κάνω πολύ σκληρά πράγματα.

Σ: Ναι, δεν είναι =

E: =Τα ονομάζω συνέπειες ((γελάει))

Σ: Το οτιδήποτε. Ξέρει αυτή την ώρα ότι θα υποστεί μία συνέπεια. Το επιθετικό παιδί.

E: Ναι, ναι. Ότι «Αυτό που κάνεις έχει κάποιες συνέπειες. Η συνέπεια είναι -για παράδειγμα-, να σε αλλάξω τραπέζι, να φύγεις από την παρέα αυτή που επιθυμείς και να πας να καθίσεις με μία άλλη παρέα, να φύγεις μακριά -ας πούμε- από τους κολλητούς σου, για να ηρεμήσεις κιόλας, αλλά αυτή είναι η συνέπεια γιατί δεν κάνεις καλά».

Σ: Άρα εξηγείς το λόγο=

E: =Μουτρώνουν=

Σ: = έχει μια λογική συνέπεια η=

E: = Ναι, ναι. Εξηγώ το λόγο γιατί το κάνω αυτό, παράδειγμα λέμε τώρα. Βέβαια προσπαθώ να μην φτάνουμε μέχρι εκεί, ε::: μουτρώνουν αλλά συνήθως το δέχονται. Γιατί δεν είναι οι ποινές, δεν είναι ότι::: οι ποινές που κάνω είναι πολύ (2) αδιάφορες. Τα τσιμπάει λίγο. Δηλαδή νιώθουνε το τσιμπηματάκι, ή κατεβάζουνε κάτω το κεφάλι, καταλαβαίνουνε ότι κάτι έχει γίνει, αλλά δεν είναι (.) τη δέχονται. Δεν είναι δυσανάλογη. Θεωρώ ότι υπάρχει μια αναλογία=

Σ: Δεν υπάρχει υπερβολή δηλαδή, ότι είναι μια σκληρή ποινή.

E: Όχι. Όχι. Δεν υπάρχουνε σκληρές ποινές, υπάρχει όμως μία συνέπεια που θα το δυσαρεστήσει εκείνη την ώρα, για να συνδέσει το (.) τη δυσαρέσκεια, την ποινή τέλος πάντων ((γελάει)) κατά κάποιο τρόπο, εντός εισαγωγικών, με αυτό που έκανε.

Σ: Ωραία. Άρα τα παιδιά πες ότι το καταλαβαίνουν κ.τ.λ.. Το επιθετικό ας πούμε που μου ανέφερες πέρυσι=

E: =Δεν του αρέσει.

Σ: Πώς αντιδρούσε; Θυμάσαι;

E: Πώς αντιδρούσε; E, στεναχωριότανε, αλλά σου λέω προσπαθούσα να το αποφεύγω, ήμουν συνήθεια κοντά του, ε:::

Σ: Απλά στεναχωριότανε και έδειχνε στεναχωρημένο ή =

E: E! Μετά από 5 λεπτά, θα έκανε κάτι άλλο. Δηλαδή εκείνη την ώρα έδειχνε=

Σ: = Προς εσένα θύμωνε;

E: Όχι.

Σ: Α, δε θύμωνε.

E: Όχι δε θύμωνε καθόλου, γιατί τον είχα πά.... , ήμουν πάρα πολύ κοντά του, τον αγκάλιαζα πολύ, τον είχα, του μίλαγα, και μάλιστα έλεγε ότι έχει μια μαμά στο σπίτι και μια μαμά στο σχολείο.

Σ: Α, κατάλαβα!

E: Ναι. Και δηλαδή, ένιωθε καλά. Από μένα, δηλαδή ένιωθε, πώς να το πω, ασφάλεια, ε::: δεν προσπαθούσε να με ευχαριστήσει όμως κάνοντας μια άλλη συμπεριφορά, ας πούμε. Όμως ένιωθε καλά και το δεχόταν. Όταν πήγαινε κάποιος άλλος να τον τιμωρήσει δεν το δεχόταν. Αντιδρούσε πολύ περισσότερο. Όταν εγώ του έλεγα=

Σ: =Και πώς αντιδρούσε δηλαδή;

E: Κάποια άλλη δασκάλα. Που δεν το είχε. Έβλεπε ότι κάνει κάτι, ας πούμε στην αυλή πέταγε τα κουβαδάκια πάνω στα κεφάλια των παιδιών, και του έκανε παρατήρηση και του έλεγε «Έλα εδώ, θα καθίσεις εδώ κοντά μου, γιατί –ξέρω εγώ- πρέπει να φύγεις τώρα από την ομάδα που παίζεις, σαν συνέπεια αυτού που έκανες».

Σ: Δεν είναι ότι ήταν σκληρότερη τιμωρία.

E: Όχι. Αν το έκανα εγώ, θα το δεχόταν. Ίσως επειδή ένιωθε ότι τον νοιάζομαι και τον αγαπάω. Πιστεύω ότι του είχα δώσει αυτό το πράγμα. E::: ότι υπάρχει μια αποδοχή, στο άτομο αλλά όχι στη συμπεριφορά. Νομίζω ότι αυτό, το είχα καταφέρει. Κατάλαβες;

Σ: Κατάλαβα, ναι, ναι.

E: Δηλαδή είχα δείξει μια αποδοχή, τον είχα έτσι κοντά μου, αλλά δε δεχόμουν, είχα απομονώσει τη συμπεριφορά. Του έλεγα: «Αυτό που κάνεις». Όχι «Είσαι», δεν ξέρω τι. «Αυτό που κάνεις, είναι λάθος».

Σ: Είναι λάθος. Η συμπεριφορά.

E: Ίσως για αυτό το λόγο, όταν του έλεγα ότι αυτό το πράγμα έχει μια συνέπεια, και τώρα είναι η ώρα για τη συνέπεια, το δεχόταν ((γελάει)).

Σ: Το δεχόταν. Εσύ για ποιους λόγους θα μπορούσες να θυμώσεις με ένα παιδί;

E: (5)

Σ: Εσύ για ποιους λόγους=

E: =Για ποιους λόγους;

Σ: Θα μπορούσες να θυμώσεις με ένα παιδί; ((επανέλαβα την ερώτηση γιατί έδειξε να μην την κατάλαβε)).

E: Κοίταξε, με τα παιδιά δεν είναι εύκολο να θυμώσεις. Συνήθως θα σου πω εγώ. Θυμώνω όταν είμαι κουρασμένη. Όταν είμαι κουρασμένη και οι αντοχές μου, ε::: μειώνονται, δηλαδή προς το τέλος της (.) το πρωί πάω με άλλη ενέργεια. Είμαι ξεκούραστη. Όσο περνάει η ώρα και έρχεται το μεσημέρι, αυτό το «μπίρι-μπίρι» με κουράζει.

Σ: Ναι, ναι.

E: Και (.), μπίρι μπίρι, ((σαν να λέει θα εξηγήσω τι εννοώ)), δηλαδή το να εξηγείς το αυτό, το έτσι, η συναλλαγή αυτή, με κουράζει πάρα πολύ, και μπορεί να συμβεί κάτι που να μην είναι τόσο σημαντικό για να θυμώσω=

Σ: =Δηλαδή για το ίδιο γεγονός, αλλιώς να το δεις το πρωί κι αλλιώς το μεσημέρι.

E: Ναι, ναι. Αν είχε γίνει πριν από δύο ώρες ας πούμε να μη θυμώσω, αλλά εκείνη την ώρα να νιώσω τόσο φορτωμένη και να λέω «Όχι άλλο». Γιατί δεν κάνω και διάλλειμα. Δηλαδή είναι δύσκολο να κάνεις διάλλειμα Είσαι εκεί πέρα. Οπότε είναι φυσιολογικό (.) μετά βέβαια εννοείται ότι το μετανιώνω και προσπαθώ να ανακτήσω την κυριαρχία μου, και καταλαβαίνω ότι έχω φτάσει στα όριά μου όταν θυμώσω. Τα όριά μου τα σωματικά και τα ψυχικά.

Σ: Εσύ τι κάνεις αυτή την ώρα όταν θυμώσεις με ένα παιδί; Πώς μπορεί να συμπεριφερθείς;

E: Ε, θα βάλω μία φωνή. Θα βάλω μία φωνή, μετά θα εξηγήσω για ποιο λόγο μιλάω έντονα, ότι υπάρχει αυτό το πράγμα το οποίο με ενοχλεί και μπλα μπλα μπλα, και μετά προσπαθώ κάπως να κουλάρω, γιατί ((γελάει)), γιατί δεν θέλω να το συνεχίσω. Δηλαδή μόλις το κάνω αυτό συνειδητοποιώ ότι «ωπ! έχω περάσει μια γραμμή», αλλά δεν είναι εύκολο να μην την περνάς ποτέ, κάποια στιγμή δυστυχώς αυτό το πράγμα γίνεται. Όταν παθαίνεις ένα overdose.

Σ: Ναι, ναι, σωστό. Πώς αισθάνεσαι μπροστά σε περιστατικά επιθετικής συμπεριφοράς;

E: Πρώτα πρώτα θεωρώ ότι όταν συμβαίνει κάτι τέτοιο πρέπει να επέμβεις. Και για το παιδί που το κάνει, γιατί, πολλές φορές κάνουνε κάτι και σε κοιτάνε με την άκρη του ματιού να δούνε «Θα αντιδράσει, δεν θα αντιδράσει. Τι θα κάνει τώρα;» Δηλαδή το ξέρουν ότι αυτό το πράγμα από τη στιγμή που το κάνουν ότι δεν είναι αποδεκτό. Και για το παιδί το άλλο. Που θίγεται. Γιατί το βγάζουμε από την εξίσωση αυτό το παιδί;

Σ: Έλα ντε! Θα μπει κι αυτό ((γελάω))

E: Το παιδί, ναι, πρέπει να το βάλουμε κι αυτό. Γιατί κι αυτό θέλει να νιώσει δικαιωμένο. Αυτό προσπαθώ να κάνω εγώ. Να κρατώ μια ισορροπία.

Σ: Άρα η λογική σου λέει αυτό.

E: Ναι.

Σ: Το αίσθημα; Την ώρα που το βλέπεις να γίνεται;

E: Άδικο. Άδικο!

Σ: Την ώρα που το βλέπεις να χτυπάει ρε παιδί μου=

E: =Α! Τι γίνεται;

Σ: Ναι.

E: Αν συμβεί αυτό θα φωνάξω από μακριά: «ΜΗΗΗΗΗ!!!»

((γελάμε))

E: Με (.) δηλαδή αν ήμουν Τιραμόλα, θα ήμουν εκεί και θα άρπαζα το χέρι ή το πόδι, για να το σταματήσω. Δε θέλω να γίνεται αυτό το πράγμα.

Σ: E:: ποια είναι η γνώμη σου για την πειθαρχία των παιδιών;

E: Μμμ! Εντάξει, δεν θα το πω πειθαρχία εγώ, θα το πω όρια. Και τα όρια, είναι ο σεβασμός. Όταν δείξεις σε ένα παιδάκι σεβασμό, θα δείξει και αυτό στα υπόλοιπα. Πρέπει να σέβεσαι δηλαδή το παιδί. Αυτό είναι ένα πολύ πολύπλοκο πράγμα, το οποίο έχει ξεφύγει, και δεν:: από πού να το πιάσουμε κι από πού να το αφήσουμε. Αυτό θεωρώ. Ότι η πειθαρχία είναι ένας συνδυασμός ορίων και σεβασμού στην προσωπικότητα τη δική σου, και του παιδιού.

Σ: Άρα δεν :: δεν:: απορρίπτεις μάλλον την πειθαρχία με την κλασική της έννοια=

E: Τη στρατιωτική;

Σ: Ναι, ναι. Την κλασική έννοια της πειθαρχίας, το παιδί το πειθαρχημένο=

E: Όχι. Δε θεωρώ ότι η πειθαρχία πειθαρχία, δηλαδή πειθαρχία αν αναλύσουμε τη λέξη είναι το να βρίσκεσαι υπό μίας εξουσίας. Αν το αναλύσουμε έτσι λίγο. Όχι δεν θεωρώ ότι είναι υπό μιας εξουσίας, θεωρώ μια όσο γίνεται περισσότερο (.) ναι! είμαι ο αρχηγός. Μέσα στην τάξη είμαι ο αρχηγός. Στο σπίτι είμαι ο αρχηγός. Αλλά, σε σέβομαι. Έχω τη γνώση ότι ξέρω ας πούμε -αυτή είναι η εξουσία βασικά- είναι μία ήπια εξουσία κατά τη γνώμη μου. Ότι ξέρω τι είναι καλό για σένα, μέχρι κάποιο βαθμό, και επειδή είσαι αδύναμος και ανυπεράσπιστος, -το παιδί δηλαδή-, πρέπει εγώ να επιλέξω για σένα κάποια πράγματα, δεν μπορείς δηλαδή κάποια πράγματα να τα αποφασίσεις εσύ, αλλά θα σεβαστώ την προσωπικότητά σου, όσο γίνεται, γιατί ξέρω ότι ο σεβασμός που θα σου δείξω θα απλωθεί και στο γύρω χώρο.

Σ: Άρα κάποια όρια τα οποία εξηγείς για ποιο λόγο μπαίνουν, «Δεν θα φας παγωτό πριν το φαγητό - παράδειγμα- γιατί μετά δεν θα φας φαγητό».

E: Ναι. Με συνέπειες.

Σ: «Δεν μπορούμε να πάμε –ξέρω εγώ- σήμερα στο πάρκο γιατί προέκυψε κάποια άλλη υποχρέωση=

E: =Ναι. Με επιχειρήματα, με λογική με συνέπειες, ακόμη και στα πολύ μικρά παιδιά, με ότι λογική μπορούν να καταλάβουν, γιατί μπορεί να μην καταλάβουν μια λογική πιο πολύπλοκη με έννοιες, αλλά καταλαβαίνουν με πολύ απλά πράγματα. Αυτό. Έτσι τη θεωρώ εγώ την πειθαρχία ας πούμε εντός εισαγωγικών.

Σ: Ποια είναι η γνώμη σου για την επιβολή σωματικής ή λεκτικής τιμωρίας;

E: E: όχι. Σωματική τιμωρία διά ροπάλου ((γελάει)) με σωματική τιμωρία. ((εννοεί είναι κάθετα αντίθετη)). Όχι! Όχι στη σωματική τιμωρία, θεωρώ ότι δεν κάνει τίποτα απολύτως=

Σ: =Αυτή τη στιγμή μπορείς να μας απαντήσεις και σαν μαμά παιδιού προσχολικής ηλικίας, αφού ο γιος σου είναι νήπιο, δεν είναι; Νηπιαγωγείο δεν πηγαίνει;

E: Ναι.

Σ: Φέτος;

E: Ναι, ναι.

Σ: Άρα αυτή τη στιγμή έχει την εμπειρία της συνέπειας τέλος πάντων του να επιβάλλεις σε ένα παιδί σωματική τιμωρία ή λεκτική τιμωρία, και σαν μητέρα ξέρεις τι συνέπεια έχει και σαν δασκάλα.

E: Σωματική τιμωρία δεν έχω χρησιμοποιήσει στο παιδί το δικό μου, δεν χρησιμοποιώ στον Παιδικό Σταθμό, θεωρώ ότι μπορεί να έχει αντίθετα αποτελέσματα, και δε θεωρώ ότι κάνει κάτι καλύτερο. Κάνω πολύ κήρυγμα ((γελάμε)),πολύ μπλα μπλά και προσπαθώ να λειτουργώ με επιχειρήματα και τις συνέπειες και στη δουλειά και το σπίτι. Είναι εξοντωτικό, μερικές φορές, αλλά θεωρώ όμως ότι σου δίνει μεγαλύτερη χαρά, σου προσφέρει περισσότερα σε βάθος χρόνου. Είναι πιο ικανοποιητικό σε βάθος χρόνου. Γιατί είναι πιο ισορροπημένες οι σχέσεις.

Σ: Η λεκτική τιμωρία;

E: Τι εννοείς;

Σ: Το να φωνάζεις.

E: Ε να φωνάζεις εντάξει. Μερικές φορές δε γίνεται.

Σ: Μερικές φορές σίγουρα δε γίνεται.

E: Ναι, όταν θυμώσεις, κάποιες φορές εκτονώνεται ο θυμός. Τι θα τον κάνεις το θυμό; Δηλαδή να πεις απλώς «Τώρα είμαι θυμωμένη». Ε δε γίνεται. Θα πεις « ΑΣΕ ΜΕ ΠΙΑ!»

Σ: Ναι.

E: Θα βάλεις μια φωνή.

Σ: Άρα είναι μια συμπεριφορά που δεν μπορείς να την αποφύγεις. Πάντα.

E: Θεωρώ ότι έχει διαβαθμίσεις κι αυτό. Γιατί υπάρχουνε σχόλια μειωτικά, τα οποία πληγώνουνε. Εγώ αυτό λέω και στα παιδιά, στον Παιδικό Σταθμό, αλλά και στο παιδί μου (3) και στο παιδί μου λέω το εξής: «Τα λόγια πονάνε». Γι' αυτό προσέχουμε τι λέμε. Και προσπαθούμε να το εξηγήσουμε όταν συμβαίνει κάτι, όταν κάποιος πει σε κάποιον κάτι που πονάει, και στενοχωρηθεί δηλαδή ο άλλος, λέω ότι « Αυτό σημαίνει ότι τα λόγια πονάνε και προσέχουμε τι λέμε». Αυτό ισχύει για όλα . Τώρα εντάξει! Τον τόνο της φωνή δεν μπορούμε να αποφύγουμε μερικές φορές, γιατί, ε::: νιώθεις πίεση κι από κάπου πρέπει να βγει αυτή η πίεση. Αλλά και το τι λες είναι σημαντικό.

Σ: Σίγουρα. Ε::: όσον αφορά τον τόνο της φωνής, το να::: ο γονιός που θα φωνάζει ή η δασκάλα που (.) δεν θα πω να φωνάζει γιατί υπάρχουν και κάποιες στιγμές (.) που όλη μέρα θα φωνάζει, που θα προσπαθεί να επιβληθεί ας πούμε με τις φωνές=

E: =Όχι, όχι είναι κουραστικό. Γιατί αυτό το έχω διαπιστώσει, το έχω δει και στο περιβάλλον μου, από άλλες περιπτώσεις, όχι σε μένα, γιατί εγώ σπάνια ανεβάζω τον τόνο της φωνής , ε::: δεν σε ακούει μετά κανείς.

Σ: Και για ποιο λόγο πιστεύεις; Ότι δεν σε ακούει;

E: Κλείνουν τα αυτιά. Γίνεται κουραστικό. Ναι. Δεν ξέρω για ποιο λόγο. Απλά παύει να... Δεν σ' ακούει κιόλας. Λες «Έλα εδώ» και δε θα σ' ακούσει. Το έχω δει=

Σ: Στη συμπεριφορά τη δικιά τους; Εκτός ότι δεν ακούν; Μπορεί να έχει άλλη επίπτωση;

E: Δεν σου δίνουν σημασία. Μπορεί να πεις ξέρω εγώ «Μην το κάνεις αυτό» και να σε γράψει. Γιατί σε έχει μάθει να φωνάζεις και έχει μάθει να αγνοεί τη φωνή.

Σ: Εκτός από αυτό, μπορεί και να το υιοθετήσουν; Δηλαδή=

E: =Α, ναι, ναι, ναι! Βέβαια, βέβαια, βέβαια! Μια φορά που ήμουνα – αυτό έχει πολύ πλάκα- είχε κλείσει ο λαιμός μου και πήγα στη δουλειά, και ψιθύριζα.

Σ: Ναι...

E: Και όλα τα παιδιά μέσα στην τάξη, ψιθύριζαν κι αυτά. Ήταν πάρα πολύ ωραίο αυτό.

Σ: Έχω προσέξει κι εγώ αυτό το πράγμα. Ότι, ο τόνος που θα μιλήσεις, με αυτό τον τόνο σου μιλάνε.

E: Εντάξει. Η πλειοψηφία. Εννιά στα δέκα. Υπάρχουν και κάποια παιδιά που δεν μπορούν.

Σ: Σίγουρα. Αλλά βλέπεις ότι όσο πιο δυνατά θα μιλήσεις εσύ, γιατί αναγκαστικά όταν κάποια στιγμή μιλάνε όλα μαζί, έστω και (.) για να σε ακούσουν, για να ακουστείς. Όταν θες να δώσει μία::: οδηγία. Του στυλ «Πάμε κάτω τώρα να φάμε φρούτο» ξέρω εγώ. Και μιλάν όλα μεταξύ τους, θα πρέπει να το πεις λίγο πιο δυνατά για να ακουστείς.

E: Ναι, ναι, ναι.

Σ: Δεν είναι ότι το κάνεις ας πούμε για να=

E: Έτσι.

Σ: Λοιπόν ας πάμε παρακάτω. Πώς αντιδρούν οι γονείς όταν το παιδί τους, τους παραπονεθεί για συμμαθητές που το ενοχλούν; Κα έχεις εμπειρία πολλών ετών τώρα.

E: Ναι, έχω. Δεν αρέσει σε κανέναν, αν το παιδί τους ενοχλεί θέλουνε να δείξεις ανοχή, αν το παιδί τους ενοχληθεί, δε θέλουνε να δείξεις ανοχή. ((γελάει)) Υπάρχει μία άποψη, διχασμένη.

Σ: Και, έχεις δει και ακραίες αντιδράσεις τέλος πάντων;

E: Ναι. Έχει τύχει να έρθουνε γονείς και να πιάσουνε παιδάκι που συμπεριφέρθηκε ας πούμε να του μιλήσουν. Το οποίο το θεωρώ ότι είναι πολύ μεγάλο λάθος.

Σ: Ναι, ναι. Να μαλώσουν το ξένο το παιδί.

E: Ναι, ναι. Να μαλώσουν το ξένο παιδάκι.

Σ: Σε σένα; Τα παράπονα ας πούμε μέχρι ποιο βαθμό μπορεί να είναι;

E: Εντάξει, θα 'ρθουνε θα πούνε «Τι έγινε» κ.τ.λ. και θα πούνε «Εσύ δεν προσέχεις». Δε θα πούνε τίποτα για το άλλο το παιδί.

Σ: Δηλαδή σου έχουν καταρρίψει και ευθύνες;

E: Ναι, ναι. Ναι, ναι. «Που ήταν αυτή η δασκάλα»; Που να ξέρουν ότι αυτή η δασκάλα ήταν δίπλα; Αλλά παρόλα αυτά μπορεί να συμβεί.

Σ: Ε:::, έχεις (.) είπαμε τέλος πάντων, ναι:::, ε θα ήθελα να μου πεις, πώς αντιδρούν, όταν εσύ τους ενημερώνεις για επιθετική συμπεριφορά του δικού τους παιδιού.

E: Ε, εντάξει, δεν αρέσει σε κανέναν αυτό, γι' αυτό κι εγώ προσπαθώ να το κάνω πάντα::: απαλά, έτσι::: γλυκά:::, ε::: να ρωτήσω (.) πρώτα πρώτα ρωτάω «Πώς είναι το παιδί στο σπίτι; Πώς είναι η συμπεριφορά του στο σπίτι;» Ρωτάω, ξεκινάω από εκεί, να δω τι θα μου πουν, και πάνω σ' αυτό, να πατήσω και να πω «Εδώ παρουσιάζει αυτό. Ξέρω ότι είναι δύσκολο αυτό, αλλά οφείλω να σας πω πώς περνάει εδώ πέρα και πώς περνάνε τα άλλα τα παιδιά, κι αν μπορούμε να κάνουμε κάτι, για να το βελτιώσουμε.» Αυτό.

Σ: Ε::: αισθάνεσαι (.) λες ότι το λες με τρόπο, για ποιο λόγο;

E: Ναι, προσπαθώ να το πω όσο γίνεται πιο ευγενικά. Γιατί δεν αρέσει σε κανέναν να:::, βασικά θεωρείται πρόβλημα. Δηλαδή, ο γονιός όταν θα του πεις αυτό το πράγμα, θα το εισπράξει σαν παράπονο και σαν πρόβλημα του παιδιού του, και κανένας δε θέλει το παιδί του να έχει πρόβλημα, να' ναι προβληματικό.

Σ: Μπορεί να θεωρεί ότι του επιρρίπτεις εσύ κάποιες ευθύνες;

E: Νομίζω ότι υποσυνείδητα αισθάνονται έτσι οι γονείς. Σε κανέναν δεν αρέσει. Αισθάνονται ότι είναι υπεύθυνοι κατά κάποιο τρόπο για το παιδί τους, που είναι λογικό αυτό το πράγμα, οπότε πρέπει να βρεις ένα τρόπο ήπιο να το πεις, ότι δυσκολεύεσαι...

Σ: Σου έχει τύχει ποτέ κάποιο δυσάρεστο περιστατικό σχετικά;

E: Δυσάρεστο, όχι. Απλά, εντάξει. Στεναχωριούνται λίγο, στραβώνουν τα μούτρα τους, ε::: εξηγώ για ποιο λόγο γίνεται αυτή η συζήτηση... Κάποιοι θεωρούν ότι είναι

φυσιολογικό, κι ότι μωρά είναι, δεν πειράζει, κι αυτό το πράγμα εμένα με εξαγριώνει, βέβαια δεν το δείχνω...Γιατί δεν είναι έτσι τα πράγματα, υπάρχουν παιδιά και παιδιά, δεν είμαστε υποχρεωμένοι να::: υποστούμε ας πούμε μια κακή συμπεριφορά. Είναι μια κακή συμπεριφορά που (.) σκοπός είναι να, να υπάρχουν αρμονικές σχέσεις. Είναι και κοινωνικοποίηση κιόλας μέσα στον Παιδικό Σταθμό. Να προσπαθήσουμε τα παιδιά, να σχετίζονται με αρμονικό τρόπο μεταξύ τους. Αυτός είναι ο στόχος μας. Όταν λοιπόν εσύ θεωρείς ότι είναι φυσιολογικό να μαλλιοτραβιούνται και να δαγκώνονται και να χτυπιούνται, ε::: δεν μπορ... δε μιλάμε την ίδια γλώσσα. Αυτό.

Σ: Οπότε σ' αυτή την περίπτωση [θα επιμείνεις λίγο παραπάνω

E: [Σ' αυτή την περίπτωση ,όχι δεν θα επιμείνω. Όταν έχω αυτή την αντιμετώπιση, ότι θεωρούν ότι είναι φυσιολογικό και ότι δεν πειράζει γιατί είναι μικρό, ε::: σταματώ. Δεν προχωρώ παραπάνω και προσπαθώ να δω πώς θα το διαχειριστώ εγώ μέσα στην τάξη.

Σ: Αχά.

E: Ναι.

Σ: Προσπαθείς να το λύσεις έστω εκεί.

E: Ναι, ναι, ναι. Γιατί καταλαβαίνω ότι υπάρχει τείχος.

Σ: Εσύ ποιες διαφορές έχεις αντιμετωπίσει στην εκδήλωση της επιθετικότητας, ανάλογα με το φύλο του παιδιού; Και που τις αποδίδεις; Ας πούμε πριν είπες [για το αγόρι, είπες για το κορίτσι...

E: [Τα αγόρια, τα αγόρια.

Σ: Τα αγόρια τι; Ποιο είδος ας πούμε επιθετικότητας;

E: E, τα αγόρια έχουν σωματική επιθετικότητα, ίσως τα κορίτσια λίγο περισσότερο με τη λεκτική, δηλαδή «Δεν σε παίζω, δεν σε έχω φίλη, φύγε από δω», και::: διάφορα τέτοια.

Σ: Και που το αποδίδεις αυτό, δηλαδή τα αγόρια περισσότερο σωματική και τα κορίτσια=

E:= E, νομίζω ότι είναι κοινωνική μάθηση αυτό το πράγμα.

Σ: Ναι;

E: Ναι.

Σ: Πιστεύεις δηλαδή ότι από το σπίτι ίσως=

E: =Ναι. Ότι τα αγόρια ενθαρρύνονται να εκφράζονται (.) ίσως και από βιολογικό:: ((γελάει))

Σ: Ότι τα αγόρια είναι πιο δυνατά από τα κορίτσια;

E: Όχι, όχι. Απλά δεν έχουν τόσο ανεπτυγμένο ίσως το λεκτικό ε::: τα αγόρια και εκφράζουν τα συναισθήματά τους, το θυμό τους, την αγανάκτησή τους ε:: με σωματικό τρόπο, ενώ τα κορίτσια το έχουν προχωρήσει σε επίπεδο λεκτικό αυτό το πράγμα. Εκφράζονται μέσα από εκεί.

Σ: Έχουν δηλαδή μια ωριμότητα παραπάνω ώστε να μπορέσουν [να το κάνουν.

E: [Ναι στο λεκτικό επίπεδο, και το κάνουν=

Σ: =Έχουν την ικανότητα.

E: Ναι. Μπορούν να κάνουν ένα ωραιότατο καβγά, μια ωραία μουρμούρα ((γελάμε)), ενώ τα αγόρια καταφεύγουν στις σφαλιάρες. Γιατί δεν το 'χουνε. Να εκφραστούνε. Εγώ βέβαια ενθαρρύνω όλα τα παιδιά να εκφράζονται και να τα λένε, προσπαθούμε δηλαδή.

Σ: Εσύ πώς αντιμετωπίζεις την επιθετικότητα ανάλογα με το φύλο; Ενθαρρύνεις όλα, το ένα που μου είπες να χρησιμοποιούνε ε::: το λόγο για να εκφράσουν αυτό που αισθάνονται, έτσι;

E: Ναι.

Σ: Κάτι άλλο που κάνεις; Ανάλογα (.) κάνεις κάτι διαφορετικό στα αγόρια και διαφορετικό στα κορίτσια;

E: Αυτό που κάνω ίδιο και στα δύο, είναι να μην το αφήσω απαρατήρητο. Δηλαδή η συμπεριφορά η::: πώς το λένε; Υπάρχει η αποδεκτή συμπεριφορά που την επιβραβεύουμε=

Σ: Ναι....

E: Πολλές φορές δηλαδή, να, να πιάσω ένα παιδάκι που συμπεριφέρεται ωραία και να πω «Τι όμορφα που το κάνεις αυτό» και να με ακούσουν οι υπόλοιποι κ.τ.λ. « Νάτο! Δείτε πώς το κάνουμε» κ.τ.λ., να το κάνω σε ανύποπτο χρόνο, αλλά και όταν συμβεί κάτι, είτε από λεκτική επιθετικότητα είτε από σωματική επιθετικότητα, ΔΕΝ θα το αφήσω να περάσει, θα το σχολιάσω και θα προσπαθήσω να επέμβω για να , να::: υπάρχει μια ισορροπία. Δεν μπορώ να δείξω πολύ ανοχή. Μερικές φορές κάνω πως δεν καταλαβαίνω όταν δεν είναι σε μεγάλο βαθμό. Αφήνω να περάσουν κάποια από το σουρωτήρι. Δεν γίνεται όλα, δηλαδή ένα παιδί το οποίο έχει σοβαρή::: , σοβαρό θέμα συμπεριφοράς, ε, δεν μπορείς, από τα δέκα που θα κάνει θα πιάσεις ας πούμε τα τρία – τέσσερα, τα πιο

σοβαρά. Δεν μπορείς δηλαδή και τα δέκα να κάτσεις να τα::: κουβεντιάσεις. Αλλά δεν θα το αφήσω όμως. Γιατί θεωρώ ότι είναι άδικο και για τα υπόλοιπα παιδιά.

Σ: Άρα συμπεριφέρεσαι ανάλογα με το περιστατικό και όχι ανάλογα με το φύλο.

E: Ναι, ναι. Ανάλογα με το περιστατικό.

Σ: Πώς θεωρείς ότι πρέπει να επιλύουν μία σύγκρουση τα ίδια τα παιδιά, ανάλογα με το φύλο τους;

E: Τους δίνω την ευκαιρία όταν συμβεί κάτι, που δεν είναι βέβαια πάρα πολύ σοβαρό, δηλαδή τώρα άμα τον έχει γρατζουνίσει και τρέχουν αίματα, δε θα κάτσω εκεί πέρα να το κουβεντιάσω. Αλλά τους δίνω την ευκαιρία να το κάνουν με σωστό τρόπο. Δηλαδή=

Σ: Αγόρια - κορίτσια.

E: Ναι. Δηλαδή πες ότι τα κορίτσια θέλουν να παίζουνε μαζί και το ένα διώχνει το άλλο.

Σ: Ναι, ναι....

E: Λέω «Παιδιά, δε γίνεται έτσι. Να δούμε πώς γίνεται με το σωστό τρόπο. ((γελάει)) Και πάμε μαζί, « Τι θέλεις εσύ, πες το. Εσύ τι θέλεις; Πες το κι εσύ. Να δούμε. Γίνεται; Δε γίνεται». Και με τα αγόρια το ίδιο. « Τι θες εσύ; Θες να πάρεις το μαρκαδόρο; Όταν θέλουμε να πάρουμε το μαρκαδόρο δεν τον τραβάμε από τα χέρια του άλλου παιδιού και του δίνουμε μία να πέσει από την καρέκλα. Πάμε κοντά και λέμε: Θέλω τον κόκκινο μαρκαδόρο, παρακαλώ!»

Σ: Άρα διεκδικούν και αγόρια και κορίτσια =

E:= Ναι. Απλά τους δίνω την ευκαιρία, κι όταν το κάνω αυτό, αν δεν είναι δηλαδή πολύ έντονη η σύγκρουση, όταν το κάνω αυτό, βλέπω ότι εξομαλύνεται. Φεύγει αυτό το πράγμα.

Σ: Η ένταση.

E: Τους δίνω την ευκαιρία όμως, να το κάνουν αυτό.

Σ: Είσαι πιο ανεκτική ή στα αγόρια ή στα κορίτσια; Πάνω στη σύγκρουση;

E: Ναι, είμαι πιο ανεκτική ίσως στα κορίτσια, γιατί δεν είναι τόσο εμφανή τα σημάδια της επιθετικότητας. Δηλαδή δε θα μελανιάσει ο άλλος άμα του πεις «Φύγε από εδώ». Δεν θα τρέξουν τα αίματα, ((γελάει)) άμα πεις «Δεν σε έχω φίλο». Αλλά τα σωματικά τα σημάδια που φαίνονται, γιατί αισθάνομαι και υπεύθυνη απέναντι και στους γονείς, ε:: είμαι υποχρεωμένη, αισθάνομαι υποχρεωμένη να::: ε, είμαι πιο αυστηρή=

Σ: =Πιο αυστηρή...

E: Ναι. Εντάξει. Αλλά πάντα με μέτρο.

Σ: Άρα, αυτό όμως όπως το λες δεν είναι τόσο το θέμα φύλου, αλλά είναι θέμα=

E: = Περιστατικού.

Σ: Γιατί κι ένα κορίτσι μπορεί να δαγκώσει ας πούμε.

E: Ναι, ναι. Συμβαίνει.

Σ: Οπότε δε θα πεις, είναι κορίτσι=

E: = Ναι, είναι θέμα περιστατικού.

Σ: Ε, της σωματικής βίας περισσότερο.

E: Ναι, ναι. Δίνω έμφαση στη σωματική βία, και ανάλογα με τη βαρύτητα του περιστατικού θα αντιδράσω, (2) αλλά δεν τ' αφήνω. Δεν μ' αρέσει τα παιδιά να συμπεριφέρονται έτσι, προσπαθώ να τους δώσω την ευκαιρία να τα βρουνε.

Σ: Ποια είναι η γνώμη σου για τον τρόπο που χειρίζονται οι γονείς των παιδιών το θέμα της επιθετικότητας, είτε έχουν παιδιά θύτες, είτε έχουν παιδιά θύματα;

E: Είναι πάρα πολύ δύσκολο, έχω ακούσει γονείς που λένε «Χτύπα κι εσύ», το οποίο είναι μεγάλη σαχλαμάρα κατά τη γνώμη μου=

Σ: = Μέσα στην τάξη δηλαδή, μπροστά σε σένα θα το πουν;

E: Ναι. Ναι, ναι, ναι. Το έχουνε πει αυτό, ε::: μπροστά σε μένα όχι μπροστά στα άλλα τα παιδιά. Δηλαδή αν φύγει ένα παιδάκι χτυπημένο, μπορεί ο γονιός να πει «Και τι έκανες, γιατί δεν σήκωσες κι εσύ το χέρι σου;» ((το λέει μιμούμενη αντρική θυμωμένη φωνή)) , κ.τ.λ. ε::: κάτι τέτοιο. Τι με ρώτησες;

((γελάμε))

Σ: Τη γνώμη σου για τον τρόπο που χειρίζονται το θέμα της επιθετικότητας. Είτε έχουν παιδιά θύτες, είτε έχουν παιδιά θύματα.

E: Εγώ νομίζω ότι ένας γονιός όταν είναι μέσα στην καθημερινότητά του ο επιθετικός τρόπος συμπεριφοράς, το θεωρεί φυσιολογικό. Ένας γονιός ο οποίος είναι ήρεμος, ήπιος και δε χρησιμοποιεί τη βία, ε::: ούτε το δικό του το παιδί θα δείξει τέτοια συμπεριφορά, και αν τη δείξει, θα το κουβεντιάσει πάλι με ήπιο τρόπο, θεωρώ δηλαδή ότι είναι θέμα καθημερινότητας.

Σ: Το αξιολογεί και περισσότερο=

E: = Ναι, ναι, ναι.

Σ:δηλαδή ο ήρεμος γονιός ενώ κάποιος που είναι μέρος της καθημερινότητάς του=

E: =Μέρος της καθημερινότητας, ναι. Θεωρώ ότι παίζει πολύ μεγάλο ρόλο αν είναι μέρος της καθημερινότητας.

Σ: Εσύ πώς κρίνεις τη συνεργασία σου με τους γονείς των παιδιών, όσον αφορά θέματα που σχετίζονται με την επιθετικότητα; Είτε έχουν παιδιά θύτες, είτε έχουν παιδιά θύματα. Είπαμε κάποια πράγματα, αν θέλεις να συμπληρώσεις.

E: Θα συμπληρώσω ότι:: είναι πάρα πολύ δύσκολο, γιατί είναι θέμα πως το αντιλαμβάνεται κανείς, την επιθετικότητα, ότι θέλει από μένα πάρα πολύ μεγάλη ενέργεια την οποία στο τέλος της μέρας όταν συναντώ τους γονείς δεν την έχω, για να κάτσω να το κουβεντιάσω περισσότερο, κάνω κάποιες νύξεις, που συνήθως δεν έχουν κανένα αποτέλεσμα και είναι όοολο δικό μου.

Σ: Ναι.

E: Όλο δικό μου. Δηλαδή το φορτώνομαι εγώ και προσπαθώ να βρω εγώ τη λύση, που μπορεί το παιδί να περνάει τι να περνάει στο σπίτι του κι έρχεται να το βγάξει στον Παιδικό Σταθμό. Ή δε βλέπει τη μάνα του, τη βλέπει ελάχιστα, τη βλέπει μόνο το πρωί που του κάνει το γάλα, αν τη βλέπει κιόλας, ή δεν ξέρω τι, κι όλο αυτό του βγάξει θυμό, ένταση, κι έρχεται και τα ξεσπάει στο σχολείο. Κι όλα αυτά πρέπει να τα διαχειριστώ εγώ. Είναι απογοητευτικό δηλαδή. Κάνω ότι μπορώ, αλλά από ένα σημείο και πέρα δεν μπορώ να κάνω παραπάνω.

Σ: E::: γονείς που να::: είτε είχαν παιδί θύτη είτε είχαν παιδί θύμα, να θορυβήθηκαν από κάποιο γεγονός, και να θέλησαν να έχετε μια ουσιαστική συνεργασία, υπήρξαν;

E: Όχι. Δε θυμάμαι, δε θυμάμαι κανένα. Όχι.

Σ: Κάποια συνεργασία που να [είχε ρε παιδί μου που να είχε κάποιο αποτέλεσμα.

E: [Θυμάμαι μόνο, θα σου πω. Θα σου πω. Θυμάμαι μια φορά είχα ένα παιδάκι, τότε είχα πρωτοδιοριστεί. Το οποίο ήτανε τεσσάρι αυτό. ((εννοεί 4 ετών)). Μεγαλούτσικο. Έμπαινε μέσα στον Παιδικό Σταθμό, και βάραγε όλα τα παιδιά. Κι έκανα μια συζήτηση με τη μαμά, ήμουνα και νεοδιόριστη, φαντάσου! Μικρή ήμουνα, αλλά λέω «Δε γίνεται». Λέω « Τι κάνετε στο σπίτι, πώς το αντιμετωπίζετε» κ.τ.λ. Και μου είπε. Λέω «Σε παρακαλώ πάρα πολύ, μην τον δέρνεις». Γιατί μου είπε ότι τον δέρνει. «Προσπάθησε να μην τον δέρνεις τόσο πολύ. Γιατί τον δέρνεις εσύ στο σπίτι, κάνει διάφορα πράγματα,

τον δέρνει, και έρχεται μετά εδώ και δέρνει τα παιδιά». Της είπα αυτή την πολύ λογική σειρά δηλαδή. Το φαύλο κύκλο. Είχε διαφορά το παιδί.

Σ: Ναι, ε;

E: Ναι. Μ' άκουσε. Με άκουσε και είχε διαφορά.

Σ: Άρα στην ουσία μια συνεργασία=

E: = Αλλά ξέρεις τι γίνεται; Νομίζω υπάρχει, ναι. Η συνεργασία θεωρώ ότι αποδίδει, αλλά παίζει ρόλο και το μορφωτικό επίπεδο των γονιών, γιατί θεωρώ ότι αν οι γονείς έχουν υψηλό μορφωτικό, αυτή είναι η δική μου άποψη, αν έχουν υψηλό μορφωτικό επίπεδο, τείνουν να υποτιμούν το δάσκαλο και αν τους πεις, λέει « Σιγά μωρέ που ξέρει αυτή! Εγώ ξέρω καλύτερα.» Ενώ αν έχουν χαμηλότερο μορφωτικό επίπεδο, αν τους πεις εσύ «Ξέρεις αυτό που κάνεις δεν είναι καλό», επειδή εσένα σε θεωρούν ότι έχεις ένα κύρος, μπορεί να σε ακούσουν, έχεις πιο πολλές πιθανότητες δηλαδή να σε ακούσουν και να ακολουθήσουν τις συμβουλές. Ενώ οι γονείς οι άλλοι, θεωρώ, αυτό είναι μια ωραία υπόθεση εργασίας ((γελάμε)).

Σ: Σωστό. Ένα ωραίο θέμα για έρευνα.

E: Ναι. Το έχω δηλαδή, εγώ το έχω διαχωρίσει αυτό το πράγμα. Έχω περισσότερη δυσκολία μ' αυτούς τους γονείς, περισσότερα προβλήματα έχουν τα παιδιά με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο οι γονείς, αλλά δέχονται καλύτερα τις συμβουλές που θα τους κάνουν. Ενώ οι άλλοι όχι.

Σ: Θα μπορούσες να αναφέρεις κάποια θετικά στοιχεία από την εκδήλωση της επιθετικής συμπεριφοράς των παιδιών;

E: Θετικά;

Σ: Ναι. Και σκέψου όλο το:: (.) μη σκεφτείς μόνο το χτύπημα ή =

E: = Κοίταξε. Αυτό που θα 'θελα εγώ, ε::: είναι (2) να το λένε. Δηλαδή ακόμη και να φωνάζει «Φύγε από δω», ναι. Υπάρχει και η άλλη άποψη, που μπορεί να τα δέχεται όλα και να μη μιλάει που θεωρώ ότι μεγάλο πρόβλημα εκεί, πιο μεγάλο ακόμα απ' το να είναι ένα παιδί επιθετικό. Το επιθετικό παιδί εκτονώνεται. Ότι και να έχει, ότι περνάει σπίτι του, ότι αισθάνεται, το εκτονώνει. Και είναι πολύ πιο υγιές, από ένα παιδί που δεν εκτονώνει τίποτα. Αυτό θεωρώ ότι είναι το μόνο θετικό. Ότι είναι δύσκολο στη διαχείριση της ομάδας, ναι. Αλλά τουλάχιστον εκτονώνει. Εκτονώνει τον πόνο του, το θυμό του, την απογοήτευσή του, τα εκτονώνει. Με λάθος τρόπο, ναι=

Σ: =Αλλά=

E: = Το εκτονώνει. Είναι σημαντικό αυτό. Πιο υγιές.

Σ: Εσύ πώς αντιδράς όταν ένα παιδί δεν σε υπακούει;

E: (2) E, θα επιμείνω. Θα ψάξω να βρω τον τρόπο, θα του εξηγήσω, θα επιμείνω αλλά να σου πω είναι πολύ περιορισμένα αυτά τα περιστατικά. «Δεν με υπακούει». Θα με ακούσει τώρα αλλά μετά θα το ξανακάνει. Δεν εννοούμε αυτό. Εννοούμε ότι αν του πω ξέρω εγώ «Άσε κάτω τα μαλλιά της Ελενίτσας» ας πούμε, ((γελάμε)), δεν με υπακούει αυτό εννοείς;

Σ: E γενικά. Δεν είναι μόνο η επιθετικότητα, να σε ακούει μόνο στο να σταματήσει, γενικά να υπακούει. Ας πούμε ποια είναι η γνώμη σου για τα υπάκουα παιδιά;

E: Για τα υπάκουα παιδιά;

Σ: Ναι.

E: Λοιπόν. Δεν θα το πω εγώ υπάκουα. Δεν μου αρέσει ένα παιδί που είναι σαν ρομποτάκι. Μου αρέσει όμως να (.) θα το πω αλλιώς. Συνεργάσιμο. Συνεργάσιμο είναι ένα παιδί, για μένα, το καλύτερο δηλαδή από το υπάκουο είναι το συνεργάσιμο. Πώς το λέω το συνεργάσιμο; Ότι, θα με κουράσει λίγο παραπάνω, θα του εξηγήσω λίγο παραπάνω, αλλά στο τέλος θα τα βρούμε. Αυτό για μένα είναι το συνεργάσιμο παιδί.

Σ: Άρα θα τα βρείτε. Το υπάκουο [όμως είναι κάτι τελείως διαφορετικό.

E: [Που όλα τα παιδιά.... Το υπάκουο είναι ένα παιδάκι που είναι εντελώς υποταγμένο, ας πούμε. Δεν υπάρχουν πολλά τέτοια παιδιά, αλλά θεωρώ ότι δεν είναι υγιές το να μην αντιδράει καθόλου.

Σ: Άρα δεν είναι μια επιθυμητή συμπεριφορά για σένα.

E: Όχι. Μου αρέσει ο όρος συνεργάσιμο, το οποίο, όλα τα παιδιά έχουνε φάσεις που είναι πιο συνεργάσιμα, απλώνει αυτό το πράγμα και όσο το δουλεύεις τόσο περισσότερο απλώνει στη συμπεριφορά των παιδιών. Δηλαδή, υπάρχει μεγάλη διαβάθμιση στο να είναι συνεργάσιμο ένα παιδί, εξαρτάται από τη δουλειά που έχεις κάνει μαζί του, κι απ' την αρχή της χρονιάς μέχρι το τέλος της χρονιάς αυτό το πράγμα απλώνει. Ανάλογα και με το πόσο το έχεις εσύ:: και η αντίληψή τους αλλάζει....

Σ: E:: γιατί είπε ότι δε θεωρείς υγιές αυτό το πολύ υπάκουο παιδί; Τι σε προβληματίζει; Στο υπάκουο παιδί;

E: Ότι τα παιδιά έχουν κι αυτά τις δικές τους επιθυμίες, έχουν δικαίωμα στις προτιμήσεις τους, έχουνε::: τώρα να μην μπω σε πολλές λεπτομέρειες, θέλω να τα εκφράζουν. Να λένε ότι «Εγώ δεν το θέλω αυτό. Εγώ θέλω κάτι άλλο». Δηλαδή τα ενθαρρύνω να το λένε αυτό το πράγμα. E::: και θεωρώ ότι το να το συζητάς και να τα βρίσκεις , αυτό που λέμε «Τα βρίσκουμε στο τέλος», είναι μια μορφή συμβιβασμού και από τη μια και από την άλλη μεριά, και είναι ο τρόπος που ζούμε τις σχέσεις μας. Γιατί δεν κάνεις πάντα ότι θέλεις. Θεωρώ ότι η ζωή μας και οι σχέσεις μας , από την οικογένεια και αργότερα σ' όλη μας τη ζωή, έχει αυτή την ιδιότητα. Το να διαπραγματεύεσαι διαρκώς , μέσα από τη συνεργασία και να τα βρίσκεις. Όχι να κάνεις πάντα ότι σου λένε οι άλλοι. Γι' αυτό θεωρώ πιο::: ιδιότητα το να είσαι συνεργάσιμος πιο πολύτιμη από το να είσαι υπάκουος.

Σ: Πώς πιστεύεις ότι πρέπει να αντιδρά ένα παιδί σε περίπτωση που αδικείται; Είτε από το συμμαθητή του, είτε από τον ενήλικα. Από το γονιό του, από το δάσκαλο. Μπορεί κι εμείς να::: [κάνουμε ένα λάθος.

E: [Λοιπόν. Τα παιδιά, πώς πρέπει να ...

Σ: Ναι. Πώς πρέπει να αντιδρά; Σε περίπτωση που αδικείται; Πρέπει να το δέχεται;

E: Όχι.

Σ: Να πει «Ας μη μιλήσω» γιατί το έχει κάνει η δασκάλα παράδειγμα;

E: Όχι. Θα πρέπει να μιλάει, να το συζητήσει, να πει «Σε αυτή την περίπτωση εγώ αδικήθηκα» και να προσπαθήσει να βρει το δίκιο του. Εγώ αυτό που λέω στα παιδιά : «Όταν κάτι σας ενοχλεί, - και μέσα στο σχολείο που είναι μικρούλικά- θα έρχεστε σε μένα. Αλλά για να 'ρθούνε σε μένα, και έρχομαι πάλι σε αυτό που είχα πει από την αρχή, πρέπει να αισθάνονται ότι είμαι δίκαιη. Ότι δεν θα δείξω υπερβολική ανοχή, ούτε υπερβολική αυστηρότητα. Τότε θα 'ρθούνε σε μένα.

Σ: Ε, πάντα να έρχονται σε σένα ή να προσπαθούνε και μεταξύ τους; Σε πρώτη φάση; [Να το λύσουν;

E: [Αν μπορούνε και μεταξύ τους. Μεταξύ τους εντάξει. Φοβάμαι ότι θα κοπανήσει ο ένας τον άλλο.

Σ: Ναι, ε; Στην πορεία της χρονιάς; Βλέπεις κάποια εξέλιξη;

E: Ναι, ναι, ναι. Υπάρχουνε. Υπάρχουνε.

Σ: Κάποια εξέλιξη στις ομάδες;

E: Όσο εξελίσσεται ο λόγος, όσο μαθαίνουμε κι εμείς τη διαπραγμάτευση, που αυτό ουσιαστικά κάνουμε μέσα στην τάξη, κουβέντα και διαπραγμάτευση σε όλα, αυτό το πράγμα εξελίσσεται και φτιάχνει.

Σ: Με ποιο τρόπο θεωρείς ότι επηρεάζεται η προσωπικότητα των παιδιών, από τα MME; Και θα βάλω τώρα μέσα και τα ηλεκτρονικά παιχνίδια, και τα DVD, και::: τις ειδήσεις ακόμα που μπορεί να παίζει

E: Θα σου πω εγώ. Θα σου πω εγώ.

Σ:.... η τηλεόραση ειδήσεις και ο γονιός να βλέπει ειδήσεις και το παιδί να παίζει δίπλα, αλλά....

E: Λοιπό εγώ θα σου πω ένα πράγμα. Ένα παιδί (.) δηλαδή τι πιστεύω εγώ.

Σ: Ναι, ναι.

E: Ένα παιδί που έχει προδιάθεση, αυτό που λέμε ήταν στραβό το κλίμα το έφαγε κι ο γαίδαρος, δηλαδή το παιδί θα απορροφήσει από τα MME και θα ενισχύσει τα χαρακτηριστικά τα οποία έχει προδιάθεση. Κατά τη γνώμη μου.

Σ: Η προδιάθεση αυτή τι είναι; Στο DNA του δηλαδή;

E: Όχι.

Σ: Η προδιάθεση επειδή (.) τι; Πώς την έχεις δει την προδιάθεση;

E: Αχ! ((αναστενάζει)). Ναι. Προδιάθεση. Τι να σου πω; Ναι. Ο χαρακτήρας του. Είναι παιδιά που είναι πιο ήπια. Πιο ήσυχα. Πιο::: εναλλακτικά ας πούμε. Διαλλακτικά! ((Διορθώνει)). Όχι εναλλακτικά. Διαλλακτικά. Ένα παιδί που είναι επιθετικό θα απορροφήσει όλη την επιθετικότητα. Από τα MME κι απ' τα κινούμενα σχέδια κι απ' τις ειδήσεις. Ένα παιδί που δε είναι επιθετικό....

Σ: Μόνο αυτό παίζει ρόλο;

E: Στην επιθετικότητα εννοείς;

Σ: Ναι. Ας πούμε η συχνότητα, το είδος...

E: Ναι. Το είδος.

Σ: Δηλαδή, μόνο η βάση; Τι είναι το παιδί; Για όποιο λόγο είναι όπως είναι. Είναι ένα παιδί. Μόνο σαν βάση τι είναι το παιδί παίζει ρόλο; Ή και το πόσο συχνά θα βλέπει, πόσες ώρες θα βλέπει και τι είδος είναι αυτό που βλέπει; Αυτά; Θεωρείς ότι είναι (.) ότι δεν έχουν τόσο μεγάλη σημασία;

E: Λοιπόν εγώ πιστεύω, ε, έχουνε. Έχουνε. Δηλαδή αν βομβαρδίζεται με σκληρές βίας, κάποια στιγμή θα θελήσει να τα αναπαράγει για να περάσουν σε ένα βιωματικό στάδιο, αλλά::: πιστεύω όμως ότι::: ε::: το πιο σημαντικό είναι πόσες ώρες βλέπει και αν αισθάνεται παραμελημένο. Είναι πολύ σημαντικό αυτό. Αν δηλαδή βλέπει τηλεόραση αντί να μιλάει με τους γονείς του κι όλα αυτά, πώς θα μάθει να διαπραγματεύεται και να σχετίζεται με τους άλλους;

Σ: Είναι παθητικός δέκτης αυτή την ώρα, οπότε δεν ενεργεί.

E: Ναι. Δηλαδή υπάρχουνε πολλά.

Σ: Είναι πολλά. Ε::: χρησιμοποιείς εσύ τέτοια μέσα στη δουλειά σου;

E: Όχι. Μόνο ραδιόφωνο. Όχι ραδιόφωνο. Βάζω μουσική για να χορέψουμε:::, δεν....

Σ: DVD;

E: DVD πάρα πολύ σπάνια και πολύ συγκεκριμένα πράγματα. Δηλαδή κάποια εκπαιδευτικού περιεχομένου, που έχουν:::

Σ: Χρώματα, σχήματα και τέτοια;

E: Ναι. Πολύ συγκεκριμένα και πολύ σπάνια. Μη σου πω ότι=

Σ: =Σε ποια περίπτωση; Αν στο ζητήσουν ας πούμε;

E: Όχι. Δεν το κάνω. Βρίσκουμε άλλα πράγματα να απασχοληθούμε. Δηλαδή, μια φορά είχαμε δείξει κάτι, ένα DVD αν το ξέρεις για τη σεξουαλική κακοποίηση των παιδιών =

Σ: Ναι.

E: Αυτό με τη Νίκη.

Σ: Η Νίκη, ναι, ναι.

E: Ναι, με τη Νίκη. Κι αυτό το βλέπουμε μερικές φορές, ε, κυρίως στα μεγαλύτερα τα παιδάκια, προσέχουμε=

Σ: Το παιδικό της Νίκης;

E: Ναι, ναι. Το παιδικό της Νίκης, αυτό, που θεωρούμε ότι στα παιδάκια αυτά, εντάξει κάπως τα φιλιάζεις να προσέχουν περισσότερο τον εαυτό τους, γιατί, τι μπορείς να κάνεις παραπάνω, κάτι τέτοιο.

Σ: Άρα το κριτήριο που επιλέγεις προγράμματα....

E: =Η σε κάποιες γιορτές

Σ:.....που θα παρακολουθήσουν είναι καθαρά εκπαιδευτικό.

E: Ναι. Ή κάποιο χριστουγεννιάτικο παραμύθι. (2) Ναι.

Σ: Σαν εναλλακτική δηλαδή από το να διαβάσεις κάτι=

E: Ναι, ναι, που αρέσει στα παιδιά, και λέμε ότι «Θα δούμε σινεμά, ένα χριστουγεννιάτικο παραμύθι», δεν βλέπουμε συχνά.

Σ: Με το παιδί σου; Πες μου και κάτι σαν μαμά.

E: Το παιδί μου;

Σ: Ναι.

E: Το παιδί μου, βλέπουμε ταινίες οι οποίες είναι πολύ προσεκτικά επιλεγμένες, τα Σαββατοκύριακα λίγο παραπάνω βλέπει κινούμενα σχέδια τα πρωινά που έχει η τηλεόραση, και τις άλλες ώρες προσπαθώ να του έχω::: βλέπει αρκετή τηλεόραση.

Σ: Ναι (.) σε ποιες περιπτώσεις βλέπει;

E: Όταν εγώ κάνω δουλειές. Αλλά προσπαθώ, ειδικά τώρα που είναι καλός ο καιρός να βγαίνουμε έξω, να συναντάμε άλλους ανθρώπους, να κάνουμε βόλτες, του εξηγώ ότι δεν::: είναι συνέχεια να βλέπεις τηλεόραση, του παίρνω κάποια εκπαιδευτικά παιχνίδια και όταν μου ζητάει του λέω «Τώρα δεν είναι ώρα», του εξηγώ, το διαπραγματευόμαστε και πάλι, πολύ διαπραγμάτευση, «Είναι καλύτερο να κάνεις αυτό»...

Σ: Άρα δεν είναι κάτι που το επιθυμείς σαν δραστηριότητα για το παιδί.

E: Όχι. Δεν το επιθυμώ.

Σ: Αναγκαστική:::

E: Δεν το επιθυμώ, αλλά βλέπουμε κάποια πολύ επιλεγμένα πράγματα.

Σ: Αναγκαστική λύση επομένως, γιατί δεν έχεις αυτή την ώρα κάποια άλλη επιλογή, αυτή την ώρα θέλεις να το απασχολήσεις, οπότε λες «Ας δει, αλλά αυτό που θα δει να είναι τουλάχιστον =

E: =Ναι, ναι =

Σ: =Διαλεγμένο προσεκτικά.

E: =Προσέχω τι θα δει, αναγκαστική επιλογή δεν θα το έλεγα. Είναι κάτι που το αγαπά, το κάνει επειδή του αρέσει. Του αρέσει αυτό το πράγμα. Αλλά βλέπει ταινίες.

Σ: Ποια είναι η άποψή σου για τον ιδανικό χρόνο απασχόλησης του παιδιού=

E: = Με τι;

Σ: Γενικά. Με τέτοιου είδους μέσα. Ημερησίως. Και με παιχνίδια ηλεκτρονικά. Δεν ξέρω αν παίζει. Παίζει;

E: Όχι, όχι. Όχι, δόξα τω Θεώ.

Σ: Ξέρει να χειρίζεται υπολογιστή, κινητό...

E: Να σου πω.

Σ: Τώρα το έχουμε γυρίσει λίγο στη συζήτηση του γονιού, αλλά ...

E: Κοίταξε, κάνει ε::: όταν είναι στο άλλο σπίτι. Όταν πηγαίνει στο μπαμπά του, γιατί είμαστε χωρισμένοι, ξέρω ότι εκεί έχει τάμπλετ και πολλές φορές μου το λέει και κάποια στιγμή μου το γύρευε και του είπα ότι «Ξέχασε το. Δεν υπάρχει περίπτωση, ε::: είσαι πάρα πολύ μικρός», «Θα κλαίω» μου λέει, λέω « Δεν πειράζει, κλαίγε μέχρι να έρθει η ώρα να πάρεις τάμπλετ». ((γελάμε)) Και δεν πρόκειται να του πάρω, δεν με ενδιαφέρει καθόλου, γιατί ξέρω, έχω δει παιδιά να είναι σαν ζόμπι με το τάμπλετ. Θα δει μια ταινία του Disney που έχει καταπληκτικές μουσικές , δεν το συζητώ. Δηλαδή είναι κάτι που αισθάνομαι ότι του αφήνει κάτι, επειδή παρατηρεί τη μουσική, δεν είναι ότι την παρατηρώ εγώ. Κι αυτός την έχει παρατηρήσει και του αρέσει και με ρωτάει, ε::: αλλά τάμπλετ δε θέλω. Είναι κόλλημα. Κι επειδή εγώ έχω κόλλημα, πολλές φορές παίζω=

Σ: Είναι και λίγο ανεξέλεγκτο ε;

E: Παίζω εγώ μερικά παιχνίδια στο κινητό.

Σ: Σε έχει δει;

E: Με έχει δει ((γελάμε))=

Σ: =Και δε ζητάει;

E: Όχι. Δε ζητάει και με κοροϊδεύει.

Σ: Έλα!

E: Κι εγώ είμαι χαρούμενη=

Γ= ((γελάω))

E: Ναι! Γιατί, μου λέει «Μαμά, δεν το βαρέθηκες ακόμα αυτό;» ((γελάει)) Και χαίρομαι που το βλέπει έτσι.

Σ: Όταν πάει στον μπαμπά του=

E: = Βλέπει ταινίες.

Σ: Μόνο ταινίες.

E: Βλέπει κινούμενα σχέδια. Ναι.

Σ: Εκεί ελέγχεται το περιεχόμενο; Ή δεν ξέρεις;

E: Δεν ξέρω. Παιδικά βλέπει. Δεν θα δει κάτι άλλο.

Σ: Ξέρει εκείνος να χειριστεί το τάμπλετ; Ή δεν ξέρεις;

E: Όχι, δεν ξέρω τι ακριβώς κάνει. Γιατί δεν έχουμε εμείς. Πάντως δεν τον αφήνω να πιάσει ούτε τον υπολογιστή μου, ούτε το κινητό μου, τίποτα. Είναι μικρός.

Σ: Όχι, γιατί εντάξει, σε συνεντεύξεις που έχω πάρει από γονείς, μου είπαν ότι ξέρουν και κατεβάζουν ταινίες, διάφορα=

E: =Δεν έχω καμία αμφιβολία, μα καμία αμφιβολία ότι θα μάθει σε χρόνο ντετε=

Σ: Έχεις κάνει καμία συζήτηση με τα παιδιά, μέσα στην τάξη με τα παιδιά, αν και έχεις το μικρό το τμήμα, είναι τα μικρά ηλικιακά, αλλά, ή αν σου έχουν αναφέρει να χρησιμοποιούν τέτοια μέσα;

E: Το παιδάκι αυτό που σου είπα ότι είχα πέρυσι, πέρναγε πολλές ώρες στο τάμπλετ. Και πολλές φορές, μας είχε πει η μαμά του ότι ξύπναγε τη νύχτα, 1.00 η ώρα, ή δεν κοιμόταν μέχρι τη 1.00 η ώρα γιατί έβλεπε πράγματα στο τάμπλετ.

Σ: Άρα ταινίες που δεν ήταν ας πούμε=

E: Ταινίες, τραγούδια, τέτοια πράγματα. Στο τάμπλετ. Ε, αυτό δηλαδή, ασχολιόταν πάρα πολύ και μέχρι τώρα ασχολείται πάρα πολύ με το τάμπλετ.

Σ: Ήταν αυτό που έβγαζε την επιθετικότητα;

E: Ναι, ναι, ναι.

Σ: Άλλα παιδιά έτσι κάτι να έχουν αναφέρει θυμάσαι;

E: Έχουνε, βλέπουνε όλα. Όλα, όλα έχουν εμπειρία από τάμπλετ. Όλα έχουνε.

Σ: Αυτά. Λοιπόν. Κλείσαμε εδώ πέρα.

Σ: Κλείσαμε;

E: Σε ευχαριστώ πάρα πολύ!

3^η ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ / ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ Γ΄

(43 ετών, Βρεφονηπιοκόμος σε Παιδικό Σταθμό με 20 χρόνια Προϋπηρεσίας).

(Συμφωνήθηκε εξ αρχής η συνέντευξη να γίνει στον ενικό λόγω πρότερης γνωριμίας και οικειότητας της συμμετέχουσας με την ερευνήτρια).

Σ: Πόσο χρονών είσαι;

E: Σαράντα τρία.

Σ: Που εργάζεσαι;

E: Στον, σε ένα Παιδικό Σταθμό.

Σ: Πόσα χρόνια εργάζεσαι;

E: Το Σεπτέμβριο κλείνω 20 χρόνια.

Σ: Και ποιας ηλικίας είναι τα παιδιά της τάξης σου;

E: Αυτή τη χρονιά ήτανε τα δυομισάρια με τριάμισι.

Σ: Με ποια κριτήρια θα χαρακτήριζες ένα παιδί ως επιθετικό;

E: Εντάξει, ανάλογα με τη συμπεριφορά του σε σχέση με τα άλλα παιδάκια, σε σχέση με τη δασκάλα του, ε::: θες συγκεκριμένες, ε::: το τι κάνει δηλαδή; Πράξεις;

Σ: Ναι, άμα θες να μου περιγράψεις κάποιες συμπεριφορές.

E: E, ναι! Τώρα άμα χτυπάει συνέχεια τα άλλα παιδιά, άμα ρίχνει κάτω καρεκλάκια, άμα ε::: λεκτικά επιτίθεται και στη δασκάλα και στα άλλα παιδιά, είναι κάποια σημάδια ότι αυτό το παιδί, εντάξει, είναι επιθετικό. Και πόσο μάλλον όταν::: δεν έχει συμβεί και κάτι σημαντικό δηλαδή. Πριν.

Σ: Εσύ ποιες μορφές επιθετικότητας έχεις εντοπίσει στην τάξη σου;

E: Εντάξει, πιο πολύ χτυπιούνται, από::: λεκτική επιθετικότητα όχι και τόσο. Είναι και μικρά, εντάξει τα χαζά τους αυτά που λένε καμιά φορά ε::: «Είσαι:::» τι λένε ρε παιδί μου; E::: τις προάλλες λέγανε ξέρω εγώ «Είσαι γουρούνι». ((γελάει ελαφρά)) Κάτι χαζά κάτι τέτοια.

Σ: Α, ναι, ναι. Επίθετα δηλαδή.

E: Χωρίς όμως να καταλαβαίνουν όπως ξέρεις την έννοια ακριβώς αυτού που λένε.

Σ: Αυτά τα παιδιά στα οποία απευθύνονταν, ε::: θίγονταν ας πούμε να:::

E: Απαντούσαν με τον ίδιο τρόπο ποιο πολύ σε μορφή παιχνιδιού. Όχι ότι δηλαδή γινόταν σε καυγά επάνω ή κάτι. Περιμένανε π.χ. να φάνε και κάτι λέγανε εκεί πέρα, χαζομάρες δηλαδή. Μη φανταστείς.

Σ: Ναι. Ποια παιδιά θεωρείς ότι είναι επιρρεπή σε επιθετική συμπεριφορά;

E: Κοίτα, τα παιδιά τα οποία έχουν βία στο σπίτι τους, είναι το νούμερο ένα. Γιατί όταν παίρνεις βία, δίνεις και βία. E::: νομίζω ότι αυτό είναι το νούμερο ένα.

Σ: Ποιες διαφορές εντοπίζεις ως προς τον τρόπο που αντιμετωπίζεις εσύ ένα παιδί με επιθετική συμπεριφορά, ανάλογα με το προφίλ του παιδιού με την εκδηλώνει;

E: E, κοίταξε να δεις, ε::: όταν εμφανίσει κάτι για πρώτη φορά, εντάξει, εννοείται ότι κάνεις επίπληξη. Όταν το συνεχίζει, το ξανασυνεχίζει το ξανασυνεχίζει, βάζεις κάποια όρια, και μετά μπορείς να το απομακρύνεις από την ομάδα. Παράδειγμα.

Σ: Η συχνότητα δηλαδή θα έλεγες ότι=

E: =Συχνότητα, ναι . E::: η συχνότητα, η ένταση, η σοβαρότητα του::: της επιθετικότητας, δηλαδή άμα ο άλλος σηκώσει ένα καρεκλάκι και το βαρέσει πάνω στο κεφάλι του άλλου, σε σχέση με τον άλλο που απλά θα χτυπήσει με το χέρι του το παιδάκι το άλλο, δεν είναι το ίδιο.

Σ: Ας πούμε τώρα αν έχεις ένα παιδί που παρουσιάζει αυτά τα χαρακτηριστικά, δηλαδή, συχνά επιτίθεται, είτε λεκτικά είτε σωματικά, ε::: η ένταση είναι μεγάλη, δηλαδή μπορεί να χτυπήσει, να σπρώξει, να κάνει επικίνδυνες ας πούμε καταστάσεις για τη σωματική ακεραιότητα του άλλου, ε:: και έχεις ένα παιδί λοιπόν που παρουσιάζει αυτή τη συμπεριφορά. Το αντιμετωπίζεις διαφορετικά από ότι ένα άλλο το οποίο μία φορά θα τύχει να κάνει κάτι, ή γενικά=

E: = E, σίγουρα! Έχει βεβαρημένο παρελθόν αυτός που το κάνει συνέχεια ((γελάει)). Βέβαια, πολλά παιδάκια δεν το κάνουν γιατί θέλουν να επιτεθούν πραγματικά, δηλαδή είναι κάποια πολύ ζωντανά παιδιά, που τους βγαίνει, δηλαδή δεν μπορούν να ελέγξουν τον εαυτό τους. Όχι ότι ας πούμε, πώς να στο εξηγήσω; Πάνω στον ενθουσιασμό τους και στο παιχνίδι τους μπορούν να βαρέσουν και τον άλλο. Ας πούμε τις προάλλες ένας μικρός, τράβηξε τα μαλλιά της διπλανής του γιατί «Δεν μου άρεσαν -λέει- αυτά που έλεγε». Δεν του άρεσαν. Ή ας πούμε παίζανε. Πάνω στο παιχνίδι μπορεί να κάνει κάτι, όχι εσκεμμένα κιόλας, μπορεί να γίνει και σαν παιχνίδι. Βγάζει κιόλας την ενέργειά του έτσι μερικές φορές. Δεν καταλαβαίνει τι κάνει.

Σ: Εσύ αντιμετωπίζεις διαφορετικά τα παιδιά, ανάλογα με τη συμπεριφορά που παρουσιάζουνε μέσα στην τάξη; Δηλαδή μετά από ένα - δυο μήνες , τρεις μέσα στην τάξη έχεις σχηματίσει μία εντύπωση.

E: Κοίταξε, σίγουρα είσαι, δηλαδή ένα παιδάκι που θα το κάνει ας πούμε κάτι πρώτη φορά , πάντα είσαι πιο ανεκτικός από ότι σε κάποιον άλλο που το κάνει συνέχεια. Όχι όμως εγώ να κάνω διακρίσεις, δηλαδή, αν ένα παιδάκι είναι επιθετικό, δεν πάει να πει αυτό ότι σε κάποια άλλη κατάσταση ε::: εγώ θα λειτουργήσω υπέρ κάποιου παιδιού μόνο και μόνο εκφράζει επιθετικότητα κάποιες συγκεκριμένες στιγμές. Όχι . Εκτιμάμε τις καταστάσεις και ανάλογα με τη συγκεκριμένη κατάσταση λειτουργώ.

Σ: Σαν αντίδραση αυθόρμητη, την ώρα που τα κάνει για δέκατη φορά ας πούμε;

E: Κοίταξε, εκεί τρομάζω κιόλας. Δηλαδή αν για παράδειγμα είναι κάποιο σοβαρό που έχει κάνει, τρομάζω για την ασφάλεια του άλλου παιδιού. Σίγουρα, όση ψυχραιμία και να έχεις, κάποια στιγμή και φωνή θα βάλεις, και θα τον αρπάξεις να τον βάλεις μόνο του να κάτσει, δηλαδή κι εσύ θα θορυβηθείς. Δεν μπορείς να αντιδράσεις πάντα ήρεμα σε τέτοιες καταστάσεις πολύ έντονες.

Σ: Το αναμένεις; Από αυτά τα παιδιά;

E: Ε, κοίταξε! Άμα το κάνει συχνά, είμαι υποψιασμένη. Ότι μπορεί να το κάνουνε.

Σ: Ναι. Είσαι και πιο ε:::::

E: Πιο αυστηρή θες να πεις;

Σ: Όχι αυστηρή. Ότι είσαι:::: έτοιμη, να προλάβεις το κακό.

E: Σίγουρα. Σίγουρα.

Σ: Να είσαι σε ετοιμότητα.

E: Σίγουρα. Είσαι σε μεγαλύτερη ετοιμότητα όταν ξέρεις ότι ένα παιδί είναι περισσότερο ζωνρό και επιθετικό σε σχέση με άλλα. Το προσέχεις περισσότερο πώς θα λειτουργήσει. Πώς θα αντιδράσει.

Σ: Για ποιους λόγους πιστεύεις ότι μπορεί να θυμώσει ένα παιδί;

E: Α, πάρα πολλούς. Από απλούς μέχρι ((γελάει)) βασικά απλοί είναι οι περισσότεροι. Τι σοβαρά έχουν μεταξύ τους αυτά; Γιατί του πήραν το παιχνίδι, γιατί ε::: θέλει πρώτος να κάνει κάτι, δεν μπορεί να περιμένει τη σειρά του, ε:::: γιατί:::: τέτοια χαζά δηλαδή. Όχι κάτι σοβαρό. Μεταξύ τους αυτά τα μικρά δεν έχουνε:::

Σ: Ποιους τρόπους εκτόνωσης του θυμού των παιδιών μπορείς να αναφέρεις;

E: Ε, κοίταξε. Δαγκώνουν, τσιμπάνε, χτυπάνε, τραβάν μαλλιά, ε::::: λένε μερικές φορές και κάτι ξέρεις τα χαζά αυτά , ξέρεις «θα σε σκοτώσω» και κάτι τέτοια». Που δεν καταλαβαίνουν ακριβώς τι σημαίνει.

Σ: Αλλά κάπου το έχουν ακούσει ε;

E: Ναι, κάπως έτσι.

Σ: Εσύ πώς προσπαθείς να αποτρέψεις την παρεκκλίνουσα συμπεριφορά ενός παιδιού; Πρόσεξε λίγο, όχι την επιθετική. Γιατί πολλοί μπερδεύονται. Γενικά την παρεκκλίνουσα.

E: Κοίτα. Βασικά του εξηγείς, του συζητάς, με διάφορα παιχνίδια , να δείξεις το καλό και το κακό σε εισαγωγικά, με ιστοριούλες που έχουν μέσα επιθετικότητα, θυμό, εμ::: κάπως έτσι.

Σ: Γενικά όμως λέμε. Όχι μόνο επιθετικότητα και θυμό. Γενικά για συμπεριφορά παρεκκλίνουσα.

E: Ναι. Με υπ' αυτές τις μορφές. Μέσω παιχνιδιού, μέσω ιστοριούλας.....

Σ: Προληπτικά δηλαδή πιο πολύ να δράσεις;

E: Ναι, αρκετά προληπτικά. Βέβαια αν έχεις και το ερέθισμα, πρέπει να έχεις και ένα ερέθισμα για να το ξεκινήσεις αυτό, η αλήθεια. E:::..... Ναι, αυτά.

Σ: Πώς αντιμετωπίζουν τα παιδιά με επιθετική συμπεριφορά, τώρα, την προσπάθεια επιβολής κυρώσεων στην παρεκκλίνουσα συμπεριφορά;

E: Ναι. Ανάλογα το παιδί. Δεν είναι όλα το ίδιο. Δηλαδή άλλα δέχονται και καταλαβαίνουν προφανώς ότι κάνανε κάποιο λάθος, κατεβάζουν το κεφάλι, θα κάτσουνε π.χ. στο καρεκλάκι της σκέψης , θα σκεφτούν τι κάνανε, άλλα θα γελάν και θα σε βλέπουνε σαν να μην τρέχει τίποτα ας πούμε. ((γελάει)) Και εντάξει, και θα πεις και στο γονιό π.χ. αυτή την περίπτωση, και θα γελάει κι ο γονιός. Μου έχει τύχει και λέω «Γιατί άραγε έγινε το παιδί έτσι;». Και λέω στο μπαμπά εκείνη την ώρα «Τώρα δεν γελάμε, μαλώνουμε». Δεν μπορεί να σου λέω εγώ ξέρω εγώ μια ακραία συμπεριφορά του παιδιού σου κι εσύ να γελάς. Μπροστά στο παιδί σου. Είτε μπροστά είτε πίσω.

Σ: Σαν να μην έγινε τίποτα.

E: Ακριβώς. Αλλά γι' αυτό τα παιδιά είναι έτσι.

Σ: E::: να θυμώνουν τα παιδιά εκείνη την ώρα;

E: Ναι. Και να θυμώνουνε.

Σ: Επιτίθενται σε σένα; Με κάποιο είδος, επιθετικότητας;

E: E::: εντάξει, όχι . Σπάνιο. Όχι συχνό αυτό. Σπάνιο.

Σ: Απλά θυμώνουν.

E: Ναι, μπορεί να σου πει «Δεν σ' αγαπώ» ας πούμε, ή να έχει νεύρα να τραντάζεται ας πούμε έχει τύχει, αλλά όχι πολύ συχνά. Όχι, όχι σπάνιο είναι αυτό.

Σ: Εσύ=

E:= Είναι και η ηλικία. Δηλαδή θεωρώ ότι λίγο πιο μεγάλα το κάνουν πιο έντονα. Εμένα επειδή είναι πιο μικρά, ακόμα δεν είναι τόσο....

Σ: Εσύ για ποιους λόγους θα μπορούσες να θυμώσεις με ένα παιδί;

E: Ναι. Άσχετα με την επιθετικότητα λες τώρα.

Σ: Ναι. Άσχετα, ναι. Τι σε θυμώνει σε μια συμπεριφορά;

E: Ένα είναι η επιθετικότητα που λέμε, να ένας λόγος, ε::: το άλλο είναι να::: (5) θέλει να κάνει πάντα το δικό του, και να μην αφήνει και τα άλλα τα παιδάκια να απασχοληθούν π.χ. με το παιχνίδι, με :::: ε::: ναι. Να κάνει το δικό του δηλαδή. Να μην μπορεί να προσαρμοστεί με τους άλλους. Εντάξει, σιγά σιγά βέβαια γίνεται αυτό, κατά τη διάρκεια της χρονιάς, ε::: ή αυτό. Να μαλώνω ένα παιδί και να γελάει. Αυτό είναι ((γελάει)).

Σ: Ειρωνεύ... (.) το βρίσκεις δηλαδή κάπως ειρωνικό;

E: Ε, ναι. Ότι... Ξέρεις τι; Μου κάνει εντύπωση πώς εκείνη την ώρα, δηλαδή εμείς όταν ήμασταν παιδιά, και μας μαλώνανε, ντρεπόμασταν. Και κατεβάζαμε το κεφάλι. Αλλά βλέπεις δηλαδή ένα παιδί να γελάει, όταν το μαλώνεις, ε::: ναι. Νευριάζεις. Εννοείται πως σε νευριάζει αυτό το πράγμα. Βέβαια έχεις γνώση ότι είναι μικρό παιδί, ότι δεν καταλαβαίνει ακριβώς την έννοια του όλου, αλλά, δεν παύει να σε νευριάζει κιόλας. Ή να μιλάει άσχημα, έχει τύχει δηλαδή να σου μιλήσει άσχημα, τώρα δεν θέλω να αναφερθώ σε άλλη χρονιά, γιατί λέμε για τη συγκεκριμένη....

Σ: Εντάξει, δεν είναι κακό, αν έχεις κάποιο πρόσφατο παράδειγμα.

E: Μου έχει τύχει μια χρονιά να έχω πιο μεγάλα, προνήπια δηλαδή, τα μεγάλα και να 'ναι, να έχουν μαζευτεί σε αυτή την τάξη μια κλίκα τα (.) όλα τα ζωηρά μέσα εκεί πέρα, έχω πει στη διευθύντρια να τα σπάσουμε, να μην είναι όλα στην ίδια τάξη, η άλλη παιδαγωγός δεν το δέχτηκε, και βέβαια αυτό θα γινότανε κάθε χρονιά. Όχι μόνο στη δική μου περίπτωση ...

Σ: Ναι, ναι.

E: Σκοπός είναι να λειτουργεί εύρυθμα ο Παιδικός Σταθμός. Δεν έγινε βεβαίως, έμεινε όλη αυτή η κλίκα μαζί, να χτυπάνε τα καρεκλάκια, να χτυπούν τις πόρτες, να βρίζουνε. Με λόγια που ακούς από παιδιά, τι να σου πω. Γυμνασίου, ας πούμε.

Σ: Και ήταν προνήπια ε;

E: Και ήταν προνήπια. Μιλάμε για κατάσταση χάλια. Αφού ένα παιδάκι, οι γονείς που είχαν δει αυτή την κατάσταση με τα άλλα τα παιδιά, το διακόψανε. Το πήγανε σε άλλο παιδικό.

Σ: Ναι, ε;

E: Ναι. Λογικό. Εντάξει. Εγώ έκανα ότι μπορούσα, αλλά, τι να κάνεις όταν έχει γίνει μία κλίκα και είναι τόσα πολλά μαζί (.) είχανε δέσει, ξέρεις. Αυτή η κλίκα που λέμε. Πολύ δύσκολα. Πάρα πολύ δύσκολα.

Σ: E::: πώς αντιδράς εσύ, όταν θυμώσεις με ένα παιδί; Βλέπεις μια επιθετική συμπεριφορά, βλέπεις=

E: Προσπαθώ να συγκρατηθώ ((γελάμε)). Προσπαθώ να συγκρατηθώ. Εκεί σου βγαίνει ο θυμός όπως θα σου έβγαине σε έναν ενήλικα, αλλά ξέρεις ότι έχεις να κάνεις με ένα παιδί, και προσπαθείς να συγκρατηθείς. Μπορεί εκείνη την ώρα να θες ας πούμε e::: τι να σου πω ρε παιδί μου, να του τραβήξεις το τσουλούφι, αλλά σκέφτεσαι ότι δεν πρέπει να το κάνω αυτό. Και προσπαθείς με άλλους τρόπους.

Σ: Να σε ρωτήσω, σκέφτεσαι ότι δεν μπορείς να το κάνεις γιατί θα βρεις το μπελά, σου ή γιατί =

E: = Όχι.

Σ:δεν θα έχει αποτέλεσμα;

E: Για όλους τους λόγους. Δηλαδή και γιατί δεν είναι σωστό, το ξέρω ότι δεν είναι σωστό, κι ότι η βία φέρνει βία, αυτό που λέμε, αν και είναι το πρώτο που μας έρχεται στο μυαλό. Κακά τα ψέματα, και φυσικά δεν είναι σωστό γιατί δίνεις το κακό παράδειγμα, και φυσικά δεν έχεις το δικαίωμα να το κάνεις αυτό σε ένα παιδί, έτσι; Όλοι οι λόγοι μαζί.

Σ: Ναι, ναι. Η βία φέρνει βία, που είπες;

E: Ναι.

Σ: Θες να μου πεις κάτι παραπάνω; Μου άρεσε αυτό.

E: E, ναι. Δηλαδή αυτό. Όταν εγώ συμπεριφέρομαι έτσι στα παιδιά, και πόσο μάλλον από το σπίτι όταν έχει πάρει αυτή τη γραμμή, το συνεχίζουνε. Δηλαδή, δε:: δε βγάζει πουθενά αυτό το πράγμα.

Σ: Είναι σαν να τους λες ότι αυτή είναι μια λύση ε;

E: Εννοείται. Πάντα στα παιδάκια που χτυπάνε, λέμε ότι «Θα έρχεσαι να το λες σε μένα, δεν θα χτυπάς». Και το λέμε και στους γονείς αυτό. Υπάρχουν όμως γονείς που δίνουν την εξής οδηγία: «Όταν σε χτυπάνε θα χτυπάς».

Σ: Αυτό το λες δηλαδή, το έχει ακούσει ή στο έχουν πει;

E: Μου το έχουν πει παιδάκια. «Ο μπαμπάς μου, μου είπε αυτό».

Σ: Ναι ε;

E: Βέβαια. Βέβαια. Βέβαια ο μπαμπάς μπορεί να το αρνηθεί άμα του το πεις, έτσι; E::: αλλά εγώ πάντα στα παιδιά η συμβουλή μου είναι αυτή. Όταν κάποιος σε πειράζει θα έρχεσαι να μου το λες σε μένα. Βέβαια καλό είναι να τα βρίσκουν μόνα τους, αλλά όταν κάτι παρατραβιέται, εντάξει, πρέπει κάπου να επέμβει και ο δάσκαλος. Εντάξει.

Σ: Εσύ πώς αισθάνεσαι μπροστά σε περιστατικά επιθετικής συμπεριφοράς; Το αίσθημα θέλω να μου πεις.

E: (4) Ναι. Ε, κοίταξε, δε νιώθω καλά, νιώθω ένταση, άγχος, ε::: θυμό κι εγώ, εννοείται, ε::: μερικές φορές νιώθω ότι χάνω την υπομονή μου και δεν ξέρω πώς να ανταποκριθώ, ε::: και σίγουρα αυτό, εντάξει, όσο περνάν τα χρόνια υπηρεσίας, η υπομονή λέμε έχει και τα όριά της, έτσι; Όσο περνάν τα χρόνια υπηρεσίας, αισθανόμαστε πιο(.) δηλαδή χάνουμε , δεν έχουμε την υπομονή που είχαμε όταν διοριστήκαμε για παράδειγμα. Οπότε είναι ακόμα πιο δύσκολο να βάζουμε φρένο στον εαυτό μας, εντάξει αυτό καταπιέζει. Νιώθεις και καταπιεσμένος. Και νιώθεις και ότι , μερικές φορές ότι ρε παιδί μου, δεν έπρεπε να νευριάσω π.χ. τόσο, ή::: ε::: ναι. Έπρεπε εγώ να είμαι πιο ψύχραιμη, ε::: νιώθεις τύψεις=

Σ: Κάνεις αυτοκριτική δηλαδή.

E: Ναι, βέβαια. Μπορεί να νιώθεις τύψεις, ενοχές, γιατί εγώ ας πούμε «δεν έπρεπε να φωνάξω εκείνη την ώρα έτσι όπως φώναξα», αλλά από την άλλη είμαι κι εγώ άνθρωπος. Και ότι (.) εντάξει κάποια πράγματα, ναι. Δεν είναι στον απόλυτο έλεγχό μας.

Σ: Απλά προσπαθείς=

E: = Προσπαθείς όσο μπορείς, ναι. Όσο μπορείς προσπαθείς. Ναι, βέβαια.

Σ: E::: ποια είναι η γνώμη σου για την πειθαρχία των παιδιών;

E: Κοίταξε εγώ είμαι της γνώμης, όρια, αν δεν μούνε όρια στα παιδιά, πρώτα από το σπίτι και μετά στο σχολείο, το έχεις χάσει το παιχνίδι. Τα παιδιά από μόνα τους δεν μπορούν να βάλουν όρια. Και αν σκεφτείς ότι μέχρι τα 5 δομούνται τα βασικά χαρακτηριστικά της προσωπικότητάς τους, αν τότε δεν κάνεις κάτι, τα ξέρεις. Τι να λέμε!

E::: όσον αφορά στην πειθαρχία, νομίζω ότι το σωστό είναι το μέσο. Στη μέση να είσαι κάπου. Ούτε να είσαι πολύ ελαστικός, ούτε πάρα πολύ αυστηρός. Μια στο καρφί που λέμε και μια στο πέταλο. Χρειάζεται. Δηλαδή απόλυτη ελευθερία, φέρνει καταστάσεις ε::: ανεξέλεγκτες. Η απόλυτη πειθαρχία από την άλλη πάλι, κάνει παιδιά ρομποτάκια. Δε

θέλουμε ούτε το ένα ούτε το άλλο. Κάπου στη μέση. Αλλά αν δεν κάνουν οι γονείς κάτι, πρώτα, στο σπίτι, δεν μπορεί ο δάσκαλος δεν είναι μάγος.

Σ: Ποια είναι η γνώμη σου για την επιβολή σωματικής ή λεκτικής τιμωρίας;

E: Λεκτικής τιμωρίας εννοείς να πεις άσχημη κουβέντα;

Σ: Ε, είτε να θίζεις το παιδί με κάποιο :::: ορολογία συγκεκριμένη=

E: Άσχημη κουβέντα δηλαδή.

Σ: Είτε να θίζεις και κάποιο χαρακτηριστικό του δηλαδή. Να το χαρακτηρίσεις με ένα επίθετο. Ή και να φωνάζεις. Πολύ δυνατά.

E: Ναι.

Σ: Έτσι;

E: Εντάξει, τη φωνή δεν μπορούμε να την ελέγξουμε πάντα η αλήθεια, εκεί νομίζω ότι ξεφεύγουμε, αλλά όσον αφορά τη σωματική και τη λεκτική τιμωρία, θεωρώ ότι ένας παιδαγωγός, δεν πρέπει να προβαίνει σε αυτές τις μορφές. E::: δηλαδή για μένα το ακραίο που θα κάνω είναι να απομακρύνω το παιδί από την ομάδα, και να το βάλω σε μία καρεκλίτσα να σκεφτεί, ε::: τι έκανε, να του εξηγήσω, να μείνει λιγάκι εκεί πέρα να συνειδ... να ηρεμήσει βασικά, και μετά να ενωθεί με την ομάδα. Αυτό είναι το ακραίο που θα κάνω.

Σ: Έχει αποτέλεσμα;

E: Ε, κοίτα, την ώρα εκείνη έχει αποτέλεσμα. Την επόμενη μέρα είναι άλλο πάλι. ((γελάμε)). Βέβαια μπορεί ο ίδιος, όταν είναι πάρα πολύ ζωηρός, να μπει και δυο φορές στην καρεκλίτσα την ίδια μέρα. Άνετα.

Σ: Η γνώμη σου γενικά για τη σωματική και λεκτική τιμωρία=

E: = Είμαι κατά.

Σ: Όσον αφορά, ναι, και όσον αφορά τις επιπτώσεις, ποια είναι. Τι πιστεύεις ότι γίνεται;

E: Ναι, αυτό που έλεγα πριν. Ότι το ε::: ότι::: ότι τα παιδιά μιμούνται αυτό που κάνεις. Δηλαδή ότι αν εσύ τους συμπεριφερθείς έτσι, και αυτά θα συμπεριφερθούν με τον ίδιο τρόπο. Είτε σε άλλα παιδιά, είτε μεθαύριο και σε σένα. Όταν μεγαλώσουν κι άλλο.

Σ: Πώς αντιδρούν οι γονείς όταν το παιδί τους, τους παραπονεθεί για συμμαθητές που το ενοχλούν; Πηγαίνει το παιδί και λέει (.) σε καθημερινή βάση «με τραβάνε, με χτυπάνε, με »=

E: E, ναι , μερικοί είναι αυτό που σου λέω. Λένε «Ότι σου κάνουν να το κάνεις κι εσύ». Οφθαλμός αντί οφθαλμού. «Σε χτύπησαν, να χτυπήσεις». Θεωρώ ότι αρκετοί είναι αυτοί που το κάνουν αυτό. Νομίζω ότι πιο λίγοι είναι αυτοί οι οποίοι θα συμβουλέψουν το παιδί , ότι «Κοίταξε κι εσύ λίγο τη συμπεριφορά σου –ας πούμε- πώς είναι, εσύ τι έκανες για να ενοχλήσεις τον άλλο, για να σε χτυπήσει π.χ. κι ο άλλος», να κοιτάν και τον εαυτό τους.

Σ: Σε σένα , ρίχνουν ευθύνες ας πούμε; Μπορεί να φτάσει σε δυσάρεστο σημείο η κατάσταση;

E: E, κοίταξε, εμένα προσωπικά δεν μου έχει τύχει κάτι τέτοιο, το να μου έχουν πει ας πούμε ότι μου λέει ο μικρός ότι τον χτυπάει ο τάδε, ε::: κάτι τέτοιο ναι. Βεβαίως. Και φυσικά εξηγώ εκείνη την ώρα, ότι αυτά είναι αναμενόμενο όταν πολλά παιδιά είναι μαζί κι ότι θα συμβεί κι αυτό. Εγώ είμαι εκεί πέρα να συμβουλευώ, είμαι εκεί να μπω ανάμεσα αν πρέπει να μπω ανάμεσα, και να δείξω το σωστό στα παιδιά. Από εκεί και πέρα, όχι δεν έχει τύχει δηλαδή, όχι.

Σ: Πώς αντιδρούν οι γονείς όταν τους ενημερώνεις για επιθετική συμπεριφορά του παιδιού τους;

E: Ναι.

Σ: Δηλαδή το αντίθετο.

E: Ναι, ναι. E, κοίτα. Ο άλλος που σου είπα για παράδειγμα γελούσε. Έτσι; Όχι, οι περισσότεροι δε γελάνε. Δεν θα το έλεγα. Αλλά εγώ παράδειγμα περιμένω ένα γονιό όταν φεύγει το παιδί και με ρωτάει πώς πήγε και λέμε ότι «Σήμερα έκανε πολλές τρέλες» ή κάτι, ε::; Εγώ αν ήμουν γονιός, εκείνη την ώρα θα έκανα μία σύσταση στο παιδί, μπροστά στο δάσκαλο. Όχι να το περνούσα στο ντούκου και να έφευγα χωρίς να δώσω καμία σημασία. Κάποιοι το κάνουνε. Κάποιοι το κάνουνε. Υπάρχουν διάφορες κατηγορίες δηλαδή γονιών. Άλλος θα συμφωνήσει με το δάσκαλο και θα πει κι εκείνος ότι δεν συμπεριφερόμαστε έτσι, ότι, ότι... Άλλοι θα κάνουν ότι δεν το ακούσανε, άλλο θα γελάσουνε, ε::: ναι.

Σ: Να υπάρξει ας πούμε σύγκρουση εντός εισαγωγικών με κάποιο γονιό επειδή το παιδί του επανειλημμένως παρουσιάζει μια άλφα συμπεριφορά έχει τύχει;

E: Ναι. Κοίτα έχει τύχει το α .. (.) δηλαδή. Ένα παιδί που είναι τρελά ζωηρό και π.χ. αυτό όλη μέρα χτυπάει τους άλλους, να έρθει ο γονιός να κάνει παράπονο γιατί χτυπήσαν το παιδί του μία φορά.

Σ: Ναι, ναι.

E: Να γιατί αρκετές φορές, όταν ένα παιδί είναι πάρα πολύ επιθετικό κι αυτά, εγώ φροντίζω να ενημερώνω γιατί αν δεν έχεις πει και τίποτα, άλλο να λες ότι «Ναι, αλλά εσάς το δικό σας το παιδί όπως σας έχω πει κάνει αυτά τα πράγματα. Ε, μία φορά, λογικό και αναμενόμενο να βρεθεί στην αντίπερα όχθη».

Σ: Ναι. Κάποιος θα αντιδράσει.

E: Κάποιος θα αντιδράσει και σ' αυτό.

Σ: Οπότε είναι μια λύση αυτό δηλαδή ε;

E: Ναι. Εγώ θεωρώ ότι πρέπει να ενημερώνω. Δηλαδή, είτε για τα καλά, είτε για τα άσχημα, είναι καλό να ενημερώνεις. Άλλοτε μπροστά στα παιδιά αν χρειαστεί, κι άλλοτε όχι μπροστά στα παιδιά. Ανάλογα τώρα τη φάση.

Σ: Άρα θεωρείς ότι έχεις μια καλή συνεργασία=

E: =Ναι, δεν έχω θέματα. Δεν έχω θέματα. Όχι.

Σ: E::: ποιες διαφορές εντοπίζεις στην εκδήλωση της επιθετικότητας, αν έχεις εντοπίσει, ανάλογα με το φύλο του παιδιού. Και που τις αποδίδεις.

E: Εντάξει. Γενικά τα αγόρια από τη φύση τους, ε::: είναι πιο ζωηρά. Είναι πιο αυθόρμητα, πιο ενθουσιώδη, πιο έντονα. Σε όλα τους. Οπότε η επιθετικότητα συνήθως είναι πιο έντονη στα αγόρια, σε σχέση με τα κορίτσια. E::: ακόμα και οι φυλακές είναι περισσότερο γεμάτοι από άντρες, όχι από γυναίκες. Δεν είναι τυχαίο αυτό. Άμα διαβάσεις το «Άντρες από τον Άρη, γυναίκες από την Αφροδίτη», που λέει χαρακτηριστικά και όλα αυτά, το έχεις διαβάσει;

Σ: Όχι.

E: Μπράβο, είναι πάρα πολύ ωραίο. Το έχω. Άμα θες να στο δώσω.

Σ: Ναι.

E: Εξηγούνται πάρα πολλά πράγματα που κάνουν οι άντρες, που εμείς νομίζουμε ότι τα κάνουν γιατί::: μπορεί να θέλουν να μας τη σπάσουν ή οτιδήποτε, αλλά τα κάνουν γιατί είναι η φύση τους αυτή.

Σ: Θεωρείς ότι είναι γονιδιακό δηλαδή. Έτσι; Ορμονολογικό=

E: Ναι. Σίγουρα έχει να κάνει, μ' αυτό, και βέβαια μετά έρχεται και το πώς μεγαλώνει. Η εκπαίδευση που έχει πάρει. Από το σπίτι..... αλλά είναι και φυσικό τους, ναι.

Σ: Η εκπαίδευση δηλαδή, θεωρείς ότι δίνεται διαφορετική εκπαίδευση στα αγόρια από ότι στα κορίτσια;

E: E, κοίταξε. Σίγουρα υπάρχουν διαφορές. Δεν το συζητώ. Σίγουρα υπάρχουν διαφορές. Στα αγόρια συγχωρούνται πολλά περισσότερα πράγματα, ή δικαιολογούνται μάλλον λόγω της φύσης τους κάποια πράγματα που δεν θα δικαιολογούνταν στα κορίτσια.

Σ: Στο είδος της επιθετικότητας έχεις εντοπίσει; Παρουσιάζουν διαφορετικό είδος επιθετικότητας τα μεν από τα δε;

E: E::: πάνω κάτω τα ίδια κάνουνε. Απλά με άλλη, με άλλη ένταση προφανώς τα αγόρια, και ίσως πιο σκληρά, δηλαδή ένα αγόρι, λέω εγώ τώρα, μπορεί να σηκώσει το πόδι του να κλωτσήσει τον άλλο. Όταν ξεκίνησα να δουλεύω στην Αγία Παρασκευή, κλωτσούσανε το πρόσωπο. Απίστευτο έτσι;

Σ: Ήταν τότε το::: πώς λεγόταν ένα παιδικό που είχε καράτε μέσα και τέτοια;

E: Δεν θυμάμαι, ποιο ήταν τότε. Θα σε γελάσω. E, ας πούμε ένα κορίτσι δεν θα το έκανε αυτό. Τόσο άγριο.

Σ: Αρα σωματική πιο πολύ βία, θα έλεγες;

E: Ναι. Νομίζω ναι. Ναι, ναι. Και έχουν και μεγαλύτερη σωματική δύναμη τα αγόρια.

Σ: Το στυλ «Δεν σε παίζω, δεν σε έχω φίλη» και τέτοια;

E: Πιο πολύ τα κοριτσάκια το κάνουν αυτό νομίζω σε σχέση με τα αγόρια. Περισσότερο. Και τα πειράζει και περισσότερο. Άμα τους του λένε αυτό.

Σ: Ναι, ναι. Τα πειράζει περισσότερο ε;

E: Νομίζω. Είναι πιο ευαίσθητα γι' αυτό. Βέβαια εκεί που το λένε την επόμενη στιγμή είναι αγκαλίτσα και μια χαρά. Όλα καλά.

Σ: Εσύ πώς αντιμετωπίζεις την επιθετικότητα, ανάλογα με το φύλο του παιδιού.

E: Το ίδιο. Για μένα είναι το ίδιο. Το ίδιο θα συγχωρούσα ή δεν θα συγχωρούσα είτε ήταν κορίτσι είτε ήταν αγόρι.

Σ: Πώς θεωρείς ότι πρέπει να επιλύουν μία σύγκρουση τα παιδιά, ανάλογα με το φύλο τους;

E: Εντάξει, εννοείται ότι ο καλύτερος τρόπος είναι ο λεκτικός. Δηλαδή να συζητήσουνε, αλλά τώρα ανάλογα με την ηλικία. Δεν έχουν την ωριμότητα::: =

Σ:= Ανάλογα με το φύλο; Διαφορετικά να επιλύουν τη σύγκρουση τα αγόρια, διαφορετικά τα κορίτσια ας πούμε;

E: Όχι. Το ίδιο. Θέλω.

Σ: Αναμένεις κάτι διαφορετικό;

E: Εγώ θεωρώ το ίδιο ότι πρέπει. Δηλαδή, λεκτικά πρέπει να λύνονται οι διαφορές και όχι με τη βία. Αλλά έχει να κάνει και με την ωριμότητα που έχει το παιδί, ανάλογα σε τι ηλικία βρίσκεται. Όσο πιο μικρό είναι, τόσο δεν μπορεί να εκφραστεί λεκτικά, και σηκώνει το χέρι ας πούμε και χτυπάει.

Σ: E::: η ωριμότητα με το φύλο πιστεύεις έχει κάποια ::: υπάρχει κάποια σύνδεση;

E: Ναι, συνήθως τα κορίτσια είναι πιο ώριμα από τα αγόρια. Συνήθως. Ακόμα και σε μεγάλες ηλικίες ((γελάμε)). Ωριμάζουν πιο γρήγορα τα κορίτσια.

Σ: Ποια η γνώμη σου για τον τρόπο που χειρίζονται οι γονείς των παιδιών, το θέμα της επιθετικότητας, είτε έχουν παιδιά θύτες, είτε έχουν παιδιά θύματα.

E: Να, αυτό που έλεγα προηγουμένως. Υπάρχουν διάφορες κατηγορίες γονιών. E::: άλλοι το χειρίζονται σωστά, άλλοι αδιαφορούν, άλλοι μπορεί να υπερασπιστούν και το παιδί τους. Ένα παιδί δηλαδή που είναι πάρα πολύ επιθετικό, θα δεις το γονιό που δε θα το δεχθεί φυσικά. Δε δέχεται, ότι το παιδί του τα προκαλεί όλα αυτά, και το υπερασπίζεται. Και βέβαια, το κακό με μας, είναι ότι επειδή είμαστε η πρώτη βαθμίδα εκπαίδευσης, είμαστε οι πρώτοι που τους το λέμε. Δηλαδή αν παν μετά Νηπιαγωγείο, στο Δημοτικό, και το ακούν και το ξανακούν, έχουν πια αναισθητοποιηθεί περισσότερο. Είμαστε οι πρώτοι που θα εντοπίσουμε το θεματάκι σε εισαγωγικά, που έχει το παιδί, γι' αυτό γινόμαστε και πιο κακοί εμείς. Εντάξει εγώ θεωρώ ότι ο παιδαγωγός πρέπει να τα λέει όλα. Είτε κακό είτε καλό. Δεν μπορεί να σου λέει μόνο τα καλά. Δεν έχει νόημα να μη σου πει τίποτα. Σημαίνει ότι δεν ασχολείται με το παιδί σου. Εγώ θα το εκτιμούσα. Να μου έλεγε τα πάντα.

Σ: Εσύ πώς κρίνεις τη συνεργασία σου με τους γονείς των παιδιών όσον αφορά θέματα που σχετίζονται με την επιθετικότητα. Είτε οι γονείς τους έχουν παιδιά θύτες, είτε έχουν παιδιά θύματα. Το είπαμε λίγο αυτό βέβαια....

E: Εγώ σε γενικές γραμμές δεν έχω θέματα. Δηλαδή, δεν μου έχει τύχει κάτι (.) εντάξει. (3) Ακραίες περιπτώσεις. Αυτή τη χρονιά που σου λέω ότι ήταν πολύ ζωνηρά τα παιδιά, εξηγούσα πάντα με καλό τρόπο και προσπαθούσα κι αυτά... Εντάξει σου λέγανε αυτή

την ώρα, δεν έδειχναν κάτι να αδιαφορούν, αλλά καταλάβαινα ότι στο σπίτι κάνει ότι θέλει το παιδί. Ή ότι στο σπίτι πέφτει πολύ ξύλο. Δε θα στο πούνε όμως. Δεν έχω όμως ούτε μαλώσει, ούτε κοντραριστεί, δεν μου έχει τύχει έτσι κάτι...

Σ: Θεωρείς ότι μια συνεργασία καλή με το γονιό, έτσι=

E: =Πολύ σημαντικό. Είναι πολύ σημαντικό.

Σ: Τι επίπτωση=

E: =Πολύ σημαντικό, γιατί όταν έχει έρθει κοντά με έναν άνθρωπο, μπορείς να του πεις πιο εύκολα κάποια πράγματα, και είναι πιο εύκολο να τα δεχθεί, και να σου πει κι εκείνος άμα προκύψει κάτι, ε::: δηλαδή πρέπει να υπάρχει μια άλφα οικειότητα και μια...

Σ: Αυτή η εξέλιξη, μιας καλής συνεργασίας, με ένα γονιό ενός παιδιού που παρουσίαζε μια επιθετική συμπεριφορά, τι αποτελέσματα είχε; Το έχεις προσέξει ποτέ;

E: Κοίταξε, σίγουρα μπορεί να βοηθήσει. Αλλά είναι και ανάλογα την περίπτωση. Δηλαδή, είναι και (.) μπορεί να τύχει σε μια ακραία περίπτωση που δε θα βοηθήσει. Αλλά συνήθως θεωρώ ότι βοηθάει. Συνήθως θεωρώ ότι βοηθάει.

Σ: Θα μπορούσες να αναφέρεις κάποια θετικά στοιχεία από την επιθετική συμπεριφορά των παιδιών; Θεωρείς ότι υπάρχουν θετικά στοιχεία;

E: Κοίταξε, ένα θετικό στοιχείο, είναι ότι αυτό το παιδί δεν τα κρατάει μέσα του να γυρίζει μπουμερανκ σε κείνο, και τα εξωτερικεύει. Βέβαια θα μπορούσε το θυμό του να τον εξωτερικεύσει κι αλλιώς. Να ασχοληθεί με ένα άθλημα που θα βγάζει εκεί όλη την ενέργειά του και όχι να τη βγάζει πάνω στα άλλα παιδάκια ας πούμε, ε::: από αυτή την άποψη. Αυτό το θετικό βρίσκω. Ότι δηλαδή αυτό το παιδί δεν τα κρατάει μέσα του και εκδηλώνεται. Αλλά πάλι όταν εκδηλώνεται εις βάρος των άλλων, ε, πάλι, γυρίζει πάλι σε αρνητικό. Οπότε θετικό, θετικό, δεν βρίσκω κάτι καθαρά θετικό.

Σ: Ναι, ναι. Εσύ πώς αντιδράς όταν ένα παιδί δεν σε υπακούει;

E: ((γελάει)) Κοίταξε. Είναι αναμενόμενο. Εμείς στη δουλειά μας λέμε ένα πράγμα εκατό φορές. Δηλαδή είναι αναμενόμενο ότι ξέρεις ότι πρέπει να πεις ένα πράγμα πολλές φορές για να γίνει. Δηλαδή, είναι σπάνιο με την πρώτη φορά που θα το πεις να το ακούσει. Οπότε δεν έχεις και την απαίτηση να γίνει αυτό. Δείχνεις λοιπόν ανοχή και περιμένεις κάποια στιγμή που θα το πεις.... Φυσικά και νευριάζω όταν δεν με ακούει, γιατί το έχω πει είκοσι φορές ας πούμε, αλλά δεν μπορώ να κάνω και κάτι, άλλο. Εντάξει.

Σ: Ποια είναι η άποψή σου για τα υπάκουα παιδιά;

E: Κοίταξε κι εγώ υπάκουο παιδί ήμουνα. Πολύ υπάκουο παιδί ήμουνα. Υπάκουο παιδί. Πάρα πολύ. Οπότε, εντάξει. Φυσικά και τα συμπαθώ, δεν το συζητάμε ((γελάει)). Είναι τα ήσυχα παιδιά της τάξης. Ξέρεις!

Σ: Ναι, ναι.

E: Και επειδή ήμουν κι εγώ τέτοιο παιδί, έρχονται πιο κοντά σε μένα. Άρα, ε::: εντάξει, τα συμπαθώ.

Σ: Εκεί αρνητικό βρίσκεις;

E: Εντάξει, ανάλογα και σε τι βαθμό είναι υπάκουο. Όταν βλέπεις ένα παιδάκι στρατιωτάκι, το οποίο δεν κουνιέται άμα δεν του πεις εσύ σήκω, και δεν σηκώνεται από την καρέκλα, άμα δεν παίρνει πρωτοβουλίες άμα εσύ δεν του πεις κάτι, ε αυτό καταντάει άσχημο, κακό για το παιδί. Αν είναι ένα παιδί υπάκουο στα φυσιολογικά όρια, αυτό είναι το ιδανικό, για μένα.

Σ: Πώς πιστεύεις ότι πρέπει να αντιδρά ένα παιδί σε περίπτωση που αδικείται; Είτε από το συμμαθητή του, είτε από τον ενήλικα. Μπορεί και=

E: =E, κοίταξε. Πρέπει να αντιδράσει για μένα. Πρέπει να αντιδράσει. Δεν μπορεί. Δηλαδή όταν βλέπεις μια αδικία, εγώ κιόλας είμαι άνθρωπος ο οποίος, την αδικία και για ξένο θα την υπερασπιστώ ας πούμε. Δεν μπορώ να μη μιλήσω. Θα μιλήσω. Φυσικά, πρέπει να αντιδράσει. Απλά πρέπει να αντιδράσει με ένα τρόπο ε::: λογικό. Εντάξει, είπαμε. Στην ηλικία αυτή δεν είναι εύκολο ένα παιδάκι::: Εκείνη την ώρα πιο εύκολο του είναι να σηκώσει το χέρι του να χτυπήσει τον άλλο. Όταν νιώσει ότι αδικείται. Αυτό. Αλλά πρέπει να αντιδράσει. Όχι όμως με βία.

Σ: Άρα εμείς τους μαθαίνουμε πώς να αντιδρούν; Να χειρίζονται ας πούμε τα συναισθήματά τους;

E: Ναι. Εξηγείς. Λες ας πούμε ότι «Όταν σε χτυπάει ο άλλος, ή όταν συμβαίνει αυτό, δεν θα τον χτυπήσεις. Εξήγησέ του. Αν δεν μπορείς, πες το μου εμένα να βοηθήσω». Κάπως έτσι.

Σ: Με ποιο τρόπο θεωρείς ότι επηρεάζεται η προσωπικότητα του παιδιού από τα ΜΜΕ; Και λέγοντας ΜΜΕ θα βάλουμε ας πούμε και τα DVD τα διάφορα=

E: =Πάρα πολύ! Τρελά, τρελά, τρελά.

Σ: Και τα παιχνίδια τα ηλεκτρονικά που είναι πολύ της μόδας τελευταία.

E: Κοίταξε, δεν είναι τυχαίο που τα παιδιά κάθε χρόνο είναι και χειρότερα όσον αφορά τη ζωνάδα, την επιθετικότητα, στα::: στη συμπεριφορά την πιο ακραία. Θεωρώ ότι τα ΜΜΕ έχουν κάνει πάρα πολύ μεγάλο κακό στα παιδιά. Πρώτα από όλα, έχει να κάνει βέβαια και με το κατά πόσο οι γονείς το επιτρέπουν αυτό, όταν ένα παιδί είναι μπροστά σε μια τηλεόραση όλη μέρα και βλέπει οι άλλοι να παίζουν καράτε π.χ. , ή να βλέπει τώρα τα άσχημα τα παιδικά αυτά που έχουν βγει, ή όταν βλέπει ειδήσεις και βλέπει πολέμους και άσχημες καταστάσεις , δηλαδή πρέπει να φιλτράρονται. Αυτά που βλέπει ένα παιδί, πρέπει να φιλτράρονται. Ή ακόμα και οι γονείς. Όταν οι ίδιοι οι γονείς μπροστά στα παιδιά συμπεριφέρονται βίαια ο ένας με τον άλλο ή λεκτικά ή σωματικά, αυτά όλα δίνουν κακά παραδείγματα στα παιδιά. Πόσο μάλλον τώρα αν είναι όλη μέρα μπροστά σε μια τηλεόραση, ή ακόμα και τα τάμπλετ κι αυτά, δεν ξέρεις τι θα δει το παιδί. Τι παιχνίδια , είναι (.) πολλά επιθετικά παιχνίδια υπάρχουνε. Βίαια.

Σ: Και παίζουν πιστεύεις σε αυτές τις ηλικίες. Πιστεύεις ότι μπορούν να χειρίζονται και να παίζουν =

E: Λες στη δικιά μου, αυτή που έχω εγώ;

Σ: Ναι.

E: Ε, εντάξει. Η αλήθεια στα 2,5 και 3,5 δεν θα δεις τάμπλετ, εννοείται. Αλλά, εντάξει δεν ξέρω και κάθε γονιός τι κάνει να σου πω την αλήθεια.

Σ: Λέω αν έχεις κάποια::: από συζητήσεις των παιδιών. Σε εσένα αναφέρουν δηλαδή απλά παιδικά που βλέπουν;

E: Ναι. Δεν μου έχουν πει για τέτοιο. Ναι. Για άσχημες λέξεις μου λένε=

Σ: Ναι, ναι.

E: Βέβαια κάποιες τις ακούνε από τους γονείς. Μου έχει πει παιδάκι ότι «Ο μπαμπάς το είπε». Λέω κι εγώ « Θα πεις στον μπαμπά θα σου βάλω πιπέρι». ((γελάμε)) «Δε μιλάμε άσχημα».

Σ: Εσύ στη δουλειά με ποιο τρόπο χρησιμοποιείς τα ΜΜΕ στο ημερήσιο πρόγραμμα σου;

E: Κοίτα. DVD δε βλέπουμε καθόλου. Καθόλου. Ή αν θα τύχει να::: (.) πιο παλιά που έπαιζε κάτι, θα ήταν κάτι απλό. Όπως τα στρουμφάκια ας πούμε ή κάτι τέτοιο. Άλλη επαφή, δεν έχουμε. Δηλαδή, ναι. Ούτε ...

Σ: Για να βοηθήσεις κάποιο θέμα που κάνετε με τα παιδιά ας πούμε;

E: Ναι.

Σ: Δεν θα το κάνεις;

E: Εννοείς να πάρω π.χ. τον υπολογιστή μου στο σχολείο, κάπως έτσι; Δεν το έχω κάνει, ναι. Όχι δεν το έχω κάνει να σου πω την αλήθεια, γιατί δεν μου είναι και εύκολο. E::: να κουβαλάω υπολογιστή. Αν ήταν κάτι που υπήρχε μέσα στο σχολείο....((το σκέφτεται))

Σ: Το DVD; Η τηλεόραση που υπάρχει ας πούμε; Να δείτε μια εκπαιδευτική =

E: Να υπάρχει εκπομπή στην τηλεόραση;

Σ: Όχι. Να δείτε εσείς σε DVD κάποιο εκπαιδευτικό θέμα.

E: Α, ναι. Βασικά δεν έχουμε.

Σ: Ζώα ξέρω εγώ.

E: Έχεις δίκιο. Αυτό θα ήταν καλό.

Σ: Κάτι τέτοιο.

E: Αυτό θα ήταν καλό. Δεν έχεις άδικο. Απλά δεν έχουμε στο σχολείο. Πιο πολύ με βιβλίο το κάνουμε. Αλλά αυτό που λες δεν έχεις άδικο. Είναι πολύ καλό.

Σ: Εγώ το λέω από άποψη, αν το κάνετε.

E: Ναι, ναι, ναι. Απλά πρέπει εσύ να το κάνεις. Δηλαδή εσύ να χρεωθείς όλα αυτά, να τα ψάξεις, να τα βρεις, να τα γράψεις, να τα κάνεις, να έχεις τα μέσα, γιατί ο Παιδικός δε στα παρέχει.

Σ: Αυτή τη στιγμή αν δείτε κάτι με ποιο κριτήριο το επιλέγεις;

E: E::: να μην είναι κάτι επιθετικό, να είναι κάτι έτσι ευχάριστο για τα παιδιά, να μην κρατήσει πολύ ώρα, ε: να θέλουν να το δούνε, όχι με το ζόρι «κάτσε δεσ το», ε::: αλλά σου λέω. Το έχουμε (.) αυτό έχει να συμβεί::: τέσσερα χρόνια; Να μπει DVD ας πούμε; Κάπως έτσι.

Σ: Δε βάζει κανείς δηλαδή;

E: Εντάξει, η άλλη τάξη ας πούμε φέτος κάποιες φορές πήγαινε και έβαζε.

Σ: Αλλά αραιά.

E: Ναι, όχι συχνά. Όχι συχνά.

Σ: Γιατί ούτως ή άλλως βλέπουν και τόσο πολύ στο σπίτι, ε;

E: Ναι, ναι. Δε χρειάζεται. Εγώ πιστεύω δε χρειάζεται. Πιο πολύ μόνο αν το βάλεις, πιο πολύ για εκπαιδευτικά όπως λες.

Σ: Ναι, αν έχεις κάτι να συνδέσεις ας πούμε με το θέμα σου. Και έχεις βρει κάτι ενδιαφέρον.

E: Ναι. Αυτό είναι καλό. Ναι, ναι.

Σ: Όπως βρήκα εγώ τις προάλλες μία αράχνη, που έφτιαχνε τον ιστό της.

E: Το έχω δει.

Σ: Είναι καταπληκτικό.

E: Το έχω δει. Φοβερό. Το έχω δει.

Σ: Και το είχα αναφέρει και μου το ζητάγανε μετά.

E: Και πήγες τον υπολογιστή σου και τους το έδειξες;

Σ: Ναι, ναι. Το ανέφερα, και μου το ζητάγανε μετά.

E: Ναι. Το έχω δει αυτό το συγκεκριμένο, είναι πάρα πολύ ωραίο! Έχεις δίκιο. Ναι. Νομίζω κι εγώ πρέπει να το κάνω αυτό.

Σ: Ίσως σε κάποια θέματα, ναι. Να βοηθάει. Η άποψή σου για τον ιδανικό χρόνο απασχόλησης ενός παιδιού, όχι στο σχολείο, γενικά. Με τα MME, και DVD και ηλεκτρονικά παιχνίδια κ.τ.λ. ημερησίως ποια είναι;

E: Για ποια ηλικία μιλάμε; Αυτή που έχω εγώ τώρα;

Σ: Για παιδιά προσχολικής ηλικίας. Τριών έως έξι. Πόσο πιστεύεις ότι πρέπει να=

E: Μικρή. Τα παιδιά πρέπει να παίζουνε. Μικρή. Τι να σου πω τώρα; Να' ναι μια ώρα την ημέρα; Ξέρω κι εγώ; Μικρή πάντως. Μικρή.

Σ: Αυτά ήτανε. Σε ευχαριστώ πάρα πολύ!

E: Κι εγώ. Ελπίζω να σε κάλυψα.

Σ: Ήταν πολύ ενδιαφέρουσα η συζήτηση.

4^η ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ / ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ Δ΄

(48 ετών, Νηπιαγωγός με 15 έτη προϋπηρεσίας, σε Νηπιαγωγείο)

Σ: Πόσο χρονών είστε;

E: 48.

Σ: Που εργάζεστε;

E: Στο (-) Νηπιαγωγείο Μυτιλήνης.

Σ: Πόσα χρόνια εργάζεστε;

E: Σαν νηπιαγωγός εργάζομαι από το 2003. (υπολογίζει) .Δεκαπέντε.

Σ: Δεκαπέντε χρόνια. Ποιας ηλικίας είναι τα παιδιά που έχετε;

E: Τεσσάρων και πέντε. Τεσσάρων με έξι μάλλον.

Σ: Τεσσάρων με έξι. Ως δηλαδή να πάνε στο Δημοτικό. Με ποια κριτήρια χαρακτηρίζετε ένα παιδί ως επιθετικό;

E: Καταρχήν να διευκρινίσω κάτι γιατί κι εγώ έκανα καιρό να το ξεκαθαρίσω μέσα μου. Προσπαθούμε τουλάχιστον να μην χαρακτηρίζουμε επιθετικό το παιδί , αλλά τη συμπεριφορά του. Όταν επιτίθεται σε κάποια άλλα, όταν τα ενοχλεί χωρίς λόγο, δεν μπορεί να (2) δεν συγκεντρώνεται ας πούμε στη δική του στη δική του εργασία , κάνουμε κάποια δραστηριότητα και προσπαθεί να παρενοχλήσει τους άλλους, όταν χτυπάει... ‘Έχουμε πολλά τέτοια περιστατικά’ και δυστυχώς αυξάνονται.

Σ: Εσείς στην τάξη σας ποιες μορφές επιθετικότητας έχετε εντοπίσει;

E: Έχουμε , το χτύπημα έχουμε πολύ, δηλαδή και χτυπήματα σωματικά, τσιμπήματα, σπρωξιμάτα πολλά, και επίτηδες, όχι ότι γίνονται (.) το κατά λάθος δεν υπάρχει.

Σ: Ποια παιδιά θεωρείτε ότι είναι επιρρεπή στην επιθετική συμπεριφορά;

E: Νομίζω ότι είναι τα παιδιά που είναι ανασφαλής, έχουν (.), έχουν συναισθηματικά προβλήματα. Που δεν παίρνουν από το σπίτι τους αυτά που πρέπει σε συναισθηματικό επίπεδο και το βγάζουν εδώ. Ένα παιδί που είναι καλά δύσκολα θα χτυπήσει.

Σ: Ναι.

E: Δηλαδή και να το κάνει, ναι! Και μετά (.) , δηλαδή έχει παιδί , και φέτος έχουμε τέτοιες περιπτώσεις, που είναι από την ώρα που θα έρθει είναι πώς θα χτυπήσει, πως θα (.) . Και είναι ένα παιδί πολύ καλομαθημένο, δεν του χαλάει κανένας χατίρι, και πρέπει εδώ να είμαστε όλοι στο ένα πόδι και να υπηρετούμε αυτόν. Και αρχίζει ...

Σ: Ναι, ναι. Κάτι άλλο στο σπίτι που θα μπορούσε να επηρεάσει, να έχει ...

E: Εγώ νομίζω αυτό. Ότι δεν, δεν ασχολούνται οι γονείς όσο πρέπει, και δεν έχουν τα παιδιά όρια. Δεν αφιερώνουν οι γονείς χρόνο για τα παιδιά τους, και ποιοτικό χρόνο. Κι αυτό το έλεγα όχι μόνο τώρα, δηλαδή και πριν την κρίση, όταν διορίστηκα εγώ, έβλεπα παιδιά που τους παρείχαν τα πάντα υλικά οι γονείς, και ερχόταν τα παιδιά σε εμάς και θέλαν την αγκαλιά.

Σ: Ναι.

Ε: Δηλαδή είχαν συναισθηματικές ελλείψεις. Νομίζω αυτό τα οδηγεί (2), ενώ οι πιο παλιές οι γενιές μεγαλώσαμε , μπορεί να μην είχαμε τα υλικά αγαθά που έχουμε τώρα, αλλά νιώθαμε άλλη ασφάλεια στο σπίτι μας. Είχαμε το γονιό.

Σ: Ναι. Ποιες διαφορές εντοπίζετε ως προς τον τρόπο που εσείς αντιμετωπίζετε μια επιθετική συμπεριφορά, ανάλογα με το προφίλ του παιδιού που την εκδηλώνει; Δηλαδή, βαθμός ανεκτικότητας, ο τύπος της επίπληξης, ανάλογα με το πιο παιδάκι κάνει την πράξη.

Ε: Είναι ανάλογα και το πιο παιδάκι την κάνει. Αν την κάνει ένα παιδί που την κάνει όλη μέρα, κάθε μέρα, δεν (.) τα όριά σου είναι (2), δηλαδή (2), τέλος πάντων βγαίνεις εκτός ορίων. Εκτός ορίων ((σαν να λέει τι εννοώ με αυτό)) εντός εισαγωγικών. Ή (3) και σε τι κατά... και το χτύπημα πόσο σοβαρό είναι (.), τώρα άμα πάρει ο άλλος την πέτρα και κοπανήσει τον άλλον και όταν τον πιάσεις με το καλό και σου πει κι ότι το έκανε κι επίτηδες, και δεν ήθελε και να χτυπήσει κι αυτό το παιδί και ήθελε να χτυπήσει και το διπλανό (.)...

Σ: Α, ναι.

Ε: ...έχει πλήρη γνώση του τι κάνει. Επίσης είναι και το (2), η συνεργασία με τους γονείς (.) είναι γονείς που δεν αποδέχονται . Δηλαδή ότι και να τους πεις, κι αυτό νομίζω είναι εις βάρος του παιδιού. Τώρα τα έχουμε αυτά φέτος γι' αυτό στα περιγράφων λίγο...

Σ: Ναι. Συνήθως τα έχουμε κάθε χρόνο, κι εμείς, με των μικρότερων ηλικιών να μιλήσω.

Ε: Φέτος, ναι έχουμε ένα, δηλαδή δεν έχουμε καμία επαφή με τους γονείς . Δηλαδή όπως και να το πάρουμε, και με το καλό...

Σ: Αναφέρετε ότι το παιδί έκανε την πράξη ...

Ε: Και πέρα απ' την πράξη την πράξη, δηλαδή την πράξη εντάξει σταματήσαμε να την αναφέρουμε γιατί είδαμε ότι δεν το διαχειρίζονται καλά, και (.) δηλαδή ο τρόπος που το χειρίζονται φέρνει εδώ ένα παιδί σε χειρότερη κατάσταση. Αντί να βελτιώσει. Οπότε σταματήσαμε να λέμε και οτιδήποτε. Αλλά γενικώς δεν υπάρχει συνεργασία με τους γονείς ώστε να μπορέσουμε εμείς να επέμβουμε κατά κάποιο τρόπο, να βελτιώσουμε την συμπεριφορά του παιδιού. Εντάξει! Τώρα το θέμα είναι το πώς, (.) , έρχονται άλλοι γονείς και κάνουν παράπονα, και δίκιο έχουν.

Σ: Ναι, σωστό.

E: Τώρα άμα σου ανοίξει του αλλουνού το κεφάλι , δηλαδή τι να (.) , ποιον να δικαιολογήσεις και τι να ...

E: Τι να πεις! Δεν αντιλαμβάνονται και όλοι οι γονείς ότι δεν είμαστε ο Τιραμόλα παράδειγμα να μπορείς να προλάβεις...

E: Που, δεν μπορείς! Μα μες τα χέρια μας γίνονται όλα! Μπροστά στα μάτια σου, εκεί θα γίνει. Δεν είναι το θέμα να προσέξεις ή όχι. Άμα είναι να το κάνει ο άλλος θα το κάνει.

Σ: Θα το κάνει. Οπότε σ' αυτές τις περιπτώσεις θα λέγατε ας πούμε, όταν ένα παιδί είναι συνεχώς προκλητικό με την επιθετικότητά του, θα το αντιμετωπίσετε διαφορετικά από ότι κάποιο άλλο που..

E: Ε ναι! Συνήθως ναι. Βέβαια εμείς προσπαθούμε πάντα όσο και να βγαίνουμε εκτός ορίων, δεν το δείχνουμε. Ούτε στο παιδί, θα το συζητήσουμε μεταξύ μας και σε χρόνο που να μη μας πάρουν και χαμπάρι κανένα από τα άλλα τα παιδιά. Και προσπαθούμε πάντα και με το καλό, αλλά και φωνή θα υψώσεις κάποια στιγμή και θα το απομονώσεις, δηλαδή αυτό που θα κάνεις δε θα (2), το ακραίο, είναι να το απομονώσουμε απ' τα άλλα τα παιδιά. Αλλά δεν είναι λύση. Δηλαδή δεν το ωφελεί το παιδί.

Σ: Δεν το ωφελεί.

E: Τα συγκεκριμένα παιδιά που δεν υπάρχει συνεργασία ή που δε (.) με τους γονείς, για να μπορέσεις να επηρεάσεις πιο βαθιά τέλος πάντων και να αλλάξεις τη συμπεριφορά, και να το απομονώσεις, και να το κάνεις, το (.) Αυτό που κάνουμε φέτος είναι δηλαδή που έχουμε ένα δυο τέτοια , τα έχει η μία συνέχεια από κοντά. Για να ελέγχουμε τη συμπεριφορά. Που κι αυτό δεν είναι σωστό.

Σ: Όπως είναι στην ειδική αγωγή ας πούμε που ασχολούνται...

E: Ε ναι, αλλά δεν μπορείς τώρα βλέπεις , άντε κάνε μου αυτή τη δουλειά εσύ, να τον έχεις από κοντά να τον ελέγχεις όσο μπορείς.

Σ: Οπότε να τον απασχολεί με κάτι..

E: Ναι. Με κάτι και να το έχω, δηλαδή σε πολύ κοντινό, δηλαδή δίπλα, για να τον (.), για να ελέγχεις (.), λες ότι γλιτώσω γλιτώσα.

Σ: Ναι, ναι. Εσείς για ποιους λόγους πιστεύετε ότι μπορεί να θυμώσει ένα παιδί;

E: Ε κάτι του λείπει τώρα, ένα παιδί για να θυμώσει ή (3) κάτσε να πάρω τα συγκεκριμένα που μιλάω. Το συγκεκριμένο είναι εκτός ορίων. Οπότε δεν έχει (2),

δηλαδή θέλει πάντα να περνάει το δικό του. Με το που θα μπει μέσα, με το καλημέρα, θα σου πει θέλω αυτό. Όταν του πεις ότι δε γίνεται, θα θυμώσει κατευθείαν. Γιατί δεν του το κάνεις ενώ όλοι οι άλλοι του το κάνουν. Ε άλλα πάλι ίσως εντάξει, θυμώνουν και για άλλους λόγους. Όπως έχουμε και κάποια παιδιά που περνάν κάποια διαζύγια , κάποια (2) αλλά αυτά νομίζω είναι πιο διαχειρίσιμες καταστάσεις. Γιατί κατανοούν και οι γονείς και υπάρχει μια συζήτηση...

Σ: Οπότε έχεις μια συνεργασία.

E: Ε, ναι. Έχεις μια συνεργασία.

Σ: Ποιους τρόπους εκτόνωσης του θυμού των παιδιών μπορείτε να μας αναφέρετε;

E: Ζωγραφιά πολλές φορές, προσπαθούμε να τους αποπροσα... τέλος πάντων να τους βάλουμε σε συγκεκριμένες παρέες οπότε να έχουν άλλα πρότυπα και να (.), δε λειτουργεί όμως και πολύ.

Σ: Ναι. Μήπως επηρεάζονται αρνητικά τα..

E: Όχι επηρεάζονται, (.) ναι αρνητικά, γιατί άμα (.) έχεις και μια πιο ακραία συμπεριφορά στοχοποιείται και από τα άλλα τα παιδιά και δεν τον θέλει και κανένας. Δηλαδή σου λέει , και τον πας, προσπαθείς, αλλά δεν τον (.) , δεν τον βάζουν στην παρέα.

Σ: Τα ίδια τα επιθετικά παιδιά, όταν βλέπουν ότι αυτή η επιθετικότητα λειτουργεί εις βάρος της αποδοχής από τα άλλα τα παιδιά, δεν το σκέφτονται να...

E: Δεν το καταλαβαίνουν.

Σ: Δεν το καταλαβαίνουν.

E: Δεν τον νοιάζει. Δεν τον νοιάζει. Ας πούμε ένα παιδί που 'έχω εγώ στο μυαλό μου' και που έχουμε συζητήσει πάρα πολλές φορές και όλοι, δεν τον νοιάζει.

Σ: Κάποια άλλα που εκδήλωναν επιθετικότητα, έδειξαν να τα νοιάζει;

E: Ε ναι, αλλά είναι περιπτώσεις πολύ πιο (.) light ας πούμε. Πολύ ε, (.) ναι. Που θα το κάνει το παιδί και θα το κατανοήσει μετά γιατί το κάνει, ναι , και θα (.) Για ακραίες περιπτώσεις νομίζω δεν πιάνει.

Σ: Ακραίες περιπτώσεις θα λέγαμε δηλαδή, φέτος σε αριθμό...

E: Ναι φέτος έχουμε δυο ακραίες περιπτώσεις.

Σ: Δύο ακραίες σε αριθμό συνολικά...

E: Ε, είναι στα 38 παιδιά, που έχουμε.

Σ: 38 παιδιά.

E: Αλλά πολύ ακραίες. Μιλάμε ότι τώρα έχουμε (.) τώρα έχουμε διανύσει πολλούς μήνες. Σεπτέμβριο, Οκτώβριο...

Σ: Ναι. Σωστό, σωστό.

E: Καμιά, δηλαδή ξεκινήσαμε από το μηδέν, μη σου πω ότι πήγαμε στο μείον ένα.

Σ: Κατάλαβα.

E: Μεταβολή θετική καμιά. Χειρότερη ναι.

Σ: Μάλιστα. Εσείς πως προσπαθείτε να αποτρέψετε την παρεκκλίνουσα συμπεριφορά των παιδιών. Όχι την επιθετική, γενικά την παρεκκλίνουσα.

E: Με κανόνες, τους οποίους και μεν τους λέμε, αλλά προπαντός τους δείχνουμε. Και με τη δική μας συμπεριφορά, και προσπαθούμε με βιωματικές συμπεριφορές πιο πολύ, γιατί σε αυτή την ηλικία εντάξει! Θα πούμε, θα το ξαναπούμε, αλλά πιο πολύ (.) με το (2), τέλος πάντων με το παράδειγμα, θα τους δείξουμε ότι θα κάνεις (.) αν θα είσαι πιο καλός θα έχεις αυτό ...

Σ: Η συνέπεια.

E: Η συνέπειά σου θα είναι πιο καλή, τους κάνουμε δηλαδή προσπαθούμε και έξω που τους βγάζουμε, οπότε θα δει ο άλλος, άμα βγούμε έξω και θα πάει να πέσει, τέλος πάντων να φύγει μέσα στον δρόμο, δεν θα τον ξαναπάρουμε. Κάπως έτσι.

Σ: Πώς αντιμετωπίζουν τα παιδιά με επιθετική συμπεριφορά, την προσπάθεια επιβολής κυρώσεων, στην παρεκκλίνουσα συμπεριφορά.

E: Αντιδρούνε και άσχημα. Δεν το δέχονται.

Σ: Η επιθετικότητα είναι μόνο προς τα άλλα παιδιά, ή μπορεί να είναι..

E: Και προς εμάς καμιά φορά.

Σ: Με σωματική βία ας πούμε, ασκώντας;

E: Είχαμε μια φορά ένα παιδί το οποίο είχε πολλά θέματα, είναι τώρα τρία χρόνια, δύο. Βέβαια, εντάξει υπήρχε μεγάλη κατανόηση, είχε, τέλος πάντων όχι χωρισμένοι οι γονείς, απλώς η μαμά έφευγε για μεγάλα χρονικά διαστήματα λόγω δουλειάς κι αυτά, και το παιδί είχε συναισθηματικές ελλείψεις. Και είχε εκρήξεις, αυτές (.) Ήταν εκρήξεις θυμού εγώ θα τις έλεγα. Δεν ήταν (.) Απλώς εκδήλωνε σε αυτές τις εκρήξεις, μπορεί να κράταγε πέντε λεπτά, όποιος τύχαινε μπροστά, δηλαδή και εμείς είχαμε φάει πολλές σφαλιάρες.

Σ: Ναι ε;

E: Ναι. Γιατί (.) βέβαια ήταν αυτή την ώρα. Το πεντάλεπτο. Ξέσπαγε, αλλά πολύ βίαια, και όποιον έπαιρνε η μπάλα, όποιος βρισκόταν μπροστά του. Δασκάλα ήταν, παιδί ήταν, αλλά πολύ ξύλο. Αλλά αυτή την ώρα, μετά τον πέρναγε, και (.) δηλαδή (2), θα έκλαιγε κιόλας, μετά το ξέσπασμα, βέβαια κι εμείς εν γνώση μας είχαμε επιλέξει, είχαμε φάει και το ξύλο μας. Αλλά μετά καταλάβαινε το παιδί και εκδηλωνόταν, δηλαδή, και εκφραζόταν, είχε εκφράσει και τα (.) τέλος πάντων τις ανάγκες του...

Σ: Το συνειδητοποιούσε;

E: Ναι, συνειδητοποιούσε και γιατί το έκανε, και μετά καταλάβαινε κι εμείς ότι κάναμε από αγάπη ότι κάναμε. Βέβαια ούτε του φωνάξαμε, ούτε ... Και αυτή ήταν μια , ήταν πολύ επιθετική και ακραία συμπεριφορά, αλλά ήταν κατανοητή. Ήταν κατανοητή (1)..

Σ: Ήταν διαχειρίσιμη, σχετικά;

E: Ναι. Διαχει... Αυτό το πεντάλεπτο ήταν άσχημο. Δηλαδή, δεν τον πλησίαζε κανένας. Απλά εμείς πηγαίναμε για να μην γίνει καμιά ζημιά, αλλά (.), υπήρχε όμως συνεργασία. Δηλαδή το συζητάγαμε με τους γονείς και υπήρχε και (.), και το κατανοούσε και το ίδιο το παιδί. Ναι. (3) (Καταλαβαίναμε, κι εμείς κατανοούσαμε τη δύσκολη κατάσταση που πέρναγε, γιατί το έκανε, συγκεκριμένα έλειπε η μάνα μια εβδομάδα το μήνα, οι συμπεριφορές εκδηλωνόταν αυτό το χρονικό διάστημα.

Σ: Μάλιστα. Υπήρχε ένα συγκεκριμένο γεγονός κι αυτή ήταν η συνέπεια. Εσείς για ποιους λόγους θα μπορούσατε να θυμώσετε με ένα παιδί;

E: Εγώ δε θυμώνω με τα παιδιά. Θυμώνω με τους γονείς καμιά φορά. Δηλαδή το παιδί ότι και να κάνει, δεν μπορείς να του θυμώσεις, δηλαδή πρέπει να είναι... Δεν ξέρω αν έχω θυμώσει ... Θυμώνω (.) όχι σε επιθετικές συμπεριφορές. Σε πονηρές θυμώνω. Δηλαδή (.) Γιατί έχουμε και κάποια πονηρά, που σε κοροϊδεύουν (.) , με τέτοιες συμπεριφορές δηλ. (.) θυμώνω ((σαν να λέει δεν είναι η σωστή έκφραση)). Με ενοχλεί. Και μπορεί να του το δείξω κιόλας. Όχι να το εκφράσω αλλά μπορεί τέλος πάντων μη λεκτικά , νομίζω ότι κάποιοι το καταλαβαίνουν. Το επιθετικό τώρα, δεν το (.), δηλαδή ιδίως (2) , ξέρεις ότι κάτι άλλο είναι από πίσω. Με τους γονείς όμως 'θυμώνω'. Και το εκφράζω δηλαδή...

Σ: Είναι ενήλικοι...

E: Ε ναι! Άμα δεν κατανοεί ο άλλος! Δηλαδή του λες κάτι, και το λες για να βοηθήσεις το παιδί του, και είναι τρία πουλάκια κάθονται...ε!

Σ: Δεν ενδιαφέρονται;

E: Όχι δεν ενδιαφέρονται, είναι στον κόσμο τους. Καμιά φορά είναι και γονείς...

Σ: Το παίρνουν προσωπικά;

E: Όχι προσωπικά, είναι χειρότεροι απ' τα παιδιά. Πιο ανώριμοι είναι οι γονείς από τα παιδιά. Δεν είναι...

Σ: Πως αισθάνεστε εσείς μπροστά σε περιστατικά επιθετικής συμπεριφοράς;

E: Άσχημα, γιατί ο φόβος μας είναι δηλαδή, 'μη γίνει και καμιά ζημιά'. Μην έχουμε κανένα ατύχημα.

Σ: Μη γίνει...

E: Ε βέβαια!

Σ: Ποια είναι η γνώμη σας για την πειθαρχία των παιδιών;

E: Αν θα πρέπει δηλαδή...

Σ: Αν θα πρέπει, σε ποιο βαθμό, με ποιους τρόπους...

E: Ε, ναι. Όρια, ας πούμε όχι να (.) ,ούτε να φοβούνται, ούτε... Εμείς είμαστε και αρκετά κοντά με τα παιδιά τέλος πάντων, δεν μπορώ να πω ότι μας φοβούνται, αλλά την πειθαρχία, δηλαδή την οριοθέτηση. Δηλαδή τώρα θα παίζουμε, θα παίζουμε. Αλλά όταν είναι να κάνουμε κάτι, να κάνουμε κάτι. Αυτό. Να μάθουν να ξεχωρίζουν (2)

Σ: Ελευθερία αλλά με ...

E: Ναι .Με όρια. Και υπα.. δηλαδή να ακούνε. Να μη φοβάσαι ούτε να τα βγάλεις, δηλαδή τώρα βγαίνουμε, πάμε στα μουσεία. Να μη φοβάσαι να τα βγάλεις έξω.

Σ: Πολύ δύσκολο αυτό, δεν μπορώ να φανταστώ δηλαδή πως το κάνετε. Μεγάλη ευθύνη. Ποια είναι η γνώμη σας για την επιβολή σωματικής ή λεκτικής τιμωρίας; Γενικά. Και από το γονιό και από ένα συνάδελφο ίσως.

E: Καλά ούτε με τη μια νομίζω συμφωνώ, ούτε με την άλλη. Καμιά φορά και με τα λόγια μπορεί να κάνεις χειρότερη ζημιά από ότι με το ξύλο. Το θέμα είναι να υπάρχει, δηλαδή και να πεις κάτι, νομίζω και ο τρόπος που το λες, και τα συναισθήματα που έχεις προς αυτόν που το λες. Άμα πεις κάτι από αγάπη, και να φωνάξεις, δηλαδή εγώ βλέπω εδώ και παιδιά που έχουμε δηλαδή θα φωνάξω, δεν υπάρχει περίπτωση, καταρχήν θα φωνάξεις για να ακουστείς με τόσο (1) τώρα που τα έχουμε και όλα μαζί. Αλλά, καταλαβαίνει το

παιδί αν το κάνεις από αγάπη ή αν το κάνεις (.) και νομίζω δεν το παρεξηγεί. (1) Εντάξει, τώρα το σωματική (3) και στο σπίτι νομίζω ...

Σ: Η σωματική τιμωρία στο σπίτι ...

E: Δε νομίζω ότι προσφέρει η σωματική κάτι. Μπορεί να το σαπίσεις το παιδί στο ξύλο αλλά να μην του δώσεις να καταλάβει τι έκανε. Δηλαδή σε όλα είναι ο τρόπος που

Σ: Αρνητικά; Αρνητικά τι προσφέρει;

E: Αρνητικά, τη χειροτερεύεις την κατάσταση.

Σ: Πώς , το συζητήσαμε λίγο αυτό, πως αντιδρούν οι γονείς όταν το παιδί τους, τους παραπονεθεί για συμμαθητές που το ενοχλούν.

E: Κάποιοι αντιδρούν (.) κάποιοι το παίρνουν πολύ προσωπικά και θα πάρουν τηλέφωνο να κάνουν παρατήρηση και σε έντονο ύφος....

Σ: Στον εκπαιδευτικό;

E: Ναι, ναι. Έχουμε τέτοια περιστατικά (2) . Κάποιοι τα βάζουν με το παιδί τους, φέτος είχαμε και ένα πιο ακραίο, ας πούμε μια μαμά λέει «εγώ δεν θα το ξαναφέρω, θα το κρατήσω για να καταλάβει ότι δεν μου άρεσε η συμπεριφορά, να καταλάβει, να το κρατήσω δυο βδομάδες κι αυτά... Βέβαια το συζητήσαμε, αντιδράσαμε κι εμείς...

Σ: Το παιδί τους ήταν το θύμα.

E: Το θύμα ήταν ...

((Εκείνη τη στιγμή χτύπησε το τηλέφωνο και διακόπηκε η συζήτηση. Μετά το τέλος του τηλεφωνήματος επανέλαβα την ερώτηση για να ξαναμπούμε στο κλίμα της συζήτησης)).

Σ: Ωραία. Λοιπόν η ερώτηση ήταν πως αντιδρούν οι γονείς όταν το παιδί τους, τους παραπονεθεί ότι κάποιοι συμμαθητές το ενοχλούν, το χτυπούν ...

E: Κάποιοι παραπονιούνται, αυτό που είπα και πριν. Παραπονιούνται έντονα και θα πάρουν και θα κάνουν και παρατήρηση και ρίχνουν και σε μας την ευθύνη, ότι και καλά και δεν προσέχουμε τα παιδιά, και τι κάνετε μ' αυτό το παιδί, γιατί έχουν τεθεί και θέματα και να το διώξουμε και από το σχολείο. Γιατί δεν κατανοεί ο γονιός ότι δεν είναι το χέρι μας. Λέει «εσείς φταίτε, γιατί τα παίρνετε τα παιδιά». Μα δεν μπορούμε να το διώ.. (.) Όπως παίρνουμε το δικό σας, παίρνουμε και το άλλο. Το ένα είναι έτσι το άλλο είναι αλλιώς (2). Κάποιοι εντάξει, είναι πιο (.) δεν δίνουν σημασία, λένε «παιδιά είναι».

Σ: Πώς αντιδρά η άλλη πλευρά τώρα. Οι γονείς που τα παιδιά τους παρουσιάζουν επιθετικότητα και εσείς τους ενημερώνετε.

E: Έχουμε μια μαμά κιάλας είναι φέτος, που προσπαθεί να (.) έχει πιάσει όλους τους γονείς και όλα τα παιδιά και προσπαθεί να τα (.) τους μιλάει για το δικό της το παιδί, να τα καλοπιάσει, πώς θα του συμπεριφέρονται, τους κάνει υποδείξεις ...

Σ: Αχά! Και μεταξύ τους δηλαδή

E: Καλά! Αυτό είναι ακραία, δηλαδή έχει θέμα η κοπέλα, δεν είναι...

Σ: Ναι, ναι. Ποιες διαφορές εντοπίζετε στην εκδήλωση της επιθετικότητας ανάλογα με το φύλο του παιδιού ; Και που τις αποδίδετε;

E: Ε νομίζω κάποιες φορές, τα αγόρια είναι πιο επιθετικά. Μάλλον συνήθως, (3), έχουν όμως και ένα άλλο είδος (.) επιθετικότητα είναι τώρα αυτό; Το bullying.

Σ: Ναι, λεκτική.

E: Όχι μόνο λεκτική, και σωματική. Δηλαδή, έχουμε, φέτος πάλι είναι αυτό, παράδειγμα έχουμε παιδί, και προσπαθεί και το κάνει επίτηδες. Δηλαδή έχει δικά του θέματα πιστεύουμε πολλά το μωρό, δηλαδή κάτι ανασφάλειες...

Σ: Αγόρι ή κορίτσι;

E: Κορίτσι είναι αυτό. Γι' αυτό το ξεχωρίζω τώρα. Το οποίο, και λεκτικά και σωματικά, βρίσκει, είναι και πανέξυπνο, βρίσκει το αδύναμο σημείο, τι ενοχλεί το άλλο, και πάει εκεί. Μπορεί να του το κάνει, δηλαδή : ενοχλεί κάτι; Μπορεί να την έχει όλη μέρα την άλλη ή τον άλλο (.) Το κάνει πολύ συστηματικά. Καθαρό bullying! Και αυτό δεν είναι μια επιθετικότητα;

Σ: Ε βέβαια.

E: Και είναι με θέματα καθαρά δικά της. Είναι από χωρισμένους γονείς, πρέπει να έχει περάσει και δύσκολα, δεν ξέρουμε...

Σ: Και επικεντρώνεται σε εξωτερικά μειονεκτήματα του άλλου παιδιού;

E: Και όχι μόνο.

Σ: Και όχι μόνο.

E: Δηλαδή βρίσκει ένα άλλο τώρα που είναι πολύ ευαίσθητο, ή που παρεξηγείται πολύ εύκολα, κανένα που να είναι πολύ μη μου άπτου, που θέλει να είναι (.) , και πάει και ας πούμε (δεν είναι ωραία ζωγραφιά). Ξέρει που χτυπάει. Στην Αχίλλειο πτέρνα του καθενός. Και δηλαδή την άλλη μέρα, μπορεί να:: βρει κάτι άλλο που θα ενοχλήσει το ίδιο το παιδί, αλλά θα το πετύχει διάνω.

Σ: Σε συγκεκριμένα παιδιά χτυπάει ή...;

E: Σε συγκεκριμένα. Αλλά όχι (ίδια. Από όλα). Και εκεί που την παίρνει, και έχει και μια γκάμα. Δεν πάει σε δύο παιδιά όλο το χρόνο.

Σ: Πιστεύετε ότι το είδος της επιθετικότητας έχει να κάνει με το φύλο;

E: Ε ναι! Εκεί που την παίρνει.

Σ: Όχι η συγκεκριμένη. Γενικά. Δηλαδή, τα αγόρια εκφράζουν πιο πολύ ας πούμε σωματική επιθετικότητα...

E: Σωματική, ναι.

Σ: ...ενώ τα κορίτσια...

E: Ναι, και με το φύλο, και με το, νομίζω και με την ωριμότητα. Το άλλο έχει την ωριμότητα, το άλλο που είναι πιο πολύ (.) του ξύλου τέλος πάντων είναι αγόρι, αλλά δεν έχει και την ωριμότητα να κάνει κάτι άλλο.

Σ: Οπότε κάνει αυτό.

E: Ε ναι. Η άλλη είναι πανέξυπνη. Είναι::: Έχει πάει στο επόμενο επίπεδο. Αλλά Bullying καθαρά και συστηματικά.

Σ: Πώς αντιμετωπίζετε εσείς την επιθετικότητα, ανάλογα με το φύλο του παιδιού;

E: Δεν ξέρω, δεν νομίζω ότι έχουν έτσι (2), δεν διαφέρει η αντιμετώπιση ανάλογα με το φύλο.

Σ: Δεν είστε ας πούμε πιο ανεκτική όταν το κάνει ένα κορίτσι;

E: Όχι. Όχι. Γιατί να; Όχι, ανεκτική όχι.

Σ: Πώς θεωρείτε ότι πρέπει να επιλύουν, μια σύγκρουση τα παιδιά, ανάλογα με το φύλο τους.

E: Δεν νομίζω, εγώ προσωπικά τουλάχιστον δεν τα ξεχωρίζω. Δηλαδή, και καταρχήν προσπαθούμε όλες τις (.) και το συγκεκριμένο που ανέφερα με το κοριτσάκι, δηλαδή προσπαθούμε να τα βάζουμε μεταξύ τους να το συζητήσουν, να βρουν τη διαφορά τους κι αυτά. Έχουμε κι ένα «το αυτί και το στόμα», να ακούει ο ένας, και να λέει ο άλλος, προσπαθούμε έτσι να::: δηλαδή να λύνουν. Να επεμβαίνουμε πιο (2) εμείς τέλος πάντων, μετέπειτα. Αλλά όχι ότι διαφέρει αυτό ανάλογα με το φύλο.

Σ: Δηλαδή η ανατροφή που τα παιδιά παίρνουνε βάση του φύλου τους, σίγουρα κάτι διαφορετικό, δεν ξέρω πάλι, δική μου γνώμη, από τους γονείς, από το περιβάλλον το κοινωνικό, παππούδες και γιαγιάδες ...

E: Δε νομίζω ότι διαφέρει.

Σ: ...τα μεγαλώνουν διαφορετικά; Δηλαδή έχουν διαφορετικές απαιτήσεις...

E: Όχι, νομίζω θέμα ωριμότητας των γονιών, και των παππούδων γιατί τώρα τα παιδιά μεγαλώνουν με τους παππούδες (των γονιών).

Σ: Ναι. Δεν πιστεύετε ότι..

E: [Δεν νομίζω ότι έχει ...

Σ: ...διαφορετικές απαιτήσεις..

E: Όχι, όχι.

Σ: Όχι. Ποια είναι η γνώμη σας για τον τρόπο που χειρίζονται οι γονείς των παιδιών το θέμα της επιθετικότητας, είτε έχουν παιδιά θύτες, είτε έχουν παιδιά θύματα.

E: Πώς το χειρίζονται; Είναι θέμα ωριμότητας και των γονιών νομίζω πως το χειρίζονται. Δηλαδή τώρα άμα γυρίσει ο άλλος άμα του πεις «χτύπησε το παιδί σου», και σου πει, ο ένας πει «εντάξει παιδιά είναι», κι αυτά, κι ο άλλος πάρει τηλέφωνο ας πούμε για κάτι πολύ μικρότερο, (αν το έχει ακουμπήσει) και σε θεωρήσει και υπεύθυνη. (Εντάξει) είναι θέμα και επιπέδου και ωριμότητας, 'ξέρω γω'.

Σ: Εσείς πως κρίνετε τη συνεργασία σας με τους γονείς των παιδιών όσον αφορά θέματα επιθετικότητας;

E: Ε άμα υπάρχει συνεργασία λύνεται και...

Σ: Θεωρείτε ότι υπάρχει καλή συνεργασία;

E: Ανάλογα το γονιό. Σε κάποιες περιπτώσεις υπάρχει, σε κάποιες δεν υπάρχει. Σε κάποιες είναι ντουβάρι, και σταματάς πια και να μιλάς γιατί λες χάνω και τα λόγια μου, και το χρόνο μου που τα λέω. 'Ξεκάθαρα'. Λίγα τα περιστατικά, αλλά τα έχουμε και αυτά, δυστυχώς.

Σ: Θα μπορούσατε να αναφέρετε κάποια θετικά στοιχεία από την εκδήλωση της επιθετικής συμπεριφοράς των παιδιών;

E: Θετικά, δηλαδή;

Σ: Ε, ένα παιδί παρουσιάζει επιθετικότητα, προφανώς υπάρχουν κάποιοι λόγοι για να παρουσιαστεί επιθετικότητα. Θα μπορούσε να είναι δικαιολογημένη, να το θέσω κάπως έτσι;

E: Ε ναι, άμα έχει:: (2), όλα νομίζω είναι δικαιολογ... δηλαδή στο στο: στο :: έτσι όπως το θέτεις όλες οι συμπεριφορές είναι δικαιολογημένες για τα παιδιά. Ας πούμε τώρα άλλο θυμήθηκα, ένα άλλο περιστατικό. Κι αυτό ήταν μια περίπτωση, ένα παιδί είχε φάει,

ήρθε εδώ σε μας στο τέλος της χρονιάς, είχε φάει τρεις - τέσσερις , είχε, το είχε τέλος πάντων το είχε αφήσει η μάνα του, είχε χωρίσει με τον πατέρα του, είχαν μετακομίσει, είχαν έρθει στη Μυτιλήνη. Το είχε πάρει η μάνα του το είχε αφήσει με την γιαγιά στο χωριό, η οποία γιαγιά ζούσε με τον παππού, όχι τον κανονικό παππού τέλος πάντων, με κάποιον άλλο.

Σ: Υπήρχε ένα δύσκολο οικογενειακό....

Ε: Ζούσε εκεί το παιδί. Εντάξει είχε ένα σταθερό οικογενειακό πλαίσιο. Και κάποια στιγμή είπε ο παππούς, που δεν ήταν και εξ αίματος, στη γιαγιά μπροστά στο παιδί :«ή εγώ ή το παιδί στο σπίτι».Με τη βαλίτσα στο χέρι. Έδιωξε η γιαγιά το παιδί. Έρχεται πάει η μαμά το παίρνει από το χωριό ας πούμε , το φέρνει εδώ σε ένα σπίτι που ζούσε με το φίλο της...

Σ: Πολλά προβλήματα.

Ε: Ναι. Και ήρθε, δηλαδή χάνει το σπίτι του, χάνει () και ήρθε και σ' άλλο σχολείο (2). Ε, ήταν ένα παιδί , καθόταν, είχε, κι αυτό ήταν επιθετικό, γιατί ήταν ένα αγόρι και ήρθε από άλλο περιβάλλον, εδώ είχαμε κι εμείς τότε πολλά αγόρια δύσκολα, δεν τον δεχόταν στην ομάδα κι αυτά (.) ε, εκφράστηκε πολύ ασχ... πολύ επιθετικά, είχαμε πολύ,(.) ξύλο... Και έτρωγε, και έδινε, ήταν και χειροδύναμο. Και τα άλλα! Είχαμε αγόρια έτσι (3) ήτανε νήπια και ήταν μεγάλα παιδιά. Αλλά το πήραμε με το καλό, στην αρχή η μαμά αντέδρασε. Δηλαδή όταν την πήρα (.), αναγκάστηκα εγώ κάποια στιγμή να την πάρω τηλέφωνο και της έκανα παρεμβάσεις γιατί ήρθε το παιδί μια μέρα, και άρχισε να μου λέει «να σου κυρία πως (ξεκοιλια...) πως πήρε το 'μαχαίρι και έκοψε την κοιλιά του αλλουνού, βγήκαν αίματα'». Μου έκανε μια περιγραφή! Λέω «που τα είδες εσύ αυτά»; Λέει «στην τηλεόραση». «Και που βλέπεις»; Το μωρό κοιμόταν μάλλον σε ένα καναπέ, τέλος πάντων, έβλεπε ότι ώρα ήθελε τηλεόραση, και πήρα στη μαμά και έκανα παρέμβαση ευθεία. Λέω (.) ((δεν αναφέρει τι είπε, εννοεί ότι περίγραψε τα γεγονότα)). Και η μαμά αντέδρασε πολύ άσχημα. Λέει «και ποια είσαι εσύ, που θα μου πεις πως θα μεγαλώσω το παιδί μου». Λέω «ότι θες κάνε, από τη στιγμή που παρεμποδίζει εδώ το έργο μας και μπορεί να γίνει ζημιά μες το σχολείο, έχουμε κάθε δικαίωμα να παρέμβουμε». Και πήγε και στη σύμβουλο, η οποία την (.), είχαμε βέβαια μιλήσει και με τη σύμβουλο, την αντιμετώπισε και αυτή (2), κατάλαβε τι γινότανε, και τελικά:: η μαμά, δηλαδή αποδέχτηκε το τι, και το αγκαλιάσαμε το παιδί, δηλαδή ερχόταν εδώ, το είχαμε

με το καλό, το είχαμε όλη μέρα στην ποδιά μας, ξέρω εγώ, όσο ήταν του δώσαμε συναισθηματική κάλυψη ας πούμε (.). Αλλά και η μαμά το κατάλαβε. Ενώ στην αρχή μου επιτέθηκε και μένα πολύ έντονα. Δηλαδή από το τηλέφωνο γίναμε, έλεγα εγώ (είπα ..), μου επιτέθηκε άσχημα . Αυτό, που (.) «Ποια είσαι εσύ που θα μου...

Σ: Η πρώτη αντίδραση ήταν άμυνα δηλαδή.

E: Ναι. Και μετά μου λέει «εγώ δεν έχω καμιά μεζονέτα να έχω ξεχωριστό δωμάτιο στο παιδί μου», κι αυτά... Λέω «δεν θα βλέπετε τηλεόραση, ή θα την πάρετε...». Αλλά μετά και το κατανόησε , και::, και τη συμπεριφορά του παιδιού άλλαξε, κι αυτή κατάλαβε. Δηλαδή και τώρα ακόμη έχουν περάσει τα χρόνια, θα με δει και θα μου μιλήσει αυτή η κοπέλα. Το κατάλαβε.

Σ: Το πρώτο βήμα που έγινε ήταν η αποδοχή.

E: Ναι. Ήταν..

Σ: [Να αποδεχθείς ότι υπάρχει πρόβλημα.

E: Με όμορφο τρόπο της το είπα, όμως της το είπα. Λέω «ήρθε το παιδί , κι είπε αυτό κι αυτό. Λέω «κοιμάται σε (.) ήταν αυτό. Ότι η άμυνά της ήταν η επίθεση. Αλλά το καλό ήταν (.), βοήθησε βέβαια πάρα πολύ και η σύμβουλος. Γιατί όταν πήγε και στη σύμβουλο και την αντιμετώπισε και η σύμβουλος με τον ίδιο τρόπο, γιατί και η σύμβουλος ήταν πολύ πιο πεπειραμένη από εμάς. Κατάλαβε τι γινότανε και μας βοήθησε και εμάς στο πως θα συμπεριφερθούμε στο παιδί , γιατί τώρα ας πούμε το συγκεκριμένο που λέω το φετινό, έχουμε μιλήσει πάλι με την ίδια σύμβουλο και ξέρει την κατάσταση κι αυτά, αλλά δεν πιάνει η συμπεριφορά που μας λέει στο παιδί γιατί δεν συνεργαζόμαστε με τη μαμά.

Σ: Η μαμά στην προηγούμενη περίπτωση πήγε μόνη, την κάλεσε εκείνη...

E: [Όχι. Όταν πήρα εγώ και της είπα και μου επιτέθηκε, την επόμενη ημέρα δεν ήρθε στο σχολείο το παιδί. Πήρε το παιδί και πήγε στη σύμβουλο για να καταδώσει εμένα.

Σ: Κατάλαβα. Άρα πήγε με αυτό το σκοπό.

E: Ναι, ναι. Αλλά η άλλη την (.) τέλος πάντων και της μίλησε, δηλαδή είδε ότι είπε τα ίδια πράγματα , και κατάλαβε, δηλαδή κατάλαβε η κοπέλα τι γινόταν και άλλαξε η συμπεριφορά της και άμεσα.

((Σε αυτό το σημείο υπήρξε διακοπή λόγω τηλεφωνικής κλήσης))

Σ: Οπότε συνεχίζουμε. Εσείς πως αντιδράτε όταν ένα παιδί δεν σας υπακούει.

E: E, και εκνευρίζομαι, και (.) εντάξει προσπαθώ να μην το δείχνω στα παιδιά, και προσπαθώ δηλαδή μπορεί να πεις ναι ‘και δέκα φορές καμιά φορά κάτι’, να σηκωθώ, με τον τρόπο μου, προσπαθώ να μην (2), τέλος πάντων να μην το τραβήξω όσο μπο...δηλαδή το πω δέκα φορές κάνε αυτό (.) δεν θα το (.)με όμορφο τρόπο (.)εντάξει...

Σ: Θέλει πολύ υπομονή.

E: Είναι μια δουλειά, το λέω και σε καινούριες συναδέλφισσες που έρχονται , και νομίζουν δε ξέρω τι, άμα δεν σ’ αρέσει μην την κάνεις, για καλό δικό σου. Σήκω και φύγε. Πήγαινε πωλήτρια σε ένα μαγαζί, πήγαινε οπουδήποτε, μην ανακατευτείς με τα παιδιά, για καλό δικό σου. Δεν μπορεί. Άμα δεν έχεις υπομονή, άμα δεν αγαπάς τα παιδιά, δεν μπορείς. Εγώ δεν έγινα, έγινα σε (.) για Πολυτεχνείο πήγαινα, τέλος πάντων, έγινα για άσχετο, στο άσχετο μπήκα. Αλλά έκατσα γιατί αγαπώ τα παιδιά και κάθομαι σ’ αυτό το χώρο. Και κάνω και τις σπουδές μου παράλληλα, γιατί συνεχίζω, γιατί ήθελα να κάνω και κάτι άλλο, αλλά αν δεν την αγαπάς δεν μπορείς να την κάνεις. Γιατί τα παιδιά είναι::: ψυχές. Άμα δεν μπορείς να δεις ότι έχεις μια ψυχή απέναντί σου σήκω και πήγαινε σπίτι σου. Μη το κάνεις για τα λεφτά. Δε γίνεται.

Σ: Η γνώμη σας, μια και είπαμε για υπακοή, για τα υπάκουα παιδιά, ποια είναι;

E: (3)

Σ: Μόνο θετικό; Ένα παιδί που είναι τελείως υπάκουο και δεν ...

E: [E δεν είναι καλό κι αυτό. Να πω και του στραβού το δίκιο. Και τα ζωηρά είναι η αδυναμία μου.

((Γελάμε))

E: Γιατί ασχολιόμαστε πιο πολύ μαζί τους, ((σαν να ψάχνει το λόγο)), γιατί (.) τα ζωηρά σε τραβάνε.

Σ: Ναι, ναι.

E: Δηλαδή το παιδί που (.), έχει παιδί που περνάς όλη τη χρονιά και λες...

Σ: [Το είχα;

E: ...ναι! Αυτό! Το είχα σχολείο (ασχολήθηκα 2-3 φορές) περνάς και δεν ασχολείσαι καθόλου μαζί του!

Σ: Για εκείνο αυτό είναι μειονέκτημα βέβαια, έτσι;

E: Μειονέκτημα είναι. Και για μας! Και για μένα, εγώ κι αυτό το σκέφτομαι, ούτε (.) εγώ νομίζω και εμείς φταίμε. Φταίμε κι εμείς (για ορισμένα πράγματα). Αλληλεπίδραση

μηδέν, Ούτε πήρα, ούτε πήρε. Ναι, τα ζωηρά (.) και το καλό το ζωηρό, όχι (.) κοίτα και πιο μπροστά που είπα, δεν με ενοχλεί δηλαδή, (.), με ενοχλεί το πονηρό. Το πονηρό το παιδί... Εγώ έχω πει και συγνώμη σε παιδί, γιατί (.) δηλαδή (.) ήταν κι αυτού η συμπεριφορά, αναγκάστηκα στο τέλος της χρονιάς, 'είπα μια φορά σε ένα παιδί συγνώμη'. Δηλαδή ένιωθα ότι δεν ήταν (.), τέλος πάντων ήταν κι αυτό όπως ήταν απέναντί μου, δεν του συμπεριφερόμουν όπως έπρεπε. Είχε την πονηράδα, είχε... ήθελες κάτι και σε κοίταζε (.) έβλεπες το μάτι του ...

Σ: Δημιουργούσε ένα είδος ρατσισμού ασυναίσθητα.

E: Ναι, αυτό.

Σ: Ναι. Έχουμε δει πολλά, η αλήθεια. Εσείς πως πιστεύετε ότι πρέπει να αντιδρά ένα παιδί σε περίπτωση που αδικείται είτε από το συμμαθητή του, είτε από τον ενήλικα.

E: Ότι πρέπει να διεκδικεί την (.), δηλαδή άμα αδικηθείς τότε και να το καταλαβαίνεις και να διεκδικείς αυτό που πρέπει. Γιατί εγώ το βιώνω και σαν (2) δηλαδή δεν πρέπει να (), το βιώνω και σαν προσωπικότητα. Αλλά, να το διεκδικείς με όμορφο τρόπο. Δηλαδή να βάζεις τα όριά σου, και να καλύπτεις το (2), να μάθει το μωρό από μικρό να καλύπτει τον εαυτό του, να μην αφήνει τον άλλο να τον πατάει. Με τίποτα.

Σ: Μια και είπαμε λίγο για τηλεόραση πριν, με ποιο τρόπο θεωρείται ότι επηρεάζεται η προσωπικότητα του παιδιού από τα ΜΜΕ.

E: Με πάρα πολλούς. Γιατί άμα βλέπει το παιδί ανεξέλεγκτα αυτή την τηλεόραση, κι όχι μόνο τώρα τηλεόραση, τα τάμπλετ, που μπορούν και κατεβάζουν, εδώ μπαίνουν, άμα τα αφήσεις θα μπαίνουν στο ίντερνετ όπου θες! Και κατεβάζουν (.), είναι επηρεάζονται (3), διαμορφώνουν την προσωπικότητά τους πια από την τηλεόραση.

Σ: Θετικά ;

E: Αρνητικά.

Σ: [Αρνητικά; Μόνο αρνητικά ή μπορεί να έχει και θετικά;

E: Δεν νομίζω ότι η ανεξέλεγκτη χρήση της τηλεόρασης , δηλαδή όσο και καλή, όσο και καλή να είναι, που κανονικά λέει για να δει ένα παιδί ένα παιδικό πρέπει να το δει ο γονιός , τέλος πάντων ο ενήλικας, και μετά να το δει . 'Κανένας δε το κάνει'.

Σ: Δεν το κάνει κανένας.

E: Αλλά...

Σ: Ο χρόνος;

E: Άμα δε (.) για να βλέπει το παιδί τηλεόραση, σημαίνει δεν ασχολείται κανένας μαζί του. Άλλο να κάτσει με το γονιό και να δει κάτι (που ενδιαφέρουν) , που και αυτό το θεωρώ σπάνιο. Νομίζω ότι δεν υπάρχει (). Το ότι χάνει (.) Εμείς μεγαλώσαμε έξω, με τα παιχνίδια, παίζαμε με άλλα παιδιά, τώρα απομονώνονται τα παιδιά. ‘Δε νομίζω ότι έχει θετικό’.

Σ: Νομίζω είναι λίγο και η εύκολη λύση.

E: Ναι, η εύκολη λύση. Το παρατάς στο τάμπλετ...

Σ: Νομίζει ο γονιός ότι είναι και ασφαλές αυτό.

E: Ναι. Το παρατάς στο τάμπλετ, ναι.

Σ: Γιατί στο δρόμο θα το «χτυπήσει αυτοκίνητο».

E: Ναι , αλλά το παιδί στο δρόμο θα έχει άλλη (1), άλλο (3)..

Σ: Πιο θετικά πράγματα θα πάρει.

E: E, βέβαια, Δηλαδή τι θα πάρει ((εννοεί από την τηλεόραση)). Θα μάθει γνώσεις , δεν έχει ανάγκη...

Σ: Εκπαιδευτικό κομμάτι; Υπάρχει και εκπαιδευτικό...

E: Ναι υπάρχει και εκπαιδευτικό κομμάτι, αλλά τώρα το μωρό των τεσσάρων και πέντε χρονών δεν έχει ανάγκη από γνώσεις. Δηλαδή τι θα δει εκπαιδευτική τηλεόραση, να μάθει, τι να μάθει; Αυτά, θα τα κάνει δηλαδή, το ίντερνετ, πιο πολύ το διαδίκτυο κι αυτά , ή και τον υπολογιστή, σαφώς είναι ένα μεγάλο κεφάλαιο και πολύ σοβαρό και έτσι (.) καλό, αλλά να ξέρεις πως θα το χρησιμοποιήσεις και γιατί. Τώρα το τεσσάρων - πέντε χρονών τι θα πάρει από το διαδίκτυο; Δεν έχει ανάγκη από γνώσεις. Οι γνώσεις (.) θα τις (.) θα πάρεις την (υδρόγειο σφαίρα), να δει το παιδί...

Σ: Από μία ...

E: Το παιδί έχει ανάγκη από (.) να βιώσει πράγματα. Να χτίσει συμπεριφορές. Δεν έχει ανάγκη...Οπότε δε νομίζω ότι έχει δηλαδή (2).

Σ: Άρα εσείς στο χώρο εδώ χρησιμοποιείται καθόλου;

E: Χρησιμοποιούμε όσο πρέπει και πολύ (2) το περιορίζουμε...

Σ: Δηλαδή ημερησίως ; Ή εβδομαδιαίως, το βάζετε;

E: Πες δυο ώρες την εβδομάδα (2).

Σ: Δυο ώρες την εβδομάδα, στο σύνολο , που είναι σπαστά δηλαδή.

E: Ναι, ναι.

Σ: Και το περιεχόμενο;

E: [Και πολύ είναι, αλλά άμα θέλουμε να κάνουμε δραστηριότητα , τέλος πάντων μπορούμε να δείξουμε κάτι θεματικό, για να (.) αντί να το πούμε κάτι, να το δείξουμε, για να το (.) ας πούμε τώρα στην (3) όταν κάνουμε τα γράμματα, που έχει κάποια γράμματα κάτι μικρά δεντράκια η εκπαιδευτική τηλεόραση και έχει ένα πολύ ωραίο τραγουδάκι και τους δείχνει και λέξεις (2), είναι::: απ' το να λέμε λέξεις εμείς μόνο, άλλο να τις βλέπουν, να τις ακούνε και με το ρυθμό. Σε τέτοιου στυλ.

Σ: Ναι, ναι. Από άλλα θέματα δηλαδή (.) [την ελιά παράδειγμα.

E: Ναι, μπορεί να δείξουμε. Αλλά πιο πολύ θα δείξουμε κανά πίνακα από το Θεόφιλο, κανά τέτοιο, (2). Να τώρα που ήταν από το Δημοτικό ((όταν είχα πάει στο νηπιαγωγείο, έφευγε μία τάξη του Δημοτικού που τους είχε επισκεφθεί)), που προσπαθήσαμε , δείξαμε την Ανάσταση του Χριστού, και δεν ήταν (.) κανά τεταρτάκι, ε δεν (.) εντάξει, κάτσανε, αλλά δεν ήταν και για πολλά πολλά πράγματα. Δηλαδή , νομίζω άμα καθότανε (1), αλλά ήταν πολλοί τώρα και τους βάλαμε και στην τηλεόραση, είδαν την μεγάλη την τηλεόραση που δεν την είχαμε πριν, δηλαδή άμα κάτσεις και τους αφηγηθείς (2). Εγώ βλέπω και στα παραμύθια, δηλαδή τσεκάρω και τον εαυτό μου. Ότι άμα αφηγηθώ εγώ το παραμύθι , τα βλέπεις κάθονται πιο πολύ απ' το να διαβάζω...

Σ: Και να δουν εικόνα.

E: Ναι. Διαβάζω, αρχίζουν «κυρία δείξε μας την εικόνα». Δηλαδή αποσπώνται κι από μόνα. Ενώ άμα δεν έχει τίποτα και αφηγγείσαι, κάθονται και ακούν. Δηλαδή...

Σ: Ναι, ναι.

E: Γιατί εμάς διευκολύνει καμιά φορά ο υπολογιστής.

Σ: Σίγουρα, ναι. Όντως αυτό με το παραμύθι το έχω προσέξει κι εγώ. Γιατί θα ελέγξεις και πιο , άλλο να κάνεις μια ανάγνωση...

E: Μα έχεις και οπτική με τα παιδιά,

Σ: Έχεις οπτική επαφή, [παίζεις με τη φωνή σου, παίρνεις εκφράσεις ...

E: Εγώ απλώς όταν διαβάζω τα παραμύθια, και κάποια τώρα που τα ξαναδιαβάζεις (.) δηλαδή κάποια που ξέρεις, προσπαθούμε να την (.) δηλαδή βλέπεις τι έχει, το τσεκάρεις και το λες με δικά σου λόγια.

Σ: Ναι, κι εγώ το ίδιο κάνω.

E: Ε δε μπορούμε να κάνουμε κι αλλιώς. Εντάξει!

((γελάμε))

Σ: Οπότε είπαμε λίγο για το κριτήριο με το οποίο επιλέγετε και όσον αφορά το χρόνο, όσον αφορά στο σπίτι, πόσο πιστεύετε ότι πρέπει ο γονιός να επιτρέπει. Αν πούμε ότι θα πρέπει να βάλει ένα όριο.

E: Σ' αυτές τις ηλικίες;

Σ: Ναι.

E: Εγώ σ' αυτές τις ηλικίες και καθόλου να μη δει. Τί θα του προσφέρει;

Σ: Πόσο πιστεύετε ότι βλέπει; Είναι λίγο (2) η ερώτηση...

E: Κανά δίωρο. Και λίγο λέω (2) Τηλεόραση ιδίως!

Σ: Ναι, ναι! Και τα τάμπλετ δυστυχώς...

E: Και τα τάμπλετ αυτά!

Σ: Λοιπόν ευχαριστώ πάρα πολύ!

5^η ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ / ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ Ε΄

(42 ετών, Νηπιαγωγός με 19 έτη προϋπηρεσίας , σε Νηπιαγωγείο)

Σ: Ωραία, μπορούμε να ξεκινήσουμε. Κάποια δημογραφικά στοιχεία. Την ηλικία σας, πόσων ετών είστε?

E: Σαράντα δύο.

Σ: Και πού εργάζεστε; Δεν με πειράζει σε ποιο νηπιαγωγείο, αν είναι νηπιαγωγείο ή παιδικός.

E: Νηπιαγωγείο.

Σ: Νηπιαγωγείο. Πόσα χρόνια εργάζεστε;

E: Δεκαεννιά περίπου.

Σ: Ποιας ηλικίας είναι τα παιδιά της τάξης σας;

E: Συνήθως τεσσάρων και πέντε.

Σ: Πάμε τώρα στο κυρίως θέμα, την επιθετικότητα. Εσείς με ποια κριτήρια χαρακτηρίζετε ένα παιδί ως επιθετικό;

E: Σε σχέση με κάποια συμπεριφορά. Δεν ξέρω αν εννοείτε αυτό.

Σ: Ναι, ναι, ναι. Ποιες συμπεριφορές να το θέσω αλλιώς.

E: Όταν δεν έχει αυτοέλεγχο, όταν δεν μπορεί να κοντρολάρει που λέμε (.) βασικά τον αυτοέλεγχο και ξεσπάει με επιθετική συμπεριφορά, με χτυπήματα, με θυμό, δεν ελέγχει το θυμό του.

Σ: Να μπορεί να ελέγξει τον θυμό. Μόνο σωματικά δηλαδή θα μένατε ας πούμε...

E: Και λεκτικά, και λεκτικά αλλά συνήθως αυτό που συνήθως αντιμετωπίζουμε είναι η σωματική...

Σ: Εσείς στη τάξη σας ποιες μορφές επιθετικότητας αντιμετωπίζετε;

E: Έχουμε επιθετικότητα σωματική και φέτος έχουμε και λεκτική.

Σ: Η οποία πώς εκφράζεται δηλαδή; Τι ακριβώς=

E: =Με διάφορα σχόλια, του ενός παιδιού προς το άλλο, με σκοπό να το (.) κυρίως να το μειώσουν.

Σ: Αχα, όσο αφορά σε κάποια εξωτερικά μειονεκτήματα που μπορεί να έχει;

E: Και εξωτερικά και την συμπεριφορά του, τις εργασίες του, «Δεν το έκανες καλό, εγώ το έχω κάνει καλύτερα, δεν έχεις την δυνατότητα να κάνεις αυτό..»

Σ: Και επηρεάζεται το παιδί...

E: Συναισθηματικά.

Σ: Συναισθηματικά. E::: ποια παιδιά θεωρείτε ότι είναι επιρρεπή σε μια επιθετική συμπεριφορά;

E: Εννοείται, ας πούμε τα θύματα ή::::

Σ: Όχι, όχι. E::: το να (.) ποια παιδιά ε::: έχουν την τάση να::: δρουν επιθετικά, τι μπορεί, πού μπορεί να οφείλεται αυτό, ποιο είναι το background που έχει αυτό το παιδί;

E: Νομίζω ότι παίζει ρόλο και η οικογένεια, το οικογενειακό περιβάλλον, αλλά και ο τρόπος που έχουν μάθει να αντιδρούν, να χειρίζονται διάφορες καταστάσεις.

Σ: Το οποίο πάλι έχει να κάνει=

E: =Βασικά πάλι με την οικογένεια, είναι μεν και ο χαρακτήρας αλλά νομίζω μεγάλο ρόλο παίζει και το περιβάλλον.

Σ: Που έχει μεγαλώσει. E:::, δηλαδή ποιο περιβάλλον κρίνετε ας πούμε ότι (.) δρα θετικά για να γίνει το παιδί επιθετικό;

E: Γονείς που έχουν και αυτοί βίαιη συμπεριφορά, είτε λεκτική είτε (2) και σωματική καμιά φορά προς τα παιδιά, ε::: γονείς που παρακινούν τα παιδιά τους να έχουν αυτή τη

συμπεριφορά γιατί πιστεύουν ότι έτσι θα καθιερωθούν μέσα στην τάξη, σε έναν ηγετικό ρόλο.....

Σ: Ποιες διαφορές εντοπίζετε ως προς τον τρόπο που αντιμετωπίζετε εσείς μια επιθετική συμπεριφορά, ανάλογα με προφίλ του παιδιού που την εκδηλώνει. Κάποια παιδιά είναι συνεχώς επιθετικά, κάποια είναι κάπως πιο ήπιων τόνων ας πούμε κάθε ένα έχει το δικό του προφίλ. Θεωρείτε ότι επηρεάζεστε από το προφίλ του παιδιού στον τρόπο που εσείς [θα το αντιμετωπίσετε;

E: [E, ναι. Γιατί κάποια παιδιά, πρέπει να δεις ας πούμε πιο επιθετικά που λέμε, να επιβάλλεις την , ε:: αυτό που θες, την ποινή ας πούμε, με πιο έντονο τρόπο και πιο αυστηρά, ενώ κάποια άλλα που ενώ έχουν επιθετικότητα μπορεί να είναι και ευαίσθητα ταυτόχρονα, εκεί χρειάζεται άλλος χειρισμός. Και το φύλλο παίζει ρόλο, κορίτσι αγόρι (2)=

Σ: =Ναι...

E: Αλλά και ο χαρακτήρας.

Σ: Θα πάμε πιο κάτω και για το φύλλο να δούμε λίγο τις διαφορές. Εσείς ανάλογα με τον τρόπο που χειρίζεστε το θέμα, πιστεύετε ότι έχετε αποτέλεσμα;

E: Συνήθως ναι, αλλά μερικές φορές (2) ας πούμε όχι πάντα.

Σ: Ποιες συμπεριφορές θεωρείτε πιο αποτελεσματικές;

E: Στον τρόπο χειρισμού;

Σ: Ναι, ναι.

E: E, νομίζω η συζήτηση

Σ: Έχει αποτέλεσμα;

E: Ναι. Όχι τόσο οι τρόποι, η άλλη αντιμετώπιση, δηλαδή η ποινή ας πούμε, όσο η συζήτηση, κάποιες δραστηριότητες για να καταλάβει ότι αυτό που κάνει δεν είναι σωστό.

Σ: Αχά.

E: Για να καταλάβει την συνέπεια της πράξης του.

Σ: Άρα σύνδεση πράξης συνέπειας=

E: =Ναι , αυτό που έκανε ναι.

Σ: Για ποιους λόγους πιστεύετε ότι μπορεί να θυμώσει ένα παιδί;

E: Στην ηλικία αυτή, για για το παιχνίδι, για κάτι που::: δεν ...επειδή δεν πήρε μέρος σε μια δραστηριότητα.

Σ: Δηλαδή όταν τα άλλα παιδιά το αποκλείσουν ας πούμε;

E: Ναι όταν το αποκλείουν από την ομάδα.

Σ: Παιχνίδι, όσον αφορά=

E: =Το να μοιράσουν, να μοιράσουν παιχνίδια.

Σ: Εσείς=

E: =Όταν δεν έχει μάθει να μοιράζεται, συνήθως τα παιδιά αυτά που δεν μοιράζονται έχουν και επιθετική συμπεριφορά.

Σ: Εσείς ποιους τρόπους εκτόνωσης του θυμού των παιδιών έχετε εντοπίσει στην τάξη που μπορείτε να μας αναφέρετε, κάποιους, ένα παιδί που θυμώνει, συνήθως....

E: Συνήθως πέρα από το κλασικό να βάλει τα κλάματα που είναι η πιο φυσική αντίδραση, ε::: χτυπάει, δαγκώνει.

Σ: Τα αλλά παιδιά;

E: Ναι

Σ: Δηλαδή το αντικείμενο του θυμού είναι πάντα [παιδιά;

E: [Ξέσπασμα πάνω στους άλλους, παιδιά.

Σ: Πάνω σε παιδιά. Σε αντικείμενα;

E: Βέβαια είχα και... παλιότερα είχα και παιδιά που κλωτσάγανε πράγματα, αντικείμενα, έσπαγαν..

Σ: Αχά.

E: Ναι, Αλλά συνήθως στα άλλα παιδιά.

Σ: Προς τον εκπαιδευτικό;

E: Με λέξεις, ναι. Όχι την ώρα (.) την ώρα που πας να επιβάλλεις την ποινή (2) ναι μας έχει τύχει και με λέξεις.

Σ: Με λέξεις.

E: Ναι. Αντίδραση. Βέβαια παιδιά που έχουν καλή σχέση με εμάς και αντιδρούν όπως στους γονείς τους, τότε φαίνεται αυτή αντίδραση.

Σ: Καλή λέγοντας οικεία, οικειότητα πια ε;

E: Οικεία. Ναι, ναι.

Σ: Εσείς πως προσπαθείτε να αποτρέψετε την παρεκκλίνουσα συμπεριφορά ενός παιδιού, όχι την επιθετική απαραίτητα, μια παρεκκλίνουσα συμπεριφορά, με ποιους τρόπους προσπαθείτε να...

E: Συνήθως με την ένταξη στην ομάδα, την κοινωνικοποίηση και με διάφορες δραστηριότητες, να αισθανθεί μέλος της ομάδας, να νιώσει άνετα, ότι είναι αποδεκτός και μετά με συζήτηση προσπαθούμε να λύσουμε τα προβλήματα που υπάρχουν.

Σ: Πως αντιμετωπίζουν τα παιδιά με επιθετική συμπεριφορά την προσπάθεια επιβολής κυρώσεων, στην παρεκκλίνουσα συμπεριφορά, η οποία μπορεί να περιλαμβάνει την επιθετικότητα, μπορεί να είναι και κάτι άλλο. Όταν λοιπόν εσείς πάτε να επιβάλλετε κάποιες κυρώσεις, πώς το αντιμετωπίζουν;

E: Ε, συνήθως αποδέχονται, πιστεύουν ότι είναι δίκαιο αυτό που γίνεται, έχουν την αίσθηση του δίκιου. Και έχουμε και ένα τρόπο συζήτησης, την παρευόλα, όπου συζητάμε το θέμα και προσπαθούμε να βρούμε λύσεις από όλα τα παιδιά, την ολομέλεια, τι έγινε και που θα έπρεπε αντιμετωπιστεί, αν ήταν σωστή η αντιμετώπιση του θέματος και τι θα μπορούσαμε να κάνουμε.

Σ: Υπάρχουν κανόνες που ακολουθείτε όσο αφορά την συμπεριφορά

E: Σε αυτό τον τομέα, στη συζήτηση;

Σ: Ναι.

E: Γίνεται η συζήτηση, μετά προσπαθούμε να βρούμε τρόπους επίλυσης και... συζητούμε και τη συμφιλίωση των παιδιών που τσακωθήκαν.

Σ: Εσείς για ποιους λόγους θα μπορούσατε να θυμώσετε με ένα παιδί;

E: Ε, όταν επαναλαμβάνεται μία συμπεριφορά η οποία δεν είναι αποδεκτή, όταν παρόλο που έχουν γίνει κάποιες προσπάθειες να εξαλειφθεί, επαναλαμβάνεται χωρίς το παιδί ασ πούμε να το αισθάνεται, χωρίς να προσπαθεί να βελτιωθεί.

Σ: Αχά. Ε::: και πώς αντιδράτε όταν θυμώσετε με ένα παιδί; Την ώρα του θυμού.

E: Ε::: συνήθως δεν αντιδρώ αυτή τη στιγμή, (1) μετά προσπαθώ να το συζητήσω με το παιδί αλλά σε ήρεμο πλαίσιο.

Σ: Την ώρα που εσείς ασ πούμε θα εκνευριστείτε, προσπαθείτε να το ελέγξετε=

E: =Να το ελέγξω και να πάρω το παιδί, αγόρι ή κορίτσι και να, να το τραβήξω πιο πέρα και να συζητήσουμε τι έγινε. Να το αποκρύνω από το παιδί που τσακώνεται, γιατί=

Σ: =Ναι, ναι=

E: =Εκεί είναι η ένταση, όταν έχει χτυπήσει ο ένας τον άλλο, όταν=

Σ: =Οπότε να ξεχωρίσουν για να μιλήσετε....

E: Ναι. Και πολλές φορές και τους δύο μετά.

Σ: Πώς αισθάνεσαι αυτή την ώρα, μπροστά σε περιστατικά επιθετικής συμπεριφοράς; Τι αισθήματα σου προκαλεί αυτό;

E: Δεν θα έλεγα θυμό, συνήθως είναι (.) ας πούμε αγανάκτηση, λύπη γιατί συνεχίζεται πάλι το ίδιο, και δεν έχω μπορέσει να επιφέρω αυτό που θέλω, να λύσω το, το θέμα.

Σ: Αλλά παρόλα αυτά, ξανά και ξανά, έτσι; Συνήθως βλέπεις διαφορά από την αρχή της χρονιάς;

E: E, συνήθως ναι.

Σ: Ξέρω εγώ από τα Χριστούγεννα και μετά;

E: Αν είναι μια απλή συμπεριφορά, δεν είναι τόσο παραβατική, υπάρχει η::: βελτίωση.

Σ: Ποια είναι η γνώμη σας για την πειθαρχία, των παιδιών;

E: Πιστεύω ότι πρέπει να υπάρχει πειθαρχία, (.) στην τάξη, πρέπει να υπάρχει ένα πνεύμα δημοκρατίας, ελευθερίας, ας πούμε να υπάρχει πειθαρχία, αλλά όχι (.) υπερβολικά, να επικρατεί η αγάπη και όλα τα παιδιά να προσπαθούν μαζί με την παιδαγωγό να λύσουν τα θέματα σε ένα κλίμα αγάπης. Να είναι όλοι αποδεκτοί. Να αισθάνονται ότι είναι αποδεκτοί.

Σ: Η γνώμη σας για την επιβολή σωματικής ή λεκτικής τιμωρίας; Ποια είναι; Και δεν εννοώ μόνο εδώ στο χώρο του σχολείου το τι θα κάνει η εκπαιδευτικός. Γενικά. Και αυτό που θα κάνει ο γονιός στο σπίτι. Γενικά λοιπόν για την επιβολή της σωματικής ή λεκτικής τιμωρίας.

E: E δε συμφωνώ ούτε με τη σωματική μπορώ να πω, ούτε με τη λεκτική.

Σ: Ποια είναι γενικά η γνώμη σας για τα αποτελέσματα που έχουν;

E: Πιστεύω ότι δεν έχουν αποτέλεσμα και οι δύο ποινές. Πιστεύω ότι ας πούμε όχι η τιμωρία, η ποινή είναι το παιδί να καταλάβει ότι αυτό που κάνει, ότι (.) κάθε πράξη έχει και μία συνέπεια.

Σ: Αχά. Το βασικό δηλαδή είναι αυτό. Η συνέπεια της πράξης.

E: Αυτό.

Σ: E::: πώς αντιδρούν=

E: =Εφόσον=

Σ: Ναι, πέστε, πέστε.

E: Εφόσον επέλεξαν να κάνω αυτό, και το έκανα συνειδητά, βέβαια εδώ μιλάμε για (.) είναι και μικρές ηλικίες, πολλές φορές αντιδρούν (.) ε::: αυθόρμητα.

Σ: Πάντως, αισθάνεστε=

E: Αλλά να μάθει να σκέφτεται, και ότι αυτό που κάνει θα έχει μια συνέπεια.

Σ: Έχει τύχει ποτέ να μην μπορέσετε να ελέγξετε εσείς το θυμό σας και να αντιδράσετε ξέρω εγώ κάπως έντονα, και να θυμάστε μετά την αντίδραση του παιδιού; Αν, αν είχε κάποιο αποτέλεσμα;

E: Όχι.

Σ: Δεν έχει συμβεί αυτό το περιστατικό ή δεν θυμάστε;

E: Όχι μπορώ να πω ότι εντάξει, και ας πούμε, οι αυστηρές ποινές είναι, το να βγει από την ομάδα, από ένα σημείο και μετά, δεν αποδίδει.

Σ: Δεν αποδίδει ούτε αυτό. Που είναι μια ποινή που έχει λογική συνέπεια.

E: Ναι. Η στέρηση ειδικά από μια δραστηριότητα που τους αρέσει να συμμετέχουν, ναι. Μπορεί να τους επηρεάζει αλλά από ένα σημείο και μετά δεν του δίνουν σημασία. Το συνηθίζουν ας πούμε.

Σ: Πώς αντιδρούν οι γονείς όταν το παιδί τους, τους παραπονεθεί για συμμαθητές που το ενοχλούν; Δηλαδή πάει και λέει συνέχεια το παιδί ότι ο τάδε με χτυπάει, η τάδε με πειράζει, δεν με παίζουν, συνήθως οι γονείς όταν θα 'ρθουν σε σας, θα 'ρθουν να κάνουν παράπονα;

E: Ναι, γίνεται αυτό συχνά θα έλεγα. Λίγοι είναι οι γονείς που δείχνουν κατανόηση, ότι «είναι μικρό παιδί, καταλαβαίνω ότι έτσι είναι η φύση των παιδιών», συνήθως κάνουν παράπονα, και μερικοί έντονα, λένε ας πούμε «θα αλλάξω σχολείο, πρέπει να γίνει κάτι άμεσα», μερικοί παρακινούν τα παιδιά τους να χτυπάνε κι αυτά, οπότε έχουμε...

Σ: Αυτό σας το έχουν πει ας πούμε τα παιδιά ή=

E: =Τα παιδιά, ναι. Τα παιδιά. «Τον χτύπησα γιατί έτσι μου 'πε ο μπαμπάς μου και η μαμά και πρέπει κι εγώ να αρχίσω να χτυπάω».

Σ: Ποιες διαφορές εντοπίζετε στην εκδήλωση της επιθετικότητας ανάλογα με το φύλο του παιδιού, και που τις αποδίδετε; Υπάρχουν διαφορές;

E: Ναι υπάρχουν διαφορές. Συνήθως τα αγόρια είναι πιο βίαια, πιο αυθόρμητα, ε::: και συνήθως προτιμούν τη σωματική αντιμετώπιση, τη σωματική βία, τα κορίτσια τη λεκτική. Και μπορώ να πω ότι τα κορίτσια δεν είναι τόσο (.) δεν , δεν έχουν τόση συνήθως έντονη επιθετικότητα. Όσο τα αγόρια.

Σ: Κάποια παραδείγματα λεκτικής βία που έχετε εντοπίσει εσείς;

E: Όπως σας είπα και πριν, δηλαδή και φέτος έτυχε να έχουμε ένα περιστατικό και έπρεπε να το αντιμετωπίσουμε, με σχόλια αρνητικά=

Σ: =Α, ναι, ναι.

E: Και μείωση της προσωπικότητας του άλλου.

Σ: Πώς αντιμετωπίζετε εσείς την επιθετικότητα ανάλογα με το φύλο του παιδιού; Θεωρείτε δηλαδή ότι αλλιώς θα δράσετε για να αντιμετωπίσετε το περιστατικό αν είναι αγόρι κι αλλιώς αν είναι κορίτσι;

E: Όχι νομίζω με τον ίδιο τρόπο, απλώς προσπαθώ να βρω το ευαίσθητο σημείο του κάθε παιδιού, να συζητήσω μαζί τους και (1) χρησιμοποιώντας αυτό, εκεί που έχουν ευαισθησία, να λύσω το άλλο πρόβλημα.

Σ: Άρα να βρείτε τη ρίζα, για ποιο λόγο εκδηλώνει την επιθετικότητα, άρα αν βρω=

E: =Η προσπαθώ να βρω ας πούμε τι (.), αυτό το παιδί που το κάνει, είναι ευαίσθητο ας πούμε (.) αν λέω «αν εσύ -ας πούμε Μαρία- σου το έκαναν αυτό» και προσπαθώ να τονίσω=

Σ: = Την ενσυναίσθηση=

E: =Ναι, την ενσυναίσθηση, και αυτό που θα την πείραζε εκείνη να ανεχτεί. Το σημείο που θα την ενοχλούσε πάρα πολύ. Να την βοηθήσω να καταλάβει ότι αυτό που κάνει τόσο κακό είναι και πώς θα αισθανόταν εκείνη αν της το έκαναν.

Σ: Πώς θεωρείτε ότι πρέπει να επιλύουν μία σύγκρουση τα παιδιά μεταξύ τους, ανάλογα με το φύλο τους;

E: Νομίζω δεν υπάρχει διαφορά.

Σ: Δεν υπάρχει διαφορά σε αυτό που εσείς θεωρείτε ότι=

E: Ναι.

Σ: Θεωρείτε ότι με τον ίδιο τρόπο πρέπει=

E: =Με τον ίδιο τρόπο πρέπει και τα αγόρια και τα κορίτσια.

Σ: Ποια η γνώμη σας για τον τρόπο που χειρίζονται οι γονείς των παιδιών το θέμα της επιθετικότητας είτε έχουν παιδιά θύτες είτε έχουν παιδιά θύματα;

E: E, νομίζω ότι αυτό που είπα και πριν. Ότι άλλοι προσπαθούν να τα πείσουν ότι με την επιθετικότητα θα λυθεί το πρόβλημα, οπότε γίνε κι εσύ επιθετικός, εφόσον σε χτυπάνε, και άλλοι προσπαθούν να μπουν στη θέση αυτού που χτυπάει και παροτρύνουν και τα

παιδιά τους να το βοηθήσουν, να το αποδεχθούν στην ομάδα, «μήπως πρέπει να τον κάνεις φίλο, να την κάνεις φίλη, γι' αυτό σε χτυπάει, γιατί δεν παίζετε μαζί;»

Σ: Πώς κρίνετε τη συνεργασία σας με τους γονείς των παιδιών στα θέματα που σχετίζονται με επιθετικότητα, γενικά;

E: E, σε γενικές γραμμές καλή θα έλεγα, είναι συζητήσιμοι οι γονείς, βέβαια αρνητικοί είναι οι γονείς των παιδιών που έχουν το μεγάλο πρόβλημα σε εισαγωγικά. Που ξέρουν ότι κάτι υπάρχει, και συνήθως αποφεύγουν να συζητήσουν.

Σ: Έχετε δει αποτελέσματα από τη συνεργασία; Δηλαδή να ξεκινάει ένα παιδί με επιθετική συμπεριφορά τη χρονιά και στο τέλος ή στην πορεία=

E: E, με τους γονείς δεν μπορώ να πω ότι υπάρχει, (2) ναι μεν είναι δεκτικοί, ότι «ναι το αποδέχομαι, θα προσπαθήσω κι εγώ»=

Σ: =Ζητάνε συμβουλές;

E: Ζητάνε αλλά δεν πιστεύω ότι :: βοηθάνε τόσο πολύ, ότι ασχολούνται τόσο πολύ με το παιδί για να έχει κάποιο αποτέλεσμα.

Σ: Άρα μένει στο... εκεί. Ότι το συζητήσαμε=

E: =Ναι. Το είπαμε αλλά δεν...

Σ: Από κει και πέρα;

E: Ότι γίνει εδώ μέσα στο σχολείο.

Σ: Συγκρούσεις μεταξύ σας, πάνω σε θέματα τέτοια;

E: Με εκπαιδευτικούς ή με τους γονείς;

Σ: Με τους γονείς. Να έρθετε σε σύγκρουση είτε γιατί ο γονιός δεν συνεργάζεται, ή γιατί δεν αποδέχεται ότι το παιδί το δικό του=

E:= Μερικές φορές ναι.

Σ: Ή γιατί δεν προσέξατε αρκετά το παιδί.

E: Όπως είπαμε γονείς που έχουν κι αυτοί κάποιο (1) είτε θέμα συμπεριφοράς, είτε γνωρίζουν ότι το παιδί έχει κάποια θέματα, και προσπαθούν είτε να τα παραβλέψουν, να τα αγνοήσουν για να περάσει η χρονιά, να:: πάμε στο Δημοτικό, να αλλάξει η κατάσταση, ε::: είτε θέλουν να τα παραβλέψουν, να τα αγνοήσουν, φοβούνται μήπως τους παροτρύνεις να επισκεφτούν κάποιον ειδικό, γιατί δεν είμαστε και ειδικοί, οπότε καλύτερα ας μην το κουβεντιάσουμε.

Σ: Να ρίξουν την ευθύνη σε σας; Για κάποια πράγματα;

E: Όχι τόσο. Θυμάμαι κάποιες περιπτώσεις, αλλά όχι τόσο...

Σ: Δεν είναι ο κανόνας αλλά η εξαίρεση.

E: Συνήθως αποφεύγουν να κουβεντιάσουν το τι γίνεται.

Σ: Εσείς θα μπορούσατε να αναφέρετε κάποια θετικά στοιχεία από την εκδήλωση της επιθετικής συμπεριφοράς των παιδιών; Δηλαδή εκδηλώνει επιθετικότητα ένα παιδί, σίγουρα είναι μια αρνητική συμπεριφορά, αλλά υπάρχουν και κάποια θετικά στοιχεία;

E: (3) Λέγοντας θετικά, στο χαρακτήρα του;

Σ: E:: γενικά, σαν συμπεριφορά, πολλές φορές ας πούμε είναι αναπόφευκτη, η επιθετικότητα. Ας πούμε θα το κάνε για να διαμαρτυρηθεί για κάτι.

E: Δεν μπορώ να πω αν είναι θετική, απλά μερικές φορές τα παιδιά που είναι χαμηλής αυτοεκτίμησης και αυτοπεποίθησης, μερικές φορές αν αντιδράσουν επιθετικά, όχι να πάνε να χτυπήσουν, αλλά ακόμη και λεκτικά, αυτό το «Άσε με» ή «Άντε παράτα με», μπορώ να πω ότι 2-3 φορές το έχω επιβραβεύσει. Γιατί σε ένα παιδί πολύ κλειστό που καταπιέζεται, και δέχεται έτσι τις παρατηρήσεις και τα σχόλια των άλλων, μερικές φορές επιβραβεύεις τέτοια αντίδραση. Ότι «Εντάξει, καλά έκανε κι εσύ και εκτονώθηκες, και μίλησε, και προστάτεψες τον εαυτό σου».

Σ: Πώς αντιδράτε όταν ένα παιδί δεν σας υπακούει;

E: Με κουβέντα και με αυτή τη συζήτηση, όπως λέμε, και να (.) τον παίρνω δίπλα μου, αυτή την ώρα προσπαθώ να επιβληθώ και παίρνω το παιδί να κουβεντιάσουμε, «γιατί συμβαίνει αυτό», να βρούμε την αιτία του προβλήματος.

Σ: Θεωρείτε ότι έχει αποτέλεσμα η κουβέντα, η συζήτηση με το παιδί;

E: Ναι.

Σ: Η άποψή σας για τα υπάκουα παιδιά, ποια είναι;

E: Τι θεωρώ υπάκουο παιδί;

Σ: Όχι. Ένα παιδί που είναι πολύ υπάκουο και μέσα στην τάξη δεν το παίρνεις είδηση ας πούμε, δεν αντιδρά, δεν ενοχλεί, δεν, δεν, δεν. Ποια είναι η άποψή σας γι' αυτά τα παιδιά; Σίγουρα έχει θετικά στοιχεία. Βρίσκεται ότι έχει και κάποια αρνητικά στοιχεία;

E: Ε, ναι πιστεύω ότι μερικές φορές είναι όπως είπα και πριν χαμηλή αυτοεκτίμηση και αυτοπεποίθηση. Και προσπαθώ να τονώσω την προσωπικότητά τους. Το εγώ τους. Να δω δηλαδή γιατί είναι τόσο ήσυχα, γιατί δεν αντιδρούν κάποιες φορές.

Σ: Άρα βρίσκετε ότι δεν είναι κι αυτό το τέλειο.

E: Δεν είναι το τέλειο. Όχι. Γιατί θέλω να έχουν προσωπική γνώμη, να συμμετέχουν, να έχουν ενέργεια.

Σ: Πώς πιστεύετε ότι πρέπει να αντιδρά ένα παιδί σε περίπτωση που αδικείται; Είτε από το συμμαθητή του, είτε από τον ενήλικα. Γιατί και ο εκπαιδευτικός μπορεί, κι εγώ ας πούμε σαν εκπαιδευτικός φαντάζομαι ότι μπορεί να αδικήσω κάποια στιγμή κάποιο παιδί. Πώς πρέπει να αντιδράσει αυτή τη στιγμή;

E: Πιστεύω και προσπαθώ να το ενθαρρύνω να λέει τη γνώμη του. Να υπερασπίζεται αυτό που σκέφτεται. Ή αν αισθάνεται αδικημένο να το πει. Ότι «Έπρεπε να γίνει έτσι».

Σ: Στην ομάδα;

E: Είτε στην ομάδα, αλλά είτε και σε μας.

Σ: Με ποιο τρόπο θεωρείτε ότι επηρεάζεται η προσωπικότητα του παιδιού από τα ΜΜΕ; Τηλεόραση, παιχνίδια, ίντερνετ;

E: Πιστεύω σε μεγάλο βαθμό, αν::: αν κι εγώ, από ότι βλέπω ότι μεγάλη προσπάθεια από τους γονείς να (.) τα παιδιά να είναι συνήθως μακριά από τηλεόραση και...

Σ: Οι γονείς δηλαδή των παιδιών, που έχετε εδώ πιστεύετε ότι δεν τους επιτρέπουν αν δουν ε:: DVD=

E: Τα περισσότερα ναι. Δεν έχουν επαφή.

Σ: Δεν αναφέρουν τα παιδιά=

E: =Τα παιδιά που έχουν κάποιο πρόβλημα υπερκινητικότητας ή απόσπαση προσοχής, αυτά είναι που περνάνε πολύ ώρα μπροστά σε ένα DVD, ή με τα τάμπλετ=

Σ: =Καταφεύγουν εκεί δηλαδή σαν εύκολη λύση;

E: Ναι.

Σ: Για να=

E: = Για να περάσει η ώρα, για να μην τους ενοχλούν.

Σ: Και μετά αυτό δρα και αρνητικά, δηλαδή όσο πιο πολύ βλέπει;

E: Ναι. Χειροτερεύει την κατάσταση.

Σ: Χειροτερεύει την κατάσταση.

E: Διασπά την προσοχή ακόμα περισσότερο.

Σ: Θετικά στοιχεία από::: τα μέσα;

E: Ε, ναι. Μπορούν να πάρουν κάποιες πληροφορίες, αναλόγως την ώρα που βλέπουν τι παρακολουθούν. Αυτό που παρακολουθούν.

Σ: Άρα το περιεχόμενο.

E: Όπως και εδώ πέρα τα χρησιμοποιούμε για να πάρουν και κάποιες πληροφορίες , στο νοητικό κομμάτι...

Σ: Αυτό πόσο χρόνο θα, μπορεί να δείτε εδώ πέρα;

E: Ε, 10 -15 λεπτά. Σαν αφόρμηση ή σαν έξτρα πληροφορίες για το θέμα της ημέρα.

Σ: Ε::: , α! ήταν η επόμενη ερώτηση. Με ποιο τρόπο χρησιμοποιείτε τα μέσα. Εσείς με ποιο κριτήριο επιλέγετε τα προγράμματα που θα παρακολουθήσουν τα παιδιά.

E: Συνήθως προσπαθούμε να το συνδέσουμε με το θέμα που έχουμε, που ασχολιόμαστε αυτή τη μέρα ή τη βδομάδα=

Σ: =Ναι.

E: Και έχουμε και κάποια εκπαιδευτικά παιχνίδια=

Σ: =Ναι=

E: Από το Υπουργείο τα οποία προάγουν συνήθως γλώσσα ή μαθηματικά, μαθηματικές δεξιότητες, και δραστηριότητες .

Σ: Μπορούν δηλαδή μόνα τους να πάνε και να =

E: =Ναι. Ειδικά στην αρχή της χρονιάς.

Σ: Αχά. Γνωρίζουν.

E: Γνωρίζουν, ναι. Και παιδάκια που είναι από περιβάλλοντα (1) στερημένα ας πούμε, ε::: μαθαίνουν πάρα πού γρήγορα.

Σ: Είναι κι η ηλικία προφανώς, που=

E: =Βλέπουν τα άλλα...

Σ: Ποια είναι η άποψή σας για τον ιδανικό χρόνο απασχόλησης του παιδιού με τα ΜΜΕ ημερησίως; Όχι μόνο στο σχολικό χώρο. Γενικά. Ένα παιδί στο σπίτι του.

Πόση ώρα πιστεύετε ότι είναι καλό να δει, ένα παιδικό=

E: = Εξαρτάται από το πρόγραμμα. Αλλά νομίζω μισή ώρα...

Σ: Το πολύ;

E: Ναι. Να επιλέγουμε μία σειρά, εκπομπήμισή ώρα αρκεί.

Σ: Μισή ώρα ότι είναι αρκετή την ημέρα. Έγινε. Σας ευχαριστώ πάρα πολύ! Να είστε καλά!

6^η ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ / ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ ΣΤ΄

(53 ετών, Νηπιαγωγός με 31 χρόνια προϋπηρεσία σε Νηπιαγωγείο)

(Συμφωνήθηκε εξ αρχής η συνέντευξη να γίνει στον ενικό λόγω πρότερης γνωριμίας και οικειότητας της συμμετέχουσας με την ερευνήτρια)

Σ: Πόσο χρονών είσαι;

E: Πενήντα τριών.

Σ: Που εργάζεσαι;

E: Σε Νηπιαγωγείο.

Σ: Πόσα χρόνια;

E: Τριάντα ένα.

Σ: Ποιας ηλικίας είναι τα παιδιά της τάξης σου;

E: Από 4 μέχρι και 6. Είναι νήπια και προνήπια μαζί. Ανάμεικτα.

Σ: Με ποια κριτήρια χαρακτηρίζεις ένα παιδί ως επιθετικό;

E: Όταν χτυπάει τα άλλα και::: όχι μόνο, μπορεί να υπάρχει και::: τι να την πούμε; Και με λόγια. Η επιθετικότητα.

Σ: [Λεκτική.

E: [Λεκτική. Λεκτική. Ναι.

Σ: Με λόγια λέγοντας ας πούμε, ένταση στη φωνή;

E: Και όχι μόνο. Και με διάφορες φράσεις που χρησιμοποιούν τα παιδιά, προφανώς από αυτά που ακούν στο σπίτι ή στην τηλεόραση ή οπουδήποτε αλλού, τα χρησιμοποιούν και στους συμμαθητές τους.

Σ: Με σκοπό;

E: Με σκοπό μάλλον, όχι μάλλον. Με σκοπό να τα εκφοβίσουν να το παίξουν νταήδες, και οι συνηθισμένες φράσεις είναι «Έκανα αυτό, μη το πεις όμως στην κυρία, γιατί θα δεις τι θα σου κάνω».

Σ: Α, μάλιστα. Έτσι γενικά κι αόριστα; Ή προχωράν=

E: =Όχι, όχι. Συγκεκριμένα.

Σ: Ναι, ε;

E: Ναι. «Δεν θα σε έχω φίλο, θα καλέσω στο πάρτι μου τον τάδε και τον τάδε, αλλά δεν θα καλέσω εσένα, έτσι για να μάθεις, έχω θείο αστυνομικό –άλλο παράδειγμα- και θα μου δώσει το όπλο του και θα δεις τι θα σου κάνω», ε::: διάφορα.

Σ: Αυτά συνήθως από τα μεγαλύτερα να υποθέσω παιδιά;

E: Και τα προνήπια. Συνήθως τα μεγαλύτερα, αλλά και τα προνήπια.

Σ: Εσύ ποιες μορφές επιθετικότητας έχεις εντοπίσει να κυριαρχούν;

E: Ε::: και ε::: και χτυπάνε τα άλλα, και τα κλωτσάνε, και::: ε::: όμως περισσότερο ειδικά φέτος στο νηπιαγωγείο μας, ε::: πολλές περιπτώσεις λεκτική βία. Πάρα πολύ. Και εκφοβισμό.

Σ: Ποια παιδιά θεωρείς ότι είναι επιρρεπή σε επιθετική συμπεριφορά;

E: Παίζει ρόλο το περιβάλλον στο οποίο μεγαλώνουν, ε::: ανάλογα, ανάλογα το τι βιώνουν στο σπίτι, γιατί αν υπάρχει βία, αν υπάρχει ένταση ανάμεσα στο ζευγάρι, ε::: αν υπάρχουν μικρότερα αδέρφια, που όλη η προσοχή στρέφεται στα μικρότερα αδέρφια, οπότε το μικρό ζηλεύει και για να φανεί, εκδηλώνει τέτοιο είδος μορφές ε::: επιθετικής συμπεριφοράς.

Σ: Για να τραβήξει δηλαδή την προσοχή.

E: Την προσοχή, ναι.

Σ: Ποιες διαφορές εντοπίζεις ως προς τον τρόπο που αντιμετωπίζεις εσύ μια επιθετική συμπεριφορά, ανάλογα με το προφίλ του παιδιού που την εκδηλώνει; Δηλαδή αν ένα παιδί είναι ξέρω εγώ, πολύ επιθετικό, σε μια μεγάλη συχνότητα, αν είσαι πιο ανεκτική σε κάποιον που δεν είναι και τόσο, (2) αν είσαι πιο αυστηρή σε αυτά που το κάνουν σε καθημερινή βάση...

E: Ναι. Συνήθως φέρομαι το ίδιο σε όλες τις περιπτώσεις, γιατί θέλω πάντα να υπάρχουν κάποια όρια μέσα στην τάξη, σε όλα τα θέματα, είτε είναι ένα παιδί πάρα πολύ επιθετικό, είτε το εκδηλώνει λιγότερο, η στάση μου είναι η ίδια, και προσπαθώ να, να::: στη ρίζα που λέμε, να σταματήσω αυτό που εκδηλώνεται πριν ακόμα πάρει μεγάλες διαστάσεις.

Σ: Α, α.

E: Ναι. Γιατί έχω δει από τα χρόνια που δουλεύω, έχω παρατηρήσει ότι ξεκινάει έτσι σιγά σιγά, λίγο επιθετικό να είναι ένα παιδί, και όσο το αφήνεις, φτάνουμε στα χειρότερα.

Σ: Δηλαδή αν αφήσεις αυτή τη συμπεριφορά να εξελίσσεται, και δεν το=

E: =Δεν το σταματήσω, ναι.

Σ: Για ποιους λόγους πιστεύεις ότι μπορεί να θυμώσει ένα παιδί;

E: E::: πιστεύω ότι (2) κάποια (.) μάλλον όλα τα (.) τα παιδιά που έχουν επιθετική συμπεριφορά ε:: έρχονται το πρωί, το βλέπουμε με θυμό μέσα τους από το σπίτι, για κάποια γεγονότα που συμβαίνουν στο σπίτι. Και από εκεί κι ύστερα, με την παραμικρή αφορμή, ε::: φέρονται επιθετικά (3) στα παιδιά, που τους ενοχλούν. Πιστεύω δηλαδή ότι δεν φέρονται επιθετικά, απέναντι στο συγκεκριμένο το παιδί για κάτι συγκεκριμένο που έκανε, έτσι από το πουθενά, αλλά ήδη φέρνουν από το σπίτι τους έναν εκνευρισμό και μία ένταση.

Σ: Και μετά τα βάζουν δηλαδή=

E: =Ναι. Με τα πάντα. Με όποιο παιδί, ναι, ναι με όποιον πάει να τους ενοχλή... και όχι. Και από μόνα τους. Αν τους ενοχλεί κάτι, ε::: φέρονται έτσι.

Σ: Ποιους τρόπους εκτόνωσης του θυμού μπορείς να αναφέρεις;

E: E::: τους έχουμε πει, αν και δεν γίνεται βέβαια αυτό, στη θεωρία μόνο, σύμφωνα με αυτά που μας κάνουν στα σεμινάρια, κάποιες, κάποιοι ψυχολόγοι, ότι πρέπει την ώρα που θα θυμώνουν με κάτι, να μετράνε από μέσα τους μέχρι το 10 και μετά να σκεφτούν πρώτα πιο ήρεμα και μετά να αντιδράσουν, βέβαια αυτό δε γίνεται, είναι μόνος στη θεωρία, από εκεί και μετά όταν συμβαίνει κάτι, ε::: στην αρχή, συμβουλευόμαστε, και μετά προσπαθώ, κάνοντας τους ένα παιχνίδι, οποιαδήποτε παιχνίδι, να αλλάξουν λίγο το κλίμα, τις παραστάσεις, και να... να ξεχαστεί το παιδί από, από αυτό που νιώθει μέσα του, παίζοντας κάνουν διάφορες δραστηριότητες. Αλλά επειδή αυτό πάντα δεν πετυχαίνει, ε::: συμβουλευώ και απομακρύνω αυτό το παιδί από τα άλλα, βάζοντας το να ζωγραφίσει ή να κά... να ασχοληθεί με την πλαστελίνη ή με το κολλάζ, για να εκτονώσει το θυμό του.

Σ: Και βλέπεις ας πούμε στη ζωγραφική μετά το θυμό μέσα=

E: =Βέβαια, βέβαια. Βέβαια, βέβαια, βέβαια.

Σ: Πώς προσπαθείς εσύ να αποτρέψεις την παρεκκλίνουσα συμπεριφορά των παιδιών, δηλαδή όχι απλά την επιθετική. Γενικά μια παρεκκλίνουσα συμπεριφορά.

E: (5) Πάντα, πριν, πριν φανεί κάτι, ε::: συμβουλευόμαστε τα παιδιά και προσπαθούμε να τους μάθουμε ότι πρέπει για όποιο πρόβλημα τους παρουσιαστεί, να το λύνουν μόνοι τους, με τη συζήτηση, ε::: δίνουμε δηλαδή ιδιαίτερη σημασία στο να μάθουν τι είναι φιλία, πώς να: (.) κάνουμε ομαδικά παιχνίδια, και εννοείται ότι αυτό κάποιες φορές σε κάποιες περιπτώσεις αυτό δεν πιάνει. Και αναγκαστικά μετά, ε::: θα πρέπει να απομονώσουμε λίγο αυτό το παιδί από το όποιο παιχνίδι ή την παρέα από τη στιγμή που ενοχλεί. Για λίγο. Του λέμε «Κάθισε λίγο στην άκρη και σκέψου, τι έκανες και για ποιο λόγο δεν σε θέλουν τα άλλα τα παιδάκια». Γιατί μοιραία, όταν έχουμε τέτοιες συμπεριφορές, οι συμμαθητές δεν τους θέλουν στην παρέα τους, και τους απομακρύνουν.

Σ: Ε::: πώς αντιμετωπίζουν τα παιδιά με επιθετική συμπεριφορά, την προσπάθεια επιβολής κυρώσεων, στην παρεκκλίνουσα συμπεριφορά; Είπαμε ας πούμε ότι, παράδειγμα , θα απομακρύνεις το παιδί=

E: =Ναι.

Σ: Πώς θα το αντιμετωπίσει; Όχι ένα οποιοδήποτε παιδί, το επιθετικό παιδί. Όταν του πεις «Ναι. Κάτσε λίγο μόνος σου και σκέψου». Πώς το αντιμετωπίζει;

E: Ναι. Σε κάποιες περιπτώσεις δεν το δέχονται εύκολα. Αντιδρούν, ε::: αλλά, επειδή κι εμείς είμαστε, ε::: σταθερές στο να θέτουμε κάποια όρια, ειδικά στο νηπιαγωγείο που δουλεύω το καλό είναι ότι και οι τρεις είμαστε της ίδιας άποψης, ε::: βλέπει ότι, σε εισαγωγικά, δεν τον παίρνει να κάνει κάτι άλλο, και σιγά, σιγά, σιγά, σιγά, σιγά μ' αυτό τον τρόπο, φτάνουμε γύρω στα Χριστούγεννα, που μειώνουμε την επιθετικότητα του παιδιού. Αυτό.

Σ: Εσύ για ποιους λόγους μπορεί να θυμώσεις με ένα παιδί; Με ποια συμπεριφορά;

E: Με εκνευρίζει η αγένεια, η έλλειψη σεβασμού, όχι μόνο απέναντι στους συμμαθητές, αλλά απέναντι και σε μας, γιατί κάποια παιδάκια προφανώς δεν έχουν όρια από το σπίτι, ή δεν τους έχουν συμβουλέψει σωστά, και μας μιλάνε σαν ίσος προς ίσο και αυτό προσπαθούμε εμείς με τη συμβουλή μας, και με το διάλογο, να το αλλάξουμε. Και φυσικά με εκνευρίζει πάρα πολύ, θυμώνω, όταν κάποιος παιδί, ε::: αυτό που λέμε. Είναι επιθετικό. Όταν ενοχλεί τα άλλα παιδιά, ειδικά, ε::: όταν είναι κάποιος ήσυχο παιδάκι, και

επειδή του είναι εύκολο πολύ να επιβληθεί σε αυτά, ε::: στοχοποιούν κατά τη διάρκεια της χρονιάς κάποιο παιδί και φέρονται άσχημα σ' αυτό.

Σ: Εσύ αυτή την ώρα πώς αντιδράς; Όταν θυμώσεις με ένα παιδί; Που βλέπεις ότι χτυπάει κάποιον ή κάποια άλλη συμπεριφορά;

E: E:::: ενώ από μέσα μου είμαι εκτός εαυτού, προσπαθώ, πάω κοντά του, το ακουμπάω στην πλάτη, και το φέρνω κοντά μου και αρχίζουμε και συζητάμε. Προσπαθώντας να διατηρήσω την ψυχραιμία μου.

Σ: Δεν είναι πάντα εύκολο.

E: Δεν είναι πάντα εύκολο ((γελάει)).

Σ: Πώς αισθάνεσαι μπροστά σε περιστατικά επιθετικής συμπεριφοράς; Είναι λίγο αυτό βέβαια που είπες, γιατί το ανέφερες.

E: Ναι.

Σ: Πώς αισθάνεσαι όμως αυτή την ώρα; Δηλαδή πες ότι «Προσπαθώ να κρατήσω την ψυχραιμία μου». Εκεί λοιπόν σε κάνει να έχεις μια άλφα στάση. Όμως το αίσθημα;

E: Θυμώνω πάρα πολύ. Θυμώνω και προσπαθώ όταν ηρεμήσω να μπω στη θέση του παιδιού και να καταλάβω, γιατί φέρεται έτσι.

Σ: Ποια είναι η γνώμη σου για την πειθαρχία των παιδιών;

E: E::: σίγουρα δεν θέλουμε τα παιδιά να είναι στρατιωτάκια, αλλά επιβάλλεται να υπάρχουν κάποια όρια, ε::: γιατί έτσι είναι η ζωή μας. Υπάρχουν κανόνες, που πρέπει να τηρούνται. Και στο σχολείο, και (.) σε όλες τις βαθμίδες, αλλά και φυσικά μετά στη ζωή του. Την::: ε::: γενικά. Ένα παιδί πειθαρχημένο, σίγουρα θα είναι πολύ πιο (.) θα νιώθει πιο καλά και μεγαλώνοντας, και στο σχολείο, αλλά και μετά στη ζωή του, μέσα στην κοινωνία, ε::: ενώ ένα παιδί που δεν::: (.) κάνει ότι θέλει, όποτε θέλει, δεν έχει όρια, σίγουρα κάποια στιγμή θα ζοριστεί στη ζωή του.

Σ: Άρα μιλάς για κάποια όρια=

E: =Ναι.

Σ: Αλλά λες ότι δεν συμφωνείς με το στρατιωτάκι.

E: Όχι, όχι, όχι. Και όλα λέμε πρέπει να γίνονται με διάλογο. Όχι να λέει ο γονιός ή ο εκπαιδευτικός, [«Αυτό είναι.

Σ: [Να επιβάλλει.

E: Έτσι είναι. Έτσι πρέπει να γίνει». Πρέπει πάντα όλα μέσα από το διάλογο. Και τη συζήτηση.

Σ: Ποια είναι η γνώμη σου για την επιβολή σωματικής ή λεκτικής τιμωρίας; Είτε από το γονιό είτε από τον εκπαιδευτικό;

E: Ναι. Σωματικής, είναι το ξύλο ή λεκτικής.

Σ: Σωματικής νομίζω ότι οι γονείς μπορεί να καταφύγουν σε αυτή, εντάξει για τον εκπαιδευτικό ... Λεκτικής είναι οι φωνές, κυρίως οι φωνές=

E: Ναι, δεν ωφελεί ούτε το ένα ούτε το άλλο. E:: σωματική δεν το συζητώ καν. Έτσι κι αλλιώς δεν έχει και αποτέλεσμα. Γιατί τα παιδιά θα φαν ξύλο μία, δύο, τρεις, πέντε, δέκα, μετά έχουν συν... συνηθίζουν πια. Ότι κάνουν κάτι που δεν πρέπει, τρώνε ξύλο, και αύριο μεθαύριο θα το κάνουν και αυτοί στη δική τους οικογένεια, και::: το ίδιο και η λεκτική. Διότι με τις φωνές μας και με τις απειλές το παιδί δεν μπορεί να καταλάβει ποιο, τι έκανε που δεν έπρεπε και δεν έχει κανένα αποτέλεσμα.

Σ: Πώς αντιδρούν οι γονείς όταν το παιδί τους, τους παραπονεθεί, για συμμαθητές του, που το ενοχλούν.

E: Σίγουρα ενοχλούνται, σίγουρα δεν τους αρέσει, έρχονται και μας το λένε, ε:: σε περίπτωση που γίνει κάτι που δεν το έχουμε αντιληφθεί εμείς, γιατί έχουμε και πολλά παιδιά, ε::: και δε θέλουν, ούτε το παι... E::: οι σωστοί γονείς μάλλον, δεν θέλουν ούτε το δικό τους παιδί να ενοχλεί τα άλλα, αλλά ούτε βέβαια και να δέχονται βία.

Σ: Λες «Οι σωστοί γονείς». Άρα υπάρχουν περιπτώσεις και περιπτώσεις.

E: Ναι. Υπάρχουν γονείς που όταν τους πούμε κάτι, ότι τα παιδιά τους χτύπησαν κάποιο παιδάκι ή κάνουν κάτι που δεν πρέπει, λένε, κάποιοι μπαμπάδες ειδικά, «Μα έτσι τον μεγάλωσα εγώ το γιο μου. Θέλω να είναι τσαμπουκάς. Γιατί έτσι επιβιώνεις».

Σ: Το λένε σε σας δηλαδή; Τις εκπαιδευτικούς.

E: Το λένε σε μας. Ναι, ναι, ναι, ναι. Το ίδιο και κάποιες μαμάδες. Και μας μιλάνε και λίγο::: άσχημα. Του στυλ «Τι ζόρι τραβάς εσύ; Εμείς έτσι θέλουμε να μεγαλώνει, γιατί μόνο έτσι θα επιβιώσει».

Σ: Το εκφράζουν με αυτά τα λόγια;

E: Ναι, ναι, ναι, ναι, ναι. Ναι, ναι, ναι. Με αυτά τα λόγια.

Σ: Ναι ε;

E: Ναι, γι' αυτό είπα πριν για «σωστοί γονείς».

Σ: Εκείνοι που τα παιδιά τους πέφτουν θύματα, να παρεκκλίνουν λίγο στον τρόπο που θα 'ρθουν να απευθυνθούν στους εκπαιδευτικούς;

E: Όχι, όχι. Μέχρι στιγμής δεν μας έχει τύχει τέτοια περίπτωση, αλλά μας το λένε με ωραίο τρόπο, καλά δε μιλάνε βέβαια για ακραίες περιπτώσεις που μπορεί ένα παιδί, κάποιο παιδί να το χτυπήσει πάρα πολύ άσχημα, εκεί ναι. Θα 'ρθει ο γονιός και θα μας κάνει και παράπονο, και «Γιατί δεν το πρόσεξες» απευθυνόμενοι σε μας, «Γιατί δεν το είδες;» ε:::: κάποιες φορές όταν το χτύπημα είναι μεγάλο, κι αυτοί παρεκτρέπονται.

Σ: Οι γονείς;

E: Οι γονείς.

Σ: Έχει τύχει κάποιο περιστατικό;

E: Ναι, ναι. Χτύπησαν ένα παιδάκι, το έσπρωξαν, χτύπησε στο κεφάλι του, πίσω, που, ήμασταν μπροστά κι εγώ και η συναδέλφισσα στο περιστατικό, αλλά ήταν σε κάποια απόσταση που δεν προλαβαίναμε να κάνουμε τίποτα. Δε χρειάστηκε ράμματα, αλλά χτύπησε αρκετά. Και έτρεξε πολύ λίγο αίμα. Εκεί ήρθε πράγματι ο γονιός και δε μας μίλησε τόσο καλά, αλλά μετά από κάποιες μέρες, ζήτησε συγνώμη, γιατί είπε ότι «Να μες στον πανικό μου, στην αγωνία μου, μες στο φόβο μου, είπα κάτι που δεν έπρεπε».

Σ: Το κατανόησε μετά.

E: Το κατανόησε. Ναι.

Σ: Ότι ήταν λάθος συμπεριφορά.

E: Ναι.

Σ: Η συνήθης όμως είναι =

E: Ναι, ναι.

Σ: E:::: η επόμενη ερώτηση ήταν αυτή. Πώς αντιδρούν όταν τους ενημερώνετε για επιθετική συμπεριφορά του δικού τους παιδιού. Είπαμε κάποια πράγματα, δεν ξέρω αν έχεις κάποιο άλλο παράδειγμα να μας πεις σχετικό, που να είναι σχετικό με μια ασυνεννοησία με ένα παιδί που ήταν τακτικά επιθετικό, δηλαδή όταν τακτικά παρουσιάζει αυτή τη συμπεριφορά, και τα λες συχνά=

E: = Υπάρχουν γονείς ναι, που δεν συνεργάζονται μαζί μας. Τους λέμε «Συμβουλευψτε το παιδί, θέστε κάποια όρια», και αυτοί λένε «Μα γιατί να θέσουμε όρια; Εμείς θέλουμε το παιδί μας να κάνει ελεύθερα ότι θέλει, να σκέφτεται ότι θέλει, δεν το καταλαβαίνουμε γιατί πρέπει να θέσουμε όρια». Και επειδή συχνά στο νηπιαγωγείο μας 3-4 φορές το

χρόνο καλούμε ψυχολόγο, και λογοθεραπεύτρια και:: το κάνουμε για να βοηθήσουμε τους γονείς, να ενημερωθούν για κάποια τέτοια περιστατικά, οι γονείς που έχουν επιθετικά παιδιά, που ξέρουν το πρόβλημα, δεν έρχονται στις συγκεντρώσεις αυτές. Δηλαδή κατά βάθος το ξέρουν και δεν θέλουν να έρθουν για να ακούσουν. Δεν θα τους έλεγε (.) εμείς δε λέμε ποτέ ονομαστικά στη ψυχολόγο ότι «Αυτό κι αυτό το παιδί., αυτό κι αυτό ο γονιός», δε λέμε. Απλά τους λέμε «Ελάτε να μας ενημερώσετε, να μας δώσετε συμβουλές, πώς πρέπει να φερθούμε εμείς, πώς οι γονείς».

Σ: Ναι, για όλους νομίζω ότι είναι καλό.

E: Ναι. Και οι γονείς εννοείται, οι συγκεκριμένοι γονείς, αυτοί δεν έρχονται στις συγκεντρώσεις.

Σ: Μάλιστα.

E: Ενώ, κι εμείς που είμαστε εκπαιδευτικοί μαθαίνουμε πάρα πολλά πράγματα από αυτού του είδους τις συγκεντρώσεις, κι ακόμα και οι γονείς που δεν έχουν τέτοια παιδιά, παρόλα αυτά, παίρνουν κάποιες ιδέες.

Σ: Αυτοί που έχουν παιδιά θύματα, έχεις δει σημείο να φτάσουν ας πούμε λίγο να ε::: ((εκείνη στη στιγμή χτυπάει το τηλέφωνο)). Θέλεις να το σηκώσεις;

E: Όχι, όχι.

Σ: Να φτάσουν σε σημείο που να αγανακτήσουν πια επειδή το παιδί τους πολύ τακτικά, σε τακτική βάση πέφτει θύμα;

E: Χμ! Επειδή, προσπαθούμε πάρα πολύ να, να μειώσουμε αυτό το φαινόμενο, ε:: δε μας έχει τύχει, βλέπουν οι γονείς ε: την προσπάθεια που κάνουμε και δεν ε:::;, τα συζητάμε, αλλά δεν μας μιλάνε άσχημα γιατί βλέπουν την προσπάθειά μας.

Σ: Το παιδί τους τι το συμβουλεύουν, μπροστά σας τουλάχιστον;

E: Μπροστά μας συμβουλεύουν όχι να χτυπάνε τα άλλα τα παιδιά, αλλά να το λένε αμέσως στις κυρίες τους. Αμέσως. Μόλις γίνει κάτι.

Σ: Ποιες διαφορές εντοπίζεις στην εκδήλωση της επιθετικότητας, ανάλογα με το φύλο του παιδιού; Και που τις αποδίδεις;

E: E, συνήθως τα αγόρια είναι πιο επιθετικά, βέβαια μας έτυχε και είχαμε πέρυσι ένα κοριτσάκι, το οποίο ήταν επιθετικό, πάρα πάρα πολύ, και κατά τη διάρκεια της χρονιάς διαπιστώσαμε ότι σε καθημερινή βάση, έτρωγε πάρα πολύ ζύλο από τη μαμά, η οποία συζούσε με ένα σύντροφο, και δεν ήθελε το παιδί μες τα πόδια της, και το έδιωχνε

συνέχεια. Είτε σε άλλο δωμάτιο, είτε στο δρόμο, και το παιδάκι όταν ερχόταν το πρωί, χωρίς να το πειράξει κανένας, ε::: χτυπούσε όλα τα άλλα τα παιδιά, τα τραβούσε, τα κλωτσούσε, τα ενοχλούσε διαρκώς. Και μετά, από περίπου δύο ώρες μέσα στην τάξη, ηρεμούσε. Έφευγε αυτή η ένταση που κουβαλούσε από το σπίτι.

Σ: Κι η μαμά όταν το λέγατε;

E: E::, δεν παραδεχόταν τίποτα.

Σ: Α, υπάρχει κι αυτή η=

E: Ναι. «ΟΧΙ, δεν έδειρα», εν τω μεταξύ το μωρό ερχόταν με μελανιές.

Σ: Αχά.

E: Ναι. «Δεν την ακούμπησα, δεν έκανα τίποτα, περνάμε καλά, πάμε στο πάρκο, παίζουμε, όλα ψέματα».

Σ: Είπες τα αγόρια. Τα αγόρια πιο πολύ σωματική βία, ε::: λεκτική=

E: =Σωματική. Πιο πολύ σωματική, αλλά χρησιμοποιούν και τη λεκτική βία.

Σ: Τα κορίτσια;

E: E:: και τα κορί... τα κορίτσια πιο πολύ τη λεκτική βία. «Δεν θα σ' έχω φίλη», ε:: και μάλιστα κάνουν και κλίκες, και λένε «Εσένα σε έχω φίλη, θα σε έχω μαζί μου, εσένα δεν θα σε έχω φίλη», φέρνουν κατά διαστήματα, παρόλο που το απαγορεύουμε στο νηπιαγωγείο, κραγιόν και διάφορα άλλα παιδικά, και αρχίζουν« Το κραγιόν αυτό το δίνω σε σένα, όχι δεν το δίνω στην άλλη, δεν είναι φίλη μου, και μην το πεις στην κυρία, γιατί θα δεις τι θα σου κάνω».

Σ: Αυτά είναι. Μάλιστα. Και εσύ που αποδίδεις τη διαφορά, δηλαδή τα αγόρια πιο πολύ σωματική βία, [τα κορίτσια πιο πολύ λεκτική=

E: [Πιο πολύ δύναμη. Τα αγόρια, ναι επειδή είναι το ισχυρό φύλο υποτίθεται, και είναι και αυτά που ακούνε από το σπίτι, ότι «Εσύ είσαι άντρας, μπορείς να χτυπήσεις», εν τω μεταξύ είναι και η μόδα των τελευταίων ετών που σε κάποια παιδιά δρα αρνητικά, να τα πηγαίνουν σε Kung Fu, Tae Kwon Do και κάτι τέτοια, οπότε τα παιδιά μαθαίνουν αυτά που μαθαίνουν εκεί, και έρχονται και τα κάνουν στους συμμαθητές τους.

Σ: Αν και από ότι λεν οι δάσκαλοι αυτοί λεν «Δεν θα το κάνεις», αλλά είναι οι ηλικίες μικρές οπότε=

E: = Ναι, ναι. Το λένε, και ίσως κι επειδή οι γονείς το ενισχύουν αυτό «Είσαι δυνατός, μπορείς τώρα να αμυνθείς, να χτυπήσεις » κ.τ.λ. , τα μωρά::: τα παιδιά δεν μπορούν να

το καταλάβουν ακριβώς, ίσως, τι εννοούν και οι γονείς, και::: στο διάλλειμα ειδικά, είναι τα φαινόμενα πολύ έντονα.

Σ: Εσύ τι πιστεύεις; Γιατί μου λένε πολλοί γονείς ότι κάνουν τα παιδιά τους πολεμικές τέχνες ή σκοπεύουν να τα πάνε, εσύ γιατί πιστεύει ότι το κάνουν; Πηγαίνουν εκεί;

E: Ναι. Κάποια παιδιά έχουν, αγόρια, μεγάλη ενέργεια μέσα τους. Και αντί να τα πάνε οι γονείς στο ποδόσφαιρο, που είναι το καλύτερο, τρέχουν, εκτονώνονται, είναι και τα χρόνια, οι εποχές δύσκολες, που υπάρχουν κίνδυνοι, και φοβούνται οι γονείς, και προτιμούν να μαθαίνουν στα παιδιά τους να αμύνονται, για::: ε::: μήπως τους συμβεί κάτι, στο (.) ναι.

Σ: Εσύ πώς αντιμετωπίζεις την επιθετικότητα, ανάλογα με το φύλο του παιδιού; Δηλαδή αν το αντιμετωπίζεις διαφορετικά στα αγόρια, διαφορετικά στα κορίτσια.

E: E::::

Σ: Αν είσαι πιο ανεκτική=

E: = Το ίδιο. Το ίδιο.

Σ: Πώς θεωρείς ότι πρέπει να επιλύουν μια σύγκρουση τα παιδιά ανάλογα με το φύλο τους;

E: (4) Μόνο με τη συζήτηση. Μόνο με το διάλογο. Αυτό προσπαθούμε να τους μάθουμε από την αρχή της χρονιάς. Δουλεύοντας σε ομάδες. E::: και ενισχύοντας τη φιλία.

Σ: Άρα το ίδιο και τα αγόρια, το ίδιο και τα κορίτσια;

E: Το ίδιο. Το ίδιο. Το ίδιο.

Σ: Ποια είναι η γνώμη σου για τον τρόπο που χειρίζονται οι γονείς των παιδιών το θέμα της επιθετικότητας είτε έχουν παιδιά θύτες, είτε έχουν παιδιά θύματα;

E: (6) E::: Πιστεύω ότι δεν το χειρίζονται σωστά οι περισσότεροι γονείς. Αυτοί που έχουν επιθετικά παιδιά, ναι μεν κατά βάθος ξέρουν τι κάνουν τα παιδιά τους, αλλά από θέμα εγωισμού ε::: δεν το παραδέχονται σε εμάς, αλλά και στα παιδιά τους. E::: πιο πολύ τους λένε, αυτό που λένε συνήθως δηλαδή, «Χτύπα, σπρώξε, να φαίνεσαι ότι είσαι εσύ ο δυνατός, για να::: μη σου πάρουν τον αέρα οι άλλοι». Και στις άλλες περιπτώσεις επειδή οι γονείς αγχώνονται υπερβολικά, ε::: αντί να τους τονώσουν την αυτοπεποίθηση, που αυτό είναι το σημαντικό για να είναι πιο ισορροπημένοι συναισθηματικά, αυτά τα παιδιά, ε::: τους λένε συνέχεια « Πρόσεχε, μην τους κάνεις παρέα αυτούς, ενώ στην

ουσία αυτό το παιδί που είναι θύμα, του συμβαίνει αυτό γιατί δεν έχει, (.) δεν πατάει γερά στα πόδια του. Δεν έχει αυτοπεποίθηση και, έχουν μάθει αυτά τα παιδιά, να εξαρτώνται από τους πιο δυνατούς. Και βλέπουμε ότι πολλές φορές παιδιά που μαλώνουν διαρκώς και δέχονται σωματική και λεκτική βία, πάνε και κολλάνε σε αυτά τα παιδιά, και τους θεωρούν ήρωες τους.

Σ: Πώς κρίνεις τη συνεργασία σου με τους γονείς των παιδιών όσον αφορά θέματα που σχετίζονται με την επιθετικότητα, πάλι είτε έχουν παιδιά θύτες, είτε έχουν παιδιά θύματα.

E: E:: κάποιοι γονείς καταλαβαίνουν , κατανοούν και συνεργαζόμαστε και κρατάμε κοινή γραμμή, οπότε υπάρχει και ένα αποτέλεσμα, κάποιοι άλλοι γονείς όμως, ε::: δεν συμμερίζονται αυτά που λέμε και::: συνεχίζουν τα ίδια (.) να κάνουν τα ίδια που πιστεύουν αυτοί.

Σ: Και οπότε σε αυτή την περίπτωση, δεν βλέπετε και κάποια εξέλιξη φαντάζομαι;

E: Όχι. Όχι. Δεν υπάρχει κάποια εξέλιξη.

Σ: Θα μπορούσες να αναφέρεις κάποια θετικά στοιχεία από την εκδήλωση της επιθετικής συμπεριφοράς των παιδιών;

E: (5) Εγώ δεν βλέπω θετικά στοιχεία . Δε βλέπω. Δε μπορώ, όχι.

Σ: Πώς αντιδράς εσύ όταν ένα παιδί δεν σε υπακούει;

E: E:: με ήρεμο τρόπο, και κρατώ... προσπαθώντας να έχω τον ίδιο τόνο στη φωνή μου και να μην υψώσω τόνο, τις φωνές , ε::: προσπαθώ να του επιβληθώ, και να το κάνω να πειθαρχήσει.

Σ: Είσαι πάντα σε θέση να κρατήσεις την ψυχραιμία, δηλαδή =

E: Τα τελευταία χρόνια, προσπαθώ ακόμα πιο πολύ. Και πιστεύω ότι αυτό είναι θέμα εξάσκησης. Τα πρώτα χρό... πιο παλιά όταν δούλευα, ε::: νευρί... έδειχνα τον εκνευρισμό μου, το θυμό μου πιο έντονα. Τώρα, τα τελευταία χρόνια επειδή κατάλαβα ότι δεν οδηγεί πουθενά, και ούτε τα παιδιά καταλαβαίνουν, αλλά κι εγώ δεν κερδίζω τίποτα, καταβάλω φοβερή προσπάθεια. Και με βοηθάνε σε αυτό και οι άλλες συναδέλφισσες που είμαστε μαζί, που και αυτές κρατούν την ίδια στάση. E:: δεν είναι δηλαδή κάποια από εμάς μες το Νηπιαγωγείο ε:: της έντασης, της φωνής, ε:: εντάξει. Προσπαθούμε πάρα πολύ.

Σ: Αν σκεφτείς τώρα, είναι ωραίο έτσι όπως το έθεσες, δηλαδή, έχεις κάνει και το ένα=

E: =Ναι.

Σ: Έχεις κάνει και το άλλο. Στα παιδιά, τι θυμάσαι να συνέβαινε όταν εσύ έχανε τον έλεγχο προσωρινά, και τι γίνεται τώρα; Τι διαφορά βλέπεις δηλαδή;

E: Τα παιδιά τα ήσυχα φοβότανε πιο πολύ και με στεναχωρούσε πιο πολύ αυτό, παρά η αντίδραση των επιθετικών παιδιών, τα οποία απλά σταματούσαν για λίγο, και μετά από κάποια ώρα επαναλάμβαναν την ίδια συμπεριφορά. Ενώ τώρα με αυτό τον τρόπο βλέπω ότι και τα ήσυχα παιδιά ε::: δεν ενοχλούνται τόσο, ναι, και τα επιθετικά, καταλαβαίνουν, επειδή τα όρια που θέτουμε και ε::: έτσι όπως θέλουμε να είναι, να πειθαρχούν, (3) είναι, πώς να το πω, είναι είμαστε και οι τρεις πολύ σταθερές. Αποφασισμένες σε αυτό που κάνουμε και καταλαβαίνουν ότι δεν υπάρχει περιθώριο, οπότε κι αυτά αναγκαστικά σταματούν.

Σ: Ποια είναι η άποψή σου για τα υπάκουα παιδιά;

E: E::: (6) τα υπάκουα ε::: πιστεύω ότι σε όλες τις βαθμίδες που θα ακολουθήσουν μετά, και στο Δημοτικό θα είναι κερδισμένα και στο Γυμνάσιο, και στο Λύκειο, ε::: γιατί, ε::: το να υπακούν σε κάποιους κανόνες και να κάνουν τη δουλειά τους είναι γι' αυτά και τρόπος ζωής, και θα προχωρήσουν και θα εξελιχθούν.

Σ: Άρα πιστεύεις ότι είναι καλό για εκείνα να είναι =

E: = Αρκεί να μη φτάνουμε στο άλλο άκρο, να είναι, μαλθακά ας το πούμε, και να γίνονται υποχείρια στα παιδιά, τα επιθετικά, τα πιο ε, ναι.

Σ: Αν όμως ο δάσκαλος, είναι ε::: παράλογος, ή ε::: δεν φέρεται δίκαια σε ένα παιδί, αυτό πρέπει να υπακούσει;

E: Αυτό, όχι, όχι.

Σ: Πώς πιστεύεις λοιπόν ότι πρέπει να αντιδρά ένα παιδί σε περίπτωση που αδικείται; Είτε από το συμμαθητή του, είτε και από τον ενήλικα; Γιατί, και ο εκπαιδευτικός μπορεί να το αδικήσει=

E: =Σωστό.

Σ: Και ο γονιός μπορεί να το αδικήσει.

E: Να διεκδικεί το δίκιο του. Αυτό ναι. Με ήρεμο και ωραίο τρόπο, να λέει αυτό που πιστεύει, και εννοείται όχι να τα δέχεται όλα. Ακόμα κι αυτά που νιώθει ότι δεν είναι σωστά.

Σ: Άρα σε αυτή την περίπτωση, να αντιδρά.

E: Να αντιδρά.

Σ: Με ποιο τρόπο θεωρείς ότι επηρεάζεται η προσωπικότητα του παιδιού, από τα ΜΜΕ. Είτε είναι βιντεοκασέτα, είτε είναι ηλεκτρονικά=

E: =Πάρα πολύ. Πάρα πολύ. Πάρα πολύ. E::: όταν τα παιδιά κάθονται ώρες στον υπολογιστή, στα ηλεκτρονικά, χωρίς τον έλεγχο των γονιών, δηλαδή να δει ο γονιός, τι βλέπει, e::: εάν δεις, δυστυχώς κυκλοφορούν και κινούμενα σχέδια και κάτι άλλα «παιδικά», e::: τα οποία έχουν μέσα τη βία, και παρακολουθεί το παιδί και ασυναίσθητα προσπαθεί να μιμηθεί, τους ήρωες αυτούς, e::: ναι. Επιδρούν αρνητικά.

Σ: Πιστεύεις ότι υπάρχουν μόνο αρνητικά, αποτελέσματα; Από την έκθεση στα αυτή; Ή μπορεί να υπάρχουν και κάποια θετικά; Ανάλογα με το περιεχόμενο;

E: Ανάλογα με το περιεχόμενο.

Σ: Εσείς χρησιμοποιείτε στο Νηπιαγωγείο; Κάποια τέτοια μέσα;

E: Αν χρειαστεί να τους δείξουμε κάτι εμείς, πάντα είμαστε εμείς μπροστά, έχουμε ελέγξει πριν, και τους το βάζουμε. Ποτέ δεν έχουμε βάλει μία βιντεοκασέτα στα παιδιά, ή κάτι στον υπολογιστή που δεν έχουμε δει, έτσι απλά να περάσει η ώρα γιατί πρέπει, δεν βγαίνουμε διάλλειμα κ.τ.λ. Πάντα ξέρουμε από πριν τι θα δουν τα παιδιά.

Σ: Και είναι κάτι δηλαδή εκπαιδευτικού περιεχομένου απαραίτητα=

E: =Όχι απαραίτητα εκπαιδευτικού. Μπορεί να είναι και παιδικό=

Σ: = Ψυχαγωγικού.

E: Ψυχαγωγικού, απλά να το έχουμε δει πριν εμείς και να δούμε ότι δεν έχει κάτι που δεν πρέπει να δουν τα παιδιά.

Σ: Το συνδέετε με κάποιο θέμα που μπορεί να κάνετε=

E: Εκπαιδευτικού περιεχομένου, ναι. Με το θέμα που ασχολούμαστε.

Σ: Άρα, λίγο το είπαμε, με ποιο κριτήριο επιλέγεις τα προγράμματα που θα παρακολουθήσουν;

E: Ναι, ναι. Ανάλογα με το θέμα που ασχολούμαστε αυτή την εβδομάδα ας πούμε.

Σ: Και ποια είναι η άποψή σου για τον ιδανικό χρόνο απασχόλησης ενός παιδιού, με αυτά τα μέσα ημερησίως, αν σε ρωτήσω;

E: Στο σπίτι;

Σ: Ναι.

E: Το πολύ μισή ώρα.

Σ: Το πολύ μισή ώρα.

E: Ναι.

Σ: E:: αναφέρουν καθόλου τα παιδιά, στο σχολειό, παιχνίδια ηλεκτρονικά, ή βιντεοκασέτες=

E: =Ναι. Τα αφήνουν τα παιδιά. Δυστυχώς είναι οι ρυθμοί τέτοιοι πια, που κάθε γονιός δουλεύει κι έχει κι άλλες δουλειές στο σπίτι, οπότε τα αφήνουν και ασχολούνται με τις ώρες. Και όχι μόνο. Μετά παρακολουθούν και τηλεόραση, προγράμματα που είναι μόνο για τους μεγάλους, κοιμούνται 12.00 και 13.00 και το πρωί ξυπνάνε και ε::: με μεγάλη πίεση από τους γονείς. Και το πρωί έρχονται νυσταγμένα, κουρασμένα...

Σ: Πώς ξέρεις ότι παρακολουθούν προγράμματα για ενήλικες;

E: Μου το λεν τα παιδιά.

Σ: Δηλαδή;

E: «Survivor», ε::: πώς το λεν; «Τατουάζ» Τα πάντα, τα πάντα. Ότι σήριαλ υπάρχει στην τηλεόραση, ότι παιχνίδι, μέχρι το «Game of Love», αυτό το καινούριο που είναι απαράδεκτο. Δηλαδή κάθονται οι γονείς το βλέπουν, δίπλα τα παιδιά το παρακολουθούν, ε::: και ότι ώρα πάει ο γονιός να κοιμηθεί, παν και τα παιδιά. Και το κακό, άσχετο τώρα με αυτό το θέμα, αλλά είναι ότι, τα περισσότερα παιδιά από ότι μας λένε κοιμούνται με τη μαμά, ε::: και γι' αυτό βλέπουν όλα τα σήριαλ που βλέπει η μαμά στο υπνοδωμάτιο=

Σ: =Γιατί βλέπει τηλεόραση στο υπνοδωμάτιο.

E: Μπράβο, μετά κοιμούνται με τη μαμά, κι αυτό πολύ αρνητικό, και το πρωί, ε::: =

Σ: =Η εύκολη λύση. Για να μην έρθουν σε σύγκρουση πιθανόν ε;

E: Ναι, ναι. Και το πρωί τα παιδιά μέχρι τις 9.30 – 10.00 ε, φαίνονται. Νυσταγμένα, κουρασμένα, ε::: και δυστυχώς οι γονείς το έχουμε πει άπειρες φορές, δε συνεργάζονται σε αυτό. Οι περισσότεροι γονείς, ε::: εξαιρέσεις είναι που τα βάζουν τα παιδιά τους 21.00 η ώρα στο κρεβάτι. Οι περισσότεροι γονείς τα κοιμίζουν το μεσημέρι για να κάνουν τη δουλειά τους, ξυπνούν τα παιδιά, ασχολούνται με τα ηλεκτρονικά, συνεχίζουν με την

τηλεόραση με ότι βλέπει η μαμά, κοιμούνται με τη μαμά, απαράδεκτα πράγματα, και έρχονται το πρωί πολύ κουρασμένα.

Σ: Μάλιστα. Αυτά είναι τελειώσαμε.

((γελάει))

Σ: Σε ευχαριστώ πάρα πάρα πολύ.

E: Τίποτα.

7^η ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ / ΠΑΤΕΡΑΣ Α΄

(52 ετών, Ελεύθερος Επαγγελματίας, Δ/ θμια Εκπαίδευση – 1 αγόρι 6 ετών)

Σ: Λοιπόν. Είμαστε έτοιμοι. Πόσο χρονών είστε;

E: Πενήντα δύο.

Σ: Ποιο είναι το επάγγελμά σας;

E: E:: Ζυγιστής.

Σ: Ελεύθερος Επαγγελματίας δηλαδή;

E: Ελεύθερος Επαγγελματίας, ναι, ναι.

Σ: Πόσα παιδιά έχετε;

E: Ένα.

Σ: Αγόρι, κορίτσι;

E: Αγόρι.

Σ: Και ηλικία;

E: Έξι.

Σ: Σε ποια προσχολική δομή, Παιδικό Σταθμό ή Νηπιαγωγείο φοιτά το παιδί σας;

E: Στο (-) Νηπιαγωγείο Μυτιλήνης.

Σ: Με ποια κριτήρια θα χαρακτηρίζατε ένα παιδί ως επιθετικό; Ή μια συμπεριφορά ως επιθετική;

E: Όταν εξασκεί βία, προς άλλα άτομα, για να αποκτήσει κάποια πράγματα.

Σ: Δηλαδή, δικαιολογημένη θα λέγατε βία ή και αδικαιολόγητη μπορεί να είναι η επιθετική συμπεριφορά;

E: Αδικαιολόγητη.

Σ: Αδικαιολόγητη. Ε, πως θα χαρακτηρίζατε ένα παιδί με αντιδραστική συμπεριφορά και πως ένα ανυπάκουο παιδί; Ένα χαρακτηρισμό.

E: Ένα (.) σε αυτή την ηλικία ένα παιδί με (.) ε, ζωηρό και το άλλο συνεσταλμένο.

Σ: Ε, πώς αισθάνεστε για την πιθανή φιλία του παιδιού σας με ένα παιδί με επιθετική συμπεριφορά;

E: Θα προσπαθούσα αν το έβλεπα, να την αποφεύγει την παρέα.

Σ: Για ποιο λόγο;

E: Ίσως να είναι αυτό αιτία, να το παρασύρει και το δικό μου παιδί έτσι ώστε να γίνει κι αυτό επιθετικό.

Σ: Ποια η άποψή σας για τα παιδιά που παρουσιάζουν επιθετική συμπεριφορά;

E: Η απ... με αυτό τι εννοείς;

Σ: Γενικά. Για ποιο λόγο μπορεί να:: γίνεται αυτή η συμπεριφορά, αν είναι σωστή σαν συμπεριφορά=

E: = Δεν είναι σωστή συμπεριφορά η επιθετική, απλώς ε:: τη χωρίζω σε κάποιες μορφές, δηλαδή ε:: αν κάποιος τον παρενοχλήσει, αμυντική και:: διεκδικητική. Όταν προσπαθεί να διεκδικήσει πράγματα από κάποια άλλα παιδιά, εκεί μπορεί να εξασκήσει βία. Ή κάποιος άλλος δηλαδή (.) κάθεται και παίζει και πάει και τον παρενοχλήσει, ναι μπορεί κάποιες φορές(.) όλες αυτές οι μορφές είναι βίαιες αλλά::

Σ: Ναι. Αλλά, ο λόγος ίσως;

E: Ο λόγος;

Σ: Ναι, αν το έχετε σκεφτεί ποτέ ποιος είναι ο λόγος που συμπεριφέρονται με αυτό τον τρόπο;

E: Μπορεί το οικογενειακό περιβάλλον ή το::, ε:: αυτά που βλέπει στην τηλεόραση. Τα παιχνίδια. Δηλαδή, τα παιδικά.

Σ: Όσον αφορά το οικογενειακό περιβάλλον, ποιες συμπεριφορές θα μπορούσαν να προκαλέσουν=

E: Όταν βλέπει τους γονείς να:: μαλώνουν ε:: ή το κοινω... τα αδέρφια του, κι όλα αυτά που θεωρούνται κοινω... και την τηλεόραση, που μέσω αυτής μπορεί να βλέπει κάποια:: βία.

Σ: Ε:: (4) πώς αντιδράτε όταν το παιδί σας παρουσιάζει επιθετική συμπεριφορά;

E: Με συζήτηση. Τις περισσότερες φορές τουλάχιστον εμείς, στο δικό μου παιδί, ε: δεν το έχουμε χτυπήσει, ε:: και του λέμε «βλέπεις πως συμπεριφέρεται ο μπαμπάς, η μαμά, τα ξαδέλφια σου, ο κοινωνικός χώρος, ο συγγενικός χώρος, και μέσω συζήτησης θα τον φέρουμε στο αποτέλεσμα αυτό που θέλουμε, δηλαδή να μην εξασκεί βία ή να μην είναι επιθετικός προς άλλα παιδιά.

Σ: Ε::: θεωρείτε ας πούμε ότι υπάρχει κάποιος συγκεκριμένος λόγος που αντιδράει έτσι;

E: Όσες φορές έχει αντιδράσει με βία, υπήρχε συγκεκριμένος λόγος. A::: ένα παράδειγμα είναι ότι έπαιζε κάποτε μέσα στην τάξη με άλλα παιδιά, έφτιαχνε κάτι και κάποιο άλλο παιδί πήγε και του χάλασε το παιχνίδι. Εκεί από εκνευρισμό, ε::: έβγαλε επιθετικότητα. Το έσπρωξε δηλαδή το άλλο το παιδάκι.

Σ: Το έσπρωξε. Τι συμπεριφορές =

E:= Και πολλές φορές λόγω κούρασης, δεν ξέρει να διαχειριστεί την κούρασή του. Με αποτέλεσμα αυτή την ώρα να αντιδρά ορισμένες φορές βίαια.

Σ: Αν είναι εκνευρισμένος δηλαδή, επειδή είναι κουρασμένος.

E: Επειδή νυστάζει, κουράζ... έχει κουραστεί, έχει παίξει, έχει κουραστεί, θέλει να ξεκουραστεί και αυτή την ώρα (1) κάποιο άλλο παιδάκι μπορεί να θέλει να παίξει, να του πάρει κάποιο παιχνίδι, και δεν θέλει παρενόχληση και μπορεί να γίνει βίαιος.

Σ: Μπορεί να χτυπήσει εκτός από το να σπρώξει;

E: E::: έχει χρησιμοποιήσει μια φορά::: από την έκφραση μπατσάκια, να σου δώσω μπατσάκια.

Σ: Το έκανε ή το είπε; Απειλήσε;

E: Το έκανε και το είπε.

Σ: Και το είπε και το έκανε. Ε::: Για ποιους λόγους μπορεί να θυμώσει είπαμε λίγα πράγματα. Όταν είναι εκνευρισμένος=

E: Η κούραση, ε::: και όταν κάποιος διεκδικεί ένα από τα παιχνίδια τα οποία παίζει αυτή την ώρα.

Σ: Εκτός από τους τρόπους που είπαμε για να εκτονώσει το θυμό του, κάποιους άλλους τρόπους, που να έχετε δει εσείς που να τους χρησιμοποιεί όταν θέλει να εκτονώσει το θυμό του;

E: E:: τον παρακινείς (.) έχουμε βρει τρόπο να τον παρασύρουμε σε άλλα πράγματα, δηλαδή:: «εντάξει, άστο αυτό να παίζει το άλλο το παιδί, πάμε να κάνουμε κάτι άλλο.

Σ: Υποχωρεί;

E: Τις περισσότερες φορές ναι.

Σ: Ακούει δηλαδή.

E: Ναι. Μπαίνει. Συνετίζεται εύκολα.

Σ: E:: εσείς=

E: =Υπάρχει κι ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα μία φορά, ε::: έκανε κάποια αταξία, και επειδή εμείς δεν τον χτυπάμε, φώναξε και είπε::, «όχι συζήτηση μπαμπά, δείρε με καλύτερα».

Σ: Σοβαρά; ((γελώντας)) Ναι ε;

E: Μέσα σε κόσμο, είμαστε σε καφέ, έχει:: α, (4) κάποιος τον έκοψε, κάτι έγινε εκεί πέρα, τον λέω «έλα να το συζητήσουμε το θέμα, το τι έγινε», λέει «όχι μπαμπά, καλύτερα δείρε με, όχι συζήτηση».

Σ: Για ποιο λόγο;

E: Διότι με τη συζήτηση έρχεται στο φιλότιμο, και είναι πολύ πιο στεναχωρημένος και τον πονάει περισσότερο.

Σ: Κατάλαβα. Μάλιστα. Εσείς για ποιους λόγους θα μπορούσατε να θυμώσετε με το παιδί σας;

E: Όταν προκαλεί ε::: τον κοινωνικό περίγυρο όλων, για άσχημα πράγματα. Δηλαδή:: βία (1) είτε σπρώξιμο είτε στιδήποτε ή δε συνετίζεται, δηλαδή ε::: ενώ όλα τα παιδάκια παίζουν εκεί πέρα και του λες «έλα να μεις στο πρόγραμμα» και είναι αντιδραστικός.

Σ: Άλλες συμπεριφορές έτσι μέσα στο σπίτι, που να κάνει πράγματα;

E: Πολύ συνεργάσιμος. Καταπληκτικός.

Σ: E::: Πως αντιδράτε εσείς όταν θυμώσετε; Με το παιδί.

E: E::: Το στέλνω στο δωμάτιό του και του λέω «Κάτσε να το σκεφτείς και έλα να μου απαντήσεις. Ο μπαμπάς είναι στεναχωρημένος» (3). «Γι' αυτό και γι' αυτό. Είναι στεναχωρημένος γ' αυτούς τους λόγους».

Σ: Α! Εξηγείς δηλαδή.

E: Ναι. Ένα λεπτό.

((Σε αυτό το σημείο υπήρξε μια μικρή διακοπή, καθώς η συνέντευξη πραγματοποιούνταν στο χώρο εργασίας του συμμετέχοντα)).

Σ: Έτοιμο. Λοιπόν τι λέγαμε; Ότι, α! Όταν ας πούμε=

E: = Του εξηγώ, του εξηγώ το λόγο, για ποιο λόγο έχει νευριάσει ο μπαμπάς, για ποιο λόγο, ε::: δεν λέω ποτέ τη λέξη νευρίασα, έχεις στεναχωρήσει το μπαμπά. Ο μπαμπάς αισθάνεται άσχημα. E::: Έκανες ρεζίλι το μπαμπά και τη μαμά σ' αυτό το πράγμα και γι' αυτό το λόγο (2) πρέπει να το σκεφτείς. Πήγαινε λοιπόν σκέψου το, τι αυτό (.) τις περισσότερες φορές μας παίρνει το κλάμα=

Σ: =Ααα!

E: Εκεί πέρα καταλαβαίνει το...

Σ: [Ναι, ναι.

E: [λάθος του, και::: αλλά την τιμωρία του δηλαδή::: να πάει στο δωμάτιό του να καθίσει και πολλές φορές=

Σ: =Τη δέχεται; Πάει;=

E:= Φεύγει και πηγαίνει μόνος του.

Σ: Α! Ξέρει, ότι::: σου λέει «ας πάω από μόνος μου, κάτι έκανα τώρα» ε;

E: Μόλις τον πω δηλαδή «αυτό το πράγμα δεν είναι σωστό, φύγε στο δωμάτιό σου», και μάλιστα πολλές φορές αντιδράει, μιμούμενος ε::: αντιδράσεις δικές μου. Όχι της μαμάς του.

Σ: Α, ναι ε;

E: Αντι... δηλαδή έχει μπει στο ρόλο, ε:: του αυστηρού, και όταν μαλώνει με τη μαμά, του λέει «μην πάρεις το κινητό», «όχι το θέλω», οτιδήποτε, «φύγε, πήγαινε στο δωμάτιό σου».

Σ: Λέει εκείνος.

E: Αντι... Ναι. Αντιγράφει =

Σ: =Τη συμπεριφορά.

E: Ναι. Του μπαμπά.

Σ: Μάλιστα.

E: Έχει τελείως διαφορετική συμπεριφορά με εμένα, τελείως η συμπεριφορά, με τη μαμά. Με τη μαμά είναι, εισαγωγικά στη λέξη, πιο δυναμικός, πιο αντιδραστικός αλλά και συγχρόνως πολύ συνεργάσιμος, δηλαδή θα κάνουν περισσότερα πράγματα με τη

μαμά, γιατί θα σχολάσει το μεσημέρι, θα είναι μαζί μέχρι τις 8.00 που θα γυρίσω εγώ, θα μείνει το τετράωρο, πεντάωρο με τη μαμά, αλλά με το μπαμπά (2) «ήρθε ο μπαμπάς». Ναι μεν μπορεί να μη δώσει ενδιαφέρον αυτή την ώρα, με εμένα θα παίζει άλλα παιχνίδια, και έχουμε διαφορετική::=

Σ: =Σχέση.

E: Ναι.

Σ: Είναι, (2), ακούει να το πω έτσι, πιο καλά έναν από τους δυο; Ή εξίσου και τους δύο;

E: Και τους δύο μας ακούει. E::: οι αντιδράσεις όταν δεν θέλει να κάνει κάτι, είναι τελείως διαφορετικές τον έναν από τον άλλο. Στη μαμά θα επιμένει περισσότερο, στο μπαμπά τελειώνει.

Σ: Τελειώνει με τη μία ας πούμε. Καταλαβαίνει ότι είναι αυτό...

E: Μία – δύο τέλος.

Σ: Εσείς πώς θα προσπαθούσατε να αποτρέψετε την παρεκκλίνουσα συμπεριφορά του παιδιού σας, όχι μόνο την επιθετική, που εντάζει είναι μια παρεκκλίνουσα συμπεριφορά, αλλά και κάποιες άλλες συμπεριφορές ας πούμε που (2) [δε θεωρείτε σωστές;

E: [Ένα – δυο, ένα δυο φορές που από το σχολείο πήρε παιχνίδια, (.) χωρίς την έγκριση (2),ε:: έτσι διαπιστώσαμε εμείς, γιατί τα αντιληφθήκαμε στο σπίτι, καθίσαμε και το συζητήσαμε, ότι αν ήθελε σε κείνον να συνέβαινε σε αυτόν. Δηλαδή να είχε ένα παιχνίδι και να του το έπαιρνε κάποιο άλλο παιδί και να έφευγε και να μην ήξερε που είναι το παιχνίδι του, ούτε που το έχασε. Πως θα αισθανότανε. Ένα αγαπημένο του παιχνίδι. Με τέτοια παραδείγματα προσπαθώ να τον φέρω, να μην κάνει δηλαδή, να βάλω σε εισαγωγικά τη λέξη «έκλεψα» ένα παιχνίδι, να μην πάει να «ξανακλέψει» ας το πούμε έτσι, κάποιο παιχνίδι ή να μη ζητήσει την άδεια από...

Σ: Χρησιμοποιήσατε αυτή τη λέξη; Έκλεψες; Ή πήρες;

E: Όχι. Πήρες. Τη λέξη (.) προσέχω κάποιες τέτοιες λέξεις, μόνο και μόνο να μην ε::: αλλά τα παιχνίδια που ακούει τα::: μαθαίνει το κλέφτης (2)..

Σ: Ναι...

E: Και χωρίς να ξέρει καμιά φορά την έννοια τη χρησιμοποιεί. Δηλαδή για να προσβάλει κάποιο άλλο παιδάκι, που παίζει, το φωνάζει κλέφτη.

Σ: Προφανώς=

E: =Χωρίς να ξέρει τι σημαίνει, λέει ότι έχει ακούσει.

Σ: Ποια είναι η γνώμη σας για την πειθαρχία των παιδιών;

E: (5) ((το σκέφτεται)). 'Πειθαρχία'. Όχι στρατιωτάκι. Να αναπτύσσει την προσωπικότητά του, αλλά η πολύ ελευθερία, επειδή είναι μικρός δεν ξέρουν να τη διαχειριστούν, οπότε μπαίνουμε (.) χάνουμε όλη την ουσία. Δηλαδή θέλει καθοδήγηση καθημερινή, δηλαδή καθημερινά πρέπει:: <u>ναι μεν αλλά</u>. Να κάνουμε αυτά, αυτό που θέλεις, στο χρόνο που θέλεις, αλλά (3) τότε και μόνο. Τώρα πρέπει να κάνουμε κάποια άλλα πράγματα, πρέπει δηλαδή να (.) έχουμε ένα πρόγραμμα και το ακολουθούμε.

Σ: Κάποια όρια δηλαδή=

E: Όρια, πρέπει να υπάρχουν τα όρια.

Σ: Η γνώμη σας ποια είναι για την επιβολή σωματικής ή λεκτικής τιμωρίας.

E: (2)

Σ: Λεκτικής λέγοντας να του φωνάξετε,=

E: Στη λεκτική:: είμαι:: υπέρ, στη σωματική βία όχι. Ποτέ. Δηλαδή:: από μένα ο Νίκος μία ή δύο φορές, πολύ μικρότερος ε:: ένα δυο στον ποπό. Και τίποτα άλλο.

Σ: Λέγοντας λεκτική τιμωρία, να μου περιγράψετε κάποια συμπεριφορά τέτοια; Σαν λεκτική τιμωρία τι θεωρείτε;

E: Πή.. πή... , με αυστηρό τόνο, πήγαινε στο δωμάτιό σου, κάτσε να το σκεφτείς, δεν θα κάνεις αυτό, θα πετάξω τα παιχνίδια σου, ε:: , θα σου αφαιρώ ένα παιχνίδι κάθε φορά που θα κάνεις κάτι κακό, δηλαδή σε έντονη έκφραση, κοφτά, αδιαπραγμάτευτα, ότι αυτό θα γίνει. Τέλος.

Σ: Χαρακτηρισμούς; χρησιμοποιείτε;

E: Όχι. Ποτέ.

Σ: Του στυλ είσαι κακό παιδί ας πούμε...

E: E::: χρησιμοποιώ ορισμένες φορές «δεν είσαι σωστός». Κακός όχι. «Δεν είσαι σωστός».

Σ: Έχετε αντιληφθεί να έχει πέσει ποτέ το παιδί σας θύμα επιθετικής συμπεριφοράς από συμμαθητές του ή άλλα παιδιά;

E: Ναι.

Σ: Πώς το αντιμετωπίσατε; Στο σχολείο ή και σε=

E: Σε τέτοιες συμπεριφορές ο Νίκος αντιδράει. Δηλαδή σε περίπτωση που πάει κάποιος και τον σπρώξει, θα αντιδράσει. E::: αλλά, συγχρόνως εκεί έρχεται η::: , ο γονιός, να επέμβει και να πει «σου άρεσε έτσι όπως σου συμπεριφέρθηκε;» «Όχι». «Γιατί το κάνεις;».

Σ: Ο γονιός λέγοντας; Του παιδιού του άλλου ή=

E: =«Πώς αντέδρασε το παιδάκι αυτό;» «Με επιθετικότητα». «Σου άρεσε έτσι όπως κινήθηκε;» «Όχι». «Εσύ γιατί το κάνεις; Εσύ γιατί:::; Ποια είναι η διαφορά μας; Αν ήταν έτσι θα ήμασταν όλοι ζώα». (3) Eδώ::: καμιά φορά ε:::, εμείς χάσαμε λίγο το παιχνίδι στην αρχή που::: ο μικρός έβλεπε πολλά ντοκιμαντέρ. Με αποτέλεσμα να βλέπει την επιθετικότητα των ζώων. Και πήγαινε να το κάνει.

Σ: Ναι. Σαν συμπεριφορά ας πούμε, την αντέγραψε. Στο σχολείο αν έρθει ο μικρός και πει, ή δεν θα το κάνει θα το λύσει μόνος του; Και πει σήμερα «το τάδε παιδί με χτύπησε», ας πούμε.

E: Όχι, μέχρι στιγμής δεν είχαμε τέτοια κρούσματα, αλλά κι αν γίνει δεν θα το πει.

Σ: Δεν θα το πει.

E: Δεν θα το πει.

Σ: Ίσως επειδή κατευθείαν απαντάει, [οπότε το λύνει μόνος του θεωρεί ότι;

E: [Ναι, ναι. Δεν μας αναφέρει πολλές φορές πράγματα που γίνονται στο σχολείο. Δηλαδή, ε::: τρία χρόνια είναι μέσα στην εκπαίδευση ((έχουν προηγηθεί δύο χρόνια σε Παιδικό Σταθμό)).

Σ: Ναι, ναι.

E: Τα ποιήματα, που είχε για το σχολείο του, δύο φορές τα τραγουδήσαμε στο σπίτι ή τα είπαμε. Όλα τα είχε μάθει στο σχολείο. Χωρίς (.) προσπάθεια. Δηλαδή (.) αλλά κι εμείς δεν ξέρουμε αν το ξέρει.

Σ: Ούτε να μεταφέρει δηλαδή [τι γίνεται, με το Γιάννη κάναμε εκείνο, ξέρω εγώ

E: [Δεν μεταφέρει το τι έγινε στο σχολείο. Με το Γιάννη θα πει ότι «παίξαμε, κάναμε, περάσαμε καλά», αν του πεις «αυτό ποιος το έκανε;» (.). Ήρθε μια μέρα και μας είπε τα «Ξημερώματα» , το τραγούδι.

Σ: Α! Ναι.

E: «Με ποιον (.) ποιος το είπε; » «Ο Γιάννης».

Σ: Ναι, ναι.

E: Ένα τέτοιο περιστατικό ναι. «Παίζω με το Γιάννη, είμαστε παρέα, είμαστε αυτοί οι τέσσερις που είμαστε::=

Σ: =Αυτά, τους φίλους του αναφέρει.

E: Ναι. Και τίποτα άλλο. Μέχρι εκεί.

Σ: Ναι, ναι. Εσείς πώς αισθάνεστε μπροστά στο ενδεχόμενο να πέσει το παιδί σας θύμα επιθετικής συμπεριφοράς;

E: (8) Έχω::: μία φορά μου έχει συμβεί, έχω επέμβει. Όχι για να (.) από πολύ μεγαλύτερα παιδιά...

Σ: Ναι, ναι.

E: Όχι πολύ μεγαλύτερα , δύο χρόνια μεγαλύτερα, αλλά σε αυτή την ηλικία είναι αισθητή η διαφορά. E::::: μπήκα στη μέση και τα χώρισα. Και τίποτα άλλο. Και τον εξήγησα ότι αυτό συμβαίνει και σε κείνον όταν (.) «σκέψου να έρθει ο μπαμπάς αυτών των παιδιών, αν έχει χτυπήσει εκείνος...

Σ: Ναι, ναι, ότι θα μπορούσε κι εκείνος [να το κάνει

E: [Να επέμβει, κι αν ρθει και μας δείρει; Και μας χτυπήσει; Τι θα γίνουμε; Μήπως εκείνος (.) «Μα μπαμπά με προκάλεσε. Μα μπαμπά έγινε έτσι». Και του εξηγώ ότι πάντοτε, δεν χρειάζονται δικαιολογίες. Δε χτυπάμε και πηγαίνουμε στο μεγαλύτερο και κάνουμε (.) . Σε κάποιο διάστημα ε::: το είχαμε κερδίσει αυτό το παιχνίδι, αλλά θέλει συνέχεια υπενθύμιση (.) «πήγαινε στη δασκάλα σου να πεις το τι έγινε και μην αντιδράς».

Σ: Άρα όταν τον χτυπάν να πηγαίνει να το λέει και να μην χτυπάει εκείνος, έτσι;

E: Ναι.

Σ: Εσείς με ποιο τρόπο. Εκτός από το «πήγαινε στη δασκάλα», με ποιο τρόπο θα συμβουλευάτε το παιδί σας να αντιμετωπίσει την επιθετικότητα ενός άλλου παιδιού; Πήγε στη δασκάλα, ας πούμε ότι η δασκάλα (.) δεν του δώσει και τόση σημασία.

E: Αν είναι στο σχολείο, στη δασκάλα και μόνο στη δασκάλα και όταν ρθει στο σπίτι μας το αναφέρει σε εμάς. Αν είμαστε σε εξωτερικό χώρο και γίνει, απευθείας έρχεται στο μπαμπά ή στη μαμά (.) όποιον συνοδεύεται , να το αναφέρει και να φύγει από εκεί πέρα. Να μην πάει σε αυτό το παιχνίδι.

Σ: Έχετε δεχθεί ποτέ παράπονα από παιδαγωγούς για επιθετική συμπεριφορά του παιδιού σας;

E: Ναι.

Σ: Πώς το αντιμετωπίσατε;

E: Αισθάνθηκα πολύ άσχημα. E::: Την πρώτη φορά για να μην κρυφτώ, έχασα τη γη κάτω από τα πόδια. Ίσως γιατί και η δασκάλα ήταν γνωστή, ε::: δεν πίστευα ποτέ ότι ο Νίκος θα γινόταν επιθετικός. (5). Συνέβη από παιδιά::: δεν ήταν η επιθετικότητά του ότι (3) παίζανε με ένα παιχνίδι, τραβήξανε τα παιδιά από ένα τουβλάκι, ο δικός μου παίρνοντας το τουβλάκι εκνευρίστηκε και του το ξαναπέταξε πίσω. Με αποτέλεσμα να τον χτυπήσει στο κεφάλι.

Σ: Ναι.

E: Αυτό ήταν όλο το περιστατικό. Μου το ανέφερε η δασκάλα, αισθάνθηκα πολύ άσχημα, δεν ήξερα πώς να αντιδράσω. Όταν ήρθε στο σπίτι, είχαμε την τιμωρία, είχαμε τα παράπονα, του είπα ότι «αν έρθουν τώρα οι γονείς και μας κάνουν παρατήρηση τι πρέπει να κάνουμε εμείς;» «Αν μας απαγορέσουν να πάμε στο σχολείο τι πρέπει να κάνουμε;» Να τον φέρω στο φιλότιμο, να (.) και όλες τις φορές έχουμε καταφέρει να ζητάει συγγνώμη από το παιδάκι, και αυτό το παιδάκι να το προστατεύει μετά.

Σ: Ααα! Ο ίδιος;

E: Ο ίδιος.

Σ: Δέχετε συχνά παράπονα;

E: Όχι. Αυτό μέσα στη σχολική χρονιά τη φετινή έγινε δύο φορές. Να πω την αλήθεια. Αλλά και στις δυο φορές ε::: το δίκιο ήταν με εκείνον. Όχι γιατί είναι παιδί μου, απλώς ήταν ότι (.) προκλήθηκε και αντέδρασε. Τη μία έπαιζε με τα παιχνίδια του, τα διαλύσαν, πήραν το παιχνίδι και το πέταξε, την άλλη σε μία διεκδίκηση ενός παιχνιδιού (4) του το πήρανε, και από τα νεύρα του πέταξε πάλι (.) ενώ δεν έχει δει κάτι αντίστοιχο, ούτε μέσα στο σπίτι ούτε στον κοινωνικό μας περίγυρο. [Να συμβαίνει κάτι.

Σ: [Μπορεί να το έχει δει στο σχολείο, σε άλλες παρέες=

E: =Ναι.

Σ: Προφανώς (.) αυθόρμητα του ήρθε να αντιδράσει. Ήθελε κάπως να αντιδράσει.

E: Και ::: φέτος, λόγω παιδιών, ε::: για πρώτη φορά ήρθαμε περισσότερο με τα όπλα. Ενώ στο σπίτι δεν είχαμε όπλα δεν δεν δεν συζητούσαμε κάτι τέτοιο, τώρα συζητάμε «μπαμπά αυτό το όπλο»...

Σ: Ζητάει όπλα παιχνίδια;

E: Μία φορά ζήτησε, τώρα τα έχουμε εξαφανίσει για να πούμε (.) τα όπλα, δεν τα επιζήτησε, να πει ότι «τα επιζητώ, θέλω τα παιχνίδια μου», όχι, φέρνω τα αυτοκίνητά του, τα τρένα του, οτιδήποτε άλλο (.) όχι.

Σ: Δεν ζητάει κάτι τέτοιο δηλαδή.

E: Όχι.

Σ: Αν εσείς είχατε να επιλέξετε ανάμεσα στο ρόλο του θύτη και το ρόλο του θύματος για το παιδί σας, ποιο ρόλο θα επιλέγατε;

E: (4)

Σ: Είναι δύσκολη ερώτηση. Θέλει σκέψη.

E: (7) Θύτης.

Σ: Θύτης. Απ' το να::: έχετε δηλαδή το άγχος ότι κάποιος στο σχολείο μπορεί να τον χτυπήσει ή να τον κάνει να αισθανθεί άσχημα=

E: =E::: μπορώ να τον φέρω μετά::: πιο εύκολα, στη::: =

Σ: =Να λύσετε το πρόβλημα πιο εύκολα;

E: Να λύ.. Ναι. Πιο εύκολα. Σαν θύμα, σημαίνει ότι κάποιος, συνέβη κάτι και του επέβαλε κάτι, και δεν μπορούσε να αντιδράσει. Οπότε σε αυτή τη (πε..) έχεις να λύσεις το θέμα της παρεξήγησης αλλά και του πόνου που έχει δεχθεί εκείνος. Και δεν ξέ.. δεν μπορώ να σκεφτώ τι αντίδραση θα έχει το παιδί αισθανόμενος μειονεκτικά, ότι δέχθηκε κάποια βία. Δηλαδή το είδαν οι φίλοι του ότι τον δείρανε. Άρα «ο Παναγιωτάκης είναι πιο δυνατός από εμένα». Και δεν ξέρω αν αυτό θα τον βγάλει μεγαλύτερη επιθετικότητα αύριο, να πάει να χτυπήσει τον Παναγιωτάκη.

Σ: Άλλος=

E: Αντίποινα.

Σ: Άλλος λόγος; Που θα σας προβλημάτιζε να είναι θύμα;

E: Άλλος λόγος; E::: η ίδια η βία. Δηλαδή::: ότι μπορεί να του γινόταν συνήθεια ότι λύνουμε τις διαφορές μας έτσι.

Σ: Ναι, αλλά εδώ μιλάμε για να είναι εκείνο=

E: Θύτης.

Σ: Ναι. Γιατί δεν το επιλέγετε το θύμα τόσο; Τι σας φοβίζει σ' αυτό;

E: Τραυματισμός.

Σ: Ότι ψυχολογικά δηλαδή=

E: =Και ψυχολογικά και σωματικά.

Σ: [Και σωματικά.

E: [Δεν ξέρεις (.) πόσο βίαια θα είναι.

Σ: Ναι, ναι. E:::=

E: Και πώς θα αντιδράσει συγχρόνως αν και υπάρξει αίμα. Λίγο ή πολύ.

Σ: Όταν φτάσει δηλαδή σε τόσο προχωρημένη κατάσταση=

E:= Δηλαδή σηκώσει το άλλο παιδάκι το χέρι και τον γρατζουνίσει. Απλό πράγμα. Το σημάδι (3).

Σ: Ναι...

E: Όλο αυτό::: πως ψυχολογικά ίσως τον επηρεάσουν. Ενώ σαν θύμα (.) ((διορθώνει)), σαν θύτης, ε::: έχω την αίσθηση ότι μπορείς να το ξεπεράσεις πολύ πιο εύκολα. Έχεις να κάνεις μόνο με μία ε::: , σε ένα κομμάτι του::: εσωτερικού του κόσμου, ότι:: να μη χρησιμοποιούμε τη βία.

Σ: Ότι θα [το λύσετε πιο εύκολα εσείς.

E: Ναι. Δε θα έχεις ψυχολογικά σημάδια.

Σ: Ναι. Πιστεύετε δηλαδή ότι αν εκείνος είναι ο θύτης μπορείτε καλύτερα να, να το λύσετε αυτό σαν πρόβλημα, να του εξηγήσετε (.) ενώ αν είναι θύμα είναι πιο δύσκολα αντιμετωπίσιμη η κατάσταση.

E: Ναι.

Σ: Ποιες διαφορές εντοπίζετε στην εκδήλωση της επιθετικότητας ανάλογα με το φύλο του παιδιού.

E: (2)

Σ: Αν είναι αγόρι ή κορίτσι.

E: Αν τον έχει χτυπήσει;

Σ: Όχι. Ποιες διαφορές ε::: άσχετα με το παιδί το δικό σας τώρα. Γενικά. Μιλάμε για αγόρια και για κορίτσια. Πιστεύετε ότι έχουν διαφορετικά είδη επιθετικότητας;

E: Ναι.

Σ: Περισσότερο τι κάνουν ας πούμε τα αγόρια κατά τη γνώμη σας από τα κορίτσια;

E: (4) Τα αγόρια είναι πιο::: με τα χέρια, να σπρώξουν, να χτυπήσουν, ίσως να ::

Σ: Σωματική βία.

E: Σωματική βία.

Σ: Τα κορίτσια τώρα είναι λίγο δύσκολο να πείτε, γιατί γιο έχετε, δεν έχετε την ίδια εμπειρία, από τον περίγυρό σας=

E: =Από τον περίγυρό μου (.) απλώς τα κορίτσια είναι λεκτική. Έχουμε δυο κοριτσάκια δίπλα, και τα δύο είναι μεγαλύτερά του, ένα χρόνο το ένα δύο το άλλο, ε::: πολλές φορές (.) όχι πολλές, κάποιες φορές θα μαλώσουν. Πως θα το παίξουν το παιχνίδι, πως (.) εκεί πέρα. (3) «Δεν σε παίζω, δεν αυτό, δεν είσαι καλός, δεν δεν δεν ». Μιλάμε (3)

Σ: Προσπαθούν να τον στεναχωρήσουν με τα λόγια δηλαδή. Να πληγώσουν εκεί. Όχι σώμα, αλλά ψυχή.

E: Ναι.

Σ: Που αποδίδετε αυτές τις διαφορές;

E: Που μπορεί να επιβληθεί ο άλλος. Που αισθάνεται πιο δυνατός.(3) Ο Νίκος αισθάνεται πιο δυνατός τώρα στα χέρια έναντι των κοριτσιών, οπότε αντιδράει με αυτό τον τρόπο. Τα κορίτσια πιο δυνατές στο λο... επειδή δεν μπορούν να τον αντιμετωπίσουν, βρίσκουν το λόγο.

Σ: Πώς θεωρείτε ότι πρέπει να επιλύουν μία σύγκρουση τα παιδιά ανάλογα με το φύλο τους;

E: Πάντοτε με συζήτηση. Πάντοτε με συζήτηση και::: διαλλακτικότητα. «Κάνε το τώρα εσύ, μετά εγώ».

Σ: Μεταξύ τους άρα=

E: =Ναι=

Σ: =Να το κουβεντιάσουν.

E: Ναι. Κι αν δεν γίνεται, τότε να επεμβαίνουν οι μεγάλοι. Στην αρχή «συζητήστε το και βρείτε εσείς τη λύση».

Σ: Ναι. Ωραία. Και πώς θεωρείτε ότι πρέπει να αντιμετωπίζετε η επιθετικότητα από τον ενήλικα, ανάλογα με το φύλο του παιδιού.

E: Τα::: ,δεν έχει διαφορά. Δεν έχει καμία διαφορά. Είτε είναι αγόρι είτε κορίτσι . Στα αγόρια μπορεί κάποιες φορές ε::: να (.) ο ενήλικας να μπορεί να χρησιμοποιήσει λίγο βία, δεν συμφωνώ αλλά μπορεί. Στα κορίτσια::: λίγο είμαστε πιο::: διαλλακτικοί, λίγο πιο

Σ: Διαλλακτικοί;

E: Ναι.

Σ: Δηλαδή πιστεύετε ότι πρέπει να είμαστε λίγο πιο ανεκτικοί με τα κορίτσια;

E: Όχι. A::: , επειδή τα κορίτσια δεν χρειάζεται να τα επέμβεις και να το χτυπήσεις το παιδί, πιστεύω ότι θα καταλάβει πολύ πιο εύκολα με το λόγο.

Σ: Ίσως και θέμα ωριμότητας;

E: Ναι. Ωριμάζουν πιο εύκολα.

Σ: Ποια είναι η γνώμη σας για τον τρόπο που χειρίζονται οι εκπαιδευτικοί του παιδιού σας, το θέμα της επιθετικότητας.

E: (6) Δημοσιοϋπαλληλικά ((χαμογελώντας)).

Σ: Δηλαδή;

E: Να λύσουμε το πρόβλημα αυτή την ώρα, να περάσει η κακιά στιγμή και φύγαμε παρακάτω. Πέρασε η μέρα.

Σ: Πιστεύετε δηλαδή=

E: =Δηλαδή δεν κάθεται ο εκπαιδευτικός πολλές φορές να λύσει το πρόβλημα του παιδιού, πλην εξαιρέσεων=

Σ: = Ναι...

E: Γιατί όλοι οι κανόνες έχουν και τις εξαιρέσεις τους. A::: παρά, λύνουμε αυτή την ώρα το πρόβλημα αλλά δεν βλέπουμε ότι αυτό το παιδί είναι επιθετικό. Να το βοηθήσουμε να λύσει το πρόβλημα της επιθετικότητας (.) γιατί είναι επιθετικό; Τι έγινε; Παρά (.) γι' αυτό λέω ότι είναι καθαρά δημοσιοϋπαλληλικό. Ο δημόσιος υπάλληλος πηγαίνει, δουλεύω 8.00 – 3.00, ((χτυπάει τα χέρια σαν να λέει τέλος)) τελειώσαμε, φύγαμε, ήρθε καινούρια μέρα, ήρθε 15 του μηνός πληρώθηκα, έφυγα.

Σ: Ναι.

E: Κλείσαμε.

Σ: Άρα λίγο βραχυπρόθεσμα το λύνουν, δηλαδή τώρα, αυτή τη στιγμή =

E: Ναι, ναι. Και αναφορά (.) συνήθως οι εκπαιδευτικοί το αναφέρουν στους γονείς και λύστε το εσείς.

Σ: Συνεργασία;

E: E:::

Σ: Να το κουβεντιάσετε. «Το παιδί έκανε αυτό. Γιατί μπορεί να το έκανε; Τι μπορούμε να κάνουμε;»

E: Κά... κάποιιοι (3) εκπαιδευτικοί, μπαίνουν στο τριπάκι και:: ασχολούνται, κάποιιοι, όπως είπα προηγουμένως...

Σ: Απλά το αναφέρουν [και τέλειωσε εκεί.

E: [Αναφορά.

Σ: Το λύνουν την ώρα που γίνεται δηλαδή, [τέλειωσε εκεί.

E: =[Ναι.

Σ: Εσείς πώς κρίνετε τη συνεργασία σας με τους παιδαγωγούς του παιδιού σας, τώρα ας πούμε που έχει περάσει (.) ((εννοώ το μεγαλύτερο μέρος της σχολικής χρονιάς)), όσον αφορά αυτά τα θέματα.

E: Με δύο δασκάλες είμαι υπερευχαριστημένος. Ασχολούνται με τα παιδιά. Με την τρίτη όχι. Δεν ασχολείται .

Σ: Θεωρείτε ότι υπήρξε κάποια βελτίωση [στη συμπεριφορά του παιδιού σε αυτό το διάστημα...

E: [Ναι, ναι. Και ότι μπορεί να ξαναγυρίσουμε πίσω , μπρος –πίσω, αυτό το πράγμα είναι::: δεκτό. Αλλά ότι η αναφορά, η συζήτηση αυτό::: υπάρχει.

Σ: Θα μπορούσατε να αναφέρετε κάποια=

E: =Διακοπή γιατί=

Σ: =Ναι, ναι.

((Σε αυτό το σημείο υπήρξε ολιγόλεπτη διακοπή λόγω της εργασίας του συμμετέχοντα)).

Σ: Έτοιμοι. Θα μπορούσατε να αναφέρετε κάποια θετικά στοιχεία από την εκδήλωση της επιθετικής συμπεριφοράς των παιδιών;

E: Θετικά στοιχεία δηλαδή...

Σ: Θα μπορούσε να έχει κάτι θετικό, η επιθετικότητα;

E: Όχι, δεν έχει κανένα θετικό. E::: όσο καλά και να το δει κάποιος δεν υπάρχει τίποτα θετικό από το να είναι κάποιος επιθετικός. Είτε δηλαδή ο μικρός να εξασκεί βία είτε ο μεγάλος να εξασκήσει βία προς το μικρό. Δεν υπάρχει τίποτα θετικό. Δεν κερδίζουμε κάτι.

E: Εσείς πως αντιδράτε όταν το παιδί σας δεν σας υπακούει; Ας πούμε λέτε «να κουβεντιάσουμε». Έτσι; Παρόλα αυτά το παιδί εξακολουθεί, και δεν υπακούει.

E: Τιμωρία. (3) Τιμωρία, δηλαδή αφαίρεση κάποιου πράγματος το οποίο εντός εισαγωγικών θα τον τσούξει.

Σ: Η τιμωρία εκτός από αυτό σαν κριτήριο, να τον πειράζει, να τον ενοχλήσει, να είναι κάτι που θα τον πονέσει, κάτι άλλο θα μπορούσε να είναι σαν κριτήριο;

E: (4)

Σ: Ας πούμε ότι ο μικρός σπάει επίτηδες ένα αντικείμενο.

E: Δεν είχαμε τέτοιες αντιδράσεις οπότε δεν μπορώ να::: το εκλάβω::: Ο δικός μας ε::: γιατί γι' αυτόν αναφέρομαι ε::: η αντ... είτε κάν...δηλαδή τον λες να κάνει κάτι, δεν το κάνει, έχουμε αυτό το πράγμα. Δεν συνετίζεται (2)

Σ: Ας πούμε δεν μαζεύει τα παιχνίδια. Δεν υπακούει. «Μάζεψε τα παιχνίδια» και δεν υπακούει. [Μια τιμωρία σχετική...

E: [Κάποιες φορές

Σ: Ναι...

E: Κάποιες φορές επειδή επιβάλλεται, θα τα έχουμε μαζέψει εμείς και θα βρει το χώρο καθαρό, κάποιες άλλες φορές παραμένει έτσι όπως τα άφησε (4) και τελείωσε.

Σ: Τελειώνει εκεί ας πούμε, δεν είναι ότι=

E: =Αύριο, τα βρήκες εκεί πέρα, θα τα μαζέψεις εσύ.

Σ: Η άποψή σας για τα υπάκουα παιδιά, ποια είναι;

E: E::: Τα θαυμάζω σε κάποιες, αυτό, ότι έχουν καταφέρει οι γονείς, να έχουν κάνει τα παιδιά τους να είναι υπάκουα. Απλώς δεν ξέρω αν αυτό γίνεται, γιατί έχει επιβληθεί είτε προηγουμένως βία ή τα έχουν φτάσει στο σημείο να είναι στρατιωτάκια και να μην έχουνε (.) αναπτύξει τη δικιά τους προσωπικότητα και να ((η λέξη δεν ακούγεται καθαρά)) (.) επειδή δεν το ξέρω αυτό το πράγμα εγώ τουλάχιστον στο δικό μου προτιμώ να έχω αντιδράσεις και να είναι ελεύθερος, παρά να είναι στρατιωτάκι υπάκουος. Την υπακοή την έχουμε (.) όταν βγαίνουμε εκτός σπιτιού, όταν του λες κάτι, εκεί πέρα ναι. Να υπάρχει ένα ((η λέξη δεν ακούγεται καθαρά)), γιατί έχουμε και υπόλοιπο κόσμο να μην ενοχλούμε. Στο σπίτι ας αναπτύσσει και λίγο το δικό του χαρακτήρα.

Σ: Άρα η υπακοή δεν είναι απαραίτητα και κάτι που έχει μόνο θετικά χαρακτηριστικά. Αν, από ότι κατάλαβα τώρα από τα λεγόμενα, εάν ένα παιδί είναι::: παρουσιάζει πλήρη υπακοή μπορεί αυτό να είναι και λίγο αρνητικό;

E: Ναι.

Σ: Γιατί λίγο ανησυχείς=

E: =Ανησυχείς για ποιο λόγο είναι έτσι.

((Σε αυτό το σημείο υπήρξε μικρή διακοπή λόγω τηλεφωνικής κλήσης του ερωτώμενου))

Σ: Άρα, λέγαμε για την υπακοή, ναι μεν να υπακούει αλλά εκεί που πρέπει να υπακούει αν κατάλαβα καλά.

E: Ναι.

Σ: Πως πιστεύετε ότι πρέπει να αντιδρά το παιδί σας σε περίπτωση που αδικείται;

E: Διεκδικώντας το δίκιο του αλλά όχι με βία. Διεκδικούμε το δίκιο μας, αλλά όχι με βία. Θα παραπονεθούμε στους μεγαλύτερους, θα το διεκδικήσουμε, να μη μείνει (.) μέχρι τέλους.

Σ: Πως θα χαρακτηρίζατε ένα παιδί με αντιδραστική συμπεριφορά και πως ένα υπάκουο παιδί.

E: Πως θα χαρακτηρίζα ένα παιδί με αντιδραστικό χαρακτήρα και πως ένα υπάκουο. E:: Στο υπάκουο θα ήμουν πολύ πιο προβληματισμένος ε:: γιατί είναι έτσι, από ένα παιδί που είναι πιο:: έντονη προσωπικότητα. Δηλαδή η έντονη προσωπικότητα μπορεί να οφείλεται γιατί είναι αυτό το παιδί, ή στο κοινωνικό του περιβάλλον, ενώ ένα υπάκουο παιδί μπορεί να έχει μέσα του το φόβο. Και πρέπει να τον βγάλεις.

Σ: Θεωρείτε δηλαδή πιο υγιή συμπεριφορά ένα=

E: =Ένα δυναμικό παιδί.

Σ: Με ποιο κριτήριο επιλέγετε τα προγράμματα που θα παρακολουθήσει το παιδί σας στην τηλεόραση; Ή σε DVD ή στα τάμπλετ; Το ελέγχετε το περιεχόμενο;

E: Ναι. Βία. Μόνο τη βία έχω σαν:: κριτήριο.

Σ: Τι παρακολουθεί;

E: Αυτό που τον αρέσει περισσότερο είναι να βλέπει κατασκευές=

Σ: Ναι;

E: Δηλαδή πως φτιάχνουν διάφορα παιχνιδάκια, ε:: ντοκιμαντέρ, ειδικά με ζώα, τρελαίνεται για να βλέπει αυτό το πράγμα και:: μετά βλέπει:: τα συνηθισμένα Μίκυ Μάους και::

Σ: Τα ελέγχετε προηγουμένως το τι θα δει;

E: Δεν το αφήνουμε ανεξέλεγκτο, δηλαδή πήγαινε κάθισε στο:: (.) τι βλέπεις;

Σ: Οπότε=

E= Να ξέρει ότι «Ααα! Δεν είμαι μόνος», δηλαδή την ώρα που βλέπω ότι δεν θα έρθει κανένας.

Σ: Με ποιο κριτήριο επιλέγετε τα προγράμματα που θα παρακολουθήσετε εσείς παρουσία του παιδιού σας στον ίδιο χώρο;

E: E::: συνήθως όταν είμαστε εμείς, δεν βάζουμε τηλεόραση.

Σ: Ναι, καθόλου;

E: E::: την αποφεύγουμε. Προτιμάμε να έχουμε::: άλλες δραστηριότητες. Όταν είμαστε με το παιδί, η τηλεόραση κλειστή. Πάμε να::: Όταν πάει για ύπνο=

Σ: = Τότε.

E: Θα βάλουμε να δούμε τα δικά μας, ότι θέλουμε, αν θέλουμε να δούμε κάτι.

Σ: Ποια είναι η άποψή σας για τον ιδανικό χρόνο απασχόλησης του παιδιού με=

E: Η καλύτερη ώρα για να και πιο παραγωγική για κείνον, είναι::: ένα – δυο ώρες περίπου μετά το σχολείο, και μία ώρα ουσιαστικά πριν πάει για ύπνο. Δηλαδή ένα δίωρο 5.00 με 7.00 είναι ο ιδανικός χρόνος για να μπορ.. που είναι πιο συγκεντρωμένος για να μπορέσεις να του περάσεις διάφορα πράγματα.

Σ: Δεν την είπα μάλλον σωστά την ερώτηση. Ιδανικός χρόνος απασχόλησης με MME. Το να δει τηλεόραση. Να δει ένα DVD ή στο τάμπλετ κάτι, να παίζει ένα παιχνίδι. Ιδανικός χρόνος απασχόλησης γι' αυτή τη δραστηριότητα.

E: A::: Συνήθως αυτή την ώρα είναι ::: μετά το σχολείο, αν δεν κοιμηθεί αυτή την ώρα δει::=

Σ: =Για όση ώρα περίπου;

E: Μισή ώρα, τρία τέταρτα, εντάξει, εκεί πέρα.

Σ: Ξαναβλέπει στη διάρκεια της μέρας:

E: E::: σπάνια. Σπάνια.

Σ: Έχει και τάμπλετ;

E: Υπάρχει τάμπλετ στο σπίτι, δεν το χρησιμοποιούμε.

Σ: Να, να, ξέρει ας πούμε εκείνος να βρει να βάλει=

E: Κινητό=

Σ: =Ναι.

E: Το κινητό της μαμάς του έχουμε μανία, επειδή το ξέρουμε, «Θέλω να δω τα παιδικά μου»=

Σ: =Βλέπει στο κινητό παιδικά;

E: Ναι.

Σ: Α. Ξέρει να βρει;

E: Ξέρει.

Σ: Ξέρει να βρει ε; Και παιχνίδια παίζει;

E: Και παιχνίδια. Αλλά δεν (.) εξαφανίζεται το κινητό. Δηλαδή το κινητό της Μαρίας, ξεχωρίζει το κινητό της μαμάς, το κινητό μπαμπά. Το κινητό του μπαμπά είναι επαγγελματικό, δεν το ακουμπάμε, το κινητό της μαμάς έχει παιχνίδια, έχει παιδικά=

Σ: =Μπορεί να το πάρει στο δωμάτιό του, να κάνει αυτό που είναι να κάνει ας πούμε=

E: Το μεσημέρι την ώρα που εμείς είμαστε για φαγητό, το παίρνει και πηγαίνει στο δωμάτιό του να δει. Ακόμα και αυτές τις ώρες, είναι πάλι ελεγχόμενος. Δηλαδή. Βλέπει. Τι βλέπει. Και μετά επειδή μπορείς να κάνεις αναδρομή το τι έχει δει, βλέπουμε από το τι έχει δει, τι ήτανε.

Σ: Του έχετε πει τι μπορεί να δει;

E: E::: ναι.

Σ: Και από παιχνίδια, παίζει;

E: Παίζει::: ένα με bobbles ((παιχνίδι με φούσκες)).

Σ: Α! Τέτοιου στυλ! Αυτά τα (.) ναι. Πως αντιμε=

E: =Η με το Μακουίν που τρέχει σε αγώνες φόρμουλας=

Σ: Α! Αυτοκίνητα [που τρέχουν

E: [Αυτοκίνητα που τρέχουν, πηδάνε:: και κάτι τέτοια. Όχι::: ούτε βίας ούτε:::

Σ: Ναι. Αυτά που σκοτώνουν, κάνουν=

E: Όχι, όχι.

Σ: Πώς αντιμετωπίζετε την πιθανή απαίτηση του παιδιού σας που αφορά στην υπέρβαση χρόνου ή ποιότητας προγράμματος που επιθυμεί να παρακολουθήσει; «Θέλω να δω παραπάνω ώρα, θέλω να δω (2) [Spider man ξέρω εγώ;

E: [Κάποιες φορές το (.) όχι κάποιες φορές, πολλές φορές έχει ξεφύγει. Δηλαδή γιατί η μαμά στο σπίτι κάνει δουλειές α::: βρίσκει χρόνο και αντί να παίζει με τα παιχνίδια του ε:::

Σ: Θα δει [κάτι στην τηλεόραση.

E: [Θα δει στο DVD (.) όχι στο DVD, στο κομπιούτερ πηγαίνει και βλέπει (3), γι' αυτό (.) επειδή είναι μοναχοπαίδι. Γι' αυτό τον στέλνουμε στα κορίτσια δίπλα ή φέρνουμε τα κορίτσια στο σπίτι, για να τον έχουμε (.) δηλαδή να είναι σε συνεργασία.

Σ: Ναι.

E: Για να αποφύγουμε.

Σ: Τα κορίτσια τα χτυπάει όταν παίζουν;

E: Μια φορά έσπρωξε το ένα. Δεν έχουμε δηλαδή (.) τις έχει περισσότερο σαν αδελφές του. Γιατί τις αποκαλώ κι εγώ κόρες, ((γελάμε)), ήρθαν οι κόρες...

Σ: Όταν ασκήσουν εκείνες μπορεί να, να ασκήσουν, θα το πω έτσι λεκτική βία, του στυλ «τώρα δεν σε παίζουμε» ή (.) αντιδράει σε αυτό το στυλ κι εκείνος;

E: Ναι. Ναι. Ναι.

Σ: Όσον αφορά τα MME άλλη μία ερώτηση. Αν τηρείτε κάποιο πρόγραμμα συγκεκριμένο, ας πούμε λέτε την ώρα που εμείς θα φάμε φαγητό, επιτρέπουμε να δεις. Είναι δηλαδή σε συγκεκριμένες περιπτώσεις.

E: Δεν υπάρχει στάνταρ ώρα που θα συμβεί αυτό.

Σ: Άρα μπορεί και να το επιλέξετε και όταν δεν μπορείτε για κάποιο λόγο, παράδειγμα δουλειές της συζύγου, να το επιβλέψετε επαρκώς;

E: Αν είμαστε και οι δύο στο σπίτι, ο ένας κάνει δουλειές, ο άλλος ασχολείται με τον Νίκο. Τέλος.

Σ: Όταν εσείς λείπετε ας πούμε στη δουλειά, και η μαμά πρέπει να κάνει κάποιες δουλειές...

E: Ο Νίκος αυτή την ώρα θα παίζει με τα παιχνίδια του, ή θα πάει στο κομπιούτερ ή θα πάει στις φίλες του. Δηλαδή οι επιλογές είναι...

Σ: Είναι κι άλλες επιλογές=

E: =Ναι.

Σ: Ναι μεν μπορεί να το κάνει, αλλά δεν είναι ότι κάνει αποκλειστικά αυτό.

E: Ναι.

Σ: Με ποιο τρόπο έχετε αντιληφθεί εσείς να επηρεάζεται η προσωπικότητα του παιδιού από τα MME;

E: (3) Επηρεάζεται όταν:: δε (.) όχι στη δημόσια τηλεόραση, να καθίσει να δει δημόσια τηλεόραση, επηρεάζεται από το κομπιούτερ όταν έχει δει:: κάποια βία, όχι ότι θα την εξασκήσει, δηλαδή επιζητά όπλα.

Σ: Α, ναι, ναι.

E: Επιζητά τα όπλα.

Σ: Να δει όπλα, σπαθιά ξέρω εγώ και να πει θέλω κι εγώ τέτοια παιχνίδια.

E: Δηλαδή, στα παιχνίδια του έχει κάποιους πειρατές ας το πούμε, κάποιους στρατιώτες, εκεί πέρα. E:: Λάθος μου; Λάθος μου. E:: σε αναφορά ήταν ότι μικρός κι εγώ έπαιζα με όπλα και είχα φτιάξει ένα όπλο και κυνηγούσα γάτες. Και αστόχησα να χτυπήσω τη γάτα και χτύπησα τη γιαγιά κι η γιαγιά με έδειρε.

Σ: Οπότε=

E: =Οπότε προσέχουμε πώς το χρησιμοποιούμε γιατί θα γίνει αυτό. Δηλαδή συνειδητοποίησα πάνω στην κουβέντα ότι εγώ είχα όπλο, αλλά έπρεπε να το γυρίσω. Και αυτό, τι; Ότι χτύπησα κάποιον άνθρωπο....

Σ: Οπότε λέτε «το είπα που το είπα ας το σώσω τώρα, τουλάχιστον ας το σώσω τώρα να πω=

E: Πώς το σώζουμε (.) άρα «δεν το κάνουμε, δεν δεν δεν , προσοχή (.) έχουν βγει τώρα με πλαστικές σφαίρες τα Nerf ((παιχνίδι όπλο που πετάει πλαστικές σφαίρες)).

Σ: Ναι, ναι.

E: Τι κάναμε; Δεν μπορούσε (.) τον πήραν δώρο. Τι θα κάνουμε; Κυνηγοί. Τι κυνηγοί; Απλώσαμε τα ζωάκια μέσα στο σπίτι=

Σ: = Τα αγαπάει όμως τα ζωάκια, παρόλα αυτά τα σημάδεψε ε; ((γελάω))

E: Ναι, αυτό δεν (.) , τα σημάδεψαμε από μακριά, σκέψου τώρα, έχει μυωπία 2,5=

Σ: Ναι ε;

E: Πολύ για την ηλικία του, και σε απόσταση, σημάδεψε σωστά και χτυπούσε τα ζώα.

Σ: Μάλιστα.

E: Από απόσταση. Δηλαδή πράγμα που το έβλεπε θολά, πράγμα που ήταν μικρό ((ακολούθησε λέξη που δεν έγινε κατανοητή κατά την απομαγνητοφώνηση)).

Σ: Ήξερε βέβαια ότι ήταν ένα παιχνίδι, έτσι;

E: Ναι.

Σ: Όταν αφορά αληθινά ζώα;

E: Τα φοβάται.

Σ: Ναι;

E: Δηλαδή::: τα σκυλιά έρχονται δίπλα του παίζουν, και τα λοιπά, «αγκαλιά μπαμπά». Η γιαγιά έχει, η γιαγιά έχει σκυλί. Δεν πλησιάζουμε... Δεν πηγαίνουμε να το χαϊδέψουμε. Μόνο όταν είναι ο μπαμπάς ή η μαμά, να πάμε να το χαϊδέψουμε. Δεν το χαϊδεύει.

Σ: Μάλιστα . Αυτά εγώ. Οι ερωτήσεις τελείωσαν. Ευχαριστώ πάρα πολύ!

E: Δεν έκανα τίποτα.

((Of the record , ο πατέρας ανέφερε ότι μια φορά του είπε η νηπιαγωγός ότι «σήμερα ο Νίκος χτύπησε τα 2/3 της τάξης», κι εκείνος απάντησε ‘αστειευόμενος’: «Κι εσείς που ήσασταν»;

8^η ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ / ΠΑΤΕΡΑΣ Β´

(39 ετών, Δημόσιος υπάλληλος, Ανώτατη Εκπαίδευση -παιδιά δίδυμα, αγόρι και κορίτσι 5 ετών)

(Συμφωνήθηκε εξ αρχής η συνέντευξη να γίνει στον ενικό λόγω πρότερης γνωριμίας και οικειότητας του συμμετέχοντος με την ερευνήτρια).

Σ: Λοιπόν είμαστε έτοιμοι. Πόσο χρονών είστε;

E: Είμαι τριάντα εννέα.

Σ: Ε, να μιλάμε στον ενικό μια και έχουμε την οικειότητα.

E: Ναι βέβαια.

Σ: Το επάγγελμά σου;

E: Είμαι::: Δημόσιος Υπάλληλος.

Σ: Πόσα παιδιά έχεις; Φύλο και ηλικία.

E: Έχω ένα αγόρι και ένα κοριτσάκι, που είναι δίδυμα, ηλικίας πέντε ετών.

Σ: Και σε ποια προσχολική δομή, Παιδικό Σταθμό ή Νηπιαγωγείο, πάνε;

E: Σε νηπιαγωγείο φοιτούν, στο στάδιο του προνηπίου.

Σ: Με ποια κριτήρια θα χαρακτήριζες ένα παιδί ως επιθετικό; Ποια συμπεριφορά.

E: E::: να φωνάζει, και φυσικά να σηκώνει το χέρι του είτε στην αδελφή του, είτε στον αδελφό του, ή στους συμμαθητές του ή στην Παιδική Χαρά, να αντιδράει με, με στοιχεία λοιπόν φωνής και::: ξύλου.

Σ: Πώς θα χαρακτήριζες, ένα χαρακτηρισμό έτσι θέλω, ένα παιδί με αντιδραστική συμπεριφορά και πως ένα υπάκουο παιδί;

E: Ένα χαρακτηρισμό με αντιδραστική συμπεριφορά (3) ε::: με αντιδραστική συμπεριφορά...

Σ: Ναι, που δεν ακούει, που δεν συμμορφώνεται στις υποδείξεις του γονιού, λες «μάζεψε [τα παιχνίδια] και δεν δέχεται...

E: Έντονη προσωπικότητα. Έντονη προσωπικότητα. Αν δεν υπακούει στις υποδείξεις του γονιού, εμένα μου αρέσει αυτό και το θεωρώ ότι το παιδί θέλει να πάει και ένα βήμα παραπέρα, γιατί θέλει να το δει, να ψάξει, να (.) και θεωρώ ότι είναι μια έντονη προσωπικότητα. Ένα παιδί τώρα που είναι χαμηλών τόνων και υπακούει με.. αμέσως στους γονείς (2) είναι ίσως ένα παιδί που δεν θέλει να το ψάξει παρακάτω, θέλει να μείνει εκεί στο οικογενειακό κλίμα, χωρίς να δει παρακάτω τι υπάρχει.

Σ: Πως αισθάνεσαι για την πιθανή φιλία του παιδιού σου με ένα παιδί με επιθετική συμπεριφορά; Στο σχολείο, στο πάρκο....Ακόμα πιο πολύ στο σχολείο που είναι καθημερινή η τριβή.

E: E::: προσωπικά σαν γονιός δεν θα το ήθελα. Αλλά επειδή ξέρω ότι εκεί έξω θα βρει πολλούς διαφορετικούς ανθρώπους ε::: θα ήθελα να δώσω τα κατάλληλα ερεθίσματα στα δικά μου παιδιά να μπορούν να τα αντιμετωπίσουν. Δεν μπορώ δυστυχώς να αποφύγω μην κάνεις παρέα με αυτό το παιδί γιατί έτσι, για το άλλο γιατί έτσι, για το άλλο γιατί έτσι . Θέλω (.) στην αρχή ίσως πρέπει να το κάνω, αλλά με τον καιρό να του δώσω τα εφόδια να κρίνει μόνος του. Ή μόνη της.

Σ: Να κρίνει και να αντιμετωπίσει στο μέλλον;

E: Και να (.) να κρίνει αν θέλει να είναι μαζί με αυτά τα άτομα ή όχι.

Σ: Αχά. Αχά. Το γεγονός ότι όταν θα έρθει αντιμέτωπο με ένα παιδί που χτυπάει. Θα πρέπει αυτό να το αντιμετωπίσει. Με κάποιο τρόπο ας πούμε. Δεν είναι ένα κίνητρο;

E: Τους έχω πει και τους δύο, ότι αν ο μη γένοιτο γίνει αυτό, το λέμε κατευθείαν στη δασκάλα. Ή στο μπαμπά ή στη μαμά, που ενδεχομένως θα είμαστε σε μια Παιδική Χαρά

και δεν το έχουμε δει. E:: αν θα το πείτε στη δασκάλα, φυσικά θα το πείτε και σε εμάς μετά στο σπίτι. Μέχρι εκεί, εντάξει.

Σ: Ποια η άποψή σου για τα παιδιά που παρουσιάζουν επιθετική συμπεριφορά;

E: E:: συνήθως, φοβάμαι αυτό που λέει κι ο πιο πολύς ο κόσμος. Ότι είναι ερεθίσματα από το σπίτι. Ενδεχομένως να φωνάζει η μαμά, ο μπαμπάς, να τσακώνονται σπίτι; E, ενδεχομένως να υπάρχει κάποιο πρόβλημα στο παιδί; Διότι επειδή ο Γιάννης κάνει λογοθεραπεία, έχω δει παιδάκια στη λογοθεραπεία που πάει, τα οποία έχουν επιθετική συμπεριφορά λόγω κάποιου σταδίου αυτισμού που έχουν. Τώρα αρχικό, μεσαίο, τελικό, δεν ξέρω τι στάδιο, ας πούμε. Οπότε θεωρώ ότι είναι ή λόγω πάθησης, ή λόγω σπιτιού.

Σ: Μάλιστα. E:: άρα υπάρχει δηλαδή ένα οικογενειακό υπόβαθρο ας πούμε που ενισχύει αυτή τη συμπεριφορά.

E: Ναι. Οικογενειακό πιο πολύ υπόβαθρο. Οικογενειακό υπόβαθρο, εκτός αν υπάρχει πρόβλημα υγείας.

Σ: Αν είναι βιολογικός ο παράγοντας ας πούμε.

E: Ναι. Ναι.

Σ: Ούτως ή άλλως και τα παιδιά που δεν μπορούν να μιλήσουν καθαρά και δεν μπορούν να εκφραστούν με το λόγο, καμιά φορά κινούνται προς επιθετική συμπεριφορά.

E: Πάντως ο Γιάννης που είχε, γιατί τώρα είναι σε στάδιο που το ξεπερνάει, θέμα, δεν μπορούσε να πει καθαρά κάποιες λέξεις ή γράμματα, δεν έδειχνε επιθετική συμπεριφορά. Μπορώ να πω ότι ήταν το άκρως αντίθετο. Δηλαδή απέφευγε να λέει κάποια πράγματα που ήξερε ότι δεν τα λέει καλά.

Σ: Ναι, ναι.

E: Δεν ήταν η συμπεριφορά του, αυτό που είπες πριν, ότι θα μπορούσε να είναι η συμπεριφορά του [επιθετική...]

Σ: =επιθετική , γιατί δεν μπορεί να εκφραστεί αυτή την ώρα. Και πώς,...

E: Δεν είναι επιθετικός=

Σ: =Ναι, ναι =

E: =παρόλο που δεν μπορούσε να εκφραστεί.

Σ: Πώς εκφραζόταν αυτή την ώρα; Αν δεν μπορούσε να πει=

E: = Προσπαθούσε να το περιγράψει με άλλη λέξη, παρόλο που ήξερε τη σωστή λέξη, ή δεν το έλεγε καθόλου και περιθωριοποιούνταν.

Σ: Ναι, κατάλαβα. Και με τα παιδιά δηλαδή.

E: Ναι, ναι το έχουμε δει πολλές φορές. Στο Γιάννη που είχε αυτό το θέμα το έχουμε δει πάμπολλες φορές. Ή το λέει με άλλες λέξεις ή δεν απαντάει καθόλου, παρόλο που ήθελε να συμμετάσχει στην κουβέντα. Είναι βέβαια άλλος χαρακτήρας. Άλλο παιδί μπορεί όντως να...

Σ: Εντάξει σίγουρα. Το κάθε παιδί το χειρίζεται διαφορετικά.

E: Ναι. Έτυχε ο Γιάννης και έκανε πα..(.) κάνει παρέα με του κουμπάρου μου το παιδί, που είναι λίγο μεγαλύτερο, είναι οχτώ χρονών. Και είπε μια λέξη ο Γιάννης λίγο λάθος και τον κορόιδευε ο άλλος. Ο Γιάννης τον είδες για τα επόμενα τρία – τέσσερα λεπτά κουμπώθηκε και δεν του απαντούσε. Δεν μιλούσε.

Σ: Ναι, ναι, ναι. Το επεξεργαζόταν.

E: Και τον έπιασα και του λέω, του εξήγησα δυο πράγματα ας πούμε. Εντάξει. Το άλλο, ότι και το άλλο είναι παιδάκι και εντάξει, γι' αυτό σε κορόιδεψε και τα λοιπά.

Σ: Ναι, ναι. Πώς αντιδράς εσύ όταν ένα από τα παιδιά, το κορίτσι ή το αγόρι παρουσιάσει επιθετική συμπεριφορά;

E: Αυτό που τους λέμε κι εγώ και η μαμά τους είναι ότι προσπαθούμε να το κουβεντιάσουμε με τον άλλο και να βρούμε μία κοινή λύση του προβλήματος.

Σ: Ας πούμε αν ζητάει κάτι επίμονα, κάτι από το σούπερ μάρκετ, από ένα παιχνιδάδικο κ.λπ και δεν το παίρνετε=

E:= Ναι.

Σ: Και παρουσιάζει μια επιθετικότητα. Δεν ξέρω αν συμβαίνει. Μπορεί και να μη συμβαίνει.

E: Στο Γιάννη δε συμβαίνει. Στην Άννα ίσως κάποιες φορές απαιτεί κάποια πράγματα παραπάνω, τα οποία::: με την::: αιτιολογία την οποία την έχει εφεύρει πιο πολύ η μαμά, ότι δίνουμε προτεραιότητα, δεν έχουμε πολλά λεφτά οπότε δίνουμε προτεραιότητα να πληρώσουμε τους λογαριασμούς, να πληρώσουμε το σούπερ μάρκετ, να πληρώσουμε τα σχολεία σας, τα ρούχα σας, τα... αυτό, δεν μπορούμε να πάρουμε Kinder αυγό τώρα ας πούμε. Ή δεν μπορούμε να πάρουμε κρουασάν ή::: τέτοια (.) με πρόσχημα τα χρήματα=

Σ: Ναι, ναι. Άρα εξηγείτε με το λόγο=

E: =Εξηγούμε=

Σ: = Αυτή την ώρα=

E: Εξηγούμε ότι δεν έχουμε χρήματα, άρα δεν μπορούμε να το πάρουμε.

Σ: Κρατάτε ψυχραιμία αν το παιδί φτάσει ας πούμε στα άκρα.

E: Δεν φτάνει. Δε φτάνουν, δε φτάνει πολύ στα άκρα. Δεν φτάνει. Ο Γιάννης καθόλου, η Άννα θα το πει 4-5 φορές, θα κοπεί ας πούμε. Δεν φτάνει πολύ στα άκρα.

Σ: Για ποιους λόγους θα μπορούσε να θυμώσει ένα απ' τα παιδιά;

E: Η Άννα θυμώνει πάρα πολύ αν της χαλάσει ένα αγαπημένο της παιχνίδι. Δηλαδή, εξοργίζεται. Εξοργίζεται, κλαίει, χτυπιέται και της παίρνει χρόνο να::: της επαναφέρεις.

Σ: Αν της χαλάσει το παιχνίδι [ή αν της το χαλάσει...]

E: [Η αν της το χαλάσει ο αδελφός της.

Σ: Εκεί, προς εκείνον;

E: Προς το Γιάννη;

Σ: Θυμώνει; Του επιτίθεται;

E: Δεν του επιτίθεται με ξύλο με τέτοιο, πιο πολύ μαζεύεται σε μια γωνιά και κλαίει κι έρχεται και «μπαμπά μου 'σπασε αυτό, και μου το 'κανε ο Γιάννης και δεν τον αγαπώ και» ((μιμούμενος το κορίτσι)) δεν ξέρω τι.

Σ: Θυμώνει αλλά δεν κάνει κάτι.

E: Όχι, δεν χτυπάει. Δε χτυπάει. Ούτε μπαίνει σε αυτή τη διαδικασία.

Σ: Άλλος τρόπος που να μπορεί να (.) εκτός απ' το να έρθει να το πει στη μαμά, στο μπαμπά ας πούμε, άλλος τρόπος που να εκτονώσει το θυμό είτε η μικρή είτε ο Γιάννης.

E: Κοίτα στο στάδιο που είναι τώρα πιο πολύ με το κλάμα ή η Άννα να πάει να κλειστεί σε ένα δωμάτιο μόνη της και να, να κάθεται στεναχωρημένη, ε::: ο Γιάννης έχει δείξει κάποια δείγματα (3) αλλά πολύ ελαφριά, δηλαδή::: όταν θυμώσει για κάτι, μπορεί ξέρω εγώ να πάει να πιάσει ένα βάζο της μαμάς και να πει «μαμά θα στο ρίξω κάτω».

Σ: Α, ναι, ναι. Την απειλεί.

E: Που δεν έχει τολμήσει ποτέ να το κάνει αυτό, απλά ας πούμε σε στυλ απειλής, που βέβαια μόλις του πούμε σταμάτα, και μην τυχόν, δεν ξέρω τι, μετά το αφήνει κάτω και γελάει. «Για πλάκα το έκανα».

Σ: Α, ναι, ναι. Όταν δει ότι μπορεί εσείς να θυμώσετε ας πούμε με αυτή τη συμπεριφορά; Όταν πει «Θα ρίξω κάτω το βάζο», τι κάνεις αυτή την ώρα;

E: Μην τυχόν, αυτό είναι ακριβό, αυτό είναι το κειμήλιο της μαμάς, άστο κάτω, δεν ξέρω τι...ε:::

Σ: Και σταματάει.

E: Ναι, μετά από μια - δυο – τρεις φορές σταματάει.

Σ: Από φόβο ή επειδή ούτως ή άλλως=

E: =Από αντίδραση. Από αντίδραση, σαν να μας πληρώσει με το ίδιο νόμισμα πίσω, ας πούμε.

Σ: Ναι, για ποιο λόγο σταματάει και δεν το ρίχνει, τι είναι αυτό που τον σταματάει;

E: Καταλαβαίνει.

Σ: Καταλαβαίνει.

E: Καταλαβαίνει. Καταλαβαίνει ότι δεν πρέπει να το κάνει.

Σ: Εσύ για ποιους λόγους θα μπορούσες να θυμώσεις με ένα από τα δύο παιδιά; Να σε θυμώσει, ποια συμπεριφορά θα σε θύμωνε;

E: Ποια συμπεριφορά θα με θύμωνε. Δεν μου αρέσει η επιθετικότητα προς άλλα παιδιά, ε::: δε θέλω να χτυπάνε, να::: μιλάνε άσχημα όπως ακούω άλλα παιδιά, πράγμα που δεν ξέρω κατά πόσο θα το αποφύγουμε γιατί, ακούν πολλά στο σχολείο, ε::: και φυσικά επειδή έχουμε αρχίσει, είναι πέντε χρονών και έχουμε αρχίσει και συνεννοούμαστε, αυτό που λέμε θέλω να γίνεται. Δηλαδή δε θέλω να αθετούν το λόγο τους. Δηλαδή να λέμε ότι θα κάνεις αυτό και να το κάνει ας πούμε. Μην (3). Εκεί νευριάζω.

Σ: Και πως αντιδράς όταν θυμώσεις; Αυτή την ώρα.

E: E::: Κακώς για μένα κάποιες φορές αντιδράω με φωνές, και κάποιες λίγες φορές με τιμωρία. Με τιμωρία του στυλ «αύριο δεν θα φας -ξέρω εγώ- σοκολάτα». Ή δε θα πάμε το απόγευμα για ποδήλατο, που ξέρω ότι τους αρέσει πολύ. E::: συνήθως όμως φωνάζω. Δεν είναι καλό αλλά

Σ: Για ποιο λόγο λες ότι δεν είναι καλό, τι πιστεύεις ότι γίνεται;

E: Γιατί είναι καλύτερα να μιλάς στο παιδί. Αλλά δεν έχει πάντα την υπομονή να το κάνεις. Είναι καλύτερα να μιλάς, αλλά εντάξει.

Σ: Έχεις προσέξει να έχει επηρεάσει με κάποιο τρόπο παράδειγμα, την επόμενη στιγμή, το ότι εσύ φώναξες.=

E: =Πάρα πολύ. Πάρα πολύ. Πάρα πολύ.

Σ: Τι κάνουν δηλαδή;

E: E::: μιλάν κι αυτοί δυνατά. Μιλάν κι αυτοί δυνατά. Δηλαδή αν ε::: τσακώνονται μεταξύ τους που γίνεται πολύ συχνά, φωνάζει ο ένας στο άλλο, το έχει πάρει, κάποια στιγμή το έχει πάρει από εμένα. Αυτό. Δηλαδή βλέπω ότι:: έχουν δει ότι ο μπαμπάς τους αντιδράει έτσι, άρα, έτσι θα αντιδράω κι εγώ. Είναι το κακό παράδειγμα, να το πούμε κι έτσι ((γελάει)).

Σ: Ναι, ναι ,ναι. Δίνουμε το κακό παράδειγμα κι [εμείς στα παιδιά κάποια στιγμή.

E: [Πράγμα που, στην αρχή ήταν έντονο, εντάξει δεν (.) τι να πω, αλλά τώρα το έχω μετριάσει πάρα πολύ ας πούμε, γιατί έχω καταλάβει ότι τους κάνω κακό μ' αυτό τον τρόπο.

Σ: Άρα με το που θα συμβεί ας πούμε λες «ωπ! Λάθος».

E: Προσπαθώ, προσπαθώ να το σταματήσω όσο έχω την (.) τέτοια και βοηθάει και η Μαρία ((σύζυγος)) σε αυτό καμιά φορά, δηλαδή μου το θυμίζει. Μου λέει σταμάτα ας πούμε, γιατί δεν κάνει, είσαι νευριασμένος.

Σ: Ναι, ναι. Το αντίθετο; Να βοηθήσεις εσύ ας πούμε τη σύζυγο κάποια στιγμή; Ή είναι πιο (.) χαμηλών τόνων;

E: Πολύ, πολύ λιγότερο, πολύ λιγότερο.

Σ: Πως θα προσπαθούσες να αποτρέψεις την παρεκκλίνουσα συμπεριφορά του παιδιού. Όχι απαραίτητα την επιθετική. Μία γενικά παρεκκλίνουσα συμπεριφορά, που μπορεί κάτι να κάνει λάθος.

E: (4) Πάντα, πάντα τα παιδιά, σε αυτή την ηλικία, νομίζω ότι έχουνε σαν παράδειγμα τα βιώματα στο σπίτι, και το τι τους λέμε εμείς καθημερινά. E::: και θεωρώ, θέλω να πιστεύω ότι (.) δεν θα παρεκκλίνουν σε κάτι , από αυτό που τους λέμε. Τώρα αν είναι ένα καινούριο ερέθισμα, θα το συζητήσουμε εκείνη την ώρα, και θα το αποτρέψουμε κι αυτό. Αλλά συνήθως, προσπα... δεν παρεκκλίνουν γιατί τους τα έχουμε πει, τους μιλάμε δηλαδή αρκετά. Μιλάμε αρκετά. Ό, δεν θα κάνεις αυτό , δεν θα κάνεις εκείνο, δεν θα κάνεις παρέα με αυτά τα παιδιά, δεν, δεν, δεν. Πολλά δεν.

Σ: E:::=

E: = Και πιάνει.

Σ: Και πιάνει; Αυτό ήθελα να πω.

E: Πιάνει. Τους έχω πει δηλαδή στο σχολείο δεν θα κάνετε παρέα με παιδάκια που φωνάζουν και μιλάνε άσχημα και χτυπάνε το ένα το άλλο. Ή θα τα αποφεύγετε ας πούμε. Και πολλές φορές η Άννα έρχεται και μου λέει ξέρω εγώ «Με ποιους έπαιξα σήμερα;» Μου λέει «Με τον τάδε, με τον τάδε και τον τάδε». Λέω «Η τάδε;» «Η τάδε –λέει- δεν θέλω να κάνω παρέα μαζί της διότι χτυπάει τον τάδε» ας πούμε. Οπότε βλέπεις κάπου πιάνουνε τόπο κάποια πράγματα, δεν ξέρω βέβαια σε τι βάθος και για πόσο ακόμα. Θα το δούμε στην πορεία, εντάξει.

Σ: Ε::: ποια η γνώμη σου για την πειθαρχία των παιδιών;

E: (3) Πειθαρχία ε; (3) Ε::: Δεν ξέρω. Δεν ξέρω ειλικρινά ((χαμογελώντας)) δεν ξέρω καθόλου. Παλιά οι γονείς μου, ήταν πολύ πιο σκληροί, από ότι είμαστε εγώ με τη Μαρία τώρα. Καμία σχέση. Δηλαδή θυμάμαι έπεφτε ο πατέρας μου για ύπνο και λίγο να χτύπαγες τα πόδια σου, σηκωνόταν επάνω έξαλλος, ας πούμε. Το μεσημέρι, και τις τρώγαμε, και άρα αναγκαζόσouvα και πήγαινες με τις μύτες.

Σ: Άρα από φόβο, πειθαρχούσατε.

E: Από φόβο, από φόβο πειθαρχούσαμε. Τώρα, εντάξει, είμαστε και νέα γενιά γονέων, ίσως να (.) σωστό λάθος εμείς ε::: δεν το έχουμε έτσι, δεν κοιμόμαστε το μεσημέρι και προσπαθούμε με τα λόγια να τους πούμε κάποια πράγματα. Ε::::::

Σ: Θεωρείς ότι πρέπει να είναι τα παιδιά πειθαρχημένα;

E: Νομίζω κάπου στη μέση πρέπει να είναι. Κάπου στη μέση. Δηλαδή, η πολλή πειθαρχία νομίζω ότι είναι και κακό. Γιατί χτυπάει μπουμερανγκ σε άλλα πράγματα. Ε::: έχω παράδειγμα ας πούμε με μεγαλύτερα παιδιά, με συμμαθητές μου ας πούμε, οι οποίοι, δεκαέξι χρονών από τα δικά μου παιδικά χρόνια, δεν τους έπαιρνε μηχανάκι με τίποτα ο μπαμπάς τους. Γινότανε χαμός σπίτι. Και έπαιρναν των άλλων τα μηχανάκια και πολλοί είχαν και ατυχήματα θανατηφόρα ας πούμε. Κι εγώ ήμουν από αυτά τα παιδιά που, δεν μου έπαιρνε μηχανάκι, αλλά μετά από, εντάξει εγώ το ήθελα πολύ, πίεζα, πίεζα μου το πήρε ας πούμε. Και ήμουνα πολύ προσεκτικός στην πορεία. Δηλαδή θέλω να πω ότι, νομίζω κάπου στη μέση είναι το... Δε θέλει ούτε πολύ σφιχτά, ούτε πάρα πολύ χαλαρά. Αν δεις ότι το έχει πολύ μεγάλη ανάγκη αυτό που σου απαιτεί το παιδί και αυτό που θέλει, και κατόπιν συζήτησης και καθοδήγησης ας το κάνει κι ας είναι και επικίνδυνο ας πούμε. Νομίζω όλα πρέπει να λύνονται με συζήτηση. Δεν χρειάζεται πολύ σφιχτά.

Σ: Με μέτρο.

E: Πολύ σφιχτά. Νομίζω κάπου εκεί είναι το....

Σ: Ποια η γνώμη σου για την επιβολή σωματικής ή λεκτικής τιμωρίας;

E: Σωματικής τιμωρίας νομίζω καλά είναι να αποφεύγεται. Αν και το έχω κάνει κι εγώ. Λεκτικής τιμωρίας είμαι ε::: υπέρ με ένα μέτρο.

Σ: Λέγοντας λεκτική ας πούμε ποια εννοείς;

E: Να τους στερείς κάτι που τους αρέσει. Δηλαδή αυτό που είπα πριν. Δε θα πας για ποδήλατο. Δε θα φας σοκολατάκι σε αυτή τη φάση που είμαστε. Ή (.) κάτι τέτοιο ας πούμε.

Σ: Στη σωματική τιμωρία λες ότι, ναι μεν το έχει κάνει ας πούμε κάποιες φορές αλλά δεν συμφωνείς με αυτή. Για ποιο λόγο; Πιστεύεις ότι δεν είναι σωστή;

E: Γιατί χτυπάς το παιδί, νιώθεις ότι έχει ξεθυμάνει εσύ, αλλά το παιδί δεν έχει καταλάβει γιατί το χτύπησες. Γι' αυτό. Αλλά, έτσι βγαίνει σε κάποιους γονείς γιατί εντάξει, έχουμε κι εμείς τα νεύρα μας. ((γελάει))

Σ: Θα μπορούσε να, να είναι λύση κάποια στιγμή; Λες δηλαδή το παιδί να συμμορφωθεί επειδή έφαγε ξύλο ή θα έχει άλλη συμπεριφορά μετά; Άλλο αποτέλεσμα;

E: Νομίζω πως όχι. Νομίζω πως μόνο αρνητικά αποτελέσματα μπορεί να έχει αυτό.

Σ: Όπως;

E: Όπως: Να χαλάσει η σχέση σου με το παιδί. Μελλοντικά να μη σε θέλει. Όπως να χτυπήσει μπουμερανγκ σε άλλα πράγματα. Όπως σ::: σενάρια αυτοκαταστροφής. Δηλαδή « Ο πατέρας μου με χτυπάει, δε με κάνει δε με ράνει, ξέρω ότι αυτό είναι κακό, αλλά θα το κάνω για να τον εκδικηθώ» ας πούμε. E::: αυτά.

Σ: Έχεις αντιληφθεί ποτέ να έχει πέσει το παιδί σου, ένα από τα παιδιά σου ή και τα δύο θύμα επιθετικής συμπεριφοράς από συμμαθητές του ή άλλα παιδιά;

E: E::: επιθετ... για χειρον... [να το χτυπήσουν;

Σ: [Να το χτυπήσανε, να το αποκλείσανε από την ομάδα, [να του είπαν δε σε παίζω, να το σπρώξανε, οτιδήποτε ας πούμε.

E: [Ε φυσικά, φυσικά, φυσικά.

Σ: Πώς το αντιμετώπισες;

E: Αυτό που::: τους έχω πει, ότι «όταν κάποιο παιδάκι σε χτυπήσει, θα το λες στη δασκάλα ή στο μπαμπά και στη μαμά και θα βρίσκουμε μαζί τη λύση».

Σ: Αν έρθει το παιδί και πει «το είπα στη δασκάλα – δεν ξέρω αν έχει συμβεί- και δεν έκανε κάτι»

E: E:: τους έχω πει κι εγώ ότι αν σε χτυπάει κάποιο παιδάκι θα το λες στη δασκάλα, κι από εκεί και πέρα και σε εμάς στο σπίτι. Και θα αποστασιοποιείσαι από αυτό το παιδί. Θα φευ... Δηλαδή δεν θα το κάνεις παρέα. Δεν θα παίζεις μαζί του, θα πηγαίνεις να παίζεις με άλλα παιδάκια.

Σ: Και πως θα το χειριστείτε μετά σαν γονείς;

E: Εμείς είχε τύχει μια φορά τώρα στο προνήπιο και το συζητήσαμε με τη δασκάλα και είπε «ναι το έχω (.) το είχα υπόψη μου και τον έβαλα τιμωρία» ας πούμε. Ή «του το είπα».

Σ: Το άλλο το παιδί.

E: Το άλλο το παιδί ας πούμε. Εντάξει. Δεν μπορείς να κάνεις και κάτι άλλο.

Σ: E:: Με ποιο τρόπο θα συμβουλευάτε, α, το είπαμε βέβαια αυτό εν ολίγης, να αντιμετωπίσει την επιθετικότητα του άλλου παιδιού. Η λύση είναι αυτή. Να έρθει [και να το πει σε κάποιον.

E: Να το πει. Σε αυτή τη φάση που είναι δεν μπορείς να κάνεις και κάτι άλλο. Εντάξει, τώρα να του πω να χτυπήσει κι αυτός, τι νόη... δεν ξέρω, δεν έχει νόημα. Δηλαδή δε βγάζει πουθενά.

Σ: Ναι.

E: Μετά θα μπει η δασκάλα στο μέσον και θα τους χωρίζει. Και τι έγινε; Δηλαδή...

Σ: Έχετε, έχετε ποτέ δεχθεί παράπονα από παιδαγωγούς για επιθετική συμπεριφορά ενός από τα παιδιά;

E: Όχι, όχι.

Σ: Καμία φορά, έτσι; Να πουν ότι=

E: = Όχι.

Σ: Έχεις δει εσύ ποτέ να χτυπάν ξένα παιδιά, όχι μεταξύ τους, ξένα παιδιά, σε ένα πάρκο ας πούμε, σε ένα=

E: =Έχω τύχει. Ναι, έχω τύχει σε Παιδική Χαρά να::: σπρώχνουν, όχι να χτυπάνε. Το έχω τύχει αυτό και τον αποτρέπω.

Σ: Ο Γιάννης, το αγόρι δηλαδή το έκανε;

E: Ο Γιάννης, ο Γιάννης το έκανε. Και έχω δει και κάτι άλλο το οποίο είχαμε:::, ήτανε θέμα. Είχαμε γίνει μπίλιες στο μαγαζί. Θα στο πω, τέλος πάντων. Ήτανε ο Γιάννης στο Status. Και παίζανε εκεί έξω με την Άννα και άλλα παιδάκια. Και ήτανε ένα πολύ μικρότερο, αυτό ήτανε πέρυσι το καλοκαίρι, που ήταν τεσσάρων. Και ήταν ένα πολύ μικρότερο, τώρα δεν θυμάμαι πόσο ήταν, ενάμισι, δύο χρονών; E:::: και ήταν ο Γιάννης κοντά σε αυτό το παιδάκι, και το έπαιζε ο μπαμπάς του. Και το προστάτευε. Θα κάνεις αυτό, θα κάνεις εκείνο. Αυτό δεν καταλάβαινε και πολλά. Ο μπαμπάς του παιδιού αυτού του μικρού ήταν δίπλα συνέχεια σε αυτό το παιδί, ε::: και σε κάποια φάση πήγε ο Γιάννης να το σπρώξει το αγοράκι αυτό, και επενέβη ο μπαμπάς του και έσπρωξε το Γιάννη και έπεσε κάτω. Εντάξει. Το ζήσαμε και αυτό.((γελάει)) Τέλος πάντων. Ήμασταν παρόντες.

Σ: Μίλησες;

E: Εντάξει. Είχαμε [λογομαχία.

Σ: [Είχατε μια σύρραξη.

E: Εντάξει .

Σ: Αν είχες να επιλέξεις ανάμεσα στο ρόλο του θύτη ή το ρόλο του θύματος για τα παιδιά, ποιον θα επέλεγες;

E: (5)

Σ: Ξέρω ότι το ιδανικό είναι τίποτα από τα δυο, αλλά ΑΝ.

E: (7) Ευλικρινά τίποτα, γιατί είναι και τα δύο πολύ άσχημα, ε:....., δεν ξέρω, ε: (6), ο θύτης,(2) μπορεί να έχει άσχημες επιπτώσεις. (3). Βάση αυτού που έκανε. Δηλαδή τιμωρία, να μην τον παίζουν άλλα παιδιά, δεν ξέρω τι. Το θύμα, πληγώνεται πιο πολύ το ίδιο. Από κάτι που έκανε ένα άλλο παιδάκι σ' αυτό. Δεν ξέρω. Ίσως, ίσως θα προτιμούσα, θύμα; Ίσως θα προτιμούσα θύμα, και με την κατάλληλη κουβέντα που θα έκανα με το παιδί να τον (.) θα του έδινα να καταλάβει ε::: ότι θα πρέπει να αποφεύγει αυτές τις καταστάσεις διότι για τον χι ψι λόγο, ότι ήταν το θέμα; Ίσως να προτιμούσα θύμα, γιατί είναι=

Σ: Μήπως θα ήταν πιο εύκολο να αντιμετωπίσεις να βοηθήσεις το παιδί αν ήταν θύμα; [Από ότι να ήταν θύτης;

E: [Νομίζω είναι πιο εύκολο. Θύτης νομίζω είναι πρόβλημα κάποιας συμπεριφοράς ενός παιδιού. Δηλαδή αν χτυπήσει, αν βρίζει, αν σε μεγαλύτερες ηλικίες κλέβει, αν οτιδήποτε,

έχεις πρόβλημα να αλλάξεις κάποια συμπεριφορά. Το θύμα είναι να προστατέψεις το παιδί από τέτοιες συμπεριφορές. Και νομίζω ότι είναι πιο εύκολο το να το προστατεύσεις από το να αλλάξεις τη συμπεριφορά του παιδιού. Οπότε ίσως θα επέλεγα θύμα αλλά με, με την, με την προϋπόθεση, το ξέρω ότι είναι ιδανικό σενάριο να σου μιλάει το παιδί, και να στο λέει.

Σ: Ναι, ναι. Σωστά.

E: «Αυτό το παιδί – ξέρω εγώ- μου έκανε εκείνο στο σχολείο.

Σ: Ναι, γιατί τα περισσότερα θύματα λένε οι έρευνητες δεν μιλάνε.

E: Δεν θα ήθελα να το παίρνει μέσα του, να στεναχωριέται και να έχει άλλα μετά ξέρω εγώ.

Σ: Ποιες διαφορές εντοπίζεις στην εκδήλωση της επιθετικότητας ανάλογα με το φύλο του παιδιού; Έχεις και τα δύο φύλα, είναι ίδια ηλικία, δεν τα διαφοροποιεί η ηλικία να πεις «το ένα είναι μεγαλύτερο».

E: Νομίζω έχει να κάνει με τι DNA του παιδιού, δεν έχει να κάνει με το φύλο. Νομίζω έχει να κάνει καθαρά με το γονίδιο του. E::: απλά το αγόρι λόγω μεγαλύτερης νευρικότητας που ίσως έχει ή παραπάνω χειρονακτικής δύναμης, ίσως φαίνεται λίγο παραπάνω. Αλλά νομίζω έχει να κάνει καθαρά με το γονίδιο αυτό το πράγμα.

Σ: Εσένα τώρα, έχεις δύο ας πούμε. Και αγόρι και κορίτσι. Τι είδους επιθετικότητας έχεις προσέξει αν παρουσιάζουν κάποια στιγμή.

E: Τίποτα. Κάτι σπρωξίματα και κάτι::: ψιλοχτυπηματάκια ας πούμε μεταξύ τους. Τίποτα. Σε άλλα παιδιά ελάχιστα, διότι το έχουμε::: προσπαθούμε να το αποτρέψουμε.

Σ: Ανάλογα με το φύλο του παιδιού πώς θεωρείς ότι πρέπει να επιλύουν τη σύγκρουση; Δηλαδή διαφορετικά τα αγόρια, διαφορετικά τα κορίτσια;

E: Όχι. Το ίδιο πράγμα είναι. Το ίδιο πράγμα είναι. E::: κατά τον ίδιο τρόπο. Κατά τον ίδιο τρόπο. Τη σύγκρουση...

Σ: Αναμένεις κάτι διαφορετικό; Δηλαδή αν σου έλεγα τώρα πώς θα το χειριστεί η Άννα, πώς θα το χειριστεί ο Γιάννης, θα έλεγες κάτι διαφορετικό; Ότι διαφορετικό θα έκανε ο ένας, διαφορετικό ο άλλος;

E: Αν πάει κάποιος ας πούμε να τους χτυπήσει.

Σ: Ναι, ναι.

E: Τους έχω πει και τους δύο ακριβώς το ίδιο πράγμα.

Σ: Αυτοί τι κάνουν; Τι αναμένεις να κάνουν; Θα κάνουν το ίδιο; Και οι δυο θα συμμορφωθούν σ' αυτό; Ή ένας από τους δυο θα πάει να το αντιμετωπίσει μόνος . Αν σου πω αυτή τη στιγμή ότι κάποιος χτυπάει το αγόρι. Κάποιος χτυπάει το κορίτσι. Τι πιστεύεις θα κάνει ο ένας, τι θα κάνει ο άλλος;

E: E::: ο Γιάννης σε πρώτη φάση θα κάνει πίσω. Αλλά αν ο άλλος συνεχίσει θα::: νομίζω θα::: μπλεχθεί κι ο Γιάννης μέσα. Η Άννα μπλέκεται κατευθείαν. Θα μπλεχθεί κατευθείαν. Είναι::: Η Άννα δηλαδή δεν αφήνει, ο Γιάννης θα αφήσει να περάσει λίγη ώρα, θα στενοχωρηθεί θα κάτσει λίγο μόνος του, αλλά αν ο άλλος συνεχίσει, θα εμπλακεί κι ο Γιάννης. Θέλει λίγο χρόνο δηλαδή να ξεκλειδώσει κάτι. ((γελάει)) Η Άννα ανταποκρίνεται αμέσως.

Σ: Και υπερασπίζεται ας πούμε τον εαυτό της αμέσως με κάποιο τρόπο;

E: Υπερασπίζεται τον εαυτό της τρέχοντας να το πει στη δασκάλα ή σε μένα. Αυτό κάνει κατευθείαν.

Σ: Αχά. Όχι ότι θα προσπαθεί να πει ξέρω εγώ, να εκβιάσει μία κατάσταση, να πει σε μια φίλη της «κι εγώ δεν σε παίζω».

E: Κοίταξε αν κάποιος πειράξει το Γιάννη, η Άννα είναι πολύ προστατευτική και μέχρι ο Δημήτρης να ξεκλειδώσει , αυτό το χρόνο που χρειάζεται η Άννα θα ορμήσει και θα πει, «άσε τον αδελφό μου , κάνε ράνε », δε ξέρω τι.

Σ: Ναι, ναι.

E: Αυτό.

Σ: Θεωρείς ότι με τον ίδιο τρόπο άρα πρέπει να επιλύουν και τη σύγκρουση και τα δύο φύλα.

E: Δεν αλλάζει κάτι. Νομίζω δεν παίζει ρόλο η διαφορά φύλου.

Σ: Ποια η γνώμη σου για τον τρόπο που χειρίζονται οι εκπαιδευτικοί του παιδιού σας το θέμα της επιθετικότητας.

E: (4)

Σ: Τα γεγονότα που έχουν επιθετική συμπεριφορά μέσα στην τάξη, τα χειρίζονται σωστά; Θα μπορούσαν να κάνουν κάτι καλύτερο;

E: Εντάξει είναι ακόμα μικρά τα παιδιά και δεν έχουμε πολλά ερεθίσματα για να έχω και ξεκάθαρη άποψη. Αλλά μια δυο φορές έχουν τύχει και, δεν είχαμε θέμα. Δηλαδή κατευθείαν η δασκάλα το αντιμετωπώ... Ή δε δίνει σημα...Μία φορά νομίζω δεν είχε δώσει

σημασία γιατί ήταν κάτι (.) ένα σπρώξιμο , δε ξέρω, στην τάξη, ε, την άλλη φορά που ήταν κάτι με το Γιάννη το είχε βάλει το άλλο παιδάκι τιμωρία ας πούμε. Νομίζω δεν είχαμε θέμα.

Σ: Άρα κρίνετε τη συνεργασία με τις παιδαγωγούς όσον αφορά αυτά τα θέματα καλή;

E: Προς το παρόν ναι. ((γελάει)) Προς το παρόν ναι.

Σ: Θα μπορούσες να μου αναφέρεις αν μπορείς να σκεφτείς κάποια θετικά στοιχεία από την εκδήλωση της επιθετικής συμπεριφοράς των παιδιών; Γενικά. Θα μπορούσε να έχει κάτι θετικό;

E: E::::: ότι είναι διεκδικητικό παιδί. Κι απλά επειδή είναι παιδί έχει μάθει να το διεκδικεί με αυτό τον τρόπο, και όχι με επιχειρήματα όπως εμείς οι μεγάλοι.

Σ: Άρα θεωρείς θετικό το να διεκδικεί έστω ρε παιδί μου χρησιμοποιώντας και αυτή τη συμπεριφορά;

E: Θεωρώ θετικό να διεκδικείς πράγματα γιατί σημαίνει ότι τα θέλεις. Άρα θες να ικανοποιήσεις το θέλω σου, οπότε, μέχρι ενός βαθμού νομίζω είναι καλό το να διεκδικείς απ' το να (2) κάθε φορά να λες στον άλλο «εντάξει κάντο εσύ, κάνε ότι νομίζεις». Άλλο θετικό από την επιθετική συμπεριφορά (6) να πω εκτόνωση του παιδιού; Που νομίζω ότι δεν είναι. Όχι. Μόνο αυτό. Μόνο διεκδικητικός.

Σ: Εσύ τώρα πώς αντιδράς όταν ένα από τα παιδιά δεν σε υπακούει;

E: E:::::

Σ: Και δε μιλάω να μην υπακούσει και να πεις έλα εδώ να το κουβεντιάσουμε, μιλάω (.) επανειλημμένως. Δε συμμορφώνεται. Δηλαδή όσο και να μιλήσεις, δεν υπακούει.

E: Δόξα τω Θεώ δεν μας έχει τύχει.

Σ: Δεν έχει τύχει.

E: Δε μας έχει τύχει. E::::: είμαστε τώρα στο θέμα λίγο, όταν πάμε να περάσουμε ένα δρόμο, προσπαθούμε να τους βάλουμε στο::: στο τριπάκι ότι κοιτάμε δεξιά κι αριστερά, να περάσουμε. Εντάξει δεν είναι εκεί δεν υπακούνε. Απλά το ξεχνάνε.

Σ: [E, καλά! Ναι, ναι.

E: [Και ποτέ, εντάξει, μια στο (.) όποτε το θυμηθούν θα δουν. Αυτό δεν είναι ότι δεν υπακούν.

Σ: Ναι. Δεν είναι θέμα.

E: Ναι. Όχι. Δεν έχουμε θέμα. Δηλαδή, νομίζω είμαστε σε καλό δρόμο.

Σ: Γενικά η άποψή σου για τα υπάκουα παιδιά, ποια είναι;

E: (8) Η ζωή δεν ξέρεις πως στα φέρνει ((χαμογελάει)) τα πράγματα. Δε (.), είναι:: στην αρχή είναι καλό. Στην αρχή είναι καλό, γιατί δείχνει καλά δείγματα το παιδί, ο γονιός είναι πιο ήσυχος, τώρα μετά πως θα γυρίσει στο μέλλον, ο Θεός ξέρει.

Σ: Δηλαδή, τι εννοείς; Στο μέλλον;

E: Στο μέλλον μπορεί να βαρεθούν να είναι υπάκουα. Και να το γυρίσουνε. Που είναι πιο δύσκολο να το....

Σ: Η άποψή σου εσένα είναι ας πούμε ότι είναι κάτι θετικό το να είναι υπάκουο κάποιο παιδί; Έχει αρνητικά στοιχεία αυτό;

E: Κάποιο παιδί μπορεί να είναι υπάκουο γιατί έχει (3), είναι ηπίων τόνων, οπότε, και καλόβολο, και ακούει αυτό που του λένε και δεν μπαίνει στη διαδικασία να εξετάσει τα περαιτέρω ερεθίσματα, κάποιο άλλο παιδί μπορεί να είναι υπάκουο από φόβο λεκτικής τιμωρίας ή χειρονακτικής και κάποια στιγμή που θα μεγαλώσει να σηκώσει μπαϊράκι να μην μπορείς να το ελέγξεις, ε::: δεν ξέρεις πώς θα σου βγει στο μέλλον.

Σ: Εσύ επιθυμείς τα παιδιά σου να είναι ας πούμε τελείως υπάκουα, να μην αντιδράν, [να μην αντιμιλάν....

E: [Όχι, όχι. Το θεωρώ πρόβλημα αυτό. Τελείως υπάκουα το θεωρώ πρόβλημα. Δεν έχει ενδιαφέρον, έτσι; ((γελάει)). Εντάξει, άμα ακούνε τα πάντα, είναι :: ρομποτάκια. E::: θέλω να αντιδράνε, (3) θέλω να αντιδράνε γιατί σημαίνει ότι σκέφτονται και επεξεργάζονται πράγματα. Γιατί όσες φορές θα αντιδράνε, προβάλλουν και κάποια επιχειρήματα, τα οποία δε σου κρύβω κάποιες φορές έχουν και νόημα ας πούμε. Έχουν και νόημα. Δηλαδή=

Σ: =Οπότε σε ικανοποιεί αυτή την ώρα.

E: Ναι. Προσπαθούν να στηρίξουν τα θέλω τους με την αντίδραση, και κάποιες φορές έχω κάνει και πίσω, γιατί

Σ: Σε πείσανε. ((γελάω))

E: Ναι, με πείσανε γιατί μου λένε ένα επιχειρήμα το οποία στέκει ας πούμε. Μου λεν ξέρω εγώ (.) Τους λέω «θα πάμε ποδήλατο μετά το καράτε». «Όχι - μου λένε - πριν το

καράτε γιατί μετά θα είμαι κουρασμένος» και δεν ξέρω τι. Και σου δίνουν έτσι (.) πειστικά επιχειρήματα, τα οποία....

Σ: Το καράτε πως το αποφασίσατε να πάνε;

E: E::: εγώ ήθελα κολυμβητήριο επειδή προέρχομαι από κολυμβητικές ομάδες και δε ξέρω τι. Αλλά δεν.

Σ: Δεν έχουμε πλέον.

E: E::: είχαμε ξεκινήσει στίβο, ο οποίος τον κόψαμε για πόσο καιρό, αν θυμάσαι και πέρυσι που πηγαίναμε αν θυμάσαι, δεν ξέρω αν θυμάσαι=

Σ: =Ναι, ναι.

E: Το είχαμε κόψει για αρκετούς μήνες λόγω καιρικών συνθηκών, το χειμώνα επειδή είναι έξω. E::: και επιλέξαμε το καράτε σαν::: επειδή είναι μέσα σε κλειστό χώρο, έχει πειθαρχία και έχει και::: ένα μέσο αυτοάμυνας, 'εντάξει', στους καιρούς που ζούμε.

Σ: Αισθάνεστε ας πούμε -λέω και η εσύ και η σύζυγος αισθάνεστε- μία ασφάλεια ότι το παιδί αύριο μεθαύριο αν τύχει κάτι [επικίνδυνο θα μπορέσει να ανταπεξέλθει;

E: [Άμα το συνεχίσουν.

Σ: Ήταν ένα κίνητρο αυτό;

E: Αν το συνεχίσουν μέχρι τα δεκαπέντε δεκαοχτώ χρονών θα είναι άλλο πράγμα. Οπωσδήποτε.

Σ: Ήταν ένα κίνητρο αυτό [να αισθάνεστε μια σιγουριά ότι το παιδί...

E: [Ναι, ναι ειδικά με τους μετανάστες που ζούμε κι μ' όλα αυτά, ακούς καθημερινά, διάφορα. Απόπειρες κλοπών, βιασμών, δε ξέρω τι, διάφορα πράγματα, τα οποία. (2) Βασικά δεν είναι οι κλοπές κι αυτά. Είναι να αποφύγεις το ανεπανόρθωτο. Δηλαδή βιασμούς, θανάτους, τέτοια πράγματα. Όχι ότι το ξύλο θα σε σώσει, απλά (.) όχι για ξύλο. Για αυτοάμυνα. Για τίποτα άλλο.

Σ: Για άμυνα.

E: Για άμυνα.

Σ: Άρα αυτό ήταν το κίνητρο.

E: E, αυτό και μόνο, σε συνδυασμό με τις ...

Σ: Άθληση;

E: Σε συνδυασμό με άθληση και ότι είναι σε κλειστό χώρο, γιατί τα άλλα είναι έξω και το χειμώνα τα κόβεις.

Σ: Τους αρέσει;

E: E:: η Άννα είναι πορωμένη. Ο Γιάννης στην αρχή δεν του άρεσε, του είπαμε πολύ ωραία «Πρέπει να πας κάποιο άθλημα. Που θες να πας;» Λέει «Πουθενά». Λέω «Πάμε μπάσκετ, πάμε ποδόσφαιρο, πάμε στίβο, πάμε πάμε πάμε », πουθενά δεν ήθελε. Και τον βάλουμε εκεί με το ζόρι, και τώρα του αρέσει κι αυτουνού αλλά όχι όσο της Άννας.

Σ: Αυτά που μαθαίνουν εκεί τα κάνουν στο σπίτι; Εννοώ να :::, όταν θα τσακωθούν να κάνουν καρατιές και τέτοια ξέρω εγώ.

E: Ο, σε μορφή πλάκας, όχι, όχι.

Σ: Δεν κάνουν κάτι.

E: Όχι, γιατί τους έχει πει και ο δάσκαλος (3) σε::: στυλ σοβαρού και αστείου ας πούμε ότι αυτά που μαθαίνουμε εδώ, δε θα τα (.) χτυπάτε στο σχολείο, ε::: και θα το μάθω εγώ κι απ' το δάσκαλο σας ή το μπαμπά και τη μαμά σας, και θα φύγετε κατευθείαν εδώ από τη σχολή, κιάλας τους το συνδυάζει και με διάβασμα, ότι πρώτα θα κοιτάτε το σχολείο να διαβάζετε αλλιώς σαν τιμωρία δεν θα έρχεστε εδώ ε::: και γενικώς νομίζω ότι παίρνουν καλά ερεθίσματα.

Σ: Τους έχει πει ότι αυτό::: το::: καράτε ας πούμε το κάνουμε όταν πρέπει να αμυνθούμε; Μόνο;

E: Τους::: το καράτε, το::: ναι. Τους λέει μόνο αν....

Σ: Αν δεν κάνω λάθος αυτή είναι η::: η νοοτροπία ας πούμε. [Ότι

E: [Αυτή είναι η νοοτροπία.

Σ: =είναι μόνο για άμυνα.

E: Μόνο για άμυνα κι όχι για να χτυπάμε. Αυτό. Μόνο για να αποφύγουμε χτυπήματα=

Σ: =Να αποφύγουμε.

E: Να αποφύγουμε χτυπήματα, και όχι για να χτυπάμε. Πρώτα το λέμε στη μαμά και στο μπαμπά λέει (.) τους έχει πει και ήμουν μπροστά, και απλά δεν το χρησιμοποιείτε, να του πιάσετε κάποιο χέρι στη φάση που είστε, να του μπλοκάρετε κάποιο χέρι για να μη σας χτυπήσει και μέχρι εκεί ας πούμε. Δε σηκώνετε χέρι εσείς.

Σ: Πώς πιστεύεις ότι πρέπει να αντιδρά το παιδί σε περίπτωση που αδικείται;

E: Στην ηλικία που είναι;

Σ: Ναι.

E: (3) E::: να προσπαθεί , νομίζω το ιδανικό θα είναι , να προσπαθεί να το διεκδικεί με τους φίλους του. E::: χωρίς ούτε να αδικείται αυτός, ούτε να αδικεί κάποια άλλα παιδάκια. Δηλαδή, εφόσον είναι παρέα του, να προσπαθούν να βρύνουν μία κοινή λύση.

Σ: Άρα, πριν πάει ας πούμε στη δασκάλα και γίνεται ένα σκηνικό μεταξύ τους=

E: =Να προσπαθεί μόνος του.

Σ: Να προσπαθεί μόνος του.

E: Ναι. Δεν είναι η δασκάλα για όλα τα πράγματα. ((γελάει)) Εντάξει. Να προσπαθεί μόνος του, με τα παιδάκια να βρύνουν μια κοινή λύση. Θα μου πεις σε αυτές τις ηλικίες είναι δύσκολο και ίσως καταλήγει σε κλάματα ή χτυπήματα , εμπλέκεται αναγκαστικά κι η δασκάλα κάποια στιγμή.

Σ: Ναι, ναι. Αλλά είναι το πρώτο βήμα αυτό.

E: Ναι. Θεωρώ ότι, εντάξει. Από ένα σημείο και μετά, κάποια στιγμή, Δημοτικό προς Γυμνάσιο νομίζω θα τα επιλύουν με διάλογο.

Σ: Θα συμβούλευες ποτέ, ότι «υποχώρησε εσύ, κάνε πίσω εσύ», ε::: ή αν έχει δίκιο, (.) θα μπορούσε το δίκιο του , να είναι και έναντι της δασκάλας. Δηλαδή η δασκάλα να κάνει κάτι που θα το αδικήσει. Γιατί δεν είδε καλά, γιατί δεν κατάλαβε καλά, [τι πρέπει να κάνει αυτή την ώρα;

E: Άνθρωποι είμαστε, άνθρωποι είμαστε.

Σ: Ναι. Εννοείται.

E: Ε να το πει στη μαμά και στο μπαμπά κι από εκεί και πέρα=

Σ: Στη δασκάλα πιστεύεις ο ίδιος πρέπει να το πει, ή η Άννα να πει ότι «κυρία=

E: Φυσικά τους προτρέπουμε αν λείπουμε εμείς, η δασκάλα είναι ο μπαμπάς κι η μαμά τους λέμε. Δηλαδή στο καράτε ο δάσκαλος είναι ο μπαμπάς κι η μαμά. Δηλαδή τους έχουμε έχω δώσει αυτή την εξουσιοδότηση, στα παιδιά, ότι «Ότι γίνει εκεί, σα μπαμπάς και μαμά» ας πούμε. Οπότε....

Σ: όταν η δασκάλα κάνει όμως κάτι. Κατά λάθος. Δηλαδή νομίζει ότι (.) δεν είδε σωστά και λέει «Άννα [γιατί χτύπησες]—ας πούμε ...

E: [Να το πει στη δασκάλα. Να το πει στη δασκάλα. Να πει ότι «Δεν χτύπησα εγώ, χτύπησε ο τάδε κι αυτός λέει ψέματα ας πούμε». Να το πει. Να μην κάτσει σε μια γωνιά και κλαίει γιατί η δασκάλα την αδικήσει ας πούμε. Εντάξει. Να μιλήσει. Έτσι πρέπει.

Σ: Πως θα χαρακτήριζες ένα παιδί με αντιδραστική συμπεριφορά και πως ένα υπάκουο παιδί;

E: (5) Το ε:::: το::::

Σ: Αν υπάρχει έτσι κάποιος χαρακτηρισμός.

E: Εγώ νομίζω ότι, από αυτά όλα που είπαμε κ.λπ, νομίζω ότι προτιμώ τα παιδιά με αντιδραστική συμπεριφορά, διότι έχουνε, αναζητούν πράγματα, εξερευνούν πράγματα. Είναι σε φάση που μαθαίνουν τον κόσμο, και η αντιδραστική συμπεριφορά δείχνει ότι θέλουν να πάνε ένα βήμα παραπέρα από τα όρια που τους έχουμε βάλει εμείς. Κι αυτό είναι καλό. Γιατί αν συνεχίσει και στη μετέπειτα πορεία του, είναι καλό μέσα σε λογικά πλαίσια, έτσι;

Σ: Ναι.

E: Το υπάκουο παιδί, μπορεί να έχει και το μειονέκτημα να πηγαίνει μια ζωή με την πεπατημένη. Και να μην μπαίνει σε πεδία αναζήτησης. Οπότε θα προτιμούσα ένα πιο πολύ αντιδραστικό παιδί. Παρόλο που είναι πιο δύσκολο. Αλλά νομίζω ότι είναι και (.) θεωρώ ότι είναι και πιο έξυπνα. Γιατί τα αντιδραστικά παιδιά, σου προβάλλουν και επιχειρήματα. Το παιδί άμα είναι όλο «εντάξει μπαμπά», [ούτε μπαίνει στη διαδικασία να σκεφτεί, ούτε να σου απαντήσει, και είναι και θέμα κοινωνικοποίησης ίσως. Περαιτέρω κοινωνικοποίησης.

Σ: Φαντάζομαι τηλεόραση, DVD και τέτοια παρακολουθούν.

E: Ναι.

Σ: Με ποιο κριτήριο επιλέγεις τα προγράμματα που θα παρακολουθήσει το (.) που θα παρακολουθήσουν τα παιδιά.

E: Παλιά είχαμε το Nona.

Σ: [Το οποίο έχει παιδικά.

E: [Το οποίο το κόψαμε γιατί η κατάσταση είχε γίνει ανεξέλεγκτη. Δεν γινόταν. Είχα βάλει κωδικό ασφαλείας , με είχε δει κανά δυο φορές ο Γιάννης, ο οποίος είναι γκατζετάκις και τον είχε βρει και τέλειωνε η δουλειά. Τον είχα αλλάξει με ξαναείδε, δεν μπορώ να κάνω, να παίζω κρυφτό μέσα στο σπίτι. Και τέλειωσε η δουλειά, οπότε

Σ: Πόσες ώρες μπορούσαν να βλέπουν τότε;

E: Συνέχεια. Που τον έχανε, που τον έβρισκες, στον καναπέ.

Σ: Μόνο ο Γιάννης ή και η Άννα;

E: Ιδιαίτερος ο Γιάννης.

Σ: Και τι προγράμματα διάλεγε;

E: Το μπούμερανγκ. Το κλασικό. Παιδικά.

Σ: Ναι. Γενικά δείχνει αυτό.....;

E: Παίζει παιδικά από το πρωί μέχρι το βράδυ αυτό. Το οποίο έχει από Τομ και Τζέρι, μέχρι::: τα πάντα.

Σ: Τα πάντα.

E: Όχι::: πολεμικά και τέτοια δεν έχει. Είναι για μικρά παιδάκια αυτό το κανάλι. Είχε (ανθρωπάκια) δεν ξέρω τι. Τέτοια. E:::

Σ: Τάμπλετ;

E: ((Γελάει σαν να λέει ότι αυτό ισχύει και σε μεγάλο βαθμό)). Το κόψαμε αυτό, το έκοψα το=

Σ: =Την τηλεόραση=

E: Το Nona. Την καλωδιακή τηλεόραση. Τη διακόψαμε, τελειώσαμε, και τώρα (.) ήταν για ένα διάστημα ελεγχόμενο μέσω τηλεόρασης. Γιατί εκεί δεν έχει όλη μέρα παιδικά, είχε αυτό. E::: και τώρα έχουμε βρει τη δουλειά με τα τάμπλετ εδώ και μισό χρόνο, και δεν τολμάμε να αφήσουμε κινητό κάπου σε σημείο που το βλέπουν ή τάμπλετ σε σημείο που το βλέπουν, θα πάνε κατευθείαν, μπαίνουν μέσα, κατεβάζουν παιχνίδια, κάνουν , ράνουν...

Σ: Ξέρουν να χειριστούν και το κινητό=

E: Η Άννα τίποτα. Ο Γιάννης τα πάντα.

Σ: Γιατί δεν την ενδιαφέρει μάλλον ε;

E: Η Άννα δεν ξέρει να ανοίξει το κινητό. Ο Γιάννης ξέρει να κατεβάσει παιχνίδια από το ίντερνετ. ((γελάει))

Σ: Ναι, ε;

E: Χωρίς να ξέρει κάτι, να διαβάζει. Ξέρει τα:::

Σ: Τις κινήσεις.

E: Τι πρέπει, Τι πρέπει να κάνει.

Σ: Και πως το έμαθε αυτό; Έχει δει εσένα να το κάνεις ας πούμε;

E: Όχι. Όχι.

Σ: Ψάχνοντας.

E: Να κατεβάσω παιχνίδι, δεν (.) του έχω κατεβάσει ποτέ μπροστά του. Του κατέβασα κατόπιν που με είχε πρήξει και αυτό το έκανα βράδυ όταν κοιμόταν, μόνος μου, και την άλλη μέρα του έδειξα ότι έχει δέκα παιχνίδια στο κινητό ας πούμε. E:::: αλλά:::::: ναι. Μόνος του. Μόνος του. Τελείως. Πως το έκανε δεν ξέρω.

Σ: Το αναζήτησε μάλλον, έπαιξε=

E: =E πάταγε τυχαία μάλλον κουμπιά, το βρήκε, θυμόταν πως το έκανε, κι από εκεί και πέρα βρήκε το δρόμο.

Σ: Και στο τάμπλετ και στο κινητό γνωρίζει ε;

E: Τα πάντα, τα πάντα.

Σ: Και όταν θα πάρει, πόση ώρα μπορεί να δει;

E: Αφού, εντάξει είμαστε σε φάση που μπορεί να είμαστε στη κουζίνα να μαγειρεύουμε ας πούμε, και για δέκα λεπτά να μην ασχολούμαστε το τι κάνουν. Επειδή είχε μπει και στη διαδικασία να παίρνει το laptop, το είχαμε ψηλά, το κατεβάσαμε κάτω γιατί μια φορά τον είχαμε βρει σκαρφαλωμένο σε δυο τραπέζια για να το πιάσει. Οπότε το κατεβάσαμε κάτω για να μην έχουμε και ατύχημα. Και επειδή μπαίνει στη διαδικασία, είναι αυτό που σου έλεγα πριν με το μηχανάκι. Επειδή μπαίνει στη διαδικασία «θα βρω το laptop», λέω «άστο, να μην το έχω εκεί πάνω γιατί θα το κατεβάσει, μη χτυπήσει κιάλας », το βάζω κάτω. Από κάτω το παίρνει όποτε θέλει, το ανοίγει και τουλάχιστον του έχω δείξει τον τρόπο να το ανοίγει και να το κλείνει σωστά, ώστε να μην το χαλάσει ας πούμε.

Σ: Άρα laptop, τάμπλετ, κινητό=

E: =Ναι.

Σ: Ξέρει να τα χειρίζεται.

E: Ξέρει.

Σ: Και βίντεο; DVD;

E: E::::::

Σ: Ή δε βάζετε DVD;

E: Ναι!!! DVD; Αυτό είναι παιχνίδι! Ναι. Κατευθείαν. Παίρνει τα CD τα πετάει μέσα.

Σ: Αυτά τα DVD που έχετε ας πούμε στο σπίτι τώρα τι είδους είναι;

E: Από παλιά. Τα πάω πατρόλ, κάτι σκυλάκια αν θυμάσαι, ε:::::: την Πέπα έχει...

Σ: Με ποιο κριτήριο θα επιλέξεις είτε εσύ είτε η μαμά τους ...

E: Περιοδικά μωρέ, τι (.)

Σ: Αυτά που κυκλοφορούν.

E: Σιγά μην αγοράσω DVD.

Σ: Ναι. Και η, η (.) αν είναι κάτι ας πούμε που έχει μέσα βία=

E: Δεν παίρνουμε τέτοια, όχι. Άμα, καμιά φορά και στην τηλεόραση, κανένα Σάββατο πρωί και βάζει αυτά με κάτι ρομπότ που χτυπιούνται και πυροβολούνται και τέτοια, και, κάνω ένα ζάπινγκ εγώ μήπως βρω ξέρω εγώ κάτι εναλλακτικό ας πούμε και βρίσκω. Συνήθως αυτά τα βάζει το Star. Και εκείνη την ώρα βρίσκω στο ET 2 που έχει [κάτι αντίστοιχο μικρότερης ηλικίας και το βάζω εκεί και ηρεμούν.

Σ: Με ποιο κριτήριο επιλέγεις τα προγράμματα που θα παρακολουθήσεις εσύ ή η σύζυγος, παρουσία των παιδιών στον ίδιο χώρο; Θέλετε να δείτε ένα έργο.

Σ: Θέλουμε να δούμε ένα έργο.

Σ: Αλλά τα παιδιά είναι ξύπνια αυτή την ώρα. Τι γίνεται;

E: E::: Θέλουμε να δούμε αν έργο αλλά τα παιδιά είναι ξύπνια. Δυστυχώς λυπάμαι που το λέω, δεν το βλέπουμε. Δεν (.) κακώς το κάνουμε, πολύ κακώς το κάνουμε=

Σ: Νόμιζα θα πεις το βλέπουμε μπροστά στα παιδιά ((γελάω)).

E: Όχι, δεν το βλέπουμε. Δυστυχώς. Δεν το βλέπουμε. Αυτό που θέλω εγώ κάποιες φορές να ακούσω είναι κανά τέταρτο ειδήσεις.....

Σ: =Ναι....

E: E ::::και για ένα τέταρτο τους:::, τους λέω πηγαίνετε μέσα παίξτε, κάντε, ράντε, και φεύγουν και βλέπω για κανά τέταρτο=

Σ: =Επειδή και στις ειδήσεις

E: Ναι, αλλά τώρα να τους πεις θα κάτσω να δω δυο ώρες μια ταινία, δε, δε νομίζω ότι υπάρχει και (.) εκτός αν τους πεις πάρε το τάμπλετ και κάτσε κι εσύ δυο ώρες, εκεί εντάξει θα κάτσει.

Σ: Και δεν ξέρεις τι θα δει βέβαια.

E: Ναι. Εκεί εντάξει, θα κάτσει. Αλλά σε φάση άλλη δεν πρόκειται να κάτσει. Με laptop κινητό ή τάμπλετ θα κάτσει. Αλλά δε θέλω κι αυτό το πράγμα.

Σ: Ποια η άποψή σου για τον ιδανικό χρόνο απασχόλησης του παιδιού με τα ΜΜΕ; Μπορεί να κατεβάσει και παιχνίδια, έτσι; Να βάλουμε και τα παιχνίδια τα ηλεκτρονικά μέσα.

E: Όσον το δυνατόν λιγότερο. Εγώ προτιμώ να παίζει έξω. Και μηδέν να είναι πιο καλά.

Σ: Τηρείτε κάποιο όριο στην οικογένεια; [Στο χρόνο ενασχόλησης;

E: [Ναι φυσικά. Δεν τους, δηλαδή πάνω από μισάωρο τρία τέταρτα, τα κόβουμε. Φύγετε από εδώ, δεν....

Σ: Στο μισάωρο ας πούμε λες «φτάνει, κάνε κάτι άλλο».

E: Φτάνει, και ώστε στα τρία τέταρτα να το κλείσουμε. ((γελάει))

Σ: Κατάλαβα, ναι. Πώς αντιμετωπίζετε κι εσύ και η σύζυγος =

E: =Το ίδιο πράγμα, το ίδιο=

Σ: =Την πιθανή απαίτηση του παιδιού σας που αφορά στην υπέρβαση χρόνου και ποιότητας προγράμματος που επιθυμεί να παρακολουθήσει; Θέλει παραπάνω ώρα, δε θέλει να δει τα απλά τα Μίκυ Μάους, θέλει να δει τον Spiderman ξέρω εγώ, ποια είναι αυτά που=

E: =Δεν με πειράζει ο Spiderman. Εμένα με (.) ούτε τα παιδικά με τα ρομπότ, τα όπλα κι αυτά. Δε με ενοχλούνε. Απλά (3) δε θέλω να βλέπουν (.) στα σήριαλ τα καινούρια, στα οποία κάποιες φορές τους έχω εντοπίσει να κοιτάν, τα οποία είναι ηλίθια τελείως.

Σ: Ναι, ναι.

E: Μιλάμε το μόνο θέμα τους είναι δολοφονίες και σεξ.

Σ: Ναι, ναι.

E: Δεν έχει κάτι άλλο. Βάλαμε και καινούριο, ομοφυλοφιλίες τώρα. Έχουμε και καινούρια μέσα.

Σ: Άρα όχι σήριαλ για ενηλίκους.

E: Εκεί δεν το θέλω. Εκεί δεν θα το ήθελα και μεγάλα να είναι. Διότι είναι (.) αυτό το πράγμα με την τηλεόραση δεν υπάρχει. Παν και βάζουν 9.00 η ώρα όλες τις αηδίες. Όλες τις αηδίες τα οποία είτε gay θα 'ναι , είτε απιστίες, είτε δολοφονίες είτε δεν ξέρω τι άλλο.

Σ: Οπότε κλείνει η τηλεόραση....

E: Δεν::: Τέτοια σήριαλ δεν βλέπουν τα παιδιά, δεν το συζητώ. Δεν βλέπουμε. Μόνο ειδήσεις, θα δω ένα τέταρτο και τέλος. Δεν παίζει....Άλλο η ώρα δεν παίζει η τηλεόραση. Ή παιδικά να δουν αυτά. Δεν παίζει άλλη ώρα.

Σ: Τηρείς κάποιο πρόγραμμα; Στην ενασχόληση με τα ΜΜΕ; Δηλαδή λες «θα δουν μετά το μεσημέρι», θα δουν και πριν να κοιμηθούν». Η επιλέγεις σε συγκεκριμένες

περιπτώσεις. **Παράδειγμα: Να απασχοληθεί το παιδί, όταν εσείς έχετε μια δουλειά όταν εσείς έχετε μια δουλειά και δεν μπορείτε αυτή την ώρα να το εποπτεύσετε επαρκώς.**

E: Συνήθως την ώρα που βλέπουν είναι την ώρα που θα πάω εγώ σπίτι, για να::: φάω, γιατί η Μαρία έχει φάει νωρίτερα και να ξαπλώσουμε στο κρεβάτι είκοσι λεπτά, να χαλαρώσουμε λίγο, να πούμε τα της ημέρας, και να σηκωθούμε να τους τα κλείσουμε. Συνήθως είναι αυτή η ώρα που=

Σ: Επιβλέπετε τι θα δει πριν; Δηλαδή βάζει. Παίρνει το κινητό, το τάμπλετ, τον υπολογιστή και κάτι βάζει. Πάτε να δείτε τι είναι αυτό που έβλεπε ή έβαλε και βλέπει;

E: Τα ακούμε από μέσα. Τα ακούμε, ακούγεται. Είναι μέσα και τ' ακούμε.

Σ: Οπότε καταλαβαίνετε τι είναι αυτό που βλέπουν.

E: Ναι, ναι. Εντάξει.

Σ: Κι αυτό το κάνει μόνο ο Γιάννης ή και η=

E: Η Άννα αν θέλει (.) ούτε DVD δεν ξέρει να βάζει. Αν θέλει παιδικά και ο Γιάννης είναι στη γιαγιά του ας πούμε, θα πει «μπαμπά έλα να μου βάλεις παιδικά στην τηλεόραση». Δεν έχει ιδέα ούτε καν πώς ανοίγει η τηλεόραση.

Σ: Προτίμηση σ' αυτά που θα δει;

E: Ναι. Θα μου πει. Θα μου πει. Θέλω να δω την Πέπα. Ή θέλω να δω αυτό, και θα της το βάλω εγώ ας πούμε.

Σ: Είναι πιο κοριτσιίστικα σε περιεχόμενο ας πούμε ή βλέπει π.χ. Barbie ξέρω εγώ και τέτοια;

E: Το Barbie δεν το ήξερε. Το ανακάλυψε τις τελευταίες μέρες τώρα.

Σ: Α, ναι ε;

E: Και το ζητάει καμιά φορά, δεν ξέρω. Όχι. Προς το παρόν ήταν κοινά. Τώρα ... ((γελάει σαν να λέει δεν ξέρουμε πως θα εξελιχθεί))

Σ: Έχεις αντιληφθεί να επηρεάζεται κατά κάποιο τρόπο η προσωπικότητα του παιδιού από αυτά τα παιχνίδια ή από αυτά που θα δει;

E: E::::

Σ: Τα παιχνίδια που θα παίζει...

E: Προσωπικότητα του παιδιού όχι. Ακόμα.

Σ: Η συμπεριφορά του;

E: Η συμπεριφορά ναι. Η συμπεριφορά και η ομιλία. Η ομιλία. Δηλαδή, έχω ακούσει πολλές φορές πράγματα ε::: και καλά και κακά. Έχουνε::: Τέλος πάντων. E::: Έχουν κάτι καλό. Η γιαγιά τους επειδή είναι πολύ με τις εκκλησίες, η πεθερά μου δηλαδή, τους, όταν επιλέγει κάτω που πάνε να τους βάλει παιδικά, τους βάζει «Κιβωτό του Νώε», ή «Ο Ιησούς της Ναζαρέτ» σε παιδικό, σε τέτοιο πράγμα, και έχω ακούσει πάρα πολλά από::: δεν ξέρω αυτά τους αρέσουν κιόλας παραπάνω από την Πέπα. Γιατί έχουν, δεν ξέρω γιατί τους αρέσουν παραπάνω. Δεν ξέρω. E::: και έχουν αφομοιώσει πολλές εκφράσεις και πολλά στοιχεία από αυτά τα παιδικά τα οποία, μπορώ να σου πω ότι τους έχουν κάνει και καλό. Τώρα τα άλλα τα ουδέτερα τα παιδικά του στυλ Πέπα και του στυλ κάτι σκυλάκια και τέτοια που είναι ουδέτερα τελείως παιδικά και δεν βγάζουν προς τα έξω ούτε επιθετικότητα, ούτε ανταγωνισμό, ούτε οτιδήποτε άλλο, ε::: τους αφήνουν ουδέτερους. E::: Δηλαδή έχω δει περισσότερο::: καλά στοιχεία από παιδικά ((γελάει)) προς το παρόν.

Σ: Ίσως επειδή το περιεχόμενο θεωρείς ότι είναι αυτό που=

E: Το περιεχόμενο που τους αφήνει και κάτι στο τέλος είναι πιο πολύ αυτά τα θρησκευτικά παιδικά που βλέπουν.

Σ: Τους επηρεάζουν δηλαδή το στυλ να τα κουβεντιάζουν μετά μαζί σας, δηλαδή να έρχονται και να λεν «μαμά, μπαμπά είδαμε αυτό»;

E: Όχι, όχι.

Σ: Τη συμπεριφορά;

E: Ναι. Μπορεί να έρθει να μου πει ξέρω εγώ, «Μη το κάνεις αυτό, δεν το θέλει ο Χριστούλης».

Σ: A!!! Ναι.

E: «Που το άκουσες αυτό»; «Στη γιαγιά, στα παιδικά». Ξέρω εγώ. «Δηλαδή – λέω - τι άκουσες»;

Σ: Ναι...

E: Και μου εξηγεί ξέρω εγώ ότι «Άκουσα αυτό» Ας πούμε. Και::: αυτά. Δεν έχω κάτι άσχημο. Εντάξει, είμαστε (.) είναι ακόμη και μικρά.

Σ: Είναι μικρά. Ναι.

E: Και δεν έχουν μπει σε φάση, και στο σχολείο ακόμα, δεν (.) ακόμη ούτε βρίζουνε πολύ, ούτε έχουν μπει σε κομμάτια...

Σ: Ακούνε όμως. Δεν μπορεί να μη ακούν, μέσα σε μια τάξη θα ακούν. Λέξεις.

E: Δεν ξέρω, νήπιο είναι. Δηλαδή μέχρι έξι χρονών είναι τα παιδιά.

Σ: Ναι. Έχει και νήπια, δεν, λεν λέξεις ας πούμε....;

E: Δεν έχω ακούσει.

Σ: Όχι.

E: Κάτι «ηλίθια, βλάκα», μέχρι εκεί.

Σ: Α, ναι, ναι, ναι.

E: Περαιτέρω δεν έχω ακούσει ποτέ. «Ηλίθιε, βλάκα» ναι. Μέχρι εκεί.

Σ: Πιο βαριά όχι.

E: Ποτέ, ποτέ. Ούτε καν τα έχουν ακούσει αυτά. Δεν τα ξέρουν.

Σ: Το ενδεχόμενο να έχουν ακούσει και να μην το λεν γιατί η δασκάλα είπε ότι είναι κακό ας πούμε; Οπότε τους έμεινε ότι «ναι μεν την ξέρω τη λέξη, την άκουσα αλλά δεν τη λέω». Υπάρχει αυτή η περίπτωση;

E: Νομίζω πως όχι γιατί θα μας το έλεγαν.

Σ: Α, θα το έλεγαν. Θα τους έκανε εντύπωση οπότε θα ερχόταν να το μεταφέρουν.

E: Και γενικώς είναι παιδιά που τα ρωτάμε. «Τι κάνατε σήμερα, τι είπατε τι δεν είπατε»; Νομίζω θα το έλεγαν Τώρα, εντάξει. Τι να πω κι εγώ. Νομίζω θα το έλεγαν.

Σ: Ναι, ναι.

E: Και ελπίζω να το λεν. Και ελπίζω να το λεν γιατί χτίζεις και για το μέλλον. Για πιο σοβαρά πράγματα.

Σ: Έγινε. Τελειώσαμε. Οι ερωτήσεις ήταν αυτές. Ευχαριστώ πάρα πολύ!

E: Εγώ, εγώ.

Σ: Ήταν μεγάλη βοήθεια.

9^η ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ / ΠΑΤΕΡΑΣ Γ΄

(38 ετών, Δάσκαλος, Ανώτατη Εκπαίδευση, 2 παιδιά προσχολικής ηλικίας- αγόρι 6 ετών, κορίτσι 4 ετών)

(Συμφωνήθηκε εξ αρχής η συνέντευξη να γίνει στον ενικό λόγω πρότερης γνωριμίας και οικειότητας του συμμετέχοντος με την ερευνήτρια).

Σ: Πόσο χρονών είσαι;

E: Τριάντα οχτώ.

Σ: Ποιο είναι το επάγγελμα σου;

E: Εκπαιδευτικός.

Σ: Πόσα παιδιά έχεις;

E: Δύο.

Σ: Φύλλο, ηλικία;

E: Ένα αγόρι έξι χρονών και ένα κορίτσι τεσσάρων.

Σ: Σε ποιες προσχολικές δομές φοιτούν;

E: Το αγόρι τελειώνει τώρα το νηπιαγωγείο και το κορίτσι, Παιδικό Σταθμό.

Σ: Με ποια κριτήρια θα χαρακτήριζες ένα παιδί ως επιθετικό;

E: Με ποια κριτήρια ένα παιδί ως επιθετικό. Όταν η::: συμπεριφορά του::: απέναντι
::: σε άλλα άτομα, γενικώς στο κοινωνικό σύνολο, εμπεριέχει βία.

Σ: Σωματική βία;

E: Σωματική και λεκτική.

Σ: Θα μπορούσες να σκεφτείς κάποιες τέτοιες συμπεριφορές;

E: Σίγουρα, όταν ξεφεύγει από το παιχνίδι, και::: σωματικά δηλαδή και χτυπά κάποιο παιδί, την ώρα του παιχνιδιού ή και χωρίς να προηγείται κάτι άλλο, και φυσικά λεκτική βία, βρισιές, απειλές και γενικότερα στριμώγματα.

Σ: Πως θα χαρακτήριζες τα δικά σου παιδιά, και το αγόρι και το κορίτσι, όσον αφορά τη συμπεριφορά της επιθετικότητας; Θα έλεγες ότι είναι επιθετικά;

E: E, όχι. Δεν θα έλεγα ότι είναι επιθετικά, ε::: με τους φίλους, δηλαδή, με την παρατήρηση που έχω κάνει μέχρι τώρα, και οι δυο είναι::: λίγο ή πολύ ε::: πολύ συνεργάσιμα. Και η επικοινωνία τους δεν έχει βία.

Σ: Μεταξύ τους;

E: Μεταξύ τους, σίγουρα η σχέση δεν χαρακτηρίζεται από βία. Υπάρχουν στιγμές που μαλώνουν κ.τ.λ. αλλά νομίζω ότι είναι::: δεν ξεφεύγει η συχνότητά τους από τη συνηθισμένη συχνότητα.

Σ: Έχει παρατηρήσει δηλαδή να σπρώχνονται, να παίρνει παιχνίδια ο ένας από τον άλλο....

E: Να παίρνει παιχνίδια ο ένα από τον άλλο, σίγουρα έχουν γίνει τέτοια περιστατικά , εκεί παρεμβαίνεις και προσπαθείς να του δώσεις να καταλάβει ότι καλό είναι να γίνει με άλλο τρόπο.

Σ: Να φωνάζουν; Πάνω στον καβγά, να υψώνουν=

E: =E::: και αυτό το έχω παρατηρήσει, αλλά πάλι όχι σε ανησυχητικό βαθμό. Υπάρχει ένταση δηλαδή αλλά όχι σε συχνότητα δηλαδή.

Σ: Πως αισθάνεσαι για το ενδεχόμενο πιθανής φιλίας των παιδιών με ένα παιδί με επιθετική συμπεριφορά;

E: E:::, σίγουρα δεν θα::: πω «μην κάνεις παρέα γιατί είναι βίαιο. Θα κάτσω να παρατηρήσω πως θα διαδράσει το παιδί μου::: με το συγκεκριμένο παιδί, ε::: και φαντάζομαι ότι θα κάνει καλό στο βίαιο παιδί να κάνει παρέα με ένα μη βίαιο παιδί , γιατί ίσως μάθει να μη χρησιμοποιεί τη δύναμή του, την οποιαδήποτε δύναμή του, με αυτό τον τρόπο.

Σ: Το να κάνει παρέα με ένα παιδί εκεί που εσύ δεν μπορείς να το παρατηρήσεις, στο σχολείο.

E: Ναι, ναι , ναι.

Σ: Αυτό; Θα σε προβλημάτιζε;

E: Αν ήξερα ότι ένα παιδί είναι βίαιο.

Σ: Μπορεί να γίνει το αντίθετο παράδειγμα.

E: Ναι. Σίγουρα θα με προβλημάτιζε, αλλά δεν θα μπορούσα να πω «μην κάνεις παρέα», δηλαδή εκ των προτέρων, « μην κάνεις παρέα με αυτό το παιδί!» Θα (.) οφείλω να το παρατηρήσω και αυτό. Σε στιγμές που μπορώ φυσικά . Όχι μέσα στο σχολείο, όταν είναι εκείνα...

Σ: Ούτως ή άλλως δεν μπορείς. Αλλά ας πούμε μεταφέρουν ένα γεγονός τα ίδια τα παιδιά.

E: Σίγουρα θα ρωτούσα τη δασκάλα, απέξω απέξω, με ποιους κάνει παρέα και πως συμπεριφέρεται κ.τ.λ.

Σ: Πώς σε κάνει να αισθάνεσαι; Μια ανασφάλεια θα ένιωθες ας πούμε; Θα προτιμούσες=

E: =Σίγουρα θα το είχα, θα το είχα λάβει υπόψη μου σίγουρα. Τώρα, αν θα προτιμούσα, δεν νομίζω ότι είμαστε σε θέση να πούμε ότι «προτιμώ να μην κάνει με βίαια ή βίαια παιδιά, γιατί αυτά ούτως ή άλλως είναι (2) έχουνε μία::: ροή αυτά τα πράγματα. Δηλαδή δεν (3) σίγουρα ταμπέλες δεν θα έβαζα από την αρχή.

Σ: Η άποψή σου για τα παιδιά που παρουσιάζουν επιθετική συμπεριφορά, ποια είναι; Και θέλω να σκέφτεσαι όλες του είδους επιθετικές συμπεριφορές, να μην κολλήσουμε μόνο στη σωματική.

E: Ναι, ναι, ναι, ναι, ναι! Σίγουρα είναι παιδιά τα οποία έχουνε ένταση μέσα τους, όπως έχουν όλα τα παιδιά, ε::: όλα τα ανήλικα παιδιά, και οι ενήλικες σαφώς, μια ένταση ανθρώπινη, η οποία διοχετεύεται::: ε::: προς τα έξω με ένα τρόπο που επηρεάζει αρνητικά τις σχέσεις τους με τον απέναντι. Από μόνο του δηλαδή, η ένταση από μόνη της δεν είναι λάθος, οφείλουμε να έχουμε ένταση. Δηλαδή, δε θέλουμε να είμαστε κοιμισμένοι. Αλλού που θα διοχετευθεί, πώς θα εξωτερικευτεί, αυτό είναι το πρόβλημα.

Σ: Πώς αντιδράς όταν το (.) ένα από τα παιδιά σου παρουσιάζει επιθετική συμπεριφορά; Είτε η μικρή είτε ο μικρός.

E: Όταν παρουσιάζουνε.

Σ: Όταν παρουσιάζουνε.

E: Γιατί κάποια στιγμή παρουσιάζουνε. Δηλαδή στα πλαίσια του φυσιολογικού μεν αλλά ναι. Σίγουρα παρεμβαίνω εκείνη τη στιγμή και προσπαθώ να εξηγήσω ότι δεν είναι αυτός ο σωστός τρόπος για να::: ε::: πεις την άποψή σου. Δηλαδή το να επιβάλουμε κάτι με αυτά τα εργαλεία ή γενικώς το να επιβάλουμε κάτι, δεν είναι σωστό. Εξ αρχής.

Σ: Αυθόρμητα μπορεί να θυμώσεις με μια τέτοια συμπεριφορά;

E: Σίγουρα. Σίγουρα. Θα θυμώσω. Αλλά αν δείξω το θυμό μου αυτή τη στιγμή σίγουρα θα τα κάνω χειρότερα τα πράγματα. Δηλαδή, βία πάνω στη βία είναι::: το τετραγωνίζεις το πράγμα. ((γελάει)). Το, το::: δηλαδή εις το τετράγωνο.

Σ: Για ποιους λόγους μπορεί να θυμώσουν τα παιδιά; Τι τους εκνευρίζει; Τι τα κάνει να=

E: = Τα παιδιά θυμώνουνε γιατί:::

Σ: Τα δικά σου παιδιά. ((Διευκρινίζω για να μην νομίσει ότι εννοώ τους μαθητές του)).

E: Τα δικά μου παιδιά.

Σ: Που έχεις παρατηρήσει.

E: E::: φαντάζομαι πως, φαντάζομαι κιόλας ή με όσα έχω συζητήσει μαζί τους, θυμώνουνε όταν πολύ απλά δε γίνεται αυτό που ήδη, ήδη:: θεωρούνε ότι πρέπει να γίνει ας πούμε. Εντελώς γραμμικά δηλαδή. Έχουν ένα σχέδιο και δεν τους πετυχαίνει ας πούμε. Οπότε ένα::, σίγουρα μία από τις αντιδράσεις τους, η πιο άμεση ας πούμε είναι ο θυμός.

Σ: Και πώς εκτονώνουν το θυμό τους αυτή την ώρα; Συνήθως;

E: E:::, πώς, πώς εκτονώνουν το θυμό τους; (3) Άλλες φορές μπορεί να φωνάζει ένα παιδί (.) ή τα δικά μου, δηλαδή τα δικά μου τα συγκεκριμένα τα παιδιά;

Σ: Ναι, ναι.

E: Ο μεγάλος μου ο γιος ε::: σπάνια θυμώνει με κάτι, αλλά όταν θυμώσει δεν ξεσπάει σίγουρα πάνω σε κάποιον ε:::, σωματικά ή και λεκτικά. Η μικρή ίσως επειδή είναι και πιο μικρή ακόμα, χρησιμοποιεί αρκετά το λεκτικό. Δηλαδή φωνάζει. Είναι έτσι :::: ανεβαίνει με τη φωνή της πιο πολύ. Και πολύ σπάνια με::: με σωματική βία.

Σ: Να στρέφουν το θυμό τους προς τα μέσα, προς τον εαυτό τους, έχεις προσέξει ποτέ;

E: E::: Έχω προσέξει και να στρέφουν το θυμό τους προς τα μέσα, αυτό το πνίξιμο τέλος πάντων, το οποίο είναι αντίστοιχα στα μάτια μου άσχημο. Δηλαδή ναι. Είναι, είναι άσχημο.

Σ: Δεν το επιθυμείς δηλαδή; Λες καλύτερα να το=

E: E:::, σίγουρα νομίζω οι άνθρωποι πρέπει να θυμώνουνε. Δεν είναι, δηλαδή δεν είναι κάτι αφύσικο. Αν αυτό το θυμό έχεις την ικανότητα να τον εσωτερικεύεις και να τον σβήνεις μέσα σου, τότε μια χαρά. Αν όμως αυτό το θυμό, τον αποθηκεύεις κάπου και μετά μπορεί να τον βγάλεις μαζί με ένα άλλο που μπορεί να αποκτήσεις και γίνει διπλάσιος, τότε σίγουρα αυτό είναι λάθος. Το να τα καταπίνεις δηλαδή και να μην τα εξωτερικεύεις.

Σ: Ε:::, εσύ για ποιους λόγους θα μπορούσε να θυμώσεις; Με ένα από τα παιδιά, ή με τα δυο τα παιδιά;

E: Θα μπορούσα να θυμώσω αν σε μια::: συμβουλή ή σε μια οδηγία ας πούμε που εγώ τους προτείνω επανειλημμένα::: δεν την ακολουθήσουν ας πούμε. Μια τέτοιου είδους διαφωνία δηλαδή. Έχοντας μια τέτοιου είδους διαφωνία με τα παιδιά.

Σ: Ας πούμε ότι, αν κατάλαβα καλά δίνεις μια δεύτερη ευκαιρία, μια τρίτη ευκαιρία, αν δεν=

E: =Ναι! Σαφώς! Σαφώς! Σαφώς!

Σ: Αν κάνουν κάποιο λάθος, τους εξηγείς ότι είναι λάθος αυτή η συμπεριφορά=

E: Ναι. Όταν, δηλαδή όταν ρε παιδί, δηλαδή:: αν ξέρω εγώ::: , η κόρη μου η μικρή για παράδειγμα, που υπήρχε ένα περιστατικό, όταν ήταν πιο μικρή, όταν είχε πάει στον Παιδικό Σταθμό, που ξέρω εγώ δάγκωνε::: κάποια παιδάκια. E::: όταν μιλάς για αυτό το πράγμα και βλέπεις να γίνεται ξανά και ξανά, σίγουρα, θυμώνεις. Ευτυχώς δεν έγινε, σταμάτησε το συγκεκριμένο περιστατικό. Αλλά σίγουρα θα ήταν μια ευκαιρία=

Σ: Το χειριστήκατε δηλαδή σαν γονείς με κάποιο τρόπο=

E: =Ναι, ναι, ναι. Σαφώς και το χειριστήκαμε, γιατί ήταν πολύ::: σοκ για μας να μας πούνε οι δασκάλες της ότι δαγκώνει τα παιδάκια, οπότε το χειριστήκαμε κατάλληλα και το σταμάτησε κιόλας δηλαδή.

Σ: Θυμάσαι καθόλου να το εξήγησε; Να είπε κάποια δικαιολογία γιατί το έκανε; Ή=

E: Όχι. Η αλήθεια είναι ότι δεν είχε δικαιολογία. Ήτανε ακόμη πιο μικρή από ότι είναι τώρα. Δηλαδή ήταν 3, ξερών εγώ, οπότε μας κοίταζε απλά με αυτά τα μάτια τα τεράστια ((γελάμε)).

Σ: Πώς αντιδράς εσύ όταν θυμώσεις με το παιδί; Με ένα από τα παιδιά. Θύμωσες. Εκείνη την ώρα αυθόρμητα=

E: Ναι. E::: έχοντας θυμώσει με τα παιδιά, ε::: σίγουρα, κάποιες, τις περισσότερες φορές, φροντίζω να μην το:::, δηλαδή την έντασή μου να μην την εξωτερικεύσω αυτή την ώρα, δεν το πετυχαίνω σίγουρα πάντα, κάποιες φορές δηλαδή θυμάμαι να έχω φωνάξει. Δηλαδή::: χρησιμοποιώ δυστυχώς::: μερικές φορές τη λεκτική βία, το μετανιώνω κατευθείαν βέβαια, αλλά είναι πολύ αργά.

Σ: Η λογική λέει , (φαντάζομαι το μετανιώνεις λόγω της λογικής)=

E: Ναι.

Σ: Τι λέει η λογική και το μετανιώνεις;

E: Η λογική λέει αυτό που είπαμε και πριν. Ότι όταν απαντάς στη βία με βία, ε::: χειρότερα! Μόνο χειρότερα τα κάνεις. Στα παιδιά. Ειδικά στα παιδιά.

Σ: Έχεις προσέξει όταν θα φωνάζεις, την αντίδραση των παιδιών;

E: Ναι. Υπάρχει μια συστολή. Σίγουρα υπάρχει μια συστολή. Ναι. Σίγουρα υπάρχει μια συστολή. Μια:::, βλέπουν ένα::: πράγμα πιο δυνατό από αυτούς. Οπότε σίγουρα=

Σ: Αν δεν έχουν συνηθίσει να το βλέπουν, ακόμα πιο=

E: Επειδή δεν έχουν συνηθίσει να το βλέπουν. Σαφώς. Ταράζονται και τα ίδια.

Σ: Αυτό είναι η πρώτη αντίδραση.

E: Ναι.

Σ: Έτσι; Το να φοβηθούν.

E: Ναι, ναι.

Σ: Μελλοντικά; Να έχει επηρεαστεί κάπως .

E: E:: μελλοντικά (2), δεν είναι και τόσο πολύ η συχνότητα δηλαδή. Ευτυχώς δεν το έχω χρησιμοποιήσει πάρα πολύ. Δηλαδή για να θυμάμαι απανωτά σκηνικά για να βλέπω και τη μετά αντίδραση τους. Δεν ξέρω ακριβώς τι να απαντήσω.

Σ: Έχεις δει να φωνάζουν εκείνα, έστω μετά από 5 λεπτά ή καμιά φορά κι αμέσως.

E: Όχι. Αλλά η πρώτη μου σκέψη, όπως είπαμε πριν, δηλαδή βλέποντας ξέρω εγώ κάποιες φορές που μαλώνουν μεταξύ τους και φωνάζουνε, η πρώτη μου σκέψη δυστυχώς είναι ότι το πήραν από μένα. Γιατί μια φορά τους φώναξα κι εγώ. Ή δύο ξέρω εγώ.

Σ: Ναι, ναι, ναι. Πώς θα προσπαθούσες να αποτρέψεις την παρεκκλίνουσα συμπεριφορά των παιδιών. Γενικά. Όχι απλά την επιθετική.

E: Ναι, ναι, ναι. Σίγουρα μιλάμε για μέτρα προληπτικά. Που είναι::: πολύ μεγάλο το πεδίο. E:::, μπορείς να μιλήσεις με ένα παιδί για τους τρόπους της συμπεριφοράς ξέρω εγώ, απέναντι σε ένα άτομο ή γενικότερα στο κοινωνικό σύνολο, αλλά νομίζω ότι πιο σημαντικό είναι, ε::: επειδή τα παιδιά είναι πολύ οξείς παρατηρητές, ε::: το πιο::: αυτό που περισσότερο λειτουργεί είναι αυτό που δεν χρειάζεται και κανένα σχέδιο. Δηλαδή αν εσύ είσαι ήρεμος άνθρωπος και::: κάνεις παρέα με τα παιδιά σου, πράγμα (.) και τα δύο, τα οποία τα οφείλεις αυτά τα πράγματα, να ξέρεις να κάνεις παρέα με τα παιδιά σου αλλά και να είσαι ένας ήρεμος άνθρωπος, ε::: σε βλέπουν τα παιδιά και::: με ένα κάπως

φυσικό τρόπο, ελπίζεις ή γίνεται κίολας, να μεταδίδεις αυτή την ηρεμία τη δικιά σου, και στα παιδιά, σε αντίστοιχες περιπτώσεις εντάσεως που μπορεί να βρεθούν τα ίδια.

Σ: Ποια είναι η γνώμη σου για την πειθαρχία των παιδιών;

E: Ναι.(2) Η:: πειθαρχία ((γελάει)) των παιδιών. Είχαμε πει ότι η πειθαρχία είναι μια λέξη που δεν:::, δεν μου ακούγεται εμένα πολύ καλά. «Πειθαρχία». Δηλαδή το παιδί είναι πειθαρχημένο. Δεν ξέρω. Δεν μου ακούγεται πάρα πολύ καλά. E:::, αν φτάνει η μετάφραση αυτής της λέξης στο ότι μπορεί να εντάσσεται σε ένα κοινωνικό σύνολο όπως μία τάξη ή μια ομάδα ποδοσφαίρου, ξέρω εγώ, ε::: ακολουθώντας κάποιους συγκεκριμένους κανόνες που μοιραία υπάρχουν, τότε εντάξει. Αλλά πολλές φορές η πειθαρχία στερεί και την αυτενέργεια και την πρωτοβουλία κ.τ.λ., πράγματα τα οποία σίγουρα πρέπει να υπάρχουνε. Και σε ένα παιδί και σε έναν άνθρωπο γενικότερα. Ανεξαρτήτου ηλικίας.

Σ: Η γνώμη σου για την επιβολή σωματικής ή λεκτικής τιμωρίας, ποια είναι;

E: Και η «επιβολή» και η «τιμωρία» είναι δυο λέξεις που δεν::: ε::: μου ταιριάζουνε, οπότε δε συμφωνώ καθόλου και με τα δύο αυτά. Και με το να επιβάλλεις δηλαδή ένα πράγμα που θέλεις και λεκτικά, αλλά πόσο μάλλον και σωματικά ας πούμε είναι απαράδεκτο.

Σ: Για ποιο λόγο; Το έχεις σκεφτεί δηλαδή αυτό;

E: Ξεκινώντας από το τελευταίο, σίγουρα η σωματική βία είναι ένα πράγμα το οποίο το απεύχομαι για όλο τον κόσμο. Όχι μόνο για τα δικά μου τα παιδιά και για μένα τον ίδιο. Αλλά και η λεκτική βία, ε::: από τη στιγμή που::: γενικώς, ναι. Η λεκτική μάλλον βία είναι ικανή ρε παιδί μου να::: εξαφανίσει την ίδια την προσωπικότητα του άλλου. Δεν έχεις δηλαδή να κάνεις, άμα χρησιμοποιείς λεκτική βία, δεν έχεις (.) δυστυχώς τον άλλο δεν τον βλέπεις σαν έναν άνθρωπο, αλλά τον βλέπεις σαν ένα δοχείο που πρέπει να βάλεις το δικό σου μέσα. Με ένα τρόπο άλφα. Και αυτό από μόνο του δεν είναι ωραίο για (.) μεταξύ των ανθρώπων.

Σ: E::: έχεις αντιληφθεί να έχει πέσει το παιδί σου, ένα από τα παιδιά σου θύμα επιθετικής συμπεριφοράς από συμμαθητές του ή άλλα παιδιά;

E: E::: ναι.

Σ: Στο σχολείο παράδειγμα;

E: Αυτό ίσως είναι πιο, πιο, ίσως δεν έχω, δηλαδή με γεγονότα δεν νομίζω ότι μπορώ να μιλήσω τόσο τρανταχτά, αλλά σαν γονιός επειδή ανησυχούμε για τα παιδιά μας, πολλές φορές ένα πράγμα που μας λέει μπορεί να το φανταστούμε με τον πιο χειρότερο τρόπο και όχι με τον τρόπο ίσως που έγινε. Αλλά ας πούμε ναι.

Σ: Και πώς αντέδρασες;

E: E::: σίγουρα φρόντισα να το ερευνήσω, δηλαδή ακούγοντας την εξιστόρηση του γεγονότος από τον ίδιο, φρόντισα μετά να μιλήσω και με άλλους που ήτανε παρόντες ή ήτανε σε αυτό το πλαίσιο που έγινε η συγκεκριμένη ιστορία. Στο σχολείο για παράδειγμα. Δηλαδή ρώτησα τις δασκάλες του ξέρω εγώ ή προσπάθησα κάπως να το αναλύσω ξέρω εγώ.

Σ: Και τι συνέχεια είχε;

E: E::: δεν έχει γίνει κάτι τραγικό για να:::, δηλαδή δεν υπήρξε κάποια:::, αλλά επειδή κάποιες φορές υπήρξε κάποια συχνότητα πιο::: πυκνή ας πούμε από ότι εγώ νομίζω ότι είναι το φυσιολογικό, για παράδειγμα «σήμερα ο Μιχαλάκης μας κορόιδεψε», ή «με χτύπησε», ή ξέρω εγώ «με έσπρωξε» κ.τ.λ., φρόντισα ξέρω εγώ να μάθω για το Μιχαλάκη, για τη θέση του Χ Μιχαλάκη στο σύνολο της τάξης ας πούμε.

Σ: Και με συζήτηση δηλαδή είχατε κάποιο αποτέλεσμα, ξέρω εγώ να ελεγχθεί κάποια συμπεριφορά;

E: Σίγουρα=

Σ: =Αποδέχθηκες ότι κάποια στιγμή θα πέφτει και θύμα;

E: Όχι, δεν αποδέχθηκα τίποτα, ούτε συμπεράνα κάτι, απλά φρόντισα και βραχυπρόθεσμα να δυναμώσω το παιδί το δικό μου για τέτοιες συμπεριφορές, αλλά και μακροπρόθεσμα. Δηλαδή να του εξηγήσω ότι πάντα θα υπάρχουν άνθρωποι γύρω που θα μας συγχύζουν δυσάρεστα. Οπότε κάπως πρέπει και εμείς να έχουμε τις αντιστάσεις μας.

Σ: Πώς σε κάνει να αισθάνεσαι , βγάζουμε τώρα λίγο τη λογική, το ενδεχόμενο να πέσει θύμα επιθετικής συμπεριφοράς;

E: E, σίγουρα η σκέψη και μόνο αυτού του πράγματος και για τα δυο μου τα παιδιά, όπως και για όλους τους ανθρώπους σίγουρα, ε::: μου είναι φρικτή. Ναι ρε. Δεν μπορώ να το::: θεωρήσω σαν::: Δηλαδή (.) το συναίσθημα, τα συναισθήματά μου σίγουρα θα::: έχουνε μία υπερένταση ((γελάει)) εκείνη τη στιγμή. Αρνητική.

Σ: Και πώς θα συμβούλευες είτε τον μικρό είτε το κορίτσι να αντιμετωπίσει την επιθετικότητα ενός άλλου παιδιού;

E: E::: σίγουρα δεν θα του έλεγα να κρυφτεί ας πούμε. Σίγουρα θα προτιμούσα και να του έλεγα αλλά και να το κάνει, να το αντιμετωπίζει αυτό το πράγμα. Σίγουρα το τελευταίο θα ήταν που θα του έλεγα «ανταπέδωσε κι εσύ με τον ίδιο τρόπο». Όλα αυτά βέβαια μπορεί να γίνουν με μια γραμμικότητα. Δηλαδή, ίσως φτάσω κι εγώ όπως έχουν φτάσει διάφοροι φίλοι ας πούμε κ.τ.λ. ή οι γονείς που βλέπω από τη δουλειά, να καταλήγουν στο ότι «Βάρα κι εσύ, αφού δεν υπάρχει άλλη :::: τέτοιο. Έχεις δοκιμάσει το ένα έχεις δοκιμάσει το άλλο, θα καταλήξεις κι εσύ σε αυτό». Χωρίς να (.). Δηλαδή άμα το κάνω αυτό το πράγμα σίγουρα δεν θα είμαι περήφανος για τον εαυτό μου, αλλά μπορεί και να το κάνω. Γιατί ::::=

Σ: =Όταν φτάσεις στο απροχώρητο=

E: =Ναι. Άμα φτάσω στο απροχώρητο, ναι! Κάπως πρέπει να προφυλαχθεί κι ο άλλος. Ξέρω εγώ! Καθόλου καλό σενάριο ξαναλέω...

Σ: Έχεις εσύ δεχθεί ποτέ παράπονα από παιδαγωγούς για επιθετική συμπεριφορά του παιδιού; Ένα από τα παιδιά;

E: Αν εξαιρέσουμε το περιστατικό που είπαμε πριν με τα δαγκωματάκια εκεί όταν ήταν 3 χρονών κ.τ.λ. , όχι. Κατά τα άλλα όχι. Ούτε μια φορά.

Σ: Για το μικρό;

E: Για το μεγαλύτερο όχι. Όχι, όχι. Ποτέ δεν:::

Σ: Αν είχες να επιλέξεις το ρόλο, ανάμεσα στο ρόλο του θύτη και το ρόλο του θύματος για το παιδί ((γελάει)) και για τα δυο τα παιδιά, σκέψου το, τι ρόλο θα επέλεγες; Ειλικρινά έτσι....

E: Ναι. E::: Ναι. Πολύ δύσκολο. Πολύ δύσκολο.

Σ: Κι όταν τελειώσουμε θα σου πω τι μου έχουν πει μέχρι τώρα. Αλλά όταν τελειώσουμε.

E: Πολύ δύσκολο. Σίγουρα δεν θέλω το παιδί μου να είναι θύμα. E::: Από την άλλη όμως, δεν θέλω να είναι και θύτης. Αν πρέπει να επιλέξω ένα από αυτά, που πρέπει δηλαδή τώρα έτσι όπως με έχεις στριμώξει=

Σ: =Ναι.

((γελάμε))

E: Πρέπει να σκεφτώ πόσο χρόνο ή με ποιους τρόπους εγώ θα αναλάβω την επώαση αυτού του πράγματος, δηλαδή τη γιατρεία , δηλαδή είναι θύμα να το γιατρέψω να ξανασταθεί όρθιος. Είναι θύτης, που χρειάζεται πάλι γιατρεία, να::: τον::: πείσω ότι αυτός δεν είναι τρόπος ας πούμε. E::: μάλλον θα διαλέξω το δεύτερο.

Σ: Ποιο ήταν;

E: Να είναι θύτης.

Σ: Να είναι θύτης.

E: Ναι. Ναι. Δυστυχώς αλλά=

Σ: Αυτό το διαλέγεις από την άποψη ότι πιστεύεις ότι ευκολότερα μπορείς να ντον πείσεις να μη χτυπάει, να μην πιέζει λεκτικά κάποιους φίλους του ας πούμε, αυτό ευκολότερα θα το χειριστείς=

E: =Ναι=

Σ: =Από ότι το αντίθετο.

E: Δεν ξέρω. Θεωρητικά μιλάω=

Σ: =Ναι, ναι.

E: Δεν έχω βρεθεί σε καμία τέτοια θέση, αλλά ίσως είναι πολύ πιο βαθιά τα τραύματα, από ότι ρε παιδί μου, γιατί όταν ένα παιδί πέφτει θύμα μιας τέτοιας συμπεριφοράς, ε::: ίσως μεταφράζει περισσότερο και τη συμπεριφορά του άλλου, αλλά και τη δική του τη ψυχοσύνθεση, τη δική του τη μη τάση, τη στάση του θύματος δηλαδή, ενώ από την άλλη πλευρά υπάρχει μία κατεύθυνση πολύ συγκεκριμένη, δηλαδή μία πράξη πολύ συγκεκριμένη, η βία, και ο πρωταγωνιστής δεν το σκέφτεται αυτό το πράγμα. E::: εκείνη τη στιγμή σίγουρα δεν το σκέφτεται. Από την άλλη βέβαια όταν θα κάτσεις να του (πείσεις) θα βρεθείς σε ένα μεγάλο γκρεμό, το τι έκανα. Εν τέλει. Που και αυτό είναι πολύ σοβαρό. Δεν ξέρω πιο ξεπερνιέται πιο εύκολα η αλήθεια είναι.

Σ: Τώρα σκέφτεσαι με τη λογική. Σαν συναίσθημα=

E: Ναι, το συναίσθημα, το συναίσθημα σίγουρα δεν θέλει κανείς το παιδί του να πονάει. Με οποιοδήποτε τρόπο. Δεν είμαστε τώρα και::: τέτοιο. Όποτε τι να πω! Να κοπανήσει; ((γελάμε)) Φοβερό!

Σ: Ποιες διαφορές=

E: = Σολομώντα θέλει εδώ πέρα!

Σ: Ναι, είναι.

E: Να το κόψουμε στα δύο.

Σ: Ναι. Ακριβώς. Ποιες διαφορές εντοπίζεις στην εκδήλωση της επιθετικότητας ανάλογα με το φύλο του παιδιού; Εσύ τώρα ας πούμε έχεις την ευκαιρία , είναι και τα δύο τα παιδιά σου προσχολικής ηλικίας , αγόρι – κορίτσι, έχεις εντοπίσει κάποιες διαφορές;

E: Διαφορές υπάρχουνε αλλά νομίζω ότι το φύλο πάει σε δεύτερη μοίρα. E:: πιο πολύ δηλαδή εγώ θα έλεγα είναι ξέρω εγώ ε:::, η::: ,ξέρω εγώ ο χαρακτήρας του κάθε παιδιού που είναι μέσα βέβαια και το::: προσδιορίζεται και από το φύλο τους σαφώς, αλλά δεν είναι το λάβαρο το φύλο. Δηλαδή δεν είναι το πρώτο πράγμα που θα πούμε « α, βαράει, α, τα αγόρια βαράνε» ας πούμε , ή «πω πω τα κορίτσια δε βαράνε», υποτίθεται, αυτό που λένε «αν και το δικό μας βαράει» ξέρω εγώ. Νομίζω ότι δεν παίζει τόσο μεγάλο, τόσο πρωτεύοντα ρόλο το φύλο.

Σ: Άρα θα έλεγες περισσότερο ότι το αποδίδεις στο χαρακτήρα του παιδιού=

E: =Ναι, ναι.

Σ: Στο περιβάλλον;

E: Στο περιβάλλον σίγουρα. Σίγουρα. Εκεί είναι που πάει βέβαια ανεξάρτητα με το φύλο, όσο μπορεί να πάει. Σίγουρα το περιβάλλον παίζει πολύ μεγάλο ρόλο. Τον πρωτεύοντα ρόλο βασικά. Γιατί το παιδί είπαμε παρατηρεί, το περιβάλλον του παρατηρεί.

Σ: Ναι. Εσύ πώς θεωρείς ότι πρέπει να επιλύουν μία σύγκρουση τα παιδιά ανάλογα με το φύλο τους. Δηλαδή, πρέπει να είναι πιο ανεκτικά στην αδικία ξέρω εγώ τα αγόρια ή τα κορίτσια; Να διεκδικούν πιο δυναμικά κάτι; Τα μεν από τα δε;

E: Όχι. Η διεκδίκηση::: των δικαιωμάτων σίγουρα πέφτει περισσότερο στα κορίτσια λόγω, προϊστορίας ας πούμε και ανισοτήτων κ.τ.λ. κ.τ.λ. του φύλου. Σίγουρα έχουν διεκδικήσει τα κορίτσια περισσότερα. Περισσότερα ήταν κεκτημένα για τα αγόρια. Αλλά μιλώντας τώρα για τη βία στα παιδιά στο σήμερα, νομίζω πως δεν έχει να κάνει αν είναι κορίτσι ή αγόρι. Σίγουρα πρέπει να διεκδικούνε και τα δύο, ανεξαρτήτου φύλου, την ισορροπία.

Σ: Θεωρείς ότι πρέπει να αντιμετωπίζεται διαφορετικά από τους ενήλικες η επιθετικότητα ανάλογα με το φύλο;

E: (4)

Σ: Δηλαδή=

E: =Δηλαδή ένα=

Σ: =Έχεις και αγόρι έχεις και κορίτσι.

E: Ναι.

Σ: Ή και σαν δάσκαλος θα σου πω εγώ. Που έχεις μαθητές και μαθήτριες.

E: Ναι, ναι.

Σ: Πώς θεωρείς ότι πρέπει να αντιμετωπίζεται η επιθετικότητα στα αγόρια και πώς στα κορίτσια;

E: Εγώ η αλήθεια είναι ότι και σαν ε:::: γονιός αλλά και σαν εκπαιδευτικός τα αντιμετωπίζω με τον ίδιο τρόπο. Δηλαδή ένα::: , όταν βλέπω μία σκηνή βίας ας πούμε που την πράττει ή το παιδί μου ή ένας μαθητής μου, παρεμβαίνω με τον ίδιο ακριβώς τρόπο. Δηλαδή, επειδή το αποτέλεσμα θέλω να είναι::: η εξάλειψη αυτού του φαινομένου ε::: δεν με ενδιαφέρει αν είναι αγόρι ή κορίτσι ή...

Σ: Η συχνότητα θα σε επηρεάζει;

E: Η συχνότητα;

Σ: Που ένα παιδί παρουσιάζει συχνά αυτή τη συμπεριφορά.

E: E, ναι. Αυτό είναι το πρωτεύον που παρατηρούμε εμείς οι γονείς, οι δάσκαλοι κ.τ.λ. και γενικώς. Δεν είναι το θέμα αν βαρέσει. Αν βαράει. ((γελάει))

Σ: Ποια η γνώμη σου για τον τρόπο που χειρίζονται οι εκπαιδευτικοί του παιδι... οι εκπαιδευτικοί των παιδιών, και των δύο αφού είναι δύο, το θέμα της επιθετικότητας; Και στον Παιδικό Σταθμό, οι εκπαιδευτικοί, όχι μόνο οι δασκάλες τους, έτσι; Γενικά.

E: Ναι, ναι. Μέχρι τώρα δεν έχω:: να πω κάτι αρνητικό για τους ανθρώπους που κάνουν μάθημα στα παιδιά μου προς το παρόν, γιατί οτιδήποτε, καταρχήν δεν υπήρξε κάποιο σοβαρό συμβάν όπως είπα, ή μάλλον μία πυκνή συχνότητα συμβάντων που θα με ανησυχούσε και θα έλεγα «τι κάνουν στο σχολείο» ((προσποιείται τη φωνή ενός αγανακτισμένου γονιού)) κ.τ.λ. , ε, δεν υπήρξε κάτι τέτοιο, κι όταν υπήρξε::: σίγουρα ήμουν από τους πρώτους που έλαβα γνώση, και από την πλευρά του παιδιού μου ας πούμε, αλλά και, γιατί τον ρωτάω ας πούμε και μου λέει και ο ίδιος ή και οι δύο τέλος πάντων, ε::: αλλά και από την πλευρά των δασκάλων. Δηλαδή, κάποιες αναφορές υπήρξαν.

Σ: Ενημέρωσαν ας πούμε...

E: Ναι, ναι.

Σ: Άρα πώς κρίνεται τη συνεργασία με τις παιδαγωγούς των παιδιών;

E: Πάρα πού καλή. Πάρα πολύ καλή, και πολύ βασική, γι' αυτό.

Σ: Είναι βασική.

E: Βασικότητα. Ο εκπαιδευτικός είναι 9 μήνες με το παιδί σου, ένα εξάωρο τη μέρα. Δηλαδή είναι::: αμέσως μετά από το γονιό είναι ::: , αυτό το πράγμα. Είναι πολύ βασικό. Το διαπαιδαγωγεί, κυριολεκτικά δηλαδή.

Σ: E:::, θα μπορούσες να αναφέρεις κάποια θετικά στοιχεία από την εκδήλωση της επιθετικής συμπεριφοράς των παιδιών; Θα μπορούσες αυτή η συμπεριφορά δηλαδή να πούμε ότι έχει και κάποια θετικά στοιχεία;

E: Η συμπεριφορά η συγκεκριμένη δεν έχει κανένα θετικό στοιχείο. Σίγουρα. Η::: βίαη συμπεριφορά. E, η βία η ίδια, δηλαδή αυτή η ένταση που λέγαμε πριν, σίγουρα είναι κάτι το οποίο::: εμένα (.) εγώ το βρίσκω ενδιαφέρον στα παιδιά. Όχι σαν παθολογία, σαν ερεύνηση μιας παθολογικής κατάστασης, αλλά σαν ένα πράγμα το οποίο βρίσκεται στη φύση του ανθρώπου. Η έκφρασή του και η::: το πώς εξωτερικεύεται είναι το θέμα. Αυτό που λέγαμε πριν και για το θυμό. Ο θυμός είναι απαραίτητο. Και ήταν πάντα απαραίτητο και σήμερα ειδικά είναι απαραίτητο γιατί όλοι κοιμισμένοι είμαστε κατά κάποιο τρόπο. Πρέπει να θυμώνουμε. Το θέμα είναι όμως, τι κάνεις όταν θυμώνεις. Πας και πετάς πέτρες; Ξέρω εγώ::: στους πρόσφυγες, ας πούμε; ((γελάει))

Σ: Ναι, ναι, ναι.

E: Ή πράττεις κάτι για να βοηθήσεις να φύγει αυτό το:::, το περιβάλλον το άσχημο και σ' αυτούς πρώτα που πάσχουν αλλά και σε σένα που υποτίθεται ότι υποφέρεις ή που υποφέρεις επίσης.

Σ: Άρα να υπάρξει μεν μία λύση=

E: =Ναι, ναι=

Σ:= σε οτιδήποτε δημιουργείται αλλά με ένα πιο:::=

E: =Με έναν τρόπο ο οποίος είναι=

Σ: =Ορθό τρόπο. Να το πω έτσι;

E: Ορθό. Με ένα τρόπο ο οποίος θα είναι θετικός, θα είναι και ένας θετικό καταλύτης για τα πράγματα και όχι να αυξάνει ουσιαστικά το πρόβλημα.

Σ: Ε:::, εσείς πώς αντιδράτε όταν το παιδί, τα παιδιά δεν υπακούν: Να βάλουμε και τη μαμά μέσα.

Ε: Να βάλουμε και τη μαμά;

Σ: **Ας τη βάλουμε και τη μαμά.**

Ε: Πώς να τη βάλουμε;

Σ: **Εκείνη αντιδρά διαφορετικά; Από εσένα;**

Ε: Ε:::, σίγουρα δεν αντιδράμε ίδια. Είμαστε διαφορετικοί άνθρωποι. Αλλά και συνειδητά και ασυνείδητα έχουμε χαράξει ένα κοινό άξονα διαπαιδαγώγησης ρε παιδί μου και επαφής με τα παιδιά. Δικά μας είναι, εμείς τα κάναμε, οπότε εμείς είμαστε παρόντες στο μεγάλωμά τους, οπότε δεν μπορεί ο ένας να λέει άλλα κι ο άλλος να λέει άλλα συνέχεια ((γελάει)). Υπάρχει πρόβλημα. Οπότε τόσο εγώ όσο και η μαμά των παιδιών έχουμε αυτό τον κοινό άξονα ρε παιδί μου. Δηλαδή σίγουρα ο::: ο κανόνας ας πούμε ή το πλαίσιο που κινούμαστε είναι αυτό που λέγαμε πριν, το ότι βία πάνω στη βία δεν κάνει καλό. Κάπως προσπαθείς να αποσβέσεις την ένταση, για να μπορέσεις μετά να συζητήσεις. Γιατί δεν μπορείς να συζητήσεις και την ώρα αυτή ακριβώς.

Σ: **Όταν όμως λες στο μικρό ή τη μικρή «κάνε αυτό», κι αυτά δεν υπακούν.**

Ε: Ναι.

Σ: **Λες «δεν θα φας παγωτό»**

Ε: Ναι, ναι, ναι.

Σ: **Κι αυτά στο ζητάν, κλαίνε, ή λες «μάζεψε τα παιχνίδια»=**

Ε: =Ναι, ναι, ναι.

Σ: **Συμβαίνει. Λένε «δεν θα τα μαζέψω».**

Ε: Ναι, ναι.

Σ: **Πώς αντιδράς αυτή την ώρα;**

Ε: Ε:::, σίγουρα, σίγουρα αντιδράω. Δεν κάθομαι και το χαζεύω και μετά λέω «άντε άστο, παιδί είναι» ξέρω εγώ, σίγουρα αντιδράω και οφείλω να αντιδράσω κιόλας. Επειδή μαζί με τις αμοιβές που δίνουμε στα παιδιά, και στα δικά μας αλλά και γενικότερα, ε::: οι αμοιβές είναι το άλλο, η άλλη μεριά του νομίσματος, είναι οι ποινές. Έτσι; Σίγουρα δεν είναι το ένα προς το άλλο. Οπότε::: αλλά πάλι βρισκόμαστε πάλι στο::: (.) σε αυτό το πράγμα. Δηλαδή ναι. Οι ποινές. Αλλά τι ποινές;

Σ: **Σωστά.**

E: Δηλαδή θα σε κλείσω στην τουαλέτα; Θα σε δείρω; Τι θα=

Σ: =Ναι, τι ποινές;

E: Εγώ θα, οι ποινές που επιλέγω ας πούμε::: με βαριά καρδιά γιατί και μένα δεν μου αρέσει ούτε να μου τα κάνουν ας πούμε αλλά ούτε να τα κάνω. Ε, αλλά όταν υπάρχει μια συχνότητα::: πυκνή οπότε πρέπει να γίνει κάτι που να δείξει, που να είναι η απόδειξη στο παιδί ότι «δεν πρέπει να ξανακάνεις αυτό το πράγμα γιατί δε γίνεται», ε σίγουρα οι ποινές είναι να στερείς κάποιες απολαύσεις. Ή να του δώσεις να καταλάβει τη γραμμικότητα. Ότι αν κάνεις αυτό ας πούμε, σίγουρα δεν θα μπορώ να σου προσφέρω μετά το άλλο.

Σ: Άρα κάποια λογική συνέπεια-

E: Ναι, ναι.

Σ: Στη συγκεκριμένη στάση=

E: =Ναι, ναι, ναι.

Σ: Δεν είναι κάτι άσχετο ας πούμε. Προσπαθείς να έχει κάποια λογική συνέπεια=

E: Ναι, ναι, ναι.

Σ: Και η επιβράβευση, η αμοιβή; Ποια θα ήταν;

E: Οι αμοιβές είναι και λεκτικές, ε:::=

Σ: =Μπράβο ας πούμε;

E: Είναι τα μπράβο κ.τ.λ. , σίγουρα και σωματικά αγκαλιαζόμαστε γιατί αγαπιόμαστε κ.τ.λ., που είναι πολύ σημαντικό ούτως ή άλλως η επαφή με το παιδί, ε::: και εντάξει. Σίγουρα υπάρχουν και μετά και τα μπόνους. Τα διάφορα παγωτάκια, οι εκδρομούλες κ.τ.λ. κ.τ.λ.

Σ: Ποια είναι η άποψή σου για τα υπάκουα παιδιά;

E: (5) Τα υπάκουα παιδιά εξυπηρετούν πάρα πολύ ((γελάει)) βραχυπρόθεσμα, αλλά μακροπρόθεσμα εμένα μου βγάζουν ένα ερωτηματικό. Είναι όπως λέγαμε πριν για την πειθαρχία. Δηλαδή ένα (.) τα (.) στη φύση του παιδιού είναι και η ανυπακοή. Τα παιδιά μεγαλώνουν άναρχα. Είναι άναρχα δηλαδή. Πριν να αρχίσουνε κάπου να συνειδητοποιούνε τον εαυτό τους ας πούμε, και μετά τους γύρω τους, είναι άναρχα. Δεν! Μπορεί να σου ρίχνει το βάζο με το μέλι 15 φορές γιατί δεν, δεν τον ενδιαφέρει. Δεν ξέρει . Δεν ξέρει τίποτα. Επειδή ακριβώς δεν ξέρει τίποτα και ανακαλύπτει εκείνη τη στιγμή, ε::: είναι ανυπάκουο και καλά κάνει και είναι ανυπάκουο. Από το να ήτανε,

δηλαδή εμένα το υπάκουο μου έχει πιο αρνητικό πρόσημο::: μακροπρόθεσμα. Δηλαδή λέει «πώς είναι τα παιδιά;», «είναι υπάκουα τα παιδιά», ναι, ναι, ναι. Δηλαδή, είμαστε, στο άκρον άωτον είναι το ((-)) ας πούμε! Είναι το υπάκουο παιδί. Σίγουρα δεν θέλουμε ένα παιδί να μας τυραννάει από το πρωί ως το βράδυ ας πούμε. Ένα παιδί το οποίο να είναι συνέχεια στην κόντρα. Δεν το θέλουμε και αυτό. Αλλά::: και στην τάξη και στο σπίτι, ε:::, όλες αυτές οι μικροδιαφωνίες μας εξελίσσουν. Αν μη τι άλλο ρε παιδί μου. Γιατί κι εγώ μαθαίνω από τα παιδιά.

Σ: Άρα=

E: =Μπορεί να έχει και δίκιο.

Σ: Άρα «όρια», αλλά....

E: Όρια, αλλά ευμετάβλητα. Όρια , όρια που να ρέουνε. Δηλαδή, δε, δε, δηλαδή εντάξει, είμαστε μεγαλύτεροι, αλλά τα συμπεράσματα εμένα δεν μου αρέσουνε πάρα πολύ γενικώς. Δηλαδή «ξέρεις κάτι, εγώ είμαι αυτός, είμαι ο Νίκος και ξέρω ότι αυτό είναι σωστό». Εντάξει! ((γελάει)). Μπορεί και να μην είναι, κι εγώ να το θεωρώ σωστό, οπότε να έχω ένα ερωτηματικό από πίσω συνέχεια. Μήπως αυτό που του λέω του παιδιού, δηλαδή πόσο μάλλον άμα θες , για τον εαυτό σου κάνε ότι θες, αλλά άμα απευθύνεσαι στον άλλο με τους δικούς σου κανόνες, είναι λίγο περίεργο από μόνο του. Γιατί είναι ο άλλος αυτός, δεν είσαι εσύ ((γελάει)).

Σ: Πώς πιστεύεις ότι πρέπει να αντιδρά το παιδί σου, τα παιδιά σου, σε περίπτωση που αδικούνται. Θα αδικηθούν και στο σχολειό από τους συμμαθητές=

E: =Ναι, ναι.

Σ: Μπορεί να αδικηθούν και από τον εκπαιδευτικό. Γιατί είπαμε, δεν είναι κανένας αλάθητος.

E: Ναι, ναι, ναι, ναι. Σίγουρα πρέπει να:::, ορθώνουν το ανάστημά τους, να θυμώνουνε, γιατί η αδικία είναι πάρα πολύ άσχημο πράγμα, να το βιώνεις, και πόσο μάλλον να το βιώνεις και να το ξαναβιώνεις. Οπότε θα τα ήθελα να είναι:::, να θυμώνουνε και μετά::: να τον δείχνουν το θυμό τους με ένα τρόπο::: όχι προσβλητικό προς τον άλλο, αλλά νομίζω ότι πιο προσβλητικό προς τους εαυτούς τους θα ήταν να μη θυμώνανε και να το δεχόντουσαν αυτό. Απλά. Τα παιδιά, και όλοι οι άνθρωποι, πρέπει να είναι::: όταν αδικούνται να το ερευνούν αυτό το πράγμα. Δηλαδή να σηκώνεται ο άλλος και να λέει

«Γιατί μου συμβαίνει αυτό το πράγμα. Δεν μου αρέσει» Οπότε να, υπάρχει ένας διάλογος.

Σ: Πώς θα χαρακτήριζες ένα παιδί με αντιδραστική συμπεριφορά και πώς ένα υπάκουο παιδί. Αν μπορείς να σκεφτείς ας πούμε...

Ε: Ένα παιδί με αντιδραστική συμπεριφορά έχει πάρα πολύ ενδιαφέρον, γιατί βλέπεις έναν άνθρωπο ο οποίος εξελίσσεται, ειδικά σε τέτοια τρυφερά χρόνια ας πούμε που έχουμε τα παιδιά μας και τους μαθητές μας. Ε:: ένα παιδί το οποίο είναι αντιδραστικό, ε::: σημαίνει ότι έχει ένα πράγμα το οποίο κάπως και τον ίδιο τον ενοχλεί, αλλά και μερικές φορές μπορεί να τον σώζει. Γιατί δεν τα καταπίνει όλα αμάσητα. Αντιδράει στα πράγματα ρε παιδί μου. Αν μπορείς να το καθαρίσεις αυτό το θολό τοπίο και να βγάλεις την αντίδραση σαν ένα πράγμα το οποίο να είναι δημιουργικό, τότε είναι το καλύτερο πράγμα. Γιατί δεν είναι κοιμισμένο το παιδί. Είναι ξύπνιο και αντιδράει, γιατί κάποιο λόγο θα έχει. Πρέπει να το ερευνήσεις αυτό το πράγμα. Γιατί αντιδράει εκεί πέρα; Κάτι τον ενοχλεί. Το υπάκουο παιδί από την άλλη, ε::: σίγουρα δεν σου προκαλεί προβλήματα εντός εισαγωγικών , με βάση το δικό σου μυαλό, ε::: αλλά από την άλλη σου στερεί και::: το::: σενάριο της έκπληξης. Γιατί η αντίδραση είναι ένα σοκ, όχι γι' αυτόν που το κάνει αλλά και για τον άλλο. Βλέπεις ένα παιδί να αντιδράει. Λες «Ωπ! Τι έγινε;» Ενώ άμα δεν βλέπεις τίποτα, δε βλέπεις τίποτα.

Σ: Ανησυχείς κάπως;

Ε: Ναι. Άμα είναι ένα παιδί να λέει ναι σε όλα και τα λοιπά, σίγουρα και αυτό το απόλυτο...

Σ: Είναι πιο παθολογικό από το να είναι=

Ε: = Ναι ρε παιδί μου είναι (.) «πιο παθολογικό» ((σαν να λέει ότι δεν συμφωνεί απόλυτα με την έκφραση)). Πρέπει να μας ανησυχεί κι αυτό. Πώς είναι δυνατό ας πούμε να είναι::: δε (.) ένα παιδί υπάκουο δεν είναι απαραίτητα ένα καλό παιδί. Να λέμε «Αχ, τι καλό παιδί!» Δεν είναι καλό παιδί. Είναι ένα υπάκουο παιδί. Όπως λέει η λέξη. Και το υπάκουο έχει και το «υπό» αυτό μέσα. Δηλαδή είναι λίγο::: ((γελάει))

Σ: Ναι, ναι.

Ε: Δεν είναι ωραίο αυτό για κανέναν άνθρωπο. 'Να είσαι υπάκουος'.

Σ: Με πιο κριτήριο επιλέγεις τα προγράμματα, φαντάζομαι ότι τα παιδιά βλέπουνε DVD, ξέρω εγώ παιδικά, και τέτοια=

E: =Βλέπουν, ναι.

Σ: Ε:::, καταρχάς βλέπουνε σε laptop, κινητό, τηλεόραση;

E: Τηλεόραση. Είναι συνδεδεμένη η τηλεόραση με τον υπολογιστή, οπότε, και ένα βίντεο στο you tube ας πούμε ή μια παιδική σειρά που δεν την έχουμε εμείς αλλά είναι στο διαδίκτυο, τη βλέπουμε στη μεγάλη οθόνη.

Σ: Α, γίνεται δηλαδή να μεταφερθεί από το lap top στην τηλεόραση και να το δουν εκεί.

E: Ναι, ναι.

Σ: Και θα πάνε εκείνα μόνα τους να το βάλουν; Ξέρουν;

E: Όχι, όχι. Δεν ξέρουνε και::: ξέρεις θα μάθουνε κάποια στιγμή σίγουρα μεγαλώνοντας, αλλά::: σίγουρα ένα από τα πράγματα που εγώ θα τους πω είναι ότι αυτό το πράγμα πρέπει να γίνεται κοινή συναινέσει.

Σ: Ελέγχεις εσύ με κάποιο κριτήριο το τι θα δουν;

E: Ναι, ελέγχω.

Σ: Επιλέγεις με ποιο κριτήριο;

E: Ε, τα προγράμματα που::: εγώ θα ήθελα (1) και λέω θα ήθελα γιατί μέχρι τώρα είναι τέτοια η ηλικία τους που σίγουρα εγώ θα τους προτείνω. Τώρα βέβαια έχει αρχίσει και αλλάζει. Δηλαδή ο μεγάλος θα πάει στο Δημοτικό. Σίγουρα οι φίλοι του στο σχολείο θα λένε «Α, εγώ είδα αυτό, είδα εκείνο». Και τα λοιπά. Σίγουρα περνάνε κι απ' τη δικιά μου τη::: κι απ' τα δικά μου τα ματιά αυτά. Όχι απαραίτητα για να τα εγκρίνω έτσι στεγνά. Λογοκρισία. Με τίποτα αυτό δεν το βλέπεις ας πούμε. Αλλά για να ξέρω::: μετά (.) γιατί μετά θα το συζητήσω αυτό το πράγμα για παράδειγμα. Τι, τι δείχνει αυτό, το επεισόδιο, αυτή η σειρά ξέρω εγώ. Και τα λοιπά. Οπότε σίγουρα περνάνε από το δικό μου, απ' τη δικιά μου τη ματιά αυτά.

Σ: Και τι αποφεύγεις;

E: Αποφεύγω σίγουρα τις σκηνές ε::: βίας, και::: τα::: παιδικά ας πούμε και τις σειρές αυτές και τα λοιπά που έχουνε πολύ γρήγορες εναλλαγές εικόνας. Αυτά δηλαδή, διάφορα=

Σ: =Για ποιο λόγο;

E: Ε::: και για λόγους εντελώς ε::: πώς το λέμε; Ε::: προληπτικά ιατρικούς ας πούμε. Γιατί, αποδεδειγμένα οι γρήγορες εναλλαγές εικόνας έχουν, εκφέρουν διάφορα άσχημα

ας πούμε, στο οπτικό, νευρικό σύστημα κ.τ.λ. αλλά και γενικότερα γιατί::: η αισθητική της οθόνης μεταφέρεται σε ένα παιδί άμεσα. Οπότε ένα πράγμα το οποίο δείχνει συνέχεια σκοτωμούς ας πούμε (2) σε παιδικό παρόλα αυτά, αλλά σκοτωμούς και όπλα και μπαμ μπουμ και ξέρω εγώ, και τέτοιου είδους βίες σίγουρα θα μεταφερθεί στο παιδί, γιατί όλοι έχουμε δει ότι όταν κλείνει η τηλεόραση το παιδί μαϊμουδίζει ότι είδε ας πούμε. Και άμα δει όπλα, θα κάνει μπαμ μπαμ ας πούμε συνεχώς. Εντάξει.

Σ: Με ποιο κριτήριο επιλέγεις τα προγράμματα που θα παρακολουθήσεις εσύ, με τη σύζυγο ή μόνος ξέρω εγώ παρουσία των παιδιών στον ίδιο χώρο.

E: Το κριτήριό μου σίγουρα είναι αν μπορούν να το δούνε όλες αυτές οι ηλικίες που θα κάθονται στο σαλόνι. Στον καναπέ ας πούμε. Έτσι; Δηλαδή εγώ, η σύζυγος και τα δυο τα παιδιά. Που είμαστε εντελώς διαφορετικές ηλικίες. E::: οπότε σίγουρα θα πρέπει να υπάρχει ένα κοινό στοιχείο. Άμα είναι να το παρακολουθήσουμε όλοι μαζί. E::: αυτό είναι το πρώτο. Σίγουρα. Να μπορούμε, να, δηλαδή να έχει κάποιο ενδιαφέρον και για τους δύο. Και για τους τέσσερις, συγκεκριμένα ξέρω εγώ. Σε μας. Από την άλλη σίγουρα, αυτό που είπαμε και πριν. Δηλαδή να μην είναι (.) να έχει ένα ενδιαφέρον και η ίδια η ιστορία αυτού που θα δούμε, ε, η τεχνολογία έχει βοηθήσει πάρα πολύ, γιατί υπάρχουνε φανταστικά, φανταστικές ταινίες παιδικές, πολύ προηγμένες ας πούμε τεχνολογικά με άριστες, με χρώματα φοβερά ας πούμε και τα λοιπά. Και τα σενάρια πολλά από αυτά δυστυχώς είναι πάρα πολύ ωραία.

Σ: Οπότε προσπαθείς δηλαδή=

E: =Να τα δει όλα. ((γελάει))

Σ: Κάτι παιδικό αυτή την ώρα, κι αν θες εσύ να δεις κάτι που θεωρείς ότι δεν είναι σωστό να το δουν τα παιδιά, θα το δεις κάποια άλλη στιγμή;

E: Σίγουρα. Κι εμείς βλέπουμε ξεχωριστά από τα παιδιά κάποια::: προγράμματα που θέλουμε εμείς. Αλλά σίγουρα υπάρχουν και ταινίες που είναι με ηθοποιούς, δεν είναι μόνο animation και τα λοιπά, οι οποίες όμως είναι αυτό που λέμε «για όλη την οικογένεια».

Σ: Ειδήσεις;=

E: =Ειδήσεις όχι.

Σ: Μπροστά στα παιδιά;

E: Ποτέ, ποτέ. Ούτε και μπροστά, ούτε και:::

((γελάμε))

Σ: Α, γενικά.

Ε: Ναι. Δηλαδή ενημερώνομαι ή από το internet, διάφορα τέτοια, σαν να διαβάζω εφημερίδα. Ειδήσεις δε βλέπω τα τελευταία πολλά χρόνια γιατί είναι επικίνδυνες. ((γελάμε)). Άκρως επικίνδυνες!

Σ: Η άποψή σου για τον ιδανικό χρόνο απασχόλησης του παιδιού με όλα αυτά; Δηλαδή και με τα ηλεκτρονικά παιχνίδια που μπορεί να παίζει στο κινητό, δεν ξέρω αν παίζουν, ή στο τάμπλετ, ε::: και γενικά ο χρόνος που θα δούνε τηλεόραση, ποιος πιστεύεις ότι είναι ο ιδανικός χρόνος;

Ε: Σίγουρα, σίγουρα όλα αυτά, τα (.) που έχουν να κάνουν με την τεχνολογία δηλαδή, παιχνίδια στο κινητό, κονσόλες, παιχνίδια play station, κ.τ.λ. κ.τ.λ. ε::: έχουν πολύ ενδιαφέρον. Δηλαδή αφοριστικός δεν μπορεί να είμαι απέναντι σ' αυτά. Σίγουρα έχουν πολύ ενδιαφέρον. Και επίσης βοηθάνε και σε μία εγρήγορση νοητική κ.τ.λ. Αμα κάνεις μία σωστή επιλογή παιχνιδιού. Από εκεί και πέρα η συχνότητα παίζει και πάλι ρόλο. Δηλαδή ε::: είναι και συγκεκριμένες ώρες. Δεν μπορεί να παίζει ας πούμε το παιδί κάθε μέρα για πολύ ώρα. Να είναι δηλαδή ένα κομμάτι της καθημερινότητάς του αυτό. Προς το παρόν τουλάχιστον και για τέτοιες ηλικίες που μιλάμε μικρές όπως είναι τα δικά μου τα παιδιά.

Σ: Που τα ελέγχεις, γιατί μετά (2) χάνεται κι ο έλεγχος.

Ε: Σίγουρα. Εντάξει. Ναι. Ο έλεγχος καλό είναι να μη χάνεται. Όχι ο έλεγχος. Η συμφωνία. Πρέπει να υπάρχει ενός τύπου συμφωνία με παιδί μου, γιατί μένουμε στο ίδιο σπίτι. Οπότε, δε θα έχουμε και ποτέ ο καθένας το δικό του υπολογιστή.

Σ: Ναι. ((διστακτικά))

Ε: Έτσι; Ή ξέρω εγώ κι=

Σ: =Πάντως τα κινητά που έχω εγώ, μιλάω για παιδιά που πάνε Λύκειο=

Ε: =Καταλαβαίνω, καταλαβαίνω.

Σ: Που εκεί=

Ε: =Ναι, ναι, Εκεί χάνεται σίγουρα ο έλεγχος έτσι όπως το είπες πολύ καλά. Αλλά προς το παρόν σε αυτές τις πιο τρυφερές ηλικίες ε::: αποφεύγω να το κάνω (.) να υπάρχει συστηματική::: τέτοια.

Σ: Θα έλεγες ότι υπάρχουν κάποιες στιγμές που για κάποιο λόγο το επιλέγεις γιατί πρέπει με κάτι να απασχοληθεί το παιδί γιατί πρέπει να κάνεις

E: Το έχω κάνει, όχι::: πάρα πολύ συχνά, αλλά::: το 'χω (.) όχι τόσο με τα κινητά και::: εκεί αποφεύγω λίγο να το::: κάνω.

Σ: Να βάλεις μια ταινία; Ένα παιδικό;

E: Να βάλω μια ταινία ναι. Το έχω κάνει.

Σ: Για να κάνεις ας πούμε αυτή την ώρα, γιατί...

E: Γιατί εγώ έχω να κάνω κάτι πολύ σημαντικό, ή γιατί εγώ πρέπει να ξεκουραστώ, για να κάνω κάτι πολύ σημαντικό μαζί με το παιδί μετά.

Σ: Ναι, ναι.

E: Ή κάτι τέτοιο. Δηλαδή είναι ξέρω εγώ κάποιο μεσημέρι ας πούμε που γυρνάω από τη δουλειά και είμαι κομμάτια ας πούμε, πολύ κουρασμένος, τα παιδιά επειδή δεν μπορούν να κοιμηθούν ή επειδή ξέρω εγώ σε μια ώρα θα πάμε σε μια δραστηριότητα τύπου στίβος ή χορός, εκείνη την ώρα ε::: θα ήθελα εγώ να την εκμεταλλευτώ να ξεκουραστώ, όχι απαραίτητα για να κοιμηθώ, να ξεκουραστώ για να είμαι μετά, να έχω φορτίσει λίγο μπαταρίες για να μπορέσω να λειτουργήσω στο ρολό μου (2) καλύτερα, οπότε το επιλέγω.

Σ: Σαν ένα μέσο απασχόλησης=

E: =Ναι. Αλλά κι αυτό πάλι όχι με συγκεκριμένη συχνότητα. Δηλαδή σίγουρα μες τη βδομάδα δεν υπάρχει κάθε μέρα ή κάποιες μέρες την εβδομάδα που λέω «Α, σήμερα όπως και κάθε βδομάδα θα δείτε ταινία. Όχι. Είναι ακόμα, κρατάμε το πλεονέκτημα της έκπληξης ας πούμε. Α!!!! ((γελάμε))

Σ: Κατάλαβα. Οπότε, δεν μπορούμε να πούμε (.) το απαντήσαμε αυτό, δεν υπάρχει κάποιο πρόγραμμα, ε::: πώς αντιμετωπίζεις την πιθανή απαίτηση του παιδιού, ή των παιδιών, που αφορά στην υπέρβαση χρόνου ή ποιότητας προγράμματος; Που επιθυμεί να παρακολουθήσει;

E: Σίγουρα, ναι, υπάρχουν αυτά, σίγουρα, δεν το θεωρώ αφύσικο να::: αυτό γυρίζει πολύ ωραία και σε αυτό που λέγαμε. Δηλαδή, θα μου έκανε πολύ περισσότερη έκπληξη άμα λέγαμε «Ναι, - ξέρω εγώ - παιδί μου, θα δεις 20 λεπτά. Και μετά από 20 λεπτά να πει «Τέλειωσαν τα 20 λεπτά, να το κλείσω τώρα».

Σ: Ναι, ναι.

E: Να είναι τόσο υπάκουο που λέγαμε πριν, ας πούμε το παιδί. Συμβαίνει κι αυτό, δηλαδή κάνουμε τη συμφωνία «Ξέρεις κάτι, θα δεις 2 επεισοδιάκια των 10 λεπτών ξέρω» εγώ.

Σ: Το χρόνο δεν μπορεί να τον καταλάβει=

E: =Ναι.

Σ: Άμα πεις «1 επεισόδιο» παράδειγμα=

E: =Ναι, ναι, όχι. Σε επεισόδια.

Σ: Μία ταινιούλα.

E: Ναι, ναι, ναι. Ο μεγάλος έχει αρχίσει και καταλαβαίνει πια χρόνο=

Σ: Ναι, σίγουρα.

E: Αλλά πάλι δεν το έχει εννοήσει πλήρως. Αλλά ναι. Ας πάρουμε αυτό. Το ότι η συνθήκη «1 επεισόδιο» ας πούμε.

Σ: Ναι. Που έχει μια αρχή κι ένα τέλος.

E: Σίγουρα, προς το παρόν περισσότερες φορές ε:::: βλέποντας εγώ ότι α, τελειώνει ξέρω εγώ, είμαι δίπλα του ή στο μπαλκόνι και καταλαβαίνω ότι τελειώνει αυτό, πηγαίνοντας για να το κλείσω λέω «α, παιδιά τελείωσε τώρα, ωραία, λοιπόν ας κάνουμε κάτι άλλο, ή πάτε άμα θέλετε στο δωμάτιο, κ.τ.λ. ας αλλάξουμε τη δραστηριότητα», σίγουρα ξέρω εγώ 6 στις 10 φορές ε:::: ή 7 στις 10 έχει μια μικρή γκρίνια. «Να δούμε ακόμα ένα» . Βέβαια όχι ας πούμε με ένταση::: που να κάνει (.) να γίνει θέμα η ένταση, αλλά υπάρχει κι αυτό. (4) Δεν το θεωρώ αφύσικο.

Σ: Και πώς το αντιμετωπίζεις; Υποχωρείς;

E: Όχι. Ελάχιστες φορές έχω υποχωρήσει. Συνήθως είμαι::: γιατί οφείλω να είμαι και:::

Σ: Να βάλεις ένα όριο.

E: Ναι. Γιατί αλλιώς, επειδή είπαμε πάλι παρατηρεί το παιδί, μπορεί να το δει αυτό σα ένα ωραίο κλειδί να το κάνει κάθε φορά. Γιατί να του δώσεις αυτό το αβαντάζ; Δεν (.) Χειρότερα θα τα κάνεις τα πράγματα.

Σ: Στο είδος; Δηλαδή έχει τύχει να ζητήσουν να δουν κάτι που εσύ δεν θα το ήθελες και να επιμένουν;

E: E:::: όχι ακόμα δεν μας έχει γίνει κάτι τέτοιο έτσι σε πολύ μεγάλο βαθμό.

Σ: Ναι.

E: Όχι.

Σ: Έχεις αντιληφθεί με κάποιο τρόπο να επηρεάζεται η προσωπικότητα του παιδιού από όλα αυτά; Από κάποια παιδικά προγράμματα, από κάποια παιχνίδια...

E: Σίγουρα η προσωπικότητα επηρεάζεται. Όπως επηρεά... δηλαδή όλα αυτά είναι μέσα στο περιβάλλον που ζει το παιδί. E::: γι' αυτό είπαμε και πριν ότι αποφεύγω να του παρέχω ας πούμε ταινίες που να έχουν σκηνές βίας. Ακόμα και σε παιδικό πλαίσιο ας πούμε. E::: τόσο πολύ. E::: σίγουρα το επηρεάζουν το παιδί. Σίγουρα.

Σ: Βλέπεις κάποιες αντιδράσεις στη συμπεριφορά του με το που τελειώνει....

E: Ναι βεβαίως. Βεβαίως. Με το που τελειώνει άμα είναι έτσι πιο δράση έτσι ας πούμε κάνει ταρζανιές. Σίγουρα. Οπότε φαντάσου τι έχει να γίνει... ((γελάμε))

Σ: Ναι. Λοιπόν αυτά!

E: Αυτά;

Σ: Ναι. Σε ευχαριστώ πάρα πάρα πολύ!

10^η ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ / ΜΗΤΕΡΑ Α΄

(Στρατιωτικός, 34 ετών, Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, 2 παιδιά: αγόρι 3 ετών, κορίτσι 5 ετών)

(Συμφωνήθηκε εξ αρχής η συνέντευξη να γίνει στον ενικό λόγω πρότερης γνωριμίας και οικειότητας της συμμετέχουσας με την ερευνήτρια)

Σ: Πόσο χρονών είσαι;

E: Τριάντα τέσσερα.

Σ: Ποιο είναι το επάγγελμά σου;

E: Στρατιωτικός.

Σ: Πόσα παιδιά έχεις;

E: Έχω δύο.

Σ: [Τι φύλο;

E: [Ένα αγόρι, ένα κορίτσι.

Σ: Και ηλικία;

E: Πεντέμισι το κορίτσι, τρία το αγόρι.

Σ: Σε ποια προσχολική δομή, Παιδικό Σταθμό ή Νηπιαγωγείο φοιτούν;

E: Το αγόρι , Παιδικό Σταθμό, το κορίτσι Νηπιαγωγείο.

Σ: Με ποια κριτήρια θα χαρακτήριζες ένα παιδί ως επιθετικό; Τι συμπεριφορές;

E: Όταν εκνευρίζεται με το παραμικρό, και χτυπάει χωρίς λόγο τα παιδιά, και (.) τραβάει μαλλιά ή βρίζονται.

Σ: Πώς θα χαρακτήριζες ένα παιδί με αντιδραστική συμπεριφορά και πως ένα υπάκουο παιδί; Ποιο χαρακτηρισμό θα μπορούσες να σκεφτείς να δώσεις;

E: Όταν ένα παιδί είναι υπάκουο, τουλάχιστον από τα δέκα πράγματα που θα πεις, έστω τα έξι, γιατί είναι και παιδί, τουλάχιστον, να μπορεί να ανταπεξέλθει. Όταν θέλω ας πούμε να πω από τις δέκα φορές έστω τις πέντε – έξι , να μαζέψει τα παιχνίδια ή να κάνει οτιδήποτε άλλο ή να κάνει που συμφωνήσαμε μαζί, θεωρώ ότι είναι υπάκουο. Τώρα το ανυπάκουο είναι αυτό που δεν κάνει ποτέ τίποτα, που αντιδράει, που φωνάζει, που εκνευρίζεται, που πάντα κάνει το αντίθετο (.) αυτό.

Σ: Θα μπορούσες να σκεφτείς μια λέξη για το υπάκουο ας πούμε και το αντιδραστικό;

E: Μια λέξη... ((σκέφτεται)).

Σ: Ένα χαρακτηρισμό;

E: E::: , αυτό που είναι υπάκουο (3), δεν μου έρχεται τώρα κάτι να πω.

Σ: Δεν πειράζει. Πάμε παρακάτω. Πώς αισθάνεσαι για την πιθανή φιλία του παιδιού σου με ένα παιδί με επιθετική συμπεριφορά. Πάνε και τα δύο ας πούμε Παιδικό, Νηπιαγωγείο, αν θα κάνανε παρέα με ένα παιδί επιθετικό, που χτυπάει , που μιλάει άσχημα...

E: Δεν θα μου φαινόταν παράξενο.

Σ: Θα σε ενοχλούσε;

E: Ίσως να με ενοχλούσε. Αλλά, δεν ξέρεις από εκεί και πέρα τι θα μπορούσε να κάνει παρέα ένα μωρό στο Δημοτικό. Ενώ εμένα, είναι ήσυχο το μωρό ας πούμε, το κορίτσι. Μπορεί αύριο μεθαύριο να εξελιχθεί και να είναι διαφορετική.

Σ: Πιστεύεις όμως ότι θα μπορούσε να το επηρεάσει μια φιλία από τώρα, με ένα παιδί επιθετικό;

E: E:::, δεν ξέρω. Μπορεί.

Σ: Θα προσπαθούσες να το αποτρέψεις, με αυτό το σκεπτικό;

E: E, δε νομίζω πως είναι εύκολο. Να αποτρέψω ένα μωρό να κάνει παρέα με έναν άλλο, μόνο να τους δώσω συμβουλές.

Σ: Όσον αφορά δηλαδή τη συμπεριφορά και των δύο μετά; [Πως θα το χειριστεί;

E: [Ναι, αν δω ότι κάτι και γίνεται. Αν δω να υπάρχει μια διαφορετική συμπεριφορά αφού ξεκίνησε και έκανε παρέα με ένα άλλο παιδί, και (.) θέλει ομιλία. Θέλει να μιλάς με το παιδί.

Σ: Θα εξηγούσες δηλαδή. Δε θα έλεγες «μην κάνεις παρέα».

E: E δε γίνεται.

((γελάμε)).

Σ: Δε γίνεται. Ωραία. Ποια η άποψή σου για τα παιδιά που παρουσιάζουν επιθετική συμπεριφορά;

E: Θεωρώ ότι (.) δυστυχώς, ξεκινάν από την οικογένεια. Πολλά πράγματα. Αν ένα παιδί ζει σε μια οικογένεια που είτε ο μπαμπάς είτε η μαμά, είναι επιθετικοί οι γονείς (3) κι αυτό θα βγάλει μια άλφα συμπεριφορά. Χρειάζεται::: δυστυχώς ναι. Από την οικογένεια. Και στο σχολείο μετά βγάζουν κάποια, θεωρώ, γιατί::: μπορεί να τα κοροϊδεύουν, και να γίνονται επιθετικά.

Σ: Άρα κάποιο πρόβλημα που έχουν δηλαδή μέσα στο σχολείο ...

E: Ναι.

Σ: Να το βγάλουν σε επιθετικότητα.

E: Ναι.

Σ: Πώς αντιδράς εσύ, όταν το παιδί σου παρουσιάζει επιθετική συμπεριφορά; Τώρα έχεις δυο παιδιά ας πούμε, δεν μπορεί κάποια στιγμή κάτι θα κάνουν.

E: Ναι. Προσπαθώ, όταν είμαι κι εγώ καλά, να τα χωρίσω, [αν είναι μεταξύ τους...]

Σ: [Αν είναι μεταξύ τους.

E:η επιθετικότητα, γιατί::: δηλαδή, αρκετά. Πρέπει το ένα μωρό να είναι στο ένα δωμάτιο και το άλλο στο άλλο π.χ. για να σταματήσει αυτό το πράγμα, μιλάω στον καθένα ξεχωριστά, να δω τι είναι, κι αν καταλαβαίνει βέβαια το μικρό, των 3 χρονών, εντάξει η μεγάλη καταλαβαίνει λίγο καλύτερα, ε:::., αν έχω την υπομονή. Αν δεν έχω, μερικές φορές φωνάζω και εγώ και δεν βγαίνει άκρη.

Σ: Όταν φωνάζεις δηλαδή...

E: Φωνάζουν κι αυτά.

Σ: Φωνάζουν κι αυτά.

E: Ναι. Κάνουν το ίδιο. Άμα φωνάζω και τσιρίζω, ‘ο μικρός’ φωνάζει χωρίς να λέει κάτι, και η μικρή φωνάζει, θυμώνει περισσότερο.

Σ: Θυμώνουν κι αυτοί δηλαδή.

E: Ναι.

Σ: Μεταξύ τους γιατί μπορεί να μαλώσουν;

E: Για ένα παιχνίδι. Γιατί ήθελα εγώ να φέρω στη μαμά το κινητό και εσύ ήθελες πρώτος. Γιατί η μαμά μου είπε να φέρω αυτό και (.) είπε εμένα και πήγες εσύ.

Σ: Για ποιους λόγους, περίπου είναι αυτό που είπα πριν, μπορεί να θυμώσει το παιδί.

E: Ναι, αυτό.

Σ: Όχι μόνο μεταξύ τους όμως. Γενικά να θυμώσει.

E: Ε, το, η (.) η μεγάλη, δε θυμώνει εύκολα έξω με παιδάκια, θεωρώ. Ο άλλος επειδή είναι και πιο μικρός, είναι πιο:::

Σ: Καβγατζής;

E: Ναι. Είναι και στο χαρακτήρα βέβαια, αλλά πιστεύω ναι, θα είναι πιο καβγατζής αυτός.

Σ: Και πώς εκτονώνει το θυμό του ο ένας και πώς ο άλλος;

E: E::: η Όλγα κλαίει.

Σ: Α!

E: Ναι, στενοχωριέται, κλαίει. Είναι πιο μαζεμένη. Ο άλλος πιστεύω ότι θα τραβάει και καμιά δυο ((γελάει)). Ναι, ναι. Ή να σπρώχνει.

Σ: Πιστεύεις ότι είναι θέμα φύλου; Ότι επειδή είναι αγόρι κι όχι κορίτσι;

E: Παίζει κι αυτό ρόλο, θεωρώ 80%. Δεν ξέρω γιατί. Είναι και στο παιδί, που λεν πώς μεγαλώνει, αλλά έτσι όπως βλέπω τα παιδιά, στο σύνολο, βλέπω ότι τα κοριτσάκια είναι πιο ώριμα. Από τα αγόρια.

Σ: Οπότε και σαν θέμα ωριμότητας...

E: [Ναι. Και θέμα ωριμότητας.

Σ: [...ότι μπορεί να το διαχειριστούν καλύτερα λόγω ωριμότητας ας πούμε.

E: Ναι.

Σ: Εσύ για ποιους λόγους θα μπορούσες να θυμώσεις;

E: Με τα παιδιά;

Σ: Με τα παιδιά σου, ναι.

E: Όταν επαναλαμβάνω πολλές φορές κάτι (2) και δεν γίνεται (2) δηλαδή μπορεί μισή ώρα να λέω κάτι (2)...

Σ: Μάζεψε τα παιχνίδια σου ας πούμε;

E: Ναι, ναι, ναι. Ή ξέρω εγώ, είπαμε να βγάλουμε τα ρούχα να κάνουμε μπάνιο, όταν το λέω πάρα πολλές πια φορές, εκεί αρχίζω πια και εκνευρίζομαι.

Σ: Ναι;

E: Ναι. Θυμώνω. Νευριάζω.

Σ: Για άλλο; Μπορείς να σκεφτείς κάποιο άλλο λόγο;

E: Για άλλο λόγο που μπορεί να εκνευρίζομαι; Μπορεί εγώ να μην είμαι καλά.

Σ: Αχά. Όταν εσύ δηλαδή ψυχολογικά (.) μπορεί και να μην έχουν κάνει κάτι δηλαδή ...

E: Ναι. Και με το παραμικρό να νευριάσω. Επειδή δεν είμαι εγώ καλά. Δεν φταίνε αυτά.

Σ: Ναι, ναι. Κατάλαβα. Και πως αντιδράς όταν θυμώσεις; Είπαμε και πριν λίγο.

E: Ναι. Ή προσπαθώ να (.) αυτό ή άλλες φορές αν δεν είμαι κι εγώ καλά., φωνάζω. Και φωνάζουν κι αυτά.

Σ: Ναι. Συνήθως άμα είσαι κουρασμένη ας πούμε...

E: Άμα είμαι κουρασμένη, γυρνάω από τη δουλειά, έχω ένα σωρό δουλειές να κάνω, και ξέρω ότι έχω ένα σωρό πράγματα στο κεφάλι μου και θέλω να (.), επειδή είμαι τακτική, θέλω να γίνουν κάποια πράγματα. Δεν μπορώ να πω άστα...

Σ: Ναι.

E: Και μετά αρχίζω και φωνάζω. Και δεν βγαίνει άκρη.

Σ: Όλος αυτός ο φόρτος δηλαδή, το άγχος ας πούμε, σου βγαίνει σε..

E: Ναι.

Σ: Πώς θα προσπαθούσες να αποτρέψεις την παρεκκλίνουσα συμπεριφορά του παιδιού; Δηλαδή όχι την επιθετική απλά, αλλά γενικά λάθη που μπορεί να κάνει; Να πει ψέματα, να πάρει ένα παιχνίδι με το ζόρι...

E: Εκείνοι; Μεταξύ τους;

Σ: Γενικά. Όταν κάνει το παιδί σου...

E: Κάτι που δεν πρέπει.

Σ:Πράγματα που παρεκκλίνουν από το σωστό.

E: Θεωρώ ότι πιο σωστό είναι να μιλάς με το παιδί. Για να μπορείς να καταλάβεις για ποιο λόγο το έκανε. Μπορεί να πάρει από το σούπερ μάρκετ παράδειγμα...

Σ: [Ναι, μπράβο.

E: [... μια σοκολάτα κρυφά.

Σ: Ναι, ναι.

E: Είναι κλεισιά. Δεν είναι σωστό. Πρέπει να κάτσεις να το πεις. Το να κάτσεις να φωνάζεις (.), θα φωνάζει κι αυτός και θα το ξανακάνει. Δυστυχώς ...

Σ: Θα επαναληφθεί. Έχεις προσέξει , είπες πριν ότι πρόσεξες ότι όταν θυμώνεις και φωνάζεις ας πούμε...

E: [Το κάνουν κι αυτά.

Σ: [Δεν έχει κανένα αποτέλεσμα. Το κάνουν κι εκείνα. Όταν θα καθίσεις ...

E: Όμορφα.

Σ: Ήρεμα. Και θα συζητήσεις κάποια πράγματα.

E: Συμφωνούν μαζί μου απόλυτα.

Σ: Ναι ε;

E: Ναι.

Σ: Κι όντως βλέπεις να συνεργάζονται δηλαδή μετά με εσένα.

E: Ναι, ναι. Στο φιλότιμο τα πιάνεις.

Σ: Στο φιλότιμο. Η γνώμη σου για την πειθαρχία των παιδιών ποια είναι;

E: ((αναστεναγμός)). Δύσκολο. Γιατί είναι παιδί. Δεν είναι....

Σ: Πρέπει να πειθαρχούν πιστεύεις;

E: Πρέπει.

Σ: Σε όλα;

E: Όχι. Είναι παιδί. Απλά, πρέπει να βάλεις όρια κάπου και να πεις: «Δέκα η ώρα θα κοιμόμαστε». Θα το κάνεις κάθε μέρα και θα είναι ένα, ένα όριο. Τέλος. Αυτό θα γίνεται κάθε μέρα.

Σ: Ναι, ναι.

E: Όταν θα πούμε να μπούμε για μπάνιο ή να πλύνουμε τα δόντια ξέρω εγώ, να γίνεται και τέλος.

Σ: Εξηγείς το λόγο; Αν σου πει, «γιατί ρε μαμά να πάω για ύπνο από τώρα»;

E: Εννοείται. Ναι, εννοείται. Αύριο πρέπει να πάμε σχολείο, πρέπει να ξυπνήσουμε νωρίς, δεν θα ξυπνάς, θα κλαις. Αλλά τώρα (.) πειθαρχία είναι και να μαζέψω τα παιχνίδια, αλλά σίγουρα δε το κάνουν συνέχεια, γιατί είναι παιδιά.

Σ: Ναι.

E: Πρέπει να καταλάβουμε ότι είναι παιδιά.

Σ: Κάποιες φορές πρέπει να υποχωρήσεις δηλαδή.

E: Ε ναι. Δε γίνεται. Αλλά πρέπει να υπάρχει πειθαρχία. Γιατί χάνεις τον έλεγχο μετά.

Σ: Ποια είναι η γνώμη σου για την επιβολή σωματικής ή λεκτικής τιμωρίας;

E: (2)

Σ: Το να χτυπήσεις. Ποια είναι η γνώμη σου γενικά. Όχι αν θα το κάνεις εσύ.

Γενικά. Σαν τιμωρία.

E: Κάποιοι γονείς, κι εγώ το έχω κάνει, (2) από τον εκνευρισμό κι επειδή δεν ακούν, μπορεί να χτυπήσω κάποιο παιδί. Το μεγάλο που καταλαβαίνει περισσότερο, φοβάται περισσότερο. Ο μικρός γελάει. Είναι η αντίδρασή του. E::: δεν βγάζω άκρη, απλά φοβούνται περισσότερο. Δεν έχει αποτέλεσμα, απλά φοβούνται για λίγο...

Σ: Για λίγο...

E: ... και μετά; Άμα δεν εξηγήσεις στο μωρό γιατί και πως, θα το ξανακάνει.

Σ: Άρα έχεις προσέξει δηλαδή ότι όσες φορές έτυχε να το χτυπήσεις γιατί έχασες τον έλεγχο...

E: Απλά φοβηθήκαν.

Σ: Φοβήθηκε, είχε δηλαδή ένα...

E: [Φοβήθηκε.

Σ: ...[προσωρινό αποτέλεσμα;

E: Ναι, αυτό, αυτό, αυτό. Μετά έκασε.

Σ: Μετά ξανά επανέλαβε...

E: Μετά (.) ο μικρός επειδή είναι πιο μικρός, δεν καταλαβαίνει ιδιαίτερα, μπορεί να το ξανακάνει. Η άλλη η μεγάλη, φοβάται Πιο πολύ.

Σ: Όσον αφορά τη λεκτική τιμωρία;

E: Το να βρίσω ή να το πω (), να φωνάξεις ας πούμε που είπες πριν;

Σ: Είπες κάποια πράγματα....

E: Να μιλήσω πρέπει. Το να φωνάζω πάλι δε βγάζω άκρη, γιατί φωνάζω, φωνάζω, φωνάζω, φωνάζουν κι αυτά, και μαθαίνουν να φωνάζουν στο οτιδήποτε μετά θέλουν. Και τσιρίζουν και δε βγάζεις άκρη.

Σ: Αντιγράφουν δηλαδή και αυτή μετά τη συμπεριφορά;

E: Ναι, ναι.

Σ: Το να πεις εσύ κάτι προσβλητικό, για να τους στεναχωρήσεις εκείνη την ώρα, ξέρω εγώ είσαι ψεύτης...

E: [Ναι, ναι, ναι.

Σ: ...[το θεωρείς σωστό;

E: Δεν είναι σωστό αλλά το κάνουμε. Το κάνω, το κάνω, όχι συνέχεια...

Σ: Ναι, ναι.

E:....αλλά το κάνω.

Σ: Θα παρασυρθείς και θα το κάνεις.

E: Ναι από τα νεύρα μου.

Σ: Γιατί λες δεν είναι σωστό.

E: Δεν είναι σωστό γιατί το υποτιμάς το μωρό. Δεν έχει μετά αυτό που (.) δεν του δίνεις φτερά. Του κόβεις τα φτερά του.

Σ: Ωραία. Έχεις αντιληφθεί να έχει πέσει το παιδί σου, είτε το αγόρι είτε το κορίτσι, είτε και τα δυο, θύμα επιθετικής συμπεριφοράς από συμμαθητές του ή άλλα παιδιά;

E: Όχι ακριβώς επιθετικής συμπεριφοράς. Έχω παρατηρήσει ότι επειδή εμένα είναι καλό..., καλό..., είναι αγαθή που λεν. Καλό...

Σ: Η μεγάλη.

E: Ναι, η μεγάλη. Έχω δει παιδάκια που είναι πάρα πολύ πονηρεμένα. Θα σου πω ένα παράδειγμα. Λέει τώρα η δικιά μου σε μια φίλη της :«Θα σου χαρίσω τόσα κοκαλάκια. Γιατί είσαι φίλη μου και σε συμπαθώ ». E:::, ναι, ναι, ναι, ναι. Τα πήρε τα κοκαλάκια, φεύγει. Αυτό τώρα έχει γίνει, έτσι; Και μετά από λίγες μέρες συναντιούνται, και της ζήτησε της άλλης, ένα τίποτα. Που μπαίνει σε ένα στυλό. Δηλαδή, ένα μικρό παιχνίδι. Και λέει :«Θα μου το χαρίσεις Φαίη;» . Και λέει «όχι». «Εγώ-λέει-γιατί σου χάρισα». Και κλαίγαμε το μισό βράδυ, γιατί, χαρίσαμε εμείς «και εκείνη δε μου χάρισε». Γιατί «εγώ την έχω φίλη, της χάρισα και εκείνη δε μου χάρισε». Γιατί η Όλγα είναι πιο έτσι (.)...

Σ: Ευαίσθητη;

E: Ναι.

Σ: Την πλήγωσε (.), δεν ήταν το αντικείμενο που δεν πήρε.

E: Όχι. Το ότι δεν της έδωσε η άλλη.

Σ: Ήταν συμβολικό, το να το έπαιρνε.

E: Ναι. Και μάλιστα από (.), κάποιο από αυτά τα κοριτσάκια, μου λέει «δεν παίζει σχολείο». Λέω «γιατί», Ενώ βρισκόμαστε και έξω. Λέει «μερικές φορές δεν με θέλουν». Λέω «ρώτησες γιατί;». «Ε δε με θέλουν» λέει. «Πάω να παίζω μαζί τους και με διώχνουν». «Μήπως –λέω- εκείνη την ώρα έχουν βρεθεί μεταξύ τους και δεν σε θέλουν;» Γιατί έχουν βρει ας πούμε ένα παιχνίδι. «Όχι» λέει, «με διώχνουν». Λέω «πάντα;». «Ε όχι πάντα».

Σ: Της κακοφαίνεται;

E: Ναι. Στεναχωριέται. Γιατί σου λέει «γιατί έξω με παίζεις και στο σχολείο δεν με παίζεις;». Και καλά βρίσκεται με μια άλλη φίλη και δεν την θέλουν τη Όλγα.

Σ: Κατάλαβα. Και να την έχει χτυπήσει κάποιος;

E: Όχι, δεν μου έχει πει κάτι τέτοιο. Ενώ μου λέει πράγματα.

Σ: Το ενδεχόμενο (.) εσύ πως αισθάνεσαι όταν έρχεται και σου λέει ότι «δεν με παίζουν», και το βλέπεις ότι το παιδί και στενοχωριέται;

E: Στεναχωριέμαι, αλλά δεν (.) της εξηγώ ότι έχουμε δέκα φίλες. Δεν γίνεται να έχουμε πενήντα. Δεν γίνεται όλοι να είναι φίλοι μας σχολείο.

Σ: Ναι.

E: Εγώ έχω δέκα φίλες. Είναι η τάδε, η τάδε, η τάδε κι η τάδε. Κάποια στιγμή θα έχεις λίγες φίλες και καλές. Με όλους θα παίζεις, αλλά δεν θα έχεις δεκαπέντε φίλες. Σε άλλες θα λες τα μυστικά, σε άλλες θα παίζετε παιχνίδια, οπότε δεν πειράζει που δεν σε παίζει. Έχει κι άλλες, έχει κι άλλα κορίτσια.

Σ: Άρα προσπαθείς να τη βοηθήσεις να το διαχειριστεί...

E: Ναι, ναι. Να πάει σε άλλο παιδί να παίζει. Δεν χρειάζεται να παίζει με το συγκεκριμένο.

Σ: Ο μικρός;

E: Ο Γρηγόρης, ε::: μου έχει πει μόνο, ότι ένα αγοράκι ας πούμε τον έχει γρατζου.... τον είχα δει με μελανιές, στα μού...

Σ: Στο πρόσωπο, ναι.

E: Δεν το έκανα (.) δεν το έδωσα σημασία, γιατί είναι (.) επειδή είναι μικρά. Λέω τώρα τριών χρονών, τι να κάτσω τώρα να δώσω σημασία; Το είδα κανά δυο φορές, και μετά μου είπαν ότι, ότι έδωσε κι αυτός. Την ώρα που του έδωσε ο άλλος έδωσε κι αυτός, οπότε έληξε το θέμα εκεί.

Σ: Μάλιστα. Α! Την ίδια μέρα έγιναν δηλαδή αυτά. Εσύ με ποιο τρόπο θα συμβούλευες το παιδί, τον Παναγιώτη ας πούμε, ή τη μικρή, να αντιμετωπίσει την επιθετικότητα ενός άλλου παιδιού.

E: Α! Αν πηγαίνει και....

Σ: Δηλαδή, έρχεται για παράδειγμα ο Γρηγόρης κάποια στιγμή και σου λέει «ξέρεις με χτυπάει ο τάδε». Κάποια στιγμή μπορεί να συμβεί, είναι πολύ εύκολο να συμβεί...

E: Πάρα πολύ εύκολο και το ξέρω κι από τη γειτονιά μου από μια κοπέλα που πάει δημοτικό άμα θες να σου πω.

Σ: Ναι.

E: Ήταν κάτι παιδάκια , που εκεί είναι τα χειρότερα...

Σ: Ηλικίας;

E: Τετάρτη Δημοτικού, ε::: συμμαθητές, και το άλλο το κοριτσάκι ήταν κι αυτό νομίζω ή Τρίτη ή Τετάρτη. Παρόμοια μαζί τους. Σχολούσαν από το σχολειό, πηγαίνανε στο σπίτι, και στο δρόμο, στο δρόμο, ε:::, το σταματήσανε το κορίτσι κάποιος από αυτούς και το χτύπησε. Το χτύπησε όμως. Ε πήγε στο σπίτι, δεν μαθεύτηκε τίποτα, την επόμενη μέρα ήρθε η μαμά φώναζε, πήγε σε όλους αυτούς που έμαθε ότι...

Σ: [Να παραπονεθεί;

E: [Ναι. Έκανε καβγά, ε:: και είπε ψέματα βέβαια η μαμά ότι όλοι τη χτυπήσανε. Ενώ την είχε χτυπήσει μόνο ένας. Μπλέχθηκαν δηλαδή όλα τα μωρά, τέλος πάντων, ε::: ήταν κοντά το σχολείο και καλά όλη αυτή η φάση, και ότι έπρεπε να το πουν στο Διευθυντή, αλλά είχαν σχολάσει όλοι είχαν φύγει, και τελικά κάποιο παιδί είχαν, δεν ξέρω τι είχαν μεταξύ τους, και το χτύπησε. Το χτύπησε. Το χτύπησε το ένα το μωρό...

Σ: Ποιος το χτύπησε;

E: Ένα αγόρι χτύπησε ένα κορίτσι. Μαλώσανε, δεν ξέρω τι έγινε, στο σχολάσμα έγινε πάντως.

Σ: Ναι, ναι.

E: Και::: εντάξει. Το χειρότερο ήταν ότι η μαμά ήρθε και (.) πήγε, στους υπόλοιπους και έβριζε ας πούμε.

Σ: Ναι. Θεωρείς ότι δεν ήταν σωστό δηλαδή από τη μεριά της μαμάς να το κάνει αυτό.

E: Όχι.

Σ: Τι πιστεύεις ότι έπρεπε να κάνει;

E: Έπρεπε να πάει πρώτα στη Διεύθυνση ((εννοεί του σχολείου)), να δει τι έγινε, να δει αν όντως το παιδί αυτό, όντως το έκανε αυτό το πράγμα, γιατί δεν το κάνανε όλα τα μωρά, για να βγάλει μια άκρη. Γιατί χωρίς να (.) δεν μπορείς να κατηγορείς κάποιον χωρίς να ξέρεις τι έγινε.

Σ: Θεωρείς ότι θύμωσε και παραφέρθηκε.

E: Ε ναι.

Σ: Κι αν ερχόταν και σου έλεγαν ας πούμε ο Γρηγόρης ή η Όλγα...

E: Τότε θα πήγαινα και εγώ στη Διεύθυνση. Ή στη δασκάλα, ή στη Διευθύντρια, κάπου για να δώσουν μια (.) να δούμε τι θα γίνει.

Σ: Ναι.

E: Βέβαια έχω ακούσει ότι δεν δίνουν σημασία, κάποιои, δεν::: όσο πιο μεγάλα είναι τα μωρά τόσο πιο πολύ ζαμάν φου ((έκφραση που σημαίνει ότι δεν τους νοιάζει)) είναι οι καθηγητές και οι δάσκαλοι τέλος πάντων, ε::: απλά επειδή τα Νήπια ας πούμε και ο Παιδικός είναι πιο μικρά, τα προστατεύουν περισσότερο. Ε μετά το Δημοτικό, κανά δυο χρονιές....

Σ: Χάνεται ο έλεγχος.

E: Χάνεται ο έλεγχος, το έχω ακούσει από πάρα πολλές μαμάδες αυτό.

Σ: Εκτός από το να απευθυνθεί το μωρό το ίδιο (.) το να πας εσύ είναι κάποια λύση, να συζητήσεις με τη δασκάλα...

E: Πρέπει να το ρωτάς.

Σ: Αν κάποια στιγμή πες ότι σου έρχεται ας πούμε χτυπημένο.

E: Και δε βγάλω άκρη με τους δασκάλους;

Σ: Ναι.

E: Νόμος (2). Ναι.

Σ: Δηλαδή;

E: Δικηγόρο, θα πάω κάπου. Δεν υπάρχει περίπτωση να το αφήσω. Θα πιάσω πρώτα τους γονείς...

Σ: Το παιδί πως θα το συμβουλέψεις να το αντιμετωπίσει;

E: Θα πιάσω καταρχήν (.) θα δω πρώτα τους γονείς, τι και πως, αν όντως αυτοί (.) αυτό το παιδί μπορεί να υπακούσει τους δικούς του και το σταματήσει εκεί, ε::: θεωρώ ότι θα, θα έλεγα, να μην συνεχίσει να κάνει παρέα...

Σ: Αν κάνει παρέα με το παιδί που το χτυπάει.

E: Αν κάνει, ναι. E::: Από εκεί και πέρα, πιστεύω ότι το παιδί πρέπει να τα βγάζει πέρα μόνο του. Γιατί δυστυχώς όταν πηγαίνουμε εμείς, μετά δεν θα το κάνει ποτέ.

Σ: Ναι. Άρα πρέπει να υπερασπίζεται τον εαυτό του.

E: Ναι. Πρέπει. Τώρα με ποιο τρόπο, (2) δεν ξέρω.

Σ: Δεν το έχεις σκεφτεί;

E: Ίσως να το (.) ακόμα, ακόμα, επειδή είναι μικρή δεν το σκέφτομαι, αλλά αύριο μεθαύριο σκέφτομαι να την πάω σε κάποιο άθλημα, σε κάτι σαν Τάι κβο ντο, για να αυξήσω την ε:::

Σ: Να μπορεί να υπερασπίζεται και καλά τον εαυτό της;

E: Ναι. Όχι για να χτυπάει. Απλά να αλλάξει λίγο συμπεριφορά. Να μη φοβάται τόσο πολύ. Ίσως τη βοηθήσει.

Σ: Για να αισθάνεται πιο δυνατή εκείνη, να μη φοβάται, ότι ξέρεις αν τύχει κάτι να μπορώ να ανταπεξέλθω.

E: Ναι, μπορεί, ναι.

Σ: Έχεις δεχθεί παράπονα από παιδαγωγούς για επιθετική συμπεριφορά του δικού σου του παιδιού;

E: Μια φορά έδωσε σφαλιάρα η Όλγα σε ένα κοριτσάκι. Δεν ξέρω γιατί. Νευρίασε λέει, εκνευρίστηκε και την έδωσε μία σφαλιάρα.

Σ: Εσύ πως το αντιμετώπισες αυτό;

E: E, ντράπηκα. Εντάξει! Τι να κάνω; Αλλά μετά τα βρήκαν μεταξύ τους.

Σ: Με τη μικρή μίλησες;

E: O, ε::: όχι.

Σ: Συμβουλές....

E: Ναι. Της είπα , της είπα, ναι. Ότι «δεν χτυπάμε τα παιδάκια, ότι είναι φίλη σου», λέει « της είπα να σταματήσει να μιλάει και δε σταμάταγε». Και λέω δε χτυπάμε όμως. Πώς σου ήρθε λέω να δώσεις σφαλιάρα.

Σ: Ναι.

E: Φαντά...κι εγώ δεν (.) ούτε καν τότε, ούτε καν.

Σ: Ο μικρός εκτός τότε από το σκηνικό που μου είπες ότι τον χτύπησαν οπότε ανταπέδωσε...

E: Ναι, δεν μου έχει πει τίποτε άλλο, το μόνο που μου έχει πει ας πούμε, επειδή μου μιλάν, μου λέει ας πούμε το παιδάκι αυτό με χτύπησε. Λέω θα πηγαίνεις να το λες στη δασκάλα. Δεν θα αφήνεις να σε χτυπάνε. Αλλά δεν θα χτυπάς εσύ. Πρώτα θα το λες στη δασκάλα. Ε εντάξει, άμα η δασκάλα δεν αντιδρά (.) δώσε και εσύ μια . Τι να κάνει...

Σ: Τότε δηλαδή εντάξει, θα του πεις...

E: Ε τι θα κάνω, θα πω στο μωρό κάτσε εκεί να τις τρώς; Δε γίνεται.

Σ: Μάλιστα. Αν είχες να επιλέξεις ανάμεσα στο ρόλο του θύτη ή το ρόλο του θύματος για το παιδί σου, ποιο ρόλο θα επέλεγες; Δηλαδή θα προτιμούσες να είναι αυτός που χτυπάει ή να είναι αυτός που τις τρώει; Με λίγα λόγια. Είναι δύσκολ...

E: [Είναι δύσκολη ερώτηση.

Σ: Είναι δύσκολη ερώτηση, ναι.

E: (4)

Σ: Σκέψου και το αγόρι, σκέψου και το κορίτσι.

E: (4) Ίσως όταν, όταν είναι επιθετικό το μωρό, δύσκολα θα το βγάλεις από εκεί. Από αυτόν τον κύκλο, γιατί νομίζω είναι φαύλος κύκλος. Δηλαδή θα το κάνει, θα το ξανακάνει, θα το ξανακάνει, δύσκολα θα βγει από αυτό. Ενώ όταν τις τρώει, κάποια στιγμή, μπορείς να (2), να βρεις κάποια λύση, για να μην κάθεται και τις τρώει. Όπως αυτό που είπα πριν ότι μπορείς να τα βάλεις σε ένα άθλημα.

Σ: Άρα να μπορεί να αμύνεται.

E: Να μπορεί να αμύνεται.

Σ: Αλλά όχι να επιτίθεται. Δεν θα σου άρεσε αυτό, να είναι....

E: Όχι γιατί η επιθετικότητα δύσκολα κόβεται, νομίζω.

Σ: Δύσκολα.

E: Έτσι, τώρα δεν ξέρω. Έτσι πιστεύω.

Σ: Οπότε θα προτιμούσες ...

E: [Καλύτερα να τις έτρωγε αλλά κάποια στιγμή...]

Σ: [με κρύα καρδιά βέβαια (2) από το να...]

E: Ναι, ναι.

Σ: Ποιες διαφορές εντοπίζεις στην εκδήλωση επιθετικότητας, το είπαμε λίγο βέβαια αυτό πριν, ανάλογα με το φύλο του παιδιού.

E: Θεωρώ ότι τα αγόρια είναι . Τα αγόρια είναι και πιο (3) ε::::: εγωιστές ας πούμε. Και ντρέπονται να::: τους προσβάλουν, να τους κάνουν, να τους ράνουν, οπότε θεωρώ ότι τα αγόρια είναι πιο πολύ.

Σ: Εσύ πιστεύεις ότι είτε εσύ, είτε ο σύζυγος, είτε γιαγιάδες παππούδες έχουν άλλες απαιτήσεις από το αγόρι επειδή είναι αγόρι;

E: Όχι.

Σ: Δηλαδή να είναι πιο δυναμικό;

E: Όχι.

Σ: Να το προωθούν με κάποιο έμμεσο τρόπο;

E: Όχι, όχι. Είναι από μόνος του.

Σ: Να του λεν «εσύ που είσαι αγόρι ξέρω» εγώ;

E: Όχι, όχι.

Σ: Ούτε θεωρείς ότι μεγαλώνοντας τα παιδιά, κάνεις κάτι διαφορετικό στο αγόρι από ότι στο κορίτσι; Στα παιχνίδια και στα τέτοια;

E: Όχι, όχι, όχι. Απλά επειδή το ένα είναι πιο μεγάλο, και κατανοεί πιο καλά αυτά που θα πω, ίσως να πω πιο πολλά πράγματα.

Σ: Ναι, ναι.

E: Και θα τα καταλάβει και περισσότερο.

Σ: Ποιες διαφορές εντοπίζεις εσύ στην εκδήλωση της επιθετικότητας ανάλογα με το φύλο το είπαμε αυτό) και πού αποδίδεις αυτές τις διαφορές;

E: Στα αγόρια με τα κορίτσια;

Σ: Ναι.

E: Θεωρώ ότι ένας μεγάλος λόγος είναι ότι τα κορίτσια είναι πιο (3) ε::::: πως το λεν;

Σ: Ώριμα; Μου είπες πριν που το συζητήσαμε λίγο.

E: Ναι. Ίσως γι' αυτό.

Σ: Τα κορίτσια ωριμάζουν πιο γρήγορα;

E: Τα αγόρια είναι πιο μαγκιά, θέλουν να δείξουν την ικανότητά τους, ότι εγώ κάνω, ότι εγώ ράνω, ενώ τα κορίτσια δεν νομίζω ότι υπάρχει τέτοιο πράγμα.

Σ: Στο είδος της επιθετικότητας που θα εκδηλώσουν; Έχεις εντοπίσει κάποιες διαφορές;

E: Στο είδος;

Σ: Στο είδος. Δηλαδή όταν θα μαλώσουν εσένα τώρα. Έχεις και αγόρι και κορίτσι. Και θα μαλώσουν μεταξύ τους. Και οι δύο θα αντιδράσουν...

E: [Το ίδιο;

Σ:[η επιθετικότητά τους θα είναι με ξύλο ξέρω εγώ; Με το να χτυπήσουν;

E: E::: ο ένας μπορεί να τραβήξει μαλλιά κι ο άλλος μπορεί να σπρώξει ξέρω εγώ ή να χτυπήσει.

Σ: Σωματική επιθετικότητα πάλι.

E: Ναι, ναι, ναι, ναι.

Σ: Το να εκφράσει λεκτική επιθετικότητα ένας από τους δυο;

E: Δεν το κάνουν συχνά γιατί εκείνη την ώρα, την ώρα που πάει να το πιάσει ο ένας τον κοπανάει τον άλλο και τελειώνει η δουλειά.

Σ: Ο πιο γρήγορος ε;

E: Ναι, δεν προλαβαίνει ((γελάει)).

Σ: Εσύ πως θεωρείς ότι πρέπει να επιλύουν μια σύγκρουση τα παιδιά ανάλογα με το φύλο τους;

E: Ανάλογα με το φύλο τους; Δηλαδή...

Σ: Υπάρχει μία σύγκρουση. Διεκδικούν ένα παιχνίδι. Θεωρείς ότι διαφορετικά πρέπει να το διεκδικήσει το ένα από το άλλο;

E: Όχι. Γιατί;

Σ: Πώς θεωρείς ότι πρέπει να αντιμετωπίζεται η επιθετικότητα ανάλογα με το φύλο του παιδιού; Ας πούμε πιστεύεις ότι να είσαι πιο ανεκτική στα αγόρια ή στα κορίτσια;

E: Όχι. Γιατί να είμαι; Το ίδιο πρέπει να είναι. Άντρα έπρεπε να έλεγες τώρα.

Σ: Α, έχεις την αίσθηση ότι ένας άντρας...

E: Δεν θα έλεγε το ίδιο.

Σ: Ναι ε; Πιστεύεις ότι ο μπαμπάς θα έλεγε ότι το αγόρι πρέπει να είναι ...

E: Ναι.

Σ: Και τι; Θα δεχόταν για την κόρη του ένας μπαμπάς να κάθεται και να ...

E: Δεν ξέρω αλλά νομίζω ότι έχουν διαφορετικό τρόπο σκέψης. Είναι και πιο χύμα. Οι μπαμπάδες. Γιατί είναι διαφορετικοί. Έχω ακούσει μπαμπά να μου λέει - στο Δημοτικό πήγαινε η κόρη του - γι' αυτό την πήγε Τάε Κβο Ντο. Και τις έτρωγε συνέχεια η μικρή. Έτρωγε ξύλο συνέχεια. Ε τα πήρε και στα κρανία και λέει «με το που σε χτυπάνε θα χτυπάς». Δεν θα πηγαίνεις λέει πουθενά. Αφού είδε ότι δεν...

Σ: Στο Δημοτικό πια.

E: Ναι, ναι. Αφού είδε ότι δεν αντιδρούσαν οι δάσκαλοι κι αυτά και τις έτρωγε συνέχεια το μωρό. Το πήγε Τάε Κβο Ντο ,όχι για να τη (.) τη χρησιμοποιήσει , απλά έχω ακούσει ότι αυτό το είδος (3), αυτό ρε παιδί μου, το Τάε Κβο Ντο σου ανεβάζει την (3) ε::: πως το λεν; Ο χαρακτηρισμός; Είσαι πιο::: δε φοβάσαι τόσο πολύ. Πώς να στο πω. Δεν ξέρω γιατί. Τι κάνουν εκεί. Και έχουν και πειθαρχία.

Σ: Αυτοπεποίθηση δηλαδή.

E: Αυτοπεποίθηση και πειθαρχία ταυτόχρονα. Ναι. Είναι πολύ καλό.

Σ: Πειθαρχία όμως στο να συγκρατήσουν και την επιθετικότητά τους.

E: Σ' όλα, σ' όλα, σ' όλα, σ' όλα. Και μου έχει πει ο μπαμπάς ότι «εγώ λέει την έβαζα και έδερνε στο τέλος. Γιατί -λέει- μου είχαν σπάσει τα νεύρα. Ερχόταν κι έκλαιγε ότι την χτυπούσαν».

Σ: Οπότε της έλεγε «χτύπα κι εσύ».

E: Ναι. Βέβαια μετά καταλήγεις στο αντίθετο. Κάνεις ένα επιθετικό παιδί και μετά χτυπάει χωρίς λόγο.

Σ: Ζούμε και σε μια κοινωνία βίας βέβαια.

E: Ναι.

Σ: Ποια είναι η γνώμη σου για τον τρόπο που χειρίζονται οι εκπαιδευτικοί του παιδιού σου το θέμα της επιθετικότητας; Δηλαδή, και στον Παιδικό και στο Νηπιαγωγείο. Σκέψου τα θέματα της επιθετικότητας.

E: Τι θα κάνω;

Σ: Αν τα χειρίζονται σωστά.

E: Α! Αν τα χειρίζονται σωστά; Εγώ ξέρω από οτιδήποτε κάνουν, από ότι μου λένε τα παιδιά, μπαίνουν τιμωρία. Στην καρέκλα της σκέψης. Να σκεφτούν ότι αυτό που κάνανε δεν ήταν σωστό, ε::: και μετά να ζητήσουν συγνώμη ο ένας από τον άλλο. Δεν ξέρω αν το κάνουν πάντα κι αν αποδίδει.

Σ: Αν αποδίδει δεν (.) φαντάζομαι...

E: Όλα είναι σχετικά.

Σ: Το θεωρείς σωστή σαν λύση αυτή; Εγκρίνεις ας πούμε ότι είναι μια καλή λύση;

E: Ναι, ναι.

Σ: Εσύ πως κρίνεις τη συνεργασία σου με τις παιδαγωγούς των παιδιών. Όσον αφορά θέματα που σχετίζονται με την επιθετικότητα. Δηλαδή όποτε χρειάστηκε να επιλύσετε κάτι. Είτε χτύπησε, είτε το χτυπήσαν, συνεργαστήκατε σωστά; Να ζητήσεις μια συμβουλή ξέρω εγώ πώς να χειριστείς ένα θέμα....

E: Να πω την αλήθεια, δεν έχω πολλά - πολλά.

Σ: Δεν συζητάτε πολύ; Δεν εμπιστεύεσαι;

E: Περισσότερο στον Παιδικό. Από το Νήπιο και μετά λιγότερο. Με τη δασκάλα...

Σ: Εννοείς περισσότερο κουβεντιάζατε όταν ήταν το παιδί στον παιδικό σταθμό.

E: Ναι, ναι. Γιατί, δεν ξέρω. Ήταν πιο πολύ ο χρόνος, δεν ξέρω. Τώρα στο νήπιο ας πούμε που είναι η Μαρία, ενώ είναι μια πάρα πολύ καλή η δασκάλα, μια πολύ ήρεμη δασκάλα και εννοείται ότι, ότι συζητήσεις κι αυτά σου τα λέει. Και μου έχει πει ότι είναι πολύ φιλότιμο, ότι είναι έτσι. Εντάξει συζητά. Είναι καλή. Εντάξει, νομίζω ότι όσο ανεβαίνεις κλιμάκιο...

Σ: Ηλικιακά τα παιδί εννοείς.

E: Ναι, είναι και πιο ζαμάν φου [οι δάσκαλοι].

Σ: [Οι εκπαιδευτικοί.

E: Ναι.

Σ: Θα μπορούσες να αναφέρεις κάποια θετικά στοιχεία από την εκδήλωση της επιθετικής συμπεριφοράς των παιδιών;

E: Θετικά; ((με μεγάλη απορία)).

Σ: Θετικά, ναι. Που να χρειάζεται...

E: Η αλήθεια, ότι για να επιτεθεί κάποιος ένα μωρό, δεν νομίζω ότι το κάνει και χωρίς λόγο. Άρα αυτό σημαίνει ότι αμύνεται.

Σ: Άρα όταν αμύνεται...

E: Δεν είναι επιθετικότητα, όταν αμύνεται. Και όταν ζητάει βοήθεια από τη δασκάλα, η δασκάλα ή ο δάσκαλος δεν δίνει βοήθεια. Δεν θεωρώ ότι είναι επιθετικότητα αυτό. Είναι μία άμυνα.

Σ: Άρα για να διεκδικήσει ας πούμε...

E: Αυτό που πρέπει, ναι. Δεν μπορεί να κάθεται να της παίρνουν τα πράγματα, να την κοροϊδεύουν και αυτή να κάθεται. Ή αυτός.

Σ: Άρα πρέπει αυτή την ώρα...

E: Να αμυνθεί.

Σ: Να αμυνθεί. Εσύ πώς αντιδράς όταν το παιδί ή τα παιδιά δεν σε υπακούν;

E: Πως αντιδρώ; Αυτό. Κάποιες φορές, που το είχα πει και πριν...

Σ: Ότι φωνάζεις;

E: Χάνω την υπομονή μου, φωνάζω, δεν με ακούν (.) και θεωρώ ότι αν είμαι καλά και τους μιλήσω ήρεμα, βγάζω μία άκρη. Οι φωνές είναι ένα άδειο κουτί. Δυστυχώς!

Σ: Έχεις προσπαθήσει να το ελέγξεις; Έχεις βρει κάποιες τεχνικές...

E: Όχι.

Σ: Όχι.

E: Όχι. (3) Απλά προσπαθώ να τους μιλήσω με ήρεμο τρόπο και::: αν εκνευριστώ πάρα πολύ, τους λέω να φύ... να μην είμαστε κοντά. Να πάνε ας πούμε πιο πέρα. Στο δωμάτιό τους ή να φύγω εγώ στην τουαλέτα, λίγο στην κουζίνα, κάπου για να απομακρυνθούμε για λίγο και μετά.

Σ: Ποια είναι η άποψή σου για τα υπάκουα παιδιά;

E: Με μέτρο θέλει κι αυτό. Πόσο πια υπάκουο να είναι ένα μωρό. Θα έχει πρόβλημα. Δεν γίνεται να είναι υπάκουο. Τόσο πολύ. Ή είναι πολύ αγαθιάρικο, δεν ξέρω. Δεν, δεν μου έχει τύχει...

Σ: Άρα δεν θα επιθυμούσες να έχεις ένα παιδί που να είναι...

E: Όχι, όχι. Δεν θέλω. Πρέπει να είναι λίγο ζύπνιο, να παίρνει λίγο μπρος, γιατί να έχω ένα μωρό και να είναι σε ένα καναπέ σε μια γωνιά, πρόβλημα έχει. Δεν εξηγείται. Εντάξει.

Σ: Πώς πιστεύεις ότι πρέπει να αντιδρά ένα παιδί στη περίπτωση που αδικείται; Δε λέω να το χτυπήσουν οπότε (.) γενικά αδικείται. Εσύ έχεις νευριάσει με κάτι ας

πούμε, και αυτή την ώρα ξεσπώντας πάνω στο παιδί του λες «εσύ φταις». Ή «Δεν θα κάνεις αυτό», ή το τιμωρείς με μια άσχετη και άδικη τιμωρία ας πούμε χωρίς να έχει φταίξει επειδή είσαι εκνευρισμένη. Πώς πιστεύεις ότι πρέπει να αντιδράσει αυτή την ώρα το παιδί;

E: Να μου το πει. Αν μπορεί και το πει. Αν το καταλάβει εκείνη τη στιγμή ότι όντως αδικείται και πρέπει να μου το πει, να το πει. E συνήθως κλαίνε. Για να διεκδικήσουν. Το κλάμα είναι πάνω από όλα.

Σ: Ναι. Πιστεύεις ότι κάποια στιγμή γίνεται καταχρηστικά;

E: Ναι. Εννοείται.

Σ: Έχεις μάθει να το ξεχωρίζεις όταν...

E: E εντάξει. Άμα δω και ξεφεύγει η κατάσταση λέω «κλάψε όσο θες».
(γελάμε)

Σ: Ο μικρός θα κλάψει κι εκείνος;

E: E τι; Δεν θα κλάψει; Εννοείται. Το κλάμα είναι (2) η άμυνα του παιδιού.

Σ: Επιθετικότητα προς εσένα έχει βγάλει κανένας; Να σε χτυπήσουν εσένα;

E:: Όχι, πολύ σπάνια. Δεν μου έρχεται καν. Για πλάκα που ήταν μόνο μωρό ο μικρός (.) ε. δεν τα καταλαβαίνουν αυτά που κάνουν, έτσι κάνουν χαζά. Αλλά ο μικρός επειδή είναι και πιο μαγκιά, άμα νευριάσει, μπορεί να σηκώσει το χέρι του.

Σ: Και να χτυπήσει

E: Εμένα.

Σ: Εσένα. Α! Ακόμη και τώρα δηλαδή θα το κάνει αυτό.

E: Μπορεί να εκνευριστεί, αλλά πρέπει να εκνευριστεί πάρα πολύ για να το κάνει.

Σ: Είναι σπάνιο δηλαδή.

E: Σπάνιο είναι.

Σ: [Αλλά θα συμβεί.

E: [Μπορεί να το κάνει. Ναι.

Σ: Και μετά;

E: Τι μετά; Μετά ξανά καναπέ. ((γελάμε)). Καναπέ, τιμωρία, δεν μου δίνει σημασία, τον στέλνω στο κρεβάτι, λέει «εντάξει, φεύγω μόνος μου». ((μιμείται τη φωνή του παιδιού καθώς το λέει και γελάμε)). Λέω «φύγε μέσα τώρα». Φεύγει μόνος και καλά, παρεξηγείται, είναι πολύ παρεξηγιάρης αυτός, αλλά δεν με ενδιαφέρει.

Σ: Τον μπαμπά τον ακούν πιο πολύ;

((γνέφει αρνητικά))

Σ: Όχι ε;

E: Καθόλου.

Σ: Γιατί;

E: Γιατί είναι πιο καλός. Είναι πιο μαλθακός, πιο καλός....

Σ: Υποχωρητικός;

E: ... τους κάνει τα θελήματα...

Σ: Δεν βάζει όρια δηλαδή καθόλου;

E: Όχι. Είμαστε το άκρως αντίθετο. Και δεν είναι καλό αυτό. Οι γονείς πρέπει να είναι (.), να συμφωνούν.

Σ: Εσείς θα έρθετε σε σύγκρουση;

E: Ναι, ναι, ναι.

Σ: Μπροστά τους;

E: Μπορεί. Ναι, ναι,

Σ: Δηλαδή εκείνος να λέει ...

E: Ναι, ναι, ναι, έχει τύχει κι αυτό.

Σ: Με πιο κριτήριο επιλέγεις τα προγράμματα που θα παρακολουθήσουν είτε στην τηλεόραση, είτε σε DVD; Υπάρχει κάποιο κριτήριο;

E: Ε να είναι παιδικά όλα.

Σ: Ναι...

E: Ε, δυστυχώς είναι κάποια παιδικά που υ π ο τ ι μ ά ν τους μπαμπάδες, «Πέπα το γουρουνάκι», όλο ο μπαμπάς κάνει βλακείες, ο μπαμπάς έσπασε τον τοίχο, ο μπαμπάς είναι χοντρός...

Σ: Άρα πιστεύεις ότι περνάν κάποια μηνύματα.

E: Ε είναι βλακεία γιατί το λεν και τα μωρά μετά.

Σ: Και το::: το βλέπουν, τους αφήνεις παρόλα αυτά να το δουν;

E: Ε, εντάξει τώρα έχουμε αλλάξει ρε παιδί μου, βλέπουμε κάτι άλλα, αλλά γενικότερα υπάρχει πολύ::: επιθετικότητα στα παιδικά. Έχουν αλλάξει τα παιδικά.

Σ: Άρα δεν είναι να πεις ότι::: θα το δω πριν, να δω τι έχει...

E: Ε εντάξει, προσπαθώ να βάλω κάτι πιο::: έτσι πιο πριγκίπισσες και τέτοια, αλλά τώρα τα αγόρια τι θα δει; Πριγκίπισσα;

Σ: Δεν την βλέπει.

E: Όχι.

Σ: Δεν την παρακολουθεί γιατί [δεν του αρέσει...

E: [Τη βλέπει, αλλά του αρέσουν περισσότερο πιτζαμοήρωες και ήρωες και τέτοια.

Σ: Δηλαδή γενικά όπου υπάρχει δράση.

E: Ναι, ναι.

Σ: Όταν εσύ, με τον άντρα σου καθίσετε να παρακολουθήσετε ένα έργο. Και τα παιδιά είναι ακόμα ξύπνια. Και υπάρχει βία σ' αυτό το έργο. Γιατί δείχνουν πια [σε ανεξέλεγκτες ώρες.

E: [Δεν υπάρχει περίπτωση. Τα έχω κλείσει όλα. ((κατηγορηματική))

Σ: Δεν=

E: =Όχι. Τίποτα. Προτιμώ να μη δω τίποτα, παρά να είναι εκεί πέρα. Ο Τάκης ((σύζυγος)) μπορεί να πει «εντάξει, δεν είναι τίποτα». Λέω «το έκλεισες τώρα!».

Σ: Άρα ενηλίκων δεν παρακολουθούν μέσα το σπίτι.

E: Δεν υπάρχει περίπτωση. Όχι. Όχι. Είμαι αυστηρή μ' αυτό.

Σ: Ε, με ποιο κριτήριο επιλέγεις τα προγράμματα που θα παρακολουθήσεις εσύ παρουσία του παιδιού σου;

E: Ε βλέπω τι είναι αυτό που θα δω. Συνήθως θα δω καμιά ερωτική κομεντί, κανένα κοινωνικό, ε::: κανένα δράμα ούτε με αίματα και τέτοια, καμιά δράσης, κανά, κανά κωμικό, αυτά. Μέχρι εκεί. Ούτε θρίλερ βλέπω, ούτε ακατάλληλα, ούτε τίποτα. Δε βλέπω πολύ και πολύ τηλεόραση εγώ.

Σ: Ποια είναι η άποψή σου για τον ιδανικό χρόνο απασχόλησης του παιδιού, με τα =

E: = Εγώ; [Α!

Σ: ... [ΜΜΕ; Ποια είναι η άποψή σου για τον ιδανικό χρόνο. Πόσο =

E: = Πότε πρέπει και πόσο.

Σ: Ναι, ναι.

E: Λοιπόν. E:: κα... πρέπει, θεωρώ μία φορά την ημέρα. Γιατί μετά γίνεται συνήθεια και είναι ανοιχτή όλη μέρα η τηλεόραση. Ε, εάν έχω πάρα πολλές δουλειές, δυστυχώς, δυστυχώς τα βάζω περισσότερο. Το μετανιώνω αλλά δεν γίνεται.

Σ: Έχεις κάποιο όριο; Χρονικό;

E: Ναι, ναι, ναι. Προσπαθώ, να μην ξεφύγουμε πάνω από ένα παιδικό, μεγάλο. Δηλαδή σαράντα λεπτά, πενήντα λεπτά, μία ώρα; Αυτό. Αν βάλω τα μικρά επεισόδια τα αυτοτελή, μπορεί να ξεφύγει λίγο ο χρόνος.

Σ: Ναι. DVD είναι αυτά ή =

E: Όχι. Από την τηλεόραση είναι. Το καλό είναι ότι , ανάλογα τον καιρό, βλέπουν παιδικά.

Σ: Τον καιρό;

E: Ναι, άμα έχει καλό καιρό δεν θα δουν παιδικό.

Σ: Α! Θα βγείτε έξω.

E: Θα βγούμε έξω. Αν όμως (.) το χειμώνα (2) του δίνουμε και καταλαβαίνει.

Σ: Όταν δηλαδή έχεις κάποιες δουλειές να κάνεις...

E: Θα βάλω ένα παιδικό γιατί (.) πρέπει να λείπω από τον όροφο αυτό. Αν είμαι σε αυτό τον όροφο δεν με ενδιαφέρει. Πετάω τις κούτες με τα παιχνίδια και τελειώνει η δουλειά.

Σ: Άρα για να είναι πιο ασφαλή αυτή την ώρα=

E: =Είναι αποβλάκωμα η τηλεόραση. Δυστυχώς.

Σ: Πως αντιμ...((σταμάτησα την ερώτηση γιατί ήθελα να ρωτήσω και κάτι άλλο)).

Τα Σαββατοκύριακα, ξέχασα να σε ρωτήσω, το ίδιο ισχύει;

E: Τα Σαββατοκύριακα, επειδή ξυπνάν βλέπουν λίγο περισσότερο. Ειδικά το πρωί.

Σ: Μπορεί να δουν και δυο ώρες ας πούμε...

E: Ναι, ναι.

Σ: Πως αντιμετωπίζεις την πιθανή απαίτηση του παιδιού, που αφορά σε υπέρβαση χρόνου ή σε άλλο (.) σε κάποιο πρόγραμμα στο οποίο εσύ δεν συμφωνείς. Ποιοτικά.

Και αυτό επιμένει. Ότι «Θέλω να το δω». Ή «Θέλω να δω...»=

E: = Λέω «Τέλος, κλείνω την τηλεόραση». Απλά.

Σ: Δεν υπάρχει περίπτωση δηλαδή να σου αλλάξει γνώμη. [Αν επιμένει πολύ.

E: [Ε μόνο αν είναι κάτι μικρό. Αν ας πούμε μου πει «Είναι δέκα λεπτά, να το δω», θα πω «Εντάξει. Δέκα λεπτά.» Αν είναι κάτι κακό, άσχημο και δεν θέλω να το δουν, το κλείνω. Βγάζω και τις κεραίες εγώ, όλα, τα πετάω. ((γελάμε)). Ω!!! Κλείνω τον αποκωδικοποιητή.

Σ: Τηρείς κάποιο συγκεκριμένο πρόγραμμα όσον αφορά τα τηλεοπτικά , DVD κ.λπ.

ή =

E: =Παιδικά μόνο να είναι.

Σ: Ναι=

E: =Όπως τι;

Σ: Ή (.) αυτό που λέμε σε συγκεκριμένες περιπτώσεις, δηλαδή μόνο όταν=

E: =Πρέπει.

Σ: Ναι. Δεν μπορείς να το επιβλέψεις, τότε που αλλάζεις όροφο ξέρω εγώ.

E: Ναι. Αυτό. Αυτό. Επειδή δεν μπορώ να το επιβλέσω, αναγκαστικά, μπορεί να θέλω να είμαι κάτω που είναι η κουζίνα και πάνω είναι το σαλόνι, δυστυχώς αυτά βαριούνται στη κουζίνα. Μπορεί να βάλω ένα παιδικό, να τα κρατήσω καμιά ώρα. Αν όμως είμαι στον ίδιο όροφο θα προσπαθήσω να το αποφύγω. Αν είμαι καλά, θα παίζω μαζί τους. Και δεν είμαι κουρασμένη και παίρνω άδεια κι αυτά. Θα κάνουμε κατασκευές, θα παίζουμε πλαστελίνη, θα βγάλω μπογιές, θα τα κάνουμε όλα χάλια (1) θα προσπαθήσω να κάνουμε πράγματα. Γιατί δουλεύει πιο πολύ το μυαλό. Στο παιδικό κάθονται σαν τα αποχωνωμένα.

Σ: Και η σχέση σας δουλεύει καλύτερα.

E: Ναι, ναι.

Σ: Με ποιο τρόπο έχεις αντιληφθεί να επηρεάζεται η προσωπικότητα των παιδιών, και των δύο, αν είναι με διαφορετικό τρόπο, μου λες, με διαφορετικό τρόπο. Η προσωπικότητα τους από τα ΜΜΕ.

E: Ε ταυτίζονται. Ταυτίζονται με κάποιους ήρωες, ε::

Σ: Πως το κορίτσι και πως το αγόρι.

E: Το κορίτσι μπορεί να κάνει ας πούμε ζωγραφίες, μπορεί να πει και (αγγλικά), μπορεί να πει είμαι πριγκίπισσα, μπορεί να ζωγραφίσει, δεν θα μου κάνει και πολλά πράγματα τέτοια (.) ο άλλος όμως επειδή είναι μικρός, μπορεί να τρέχει μέσα στο σπίτι και να πει «είμαι πιτζαμοήρωας». Και να τρέχει και να φωνάζει και να πηδάει. Αυτός επηρεάζεται περισσότερο θεωρώ. Λόγω ηλικίας όμως.

Σ: Ε:: , το ότι ζητάει το κορίτσι πριγκίπισσες και το αγόρι=

E: = Τα βάζω και τα δυο.

Σ: Βάζεις και τα δυο

E: [Βάζω...

Σ: [...βλέπουν και οι δύο κι απ' τα δυο.

E: Αναγκαστικά.

Σ: Αναγκαστικά.

E: Ναι. Το ένα, το ένα μπορεί κάποια στιγμή μπορεί να βαρεθεί. Ο μικρός. Και να φύγει. Ενώ αυτή είναι πιο καθηλωμένη στην τηλεόραση. Σε πολλές οικογένειες συμβαίνει αυτό. Το ένα μωρό να κάθεται να αποβλακώνεται=

Σ: =Δεν είναι θέμα ηλικίας πιστεύεις;

E: Όχι πάντα.

Σ: Φύλου;

E: Ούτε. Απλά είναι στο παιδί. Έχει παιδιά (.) ((σταμάτησε γιατί σκέφτηκε μια περίπτωση)) τριμελή. Τρία παιδιά, τα δύο να είναι σαν αποβλακωμένα και το άλλο απλά να θέλει να παίζει. Δεν του αρέσει τόσο πολύ. Βαριέται.

Σ: Μάλιστα. Αυτά είναι. Τελειώσαμε, σε ευχαριστώ πάρα πολύ!

E: Κι εγώ σε ευχαριστώ. Να είσαι καλά!

11^η ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ / ΜΗΤΕΡΑ Β'

(Έμπορος, 33 ετών, Τεχνολογική Εκπαίδευση, παιδί 4 ετών –αγόρι)

(Συμφωνήθηκε εξ αρχής η συνέντευξη να γίνει στον ενικό λόγω πρότερης γνωριμίας και οικειότητας της συμμετέχουσας με την ερευνήτρια)

Σ: Πόσο χρονών είσαι;

E: Τριάντα τρία.

Σ: Ποιο είναι το επάγγελμά σου;

E: Έμπορος.

Σ: Πόσα παιδιά έχεις;

E: Ένα.

Σ: Αγόρι ή κορίτσι;

E: Αγόρι.

Σ: Και τι ηλικίας είναι;

E: Τεσσάρων.

Σ: Σε ποια προσχολική δομή φοιτά, Παιδικό Σταθμό ή...

E: Παιδικό.

Σ: Με ποια κριτήρια θα χαρακτήριζες ένα παιδί ως επιθετικό;

E: E, όταν χωρίς λόγο, χτυπούσε το άλλο το παιδάκι. Ή τα άλλα τα παιδάκια. Χωρίς κάποιο λόγο ιδιαίτερο.

Σ: Μόνο χτύπημα; Ή και κάποια άλλη συμπεριφορά; Δηλαδή μόνο σωματική βία;

E: Ίσως και λεκτική.

Σ: Που θα έβαζε δηλαδή (.) μπορείς να σκεφτείς κάποια συμπεριφορά;

E: E::, ας πούμε χωρίς να συμβαίνει κάτι, το παιδί να αρχίσει να φωνάζει, να τσιρίζει, να βρίζει...

Σ: Πως θα χαρακτήριζες ένα παιδί με αντιδραστική συμπεριφορά και πως ένα υπάκουο παιδί;

E: Πως θα χαρακτήριζα.

Σ: Ναι. Βλέπεις ας πούμε ένα παιδί, το οποίο φωνάζει, επιτίθεται, χτυπάει, έχει γενικά μία αντιδραστική συμπεριφορά και βλέπεις και ένα παιδί το οποίο είναι υπάκουο. Σου έρχεται κάποια λέξη, κάποιος χαρακτηρισμός, να πεις α, αυτό το παιδί είναι...

E: Ίσως αυτό που βρίζει και φωνάζει ας πούμε ότι είναι ανάγωγο, και το άλλο ότι είναι καλό παιδί, ότι έχει πάρει σωστές δομές.

Σ: Πως αισθάνεσαι για την πιθανή φιλία του παιδιού σου με ένα παιδί με επιθετική συμπεριφορά;

E: Εντάξει λογικό είναι, παιδιά είναι, λογικό είναι ότι θα υπάρχουν και τέτοια παιδιά με επιθετική συμπεριφορά.

Σ: Θα προσπαθούσες να το αποτρέψεις να κάνει παρέα...

E: [Όχι, όχι.

Σ: Ποια η άποψή σου για τα παιδιά που παρουσιάζουν επιθετική συμπεριφορά;

E: Πιστεύω ότι αυτό με την επιθετική συμπεριφορά είναι κ α τ ά βάση από οικογένεια. Δηλαδή το μαθαίνει. Δεν νομίζω ότι γεννιέται ένα παιδί με επιθετική συμπεριφορά. Σίγουρα από τους γονείς βλέπει κάτι, ή μακάρι από όποιον είναι μαζί τέλος πάντων και το μαθαίνει και το κάνει και εκείνο. Ή δεν περνάει καλά.

Σ: Και αντιδράει μ' αυτόν τον τρόπο ε;

E: Και αντιδράει.

Σ: Άρα έχει κάποιο άλλο πρόβλημα...

E: Ψυχολογικό.

Σ: Και το βγάζει με επιθετικότητα. Πως αντιδράς όταν το παιδί σου παρουσιάζει επιθετική συμπεριφορά; Θα έχει τύχει κάποια στιγμή να κάνει κάτι...

E: Ναι, ναι. Ήταν πιο μικρός, όχι με βία, όχι με φωνές, σίγουρα με τιμωρία θα το έλεγα εγώ, δηλαδή ας πούμε να μην του πάρω κάτι που του αρέσει, να μην το βγάλω βόλτα αν θέλει να βγει βόλτα, κάπως έτσι.

Σ: Δηλαδή λες «από τη στιγμή που έκανε αυτό...

E: [Δεν θα πάμε..

Σ: ...δεν θα πάμε βόλτα ας πούμε.

E: Ακριβώς.

Σ: Και κρατάς ψυχραιμία, δηλαδή, που λες «δεν θα φωνάξω».

E: Τις περισσότερες φορές ναι. Μερικές φορές όχι. Λογικό κάποια στιγμή να φωνάξεις.

Σ: Άρα η λογική όμως σου λέει «δεν είναι σωστό»

E: Ναι, ναι. Ακριβώς. Να, γιατί πιστεύω ότι άμα φωνάξεις, θα φωνάξει και το παιδί. Αύριο μεθαύριο.

Σ: Θα το αντιγράψει και αυτό.

E: Έτσι.

Σ: Για ποιους λόγους μπορεί να θυμώσει, ο μικρός;

E: Αν δεν του κάνεις αυτό που θέλει, πάντα, μπορεί να θυμώσει, ε:: ή αν τον πειράξεις. Είτε άλλο παιδάκι, είτε εγώ, ή ας πούμε ο πατέρας μου, ο παππούς του δηλαδή, ε εκεί πιστεύω ότι θα θυμώσει.

Σ: Και τι κάνει τότε; Πώς εκτονώνει το θυμό του;

E: Ε, ή σε χτυπάει ας πούμε συνήθως, ή φωνάζει.

Σ: Α, να φωνάζει.

((Σε αυτό το σημείο είχαμε μια μικρή διακοπή, λόγω τηλεφωνικής κλήσης)).

Σ: Και συνεχίζουμε. Λοιπόν μου είχες πει ότι μπορεί και να σας χτυπήσει;

E: Ναι, εντάξει, όχι:: ξέρεις λίγο, ξέρω εγώ:: πάνω στο::, εκεί που δεν θα τον κάνεις κάτι, να έρθει ξέρω εγώ :: να σε σπρώξει ας πούμε. Κάπως έτσι.

Σ: Για ποιους λόγους θα μπορούσες να θυμώσεις εσύ με το παιδί σου;

E: E, όταν δεν με ακούει, όταν του λέω κάτι. Όταν θέλω να του πω κάτι και του λέω πρέπει να κάνουμε αυτό, και δεν το κάνει, θυμώνω.

Σ: Εκεί θυμώνεις. Μόνο σε αυτή την περίπτωση;

E: E, προς το παρόν ναι. Δεν έχω θυμώσει για κάτι άλλο, οπότε δεν χρειάστηκε δηλαδή κάποια (.) μόνο αν δεν μ' ακούει.

Σ: Και πως αντιδράς εσύ όταν θυμώσεις;

E: Δυστυχώς με φωνές (3), χτυπώντας και το χέρι στο τραπέζι, τέτοια.

Σ: Αμα θυμώσεις δηλαδή μπορεί να φωνάζεις.

E: Πολύ. Έτσι; Πολύ. Όταν βγω εκτός ορίων.

Σ: Πώς θα προσπαθούσες να αποτρέψεις την παρεκκλίνουσα συμπεριφορά του παιδιού; Δηλαδή κάποια συμπεριφορά όχι απαραίτητα επιθετική. Μπορεί να είναι και κάτι άλλο. Αλλά τέλος πάντων κάτι που σε ενοχλεί. Που δεν το θεωρείς σωστό.

E: E, προσπαθώντας, μιλώντας του. Λέγοντας ότι δεν είναι σωστό αυτό που κάνει, ότι δεν πρέπει να το κάνουμε αυτό, ότι δεν είναι ωραίο, κι αν πάλι δεν συνειζόταν, ξεκάθαρα πάλι θα τον έβαζα σε στυλ τιμωρίας. Είτε να μην πάει κάπου, είτε να μην πάρει κάτι όταν μου ζητήσει, (2) έτσι.

Σ: Αυτά που τον ενοχλούν εκείνον τι είναι; Δηλαδή ποια τιμωρία ας πούμε τον πειράζει παραπάνω;

E: Να μην πάμε βόλτα. Ή να μην τον πάρεις ένα παιχνίδι.

Σ: Ποια είναι η γνώμη σου για την πειθαρχία των παιδιών;

E: Είναι πολύ δύσκολο, πρέπει να έχεις πολύ ανεκτικότητα, πολύ:: υπομονή, ε, να δείχνεις το δικό σου καλό εαυτό, ώστε να πάρει και το παιδί τον καλό εαυτό (4) και είναι γενικά πιστεύω πολύ δύσκολο έργο.

Σ: Τη θεωρείς απαραίτητη; Ένα παιδί να είναι πειθαρχημένο;

E: Ναι. Όχι στρατιώτης. Έτσι; Αλλά πιστεύω ότι για να βγει ένα παιδί σωστό στην κοινωνία, πρέπει να υπάρχει πειθαρχία. Γιατί δε ζούμε στην ζούγκλα. Ζούμε σε κανόνες, σε κοινωνία, κι οπότε πρέπει να είναι και κάπως πειθαρχημένο.

Σ: Να υπάρχει και η πειθαρχία.

E: Βέβαια.

Σ: Ποια είναι η γνώμη σου για την επιβολή σωματικής ή λεκτικής τιμωρίας;

E: Σωματικής δεν συμφωνώ, εγώ τουλάχιστον δεν το έχω κάνει, τώρα εντάξει αν χτυπήσεις μια στον ποπό ας πούμε, δεν νομίζω ότι είναι και μεγάλο πράγμα. Και λεκτικής πάλι δεν είναι σωστό, γιατί αν όπως είπα πριν αν πεις εσύ, αύριο μεθαύριο θα το πει και το παιδί σου. Σίγουρα. Οπότε καλύτερα να (.) είτε να του μιλάς και αν πάλι δε συνεντιστεί τιμωρία του στυλ έτσι. Να μη βγει, να μην πάρει κάτι, να μην πάει με τους φίλους του (2) οτιδήποτε. Οτιδήποτε που τον ενοχλεί.

Σ: Σαν επίπτωση ας πούμε ...

E: Ακριβώς.

Σ:ότι ξέρεις...

E: Νομίζω ότι ένα παιδί πιο πολύ μ' αυτά φοβάται και ίσως να σταματήσει κάτι, παρά με το ξύλο.

Σ: Όταν εσύ κάποια στιγμή παραφερθείς και δώσεις μια στον ποπό, πως σου φαίνεται μετά;

E: Στο λεπτό το μετανιώνω και πάει να κλάψει ας πούμε και καλά έτσι όπως κλαίνε τα μωρά ψεύτικα, κι εγώ κατευθείαν τον αγκαλιάζω, τον φιλάω και οπότε καταλαβαίνεις δεν τρέχει τίποτα.

Σ: Ναι, ναι.

E: Οπότε στην ουσία είναι σαν να μην έκανα κάτι.

Σ: Σαν να μην έγινε κάτι. Έχεις αντιληφθεί να έχει πέσει το παιδί σου θύμα επιθετικής συμπεριφοράς από συμμαθητές του ή άλλα παιδιά;

E: Ε, ναι στο σχολείο εντάξει, είναι κάποια παιδιά πιο ζωντανά ας το πούμε έτσι και χτυπάνε και (.) αλλά:: εντάξει εκεί μπλέκονται οι δασκάλες και οπότε σταματάει το θέμα εκεί.

Σ: Κι όταν ας πούμε έρθει και στο πει, εσύ πως το αντιμετωπίζεις αυτή την ώρα;

E: Ε, προσπαθώ να του πω ότι αν τον χτυπήσει κάποιος, πρέπει να πάει να το πει στη δασκάλα την εκάστοτε, για να αναλάβει αυτή το ρόλο, ώστε να το σταματήσει αυτό το πράγμα κι όχι κι εκείνος να χτυπήσει.

Σ: Μπροστά στο ενδεχόμενο να πέσει θύμα επιθετικής συμπεριφοράς, είτε σωματικής δηλαδή να τον χτυπήσει κάποιος, να τον σπρώξει και να γίνεται επανειλημμένως ξέρω εγώ αυτό, ή να τον αποκλείσουν από την ομάδα παράδειγμα,

που λεν «δε σε παίζουμε», ή να το στοχοποιούν με κάποιο τρόπο, πως σε κάνει να αισθάνεσαι αυτό το ενδεχόμενο ότι μπορεί να συμβεί;

E: Πολύ άσχημα και εκεί αν δε συνετισ... δηλαδή αν δεν πει κάτι στη δασκάλα ή όποια είναι , όποιος είναι σ' αυτό το χώρο που θα πηγαίνω ας πούμε εγώ το παιδί, εκεί θα αναλάβω κι εγώ δράση. Δηλαδή μπορεί να πάω κι εγώ, να κάνω κάτι περισσότερο. Να το πω και κάπου αλλού πιο πάνω...

Σ: Δηλαδή αν βλέπεις ότι το παιδί απευθύνεται ας πούμε στην εκπαιδευτικό και αυτή δε δίνει λύση, δε δίνει σημασία, σε αυτή την περίπτωση θα επέμβεις.

E: Ναι εκεί, αν δω ότι γίνεται επανειλημμένα. Όχι τώρα μία φορά. Εντάξει. Αν γίνεται επανειλημμένα...

Σ: Που να δημιουργεί πρόβλημα.

E: Που να δημιουργεί πρόβλημα στο παιδί μου, εκεί θα παρέμβω και είτε θα (.) θα μιλήσω εγώ και αν πάλι δεν γίνει κάτι, μπορεί και να αλλάξω και σχολείο γι' αυτό το λόγο.

Σ: Αν δεις ότι δε διορθώνεται.

E: Ότι δε διορθώνεται.

Σ: Θα θυμώσεις;

E: Ναι σίγουρα, αλλά δε θα το δείξω εκεί στον εκάστοτε παράγοντα, (2) απλά θα το πω κι αν δω ότι πάλι δε γίνεται τίποτα, απλά θα το πάρω και τέλειωσε η δουλειά.

Σ: Με ποιο τρόπο θα συμβούλευες, είπες εν ολίγης, αλλά θα στην κάνω την ερώτηση, με ποιο τρόπο θα συμβούλευες το παιδί σου να αντιμετωπίσει την επιθετικότητα ενός άλλου παιδιού.

E: Ε, μόνο από το να πάει να το πει , ή αν βρίσκεται ας πούμε στο σχολείο, να το πει στη δασκάλα του. Αν βρίσκεται στο σπίτι, να έρθει να το πει σε μένα. Αν είναι έξω και είμαι εγώ μαζί, σε μένα πάλι. Και να το κανονίσω εγώ. Όχι σίγουρα με βία. Κι εκείνος.

Σ: Όχι στη βία να απαντήσει με βία...

E: Όχι.

Σ: Με κάποιο άλλο τρόπο να το χειριστεί ο ίδιος;

E: Να μιλήσει , ας πούμε να πει «ξέρεις κάτι, να μη με χτυπήσεις -ας πούμε - γιατί θα το πω - ας πούμε - στη μαμά σου», ναι. Ως εκεί.

Σ: Έχεις δεχθεί ποτέ παράπονα από παιδαγωγούς για επιθετική συμπεριφορά του δικού σου παιδιού;

E: Ναι. Φυσικά.

Σ: Πώς το αντιμετώπισες;

E: Στην αρχή που ήταν πιο μικρός, ναι. Αρκετές φορές. Ε, είχα πει στις δασκάλους να μην τον αφήνουν και φυσικά να τον βάζουν και τιμωρίες, ήρθα και εγώ στο σπίτι και του το είπα, και τον είπα ότι θα (.) δεν θα (.), να μην ξανασυμβεί, γιατί θα έχει επιπτώσεις κι από μένα, κι οπότε...

Σ: Το κουβεντιάσατε δηλαδή και μαζί.

E: Ναι.

Σ: Υπήρξε...

E: Ναι, ναι.

Σ: ...λύση;

E: Το σταμάτησε, το σταμάτησε, ναι.

Σ: Το σταμάτησε ε;

E: Ναι, ναι. Αλλά όντως πια το σταμάτησε.

Σ: Αν είχες να επιλέξεις ανάμεσα στο ρόλο του θύτη και το ρόλο του θύματος για το παιδί σου, ποιο ρόλο θα επέλεγες;

E: Το θύτη.

Σ: Θα προτιμούσες απ' το να είναι θύμα δηλαδή...

E: Ακριβώς! Ε ναι. Δεν θα ήθελα να είναι θύμα. Θα ήθελα τουλάχιστον να το κάνει εκείνος ((γελώντας)).

Σ: Αισθάνεσαι καλύτερα δηλαδή ξέροντας, (.) μάλλον σε τρομάζει το γεγονός ότι μπορεί να πηγαίνει και να αισθάνεται μια ανασφάλεια στο σχολείο και να...

E: Σίγουρα. Να είναι το θύμα ας πούμε και να έχει αύριο μεθαύριο μπορεί και πρό...και ψυχολογικό. Το bullying ας πούμε κι αυτά είναι μέσα σ' αυτά τα θέματα.

Σ: Σε τρομάζει το bullying; Όπως το ακούς;

E: Πολύ. Πολύ, πολύ. Πολύ γιατί το έχουν κάνει και τεράστιο (.) όχι ότι δεν είναι... αλλά πάρα πολύ. Είναι ένα από τα θέματα (.) από τα μείζον θέματα που με ενοχλούν ας πούμε για το μωρό.

Σ: Ποιες διαφορές εντοπίζεις στην εκδήλωση της επιθετικότητας ανάλογα με το φύλο του παιδιού. Πιστεύεις ότι υπάρχουν διαφορές; Διαφορετικά...

E: Ε, νομίζω όχι. Ίσως λόγω δύναμης τα αγόρια. Αλλά νομίζω ότι υπάρχουν και κορίτσια που είναι εξίσου ζωνηρά και βάζουν κάτω τα αγόρια...

Σ: Και σωματικά δηλαδή ότι τα χτυπάν ας πούμε;

E: Ναι, ναι.

Σ: Που αποδίδεις αν υπάρχουν κάποιες διαφορές; Ένα είπες τη σωματική δύναμη. Κάποιο άλλο λόγο;

E: Μόνο αν είναι πιο ζωνηρό το άλλο το παιδάκι. Όχι κάτι άλλο, κάποιον άλλο λόγο. Δε νομίζω ότι ένα κορίτσι... Εγώ έχω δει και κορίτσια ας πούμε που βάλαν κάτω αγόρι και έκλαιγε ας πούμε (.) μια μέρα.

Σ: Αυτό εντάξει, αλλά ,μπορεί να είναι ίσως και η εξαίρεση στον κανόνα.

E: Ναι, ναι. Σίγουρα είναι εξαίρεση. Σίγουρα τα αγόρια συνήθως (.) το αντίθετο φύλο με τα αγόρια, σίγουρα συνήθως πάντοτε εκείνοι είναι που ξεκινάν και κάνουν. Τα κορίτσια είναι πιο σοβαρά, νομίζω.

Σ: Πιο σοβαρά.

E: Ναι.

Σ: Πώς θεωρείς εσύ ότι πρέπει να επιλύουν μια σύγκρουση τα παιδιά ανάλογα με το φύλο τους;

E: E::

Σ: Διαφορετικά πρέπει να το χειρίζεται ένα αγόρι διαφορετικά ένα κορίτσι;

E: Όχι όχι όχι. Εκεί ξεκάθαρα ισότητα. Να μιλάνε, να το λεν στη δασκάλα, όχι επειδή είναι αγόρι να χτυπήσει ή επειδή είναι κορίτσι να μη χτυπήσει ας πούμε, όχι.

Σ: Αν είχες κορίτσι ας πούμε αντί για αγόρι;

E: Όχι, το ίδιο ακριβώς θα είχα.

Σ: Πώς θεωρείς ότι πρέπει να αντιμετωπίζεται η επιθετικότητα ανάλογα με το φύλο του παιδιού; Λίγο πολύ είναι αυτό που είπαμε τώρα.

E: Ναι.

Σ: Δηλαδή από τον ενήλικα. Και τον εκπαιδευτικό.

E: Ναι. Νομίζω ότι πρέπει ίσα. Ίσα. Γιατί (.) εντάξει! E (2) δεν έχει σημασία αν είσαι κορίτσι ή αγόρι ή αν έχεις μεγαλύτερη δύναμη ή λιγότερη. Νομίζω ότι πρέπει ίσα να ()

γιατί μπορεί κι ένα κορίτσι να χτυπήσει (.) γιατί; Επειδή είναι κορίτσι ας πούμε; Και είναι πιο ευάλωτο; Όχι δε, συμφωνώ.

Σ: Ποια είναι η γνώμη σου για τον τρόπο που χειρίζονται οι εκπαιδευτικοί του παιδιού σου, το θέμα της επιθετικότητας; Δηλαδή κατά καιρούς μου είπες ότι σου κάναν ας πούμε κάποια παράπονα στο παρελθόν, ή τώρα μπορεί εκείνος να έπεσε θύμα, και να προέκυψε κάποιο θέμα. Έχει συμβεί κάποιο σκηνικό που να χρειαστεί να το...

E: Όχι τόσο πολύ, όχι σε μεγάλο βαθμό...

Σ: Έστω μικρά πραγματάκια.

E: ... αλλά ναι, είχε χτυπήσει ο μικρός και μου το είπε η δασκάλα, με φώναξε, το συζητήσαμε, μου είπε ότι πρέπει να το κόψουμε ας πούμε κι αυτά, και λύθηκε το θέμα δηλαδή.

Σ: Δεν σου κακοφάνηκε εσένα να πεις ότι...

E: Όχι, όχι. Ίσα ίσα χάρηκα που το έκανε, γιατί αυτό δείχνει ότι ενδιαφέρονται και για τα παιδιά που έχουν εκεί. Και ότι δεν το κάνουν μόνο σαν επάγγελμα.

Σ: Άρα κρίνεις τη συνεργασία με τις παιδαγωγούς του παιδιού σου, καλή; Όσον αφορά τα θέματα επιθετικότητας;

E: Καλή, ναι, ναι καλή.

Σ: Θα μπορούσες να αναφέρεις κάποια θετικά στοιχεία από την εκδήλωση επιθετικής συμπεριφοράς των παιδιών;

E: Θετικά;

Σ: Ναι.

E: (4) Θετικά δεν νομίζω ότι υπάρχουν στην επιθετικότητα. Μόνο, μόνο αν (.) μόνο ας πούμε θετικό (.) αν τυχόν και χτυπάει ο άλλος, χτυπάει, χτυπάει και δε γίνεται πια τίποτα και πρέπει μόνος του να ξεκαθαρίσει, για να (.) για να (.) ε, για τον εαυτό του.

Σ: Να αμυνθεί.

E: Να αμυνθεί. Για άμυνα μόνο.

Σ: Μόνο για άμυνα.

E: Ε, ναι. Νομίζω δεν υπάρχει κάτι άλλο θετικό. Μόνο για άμυνα ξεκάθαρα.

Σ: Εσύ πως αντιδράς όταν το παιδί σου δεν σε υπακούει;

E: Ε::, συνήθως προσπαθώ να είμαι ήρεμη, να μην έχω:: πολύ μεγάλη έκρηξη, ε:: και προσπαθώ να το συνεντίσω κάνοντας κάποια πράγματα. Να τον βάζω τιμωρία, να::: να μην (.) να μην του μιλάω ας πούμε για λίγο...

Σ: Κάθεστε, κουβεντιάζετε;

E: Ναι. Εντάξει, όχι σε μεγάλο βαθμό γιατί είναι μικρός ακόμα, αλλά γενικά όταν θα δω κάτι, θα πω «Τάκη – ας πούμε- δεν είναι σωστό».

Σ: Ναι. Ή θα του πεις ας πούμε αυτό που έκανες ή έγινε...

E: Μπράβο. Ναι. Δεν είναι ωραίο, ναι. Ακριβώς.

Σ: Το αντιλαμβάνεται;

E: Ναι. Το αντιλαμβάνεται. Σαν αντίληψη, βέβαια. Ναι.

Σ: Γενικά η αντίληψή σου για τα υπάκουα παιδιά, ποια είναι;

E: Πιστεύω ότι αυτά τα παιδιά που είναι υπάκουα είναι ξεκάθαρα μεγαλωμένα από σωστές οικογένειες. Και ότι από περιβάλλον (2) καλό, χωρίς εντάσεις, χωρίς μαλώματα (3), κι από, από οικογένεια που έχουν ήθος (2) και που είναι δεμένοι σαν οικογένεια. Και δεν υπάρχουν προβλήματα ας πούμε.

Σ: Θα μπορούσες να πεις ότι ένα παιδί που είναι πολύ υπάκουο, έχει και αρνητικά στοιχεία αυτό;

E: Όχι! Όχι δεν νομίζω ότι είναι αρνητικό να είναι υπάκουο. Δηλαδή, τι πιο καλό είναι να σε ακούει το παιδί που έχεις; Δε νομίζω ότι έχει αρνητικό αυτό.

Σ: Πώς πιστεύεις ότι πρέπει να αντιδρά το παιδί σε περίπτωση που αδικείται;

E: Πιστεύω ότι πρέπει να μιλάει πρώτα, να λέει ότι «ξέρει κάτι αυτό που έκανες δεν μου άρεσε, δεν είναι ωραίο, είναι αδικία, δεν πρέπει» και μετά αν δει ότι δεν γίνεται κάτι, αν είμαι εγώ εκεί να έρχεται να το λέει σε μένα για να λύνω εγώ την παρεξήγηση σαν πιο μεγάλη, ή σε κάποιο ανώτερό του τέλος πάντων. Σε κάποια δασκάλα...

Σ: Αν είναι στο σχολείο, σε κάποια δασκάλα.

E: Ακριβώς.

Σ: Το να διεκδικήσει μόνος του το δίκιο ή αν αδικείται απ' την ίδια τη δασκάλα, τι γίνεται;

E: Νομίζω ότι κι εκεί, θα πρέπει να της μιλήσει, να της πει ότι «δασκάλα μήπως πρέπει να το ξανασκεφτείτε» ας πούμε; «Ίσως έγινε κάποιο λάθος».

Σ: Σε αυτή την περίπτωση άρα δεν πρέπει να είναι και πολύ υπάκουο.

E: Όχι.

Σ: Όταν αδικείται ας πούμε.

E: Όχι. Ναι, σωστά στην αδικία, ναι. Εντάξει. Αλλά και πάλι. Υπάρχουν (.) ας πούμε όχι να χτυπήσει ή να, να βρίσει ας πούμε τη δασκάλα ή τον καθένα που θα τον αδικήσει. Απλά να μιλήσει.

Σ: Όταν αδικείται όμως, πιστεύεις ότι πρέπει να αντιδράσει.

E: Ναι. Να αντιδρά, αλλά όχι με άσχημο τρόπο.

Σ: Πώς θα χαρακτήριζες ένα παιδί με αντιδραστική συμπεριφορά και πως ένα υπάκουο παιδί;

E: Ε, (3) συνήθως τα παιδιά που έχουν αντιδραστική συμπεριφορά είναι αυτά που δεν παίρνουνε σωστές βάσεις από το σπίτι τους, ή ίσως είναι σε περιβάλλον το οποίο ίσως έχουνε και πολλά μαλώματα ή που τον φέρονται άσχημα και γι' αυτό αντιδράν κιόλας. Ενώ τα υπάκουα παιδιά είναι εκεί που συνήθως είναι ήρεμο το περιβάλλον, είναι ωραίο περιβάλλον, δεν υπάρχουν μαλώματα, φασαρίες...

Σ: Θα έλεγες ότι το αντιδραστικό παιδί είναι ας πούμε ένα κακό παιδί ενώ το υπάκουο ένα καλό παιδί;

E: Όχι απόλυτα καλό και κακό. Όχι απόλυτα. Γιατί είναι και στο χαρακτήρα ενός ανθρώπου να είναι αντιδραστικός και από τη φύση του.

Σ: Με ποιο τρόπο επιλέγεις τα προγράμματα που θα παρακολουθήσει το παιδί σου στην τηλεόραση ή σε DVD. Βλέπει ο μικρός;

E: Ναι. Βέβαια. Εννοείται. Από πολύ μικρή ηλικία.

Σ: Διαλέγεις εσύ τι πρόγραμμα θα δει, ή ας πούμε ανοίγει εκείνος την τηλεόραση και βλέπει;

E: Ε, συνήθως στην αρχή γιατί τον έβαζα εγώ, προσπάθησα να είναι σίγουρα της ηλικίας του. Δηλαδή ας πούμε έτσι με κινούμενα σχέδια και με τέτοια. Όταν κάποια στιγμή βέβαια μεγαλώνοντας είδε και στυλ Spider man, ας πούμε με μάχες και με τέτοια, τα ήθελα αλλά προσπαθούσα να τα αποβάλω αυτά. Γιατί νομίζω ότι θα έχει και συμπεριφορά...

Σ: Πιστεύεις ότι τα αγόρια έχουν παραπάνω (.) έχουν τάση να τους αρέσουν περισσότερο αυτά τα

E: [Βέβαια, βέβαια!

Σ:πολεμικού στυλ...

E: Βέβαια. Ναι, ναι! Με το ξύλο νομίζω τα αγόρια είναι ταυτισμένα.

Σ: Ναι, ε;

E: Με το ξύλο. Σαν παιχνίδι , το (.) μόνιμο σχεδόν παιχνίδι τους είναι το ξύλο.

Σ: Τους αρέσει.

E: Ναι, Σπαθιά, όπλα...

Σ: Για ποιο λόγο;

E: Ίσως η φύση εγώ θα έλεγα.

Σ: Ναι...

E: Τελικά. Εκεί είναι μάλλον η φύση.

Σ: Γονιδιακό.

E: Γονιδιακό ναι, ναι. Ξεκάθαρα. Αν και υπάρχουν και κορίτσια που...

Σ: Αυτή τη στιγμή βλέπει εκείνος ότι θέλει ή λες...

E: Όχι αν και τυχόν μπορεί να πάει να δει , αλλά αν τυχόν και δω ότι δεν μου αρέσει κάτι θα του το αλλάζω.

Σ: DVD αγοράζετε ας πούμε με ...

E: Συνήθως όχι. Συνήθως όχι επειδή είναι στο ίντερνετ μέσα, βλέπει μέσω ίντερνετ.

Σ: Α, εκεί δηλαδή μπορείς να κατεβάσεις, πως γίνεται;

E: Μπαίνεις μέσα στο You tube και πατάς ότι θες.

Σ: Και διαλέγεις.

E: Διαλέγεις εσύ.

Σ: Κατάλαβα.

E: Οπότε δε χρειάζεται.

Σ: Με ποιο κριτήριο επιλέγεις τα προγράμματα που θα παρακολουθήσεις εσύ παρουσία του παιδιού σου; Θες να δεις ένα έργο και είναι ξύπνιος ο μικρός ας πούμε αυτή την ώρα.

E: Σίγουρα δε θα δω (2) με βία. Να δέρνει κάποιος κάποιον είτε αγόρι είτε κορίτσι, σίγουρα δε θα δω σεξουαλικά, να έχει σεξουαλική πράξη ας πούμε και τέτοια, ε::: να μην έχει άσχημες κουβέντες (.) να μη βρίζουνε (2) ε, πιο πολύ κοινωνικού περιεχομένου ας πούμε.

Σ: Οικογενειακές ταινίες, κωμωδίες και τέτοια;

E: Κωμωδίες, που να έχει πλάκα ας πούμε, να περνάει καλά...

Σ: Ποια η άποψή σου για τον ιδανικό χρόνο απασχόλησης του παιδιού με τα ΜΜΕ; Δηλαδή τηρείς κάποιο όριο στο χρόνο απασχόλησης;

E: Βέβαια, βέβαια, εννοείται! Δηλαδή εγώ το μωρό το αφήνω ίσα ίσα ας πούμε π.χ. ίσως το βράδυ λίγο να νανουριστεί, λίγο το μεσημέρι για να τον πάρει ο ύπνος, άντε μια ώρα, δύο την ημέρα.

Σ: Συνολικά δηλαδή την ημέρα;

E: Συνολικά.

Σ: Σαββατοκύριακο; Γίνεται κάτι διαφορετικό;

E: Όχι, όχι..

Σ: [Δεν αλλάζει κάτι.

E: [Το ίδιο το ίδιο, το ίδιο.

Σ: Πως αντιμετωπίζεις την πιθανή απαίτηση του παιδιού, που αφορά στην υπέρβαση του χρόνου ή της ποιότητας του προγράμματος; Που επιθυμεί να παρακολουθήσει;

E: Σίγουρα επιμένει σίγουρα θέλει κι άλλο, σίγουρα θέλει κι αυτό τα προγράμματα με ξύλο, με τέτοια, ε:: προσπαθώ να κάνουμε κάτι άλλο, είτε να παίξουμε μαζί, είτε να το κάνω κάτι (.) ή να βγούμε μια βόλτα, κάπως έτσι, ή να τον κοιμίσω...

Σ: Τον αποσπάζ δηλαδή...

E: Του αποσπώ την προσοχή.

Σ: Δε σε καταφέρνει;

E: Συνήθως όχι. Εντάξει καμιά φορά ίσως ναι. Αλλά συνήθως όχι. Συνήθως.

Σ: Είπαμε λίγο βέβαια, αν τηρείς κάποιο πρόγραμμα στην ενασχόληση με ΜΜΕ...

E: Ναι, ναι. Φυσικά.

Σ: ... ή αν την επιλέγεις σε συγκεκριμένες περιπτώσεις; Παραδείγματος χάρη να απασχοληθεί όταν έχεις κάποια δουλειά να κάνεις εσύ;

E: Ε, ναι. Ή έτσι, αν έχω εγώ κάποια δουλειά είτε για τον ύπνο γιατί έχει μάθει να κοιμάται με αυτό, ας πούμε κι αυτά (1), κάπως έτσι.

Σ: Έχεις αντιληφθεί να επηρεάζεται με κάποιο τρόπο η προσωπικότητά του, από αυτά;

E: Φυσικά. Ξεκάθαρα. Αν δω ότι βλέπει ας πούμε με σπαθιά, με ξίφη και με τέτοια, κατευθείαν κάνει κι εκείνος τις ίδιες κινήσεις. Να κλωτσήσει, να (.), κάνει να πυροβολήσει, βέβαια εννοείται. Ή ας πούμε όταν δει κάποιος και πει κάποια κακή κουβέντα, θα την πει κατευθείαν.

Σ: Α, ναι; E:: παιχνίδια τέτοια με σπαθιά, όπλα και τέτοια έχει, ζητάει;

E: Ναι, βέβαια, βέβαια! Σπαθί, όπλο (.), είναι το πρώτο παιχνίδι που ζητάει.

Σ: Του παίρνεις κάποια πράγματα....

E: Ναι βέβαια, εννοείται. Είτε εγώ, αν δεν το πάρω εγώ θα το πάρει κάποιος άλλος.

Σ: Ο παππούς.

E: Ε, ναι.

((γελάμε))

E: Κλασικά.

Σ: Και τον έχεις δει να παίζει έτσι, τέτοιου στυλ παιχνίδια...

E: Ναι βέβαια. Ειδικά με τους φίλους του που έχει, που είναι και πιο μεγάλοι αυτοί, ο ένας είναι ένα χρόνο, ο άλλος είναι δύο χρόνια, αυτοί του το (.) παρέχουν ακόμα πιο πολύ γιατί αυτοί θέλουν ακόμα πιο πολύ να παίξουν με σπαθιά, «έλα να παίξουμε με σπαθιά»..

Σ: Ναι, ναι.

E: ...«έλα να παίξουμε ξύλο», «έλα να παίξουμε μπουνιές»...

Σ: Και που βρίσκονται ας πούμε; Είναι εδώ, στη γειτονιά;

E: Όχι κοντά, είμαστε φίλες με τις μαμάδες και βρισκόμαστε τα απογεύματα.

Σ: Τους αφήνετε όμως να παίζουν έστω και τέτοια...

E: Ναι, εντάξει, σίγουρα. Αλλά αν δούμε όμως και εξοκείλει η κατάσταση

Σ: Πιστεύεις ότι έχει κάποια θετικά αυτό το παιχνίδι, δηλαδή...

E: Ναι. Ίσως ναι. Έχει, γιατί ίσως να (.) αμύνεται κιόλας έτσι, να τον κάνει και πιο σοβαρό, έτσι πιο (3) άντρα ας το πούμε έτσι, αν και δε νομίζω ότι (.), το θέμα άντρας δε φαίνεται από εκεί.

Σ: Ναι.

((γελάω)).

E: Αλλά εντάξει.

Σ: Εκτονώνεται σίγουρα.

E: Εκτονώνεται. Μπρα...Εκτονώνεται η δύναμη που έχει, σίγουρα. Μετά κιάλας είναι πιο ήρεμος. Γυρίζοντας στο σπίτι γιατί έχει βγάλει όλη του την ενέργεια εκεί ((γελάει)), οπότε χαλαρώνει.

Σ: Μάλιστα. Δεν ξέρω αν έχεις εσύ κάτι να προσθέσεις, εγώ τις ερωτήσεις τις τελείωσα.

E: Μια χαρά.

Σ: Σε ευχαριστώ πάρα πολύ.

E: Κι εγώ σε ευχαριστώ!

Σ: Να είσαι καλά!

12^η ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ / ΜΗΤΕΡΑ Γ΄

(Αστυνομικός, 38 ετών, Ανώτατη Εκπαίδευση, 2 παιδιά -κορίτσι 6 ετών-Νηπιαγωγείο, κορίτσι 11 μηνών)

(Συμφωνήθηκε εξ αρχής η συνέντευξη να γίνει στον ενικό λόγω πρότερης γνωριμίας και οικειότητας της συμμετέχουσας με την ερευνήτρια).

Σ: Πόσο χρονών είσαι; Να μιλάμε ενικό ε;

E: Τριάντα οχτώ. Ναι.

Σ: Το επάγγελμά σου;

E: Αστυνομικός.

Σ: Πόσα παιδιά έχεις;

E: Δύο.

Σ: Τι φύλο;

E: Κορίτσια.

Σ: Και ηλικία;

E: Έξι χρονών το ένα και 11 μηνών το άλλο.

Σ: Σε ποια προσχολική δομή, αν πηγαίνει δηλαδή Παιδικό Σταθμό ή Νηπιαγωγείο, το παιδί;

E: Νηπιαγωγείο.

Σ: Νηπιαγωγείο. Με ποια κριτήρια, θα χαρακτήριζες ένα παιδί ως επιθετικό;

E: E:: κάποιο πολύ ζωηρό, και αντιδραστικό.

Σ: Κάποιες συμπεριφορές; Που θα μπορούσες να σκεφτείς;

E: E::: να μην ακούει τους γονείς του, να πετάει αντικείμενα, να χτυπάει άλλα παιδιά, ή τα αδελφάκια του ή φίλους του, να κάνει πολλές αταξίες ...

Σ: Πώς θα χαρακτήριζες ένα παιδί με αντιδραστική συμπεριφορά και πώς ένα υπάκουο παιδί:

E: Το αντιδραστικό, λογικά κάνει τα αντίθετα από ότι του λένε, είτε οι γονείς του είτε στο σχολείο οι δάσκαλοί του, ε:: το υπάκουο είναι πιο, ε::: πιο ήσυχο, ε:: και κάνει ότι του λένε οι γονείς του και στο σχολείο είναι πιο::: κι εκεί υπάκουο.

Σ: Εσύ πώς αισθάνεσαι για το ενδεχόμενο πιθανής φιλίας του παιδιού, του παιδιού σου, της μεγάλης τώρα ας πούμε, με ένα παιδί με επιθετική συμπεριφορά; Δηλαδή αν έρθει και σου πει ότι στο σχολείο κάνω παρέα με το τάδε παιδί, το οποίο εσύ ξέρεις, ότι αυτό το παιδί παρουσιάζει επιθετική συμπεριφορά.

E: E, θα θύμωνα, και θα ανησυχούσα. Δεν θα ήθελα να κάνει παρέα μαζί του, και θα προσπαθούσα να τη συμβουλέψω, να κάνει με κάποια άλλα παιδάκια που θα είναι πιο ήσυχα, ε::::

Σ: Τι θα σε ανησυχούσε;

E: Να μη γίνει και αυτή επιθετική, ε, και:: επειδή μιμούνται σε αυτή την ηλικία τα παιδάκια, να μην είναι το άλλο το αντιδραστικό και γίνει και κείνη.

Σ: Το ενδεχόμενο ας πούμε κάνοντας παρέα μαζί της να πέσει θύμα;

E: E::: και αυτό θα το φοβόμουν, και ήδη τη συμβουλεύω με κάποιο παιδάκι που έχω καταλάβει ότι είναι πιο ζωηρή και της λέει αυτή τι να κάνει, εμ::: και της λέω να μη (.) να έχει τη δικιά της γνώμη, να κάνει αυτά που κρίνει εκείνη πιο σωστά, και να κάνει και με άλλα παιδάκια παρέα να μην κάνει μόνο με εκείνη, να κάνει με άλλα παιδάκια πιο ήσυχα, που θα τα βρίσκουν και καλύτερα.

Σ: Το ακούει; Τις συμβουλές;

E: E::: κάποιες φορές ναι, κάποιες φορές όχι ((γελάμε)).

Σ: E::: ποια είναι η άποψή σου για τα παιδιά που παρουσιάζουν επιθετική συμπεριφορά;

E: Θα ήθελα οι γονείς του να τα πάνε σε παιδοψυχολόγο και να το συζητήσουνε, να τα βοηθήσουν και τα παιδιά και τους γονείς, για να μην έχουν τέτοια συμπεριφορά.

Σ: Που πιστεύεις δηλαδή ότι οφείλεται;

E: Ίσως και κάποιες αντιδράσεις των γονιών μέσα στο σπίτι, είτε στο σχολείο, από άλλα παιδιά που μιμούνται, ε:: Από την τηλεόραση που βλέπουνε κάποια έργα με επιθετικές σκηνές....

Σ: Ε::: εσύ πώς αντιδράς όταν το παιδί σου παρουσιάζει επιθετική συμπεριφορά;

E: Προσπαθώ να είμαι ήρεμη, να τη συμβουλέψω, να την πάρω με το καλό, ε::: κάποιες φορές θυμώνω, ε::: προσπαθώ να τη βάλω τιμωρία, που δεν την κρατάω πολύ, δεν μπορώ να την κρατήσω πολύ.

Σ: Τι στυλ τιμωρία;

E: Να της πάρω το laptop που αγαπά πολύ, δεν θα την αφήσω να δει παιδικά, κάπως έτσι ((χαμογελάει)).

Σ: Αυτό που την πειράζει δηλαδή.

E: Αυτό που θέλει, ναι, ναι της το στερήσω.

Σ: Ε:: για ποιους λόγους μπορεί να θυμώσει η μικρή;

E: Επειδή μπορεί να της πω να μη δει παιδικά ή να μην παίζει εκείνη την ώρα στο laptop και ότι, επειδή θα πρέπει να διαβάσει κι εκείνη προτιμά να δει τα παιδικά, ε::: αυτό μπορεί να τη θυμώσει, και να αντιδράσει.

Σ: Και όταν θυμώσει, πώς εκτονώνει το θυμό της;

E: Μπορεί να κλάψει, μπορεί να φωνάζει, κάποιες φορές πολύ σπάνια θα πετάξει κάτω αντικείμενο, όπως μου έκανε πρόσφατα...

Σ: Ναι; Δεν μπορώ να τη φανταστώ ((γελάω)).

E: Μου πέταξε ένα βιβλίο.

Σ: Ναι...

E: Ε:: κάπως έτσι.

Σ: Όταν είπες πριν να ::: «Να διαβάσει», να διαβάσει ; Βάζεις κάποιες εργασιούλες δηλαδή εσύ για να προετοιμάζεται=

E: Εργασίες από το σχολείο που θα φέρει, το παραμύθι....

Σ: Φέρνει εργασία από το σχολείο;

E: Ναι. Της δίνουν παραμύθι και της βάζουν εργασία, να ζωγραφίσει, να γράψει το όνομά της,

Σ: Α!

E: E, ναι.

Σ: Να το κάνει στο σπίτι απόγευμα δηλαδή ε;

E: Ναι.

Σ: Και πέρυσι που ήταν πιο μικρή, προνήπιο το έκανε αυτό;

E: Και πέρυσι και φέτος.

Σ: E::: για ποιους λόγους θα μπορούσες εσύ να θυμώσεις; Με τη μικρή;

E: Μόνο όταν δεν με ακούει. Όταν της λέω να κάνει κάτι και δεν το κάνει.

Σ: Παράδειγμα να μαζέψει τα παιχνίδια , ξέρω εγώ;

E: Να μαζέψει τα παιχνίδια , και κυρίως με το διάβασμα. Εκεί θυμώνω επειδή κολλάει πολύ στο laptop και δε διαβάζει. Δεν κάθεται να κάνει τις εργασίες της.

Σ: Με το::: με τη μικρή; ((εννοώ το βρέφος)) Έρχεται σε επαφή έτσι, τι σχέση έχουν;

E: Καλές σε γενικές γραμμές, αλλά επειδή ζηλεύει λίγο, κάποιες φορές πάει και τη χτυπάει, ((ψάχνει να βρει τη σωστή λέξη)) τη σπρώχνει λίγο, όχι να τη χτυπήσει να την πονέσει. Και σ' αυτό θυμώνω.

Σ: E::: δεν ξέρω αν σε ρώτησα. Πώς αντιδράς εσύ όταν θυμώσεις; Αλλά ο..., ναι με την Δώρα. Ναι.

E: Αυτό με την τιμωρία. Ή θα τη βάλω τιμωρία, ή θα θυμώσω, θα τη μαλώσω, ή κάποιες φορές θα την πάρω με το καλό, θα της εξηγήσω...

Σ: Ανάλογα με τι; Δηλαδή αν το σκεφτείς τώρα, τη συμπεριφορά σου, αυτή την ώρα. Τι παίζει ρόλο; Η ψυχολογία σου παράδειγμα αυτή τη στιγμή τι μπορεί να παίζει ρόλο στο πώς θα το χειριστείς το θέμα;

E: Και η ψυχολογία η δικιά μου, κι αν έχω την υπομονή και την ηρεμία εκείνη τη στιγμή, να είμαι πιο ήρεμη κι εγώ, ε::: κι αν τη δω και πιο πρόθυμη. Όταν δεν τη βλέπω πρόθυμη εκεί θυμώνω πιο πολύ.

Σ: Μπορεί και να της φωνάζεις ας πούμε;

E: Ναι. Της φωνάζω.

Σ: Και τι κάνει τότε;

E: E::: αντιδρά κι αυτή. «Όχι δεν το κάνω, όχι δεν θα διαβάσω, μετά, δε θέλω.... »

Σ: Οπότε υπάρχει ας πούμε=

E:= Ναι. Μαλώνουμε.

Σ: Και ο:: μπαμπάς;

E: E, ο μπαμπάς κι αυτός, λέει «Δώρα, θα κάνεις ότι σου λέει η μαμά, θα κάνεις την εργασία σου πρώτα, μετά το laptop».

Σ: Τον ακούει καλύτερα;

E: Ναι, εκείνον τον φοβάται πιο πολύ.

Σ: Καυγαδίζουν εκείνοι μεταξύ τους;

E: Όχι, τόσο πολύ.

Σ: Δηλαδή να φωνάζει ο μπαμπάς ξέρω εγώ, να της φωνάζει εκείνης.

E: Πιο πολύ μαλώνω εγώ, παρά με εκείνον. Εκείνον τον φοβάται πιο πολύ και τον ακούει πιο πολύ.

Σ: Τον φοβάται, για ποιο λόγο;

E: E, επειδή καμιά φορά, δίνει και καμιά.

Σ: Οπότε εκεί σταματάει η μικρή, σου λέει «Κάτσε τώρα». Πώς θα προσπαθούσες να αποτρέψεις την παρεκκλίνουσα συμπεριφορά του παιδιού; Όχι μόνο την επιθετική, αλλά και όλα αυτά που λέγαμε τώρα, ας πούμε να κάνει κάτι λάθος. E::: οποιαδήποτε συμπεριφορά λανθασμένη. Πώς θα προσπαθούσες να την αποτρέψεις; Είπαμε την τιμωρία παράδειγμα=

E: Ναι.

Σ: Ότι θα τη μαλώσεις. Κάτι άλλο;

E: E:: και θα της φέρω παράδειγμα ίσως κάποιο άλλο παιδάκι, που γνωρίζει, ε::: και ίσως άμα έβλεπα ότι δεν μπορούσα να το καταφέρω δεν θα ήταν και κακό να την πάω σε κάποιο παιδοψυχολόγο, να μου δώσει και κάποια συμβουλή. Πώς να συμπεριφερθώ.

Σ: Άμα δεις δηλαδή κάτι το ακραίο, φαντάζομαι. Έτσι;

E: Ναι. Άμα δω κάτι το ακραίο, ναι.

Σ: E:::, ποια είναι η γνώμη σου για την πειθαρχία των παιδιών;

E: E::: θα πρέπει να υπάρχει πειθαρχία, αλλά όχι και::: όχι και υπερβολές. Σε λογικά πλαίσια. Να ακούνε τους γονείς, να έχουνε και κάποια::: όρια και μες το σπίτι. Να ξέρουνε το χώρο τους, το χώρο το δικό μας, ε::: να μην κάνουμε ότι θέλουνε.

Σ: Ναι. Άρα πειθαρχία, ναι μεν αλλά=

E: =Όχι υπερβολικά.

Σ: Όχι υπερβολές.

E: Όχι υπερβολές.

Σ: Ποια είναι η γνώμη σου για την επιβολή σωματικής ή λεκτικής τιμωρίας; Το να χτυπήσεις το παιδί γιατί έκανε κάτι λάθος, το να του φωνάξεις γιατί έκανε κάτι λάθος. Θεωρείς ότι είναι σωστή; Ότι προσφέρει; Ότι έχει αποτέλεσμα;

E: E::: θα προτιμούσα να μην υπάρχει ε::: πώς την είπες;

Σ: Λεκτική ή σωματική.

E: Όχι σωματική τιμωρία. Λεκτική, εντάξει κι αυτό με κάποια όρια, (2) αν και δεν μπορούμε να το τηρήσουμε πάντα. Πάντα θα φωνάζουμε, πάντα θα φάνε και καμιά. E::: αλλά θα πρέπει όμως με κάποιο τρόπο να μπει κάποια τιμωρία για να μπορέσουμε να....

Σ: Φαντάζομαι όταν εκνευριστεί ο γονιός, ε::: μπορεί όπως λες να ξεφύγει να χτυ...να δώσει κάποια ξέρω εγώ, έτσι όχι να το χτυπήσει δυνατά=

E: =Όχι δυνατά.

Σ: Πιο πολύ για να το φοβίσει φαντάζομαι ότι...

E: Λίγο να το φοβίσει.

Σ: Είναι αυτό το κίνητρο; Το να φοβηθεί; Ή απλά επειδή αυτή την ώρα ας πούμε έχεις εκνευριστεί τόσο;

E: E, πρώτα, πρώτα λεκτικά θα προσπαθήσουμε να το ε::: το κάνουμε αυτό (.) να του πούμε να κάνει αυτό που θέλουμε τέλος πάντων. E::: τώρα εξαρτάται το παιδί, αν είναι κάποιο πολύ ζωντανό, πολύ αντιδραστικό, εκεί ίσως να χρειαστεί και κάποια (.) σωματική....

Σ: E::: αν το σκεφτείς δηλαδή με τη λογική, πιστεύεις ότι έχει αποτέλεσμα; Ή μάλλον θα σου έλεγα όχι απλά με τη λογική. Να σκεφτείς αυτή τη στιγμή ε::: κάποιες φορές αντέδρασε είτε εσύ είτε ο σύζυγος ξέρω εγώ με αυτό τον τρόπο. Τι είχε ως αποτέλεσμα; Είχε το αναμενόμενο; Το αποτέλεσμα ήτανε εκείνη τη στιγμή απλά να φοβηθεί, μελλοντικά να το επαναλάβει;

E: E::: σε μένα που δε με φοβάται τόσο, και που της φωνάζω, πάλι θα τα ξανακάνει. Δεν έχει αποτέλεσμα. Στον μπαμπά της (.) εκείνη την ώρα μπορεί να φοβάται, κι όταν πάει να (.) όταν τον ξαναδεί θυμωμένο πάλι θα φοβηθεί. Εκεί μπορεί να έχει και λίγο περισσότερο αποτέλεσμα. E::: ναι.

Σ: Τη σταματάει δηλαδή ο φόβος. Έτσι; Να κάνει αυτό που=

E: Ναι, ναι. Όχι όμως ότι δεν θα σκεφτεί να το ξανακάνει.

Σ: Ναι.

E: Θα το ξανακάνει κάποια άλλη στιγμή.

Σ: Ναι, ναι. E::: έχεις αντιληφθεί να έχει πέσει ποτέ η μικρή, θύμα επιθετικής συμπεριφοράς από συμμαθητές ή από άλλα παιδιά;

E: E:::: από ότι ξέρω όχι. Επειδή είναι όμως η μικρή πολύ συνεσταλμένη και ντροπαλή, ε::: τα άλλα τα παιδάκια είναι πιο (1) επιβλητικά. Σε εκείνη. Θα της πάρουν το παιχνίδι από τα χέρια=

Σ: Και θα το δεχθεί δηλαδή;

E: Το δέχεται, ναι. Δεν αντιδρά.

Σ: Δεν αντιδρά ε;

E: Δεν αντιδρά.

Σ: Δηλαδή δεν θα πάει ούτε καν να το πει στη δασκάλα ας πούμε;

E: Δεν το είπε. Κάποιο παράδειγμα που έγινε, δεν το είπε. E::: το είδε η δασκάλα.

Σ: Α, το είδε η δασκάλα. Και τι έκανε;

E: Της εξήγησε ότι «Τώρα παίζεις εσύ, δεν θα αφήσεις άλλο παιδάκι να σε βγάλει από το σπιτάκι, να σου πάρει το παιχνίδι, όταν τελειώσεις, θα πεις στο παιδάκι ότι όταν τελειώσω με το παιχνίδι, θα::: τότε θα το πάρεις. Τώρα παίζω εγώ».

Σ: Το::: την επηρέασε αυτό; Δηλαδή το κάνει τώρα; Το εφαρμόζει ή=

E: Το κάνει. Πρέπει να το κατάλαβε και το κάνει.

Σ: Και εσείς στο σπίτι τη συμβουλευέτε, ότι «Ξέρεις, έχεις κι εσύ δικαιώματα».

E: Ναι. Ότι δεν θα κάνει αυτά που της λένε τα άλλα τα παιδάκια, θα έχει δικιά της γνώμη, θα διεκδικεί τα παιχνίδια της, θα τα μοιράζεται, θα παίζει με τα παιδάκια, και:: ναι. Δεν θα αφήνει να της παίρνουν μέσα από τα χέρια τα δικά της πράγματα.

Σ: Το αντίθετο φαντάζομαι, δε νομίζω να έχει συμβεί, αλλά, το να σου πουν κάποια στιγμή ότι χτύπησε=

E:= Όχι.

Σ: Να παραπονεθούν ότι::: ψυχολογικά ας πούμε πιέζει κάποιες συμμαθήτριές της, ότι «Δεν σε έχω φίλη, δεν σε παίζω» κ.τ.λ. ;

E: Όχι, όχι, όχι. E::: κάποιες φορές επηρεάζεται από ένα κοριτσάκι, επηρεάζεται, και σε ένα τρίτο που ήτανε, ήτανε τρία παιδάκια παρέα, ε::: η άλλη της είπε «Δεν θα κάνεις

παρέα με το κοριτσάκι αυτό, γιατί το λέω εγώ». Και:: όντως εκεί επηρεάστηκε και δεν την έκανε. Είχανε μαλώσει για κάποιο διάστημα.

Σ: Ναι, ναι. Ακολούθησε δηλαδή.

E: Ναι. Ακολουθεί αρκετά. Από μόνη της δηλαδή να μαλώσει, να απαιτήσει, όχι.

Σ: Είναι γενικά χαμηλών τόνων.

E: Είναι χαμηλών τόνων.

Σ: Πώς αισθάνεσαι μπροστά στο ενδεχόμενο, να πέσει θύμα επιθετικής συμπεριφοράς; Είτε να της πουν οι φίλες της «Δεν σε παίζουμε, δεν:: δεν σε κάνουμε παρέα», είτε και να τη χτυπήσουν κιόλας κάποια παιδιά.

E: E, ναι. Τη θέλω πιο δυναμική. Θυμώνω να::: Θυμώνω με κάτι τέτοια. Δεν θα ήθελα να πέσει θύμα επιθετικής συμπεριφοράς, ε::: και πολλές φορές της το λέω και θυμωμένα της εξηγώ θυμωμένα, ότι πρέπει να είναι πιο::: αντιδραστική. E::: αν μάθαινα κάτι τέτοιο θα το έλεγα και στη δασκάλα της, αλλά θα έπιανα και τη μαμά και το μπαμπά του άλλου παιδιού, να τους μιλήσω.

Σ: E:: την ίδια με ποιο τρόπο θα τη συμβούλευες να αντιμετωπίσει την επιθετικότητα ενός άλλου παιδιού; Πάει ένα παιδί συνεχώς ας πούμε και τη χτυπάει. Τη σπρώχνει.

E: Να μιλήσει κι αυτή έντονα. Να τον μαλώσει. Να απαιτήσει. Να πει ότι «Δεν θα μου ξαναμιλήσεις, να μη με ξαναπλησιάσεις. Δεν θα με κάνεις ότι θες εσύ. Δεν θα κάνεις ότι θες εσύ. Θα κάνω αυτό που θέλω εγώ». Να γίνει και κείνη λίγο πιο:::

Σ: =Δυναμική.

E: Δυναμική, ναι.

Σ: Αν συνεχώς ας πούμε τη χτυπάει κάποιος, τι θα της πεις αυτή την ώρα; Τι να κάνει;

E: Να το πει οπωσδήποτε πρώτα στη δασκάλα, στο δάσκαλο, ε::: σίγουρα να το λέει πάντα πρώτα και σε μας, αλλά και το δάσκαλο να ενημερώνει. Και αν δεν πάρει κάποια θέση η δασκάλα, θα αναλάβουμε εμείς οι γονείς.

Σ: Τώρα φαντάζομαι τώρα στο νηπιαγωγείο έχουν ας πούμε ξέρω εγώ, 25 παιδιά; E; Δεν έχουν; Ξέρω ότι κάπου εκεί είναι, 20 – 25 παιδιά, σε μία τάξη, φυσικό είναι να ξεφεύγουν ας πούμε κάποιες σκηνές από τη δασκάλα. Δεν θα τα δει όλα. Ή και στην αυλή. Οπότε=

E: =Την έχουμε συμβουλέψει.

Σ: Πηγαίνει, το λέει ή ντρέπεται;

E: E::: επειδή, δεν έτυχε κάτι τέτοιο μέχρι στιγμής, δεν έχει πει κάτι.

Σ: Υπάρχει περίπτωση λες να γίνονται σκηνικά και να μην τα λέει;

E: Δεν νομίζω. Αν κάτι την πειράξει θα το πει. Ντροπαλά, θα το πει. Της έχουμε πει να το λέει οπωσδήποτε. Αν τη χτυπήσει κάποιο παιδάκι να έρθει να μας το πει κατευθείαν.

Σ: E::: να μην το ρωτήσω το επόμενο. Αν έχεις δεχθεί παράπονα από παιδαγωγούς για τη δική της συμπεριφορά;

((γελάει γνέφοντας αρνητικά))

Σ: Όχι. ((γελάω)). Αν είχες να επιλέξεις ανάμεσα στο ρόλο του θύτη και το ρόλο του θύματος για το παιδί, ποιο ρόλο θα επέλεγες; Ένα από τα δύο. Όχι τίποτα από τα δύο.

E: Το θύτης.

Σ: Θα προτιμούσες δηλαδή να ήτανε θύτης, παρά θύμα.

E: Ναι.

Σ: Και πώς το εξηγείς αυτό;

E: E::::::

Σ: Για ποιο λόγο δηλαδή, θα το επέλεγες;

E: Γιατί δεν θα ήθελα να ήτανε πάντα από κάτω. Θέλω να είναι από πάνω. ((γελάει))
Θέλω να είναι::: να έχει πιο πολύ δυναμισμό. Δεν θέλω να την πατάνε.

Σ: Σε τρομάζει το γεγονός δηλαδή ότι μπορεί κάποιος να τη χτυπάει ξέρω εγώ στο σχολειό;

E: Ναι. Και να μην αντιδρά.

Σ: Ή να μην την παίζουν και να είναι στενοχωρημένη κ.τ.λ. Σε τρομάζει αυτό το γεγονός;

E: Ναι, γιατί μπορεί και να επηρεάσει και την ψυχολογία της, μπορεί αύριο μεθαύριο να έχει κάποια ψυχολογικά θέματα, ναι. Θέλω να τη φοβούνται και όχι να φοβάται.

Σ: Ποιες διαφορές εντοπίζεις στην εκδήλωση της επιθετικότητας, ανάλογα με το φύλο του παιδιού; Πιστεύεις ότι είναι ::: εκφράζεται διαφορετικά στα αγόρια, διαφορετικά στα κορίτσια;

E: Δε νομίζω. Μάλλον θέμα χαρακτήρα είναι. Έχω δει και ζωηρά κοριτσάκια και πολύ ήσυχα αγοράκια.

Σ: Στο είδος της επιθετικότητας που θα::: παρουσιάσουν;

E: E::: ίσως τα αγοράκια να χρησιμοποιούν περισσότερο σωματική βία, ενώ τα κορίτσια λεκτική. Ίσως τέτοια διαφορά.

Σ: E::: και που αποδίδεις αυτές τις διαφορές;

E: Επειδή ο άντρας θεωρείται πιο δυνατός από τα κορίτσια, μάλλον έτσι το εκμεταλλεύονται.

Σ: Θεωρείται, ή πιστεύεις ότι έχουν ας πούμε τη δύναμη τη σωματική ούτως ή άλλως οπότε (2), ή τους έχουν περάσει από το σπίτι =

E: =Μάλλον επειδή έχει=

Σ: =ότι σαν αγόρι πρέπει να είσαι εσύ, να είσαι αλλιώς;

E: Μάλλον έτσι::: τους έχουν περάσει . Ίσως να θεωρούνται γενικά οι άντρες πιο δυνατοί από τις γυναίκες και τα κορίτσια , τα αγόρια ((διορθώνει)) πιο δυνατά από τα κορίτσια, αλλά, δεν ισχύει και πάντα. Θα μπορούσε ένα κορίτσι να είναι και πιο δυνατό από το αγόρι.

Σ: Πώς θεωρείς ότι πρέπει να επιλύουν μία σύγκρουση τα παιδιά ανάλογα με το φύλο τους;

E: (6) Να επιλύουν μία σύγκρουση;

Σ: Τσακώνονται για ένα παιχνίδι. (2) Ένα παράδειγμα μιλάμε.

E: E, νομίζω πάντα εκεί θα πρέπει να επεμβαίνει η μαμά ή ο μπαμπάς, μόνα τους δεν ξέρω αν μπορούν να το λύσουν.

Σ: Αν είναι στο σχολείο;

E: E, στο σχολείο στη δασκάλα.

Σ: Στη δασκάλα; Θα πρέπει να είναι ας πούμε εκεί συνέχεια να ξεχωρίζει, τα παιδιά κάποια στιγμή δε πρέπει να μάθουν, [να λύσουν; Δηλαδή...

E: [E, θα πρέπει να μάθουν.

Σ: νομίζω ότι ένα, ένα ατού του σχολείου τέλος πάντων, και μέσα στα πλαίσια της κοινωνικοποίησης, θα πρέπει να το (.) θα πρέπει να μάθουν.

E: Ναι, καλά είναι να μη μαλώνουν. Να προσπαθούν να τα συζητάνε, να::: ναι. Αλλά λίγο δύσκολο τώρα αυτό σε μικρά παιδάκια.

Σ: Πιστεύεις ότι το φύλο παίζει ρόλο εδώ; Δηλαδή πρέπει να το χειρίζονται διαφορετικά τα αγόρια διαφορετικά τα κορίτσια; Ας πούμε τα αγόρια να είναι πιο::: διεκδικητικά;

E: E, όχι. Πρέπει να είναι το ίδιο. Και για τα δύο φύλα.

Σ: E:::: ούτε πιο ανεκτικά ας πούμε τα κορίτσια στην αδικία; Ή όταν διεκδικούν ένα παιχνίδι;

E: E, πάλι θέμα χαρακτήρα είναι μου φαίνεται. Αν είναι κάποιος πιο διεκδικητικός και απαιτητικός, ε::: (3)

Σ: Ναι. Είναι θέμα χαρακτήρα. Αλλά πιστεύεις ότι θα πρέπει διαφορετικά να το κάνουν τα αγόρια, διαφορετικά να το κάνουν τα κορίτσια, ή το ίδιο ότι φύλο και να είναι ας πούμε; Πρέπει εξίσου να διεκδικούν; Το δίκιο τους, εξίσου να διεκδικούν.

E: E, ναι. Να το διεκδικούν εξίσου. Να, να κάνουν βασικά και πίσω, κάποιες φορές θα πρέπει να κάνουν και πίσω, και να διεκδικούν.

Σ: Πώς θεωρείς ότι πρέπει να αντιμετωπίζεται η επιθετικότητα από τους ενήλικες, ανάλογα με το φύλο του παιδιού; Αν ας πούμε αυτή τη στιγμή είχες και ένα αγόρι, εκτός από τη μικρή είχες κι ένα αγόρι ή η δασκάλα στο σχολείο. Πιστεύεις ότι πρέπει διαφορετικά να χειρίζεται την επιθετικότητα όταν βλέπει να παρουσιάζεται μέσα στο χώρο, διαφορετικά να το αντιμετωπίζει στα κορίτσια, διαφορετικά στα αγόρια; Να 'ναι πιο ανεκτική ας πούμε στα κορίτσια, λέμε τώρα, πιο::: ε:::::

E: Το ίδιο μάλλον θα πρέπει να 'ναι σε όλα. Να μη δείχνει ανεκτική με τα αγόρια , ε::: όχι . Νομίζω το ίδιο θα πρέπει να τα αντιμετωπίζει και τα δύο.

Σ: Ποια είναι η γνώμη σου για τον τρόπο που χειρίζονται οι εκπαιδευτικοί του παιδιού σου το θέμα της επιθετικότητας; Δηλαδή αν κατά καιρούς έχουν συμβεί κάποια, σίγουρα, θέματα που να υπήρξε επιθετικότητα. Πιστεύεις ότι το χειρίζονται σωστά;

E: E, ναι. Κάποιο παράδειγμα, κάποιο περιστατικό που έγινε, νομίζω ότι , μας το εξήγησε η δασκάλα κα νομίζω ότι σωστά:::::

Σ: Κάτι που έγινε δηλαδή, ήταν μέσα και η μικρή; Είχε πάρει μέρος; Σ' αυτό το περιστατικό; Περίγραψε το.

E: A, ωραία. Για το, πάνω στο παιχνίδι που έγινε, κάποιο παιδάκι , αγοράκι κιόλας, ήθελε να τα βγάλει από το σπιτάκι για να παίξουν εκείνα, ε::: νομίζω ότι το χειρίστηκε

σωστά. Η δασκάλα. Κυρίως τα αγόρια μεταξύ τους από ότι μας έχει πει είναι λίγο πιο ζωνηρά. Δεν έχει::: συμπεριφορές επιθετικές. Πιο πολύ, λίγο πιο ζωνηρά τα αγόρια.

Σ: Τα αγόρια χτυπιούνται μεταξύ τους ας πούμε ή:::

E: Δεν ξέρω.

Σ: Δεν ξέρεις για ποιο τα είπε.

E: Δεν ξέρω.

Σ: Πώς και σας στο περιέγραψε η δασκάλα αυτό;

E: Επειδή τη βλέπει πολύ συνεσταλμένη, για να τη βοηθήσουμε κι εμείς να απαιτεί και να διεκδικεί.

Σ: Α!

E: Γι' αυτό.

Σ: Ναι, ναι.

E: Για να της μιλήσουμε κι εμείς.

Σ: Άρα θα έλεγες ότι η συνεργασία με τη δασκάλα είναι::: =

E: =Ναι.

Σ: Είσαι ευχαριστημένη δηλαδή. Συνεργάζεστε σωστά.

E: Ναι.

Σ: Φαντάζομαι θα πάρει την πρωτοβουλία να σας μιλήσει=

E: Ναι, ναι.

Σ: Να πει ότι «Εγώ πρόσεξα αυτό», έτσι;

E: Ναι. Πάντα μας λέει. Μας λέει. «Είναι έτσι, είναι συνεσταλμένη, με τη φίλη της που έκανε παρέα τώρα δεν κάνουν γιατί μεσολάβησε ένα άλλο κοριτσάκι», ε::: ναι, μας λέει.

Σ: Σας ενημερώνει, τα κουβεντιάζετε, έτσι;

E: Τα κουβεντιάζουμε. Ναι, ναι.

Σ: E::: ((κοιτάω τις ερωτήσεις μου)), η επόμενη ερώτηση αυτή ήταν. Πώς κρίνετε τη συνεργασία σας με τις παιδαγωγούς του παιδιού. E::: θα μπορούσες να αναφέρεις κάποια θετικά στοιχεία από την εκδήλωση της επιθετικής συμπεριφοράς των παιδιών;

E: (5) Θετικά. ((σκέφτεται)). E::: μόνο ότι δεν πέφτουνε θύματα, εκείνα. Μόνο αυτό. Άλλο (.) δεν είναι καλό η επιθετική συμπεριφορά, όχι.

Σ: E::: εσύ πώς αντιδράς όταν το παιδί δεν σε υπακούει;

E: Θυμώνω. Θυμώνω και της φωνάζω.

Σ: Φωνάζει είπες κατευθείαν;

((εκείνη της στιγμή υπήρξε κάποιο μικρό τεχνικό πρόβλημα, ελέγχθηκε και συνεχίσαμε))

Σ: Είπες ότι εκείνη την ώρα ξαναφωνάζει επάνω=

E: E, ναι. Κάποιες φορές φωνάζει, όταν είναι όμως πιο ήρεμη, θα ακούσει [και μας.

Σ: Και τη [()

((οι ομιλίες κάλυψαν η μία την άλλη καθιστώντας αδύνατη τη μεταγραφή σε αυτό το σημείο))

Σ: Η άποψή σου για τα υπάκουα παιδιά ποια είναι;

E: (3) E::: χαίρομαι όταν υπακούν, γιατί είναι και πιο συζητήσιμα με τους γονείς, ε::: εντάξει, θα ήθελα να ήταν και η δικιά μου πιο υπάκουη.

Σ: Όσον αφορά τη σχέση με εσένα. Όσον αφορά τη σχέση με άλλους;

E: A, με άλλους, ναι. ((γελάμε)) Όχι πάντα γιατί θέλω να κρίνει το σωστό. Δε θέλω να κάνει κάτι που της λένε οι άλλοι ενώ δεν πρέπει.

Σ: Ναι, ναι,

E: Βασικά πρέπει να κρίνει το σωστό. Να ξεχωρίζει.

Σ: Ας πούμε, πώς πιστεύεις ότι πρέπει να αντιδρά σε περίπτωση που αδικείται;

E: E::: να μιλήσει, να φωνάξει, να απαιτήσει....

Σ: Άρα εκεί δεν πρέπει να είναι και τόσο υπάκουη δηλαδή ε;

E: Εκεί, όχι. ((γελάμε))

Σ: Πώς θα χαρακτήριζες ένα παιδί με αντιδραστική συμπεριφορά και πώς ένα υπάκουο παιδί;

E: E, με αντιδραστική (6), όταν δεν (.) κάποιο , προφανώς ε::: δεν ακούει ποτέ κανέναν. Κάνει αυτό που θέλει πάντα εκείνο. Το υπάκουο, όταν είναι κάποιο πιο συνεσταλμένο, ε::: όταν δεν έχει τόσο δική του γνώμη και κρέμεται από τη γνώμη των άλλων.... Κάπως έτσι.

Σ: Ποιο θεωρείς πιο (2) που θα ήθελες να είναι το παιδί το δικό σου, σε ποια κατηγορία;

E: Κάπου ενδιάμεσα.

Σ: Κάπου ενδιάμεσα ε; ((γελάμε)) Με ποιο κριτήριο επιλέγεις τα προγράμματα που θα παρακολουθήσει το παιδί, στην τηλεόραση ή σε DVD; Ή δεν ξέρω και, ξέρω εγώ, :: laptop; Βλέπει στο laptop;

E: Ναι.

Σ: Με ποιο κριτήριο; Τα διαλέγει εκείνη ας πούμε;

E: Ε:: έχει μάθει και τα διαλέγει και κείνη.

Σ: Ξέρει δηλαδή κι ανοίγει το laptop;

E: Ξέρει τα πάντα.

Σ: Ναι ε;

E: Ανοίγει το laptop, ψάχνει να βρει τι, αλλάζει τα βίντεο, διαλέγει παιχνίδια, αλλάζει παιχνίδια, ναι.

Σ: Από ποια ηλικία το έμαθε και το κάνει αυτό;

E: Ε, από πέρυσι, τώρα είναι έξι, από πέντε; Τέσσερα - πέντε είχε αρχίσει να ασχολείται. Ειδικά από πέρυσι και φέτος, πολύ.

Σ: Και σε κινητό ή::=

E: Και σε κινητό.

Σ: Όταν ξεκίνησα να μιλάω με γονείς, άρχισα να μιλάω για τηλεόραση. Είχα αφήσει τα παιδιά ας πούμε στη γενιά που ήξεραν να βάλουν DVD. Ήταν η τηλεόραση. Ήξεραν να βάλουν το DVD. Έτσι; Και τώρα μου λένε ξέρεις οι γονείς «Α, βάζουν το laptop, ψάχνουν στο κινητό, κατεβάζουν λέει παιχνίδια, κατεβάζουν λέει ταινίες, εγώ δεν ξέρω να τα κάνω τώρα αυτά, γι' αυτό μου φαίνεται....((γελάω))

E: Ξέρει τάμπλετ, ξέρει laptop, ξέρει κινητό, ξέρει πολλά, ναι.

Σ: Κατεβάζει, να κατεβάσει κιόλας;

E: Να κατεβάσει όχι.

Σ: Να κατεβάσει όχι, αλλά βρίσκει αυτή την ώρα από το You tube ξέρω εγώ κατευθείαν...

E: Ναι.

Σ: Και το περιεχόμενο, ψάχνεις αυτή την ώρα να δεις τι είναι αυτό που βλέπει;

E: Ναι, το βλέπω, ναι. Αν είναι κάτι που δεν πρέπει, της λέω ότι «Δεν πρέπει να το δεις αυτό», ε:: εντάξει. Μ' ακούει.

Σ: Φαντάζομαι κινούμενα σχέδια; Θα είναι;

E: Πιο πολύ παιδικά, ε:: ναι. Παιδικά κυρίως, τραγούδια της αρέσει να βλέπει, ε:::: πιο πολύ παιδικά. Και πολλά από αυτά είναι και εκπαιδευτικά, οπότε::::

Σ: Έχει. Και τραγουδάκια και τέτοια που έχει ξέρω εγώ οπότε λες...

E: Ναι. Παραμύθια:::

Σ: Με ποιο κριτήριο επιλέγεις τα προγράμματα που θα παρακολουθήσεις εσύ, με το σύζυγο ξέρω εγώ, παρουσία της μικρής στο χώρο; Θα καθίσετε κάποια στιγμή να δείτε τηλεόραση.

E: E::::

Σ: Όταν είναι ξύπνια και είναι στο χώρο ας πούμε.

E: E::: κυρίως να μην υπάρχουν σκηνές βίας. Πολεμικά::, τέτοια, τα αποφεύγουμε. Τα υπόλοιπα, δεν έχει κάτι:::

Σ: Τι βλέπετε δηλαδή συνήθως όταν είναι ανοικτή η τηλεόραση; Και είναι ξύπνια ακόμη η μικρή;

E: Κάτι τα παιχνίδια που έχει , τα::::: τηλεπαιχνίδια που έχει η τηλεόραση, ε::: τις καθημερινές σειρές,(3) τέτοια πράγματα βλέπουμε.

Σ: Υπάρχει περίπτωση ας πούμε να θες να δεις μια ταινία και επειδή είναι ξύπνια, να πεις «Θα αλλάξω το κανάλι, δεν θα τη δω»;

E: Ναι. Δε θα τη δω.

Σ: E:::: ποια είναι η άποψή σου για τον ιδανικό χρόνο απασχόλησης με όλα αυτά; Υπάρχει κάποιο όριο δηλαδή; Τηρείς κάποιο χρονικό όριο; Να πεις ότι «Σήμερα θα δεις 2 ώρες. Δεν θα δεις παραπάνω. Θα δεις μισή ώρα, θα δεις...»

E: Προσπαθώ να τηρήσω κάποιο όριο, αλλά δεν μπορώ να το τηρήσω. Οπότε, βλέπει παραπάνω από το κανονικό.

Σ: Δηλαδή, ε::: υπάρχουν συγκεκριμένες στιγμές; Που θα πεις ξέρω εγώ ότι «Το πρωί, πριν πας στο σχολείο , ένα παράδειγμα, θα δεις ένα τέταρτο». Υπάρχει κάτι τέτοιο; Ή οποιαδήποτε ώρα της ημέρας θελήσει μπορεί να::=

E: Προς το παρόν, επειδή δεν έχουμε ακόμα διαβάσματα , και ασχολίες τέτοιες πολλές, την αφήνω να δει όποτε θέλει, και δεν τηρώ πολύ κάποιο συγκεκριμένο ωράριο, ((διορθώνει)) όριο. E::: αργότερα θα το περιορίσω ακόμα περισσότερο.

Σ: Όταν θα 'ρθει δηλαδή η ώρα να πάει στο σχολείο το παιδί, τα μαθήματα, τα κλασικά, τα διαβάσματα κ.τ.λ. Τώρα πόση ώρα μπορεί να βλέπει την ημέρα στο σύνολο; Το έχει σκεφτεί ποτέ;

E: Πέντε ώρες και έξι ώρες.

Σ: Όλο τέτοια, παιδικά, τραγούδια και τέτοια ε; Και όταν εσύ κάποια στιγμή κρίνεις ότι πρέπει να σταματήσει, γιατί είναι παράδειγμα πολύ ώρα. E::: Πώς αντιδρά;

E: E::: «Μαμά σε παρακαλώ, άφησε με να δω κι άλλο! Αυτό και τέλος, αυτό και τέλος...». Κάθε φορά «Αυτό και τέλος».

Σ: Υποχωρείς;

E: E! Κάποιες φορές υποχωρώ, άλλες φορές λέω «Τέλος», και, πιο πολύ ο μπαμπάς της, το παίρνουμε, το κλείνουμε=

Σ: Εκείνον τον ακούει ε;

E: Εκεί ακούει πιο πολύ ((γελάει)). Ναι.

Σ: Εσύ, αν δεν το ζητήσει εκείνη, υπάρχει περίπτωση κάποια στιγμή να το επιλέξεις, να πεις «Δες λίγο κάτι στο laptop», για κάποιο λόγο; Να την παροτρύνεις εσύ να το κάνει γιατί της παράδειγμα να κάνεις κάτι αυτή την ώρα.

E: Ναι. E, ναι.

Σ: Τώρα που έχει και το μικρό το παιδί:::

E: Κάποιες ώρες αναγκαστικά το κάνω κι αυτό, γιατί δε γίνεται διαφορετικά.

Σ: Τι μπορεί να είναι αυτό ας πούμε; Δουλειές του σπιτιού;

E: E::: και δουλειές του σπιτιού αλλά κυρίως όταν θέλω να ταΐσω το μικρό, να το κοιμίσω και να κάνει ησυχία πιο πολύ εκεί στον ύπνο, να κάνει ησυχία, για να μπορέσει να κοιμηθεί το μικρό.

Σ: Είναι η αναγκαστική λύση ας πούμε αυτή την ώρα. Έχεις αντιληφθεί με κάποιο τρόπο να επηρεάζεται η προσωπικότητά της από αυτά που θα δει;

E: Από αυτά που βλέπει στο laptop;

Σ: Ναι. Ή και τα παιχνίδια αυτά που παίζει. Τι είδους παιχνίδια μπορεί να παίζει;

E: Εκτός του laptop; A, με το laptop;

Σ: Ναι, ναι.

E: E::; Το Super Mario, τα, ε::: τι παίζει; Κάποια τώρα καινούρια που έχουνε βγει. Frozen, κοριτσίστικα, κυρίως κοριτσίστικα. E::: και τι, αν=

Σ: =Αν έχεις αντιληφθεί να επηρεάζεται η συμπεριφορά της; Η προσωπικότητά της. Προς κάποια κατεύθυνση.

E: Κάποιες φορές τη βλέπω που προσπαθεί να τα αντιγράψει. Της αρέσει, οι κινήσεις, κάποια χορευτικά που βλέπει, προσπαθεί να, να κάνει τις κινήσεις, να χορέψει, τραγουδάει. Τώρα ακούει ξένα τραγούδια και προσπαθεί να, ενώ δεν ξέρει αγγλικά ακόμα, προσπαθεί να τραγουδήσει, ε::: κάποιες φορές, ναι. Τη βλέπω και επηρεάζεται. Το μπαλέτο που έχουμε ξεκινήσει, το έβλεπε και της άρεσε και::: τώρα πάει και της αρέσει. Επηρεάζεται.

Σ: Μάλιστα. Ωραία. Λοιπόν. Δεν ήταν πολλά. E;

E: Αυτά ήταν;

Σ: Αυτά ήταν. ((γελάμε)). Σε ευχαριστώ πάρα πολύ!